

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS

SCHOLARUM USUI
ACCOMMODAVIT
H. NOLDIN S. J.

RECOGNOVIT
A. SCHMITT S. J.

NOVAM EDITIONEM PARAVIT
G. HEINZEL S. J.

1960

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS

VOL. I
DE PRINCIPIIS

EDITIO XXXIII
quam paravit
GODEFRIDUS HEINZEL S. J.

1960

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

Imprimi potest. Vindobonae, die 7 ianuarii 1960.
Antonius Pinsker S.J., Praep. Prov. Austriae.

Imprimatur. No. 55. Administratura Apostolica Oenipontana.
Innsbruck, 14. Januar 1960. Dr. Hammerl, Kanzler.

Index systematicus

Introductio.

	Pag.
Quaestio 1. De natura theologiae moralis.....	1
Quaestio 2. De fontibus theologiae moralis.....	8
Brevis conspectus literaturae.....	11
Quaestio 3. De principiis theologiae moralis.....	14

Liber primus. De fine hominis ultimo.

Quaestio 1. De ipso fine ultimo.....	15
Quaestio 2. De mediis ad finem ultimum.....	20
Art. 1. De libertate voluntatis.....	21
§ 1. Libertas voluntatis asseritur.....	21
§ 2. Libertas voluntatis vindicatur.....	25
§ 3. Deiis, quae in liberam electionem influunt.....	28
Art. 2. De virtutibus supernaturalibus.....	29
Art. 3. De donis spiritus sancti.....	32
Quaestio 3. De ordine morali.....	35
Art. 1. De ipso ordine morali.....	35
Art. 2. De obligatione tendendi in finem ultimum.....	37

Liber secundus. De actibus ad finem aptis.

Quaestio 1. De actibus humanis.....	41
Art. I. De natura actuum humanorum.....	41
Art. 2. De voluntario et involuntario.....	44
Art. 3. De principiis actuum humanorum.....	49
Art. 4. De impedimentis actuum humanorum.....	51

I. Impedimenta actualia

§ 1. De ignorantia.....	52
§ 2. De concupiscentia.....	55
§ 3. De metu.....	56
§ 4. De violentia.....	59

II. Impedimenta habitualia.

§ 1. De propensionibus et habitibus.....	60
* § 2. De persuasionibus falsis et aegrotationibus animi.....	62
Quaestio 2. De actibus moralibus.....	65
Art. 1. De natura actuum moralium.....	65
Art. 2. De norma moralitatis.....	66
Art. 3. De fontibus moralitatis.....	69
§ 1. De obiecto.....	70
§ 2. De circumstantiis.....	71
§ 3. De fine.....	73
Art. 4. De demoralitate actus externi.....	77
Art. 5. De imputabilitate actuum moralium.....	79
Quaestio 3. De actibus moraliter bonis.....	86
Appendix. De actibus moraliter indifferentibus.....	93
Quaestio 4. De actibus supernaturalibus.....	95

Quaestio 5.	De actibus meritoriis .	99
Art. 1.	De natura meriti . . .	99
Art. 2.	De condicionibus meriti	100

Liber tertius. De legibus.

Quaestio 1.	De natura legis.....	104
Quaestio 2.	De lege divina.....	109
Art. 1.	De lege aeterna et naturali.....	109
Art. 2.	De lege positiva divina.....	114
Art. 3.	De consiliis.....	118
Quaestio 3.	De lege humana.....	121
Art. 1.	De auctore legis humanae.....	121
§ 1.	De iurisdictione ecclesiastica.....	122
§ 2.	De legislatoribus ecclesiasticis.....	125
§ 3.	De auctoritate congregationum romanarum.....	127
Art. 2.	De obiecto legis humanae.....	130
Quaestio 4.	De subiecto legis.....	135
Art. 1.	De domicilio ecclesiastico	135
Art. 2.	De ipso subiecto legis.....	136
Quaestio 5.	De promulgatione et acceptatione legis.....	145
Quaestio 6.	De interpretatione legis.....	148
Art. 1.	De interpretatione simplici.....	148
Art. 2.	De epikia.....	150
Quaestio 7.	De obligatione legis.....	152
Art. 1.	De obligatione legis in genere.....	152
Art. 2.	De obligatione legum specialium.....	154
§ 1.	De lege poenali.....	154
§ 2.	De lege irritante.....	156
§ 3.	De lege in praesumptione fundata	158
Art. 3.	De modo obligationem implendi.....	159
Quaestio 8.	De cessatione obligationis.....	164
Art. 1.	De causis a lege deobligantibus.....	164
Art. 2.	De dispensatione in lege.....	168
§ 1.	De potestate dispensandi.....	169
§ 2.	De causis dispensationis.....	172
§ 3.	De cessatione dispensationis.....	175
Art. 3.	De privilegiis.....	177
Quaestio 9.	De cessatione legis.....	183
Quaestio 10.	De consuetudine.....	185
Art. 1.	De condicionibus requisitis.....	185
Art. 2.	De effectibus consuetudinis.....	187
Quaestio 11.	De collisione officiorum et iurium . . . . . e -	190

Liber quartus. De conscientia.

Quaestio 1.	De natura conscientiae.....	193
Art. 1.	De conscientia in genere	193
Art. 2.	De obligatione sequendi conscientiam	197
Art. 3.	De conscientia scrupulosa.....	199
Art. 4.	De conscientia certa et dubia	203
§ i.	De conscientia certa.....	203
§ 2.	De conscientia dubia	205
Art. 5.	De opinione probabili	207
Quaestio 2.	De systemate morali	210
Art. 1.	De variis systematibus.....	210
§ 1.	De tutorismo absoluto.....	211
§ 2.	De tutorismo mitigato.....	212
§ 3.	De probabiliorismo.....	212
§ 4.	De laxismo	214

	Päft-
§ 5. De systemate probabilismi	215
§ 6. De aequiprobabilismo.....	226
§ 7. De systemate compensationis.....	229
Art. 2. De principiis reflexis.....	230
Art. 3. De systemate s. Alphonsi.....	232
Art. 4. De auctoritate s. Alphonsi	234

Liber quintus. De virtutibus.

Quaestio 1. De virtutibus in genere.....	237
Art. 1. De natura virtutum.....	237
Art. 2. De distinctione virtutum moralium.....	241
Quaestio 2. De virtutibus cardinalibus.....	244
Art. 1. De prudentia.....	244
Art. 2. De iustitia.....	246
§ 1. De natura iustitiae.....	246
§ 2. De obligatione iustitiae.....	253
Art. 3. De fortitudine (de martyrio).....	254
Art. 4. De temperantia.....	258

Liber sextus. De peccatis.

Quaestio 1. De natura et divisione peccati.....	262
Quaestio 2. De distinctione peccatorum	268
Art. 1. De distinctione peccatorum theologica.....	268
§ i. De discrimine peccati mortalis et venialis.....	268
§ 2. De peccato mortali.....	271
§ 3. De peccato veniali	272
§ 4. De peccato habituali.....	274
Art. 2. De distinctione specifica.....	276
Art. 3. De distinctione numerica.....	278
Quaestio 3. De condicionibus peccati.....	285
Art. 1. Condiciones peccati mortalis.....	285
Art. 2. Condiciones peccati venialis.....	287
Quaestio 4. De gravitate peccati.....	290
Quaestio 5. De origine peccati.....	292
Art. 1. De periculo peccati.....	292
Art. 2. De tentatione ad peccatum.....	294
Quaestio 6. De peccatis internis.....	299
Art. 1. De desideriis pravis.....	299
Art. 2. De gaudiis pravis.....	301
Art. 3. De delectatione morosa.....	303
Quaestio 7. De quibusdam generibus peccati.....	305
Art. 1. De peccatis capitalibus.....	305
§ i. De superbia.....	306
§ 2. De avaritia.....	307
§ 3. De invidia.....	308
§ 4. De gula (de ebrietate).....	308
§ 5. De ira.....	316
§ 6. De acedia.....	317
Art. 2. De peccatis in coelum clamantibus.....	317
Art. 3. De peccatis in Spiritum Sanctum.....	318

INTRODUCTIO IN THEOLOGIAM MORALEM^{*)}

QUAESTIO PRIMA.

De natura theologiae moralis.

1. Quid sit. Theologia moralis nomen habet ex eo, quod mores vel vitam moralem hominis ordinat ad Deum²⁾.

Theologia in genere est scientia agens de Deo rebusque divinis quatenus revelata sunt. Deus autem considerari potest: *a.* prout est *in se et causa omnium*; ita est obiectum theologiae *dogmaticae*, quae perficit magis intellectum (theologia theoretica). *b.* Deus etiam considerari potest prout est *finis omnium*, ita ut ad eum omnes actiones humanae dirigendae sint (i. e. quaeritur quid agendum sit homini, ut ad Deum, finem suum dirigatur); hoc praestat theologia *moralis*, perficiens rationem prout est directrix actionum (theologia practica).

Inde deducitur: Theologia moralis est *scientia activitatis humanae, prout ad Deum finem ultimum supernaturalem dirigitur.*

Obiectum materiale (id quod considerat theologia moralis) sunt *actus humani*; *obiectum formale* (ratio sub qua eos considerat) est *ordinatio horum actuum ad finem ultimum supernaturalem*. Ita S. Thomas in prologo ad I. II., in qua agit de motu creaturae rationalis ad Deum: Postquam praedictum est de exemplari, scilicet de Deo et de his quae processerunt ex divina potestate secundum eius voluntatem, restat ut consideremus de eius imagine, id est de homine, secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens et suorum operum ~~potestatem~~.« Et q. 1: >et deinde de his per quae homo ad hunc finem pervenire potest vel ab eo deviare.<

Activitas humana in vigente ordine supernaturali comprehendit vitam Christianam, quam homo in suscipiendo baptismo promittit se ordinaturum esse ut membrum Corporis Christi et Ecclesiae.

*) *Artnys-Damen*, Theologia moralis⁶ * (Turin 1950). *Bouquillon*, Theologia moralis fundamentalis³ (Brugge 1903). *Göpfert-Staab*, Moraltheologie⁹ (Paderborn 1923). *Hüring*, Das Gesetz Christi⁵ (Freiburg, Br. 1959). *Hürth-Abelian*. Notae ad praelectiones theologiae moralis, I. (Rom 1948). *Lanza*, Theologia moralis (Turin 1949). *Lchmkuhl*, Theologia moralis⁷ * (Freiburg, Br. 1914). *Lottin*. Principes de Morale. I. et II. (Louvain 1947). *Mausbach-Ermedke*, Kath. Moraltheologie. I.⁸ (Münster 1959). *Merkelbach*, Summa theol. moral. I.¹⁰ (Paris 1956). *Prilmmer-Overbeck*, I.¹³ (Barcelona—Heidelberg—Rom 1958). *Rauch*, Ah-handlungen aus Ethik und Moraltheologie, 1. Christliche Sittenlehre (Freiburg, Br. 1956). *Schilling*, Handbuch der Moraltheologie, 1.- (Stuttgart 1952). *Schindler*, Lehrbuch der Moraltheologie (Wien 1907). *Stolzcnberger*, Lehrbuch der Moraltheologie² (Paderborn 1953). *Tillmann*, Handbuch der kath. Sittenlehre. I. 1 et 2: *Steinbüchel*, Die philosophischen Grundlagen der kath. Sittenlehre⁴ (Düsseldorf 1951). *Mincker*, Die psychologischen Grundlagen der kath. Sittenlehre.⁷ (Düsseldorf 1953). *Vermeersch-Crucian*, Theol. moral. L^{*} (Rom 1947). *Zalba*, Theologiae mor. summa, I.2 (Madrid 1957).

2) Cf. *Mausbach-Ermedke*: 2. Teil, § 1, I., Die Worterklärung. 2. Die Sachinjuriosae,

Catechumenus, per ianuam baptismi ingrediens in Ecclesiam, monetur: »Si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Diliges Dominum, Deum tuum... et proximum³⁾.« »Ex Divini Magistri sententia (Matth. 22, 37—39) Christianae vitae perfectio caritate erga Deum, erga proximos potissimum innititur, quae tamen flagrans, studiosa, operosa sit. Ea enim, si ita conformatur, omnes quodammodo amplectitur virtutes (1 Cor. 13, 4—7); atque iure merito vinculum perfectionis (Coi. 3, 14) dici potest. In quibusvis igitur rerum condicionibus versetur homo, opus est prorsus, ut mentem suam suosque actus ad hoc propositum dirigat⁴⁾.«

»in hoc statu naturae lapsae et reparatae, cum tota reparatio generis humani et restauratio perturbatae oeconomiae salutis facta sit per Christum, Verbum caro factum, omnis homo, per eundem redemptus, specialem relationem ad Christum habet⁵⁾.« Deliberata activitas hominis in Deum tendere debet per imitationem Christi et per assimilationem ad Christum, qui est »splendor gloriae et figura substantiae« Dei (Heb. 1, 3), quia ipse Deus nos »praedest:navit conformes fieri imagines filii sui« (Rom. 8, 29); imo necessaria est insertio in Christum, qui est »vitis vera« (Jo. 15, 1) et incorporatio in mysticum Christi corpus (Eph. 1, 3—23). Aliis verbis: opus est, ut homo elevetur gratia Christi, elevatione entitativa (2 Petr. 1, 4 ^efficiamini divini consortes naturae«), elevatione iuridica (Gal. 4, 7 »quod si filius et heres per Deum«), elevatione morali (Eph. 5, 1 aestote ergo imitatores Dei sicut filii carissimi«)e).

Quae norma supernaturalis secundum ipsos fontes revelationis universam legem moralem naturalem in se continet (Matth. 19, 16—22; Rom. 2, 12; 13, 8—10).

2. Relatio theologiae moralis ad asceticam. Theologia moralis totam activitatem humanam dirigit ad finem ultimum supernaturalem, ideo eius principia valent tum in actibus humanis lege vel praecepto obligatoriis (ut nonnulli aiunt: in theol. morali stricte dicta), tum in actibus supererogatoriis, qui pertinent ad consilia et maiorem perfectionem (theol. morale dicta). Nec minimismo morali favendum est dicendo theologiam moralem relinquere fines suos, si ad perfectiora attendat, praesertim cum Christus omnibus omnino imponat legem: »Estote ergo perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est« (Matth. 5, 48)⁷⁾.

Ideo theologia ascetica-mystica est pars theologiae moralis, quae complet theologiam moralem stricte dictam penitus explicando perfectionem Christianam tum ordinariam (ascetism), tum extraordinariam (mysticam)^{7")}.

3) Rituale Rom. tit. 2. c. n. 2. et prolixius c. 4. n. 4.

4) Cf. AAS 42 (1950) 660.

c) *Hirth-Abellan*, n. 30.

«) Cf. *Hirth-Abellan*, n. 23—27.

7) Cf. *Pius XI*. Enc. Rerum omnium perturbationem 26. 1. 1923: j^Ncc vero quisquam putet ad paucos quosdam lectissimos id pertinere, ceterisque in inferiori quodam virtutis gradu licere consistere. Tenentur enim hac lege, ut patet, omnino omnes, nullo excepto.< AAS 15 (1923) 50.

7") *Mausbach-Ermecke*, § 1, III. 2. c; *Stelzcnbergcr*, § 6, Zu IV. 4; *Verniecrsch-Creusen*, 1. n. 2; *Zalba*, n. 2. b.

3. De progressu scientiae moralis^{7b)}. Quamvis principia moralia sint in se immutabilia, tamen scientia moralis iuges progressus facere debet. Imprimis conditiones vitae humanae (nostris temporibus praesertim res sociales, politicae, oeconomicae) semper mutantur atque mutatis conditionibus veritates morales semper de novo sunt applicandae. Deinde scientiae, tum profanae, tum sacrae in dies perficiuntur, imo novae oriuntur, quae etiam evolutioni et perfectioni theologiae moralis inservire possunt et debent.

Ita e. g. psychologia et psychotherapia in quaestione de imputabilitate et responsabilitate, scientiae sociales in quaestione de iure et iustitia (privata et publica) multum iuvare possunt. Tendendae, quae in vita et doctrina Christiana s. Scripturas, liturgiam, sacramenta, generatim >supernaturalitatem< efferunt, etiam theologiam moralem impellunt, ut has veritates clarius evolvat. Hinc superatis »ethicismo philosophico i>extrinsecismo iuridico ; minimismo casuistico adlaborat theologia moralis, ut Christus eiusque primum mandatum debito modo cognoscatur et agnoscatur.

Inter auctores linguae germanicae acris erat disputatio de apto modo systematice proponendi theologiam moralem generalem vel fundamentalem (i. e. principia et proprietates, quae omnibus actibus humanis convenire debent, ut apti sint ad finem ultimum) et specialem (i. e. quaestiones, quid homo in particulari agere debeat). Theologiam moralem specialem alii dividunt in officia religiosa (erga Deum), individualia (erga seipsum), socialia (erga proximum), quem modum dicunt >typum germanicum alii vero ordinant materiam secundum virtutes theologicas et morales, sicut s. Thomas, vel secundum praecepta decalogi, ut s. Alphonsus fecit. Quos ultimos modos vocant »typum romanensem? (romanischer Typ) 7<). Sapienter notat Schilling^{7d)} ex rerum natura non posse probari hunc vel illum typum unice adhibendum esse.

4. Relatio theologiae moralis ad scientias affines, a. *Ad ethicam*. Ethica in inultis cum theologia morali convenit, immo haec illam ex parte in se continet: cum enim finis supernaturalis finem naturalem non excludat sed potius supponat et contineat, quod prae fine naturali malum est, necessario etiam prae fine supernaturali malum erit, quamvis id, quod prae fine naturali bonum est, nondum prae fine supernaturali bonum esse possit, nisi ad ordinem supernaturalem elevetur.

In compluribus tamen ethica et theologia moralis differunt:

a. Ratione *medii cognitionis*: ethicae enim medium cognoscendi est ratio naturalis, theologiae moralis autem medium cognoscendi est ratio fide illustrata.

^{7b)} *Hadrossek*, Die Bedcutiing des Systemgedankens für die Moraltheologie in Deutschland seit der Thomas-Renaissance (München 1950); *Leclercq*, L'enseignement de la morale chrétienne (Paris 1950) coll. Die Moraltheologie sucht neue Wege, in *Orbis catholicus*, 4 (1950 51) 311-317; *Thiels*, Tendances actuelles en théologie morale (üembloux 1940); *Zeiger*, De conditione theologiae moralis hodierna, in *Periodica* 28 (1939) 177- 189, *idem*. Katholische Moraltheologie heute, in *Stimmen der Zeit* 134 (1938) 143—153.

^{7r)} *Stelzenberger*, § 8.

^{7d)} § 11, n. 34: >Eine Einteilung, von der man sagen konnte, daß sie die allé anderen überragende und allein berechtigte ware, gibt es nicht. Vielmehr ist

β . Ratione *obiecti*: ad veritates enim ethicis theologia moralis complures addit veritates ex revelatione divina depromptas, eas praesertim, quae ad vitam supernaturalem virtutesque theologicas referuntur.

γ . Ratione *finis*: ethica enim hominem dirigit ad perfectionem et finem naturalem; theologia moralis autem ad perfectionem et finem supernaturalem.

8. Ratione *mediorum*: theologia enim moralis docet hominem *auxilia* supernaturalia, praesertim vero sacramenta a Deo instituta, ut eorum ope ad finem vitae aeternae pervenire possit; item *motiva* agendi suppeditat supernaturalia (timorem, spem, caritatem) ac tandem *exempla* ostendit supernaturalia (vitam Christi et sanctorum), ita ut fideles finem suum faciliore et perfectiore modo assequantur, id quod summa perfectio Christiana demonstrat, quam adepti sunt sancti Ecclesiae.

b. Ad dogmaticam.

a. Veteres theologi theologiam dogmaticam a theologia morali non distinxerunt, sed omnes veritates revelatas nomine theologiae speculativae ad unum doctrinae corpus redegerunt.

β . Postea vero theologiam moralem a dogmatica separarunt et separatam pertractarunt, ita ut veritates, quae ad dirigendos mores spectant, theologiae morali, eas vero, quae proxime ad mores non referuntur, dogmaticae tribuerent. Hanc theologiam theoreticam, illam practicam appellarunt.

Ex his patet multas veritates morales e divina revelatione depromptas esse et tamquam dogmata ad obiectum fidei pertinere, ut veritates de virtutibus theologis exercendis. Immo complures sunt veritates, de quibus aequali iure tum in theologia dogmatica tum in morali sermo institui potest, ut veritates de sacramentis, de justificatione, de merito, de fine hominis, de virtutibus, de peccatis etc.

γ . Theologia dogmatica quoad veritates, quae ad solam fidem, non ad mores pertinent, theologiae moralis fundamentum est, adeo ut alteram fulcire atque illustrare debeat. Et sane ipsae hominis actiones morales ex veritatibus dogmaticis de iustitia et peccato originali, de creatione, de redemptione et gratia redemptoris accuratius et perfectius intelliguntur; insuper complures aliae sunt veritates dogmaticae, quae multum lucis affundunt veritatibus moralibus.

5. *c. Ad pastorem.* Theologia pastoralis est doctrina de cura animarum. Docet ergo pastores, quomodo curam animarum exercere debeant secundum exemplum Christi Domini, qui est *princeps pastorum* (1 Petr. 5, 4), per exercitium nempe triplicis muneris doctoris, sacerdotis et regis (pastoris).

Theologia pastoralis saeculo 18. praesertim in Austria et Germania tempore Josephinismi a theologia morali separata, exponit media et vias ad adiuvandas

jedes Einteilungsprinzip berechtigt, wenn es sich ungezwungen durchführen und der gesamte Stoff sich zu einem organischen Ganzen aufbauen laßt.

animas; non tam proponit leges morales, sed docet quomodo suaviter et efficaciter homines induci possint ad eas servandas^{7e)}).

d. Ad scientias iuridicas. Ius ecclesiasticum activitatem externam societatis ecclesiae dirigit et singulorum fidelium relationem ad eandem societatem ordinat, legem tum naturalem tum positivam divinam accuratius determinat et perficit.

Cum Ecclesiae a Deo concessa sit vera potestas legifera, eius leges valorem habent in foro conscientiae atque ex voluntate Dei observari debent, ut finem vitae aeternae obtineamus. Quare theologia moralis frequenter etiam ad dispositiones juris ecclesiastici attendere debet.

Ius civile activitatem externam societatis civilis regit civiumque relationem externam tum inter se tum ad ipsam societatem determinat et legem naturae sociale explicat et perficit. Cum etiam auctoritas civilis instructa sit potestate ferendi leges in conscientia obligantes, ipsius quoque leges ex voluntate Dei observandae sunt (Rom. 13, 1—7). Harum legum ad theologiam moralem illae potissimum pertinent, quibus iura statuuntur ac determinantur.

e. Inter scientias philosophicas et iuridicas nunc temporis sedulo excoluntur *scientiae sociales et oeconomicae*, quarum disquisitiones in theologia morali attendi debent, ut earum ope notiones et sententiae falsae aut obsoletae corrigantur et ipsa theologia moralis apte perficiatur^{7f)}.

Nota 1. Relationem inter *ethicam Christianam atque antiquam* illiusque perfectionem theologi praeunte *Clemente Alexandrino*^{7g)} ad haec tria capita revocant. Ethica Christiana *a.* omnes veritates morales easque apte connexas continet; *b.* maiorem certitudinem suppeditat tum ex evidentibus rationibus internis tum ex summa Christi auctoritate depromptam; *c.* vim atque virtutem confert, qua praecepta moralia etiam difficillima et perfectissima vita fidelium exprimantur^{7h)}.

Nota 2. Relationem inter *ethicam catholicam et protestanticam* haec quinque capita determinant. Ethica catholica *a.* infallibili magisterio Ecclesiae regitur, econtra protestantica eiusmodi magisterio caret; *b.* eius fons non est sola s. Scriptura, sed praeter Scripturam etiam traditionem ecclesiasticam agnoscit; *c.* libertatem ad vitam moralem necessariam esse docet, quam nec peccatum aufert nec gratia; *d.* justificationem peccatorum in interna conversione et sanctificatione per gratiam divinam consistere docet, non in subiectiva apprehensione iustitiae, qua Christus iustus est; *e.* justificationem consequimur per sacramenta in re vel in voto suscepta, quae sola Ecclesia a Christo instituta administrat.

7e) Cf. *Filrlistcr*, Die Pastoraltheologie als Universitätsdisziplin (Basel 1951).

7f) Cf. Encyclicas *Leonis 13.* Rerum novarum et *Pii 11.* Quadragesimo anno.

7k) Strom. 1, 20. P. G. 8, 813—818.

7h) Cf. *Mausbach*, Christentum und Weltmoral² (Münster 1905) pg. 1 35.

Verum est discrimen inter ethicam catholicam et protestanticam esse essentielle et derivandum a veritatibus dogmaticis, quae a protestantibus reiciuntur. Attamen sunt theologi protestantes, qui cum quadam reverentia loquantur de ethica catholica (e. g. *H. Thielike*) et debitis sub cautelis catholici possunt in re sociali et politica cum protestantibus cooperari praesertim ad repellendum materialismum et atheismum⁷⁾.

6. **Methodus** theologiae moralis est modus vel forma, qua leges proponit, quibus vita moralis et Christiana hominum dirigatur; est triplex:

a. *Positiva* ea est, qua veritates morales e propriis huius scientiae fontibus erutae atque ex illis comprobatae ordine systematico proponuntur; methodus positiva ergo simplicem cognitionem veritatum moralium ex earum fontibus suppeditat.

b. *Scholastica* seu speculativa ea est, qua veritates morales e propriis fontibus desumptae accuratius explicantur, ex principiis theologis et philosophicis confirmantur, ab impugnationibus vindicantur, nexus, quo invicem et cum fine ultimo cohaerent, investigatur ac tandem conclusiones ex iis deducuntur; methodus scholastica ergo profundio-rem et magis scientificam cognitionem earundem veritatum suppeditat.

Ad hanc methodum metaphysicam aliquo modo reducenda videtur methodus *ascetico-mystica*, quae ex intima unione naturae et gratiae in membris Christi regulas vitae verae Christianae deducit. Auctores moderni s. Scripturas et S. Pontifices imitantes hanc methodum multo cum fructu excolunt.

c. *Casuistica* ea est, qua neglecto ordine systematico veritates morales ad casus particulares eosque rariores vitae humanae applicantur et quaestiones practicae praesertim difficiliores ex principiis moralibus resolvuntur, ut in singulis casibus cognoscatur, quid licitum, quidve illicitum, quid grave, quid leve peccatum sit.

Theologi morales, qui methodum casuisticam potissimum sequuntur, *casuistae* vocantur. Eorum alii principiorum expositione fere prorsus neglecta in solvendis casibus praesertim difficilibus et intricatis vix non unice incumbunt (*Bucceroni, Gênicot*); alii vero praemissa principiorum expositione plus minusve accurata et scientifica casibus discutiendis operam dant (*Elbcl, Lehmkuhl*).

*1. Methodus recentiorum*⁸⁾. Recentiores theologiae moralis auctores non unam tantum prae reliquis sectantur methodum, sed eorum plerique omnes tres apte coniungunt; quamvis ergo in diversis theologiae moralis partibus, prout res ipsa postulat, alia methodus prae aliis praevaleat, universim tamen cernitur methodus ex his tribus composita atque permixta.

Et recte quidem cum methodo positiva-scholastica etiam casuistica coniungitur.

Ubi enim theologia moralis futuris confessariis proponitur, sola expositio principiorum moralium non sufficit, sed resolutio diversorum casuum et quae-

7i) Cf. *Mausbach-Ermecke*, § 3, III.

~j) *Schilling*, n. 30, 2. b; *Egentor*, Kasuistik als christl. Situationsethik, in *Münchener theol. Z.* 1 (1950) 311—317; *Pribilla*, Klugheit und Kasuistik, *Stimmen der Zeit* 133 (1938) 54—65.

stionum ex vita practica desumptorum prorsus necessaria est. Applicatio enim principiorum ad quaestiones practicas praesertim diversis circumstantiis intricatas pro tyronibus difficultate non caret, quae difficultas superari non potest nisi diuturnis ac variatis exercitationibus.

Insuper multarum quaestionum praeficarum solutio non tam a certis principiis quam a prudenti peritorum indicio atque aestimatione desumitur; sed prudens eiusmodi aestimatio non acquiritur nisi multiplici casuum, quos auctores discutiunt et resolvunt, consideratione ac studio.

Inde fit, ut in theologia morali, praesertim in quaestionibus, quarum solutio a prudenti aestimatione dependet, non solum multum deferatur auctoritati illorum theologorum, qui prudenti indicio prae reliquis excellunt, sed etiam complurium auctorum sententia citari soleat, quia plurium in eiusmodi quaestionibus conforme indicium luculentum veritatis testimonium exhibet.

8. Divisio. Ut theologia moralis fini, quem potissimum intendimus, practico conveniat, in *tres partes* apte dividi potest, quarum prima est de fundamentis theologiae moralis seu de primis et generalibus huius scientiae *principiis*; altera est *de praeceptis*, quae exponit normas ex revelatione Christiana desumptas, quas homo ex voluntate Dei servare debet ut vitam ducat filio Dei et membro Christi convenientem, caritatem conservet et augeat, et ita ad vitam aeternam perveniat; tertia est *de sacramentis*, quae sunt totidem media seu adiumenta salutis a Deo instituta, quibus vita membri Christi infundatur, conservetur, augeatur et redintegretur. Horum autem mediorum usum Deus lege positiva praecipit et Ecclesia suis decretis determinat.

Ab hac divisione non differt ea, qua theologia moralis communiter dividitur in *duas partes*, quarum altera *generalis* seu fundamentalis, altera *specialis* vocatur. Illa exponit generalia morum *principia*, haec agit de obligationibus servandis et mediis adhibendis certis sub conditionibus. Dividimus materiam secundum praecepta decalogi, sicut Deus locutus est in monte Sinai (Ex. 20) et catechesis ad populum inde a tempore Christi (cf. Matth. 5, 21 ss; Rom. 13, 9s) et praxis in sacramento poenitentiae commendat.

QUAESTIO SECUNDA.

De fontibus theologiae moralis⁸⁾.

Fons theologiae moralis duplici sensu accipitur: id, ex quo veritates morales primo hauriuntur vel cognoscuntur (*fontes*), et id, in quo veritates morales cognitae continentur (*loci theologici*).

9. *Fontes*. Supremi fontes theologiae moralis, ex quibus veritates morales cognoscuntur, sunt *revelatio divina et ratio humana* tum naturalis tum theologica, per fidem nempe illustrata.

a. Theologia moralis complectitur veritates *supernaturales* per revelationem divinam nobis manifestatas: cum enim finis, ad quem haec scientia hominem dirigere debeat, supernaturalis sit, veritates ordinis supernaturalis in se contineat oportet, quas quidem veritates ex *divina revelatione* cognoscere debemus.

b. Ad finem vitae humanae obtinendum necesse est, ut homo etiam leges *ordinis naturalis* observet; finis enim supernaturalis naturalem finem non excludit sed supponit et perficit; quocirca leges iuris naturae *per rationem* nobis manifestatae pariter ad obiectum theologiae moralis pertinent. Insuper ratio veritates morales divinitus revelatas declarat et illustrat atque ex eis novas veritates ratiocinando deducit.

c. Quenam sint veritates morales sive per revelationem sive per rationem nobis manifestatae, ab infallibili *Ecclesiae magisterio* discimus. Iloc namque magisterium a Deo institutum et praeogativa infallibilitatis donatum est, ut veritates tum supernaturales tum naturales ad ordinem moralem pertinentes suprema et infallibili auctoritate nobis proponat atque declaret. Ideo a nonnullis auctoribus Ecclesiae magisterium theologiae moralis aequae ac dogmaticae *principium formale seu* directivum dicitur.

10. *Loci theologiae moralis*, iam illa documenta ordine exhiberi debent, in quibus veritates morales tum supernaturales tum naturales repositae inveniuntur.

1. *Sacra scriptura* tum veteris tum novi testamenti.

>Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.⁹⁾

a. *Sacra scriptura novi testamenti* est primarius locus theologiae moralis, quatenus non solum praecepta et consilia moralia ex ipso divino Salvatoris ore

”) *Melchior Canus*, De locis theolog. VIII. 4. Ex quo tempore theologia moralis inter scientias theologicas disciplinam exhibet per se consistentem a dogmatica distinctam[^] etiam de fontibus seu de locis theologiae moralis tractari coeptum est. Etsi enim fontes theologiae moralis et dogmaticae iidem fere sint nonnullos tamen moralis theologia proprios habet. *Franciscus Zacharia S. I.* primus de locis theologiae moralis peculiarem tractatum edidit, quem deinde alii in hac re secuti sunt. Cf. *Dissertatio ad Alphonsi de Liguori moralem theologiam prolegomena de casuisticae theologiae originibus, locis atque praestantia*, quam quidem dissertationem ipso petente s. Alphonso Zacharia exaravit et sanctus doctor tertiae sui operis editumi praefigendam curavit

u) 2. Tim. 3, 16.

prolata continet, sed diam perfectissimum exemplar vitae Christianae ir. sanctissima Christi Domina vita nobis exhibet

b. Sacra scriptura *veteris testamenti* praecepta tum moralia tum ceremonialia tum judicialia comprehendit. Praecepta ceremonialia et judicialia vi obligandi destituta cessarunt, praecepta vero moralia a Christo confirmata ad maiorem perfectionem eversa vim obligandi in novo testamento retinent.

Nota. Doctrina moralis V. T. non est absolute, sed tamen relative perfecta atque id quidem duplici sensu, tum quia perfectior est doctrina morali ab antiquitatis populorum, tum quia perfectionem N. T. veluti in radice continet; siquidem Christus Dominus legem non venit solvere, sed adimplere¹⁰⁾. Sapientissimo divinae providentia consilio factum est, ut revelatio divina ab imperfectis initiis paulatim ad perfectionem debitam evoluta sit. Insuper moralitas accommodanda erat indoli atque capacitati populi israelitici, cui credita sunt eloquia Dei¹¹⁾. Ideo populo perfectioris moralitatis nondum capaci praecepta initio proponuntur ex auctoritate absque motivis internis, quae postea adduntur, item initio magis intuitu mercedis, quam intuitu virtutis ad custodiam legis allicitur. Nullatenus autem concedi potest, V. T. quidquam continere, quod honestati adversetur. Quod V. T. exprobat, Dei nempe actiones et praecepta (interficere innocentes, auferre aliena, odio habere inimicos etc.) vitiosa esse et personas a Deo inspiratas docere et perpetrare, quae vitiosa sunt, innititur s. scripturae locis perperam intellectis. Ceterum dicta et facta V. T. non secundum normas perfectas N. T. sed secundum culturam intellectualem et moralem populi israelitici dimetienda sunt

Attamen doctrina moralis in s. scripturis *non systematice* profertur, sed *occasione* data partim tamquam doctrina Dei vel nuntiorum Dei, partim in effatis sapientibus, in orationibus, in promissionibus et poenis partim in approbatione personarum exponitur. Inde semper inspiciendum est, quid sit de praecepto, quid mere de consilio, quid perpetuum et universale vel temporaneum et particulare, quid imperfectum et adhuc evolendum, quid iam perfectum sit, an personae eorumque dicta vel facta approbentur, et an approbentur sub respectu morali.

2. *Concilia tum generalia tum particularia* (sive plenaria, i. e. plurimum provinciarum, sive provincialia sive dioecesana sunt) canonibus, qui ad mores spectant, partim praecepta moralia divinitus data declarant ac definiunt, partim nova praecepta ad fidelium salutem condunt.

Advertendum est plerasque leges ab Ecclesia latas *leges esse disciplinares*, quae mores fidelium externos dirigunt, ideoque variables sunt. Mores nempe externi aequae ac rerum adiuncta in dies mutantur, unde fit, ut etiam leges disciplinares pro temporum et locorum ratione variae sint: quod enim hoc tempore et loco utile est, id alio tempore et loco inutile, quin et quandoque perniciosum evadit¹²⁾.

3. *Decreta Summorum Pontificum*, quibus diversis modis sive per *constitutiones* (encyclicas) sive per *responsa Congregationum* aut doctrinae morales falsae condemnantur, aut praecepta moralia iuris di-

10) Matth. 5, 17.

n) Rom. 3, 2.

12) Cf. *Benedictus XIV.* De synodo l. 5. c. 3. n. 6.

vini vel ecclesiastici declarantur, aut expresso statuitur, quid circa determinatas res tenendum, quid agendum sit¹³⁾).

Ex *propositionibus damnatis* directe et immediate quidem error proscriptus, indirecte et mediate autem simul etiam veritas ab Ecclesia definita cognoscitur: hoc ipso enim quod reiicitur error, propositio contradictorie opposita statuitur vera; et quoniam propositiones damnatae infallibiliter falsae sunt, infertur propositiones oppositas *infallibiliter veras esse*¹¹⁾. Propositionum damnatarum, quae ad rem moralem pertinent, hae praecipuae sunt:

a. Propositiones 28 ab *Alexandro VII.* 24. sept. 1665 damnatae ut scandalosae et periculosae in praxi (D. 1101—1128)¹⁵⁾.

b. Propositiones 17 ab eodem *Alexandro VII.* 18. mart. 1666 damnatae ut scandalosae (D. 1129—1145).

c. Propositiones 66 ab *Innocentio XI.* 2. mart. 1679 damnatae ad minus ut scandalosae et in praxi perniciosae (D. 1157—1216).

d. Propositiones 31 ab *Alexandro VIII.* 7. dec. 1690 damnatae ut temerariae, iniuriosae, male sonantes, haeresim sapientes etc. (D. 1291 ss.).

e. Propositiones 5 (circa duellum) a *Benedicto XIV.* 10. nov. 1752 constitutione *Detestabilem* damnatae tamquam falsae, scandalosae ac perniciosae¹¹⁾ (D. 1491—1495).

4. *Codex iuris canonici* Pii X. iussu digestus et Benedicti XV. auctoritate promulgatus die festo Pentecostes 19. maii 1918 vim legis sortitus est. Dempta re liturgica 2414 canonibus exhibet integram atque completam collectionem omnium legum ecclesiasticarum, quae pro Ecclesia latina actu valorem habent. Cum integram iuris materiam de novo digestam et adiunctis nostri temporis adaptatam contineat et insuper complures quaestiones controversas pro sua auctoritate dirimat, facile intelliguntur in theologia morali, prout hucusque tradebatur, non pauca ad normam Codicis corrigenda, immutanda atque addenda fuisse.

Ex eius >normis generalibus haec duo notanda sunt: «. Integer Codex respicit solam Ecclesiam *latinam*; orientalem non obligat, nisi in iis rebus, quae ex rei natura etiam orientalem afficiunt e. g. leges de Romano Pontifice, de concilio generali aut eam expresse commemorant ut cn. 782, 5. b. *Libri liturgici* ab Ecclesia probati eorumque leges vim suam retinent, nisi earum aliqua expresse corrigatur, ut factum est e. g. cn. 947 de administratione extremae unctionis.

5. *Opera ss. Patrum.* Sancti Ecclesiae patres non solum ut testes traditionis sed etiam ut doctores veritatum ad mores pertinentium con-

¹³⁾ *Bucceroni*, Euchiridion morale complectens selectas decisiones S. Sedis et s. R. Congregationum⁵ (Rom 1908).

ri) Cf. *D. Viva*, Theses damnatae etc. Quaestio prodroma. *Pius XII.* Enc. Humani generis 12. 8. 1950. AAS 42 (1950) 561—578, imprimis 568 = D. 3013.

¹⁵⁾ *D. = Denzinger—C. Rahner*, Euchiridion symbolorum¹⁰ (Freiburg, Br. 1955).

¹⁰⁾ Commentarii in propositiones damnatas: *D. Viva*, Damnatae theses ad theologiam trutinam revocatae; *Io. de Cardenas*, Crisis theologica (thesium a Innocentio III. damnatarum); *Io. Reuter*, Theologia moralis I.; *D. Duarle*, Brevis expositio propositionum damnatarum a Sede Apostolica.

siderandi sunt; quare distinguendum est, utrum doctrinam ecclesiasticam an propriam proponant. Si in proponenda doctrina ecclesiastica consentiunt, eorum sententia ut absolute certa habenda est: Ecclesia enim a veritate deficere non potest; quodsi veritatem proponunt, circa quam ab Ecclesia nihil definitum est, sive ipsi consentiunt sive non consentiunt, considerata et expendenda sunt argumenta, quibus eam confirmant, de eorum auctoritate vero valent regulae de auctoritate theologorum statuendae.

6. *Opera theologorum*, praesertim vero illorum, quos magni facit Ecclesia, quae quidem singularem auctoritatem tribuit s. *Thomae et s. Alphonso*. Unde ipsa Ecclesia decisiones in moralibus penitentibus quandoque respondet: *Consulantur probati auctores*.

De *auctoritate theologorum* ex *P. Zacharia* haec tenenda sunt:

a. > Si qua in quaestione universi casuistae eadem inter se concinunt, aientes aliquid licitum esse, haeresi proximum est ab eorum opinione discedere.

b. Ex auctorum fere omnium casuistarum communi sententia usque adeo probabilia sumuntur argumenta, ut (nisi plane gravis et nemini observata ratio aut auctoritas, sed clara atque perspicua obstet) illis refragari temerarium sit.

c. Theologorum casuistarum etiam multorum testimonium, si alii contra pugnant viri docti, non plus valet ad faciendam fidem quam vel ratio ipsorum vel gravior etiam auctoritas comprobavit.

d. Unicus auctor, si sit omni exceptione maior afferatque rationem, quam alii non considerarint aut non satis solverint, ipse autem aliorum rationes commode solvat, quamvis doceat contra communem, poterit reddere opinionem probabilem¹⁷⁾.

7. *Usus et praxis Ecclesiae*: quas enim doctrinas et leges Ecclesia proponit, eae in fidelium moribus et exemplis expressae reperiuntur. Impri-
mis hoc valet relate ad sacramenta et ad cultum divinum^{17*)}.

Brevis conspectus literaturae.

11, I. Periodus (—saec. XIII). Auctores scribunt plerumque in finem practicum, scii, ad vitam Christianam excolendam; exponunt data occasione virtutes et vitia necnon singulares quaestiones, quae tunc temporis magis necessariae videbantur.

1. Tamen non desunt initia cuiusdam systematis; ita 'duplex viae in *Didache*, *epist. Barnabae*; 12 mandata in *Hermae Pastore*; etiam Paedagogus et *Stromata Clementis Alex*, hic adiungi possunt.

2. Singulares tractatus habentur de spectaculis, idololatria, de oratione, poenitentia post lapsum, de fortitudine et patientia in martyrio, de virginitate, pudicitia, de usu divitiarum etc. apud *Origenem*, *Tertullianum*, *Cyprianum*; de officiis erga Ecclesiam apud *Clementem Rom.* et *Irenaeum*.

17) Cf. *Zacharia*, Dissert, proleg. pr. 2. c. 5.

17*) Cf. *Pius XII*. Encyc. Mediator Dei 20. II. 1947. AAS 39 (1947) 520—595 e. g. 5-10 s, 581 ss.

3. Profundior et amplior exposito veritatum moralium invenitur apud primarios PP. saec. 4—6: hic progressus ex triplici fonte occasionem duxit: ex impugnatione haereticorum, ex progressu vitae civilis, et ex initiis vitae monasticae. Ita *Laclanlius* pro felici vita civili postulat religionem, iustitiam, caritatem; usuras damnat; *Ambrosius* agit de officiis ministrorum (ecclesiasticorum) — *Augustinus* de moribus Ecclesiae cath. et de moribus Manichaeorum; enchiridion de fide, spe et caritate; de civitate Dei; de variis particularibus virtutibus et quaestionibus. *Gregorius Nyss.* in catechesibus; *Cyrillus Alex.* de adoratione in spiritu et veritate; *Hieronymus* et alii in variis epistolis, homiliis et explicationibus s. scripturae. *Gregorius Al.* *Moralia* in Iob; *Chrysostomus* de sacerdote.

Perfectionis Christianae et vitae mysticae prima elementa posuerunt hoc tempore: (Pseudo-) *Dionysius* Areopagita. *Cassianus* in collationibus, *Basilius* in *Moralibus* et *Regulis*, *Ioannes Climacus* in *scala paradisi* et alii.

4. Versus finem huius periodi ex doctrina PP. collectiones et compilationes exarantur, quae materiam et viam praeparaverunt pro systematica expositione. Plerumque sequuntur symbolum; pauci (*Alkuinus* et *Rhabanus M.*) speciales tractatus scripserunt de virtutibus et vitiis. Praeter hos aliquatenus ad nostram disciplinam referuntur libri poenitentiales (catalogi peccatorum et poenarum ecclesiasticarum); quorum praecipui scripti sunt inter graecos: a *Theodoro Stud.*, *Ioanne Ieiun.*, *Nicephoro Const.*, inter Latinos: a *Rhabano*, *Theodoro Cant.* *Reda.*

II. Periodus. Incipit systematica et scientifica expositio theologiae generatim, et cum ea etiam moralis.

1. Schola praeparatoria (Magister sent. = *Petrus Lombardus* et *Alexander Halensis*) in II. sententiarum 111. et IV post tractatum de incarnatione agit de vita Christiana per exercitium virtutum theologiarum, cardinalium, necnon per observantiam praeceptorum et usum sacramentorum.

2. Illis innixi s. *Albertus M.* et s. *Thomas* praeter Commentaria in II. sent, etiam in Summa theologiam moralem scientificè tractant, eo quod in II. parte motum rationalis creaturae ad Deum per actus virtutum, et in III. parte de sacramentis agunt. Eodem ordine et methodo etiam s. *Bonaventura* in Comm. in II. sent, theologiam moralem simul cum dogmatica docet, quamvis activitatem voluntatis et cordis necnon praxim et mysticam respiciat. Magis discrepat in quibusdam quaestionibus a Thonnstica schola Scotistica duce *Io. Duns Scoto*; sed in quibusdam eam etiam complet. L'traque schola abhinc doctrinam moralem scientificam una cum dogmatica docet in Commentariis II. sent, vel Summae s. Thomae.

3. Ut praxi quoque consulatur, hoc tempore elaborantur Summae casuum poenitentiae casuistico modo alphabetice compositae. Ita celeberrimus Canonista s. *Raymundus de Pennafort*; post eum Summa *Astesana*, *Pisana*, *Angelica* (A. a Clavasio), *Sylvestrina* (S. Prierias) et aliae.

Primus utraque methodum coniunxit s. *Antonius Florentinus*, qui quaestiones etiam oeconomicas et sociales tractavit.

4. Post Cone. Tridentinum novo flore aucta est theologia moralis per auctores classicos: *L. Molina*, *Gregorius a Vai.*, *Azor*, *Suarez*, *Vasquez*, *Thomas Sanchez*, *Coninck*, *Laymann*, *Lugo*, *Busenbaum* etc. Eodem tempore plures ex his auctoribus theologiam moralem separatim tractant, desumptis ex dogmatica quaestionibus de actibus, legibus, virtutibus, et adiecta practica disquisitione.

Mox vero occasione impugnationis probabilismi ex parte iansenistica periodus decadentiae sequitur; ex utraque parte scripta magis polemica prodierunt exigui valoris scientifici et practici. Tamen non desunt auctores, qui utrumque finem

laudabiliter excoluerunt, ut *Lacroix*, *Reuter*, *Antoine*, *Rciffensfuel*, *Sporer*, *Libel* etc.

5. üenique s. *Alphonsus* auctor princeps, ad novum florem adduxit theologiam moralem et tutam viam stravit inter rigorismum et laxas sententias quoru-ndam

6. Tandem etiam influxus rationalismi et ñaturalism saec. XV111 in rebus moralibus sentiebatur, quem impugnare conati sunt *Sailer* et *Hirscher*, viri pietate pleni, sed quadam phobia scholasticism! impediti; meliore successu et paulatim redeuntes ad sana principia: *Oberrauch*, *Stapf*, *Linsenmann*; in Gallia: *Gousset* et *Gury* (saepe ab aliis emendatus); in Italia: *Balierini*, *Scavini*, *Bucceroni*; in Belgio: *Bouquillon*; in America: *Kenrick*.

7. Inter auctores novissimos sunt, qui methodum unice speculativam et positivam colunt, sunt alii, qui simul etiam praxim respiciunt, sunt denique, qui solum practico fini inservire volunt. Etsi adaequate in classes non possint reduci, ad priorem accedunt: *Lehmkuhl*, *Koch*, *Schindler*, *Mausbach-Ermccke*, *Schilling* (3 ultimi eminent in quaestionibus oeconomicis et socialibus), *Tillmann*. Ad alteram: *Müller(-Seipel)*, *Gopfct(-Staab)*, *Aerlnys(-Damen)*, *Génicot(-Salsrnans)*, *Prümmer*, *Vcrmccrsch(-Crcusen)*, *Merkelbach*, *Rtdand*, *Haring*, *Lanza Zalba*. Ad ultimam: Casus exarati a *Lehmkuhl*, *Gury(-Ferrcres)*, *Gcnicot(-Salsmans)*, *Ter Haar*, *Palazzini-De Jorio*. Repetitoria: *Árrcgui*, *Prümmer*. *Schilling*, *lone*, *Telch*.

Nota: Conspectum historicum prolixius elaboratum cf. in *Haring*, pg. 47—84; *Priimmer-Overbeck*, n. 10—13; *Schilling*, § 10, n. 31—33; *Vermeersch-Creusen* n. 10—24; *Zalba*, n. 7—11.

QUAESTIO TERTIA.

De principiis theologiae moralis.

12. Quid sint. 1. De principiis theologiae moralis triplici sensu sermo esse potest, siquidem principia theologiae moralis dicuntur:

a. Revelatio divina et ratio humana tum naturalis tum potissimum supernaturalis per fidem illustrata: media enim cognitionis, quibus aliquam scientiam nobis comparamus, eius principia dicuntur.

b. Loci theologiae moralis: documenta enim, ex quibus alicuius scientiae veritates hauriuntur, pari modo eius principia vocantur.

c. Certae veritates morales: veritates enim, ex quibus aliae ratiocinatione deducuntur, principia vocari solent¹⁸⁾.

2. Si nomine principii certae *veritates morales* intelliguntur, duplicis generis principia distinguere debent: generalia et particularia. *Generalia* dicuntur illae veritates fundamentales, quae exhibent condiciones et qualitates, quae omnibus actibus humanis convenire debent, ut ad finem apti sint, quae proinde integram theologiam moralem pervadunt ac regunt; *particularia* dicuntur singulae veritates morales ex propriis earum fontibus desumptae, ex quibus *veritatibus* veluti ex radice aliae veritates ratiocinatione deducuntur. Sicut enim veritates revelatae, quae theologiae dogmaticae obiectum constituunt, huius principia appellantur, ita particulae veritates morales theologiae moralis principia dicendae sunt. De principiis generalibus hic sermo est; principia particularia constituunt praecipuum obiectum theologiae moralis specialis.

Principia *generalia* sunt: actus humani debent esse fini ultimo proportionate debent esse moraliter boni, supernaturales, meritorii, debent esse conscientiae dictamini et legi divinae conformes et eiusmodi. Principia *particularia* sunt: veritates a Deo revelatae credi debent; Deus super omnia diligendus est; proximo egeno succurrendum est, non licet moechari, non licet furtum facere et eiusmodi.

¹⁸⁾ Cf. *Kleulgen*. Institutiones theologiae (Patisbonae. 1881) p. 27 se.

LIBER PRIMUS.

De fine hominis ultimo.

Theologia moralis docet quomodo activitas humana in finem ultimum ordinatur vel exponit mandatum in baptismo susceptum de dilectione Dei. Haec duo intime cohaerent. Tendere enim in finem idem est ac amplecti velle bonum cognitum ut tale; cum autem hoc bonum sit bonitas divina participanda vel participata, tendere in hunc finem idem est ac velle diligere divinam bonitatem.

QUAESTIO PRIMA.

De ipso fine ultimo¹⁾.

15. Quis sit. Omne agens rationale propter finem agit. *Finis* est id, propter quod aliquid fit, vel id, quod agens intendit. Finis dividitur:

a. Finis operis est ille, in quem ipsa res natura sua tendit; *finis operantis* vero ille, quem agens sua operatione intendit.

b. Finis qui (obiectivus) est id, quod agens intendit (bonum ipsum); qui duplex esse potest: aut efficiendus (acquirendus), scii, quando agens agit ex *desiderio*; aut communicandus (diffundendus), quando agens agit ex *amore*; *finis quo (formalis)*: ipsa adeptio vel possessio; quatenus correspondet fini - qui - efficiendo, est proprie dicta adeptio, quatenus vero fini - qui - communicando, quasi - adeptio habetur; *finis cui* est subiectum, cui agens aliquid intendit; probe distinguendus a subiecto utilitatis, quod potest esse diversum a fine cui.

Notanda: 1. Finis operantis potest esse idem ac finis operis, et potest esse diversus. Si artifex domum construit, finis operis seu domus est, ut ad inhabitandum inserviat; finis operantis potest esse idem, sci. ut habitacula construat, sed potest etiam esse alius, v. g. ut lucrum faciat, ut victum sibi comparet.

2. Si de fine Dei creantis loquimur, certe non possumus loqui de fine in stricto sensu, quatenus nempe intelligatur *causa* finalis, sed tantum de *ratione*, ob quam Deus voluerit, ut existant creaturae.

*) Cf. *Stufler S.* ZkTh 41 (1917) p. 656 ss., ubi sententia hic exposita esse s. Thomae ostenditur; breviter rem complectitur: *Lercher S. I.*, Inst. Theol. Dogm. II n. 590. *Kleutgen*, Théologie der Vorzeit² (Münster. 1872) 1. Bd. n. 427 ff. 2. Bd. 4. Hauptst.: Von der übernatürlichen Gemeinschaft mit Gott. 5. Hauptst.: Vom natürlichen und übernatürlichen Ziel und Ende des Menschen; 5. Bd. 3. Hauptst.: Von der praktischen Théologie. *Bouquillon*, Theologia moralis fundamentalis³ *1. 1. De ultimo fine; 1. 2. De mediis ad finem. *Th. Meyer*, Institutiones iuris naturalis² (Friburgi 1907) 1 n 35 ss. *V. Cathreui*. Moralphilosophie⁵ (Freiburg. 1911) p. 79. *Dander*, Gottes Bild und Gleichnis in der Schöpfung nach der Lehre des hl. Thomas von Aquin. ZkTh 43 (1929) 1 ss. 203 ss. *Zalba* 1. c. 1. 14—52.

3. Finis operantis semper est etiam motivum, finis operis potest esse simul motivum, non vero necessario. Sic finis comestionis est conservatio vitae; in eo, qui comedit propter voluptatem, voluptas est motivum comestionis, in eo autem, qui comedit ad vitam conservandam, finis simul est motivum comestionis.

14. Finis Dei creantis secundum Cone. Vatic, (sess. III, cap. I, D 1783) non est augenda sua beatitudo, nec acquirenda, sed manifestanda perfectio per bona, quae creaturis impertitur; definitio haec imprimis contra *Hermes* et *Giinther*, secundum quos finis Dei esset felicitas creaturarum, directa est; ex qua definitione consideratis variis terminis deducimus: *a. Finis qui* Dei creantis est ipsa bonitas (sci. ontologica) divina communicanda seu gloria Dei interna; *finis quo* Dei creantis est ipsa communicatio seu gloria externa; *finis cui* (non vero subiectum utilitatis) ipse Deus est, qui per hanc communicationem habet, ut sit actu fons bonitatis.

b. Finis qui creaturarum est bonitas divina participanda vel gloria Dei interna, *finis quo* est ipsa bonitas divina participata (gloria Dei externa vel beatitudo creaturae), *finis cui* est Deus ipse, subiectum utilitatis sunt creaturae.

Nota 1. Diximus bonitatem divinam communicandam vel participandam esse gloriam Dei internam, communicatam vero vel participatam gloriam Dei externam.

Gloria est laus non vulgaris ob praeclara facta vel naturam. Gloria Dei est *formalis*: cognitio et agnitio, in quibus consistit laus; vel est *fundamentalis (seu obiectiva)*: id, quod cognoscitur et agnoscitur; utraque est *interna*, quatenus est perfectio in Deo communicanda, aut *externa*, quatenus est perfectio in creaturis communicata; ideoque formalis: cognitio et agnitio vel ipsius Dei (interna) vel eadem ex parte creaturarum (externa), fundamentalis: perfectio vel ipsa divina (interna) vel creata (externa).

2. *Gloria externa* et *beatitudo* non distinguuntur nisi ratione (secundum terminum), scii, gloria respicit Deum (qui proin est finis primarius), felicitas respicit creaturas (finis secundarius).

3. Etiam finis Dei non creantis esset ipsius bonitas, creantis quidem est bonitas communicanda, qua Deus est actu fons bonitatis, non creantis vero esset bonitas non communicanda, qua Deus est sibi infinite sufficiens, ideoque bonitatis communicatio est aliquid Deum decens, quin contrarium sit dedecens.

15. Argumenta. 1. Hanc sententiam enuntiat *scriptura* dicens: *a.* »Universa propter semetipsum operatus est Dominus 2), *b.* »Et omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum«3). *c.* »Propter nomen meum longe faciam

2) Prov. 16, 4.

3) Is. 43, 7.

furorem meum ... propter me, propter me faciam, ut non blasphemem, et gloriam meam alteri non dabo 4).

2. Quod *traditio* egregie confirmat: *a. Tesserae* instar sunt s. *Augustini* verba: »Quia Deus bonus est, nos sumus 6), d. *S. Irenaeus* vero: »Non quasi indigens Deus hominis plasmavit Adam, sed ut haberet, in quem collocaret sua beneficia 1).

c. Pulcherrime item Athenagoras¹⁾: »Liquet Deum ... propter se- ipsum et elucet in omnibus suis operibus bonitatem et sapientiam adductum fuisse, ut hominem crearet... Deus nec frustra hominem fecit, est enim sapiens; nullum autem sapientis opus inutile; nec ad proprium suum usum, nulla enim re indiget; ...sed nec ob aliquam rerum creatarum hominem condidit; nihil enim ex iis quae ratione utuntur et iudicio ad alterius, sive superioris, sive inferioris usum creatum est aut creatur, sed ad propriam eorum qui creantur vitam et perpetuitatem.«

3. Denique *ratio* hoc clarissime perspicit: *a. Deus* ut agens intellectu- ale certe non agit sine fine; atqui hic finis non potest esse nisi boni- tas divina communicanda, et ex parte creaturarum eadem participanda. Nam *a.* est bonitas, quia finis semper aliquod bonum est; *β.* est boni- tas divina, quia Deus non agit propter aliquod externum sibi, secus ab hoc dependeret; *γ.* est communicanda, quia bonitas divina augeri ne- quit. *b.* Idem argumentum modo suo ingenioso proponit s. *Thomas*: »Omne agens agit propter finem ... Est autem idem finis agentis et patientis in quantum huiusmodi, sed aliter et aliter. Unum enim et idem est, quod agens intendit imprimere, et quod patiens intendit recipere. Sunt autem quaedam, quae simul agunt et patiuntur, quae sunt agentia imperfecta. Et his convenit, quod etiam in agendo intendant aliquid acquirere. Sed primo agenti, qui est agens tantum, non convenit agere propter acquisitionem alicuius finis; sed intendit solum communicare suam perfectionem, quae est eius bonitas. Et unaquaeque creatura intendit consequi suam perfectionem, quae est similitudo perfectionis et bonitatis divinae 8).

Ex quibus omnibus elucet, cur s. Thomas tam saepe solum Deum esse vere liberalem dicat; claret insuper, quam blasphemae sint ob- jectiones adversariorum novissime redintegratae ab Ed. de Hartmann. Deum creasse mundum, ut haberet plaudentes sibi.

16. Beatitudo, ad quam homo in praesenti ordine destinatus est, in intuitiva visione Dei consistit atque in summo amore et gaudio, quae inde resultant.

<j-|s748, 9. 11.

5) De doctr. christ. 1. 1. n. 32.

6) Adv. haer. 4, 14. 1. (Rouet de Journel, Ench. Patrist., n. 231).

T) De resurr. mort. n. 12. (M. G. VI. 995.)

") I. q. 44. a. 4. in corp.

a. *Visio*. *Carissimi, nunc filii Dei sumus; et nondum apparuit, quid erimus: scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*⁰). Ilis verbis apostolus docet statum nostrum in aeternitate longe diversum fore ab eo, quem nunc habemus: Deo enim ex gloria et beatitudine tunc similes erimus; causam vero admirabilis huius immutationis esse *intuitivam Dei visionem*. — *Ex parte enim cognoscimus et ex parte prophetamus. Cum autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est. Videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum*¹⁰). Ex his discimus cognitionem Dei, qua in hac vita fruimur, longe inferiorem esse cognitione, qua fruituri sumus in aeternitate: cognitio huius vitae sive naturalis per rationem sive supernaturalis per fidem est cognitio Dei mediata; cognitio autem vitae futurae est *immediata Dei visio atque intuitio*. — *Benedictus XII.* declarat: ^Auctoritate apostolica definimus, quod beati divina essentia perfruantur, nec non quod ex tali visione et fruitione eorum animae, qui iam decesserunt, sunt vere beatae et habent vitam et requiem aeternam«n).

b. *Amor*. Ex intuitiva visione, qua intellectus humanus intime cum divina essentia coniungitur, naturali necessitate oritur in voluntate amor summi boni immediate cogniti. Summam hanc caritatem, quo homo in Deum fertur, significat apostolus his verbis: *nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas*¹²): ideo enim caritatem fide et spe maiorem dicit, quia etiam in aeternitate mansura est.

c. *Gaudium*. De aeterna beatitudine loquens s. scriptura ait: *Euge, serve bone et fidelis ... intra in gaudium Domini tu*³). *Gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*⁴). Et sane cum per amorem summi boni praesentis omnis appetitus satietur et quietetur, et homo simul cognoscat, possessionem summi boni desinere non posse, necessario inde consequitur summum illud gaudium, per quod s. scriptura aeternam beatitudinem designat.

d. Perfecta hominis beatitudo in illis actibus consistit, quibus ipse summum bonum perfecte possidet eoque fruitur; atqui visione Dei intuitiva atque amore, qui exinde necessario consequitur, homo perfectissimo modo possidet summum bonum eoque fruitur. Ideo *Benedictus XII.* ait: »Beati divina essentia perfruuntur, necnon ex tali visione et fruitione animae eorum, qui iam decesserunt, sunt vere beatae

B) 1. Ioan. 3, 2.

⁰) 1. Cor. 13, 9—12.

n) Constitutio *Benedictus Deus* 29. Jan. 1336 (D. 530).

12) 1. Cor. 13, 13.

³) Matth. 25, 21.

14) Ioan. 16. 22.

17. Supernaturalis est. Beatitudo, ad quam homo in praesenti ordine destinatus est, vere *supernaturalis est*, quae scilicet omnes vires oninesque exigentias naturae creatae excedit atque ipsius vitae divinae participatio est.

Beatitudinem, quae nobis promittitur in coelo, ille tantum cognoscere potest, qui scrutatur profunda divinitatis; atqui eiusmodi beatitudo tum vires tum exigentias naturae creatae superat, ideoque stricto sensu supernaturalis est¹⁵⁾. — Naturae creatae prorsus supernaturalis est beatitudo filii Dei; atqui beatitudo, quae nos manet in aeternitate, est participatio beatitudinis ipsius filii Dei: etenim *dabit nobis sedere secuni in throno suo, sicut ipse sedet in throno patris sui^{TM)}; disponet nobis regnum, sicut disposuit sibimetipsi pater; dabit, ut edamus et bibamus super mensam suam in regno suo¹¹⁾*. — Beatitudo, quae in aeternitate nos manet, in intuitiva visione Dei consistit una cum amore, qui ex ea necessario resultat; atqui haec est ipsius Dei beatitudo et consequenter prorsus supernaturalis. — Plane supernaturalis est filiatio, qua homo constituitur filius Dei adoptivus; ergo supernaturalis est etiam beatitudo, quae filiationi adoptivae debita proportione respondet; atqui beatitudo, quam exspectamus in aeternitate, est beatitudo filiorum Dei¹⁸⁾. — Etsi homo opera ethice bona viribus naturae efficere possit, nullum tamen opus sine auxilio gratiae peragere potest, quod sit aptum ad finem ultimum, ad quem a Deo destinati sumus; quodsi sola gratia nos aptos reddit ad opera fini ultimo proportionata, finis noster ultimus supernaturalis est.

10) *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quae prae-paravit Deus iis, qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per spiritum suum: spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 1. Cor. 2, 9. 10.

10) *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici et sedi cum patre meo in throno eius.* Apoc. 3, 21

17) *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Luc. 22, 29 s.

18) *Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Rom. 8, 14—17. Cf. Gal. 4. 1 ss.

QUAESTIO SECUNDA.

De mediis ad finem ultimum.

18. Quae sint. Ut homo finem, ad quem destinatus est, assequi possit, Deus illum aptis mediis atque potentiis instructum voluit, quae quidem duplicis generis sunt: media naturalia et supernaturalia, et tum naturalia tum supernaturalia sunt alia externa, alia interna.

1. Media *naturalia externa* sunt *a. res creatae* praeter hominem existentes, quae ei vitae necessaria suppeditant; *b. diversae societatum formae*, familia et societas civilis. Media *naturalia interna*, quibus anima instruitur, sunt potissimum intellectus et voluntas, quibus summum bonum suum cognoscere et amare potest.

De his omnibus tractant disciplinae philosophicae, quarum doctrinas supponentes hoc loco de sola *voluntatis libertate* agimus, de qua complura notari debent, quae in theologia morali summi momenti sunt.

2. Media *supernaturalia externa*, quae Christus Dominus in hunc finem instituit, sunt Ecclesia, sacrificium, sacramenta et eiusmodi. Media *supernaturalia interna*, quibus anima instruitur, ut ad finem supernaturalem tendere possit, sunt: *a. gratia sanctificans*, quae animae substantiae inhaeret hominemque elevat ad naturam et vitam supernaturalem fini supernaturali, ad quem destinatus est, proportionatam; *b. habitus infusi*, qui animae potentiis, intellectui scilicet et appetitui, inhaerent hominemque instruunt viribus et potentiis, quibus opera fini supernaturali proportionata exercere possit; *c. gratiae actuales*, quibus Deus ad singulas hominis actiones supernaturales concurrat, eo quod eas auxilio suo praevenit, comitatur et perficit.

Ut homo actibus suis moralibus in finem ultimum tendere possit, potentiae, quibus actus morales eliciuntur, instructae esse debent dispositionibus et qualitatibus ex se stabilibus, quibus aptae reddantur ad actus fini consentaneos eliciendos; ideo Deus potentiis indidit *habitus* eosque supernaturales. Porro ut potentiae habitibus instructae supernaturaliter agere possint, insuper indigent *gratia actuali*, qua ad actus excitentur. Tandem ut earum actus meritorii sint vitae aeternae, anima ornata esse debet *gratia sanctificante*. His continentur omnia media interna, quae homini necessaria sunt, ut vitam moralem fini ultimo consentaneam agere possit.

De gratia sive habituali sive actuali tractat theologia dogmatica; quae vero de habitibus infusis scitu necessaria sunt, hoc loco exponenda veniunt. Porro habitus infusi sunt duplicis generis, *virtutes supernatorules* et *dona Spiritus Sancti*, de quibus iam agendum est

Articulus primus.

De libertate voluntatis¹⁸⁾.

Cum in dies augeatur numerus eorum, qui libertatem voluntatis non solum theoretice impugnant, sed ex eius negatione etiam practicas consequentias inferant atque contendunt delicta commissa delinquentibus imputari non posse eosque propterea poena nequaquam dignos esse, necessitas postulat, ut existentia libertatis demonstretur atque ab adversariorum impugnationibus vindicetur.

§ 1. *Libertas voluntatis asseritur.*

19. De diversis significationibus. 1. Libertas in genere significat immunitatem a vinculo, et cum varia sint vincula, quae nos constringere possunt, vario etiam sensu terminus libertatis usurpatur.

a. Libertas a peccato, quae in hac vita est immunitas a peccato, qua possumus non peccare et vocatur *libertas gratiae*; in altera vita est immunitas a peccato, qua non possumus peccare et vocatur *libertas gloriae*.

a. In hac vita possibilitas et per gratiam facilitas peragendi bonum morale nobis praesto est, quamvis obstent diversae difficultates; in altera vita cessant difficultates et impedimenta, quae hic electionem boni moralis etiam iis, qui in statu gratiae sumt, quandoque difficilem reddunt.

β. Haec libertas (gratiae), quae quandoque *moralis* vocatur, iugiter evolvi ac perfici potest et debet, adeo ut homo iam in hac vita gradatim ad libertatem filiorum Dei perveniat, nec a difficultatibus in eligendo bono amplius impediatur. Quandoque enim iam hic in terris fit, ut voluntas per gratiam Dei firmata nullis tentationibus cedat, sed neiectis illecebris sensuum nullo negotio bonum virtutis eligat, id quod verba Domini promittunt: *veritas liberabit vos*, ab influxu nempe determinante passionum.

b. Libertas ab obligatione (a lege), quae etiam *libertas moralis* vocatur, est immunitas ab obligatione (morali) faciendi id, quod a superiore potestate praecipitur.

Patet hominem hac libertate praeditum non esse: physicam libertatem agendi contra legem habet, nieraient non habet. Libertas moralis vocatur etiam libertas eligendi inter bonum et malum.

c. Libertas a coactione seu a necessitate externa est immunitas a vi extrinsecus illata contra inclinationem voluntatis.

Patet *a-*coactionem inferri posse tum agere nolenti, ut cum quis ad carcerem invitatus trahitur, tum agere volenti, ut cum in carcere incluso egressus prohi-

¹⁸⁾ Enc. *Leonis XIII. Libertas* (20. iun. 1888). *Meyer*, Institutiones iuris naturalis (Friburgi. 1906). I. n. 100ss. *Cathrein*, Moralphilosophie³ (Freiburg 1911). I. S. 41 ff. *Katzinger Fr.*, Menschliches Freiheitsbewußtsein (Phil. u. Grenzw. I. 6, 1926) ibique alia literatura. *Mausbach-Ermecke*, I. 207—216.

betur; β . libertatem a coactione potius esse libertatem agendi quam libertatem volendi; γ . voluntatem a coactione immunem esse, cum actus voluntatis coactus impossibilis sit.

d. Libertas a necessitate interna est immunitas a vi interna, quae voluntatem determinet ad agendum vel sic agendum. Haec libertas humanae voluntati propria est.

Necessitas interna esset ergo determinatio ipsi voluntati ingenita ad volendum vel sic volendum. Eiusmodi determinatio inest voluntati humanae relate ad bonum in genere, quod velle debet, ita ut malum qua tale velle non possit, et relate ad felicitatem quam unusquisque necessario vult, ita ut non possit velle inflix esse.

2. Ratione *obiecti*, quod eligitur, libertas dicitur *libertas contradictionis* seu exercitii, si voluntas eligere potest inter agere et non agere; *libertas contrarietatis*, si voluntas eligere potest rem et eius oppositum (amare et aversari; bonum et malum); *libertas specificationis*, si voluntas eligere potest inter res specie diversas (hoc vel illud, studere vel ambulare).

a. Libertas contrarietatis in ordine morali, scilicet libertas eligendi inter bonum et malum, non pertinet ad essentiam libertatis[^] sed defectus est humanae libertati in statu viae proprius.

b. Sola libertas contradictionis requiritur et sufficit, ut voluntas vere libera seu domina actuum suorum dici possit, in homine tamen viatore etiam aliae species reperiuntur.

20. In quo consistat. 1. Libertas humanae voluntatis consistit in illa eius proprietate et perfectione, qua voluntas positus omnibus ad agendum requisitis ad agendum vel sic agendum non determinetur, sed ipsa ad id se determinare possit et debeat. Duplex ergo elementum ad rationem libertatis requiritur, alterum negativum, alterum positivum: *a.* absentia necessitatis internae; *b.* propria determinatio ad agendum.

a. Libertas humanae voluntatis vocatur *libertas indifferentiae*, quia voluntas positus omnibus ad agendum requisitis indifferens manet, i. e. non determinatur ad unum (ad agendum), sed agere vel non agere, hoc vel illud agere potest; vocatur etiam *libertas electionis*, quia de eius ratione est, ut voluntas inter unum et alterum eligere possit. *Indifferentia* opponitur determinationi ad unum. *Indifferentia*, quae humanae voluntati competit eiusque libertatem essentialiter constituit, est indifferentia *activa*, qua ipsa voluntas se ad opposita vel diversa determinare potest. Distinguitur ab indifferentia *passiva*, quae in eo consistit, quod aliquid ab extra ad opposita vel diversa determinari possit.

b. Doctrina eorum, qui libertatem voluntatis tuentur, hodie *indeterminismus*, econtra theoria eorum, qui libertatem 'negant, *determinismus* vocatur. Verum minus apte doctrina de libertate indeterminismus dicitur, tum quia libertas voluntatis non consistit in elemento mere negativo, scilicet in negatione determinationis seu necessitatis internae ad agendum vel sic agendum, tum quia libertas non excludit quamcunque voluntatis determinationem, sed solum necessitatem; scilicet non negatur condiciones actuum liberum praecedentes in voluntatem influxum exercere, qui influxus determinatio voluntatis vocari potest, attamen liberam electionem non excludit.

c. *Requisita ad agendum* dicuntur ea omnia, quae actum liberum seu Thomam electionem praecedere debent vel re ipsa praecedunt: bonum aliquod ab intellectu una cum motivis illud eligendi vel respuendi propositum, horum consuetudo, ratio, potentia volendi, propensiones voluntatis, animi affectio sive habitualis sive actualis.

d. Hodie libertatem indifferentiae potissimum negant omnis generis *deterministae*, qui affirmant voluntatem nostram ad unum seu ad agendum et sic agendum determinatam esse²⁰). Plerique philosophi, exceptis scholasticis, *do* terminismo addicti sunt. Notum est Lutherum humanam libertatem negasse et libero arbitrio scholasticorum *servum arbitrium substituisse*. Theologi protestantes, relicta hac Lutheri doctrina, hucusque libertatem voluntatis defendebant; nunc vero illi ex theologis protestantibus, qui monismo adhaerent ad Lutheri servum arbitrium redeunt.

e. Libertas non excludit antecedentem propensionem voluntatis erga obiectum propositum (diversa bona), sed solum necessitatem internam ad bonum propositum volendum vel non volendum. Si nempe voluntati aliquod bonum proponitur, ipsa naturaliter et necessario ad illud inclinatur, sed non necessario ad illud volendum trahitur: ipsa enim ad illud volendum et prosequendum se determinat. Idem respective dicendum est de malo voluntati proposito.

2. Actus liber non est actus pro arbitrio et sine causa elicited, sed est actus a voluntate consideratis motivis agendi productus.

a. Quandoquidem deterministae uno ore affirmant in nostra theologia de libertate actum liberum esse effectum sine causa proindeque indeterminismum offendere in principium causalitatis, quaeritur quae sit *causa* actus liberi. Sunt, qui dicant causam actus liberi duplicem esse, alteram *obiectivam*, quam constituit bonum et motiva ad actum provocantia, alteram *subiectivam*, quam constituit ipsa potentia libere volendi. Siquidem proposito bono et motivis illud eligendi voluntas non necessitatur ad eligendum, sed a natura instructa est vi, qua ipsa ad eligendum se determinare possit et debeat, ut actus fiat. Alii elementum obiectivum potius ad condiciones praerequisitas referunt, et voluntatem ingenita vi instructam ad producendum actum causam liberae electionis dicunt. Habet ergo causam actus liber, at non necessario sed libere agentem.

b. A vi et potentia se ipsum determinandi ad actum in voluntate distinguenda est virtus atque energia eligendi bonum, praesertim bonum morale, quamvis electio appareat ardua eique obstent impedimenta ac difficultates. Tum exercitio tum gratia divina firmatur et iuvatur voluntas, ut electiones prudentes rationique consentaneae fiant, etsi naturae corruptae difficiles existant.

c. De mediis firmandae atque augendae energiae voluntatis, quae potissimum consistunt in durando et exercendo corpore, in strenuo labore sive corporali sive spirituali, in bonis habitibus per iugem passionum mortificationem acquisitis ac tandem in gratia divina oratione et sacramentorum usu parta, agit paedagogica et ascetica.

21. Quid sit. Competit humanae voluntati libertas a necessitate (interna) seu libertas indifferentiae.

1. *Argumenta theologica*, a. Multa sunt scripturae testimonia, quibus *a-formaliter* humanae voluntati libertas asseritur.

²⁰) Cf. A. Seitz, Willensfreiheit und Determinismus (Köln). *Catholicum* I. c. S. 46 ff. *Steinbüchel* I. c., 6. Kapitel, § 7, Die Freiheit des persönlichen Willens.

Testes invoco hodie coelum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem; elige ergo vitam-1). — Adiceit (Deus) mandata et praecepta sua: si volueris mandata servare, conservabunt te ... Ante hominem vita et mors, bonum et malum, quod placuerit ei, dabitur illi²²). — Beatus vir, ... qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit²³).

Item multa, quibus β . *virtualiter* humanae voluntati libertas asseritur.

Huc pertinent omnia illa testimonia, quibus homini consilia dantur, praecepta proponuntur, quibus homo propter opera sua laude et praemio, vituperio et poena dignus affirmatur.

b. Cum libertas sit fundamentum *imputationis moralis*, ecclesia nullo non tempore contra haereticos eam negantes libertatem humanae voluntatis tuetur atque defendit²⁴). Ideo negantes libertatem *haeretici* censentur.

2. *Argumenta philosophica*, *a.* Voluntas est potentia, qua homo appetere potest omne bonum; si ergo ipsi exhibetur aliquod bonum particulare, illud appetere potest, quia bonum est, sed illud etiam non appetere vel positive respuere potest, quia cum sit particulare bonum, defectus cum eo coniunctus est; ergo voluntas, cui exhibetur particulare bonum, indifferens est; hinc si illud amplectitur, id propterea fit, quia ipsa se ad illud amplectendum determinat.

a. Defectus, qui cum particulari bono coniunctus est, in eo consistit, quod aut incommodum affert, aut aliud bonum impedit, aut saltem nimis exiguum est. quam ut potentiae amplitudinem seu desiderium beatitudinis explere possit.

β . Ex his patet electionem praecedere debere *cognitionem*, qua aut boni propositi diversos respectus (boni et mali, commodi et incommodi) aut plura bona simul cognoscimus et comparamus: sine hac praecedente cognitione nulla electio locum habere posset.

b. Propria conscientia ineluctabili certitudine nobis manifestat, nos in plerisque nostris actionibus non interna necessitate duci, sed ipsos nos ad agendum vel sic agendum determinare, adeo ut etiam non agere vel aliter agere possimus; atqui hoc testimonium conscientiae evidenter verum est²⁵).

Deterministarum alii ipsum testimonium conscientiae negant, alii illud illusionem esse dicunt. Eos breviter redarguit *Cathrcin* S. 47 ff.

c. Libertatem demonstrat etiam ius poenale seu criminale, quod ubique gentium non solum crimina poenis afficit, sed etiam accurate distinguit inter propositum, socordiam (*Fahrlâssigkeit*) et culpam,

21) Deut. 30, 19.

») Eccli. 15, 15. 16. 18.

«) Eccli. 31, 10.

24) Cf. Concilium trid. (D. 797). — Concil. vatic. (D. 1789).

25) Argumenta ex universali consensu generis humani atque ex consecrariis, quae negata libertate sequerentur, confer apud citatos auctores.

quin etiam integrum systema poenarum continet, quae pro gravitate culpae et actionis malae graviores vel mitiores sunt; atqui haec omnia inania essent, si crimina non essent nisi signa morbi, non verae culpae

§ 2. *Libertas voluntatis vindicatur.*

Tres scientiae diversae recenter excultae voluntatis libertatem impugnant: statistica moralis, anthropologia criminalis et psychopathologia. Suae quaeque modo ostendere conantur, hominem in omnibus suis actionibus aequae legibus et impulsibus necessariis regi ac determinari: atque entia irrationalia et materialia, et proinde delicta commissa ipsi moraliter imputari non posse.

22. De statistica morali. 1. *Exponitur theoria.* Statistica moralis facta moralia, praesertim vero facta criminoso magno numero colligit eorumque causas tum internas tum externas investigat. Iam vero consideratis elenchis statisticis apparet, eadem phaenomena (crimina) sub iisdem condicionibus eodem fere numero constanter redire. Ergo sicut in ordine physico, ita etiam in ordine morali lex stabilis existere debet, qua haec facta regantur atque determinantur. Unde contra libertatem ita concludunt: cum ex iisdem causis, praesertim vero ex iisdem passionibus constanter eadem crimina perpetrentur, haec non liberae voluntati, sed passionibus aliisque adiunctis ad actum determinantibus tribuenda sunt, proindeque homini moraliter imputari nequeunt. Facta enim, quae iuxta legem stabilem constanter eodem modo ac numero fiunt, a libera voluntate procedere non possunt. Conclusio deinde ad omnes actus voluntatis extenditur eiusque libertas simpliciter negatur.

2. *Refutatur theoria* a. Actio libera non est actio mere arbitraria, ab omni norma ac lege independens; econtra etiam voluntas in suis electionibus certas normas tum physicas tum morales servat. Insuper complures sunt condiciones tum externae tum internae (indoles praesertim moralis, educatio, aliorum exemplum etc.), quae in electiones humanas influunt easque plus minusve determinant: ordinarie enim homo sequitur in suis actionibus propensiones et consuetudines suas, attamen non coacte sed libere. Ideo mirum non est, homines, qui in iisdem condicionibus reperiantur, eodem modo agere.

b. Ut ex statistica morali contra libertatem voluntatis quidquam colligi possit, de hoc saltem constare deberet, determinatam passionem in iisdem adiunctis magnum hominum numerum ad idem crimen patrandum impellere, nec ullum hominem tali passione vexatum temptationem superasse; atqui ex statistica morali de hac re non constat, nec constare potest. Ceterum ne hoc quidem modo ineluctabilis atque necessitans influxus passionum in voluntatem probaretur, cum homines in iisdem adiunctis constituti libere ad eandem actionem se determinant; sic imminente hieme libere spissiores vestes omnes induunt.

Tandem notare iuvat, statisticam externa solum phaenomena, eaque criminosa vel indifferentia eorunique constantiam considerare, facta vero interna et externas virtutes non explorare, quare de eorum origine sive necessaria sive libera nihil pronuntiare potest.

c. Stabilitas atque constantia, quae in patrandis criminibus ex statistica morali cernitur, ex existentia atque influxu eorundem motivorum in voluntatem humanam explicatur. Constat enim homines in iisdem adiunctis externis constitutos iisdemque passionibus ac tentationibus subiectos plerumque eadem delicta committere. Verumtamen negari nequit complures alios iisdem passionibus vexatos tentationem vincere, id quod statistica referre nequit; quin imino hoc quoque affirmari debet, plerosque, qui tentationi cedunt, saltem viribus supernaturalibus gratiae adiutos tentationem vincere potuisse huiusque potestatis sibi conscios fuisse.

Ex statistica morali duo colliguntur: a. in electionibus suis magnam esse hominis dependentiam ab habituali voluntatis dispositione et a condicionibus externis; /3. cum nunc plurimi ad eadem crimina patrandia abripiantur, nunc temporis certas passiones ob adiuncta socialia vehementius grassari plurimosque esse homines, qui, utpote in fide ac religiosa vita languentes, tum naturali tum supernaturali fortitudine destituti, a tentationibus facile vincantur-0).

23. De anthropologia criminali. Haec scientia primo exulta est a *Caesare Lombroso*, medicinae professore taurinensi (+ 1909). Materialismo et evolutionismo darviniano addictus delictorum causam explanat per theoriam atavisticam i. e. delinquentem considerat tamquam hominem, qui in evolutione inferior remansit sicut infans nondum evolutus vel homo primitivus; fingit in „delinquente nato“ abnormes qualitates corporeas, biologicas, psychologicas, quae ita correspondeant criminibus, ut ex latrone latro ex sicario nascatur sicarius (100).

De schola criminali sociologica (Soziologische Strafrechtsschule). *Enrico Ferri*, professor romanus, liberum arbitrium in delinquente negans causas ad crimina determinantes invenit in qualitatibus innatis individui simul cum rationibus vitae physicae, socialis et imprimis oeconomicae (»milieu social et physique. Maioris momenti aestimat rationes sociales, quia ab iis etiam individuates notae delinquentis dependent. In Germania haec theoria defendebatur imprimis a *Fran-*

*(!) Cf. *Lehmkuhl*, Der Selbstmord und die Mißhandlung der Statistik (Stimmen ans M. L. XXII. S. 345 ff.). *Huber*, Die Hemmnisse der Willensfreiheit (Münster 1904), S. 181 ff. *Krose*, Moral und Moralstatistik, in „Aus Ethik und Leben“, Festschrift für Mausbach, 170—180 (Münster 1931).

20 a) *Kurclla* (unus de fidelissimis fautoribus anthropologiae criminalis in Germania), Naturgeschichte des Verbrechers, pg. 2. „Diese Hypothese besagt daß alle echten Verbrecher eine bestimmte, in sich kausal zusammenhängende Reihe von körperlichen, anthropologisch nachweisbaren und seelischen, psychologisch nachweisbaren Merkmalen besitzen, die sie als eine besondere Varietät, einen eigenen anthropologischen Typus des Menschengeschlechtes

cisco de Liszt, professore berolinensi, et ab aliis iuris peritis ut *jellinek*, *Stamrnler*'Mb).

Si vera essent, quae affirmantur, ad summum sequeretur homines corpore abnormes et mente aegrotos carere libertate; at non demonstratur homines sanos ea destitui.

In particulari notanda sunt:

a. Ipsa theoria fundatur in experimentis inadaequatis, in hypothesebus arbitrariis, in multis exaggerationibus et factorum falsis explicationibus.

b. Theoria anthropologiae criminalis fundatur in hypothese darviniana, quae relate ad hominem falsa est. Delinquens non est homo nondum evolutus, sed homo, qui a morali perfectione, quam alii adepti sunt et quam ipse quoque assequi potuisset et debuisset, propria culpa deficit.

c. Concedi potest esse delinquentes, qui non sunt sanae mentis, imo interdum difficile esse determinare, utrum homo sanae aut turbatae sit mentis; attamen in plerisque casibus certo cognoscimus delinquentes sanos esse. Ergo aequum est omnes delinquentes esse amentes ac falsum est omnes amentes esse delinquentes.

d. Relationes sociales possunt quidem esse impedimenta libertatis (cf. nn 54—58, 61), sed omnia facta psychologica nequeunt explanare. Possunt homines etiam in difficillimis condicionibus aliis resistere et de facto saepe aliter ac alii vel etiam ac omnes alii se determinant.

24. Psychopathologia est scientia, quae vitam animae abnormem considerat et causas, manifestationes, effectus, sanationis possibilitates morborum animi investigat. Certe disturbanceiones animae etiam libertatem afficiunt, attamen falso exinde nonnulli deducunt liberum arbitrium omnino non esse. Imprimis omnes perversitate sexuali laborantes dicuntur non responsables'J°c). Praeterea notatur morbus immoralitatis constitutionalis (amoral insanity qui homines etiam magnae intelligentiae omni sensu morali privat, ita ut sine ulla commotione affectiva maxima committant crimina-'®·1).

Concedi nequit psychopathicos omni libertate destitutos esse; morborum animi multi sunt gradus et ideo etiam diminutionis libertatis ex morbo forte oriundae. Neque psychopathologia quidquam contra libertatem hominis *sani* proferre potest. Cf. n. 61.

charakterisieren und deren Besitz ihren Triiger mit unentrinnbarer Nohwendigkeit zum Verbrecher — wenn auch zum unentdeckten — werden laBt, ganz unabhingig von allen sozialen und individuellen Lebensbedingungen.“ Similiter loquebantur fautores *biologie? hereditatis exaggeratae* (Erbbiologie) tempore nacismi.

2°b) *M. Brugger*, Schuld und Strafe (Paderborn 1933), 141—156; *Niedermeycr*, Handbuch V. 102 ss.

26c) ita *Hirschfeld*, Sexualpathologie (Bonn 1922).

2G<i) *Gemelli* (La responsabilita nelle azioni umane dal punto di vista della psicologia e della psichiatria) tales aegrotos imputabilitatis capaces habet. Casus relatos ut formas atypicas characteris ob anomaliam tendentiarum socialium explicans existentiam huius morbi immoralitatis negat. Cf. *Lanza*, 1. c. n. 111, 8.

§ 3. *De iis, quae in liberam electionem influunt.*

25. Liberam activitatem *moralem* hic consideramus, qua voluntas eligit inter bonum et malum. Exercitium libertatis perfectum est, si voluntas plene ex se sine alio influxu praeter eum, quem natura voluntatis exigit, ad actum se determinat; quod tum accidit, cum intellectus obiectum adaequate cognoscit, et voluntas secundum normam rationis expedite ad illud volendum vel respuendum se movet. Iam vero multa sunt sive in ipso homine sive extra hominem, quae in eius liberam activitatem seu in eius electionem influxum exercent eamque plus minusve determinant. Et haec quidem voluntatis libertatem actionisque imputabilitatem minuunt, eam tamen non auferunt.

26. De relatione cognitionis intellectus ad actum liberum, *a.* Intellectus rem appetendam ita exhibere debet, ut tum eius merita (perfectionem, bonitatem, utilitatem) tum eius demerita (imperfectionem, detrimentum, incommodum), quae pro nobis habet, cognoscamus. Haec cognitio eo perfectior est, quo accuratius utriusque partis momenta apprehenduntur. His suppeditantur rationes et motiva, quae in electione facienda nos dirigant. Hinc quo magis adaequate rei merita atque demerita exhibentur, eo facilius electio institui potest, quae sit secundum rationem. Quodsi rei propositae magis merita quam demerita aui vicissim magis demerita quam merita cognoscuntur, electio quidem libera erit, at minus secundum rationem. Impossibilis fit electio, si unum tantum motivum cognoscitur.

b. Ex his intelligitur in liberas hominis electiones omnia ea determinantem influxum exercere, quae impediunt, quominus rerum appetendarum, praesertim moralium, merita atque demerita adaequate cognoscantur. Quamvis libertatem (physicam) electionis ipsa non auferant, attamen efficiunt, ut electiones imprudentes, irracionales, moraliter malae sint. Eiusmodi momenta sunt praesertim educatio et adiuncta socialia et politica temporum, in quibus vivimus²⁷⁾. Cum in multis hominibus manca atque inadaequata cognitio rerum et actionum propter haec adiuncta plus minusve sit involuntaria et inculpabilis, etiam actiones moraliter malae, quae ex ea procedunt, non poterunt eis secundum totam earum malitiam imputari.

27. De relatione propensionis voluntatis in actum liberum, *a* Obiecto sufficienter proposito in voluntate necessario oritur propensio (aversio), quae quandoque tenuis, quandoque autem vehementior est. Propensiones istae, quamvis inveteratae et vehementes necessitatem non inducunt, sed voluntas potestatem retinet eis resistendi; id quod experientia omnium illorum docet, qui post vitam diu in peccatis transactam ad semitam virtutis redierunt. Attamen voluntatem trahunt, ut

²⁷⁾ Cf. *Huber* l. c. S. 112 ff. 152 ff. *Fanfani*, Manuale Theol. moral. I. (Romae 1950) 23 et 33.

libera determinatione velit id, ad quod vehementer iam inclinatur, ideoque electionem moraliter bonam difficilem reddunt, eoque difficiliorem quo intensior est propensio opposita. Affectus vitiosi liberam electionem tum solum impossibilem reddunt, si in casu particulari subito orti mentem adeo obnubilant vel impediunt, ut contraria motiva expendere amplius non possit.

b. Ex his intelligitur in electiones morales omne id influxum exercere, quod efficit, ut hinc quidem propensiones malae et vitia in appetitu oriantur atque invalescant, inde vero energia voluntatis in reprimendis malis propensionibus langueat et debilitetur. Eiusmodi sunt progenies, aetas, temperamentum, assuetudo, nutrimentum, aeris temperies etc.²⁸).

Articulus secundus.

De virtutibus supernaturalibus²⁹).

28. Num sint. *Virtutes supernaturales* sunt *habitus* a Deo *infusi* quibus homo actus supernaturales connaturaliter exercere possit. Eiusmodi virtutes a Deo infundi ratione theologica demonstratur et ex concilio tridentino constat.

a. Requiritur, ut natura ad statum supernaturalem elevata actus, quibus in finem supernaturalem tendit, *connaturaliter* efficere possit; atqui ad hoc requiritur, ut non solum principium externum et transiens (gratia actualis), sed etiam principium internum et permanens (potentia) sit supernaturale, id quod suppeditant habitus infusi. Ideo Deus ornavit hominem habitibus virtutum supernaturalium.

Quod ergo in ordine naturae sunt animae potentiae, intellectus et voluntas, id in ordine supernaturali sunt habitus infusi nempe *principium proximum* vitae supernaturalis, sicut gratia sanctificans, ex qua habitus infusi promanant, dicenda est vitae supernaturalis *principium remotum*.

b. Si solum in genere quaeritur, *num sint virtutes infusae*, responderi debet ex revelatione certum esse, animae infundi virtutes supernaturales: ex concilio enim tridentino novimus *hominem in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec (dona) omnia simul infusa accipere per Iesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem*³⁰). Virtutes infusae aliae sunt virtutes *theologicae*, aliae virtutes *morales*.

-s) Cf. *Huber* S. 102 ff. 130 ff. *Mincker* l. c. I. Abschnitt. 3 et 4 caput.

ζ¹) S. 771. l. II. q. 62- 67. *Suarez*, De gratia l. 6. c. 4. *Mazzella*, De virtutibus infusis (Romae 1894). *Pesch*, Praelectiones dogmaticae (Friburgi 1922) VIII. l. *Lercher*, Instit. Theol. Dogm. IV/1 n. 122—170.

30) D. 800.

Theologicae (divinae) hae virtutes dicuntur ratione *originis* divinae, quia non cognoscuntur nisi revelatione divina, nec acquiruntur nisi a Deo nobis infundantur; ratione *essentiae*, quia in se supernaturales sunt; potissimum vero ratione *obiecti formalis*, quod est aliqua perfectio divina; econtra aliarum virtutum obiectum formale est aliquod bonum creatum. Virtutum theologicarum tamen etiam *obiectum materiale* (verum, quod credimus, et bonum, quod speramus et diligimus), saltem principale et primarium, est ipse Deus.

29. De virtutibus theologicis. 1. Virtutes theologicae illae dicuntur, quarum motivum (obiectum formale) est Deus seu aliqua perfectio divina.

2. Tres sunt virtutes theologicae, nempe *fides*, *spes* et *caritas*, quae quidem requiruntur et sufficiunt, ut ad finem ultimum pervenire possimus.

a. S. Paulus de virtutibus theologicis scribens: *nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas*³¹⁾. loquitur de genere virtutum ab omnibus aliis virtutibus distincto. Ideo concilium tridentinum declarat: in ipsa justificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur, *fidem, spem, caritatem*³²⁾.

b. Cum ad finem supernaturalem destinati simus, Deus nos capaces reddere voluit, qui ad eum actibus proportionatis, nempe intrinsecus supernaturalibus, connaturaliter tenderemus; ad hoc autem necesse fuit, ut habitus virtutum theologicarum nobis infunderentur. Nam ut in Deum finem supernaturalem tendere possimus, necesse est, ut eum supernaturaliter cognoscamus, ut supernaturali desiderio in eum feramur, tandem ut supernaturaliter ei conformemur; atqui primum habetur per fidem, alterum per spem, tertium per caritatem theologicam, per habitus igitur infusos virtutum theologicarum (Ecch 2, 8ss.).

3. Virtutes theologicas a Deo nobis *infundi* complures de fide certum dicunt ex loco citato concilii tridentini. Infunduntur autem omnes simul una cum gratia sanctificante, at non omnes simul amittuntur.

4. Quoties gratia sanctificans *augetur*, simul cum ea etiam virtutes theologicae cum reliquis virtutibus augentur: tanta enim est connexio inter gratiam et virtutes, ut cum illa infundantur, conserventur et augeantur; sed gratia sanctificans susceptione sacramentorum et bonis operibus augetur³³⁾.

5. Quamvis virtutes theologicae cum gratia sanctificante omnes simul infundantur atque ex ea dimanent, non tamen omnes cum ea *amittuntur*, sed pereunt per actus ipsis oppositos.

Caritas cum gratia sanctificante per quodvis peccatum mortale amittitur, fides autem et spes solum per peccatum mortale his virtutibus directe oppositum amittuntur: fides enim et spes natura praecedunt caritatem, ad eam disponunt atque conducunt, quapropter amissa caritate non amittuntur eius praeviae dispositiones, sed remanent in peccatore, ut cum in recuperanda caritate invent. Per peccatum mortale desperationis amittitur *spes* cum caritate et gratia sancti-

a>) 1. Cor. 13, 13.

32) D. 800.

*>) D. 834.

Hiante, non autem fides, quae est praevia dispositio ad spem et fundamentum omnium virtutum supernaturalium. Tandem per peccatum mortale haeresis *fides* cum gratia sanctificante et omnibus virtutibus infusis amittitur.

50. De virtutibus moralibus. Virtutes morales illae dicuntur, quarum obiectum formale est actionum honestas.

a. Cum de fide certum non sit, etiam virtutes *morales* a Deo nobis infundi, sunt theologo (scotista), qui id negant; eorum tamen doctrina ab aliis ut erronea reiicitur. Et sane cum virtutes theologicas infundi constet, id de moralibus negari non potest: si enim Deus infundit virtutes theologicas, ut earum actus per interna principia conaturaliter exercentur, ex eadem ratione etiam virtutes morales infundere debet. Ideo catechismus romanus docet: »Huic (gratiae) additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur 34).

b. Quot sint virtutes morales infusae, non constat. Dicendum videtur quatuor virtutes cardinales infundi, sed non plures: cum enim reliquae virtutes morales ad virtutes cardinales revocentur tamquam earum partes integrales aut subiectivae, illarum habitus etiam ad harum actus eliciendos sufficiunt.

51. Quid operentur virtutes. Habitus infusi ex communiore et veriore theologorum sententia dant ipsam potestatem, non etiam facilitatem supernaturalis actus eliciendi, quia inclinant quidem ad suos actus, eorum impedimenta autem non remonent.

a. Ex his iam patet potissimum *discrimen*, quod *inter virtutes infusas et acquisitas* intercedit: *a.* virtutes enim infusae dant ipsam facultatem, at non etiam facilitatem supernaturaliter operandi: cum enim infunduntur, non auferunt impedimenta operandi, quae proveniunt ex concupiscentia et ex malis habitibus. Facilitas operandi per exercitium habitus infusi comparatur. Virtutes autem acquisitae non tribuunt potestatem sed facilitatem operandi: potestas enim operandi iam a natura adest; cum vero repetitis actibus nec sine pugna comparentur, eo ipso minuunt vel etiam penitus auferunt difficultates operandi, quae ex concupiscentia vel ex prava consuetudine proveniunt, *β.* Virtutes infusae cum gratia sanctificante puncto temporis infunduntur, suis actibus non effective sed meritorie augentur et per peccatum mortale cum gratia sanctificante puncto temporis destruuntur. Virtutes autem acquisitae non uno actu sed repetitis actibus acquiruntur iisdemque effective augentur et non-usu vel actibus contrariis paulatim minuuntur ac tandem evanescent.

b. Hinc quandoque homines peccatores e. g. impudicos in aliqua virtute e. g. in castitate excellere videmus: nam per peccatum mortale non destruuntur omnes virtutes acquisitae. Econtrario homines iustos videmus contra diversas easque vehementes in malum propensiones pugnare debere: virtutes enim infusae non auferunt naturales habitus praves, qui actibus contrariis paulatim debilitantur

34) De baptismo n. 51.

Articulus tertius.

De donis Spiritus sancti³⁶⁾.

52. Num sint dona et quot. Praeter virtutes theologicas et morales a Deo infusas homini iusto conferuntur *septem dona Spiritus Sancti*. Ex mente s. Thomae dona definiuntur: Qualitas habituales animae potentiis inhaerentes, quibus hae supernaturaliter disponuntur ad prompte et perfecte oboediendum motionibus seu inspirationibus Spiritus Sancti.

a. Pertinent dona aequae ac virtutes ad dispositiones supernaturales, quibus Deus hominem iustum instructum esse voluit, ut per eas finem suum supernaturalium attingeret. Simul cum gratia sanctificante et virtutibus animae infunduntur et cum gratia et virtutibus per peccatum mortale amittuntur.

b. Potentiae, quibus inhaerent, sunt intellectus et voluntas, in quibus sunt etiam virtutes, quae per dona complentur et perficiuntur. Siquidem hominis potentiae a duplici principio moventur ad opera bona, scilicet a naturali ratione per fidem elevata atque illustrata et immediate a Spiritu S. iam vero ut prompte et perfecte has motiones sequantur, certis qualitatibus et dispositionibus a Deo instructae sunt; et quidem ad oboediendum motionibus naturalibus rationis aptae fiunt per virtutes infusas, ad oboediendum motionibus supernaturalibus Spiritus S. aptae fiunt per dona.

a. *Esse* dona sancti patres et theologi compluribus argumentis confirmant:

a. Dona Spiritus Sancti in homine iusto sunt participatio donorum Christi. De Messia in s. scriptura dicitur: *Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis et replebit eum spiritus timoris Domini*³⁷⁾. Quae verba a sanctis ecclesiae patribus etiam iusto applicantur, quippe quem Deus *praedestinaverit conformem patri imaginis filii sui*³⁸⁾. Insuper dona capitis redundant etiam in viva membra corporis mystici, cuiusmodi sunt homines iusti. β . Communicatione donorum impletur promissio discipulis suis a Christo facta: Vos cognoscetis eum (Spiritum veritatis), quia apud vos manebit et in vobis erit³⁹⁾. Cum enim Spiritus S. non sit sine donis suis, dona sunt et manent, quamdiu Spiritus S. est et manet in iusto. γ . Sancta ecclesia communicationem donorum testatur, eo quod in liturgie festi pentecostes pro donis Spiritus Sancti Deo gratias agit eaque fidelibus uberius implorat.

b. *Natura* et *finis* donorum in hunc modum explicari potest. Homo iustus instructus est virtutibus infusis, ut per eas opera supernaturalia peragat et finem supernaturalem vitae aeternae mereatur. iam vero ut

36) S. Th. 1. II. q. 68. Suarez, De gratia I. 2. c. 17 s., 1. 6. c. 10. Weiff, De septem donis Spiritus Sancti (Viennae 1895). Bodewig, Die Gaben des Hl. Geistes ZkTh 6 (1882), 7 (1883). Lercher, Inst. Theol. Dogm. IV., 1. n. 171 ss. Merschler, Die Gabe des hl. Pfingstfestes¹ (Freiburg 1900) Kap. 27—34. Mitterer, Die sieben Gaben des Hl. Geistes nach der Väterlehre ZkTh 49 (1925) 528—566.

37) Isai. 11, 2. 3,

38) Rom. 8, 29.

39) Ioan. 14, 17.

opus virtutis supernaturalis exercere possit, indiget motione seu inspiratione Spiritus S., qua ad virtutem exercendam supernaturaliter excitetur et aptus evadat. Hinc Spiritus S. hominem iustum illustrationibus intellectus et motionibus voluntatis tum ad ordinarias vitae Christianae virtutes tum quandoque etiam ad opera perfectiora et sublimiora divino instinctu inspirare atque excitare solet. Sed ut homo aptus reddatur, qui motiones Spiritus S. sive ad ordinaria sive ad sublimiora exercitia virtutum excipiat eisque prompte et perfecte oboediat, ei conceduntur dona Spiritus Sancti.

c. *Septem* numerantur dona Spiritus Sancti: donum *intellectus, sapientiae, scientiae, consilii, pietatis, fortitudinis* et *timoris Domini*: cum enim haec dona conferantur ad *virtutes* perficiendas, et septem sint praecipuae virtutes, oportuit, ut etiam septem dona infunderentur. Unde Spiritus Sanctus, cui haec dona tamquam auctori per appropriationem tribuuntur, ab ecclesia *septiformis munere* appellatur, idemque rogatur, ut suis fidelibus det *sacrum septenarium*.

Dona ergo omnibus infunduntur iustis, id quod s. *Thomas* his verbis significat: Spiritus Sanctus non est in hominibus absque donis eius³⁹⁾ Ex eorum nominibus apparet quatuor pertinere ad potentiam cognoscitivam: *intellectum, sapientiam, scientiam, consilium*, tria vero ad voluntatem: *pietatem, fortitudinem, timorem*.

d. Quamvis dona cum virtutibus in ratione habitus convenient, dupliciter tamen a virtutibus differunt: a. Ratione *causae impulsivae*: nam ad bene agendum homo excitatur propria ratione sive naturali sive supernaturali, et habitibus virtutum disponitur ad prompte his motibus oboediendum; ad bene agendum etiam a Spiritu Sancto movetur, et habitibus donorum disponitur ad prompte oboediendum huic inspirationi. β. Ratione *objecti* seu actuum, ad quos disponunt: virtutes enim disponunt hominem ad opera, quae secundum ordinem communem vitae Christianae fiunt; dona autem disponunt hominem etiam ad opera, quae ordinem communem virtutis excedunt.

55. Dona quid operentur. De natura singulorum donorum theologii non consentiunt; haec tamen ex doctrina eorum, qui s. Thomam sequuntur, dicenda videntur.

Dona, quae *intellectum* perficiunt, eo tendunt, ut intellectus illustrationes Spiritus Sancti ad res fidei pertinentes prompte suscipiat, earum ope de Deo et de rebus mundanis recte iudicet atque haec iudicia ad operationes vitae humanae rite applicet. Dona vero, quae *voluntatem* perficiunt, eo referuntur, ut voluntas inspirationibus et motionibus Spiritus Sancti prompte obsecundet.

1. *Donum intellectus* mentem supernaturaliter disponit ad prompte suscipiendas illustrationes, quibus veritates fidei tum quoad sensum tum quoad earum nexum clarius et profundius percipiuntur et penetrantur atque operationes iuxta easdem ordinantur.

3B) I. II. q. 68. a 2.

2. *Donum sapientiae*, supposita fide veritatum revelatarum, mentem supernaturaliter disponit ad prompte suscipiendas inspirationes, quibus de rebus divinis recte indicet earumque pulchritudinem perspiciat.

3. *Donum scientiae*, supposita fide, mentem supernaturaliter disponit ad prompte suscipiendas inspirationes, quibus de rebus humanis et creatis iuxta revelationem divinam rite indicet.

4. *Donum consilii* mentem supernaturaliter disponit, ut prompte sequatur illustrationes Spiritus Sancti ad eligenda ea, quae in singulis vitae adiunctis iuxta veritates fidei facienda vel omittenda sunt ad progrediendum in via salutis et perfectionis. Quoniam vero Spiritus Sanctus altiora eligit quam prudentia humana, accidit, ut iustum quandoque ad ea impellat, quae hominibus stulta apparent, et magis admiranda quam indiscriminatim imitanda sunt⁴⁰).

5. *Donum pietatis* voluntatem supernaturaliter disponit, ut prompte sequatur Spiritum Sanctum moventem ad colendum Deum ut patrem nostrum omnesque alios, qui ad Deum ut patrem referuntur, ut sunt parentes, coniuncti, pauperes, immo etiam ecclesia, sancti et scriptura sacra⁴¹).

6. *Donum fortitudinis* voluntatem supernaturaliter disponit et perficit, ut sequatur Spiritum Sanctum moventem ad complendum quodvis opus bonum inchoatum, etsi propterea superandae sint difficultates et ferenda mala.

A virtute fortitudinis donum dupliciter differt: a. virtutis motivum est naturalis honestas, quae in superandis difficultatibus cernitur; motivum doni est fiducia in motionem et assistendam Spiritus Sancti, b. Virtus respicit mensuram virium naturae; donum vires naturae excedit et audet ea, quae rationi naturali temeraria apparent⁴⁷).

7. *Donum timoris* voluntatem supernaturaliter disponit, ut sequatur motiones Spiritus Sancti ad filialem reverentiam atque omnimodam subiectionem Deo exhibendam, eo quod refugit quamcunque delectationem, quae separat a Deo. Timor enim intelligitur reverentialis erga divinam maiestatem, cui etiam Christus Dominus reverentiam exhibuit et coram quo teste s. scriptura procidunt angeli in facies suas⁴³).

*>) Cf. Iud. 11, 30; 16, 29; 1. Alach. 6, 46.

41) Rom. 8, 15.

42) Cf. 1. Reg. 17, 32 ss.; 2. Madh. 6, 18 ss.

<<) Cf. Apoc. 7. 11.

QUAESTIO TERTIA.

De ordine morali.

Articulus primus.

De ipso ordine morali.

54. Quid sit. Ordo moralis consistit in relationibus essentialibus, quibus homo refertur ad Deum, ad semetipsum et ad alias creaturas. Hae relationes ab homine exigunt complures, easque diversas operationes, quibus ex voluntate Dei contendere debet ad finem suum; quam ob rem ordo moralis consistit etiam in operationibus, quibus homo tendit in finem suum. Tandem accedit ordo mediorum ad finem, quibus Deus hominem iuvat, ut ad finem suum perveniat. Ordo igitur moralis complete spectatus comprehendit *finem ultimum*, Deum, in cuius possessione homo perfectam felicitatem consequitur, *relationes*, quibus homo refertur ad Deum, ad semetipsum, ad alios; *operationes*, quae relationibus hominis essentialibus consentaneae sunt, ac tandem *media*, quae ex institutione divina ad obtinendum finem inserviunt. Ordo igitur moralis a Deo institutus via est, qua ad finem tendimus, et medium, cuius observatione finem nostrum adipiscimur; unde s. *Augustinus* docet: *Ordo est, quem si tenueris in vita, perducet ad Deum* 4)

a. Cum ordo in genere sit relatio unius ad alterum, ad constituendum ordinem moralem imprimis considerandae sunt relationes, quibus homo refertur ad alterum; porro tres sunt eiusmodi relationes in ipsa natura humana fundatae, relatio religiosa, relatio individualis et relatio socialis. Homo enim refertur *ad Deum*, primum suum principium et ultimum finem; refertur *ad semetipsum*: compluribus enim iisque diversis instructus est inclinationibus et potentiis, quae natura sua ita comparatae sunt, ut inferiores referantur ad superiores et vicissim superiores ad inferiores; homo tandem refertur *ad alias creaturas* sive rationales sive irracionales: homo enim ut pars universi hinc quidem ad societatem cum aliis hominibus constituendam natura sua ordinatur, inde vero iure instructus est utendi rebus materialibus, in quantum ad consequendum finem suum id requiritur. Patet ordinem moralem natura sua esse *ordinem finalem*, cum tota hominis natura cum omnibus suis relationibus ad Deum, finem ultimum, ordinata sit; relatio quidem religiosa immediate, relatio autem individualis et socialis mediate. Ex hoc nempe intelligitur dignitas atque excellentia naturae rationalis, quae sola immediatam relationem ad Deum habet; contra creaturae irracionales immediate ad hominem et mediate per hominem ad Deum referuntur⁴⁸⁾.

44) De ordine l. 1. c. 9. n. 27.

'«) Cf. S. *Thomas* 11. 11. q. 2. a. 3.

b. Cum homo natura referatur ad Deum ut creatura ad creatorem, ut servus ad dominum, ordo exigit, ut homo creatorem ac dominum suum agnoscat, eum revereatur, ei serviat eumque diligat. Cum corpus se habeat ad animam ut instrumentum ad agens principale, ordo exigit, ut vires inferiores subiiciantur ac serviant superioribus, superiores vero dirigant inferiores. Ideo s. *Gregorius M.* rationem vocat *dominam familiae multae*⁴⁰⁾. Denique cum homo referatur ad alios homines ut ad socios et conservos eiusdem naturae participes atque ad eundem finem destinatos, ordo exigit, ut alios sicut semetipsum diligat atque in vita sociali justitiam servet.

35. Ordo naturalis et supernaturalis. Ordo a fine dependet, ad quem obtinendum institutus est eique quoad naturam consentaneus esse debet. Cum duplex sit finis ultimus, duplex est etiam ordo moralis: *naturalis*, qui in natura humana fundatur eiusque capacitati, viribus et exigentiae corresponde[^] et *supernaturalis*, qui a libera Dei voluntate institutus est et naturae humanae capacitatem, vires atque exigentiam transcendit. Constat in praesenti ordine providentiae hominem per gratiam sanctificantem constitui filium Dei adoptivum et heredem felicitatis aeternae eiusque supernaturalis: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, ut adoptionem filiorum reciperemus*⁴¹⁾. *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*⁴²⁾.

a. Homo ergo in hoc ordine refertur ad Deum ut filius ad patrem; corpus, quod est membrum Christi et templum Spiritus Sancti⁴⁹⁾, refertur ad animam gratia sanctificante elevatam; homo refertur ad alios homines ut frater Christi et heres vitae aeternae ad fratres in Christo atque eiusdem vitae divinae heredes. Quae quidem *relationes* prorsus aliae sunt a relationibus, quae ordinem naturalem constituunt. Ordo supernaturalis alias easque nobiliores *operationes* exigit, quas omnes Christus complexus est duobus praeceptis de caritate Dei et proximi⁶⁰⁾. Horum observatione homo consequitur beatitudinem supernaturalem vitae aeternae. Tandem etiam *media* huius ordinis supernaturalia sunt (n. 28).

b. Ordo naturalis ipso *facto creationis instituitur*. Sed placuit Deo summe bono hominem in ipsa creatione supra naturam ad ordinem altiorem plane supernaturalem elevare. Ordo supernaturalis instituitur ipso *facto adoptionis* seu elevationis naturae humanae ad statum filiationis adoptivae.

*fl) Moralia in Iob I. c. 30. n. 42.

<<) Oal. 4, 4. 5.

*.) Ioan. 1, 12.

<<.) 1. Cor. 6, 15. 19.

<<*) Matth. 22, 37 ss.

Articulus secundus.

De obligatione tendendi in finem ultimum.

56. De ipsa obligatione. Primarium et principale officium morale, quod homini in hac vita degenti incumbit, est obligatio tendendi in finem ultimum eumque mediis a Deo ordinatis assequendi.

1. Homo ad finem vitae aeternae a Deo destinatus est; sed in hac destinatione manifesto continetur voluntas Dei, qua homo obligatur ad finem per media ab ipso ordinata assequendum. Inde non licet homini contra agere, nec indifferentem se habere.

Hoc argumentum ita exhiberi potest: Deus finem ultimum hominis se constituit; sed eo ipso, quod finem ultimum se constituit, Deus homini in finem ultimum tendendi obligationem imposuit.

2. Homo naturali pondere fertur in perfectionem et beatitudinem suam, quam assequi non potest nisi in Deo, fine supernaturali; sed in ente rationali tendentiae naturae lege et obligatione morali reguntur; tenetur ergo obligatione morali in finem vitae aeternae contendendi libere eligendo finem et ea, quae ad finem consequendum a Deo ordinata sunt. Eadem obligatio etiam expressis s. scripturae verbis homini iniungitur: *Estote ergo vos perfecti, sicut et pater vester coelestis perfectus est*⁶¹⁾; *cum metu et tremore vestram salutem operamini*^{6,1)}. *Domini Deum tuum timebis et ipsi soli servies*⁶³⁾.

3. Relatio praesentis vitae ad vitam aeternam ex s. scriptura est status viae ad terminum, status tendentiae ad perfectam beatitudinem. Vita enim praesens exhibetur ut tempus certaminis, laboris, probationis; vita aeterna ut corona, merces, praemium⁵⁴⁾. Ergo ex voluntate Dei libere ad finem ultimum contendere debemus per media a Deo ordinata⁶⁵⁾. Quod qui non fecerit, a fine beatitudinis excidet et ad poenam aeternam condemnabitur: *Et ibunt hi in supplicium aeternum; iusti autem in vitam aeternam*⁶⁶⁾.

57. Quid haec obligatio involvat. Ut homo ad finem vitae aeternae perveniat:

1. Tenetur Deum, finem supernaturalem, fide agnoscere eumque constituere finem vitae suae moralis, i. e. diligere. Unde ita dispositus esse debet, ut nihil amare, nihil appetere velit, quod finem ultimum

61) Matth. 5, 48.

w) Phil. 2, 12.

M) Deut. 6, 13 coli. Matth. 4, 10. Cf. Lactant. Inst. 7, 6.

w) Matth. 5, 12; 16, 27; 19, 17. 29; 25, 9. 30. 46; 1. Cor. 9, 24; 2. Tim. 4, 8; Iac. 1, 12; 3, 4.

65) Matth. 19, 17.

6e) At Matth. 25, 46. Cf. Matth. 7, 19; Ioan. 5, 29.

simpliciter impediatur et caritati adversetur, cuiusmodi est *peccatum mortale*.

a. Cum peccatum veniale assecutioni finis ultimi simpliciter non adversetur, voluntas atque intentio committendi veniale peccatum non est contra obligationem praeceptam tendendi in finem ultimum. Peccatum veniale est quidem actio, per quam homo non tendit in finem suum, at finem eiusque assecutionem non tollit.

b. Ex his colligitur primum ac fundamentale praeceptum totius vitae moralis hoc esse, ut homo *fide* Deo adhaereat, eum tamquam bonum suum supremum assequendum *speret* et se suaque omnia in Deum ordinet finem suum ultimum, et cum ordinatio in Deum in hoc ordine salutis fiat per caritatem Dei, intelligitur, cur *actus caritatis* divinae in initio vitae spiritualis necessarius et praeceptus sit.

2. Tenetur statum gratiae et filiationis Dei per sacramentum baptismi sibi comparare: etenim solum filiis Dei promittitur regnum coelorum, sicut filii tantum ius habent ad hereditatem patris: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei*⁵¹). *Si autem filii et heredes*⁵²).

3. Tenetur vitam filio Dei dignam ducere per supernaturalem observationem mandatorum Dei, ut per bona opera praemium vitae aeternae sibi promereatur: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*⁵³). *Qui facit voluntatem patris mei, qui in coelis est, ipse intrabit in regnum coelorum*⁵⁴).

4. Si finem ultimum deseruit et statum gratiae per peccatum mortale amisit, tenetur ad finem vitae suae redire et statum gratiae amissum per poenitentiam recuperare. In statu enim peccati mortalis efficax tendentia in finem ultimum impossibilis est. Insuper existenti in statu peccati mortalis, quippe cuius voluntas a Deo aversa adhaeret rebus terrenis, propter defectum virium nimis arduum est superare difficultates, quae in observandis per longum tempus praeceptis occurrentibus reperiuntur, nisi voluntatem a peccatis retractet Deumque rebus creatis efficaciter anteponat⁶¹62

De difficultate, quae reperitur in assignando tempore, intra quod haec obligatio implenda sit, alibi sermo recurrit 2).

38. Quatenus mundus fugiendus sit. Religio Christiana, quae finem hominis ultimum non in bonis huius, sed in bonis alterius vitae constituit eumque obligat, ut posthabitis terrenis in bona supernaturalia atque aeterna contendat, ideo graviter vituperatur, quasi hominem ad supernaturalia atque futura dirigens a bonis huius vitae avertat, ea

Ioan. 3, 5.

Rom. 8, 17.

6») Matth. 19, 17.

Matth. 7, 21.

Cf. s. *Thomas* I. II. q. 109. a. 8. — II. 11. q. 14. a. 2. *Lugo*, De poenitentia disp. 7. n. 234 ss.

62) Cf. *De sacramentis* n. 223.

contemnere et prosperitatem progressumque temporalem negligere doceat.

a. Hominem finem suum non in hac vita, sed in altera demum consequi iure merito docet, cum homo in hac vita nec moralem perfectionem naturae humanae convenientem nec felicitatem, quam naturaliter appetit, obtinere possit. Etenim progressus licet maximus sive materialis sive intellectualis hominem neque ad perfectionem moralem neque ad felicitatem evehere potest.

b. Mundum contemnendum et fugiendum esse docet, quatenus curae mundanae tendentiam in bona aeterna impediunt veramque hominis felicitatem in periculum adducunt. Hinc intelligitur frequens s. scripturae et sanctorum Patrum monitio, non amandi sed potius deserendi mundum, quatenus nempe periculum affert amittendi bona praestantiora. At oppido falsum est, religionem Christianam progressum temporalem impedire vel hominem ineptum facere, qui ad vitam temporalem eiusque culturam perficiendam atque promovendam collaboret. Etenim id solum exigit, ut in operibus, quibus temporalem prosperitatem promovere conatur, normas moralitatis observet nec officia Christiana negligat. Posita hac condicione monentur Christiani, ut laboribus temporalibus et mundanis serio et diligenter incumbant 3).

c. Neque ex eo quod religio Christiana virginitatem matrimonio, statum religiosum statui saeculari per se praefendum docet, matrimonium aut statum saecularem contemnit aut condemnat, sed bono minori bonum maius ac melius praefert. Neque tamen considerata indole naturae humanae timendum est, ne tanta hominum multitudo mundum deserat, ut prosperitas et progressus materialis unquam negligantur⁶⁴). Quin immo veram tum hominis individualis tum socialis culturam religio Christiana undequaque efficaciter auget et promovet, eo quod in singulis virtutes individuales et sociales excolit, familiam et civitatem tuetur et perficit atque illum progressum commendat et promovet, cui soli vera ac solida stabilitas competit.

59. Supremum principium. *Finis ultimus supernaturalis* seu destinatio hominis ad beatitudinem, quae in visione et amore Dei consistit, *supremum est principium theologiae moralis*. Ex hac namque veritate omnia determinantur et intelliguntur, quae ad hominum sanctificationem a Deo instituta et ab hominibus praestanda sunt. Et sane ut vita Christiana fini beatitudinis aeternae proportionata sit, infunditur *gratia sanctificans*, qua homo elevatur ad ordinem supernaturalem, consti-

③) Cf. 1. Thess. 4, 10 s.

④) /. *Mausbach*, Die kath. Moral und ihre Gegner⁵ (Koln 1921); O. *Schilling*, Apologie der kath. Moral (Paderborn 1936).

tuitur iustus, sanctus, filius Dei adoptivus et qua sortitur principium vitae supernaturalis, quae filio Dei et herede beatitudinis aeternae digna sit. Cum gratia sanctificante infunduntur *virtutes theologicae*, quibus potentiae animae, intellectus et voluntas, supernaturaliter perficiuntur et aptae redduntur ad exercendas virtutes quoad obiectum prorsus supernaturales et vitae aeternae proportionatas. *Virtutes morales* quoad obiectum quidem a virtutibus naturalibus non differunt, attamen per habitus infusos et per influxum, quem supernaturalis caritas in earum actus exercet, elevantur ad perfectionem supernaturalem, quae dignitati filii Dei ad visionem beatificam destinati conveniens sit. Pari modo *dona Spiritus Sancti* eo ordinantur, ut opera virtutum supernaturaliter peragi possint. Ad hanc vitam supernaturalem gignendam, alendam, perficiendam, conservandam et, si amissa fuerit, denuo reparandam Christus Dominus instituit *sacramenta*, seu totidem fontes et adminicula vitae supernaturalis. Ad eundem denique finem his omnibus adiecit *praecepta* virtutum theologicarum et praecepta, quae referuntur ad sacramenta, quae quidem sunt praecepta ordinis supernaturalis.

LIBER SECUNDUS.

De actibus ad finem aptis.

In finem ultimum supernaturalem homo suis actibus tendere debet, beatitudo enim aeterna tamquam merces et praemium laboris nobis reperatur. Iam vero ut actus nostri ad finem supernaturalem ultimum promerendum apti sint, *humani, moraliter boni, supernaturales et meritorii* esse debent: finis enim obtineri nequit nisi actibus, qui fini sunt proportionati; sed hi soli actus fini ultimo supernaturali sunt proportionati; quare ordine agendum est de actibus humanis, de actibus moralibus, supernaturalibus et meritoriis.

QUAESTIO PRIMA.

De actibus humanis¹⁾.

Articulus primus.

De natura actuum humanorum.

40. Definitio. Actus humani latissimo sensu omnes dicuntur, qui ab homine fiunt et recte dividuntur in actus *hominis* et in actus stricte et *proprie humanos*.

Si actus humani latissimo sensu accepti cum actibus brutorum comparantur, reperiuntur actus qui homini et brutis *communes* sunt: homo enim est *animal rationale*; et actus, qui homini proprii sunt: etenim homo est *animal rationale*. Et sane quadruplicis generis actus distingui possunt: *a.* alii sunt homini quoad substantiam et quoad modum operandi cum brutis communes ut indeliberate videre, audire, ambulare; *b.* alii sunt homini quoad substantiam proprii, quoad modum operandi vero cum brutis communes ut actus spirituales (intelligere et velle), qui sicut actus brutorum necessario seu indeliberate fiunt; *c.* alii sunt homini quoad substantiam cum brutis communes, quoad modum operandi vero proprii ut actus sensitivi (videre, audire, ambulare), qui deliberate fiunt; *d.* alii tandem sunt homini tum quoad substantiam tum quoad modum operandi proprii ut actus spirituales (intelligere et velle), qui deliberate fiunt.

1. Actus *hominis* illi dicuntur, qui homini et brutis eatenus communes sunt, quia non pendent a libera voluntate, quales sunt actus sentiendi, actus cogitandi, actus volendi, qui indeliberate fiunt.

¹⁾ S. *Th.* I. 11. q. 6—21 S. *Alphonsus* I. 1. n. 144. *Sporer-Bierbaum*, Theologia moralis decalog. (Paderbornae. 1897) tr. 1. c. 2. *Balterini-Palmieri*, Opus theologicum morale' (Prati. 1880) tr. 1. *LehmkuhP*^A n. 51—110. *Bouquilton* n. 318—408. *G. Walsch*, Tractatus de actibus humanis² (Dublinii. 1891). V. *Frins*, De actibus humanis (Friburgi. 1897). *Tepe*, De actibus humanis n. 1—107. *Pesch* 111. n. 536 ss. *Bucceroni*, Commentarii de actibus humanis³ (Romae. 1906). *Vermeersch-Creusen*, Theol. mor. I.4 n. 30 ss. *Merjctebach* I. n. 47 ss. *Zalba* I. c. I. 54—132.

Ad actus hominis pertinent: «. actus, qui fiunt ab homine actu usum rationis non habente, ut sunt infantes, ebrii, dormientes, delirantes; β actus qui fiunt ab homine actu usum rationis quidem habente sed ratione non utente, quales sunt actus intellectus voluntatis, imaginationis et motus appetitus sensitivi, qui advertentiam mentis praecedunt.

2. Actus *humani* dicuntur, qui hominis proprii sunt, quia a libera voluntate dependent, quorum proinde homo est dominus, et definiri solent: actus *qui a voluntate libere agente procedunt*, i. e. qui fiunt cum advertentia mentis cum libero consensu voluntatis, ut sunt actus liberi tum intelligendi et volendi tum etiam sentiendi.

a. Hos solos *stride et proprie humanos* esse, patet: nam actus vere et proprie humani dicuntur, quia ab homine fiunt prout homo est et a creaturis irrationalibus differt seu illi, qui hominis proprii sunt quoad modum operandi, sive quoad substantiam hominis proprii sive cum brutis communes sunt; atqui solum actus, qui a deliberata voluntate procedunt, sunt eiusmodi; actus enim necessarii intellectus et voluntatis sunt quidem hominis vere proprii et dici possunt humani quoad substantiam actionis, at eius non sunt proprii nec possunt dici humani quoad modum actionis, quia illis non convenit proprius ille modus operandi, qui est: agere cum dominio actus.

b. Ratio, ob quam soli actus, qui libere fiunt, *proprie humani* et hominis proprii dicantur, est indoles *dodrinae moralis*. Cum enim in morali non essentia actuum sed operatio attendatur, recte discrimen essentiale inter hominem et entia irrationalia non ab essentia actuum, sed a modo operandi desumitur; atqui operandi modus hominis proprius quatenus homo seu ens rationale est, est operari libere seu cum dominio actus.

41. Actuum humanorum divisio. 1. Actus humani alii sunt elicit, alii imperati: *elicit* dicuntur, qui a voluntate procedunt et in ipsa perficiuntur ut actus amoris, odii, desiderii; *imperati* dicuntur, qui ex imperio voluntatis ab alia potentia, sive interna ut actus cogitandi sive externa ut actus ambulandi, exercentur.

a. Nihil impedit, quominus elicit dicantur etiam actus, qui non a voluntate, sed ab alia potentia immediate procedunt; sic actus cogitandi quoad intellectum, actus videndi, audiendi quoad sensus elicit vocari possunt: quoniam autem in re morali non attenduntur nisi actus liberi, *soli actus voluntatis solent vocari elicit*.

b. Imperium voluntatis dicitur actus voluntatis, quo haec potentias sibi subiectas ad actum move! vel ab actu cessare facit; sic voluntas efficere potest, ut intellectus de aliqua re cogitet vel de ea cogitare desinat, item ut membra corporis moveantur vel a motu cessent.

c. Voluntas imperium exercet in intellectum, in sensus externos et internos, in appetitum sensitivum et in vim motricem, prout haec ad vitam animale pertinent, immo etiam in se ipsam voluntatem. Harum potentiarum operationes vi huius imperii sunt et dicuntur voluntariae, liberae (quod exercitium), quatenus nempe earum exercitium a libera voluntate dependet²⁾. Omnis actus imperatus *physice* compositus est ex duplici actu; *moraliter* tamen est et dicitur unus actus.

2) De imperio voluntatis in alias potentias cf. s. *Th.* 1. II. q. 17. *Suarez, De voluntario disp.* 10. *Cathrein, Moralphilosophie* S. 68 ff. *Meyer, Instit. iuris nat.* n. 93 ss.

d. Voluntas non solum aliarum potentiarum, sed etiam proprios actus imperare potest, sibi e. g. imperare potest, ut eliciat actus amoris Dei; sunt ergo *actus elicti voluntatis, qui simul imperati sunt*.

e. Actus dicuntur etiam *elicti* ratione motivi interni, et *imperati* ratione motivi externi, propter quod exercentur; sic oratio, quae est actus elictus religionis, potest esse actus imperatus a poenitentia si fiat ad redimenda peccata. Ex his intelligitur, quid significant theologi, ubi docent unam virtutem imperare actus aliarum virtutum, nempe si quis ex motivo e. g. caritatis pauperi dat eleemosynam, caritas imperare dicitur actum misericordiae.

2. Alii sunt interni, alii externi, alii mixti: *interni* vocantur, qui ab animae potentiis mere internis perficiuntur ut actus cogitandi; *externi* vocantur, qui (a voluntate) per organa corporis externa perficiuntur ut actus ambulandi, videndi; *mixti* dicuntur, qui a potentiis externis et internis simul exercentur ut attenta oratio vocalis, devota adoratio per genuflexionem.

a. Cum sermo sit de actibus humanis, mere externi non existant, sed sunt aut interni, aut mixti; nam ut actus sit humanus, iam requiritur, ut perficiatur etiam per facultates internas.

b. Secundum alium considerandi modum actus *interni* vocantur actus elicti a voluntate, et *externi* actus a voluntate imperati, quippe qui *voluntati* sint externi, sive dein a potentiis internis sive externis exercentur.

3. Actus boni, mali, indifferentes: *boni* dicuntur, qui rectae rationi sunt conformes; *mali*, qui rectae rationi repugnant; *indifferentes*, qui rectae rationi nec conformes sunt nec repugnant; hi boni vel mali evadunt potissimum ex fine, propter quem fiunt. — Actus bonus aut indifferens vocatur etiam *licitus*, quia nulla lege prohibetur; malus vero nuncupatur *illicitus*, quia legi vel divinae vel humanae opponitur.

4. Alii actus sunt naturales, alii supernaturales: *naturales* illi vocantur, qui solis naturae viribus producuntur; *supernaturales* illi, qui auxilio divinae gratiae perficiuntur. Actus tum naturales tum supernaturales dicuntur *meritorii*, prout digni sunt, quibus aliqua retributio rependatur.

Discrimen inter actus naturales et supernaturales non ab objecto actus, sed a principio eliciente desumitur: nam ut actus sit supernaturalis, principium supernaturale requiritur et sufficit, contra objectum supernaturale nec requiritur nec sufficit. Sane supernaturalis est actus intellectus auxilio gratiae positus circa veritatem naturalem: actus autem sine auxilio gratiae positus circa veritatem revelatam supernaturalis non est.

5. In quibusdam actibus (qui ponuntur ad specialem effectum producendum) ulterior distinctio est in validos et invalidos: *validi* dicuntur, qui gaudent omnibus requisitis ad proprium suum effectum producendum; *invalidi* autem, quibus deest aliqua condicio ad id necessaria; sic dicitur validum, quod necessarias condiciones habet ad inducendam obligationem. Validi sunt aut *rescindibiles* aut *irrescindibiles* prout humana voluntate rescindi seu vi sua privari possunt ut vota, contractus, aut non possunt ut sacramenta.

Non quilibet actus *validus* est etiam *licitus* (matrimonium), nec omnis *invalidus* est *illicitus* (testamentum informe).

Articulus secundus.

De voluntario et involuntario.

Omnes actus humani voluntarii sunt. De voluntario et involuntario agitur, ut cognoscantur diversi modi, secundum quos voluntas in suum obiectum tendit seu secundum quos actus a voluntate procedunt, quia haec cognitio multum confert ad actuum humanorum imputabilitatem eiusque gradus determinandam.

42. Quid sit voluntarium. *Voluntarium* dicitur, quod ad voluntate (tamquam effectus a sua causa) procedit cum praevia cognitione intellectus³). Duo ergo de ratione voluntarii sunt: *a.* ut actus a voluntate tamquam a causa sua procedat; *b.* ut ponatur praelucente cognitione intellectus.

a. A voluntate aliquid procedere potest *positive* seu per influxum eius positivum, aut *negative* seu per omissionem influxus.

Positive a voluntate aliquid tripliciter procedere potest: immediate, mediate et effective. *Immediate* procedunt ipsi actus elicitus voluntatis, *mediate* procedunt actus a voluntate imperati et ab aliis potentiis elicitus, *effective* procedunt horum actuum effectus. Sic in iactu lapidis, quo vulneratur homo, intentio iaciendi immediate, iactus mediate, vulnus a lapide inflictum effective a voluntate procedit.

Negative a voluntate procedere dicuntur *omissiones* earumque *effectus*. Si quis ignem domui appositum non extinguit, omissio extinctionis et effectus conflagrationis domus negative a voluntate procedere dicuntur.

Quatuor ergo nobis voluntaria esse dicuntur: «. actus elicitus voluntatis; β . actus a voluntate imperati; γ . effectus externi actionum nostrarum; 5. omissiones earumque effectus.

b. Voluntarium differt: *a.* a *volito*: volitum enim dicitur obiectum voluntatis, etsi a voluntate non dependeat; voluntarium autem illud solum obiectum dicitur, quod a voluntate dependet; β . a *spontaneo*, quod a potentia procedit cum cognitione sensitiva; quare actus amentium, infantium, quin etiam brutorum possunt dici spontanei, at voluntarii dici nequeunt; γ . a *libero* seu ab *actu humano*: voluntarium enim ab eo praescindit, utrum actus libere an necessario a voluntate procedat, actus vero humanus actus liber est.

Ei, qui inimicum suum occidit, tum propositum occidendi tum mors inimici voluntaria est; ei vero, qui occisi mortem desiderat, non infert, desiderium mortis voluntarium, mors autem volita est. Agriculae desiderium pluviae voluntarium, pluvia volita est; Deo autem pluvia volita et voluntaria est. — Omne ergo voluntarium volitum est, sed non vicissim omne volitum voluntarium est.

·) S. Th. I. II. q. 6. a. 1: „cuius principium est intra, cum additione scientiae.”

45. De partitionibus voluntarii⁴). 1. Voluntarium *necessarium* et *liberum*, prout actus voluntatis ita fertur in obiectum, ut voluntas abstinere ab eo non possit, vel ita, ut voluntas pro lubitu actum ponere vel non ponere possit.

Voluntarium igitur et liberum proprie ita ab invicem differunt, ut liberum sit species voluntarii; voluntarium enim generice est actus, qui a voluntate procedit cum cognitione intellectus; atqui eiusmodi actus vel ita procedere potest, ut homo eius dominium seu potestatem ab eo etiam abstinendi habeat (liberum), vel ita, ut eius dominium non habeat (necessarium). Nihilominus voluntarium et liberum in re morali promiscue usurpantur, quia in homine viatore non sunt actus deliberati voluntatis[^] qui plane necessarii sint.

2/voluntarium *perfectum* et *imperfectum* ratione advertentiae: illud fit cum *plena* mentis advertentia atque ideo etiam cum pleno voluntatis consensu; hoc fit cum *semiplena* mentis advertentia ideoque etiam cum imperfecto voluntatis consensu. Voluntarium imperfectum habetur si deliberatio ex parte subiecti aliquo modo impeditur, e. g. in actibus semidormientis, in actibus, quae in magna animi commotione vel distractione fiunt.

Voluntarium non dicitur imperfectum, quia voluntas aegre et solum cum aliqua repugnantia obiectum amplectitur: hoc est voluntarium secundum quid, quod ad voluntarium perfectum pertinet; sed dicitur imperfectum, quia voluntas non plene se determinat ad volendum obiectum e. g. peccatum. Determinatio enim, qua voluntas se determinat ad volendum obiectum, quoad gradum perfectionis pendet a cognitione plus vel minus expedita, adeo ut sine plena seu expedita cognitione non possit haberi plena et perfecta voluntatis tendentia in obiectum, qualis ad actum perfecte humanum requiritur.

Ideo homo e. g., qui magna ira concitatus in rixa cum adversario suo in blasphemias prorumpit vel contumelias ei dicit, graviter non peccat, quia blasphemiae et contumeliae vel sunt motus primo primi propter totalem defectum advertentiae vel sunt levia peccata, quia ob defectum plenae advertentiae non sunt perfecte voluntariae, nisi forte blasphemiae ob neglectam blasphemandi consuetudinem sint gravia peccata.

3. Aliud dicitur simpliciter *vel totaliter vel pure* voluntarium, si nempe obiectum secundum omnes qualitates placet, ideoque actus ponitur cum plena voluntatis inclinatione sine omni repugnantia; aliud dicitur voluntarium *secundum quid*, si solum aliquae qualitates vel circumstantiae obiecti placent, aliae autem displicent, ita ut relate ad has potius non vellet obiectum; inde, si tamen actus ponitur, habebitur voluntarium *mixtum*, i. e. actus est voluntarius et simul *secundum quid* involuntarius.

a. *Voluntarium mixtum scu secundum quid* continet in eodem actu inclinationem seu consensum voluntatis coniunctum cum aliqua repugnantia erga illud ipsum, in quod fertur consensus e. g. migratio eius, qui in exilium mittitur; ideo voluntarium mixtum vocari solet *voluntarium simpliciter et involuntarium se-*

*) *Ballcrini-Palmicri* 1. n. 15—32. S. *Th.* I. II. q. 6 *Suarez*, De voluntario et involuntario disp. 10. *Frins* I. n. 77 ss.

eundem quid voluntarium simpliciter, quia voluntas reipsa rem vult et in eam consentit, et involuntarium secundum quid, quia etsi voluntas absolute velit, vult tamen cum aliqua displicentia et in aliis rerum adiunctis nollet. Pari modo dissensus a re, cui voluntas assensum praebere vellet, dicitur *involuntarius simpliciter et voluntarius secundum quid* e. g. in eo, qui non vult lucrum, quia illud iniustum esse cognoscit.

b. Ea, quae *ex metu fiunt*, e. g. negatio fidei ex timore mortis sunt voluntaria simpliciter et involuntaria secundum quid. Eiusmodi *voluntarium mixtum* est relative imperfectum ex parte consensus, si nempe comparetur cum voluntario puro, non autem per se ex parte cognitionis, ideo voluntarium mixtum per se constituit actum perfecte humanum.

4. *Voluntarium expressum et tacitum*: illud adest, quando consensus elicitus verbis vel aliis signis exterius manifestatur, ut si superior conceptis verbis vel nutu aliquid concedat vel neget; hoc adest, quando consensus elicitus exterius non manifestatur, sed solum ex aliquo facto vel ex facti omissione adesse colligitur, ut si superior, sciens aliquid fieri vontra legem, non prohibeat, tacite consentire vel licentiam dare censetur; unde axioma invaluit: *qui tacet, consentire videtur*

a. A voluntario tacito distinguendum est voluntarium *praesumptum*, quod habetur, quando reipsa nullus adest actus seu consensus voluntatis, sed ob convenientiam rei adesse supponitur: si enim res proponeretur, sine dubio consensus reipsa adesset, ut si quis adolescentulo ingredienti cauponam ex praesumpto consensu patris dicat: pater vult, ut domum redeas. Quandoque etiam voluntarium tacitum vocatur praesumptum, quia eius existentia ex signis et adiunctis externis colligi seu *praesumi* debet.

b. De sententia: *qui tacet, consentire videtur*, haec notanda sunt: Taciturnitas per se neque consensum neque dissensum significat, quare in particulari casu ex adiunctis alterutrum colligi debet. Sequentes autem regulae statuuntur, ut tacentis consensus vel dissensus ex adiunctis secundum prudentem aestimationem praesumi possit:

a. Tacens consentire censetur *in favorabilibus*, ubi nempe agitur de eius favore et commodo, non autem in *odiosis*, ubi agitur de eius gravamine et praepudicio; hinc qui alio sibi quidquam promittente tacet, consentire censetur; si quis autem ab alio sibi quidquam donari petat isque taceat, non censetur consentire.

β. Tacens etiam *in odiosis* consentire censetur, si nolens consentire contradicere deberet et posset; non autem censetur consentire, si contradicere non tenetur aut non potest. Tunc autem *non posse* dicitur, quando sine damno vel magno incommodo non potest. Qui praesente et non contradicente domino rem

B) Merkelbach, l. n. 66. citat Billuart, dis. 1. art. 7 scribentem: »Quando ergo S. Thom. II. II. q. 142, a. 3. scribit ea, quae finit ex metu non esse simpliciter voluntaria, sed mixta, sumit simpliciter pro eo, quod est idem ac pure, omnino, ex omni parte et prout opponitur mixto, ut patet ex terminis. Hic autem (I. II. q. 6. a. 6.) sumit simpliciter pro eo, quod est actu »in fe in oppositione ad id ♦quod est in sola apprehensione i. e. migratio in exsilium, extra casum timoris maioris poenae considerata repugnat voluntati, sed haec aversio est inefficax, >non est nisi secundum rationem Patet in secundo tantum sensu dici posse: proiectio mercium, migratio in exilium, abiuratio fidei etc. esse voluntarium simpliciter, involuntarium secundum quid.

aufert, non committit furtum, quia dominus consentire censetur, 71 si ex metu vel ex alia ratione taceat. Et si princeps vel superior sciat aliquid fieri contra ordinem nec contradicat, consentire censetur, si facile contradicere vel impedire posset, non item si facile impedire non posset.

5. Voluntarium *in se* et *in alio* seu *in causa* (quod ab aliis voluntarium *directum* et *indirectum* dicitur) ratione modi, quo aliquid intenditur: voluntarium *in se* est ipsum obiectum, in quod tendit voluntas, ut in finem sive relative ultimum, sive intermedium ad alium; sic ei, qui inimicum deliberate occidit, mors inimici *in se* voluntaria est. Voluntarium *in causa* est, quod ipsum non intenditur, sed praevidetur secuturum ex illo obiecto, quod in se intenditur. Procedit ergo a voluntate solum eatenus, quatenus eius causa a voluntate procedit. Sic ei, qui vult feram occidere, mors amici, quae non intenditur, sed secutura praevidetur ex illa actione, est voluntaria *in causa*.

a. Ut aliquid dicatur voluntarium *in se*, necesse non est, ut appetatur propter se seu ut finis, sed appeti etiam potest propter aliud seu ut medium. Sic navarcho proiectio mercium voluntaria est *in se*, quamvis eam non velit propter se, sed ut medium ad servandam vitam navigantium"). Item non solum causa sed etiam effectus simul cum causa potest esse voluntarius *in se*, modo voluntas hunc quoque *in se* velit, ut in eo, qui cum medicina vult etiam effectum sanitatis.

b. Duplici modo potest aliquid esse voluntarium *in causa*: vel eo, quod positiva actione causa ponitur, ex qua praevidetur secuturus effectus, et hoc quod dicitur voluntarium *in causa positiva*; vel eo, quod omittendo actionem causa non removetur vel non impeditur, licet impediri possit, hoc vero dicitur voluntarium *in causa negativa*. Exemplo sit interitus hominum innocentium in belliduce, qui in arcem tormenta explodit, et conflagratio domus in eo, qui igniarium ab alio appositum non exstinguit®).

c. *Causa* hic latiore sensu significat omne id, in quo aliud continetur, sive ut effectus *in causa* sive ut pars *in toto* sive ut cum altero connexum, ita ut voluntas non possit unum appetere, quin sequatur etiam alterum.

d. Ergo voluntarium *in causa* plerumque est effectus, qui non intenditur sed ex causa quae *in se* voluntaria est et intenditur, praeter intentionem consequitur.

e. Quandoque sermo fit de effectu *voluntario in causa tantum*, qui dicitur etiam mere *permissus*; significat effectum actionis praevisum quidem, et non intentum, sed neque amatum. Permissio dicitur *activa*, si effectus oritur per concursum alterius causae, quae impediri non potuit, *passiva*, si effectus solum de facto non impeditur. Exemplo sit conflagratio domus, quam servare vellet dominus, sed propter ventum validum impedire non potuit (p. activa) — et eadem, si desistit a conatibus, simpliciter quia spem non habet servandi domum (p. passiva).

6. Voluntarium *actuale*, *virtualc*, *habituale* ratione influxus, quem actus voluntatis in opus (in effectum) exercet. Cum hoc voluntarium quoad rem conveniat cum intentione actuali, virtuali et habituali, prae-

7) *Lehmkuhl* I. n. 58.

8) Alii, qui pressius modum loquendi s. *Thomae* sequuntur, voluntarium *directe* et *indirecte* a voluntario *in se* et *in causa* distinguunt, illudque ita definiunt, ut cum voluntario *positivo* et *negativo* conveniat. Cf. *S. Th.* I. II. q. 6. a 3; q. 77. a. 7.

stat hanc divisionem sub hoc respectu exponere. *Intentio* est actus seu tendentia voluntatis in aliquem finem per apta media obtinendum.

a. Intentio actualis ea est, quae hic et nunc existit, in opus influit et reflexe advertitur, quando opus ponitur. Sic qui baptismum hic et nunc conferre vult eumque reipsa confert, in conferendo baptismum intentionem actualem habet.

Duplex esse potest: *explicita*, si voluntas intendit, quod clare et distincte apprehenditur, ut si quis sacramentum baptismi conferre intendit; vel *implicita*, si id, quod voluntas intendit, in eo quod explicite cognoscitur et intenditur, aliquo modo continetur, ut si baptizans facere intendit, quod vidit parochum facientem. Prior in conferendo baptismum intentionem actualem explicitam, posterior actualem implicitam habet.

b. Intentio virtualis ea est, quae antea elicitur hic et nunc perdurat, in opus influit, sed non advertitur, quando opus ponitur. Sic qui baptismum confert, quem antea conferre proposuerat, nunc autem, de aliis rebus cogitans ritum perficit, in conferendo baptismum intentionem virtualem habet.

Intentionis virtualis *influxus* ex hoc exemplo cernitur. Si quis deambulatum pergat statuto sibi deambulationis termino, in singulis gradibus non cogitat terminum, at finis intentio latenter perdurat et efficit, ut singuli gradus sint apte dispositi ad finem. *Virtualis* haec intentio vocatur a vi seu virtute, qua actus seu intentio voluntatis in actionem influit. Quid sit illa vis, quae ex actu voluntatis prius elicitur in actionem nunc ponendam influit et efficit, ut actio virtualiter voluntaria sit, ab autoribus diversimode explicatur⁹); omnes autem conveniunt in hac regula pro praxi assignanda, cuius ope diiudicari possit, quamdiu intentio prius elicitur perduret et in actionem influat: intentio nempe prius elicitur tamdiu in actionem influit, quamdiu agens, etsi de intentione non cogitet, interrogatus tamen, quid vel quare agat, sine novo actu voluntatis et sine reflexione ex sola recordatione prioris intentionis statim dicit: *hoc facio*, vel *hoc facio propter illud*¹⁰).

c. Intentio habitualis ea est, quae antea elicitur, non retractata est, sed neque in effectu vel virtute adhuc perseverat; proinde nec influit, quando opus ponitur. Sic qui extremam unctionem petierat, sed nunc sensibus destitutus est, ex intentione habituali sacramentum recipit.

a. Ut actio ab intentione tamquam *a sua causa* procedat, intentio actualis aut virtualis esse debet; non sufficit intentio habitualis, cum haec non amplius perseveret, quando actio ponitur, nec in eam influat.

b. Nihil impedit, quominus aliquis *plures simul intentiones* habeat seu plura objecta simul intenda, sive haec ad invicem ordinata sunt, ut si quis vult medicinam et per eam sanitatem, sive ad invicem ordinata non sunt, ut si quis instituit piam peregrinationem ad colendum sanctum et ad invisendum amicum.

44. De involuntario. *Involuntarium* illud dicitur, quod non procedit a voluntate. Et quoniam ad voluntarium duo requiruntur, consensus voluntatis et cognitio intellectus, dupliciter fieri potest, ut aliqua actio

9) De hac re conferri potest *Walsch* λ 70 ss. et praesertim *Feins* 1. n. 51—56.

10) Cf. *Sporer-Bierbaum* 111. tract. 7 n. 107 ss.

agenti sit involuntaria, aut quia a vi externa contra inclinationem voluntatis cogitur actionem ponere, ut si quis violenter trahitur ad fanum idoli, aut quia actionem ignoranter ponit, ut si quis occidit hominem putans esse feram.

a. Involuntarium distinguitur in *negative* seu privative et *positive* involuntarium. Illud habetur, quando in voluntate erga aliquod obiectum nullus existit actus; hoc habetur, quando in voluntate erga aliquod obiectum existit actus aversionis seu nolitionis.

Involuntarium privative dicitur etiam *non-voluntarium*. Sunt, qui distinguant inter involuntarium et non-voluntarium: *Involuntarium* appellant, quod quis facit ignorans, non facturus, si scivisset, ergo contra voluntatem; *non-voluntarium* dicunt, quod quis ignorans quidem facit, sed quod sciens adhuc fecisset, ergo sine voluntate. Illud *ex errore* fit, hoc *cum errore*. Sic si quis volens occidere feram occidit capram inimici sui, cui iam diu nocere intendit, occisio caprae non est quidem involuntaria, sed tamen non-voluntaria.

b. Aliud est involuntarium *perfectum* et *imperfectum*: illud habetur, quando voluntas aliquid plene et, quantum in se est, efficaciter reiicit; hoc habetur, quando voluntas aliquid languide et remisse, solum cum aliqua haesitatione reiicit. Tentatio contra fidem, caritatem, castitatem, quae sine haesitatione prorsus reiicitur, perfecte involuntaria, quae vero cum aliqua haesitatione et negligentia reiicitur, imperfecte involuntaria est.

Articulus tertius.

De principiis actuum humanorum.

45. Quae sint. Principia actuum humanorum ea dicuntur, quae ad actum humanum in individuo producendum concurrere debent. Porro ad actum humanum efficiendum tria concurrere debent: *obiectum*, *intellectus* et *voluntas*.

1. *Obiectum* actus humani, quod est particulare aliquod bonum, tamquam causa finalis voluntatem allicit et movet ad agendum eique suo influxu certam atque determinatam tendentiam (affectum) tribuit. Ab obiecto igitur actus voluntatis habent, ut sint actus talis speciei, i. e. obiectum specificat actus voluntatis.

2. *Ex parte intellectus* adesse debet: a. *advertentia ad ipsum actum*: actus enim humanus debet esse in potestate operantis, adeo ut illum ponere possit; atqui id impossibile est, nisi ad ipsum advertens sciat se actum positurum esse.

Quocirca cogitationes, imaginationes vel appetitiones, quae statim proposito obiecto sine ulla mentis advertentia in intellectu, in phantasia, in voluntate vel in appetitu sensitivo oriuntur, non possunt esse actus humani, proinde nec boni nec mali.

b. Advertentia ad obiectum eiusque qualitates. Cum actus humani obiectum debeat esse libere volitum ideoque praecognitum, actus eate- nus est humanus, quatenus eius obiectum cognitum est.

Ut actus eius, qui occidens patrem committit parricidium, sit actus humanus, scire debet se occidere patrem; esset homicidium, si putaret se occidere homi- nem; ne homicidium quidem esset, si putaret se occidere feram.

c. Deliberatio, qua inquirimus, utrum aliquod obiectum per intellectum repraesentatum voluntate amplectendum an respuendum sit.

Non sunt actus 'humani, qui in concreto non sunt determinati et variis cir- cumstantiis circumdati; ideo intellectus consideratis omnibus circumstantiis di- judicare debet, utrum actio facienda an omittenda sit. Eiusmodi circumstantiae suppeditant totidem motiva, quibus consideratis mens indicat, rem propositam amplectendam vel respuendam esse. Insuper ubi de rebus moralibus agitur, actio, quae eligenda proponitur, frequenter non ut certe bona aut ut certe mala, sed ut dubie bona aut mala se nobis exhibet. In hoc casu deliberatione opus est, utrum actio bona an mala, licita an illicita, et proinde voluntate amplectenda an respuenda sit.

d. Dictamen seu iudicium practicum, quo decernimus aliquid bonum vel malum amplectendum vel respuendum esse.

a. Voluntas actum humanum sive prosecutionis sive aversionis elicere nequit, nisi praecesserit iudicium de obiecti, circa quod versatur, convenientia vel dis- convenientia cum natura agentis, et in specie actum moraliter bonum elicere nequit, nisi praecesserit iudicium de morali bonitate vel liceitate obiecti et actus; atqui hoc iudicium vocatur *dictamen* seu *iudicium practicum*.

β. Frequenter simplici obtuitu cognoscitur rem ab intellectu propositam bo- nam ideoque amplectendam vel malam ideoque respuendam esse, quo in casu deliberatio et iudicium practicum unico actu continetur.

3. *Ex parte voluntatis* requiritur: *a. Exercitium libertatis,* eo quod voluntas ad agendum vel sic agendum se determinat.

Cum actus humanus natura sua sit actus liber, patet actum humanum sine exercitio et usu huius perfectionis (libertatis) fieri non posse.

b. Libera tendentia in obiectum, prout ab intellectu proponitur.

Postquam voluntas ad agendum se determinavit, ipsa in se elicit actum, qui natura sua est vitalis et affectiva tendentia, qua amplectitur obiectum eique ad- haeret, vel est vitalis aversio, quae respuit obiectum propositum.

46. De advertentia, *a. Advertentia* definitur actus, quo mens ad ali- quid attendit. *Dividitur.*

a. Ratione ipsius actus in *plenam*, si mentem nihil impedit, quominus actus advertendi sit perfectus, ut quando aliquis perfecte vigilans, sui compos, non distractus ad res advertit, et in *semiplenam*, si mentem aliquid impedit, quo- minus actus advertendi sit perfectus, ut quando aliquis de re cogitat nondum plene vigilans, vel sui non plene compos, vel aliis rebus distractus.

β. Ratione rei, ad quam mens advertit, in *distinctam*, si res clare vel certe apprehenditur, et in *confusam*, si res obscure vel dubie apprehenditur. Sic qui rem sacram furatur, cogitans rei sacrae furtum esse sacrilegium, ad sacrilegium *distincte* advertit; qui rem sacram furatur, solum sciens rei sacrae furtum gra-

vius esse simplici furto, ad sacrilegium *confuse* advertit. Item qui tegulam ex tecto in plateam proiicit eo consilio, ut praetereuntem inimicum occidat, ad mortem inimici *distincte* advertit; et qui idem facit suspicans quidem hominem forte praetereuntem posse occidi, nesciens autem, num reipsa praetereat et occidatur, ad mortem hominis *confuse* advertit.

b. Pro diversa mentis advertentia ad actum sive voluntatis sive aliarum potentiarum tripliciter diversi actus seu, ut vocari solent, *motus* distinguuntur. Sunt *a.* actus seu *motus primo primi*, qui omnem advertendam mentis praeveniunt e. g. motus aversionis, irae, vindictae in appetitu sensitivo vel in voluntate; *β.* actus seu *motus secundo primi*, qui plenam et perfectam mentis advertentiam praeveniunt; *γ.* actus seu *motus secundi*, qui eliciuntur cum plena et perfecta advertentia et cognitione.

Articulus quartus.

De impedimentis actuum humanorum¹¹⁾.

47. Cum ab exercitio libertatis dependeat, ut actus sit humanus, nosse oportet, quaenam sint, quae exercitium libertatis ideoque actum perfecte humanum impediunt. Impedimenta actuum humanorum duplicis generis sunt, alia *actualia*, quae actum humanum seu voluntarium et liberum actu et transeunter minuunt vel auferunt; alia sunt *habitualia*, quae actum humanum seu voluntarium et liberum habitualiter et permanente' minuunt vel auferunt.

Exercitium libertatis perfectum seu electio voluntatis perfecte libera est, si res eligenda cum suis circumstantiis et motivis eam suadentibus vel dissuadentibus ab Intellectu vere et clare cognoscitur, et si voluntas nullis inclinationibus in alterutram partem sollicitata expedite et absque ulla difficultate se determinare potest. Exercitium libertatis ergo tum ex parte intellectus tum ex parte voluntatis impedi potest. Quidquid efficit, ut mens de rebus eligendis et in specie de rebus suprasensibilibus et moraliter bonis minus recte vel prorsus false iudicet, vel motiva eligendi bonum confuse tantum cognoscat, liberam electionem ex parte intellectus impedit. Et quidquid efficit, ut voluntas in eligendo bono morali propter contrarias propensiones, quae ad res sensibiles trahunt difficultatem experiatur, liberam electionem ex parte voluntatis impedit. Quae magis ergo cognitio intellectus circa bonum et malum turbata et inclinatio voluntatis in malum propensa est, eo minus perfecta est libertas.

I. Impedimenta actualia.

Quatuor sunt, quae humanum actum actu et transeunter impediunt. *ignorantia*, *concupiscentia*, *metus* et *vis*. Quia actus humanus procedere debet ex praevia cognitione, illum impedit *ignorantia*; quia procedere debet ex voluntate, tamquam principio interno, illum impedit *violentia*,

n) Tillmann, Handbuch kath. Sittenlehre 11. Th. Miincker, Die psychologischen Grundlagen kath. Sittenlehre⁴. (Düsseldorf 1953).

quia procedere debet a principio indifferenti ad agendum et non agendum, hoc vel illo modo agendum, illi impedit *concupiscentia* et *metus*.

§ 1. De ignorantia.

48. Notio. *Ignorantia* est carentia cognitionis alicuius rei. Ignorantia ergo per se denotat mentis statum habitualem.

a. Ignorantia differt «. ab *errore*: error enim significat iudicium erroneum seu assensum veritati non conformem; ergo praeter carentiam cognitionis alicuius veritatis involvit iudicium veritati contrarium ut si quis non solum ignoret Christum esse Deum et hominem, sed iudicet eum esse purum hominem; *μ*. differt ab *inadvertentia*, quae in eo consistit, quod mens ad rem non attendit, etsi adsit illius rei cognitio habitualis.

b. Ignorantia, quae statum mentis habitualem denotat, hic sumitur, prout in actionem nostram *actualiter* influit, pro ignorantia nempe actuali, ad quam etiam inadvertentia pertinet.

49. Ignorantiae divisio. 1. Ratione *obiecti* ignorantia est *iuris* aut *facti*: prima est ignorantia vel circa ipsam existentiam legis vel circa id, quod in lege continetur, ut si quis ignorat in vigilia pentecostes servandum esse ieiunium vel ignorat lectionem libri haeretici esse prohibitam; altera est ignorantia circa conditiones pro applicatione legis postulatas, ut si quis ignorat hodie esse vigiliam pentecostes vel librum, quem legit, esse haeticum.

Ignorantiam poenae alii revocant ad ignorantiam iuris scilicet legis decernentis poenam pro delicto, alii ad ignorantiam facti scilicet connexionis poenae cum tali delicto, alii tantem ut tertiam ignorantiae speciem recensent.

2. Ratione *subiecti* seu hominis ignorantia est *invincibilis* aut *vincibilis*: prima est, quae deponi non potest et dicitur *physice* invincibilis, si nullo modo deponi potest, ut si quis de re seu lege vel de obligatione investigandi plane non cogitat, et *moraliter* invincibilis, si adhibita moralis diligentia deponi non potest; altera est, quae morali diligentia adhibita deponi potest, sed non deponitur.

a. *Moralis seu conveniens diligentia* ea censetur, quae a prudentibus in eiusmodi rebus adhiberi solet. Moralis diligentia pro rei, personae et circumstantiarum qualitate diversa esse debet; maior enim in re gravis, minor in re levis momenti adhiberi solet, item «eteris paribus maiorem adhibet persona, cui multa, et minore persona, cui pauca tantum praesto sunt media inveniendae veritatis. Quanta adhiberi debeat diligentia, ut possit dici moralis, ex modo agendi prudentum in diversis hisce adiunctis dimetiendum est. *Moralis* igitur diligentia non est diligentia summa, quae adhiberi potest, sed est ea diligentia, quam quilibet ex prudenti iudicio hic et nunc (in hac re et in hisce adiunctis) ad depellendam ignorantiam adhibere potest et debet. Ad maiorem autem quam moralem diligentiam nemo tenetur, etsi maiorem adhibere posset.

b. Ignorantia invincibilis est *involuntaria* atque ideo inculpabilis; vincibilis est *voluntaria* saltem in causa et est *culpabilis*, si versatur circa ea, quae sciri debent, *inculpabilis* autem si versatur circa ea, quae licite ignorari possunt.

c. Ut ignorantia sit *vincibilis et culpabilis* requiritur, tum ut mentem cogitatio

vel saltem suspicio subeat ignorantiae et obligationis eam deponendi, tum occasio inquirendi voluntarie praetermittatur aut non sufficienter adhibeatur

d. In idem redit, si ignorantia relate ad ortam suspicionem dividitur in antecedentem et consequentem: *antecedens* ea est, quae voluntariam negligentiam in inquirenda obligatione praecedat, ut est ignorantia ieiunii in eo, qui de ieiunio ne cogitavit quidem; *consequens* ea est, quae voluntariam negligentiam in inquirenda obligatione consequitur, ut est ignorantia ieiunii in eo, qui de ieiunio cogitans ignorantiam non deponit. Omnis ignorantia antecedens est invincibilis et proinde involuntaria et inculpabilis; omnis vero ignorantia consequens est vincibilis et proinde vel in se vel causa voluntaria et culpabilis.

3. Ignorantia *invincibilis* dividitur in *antecedentem* et *concomitantem* relate ad consensum.

Illa consensum voluntatis praecedat et solet vocari *causa actionis*, quia actio non fieret, si abesset ignorantia; haec consensum voluntatis comitatur et nominari solet *non-causa*, quia actio fieret, etsi abesset ignorantia. In priori casu actio fit *ex ignorantia*, in posteriore *cum ignorantia*

Antecedens dicitur, si operans actu ita dispositus est, ut actionem non poneret si sciret, quod ignorat; sic ignorantia venatoris, qui occidit amicum, quem putat esse feram, est antecedens, quia non fecisset, si scivisset esse amicum suum; *concomitans* dicitur, si operans actu ita dispositus est, ut actionem poneret, etsi sciret, quod hic et nunc ignorat; sic ignorantia venatoris, qui occidit inimicum ad necem quaesitum, quem putat esse feram, est concomitans, si illum occidisset etsi scivisset esse inimicum suum.

4. Ignorantia *vincibiles* pro diverso modo, quo volita est, dividitur in *affectatam* et *non affectatam*: prior habetur, quando aliquis data opera vult ignorantiam e. g. ut liberius peccare possit, ut si quis dubitans, num hodie sit ieiunium, non interrogat, quamvis facile interrogare posset, ne forte ieiunare debeat; posterior habetur, quando aliquis omittit debitam inquisitionem, non quia rem ignorare vult, sed ob aliam rationem e. g. negligentiam, ob verecundiam etc.

Prior in se volita, posterior non in se sed in causa volita est i. e. omissione debitae inquisitionis.

5. Ignorantia *non affectata* subdividitur in *crassam* seu *supinam*, quando nulla aut fere nulla adhibetur diligentia eam deponendi; et in *simpliciter vincibilem*, quando aliqua quidem adhibetur diligentia, sed non sufficiens.

Nota. Ignorantia eorum, quae semper sciri debent, *ignorantia habitualis* dicitur. Ignorantia habituali laborat medicus, index, advocatus, confessarius, parochus, qui ignorat ea, quae ex munere suo scire debet. Qui eiusmodi ignorantia laborant, in *habituali statu peccati* esse dicuntur, quod non ita intelligendum est, quod quovis momento peccant, quamdiu hac ignorantia laborant, sed quod toties peccant, quoties se offert occasio discendi ea, quae scitu eis necessaria sunt, si ipsi advertenter opportunam occasionem negligunt.

50. influxus ignorantiae in actus humanos. 1. Ignorantia *invincibilis* sive antecedens sive concomitans *tollit voluntarium* secundum id quod ignoratur: quod enim ignoranter fit, non est voluntarium in se, quia

ignotum, nec est voluntarium in causa, quia ignorantia supponitur invincibilis. Et quoniam tum ignorantia antecedens tum concomitans invincibilis est, haec pari ratione tollit voluntarium.

a. Ignorantia invincibilis sicut tollit voluntarium, tollit etiam *culpam*. Hinc qui die veneris manducat carnem invincibiliter ignorans esse diem veneris vel id, quod manducat, esse carnem, non committit peccatum. — Qui percutit hominem invincibiliter ignorans eum esse sacerdotem, reus est injustitiae, non autem sacrilegii. — Pueri et rudes, qui inhonesta peragunt, quorum malitiam ignorant, non peccant¹²⁾.

b. Illa animi dispositio, qua operans cum ignorantia concomitanti actionem poneret, etsi rem cognosceret, nequit efficere, ut actio sit voluntaria, sed solum efficit, ut actio postea veritate cognita placeat. Quare in exemplo supra allato actualis voluntas occidendi inimicum efficit quidem, ut venator peccet interno affectu., non autem ut reus sit homicidii realis.

2. Ignorantia *vincibilis non tollit sed minuit voluntarium*, saltem *si non est affectata*.

a. Ratio *primi* est, quia ignorantia vincibilis est voluntaria; ergo voluntaria est etiam actio vel omissio, quae ex hac ignorantia procedit, et effectus, qui ex actione vel omissione sequitur.

Quia ignorantia vincibilis voluntarium non tollit, neque *culpam* tollit: qui explodit in feram suspicans posse esse hominem, reus est homicidii, si hominem reipsa occidat.

b. Ratio *secundi* est, quia eo minus aliquid voluntarium est, quo minor est illius cognitio; atqui manifesto minor est cognitio in eo, qui rem, etsi vincibiliter, ignorat, quam in eo, qui eam cognoscit.

« Ergo ignorantia vincibilis minuit etiam *culpam*: eatenus enim aliquid imputatur in culpam, quatenus voluntarium est. Et quoniam haec ignorantia diversos gradus voluntarii habet, prout nempe simpliciter vincibilis, crassa vel affectata est, etiam actio, quae ex hac ignorantia sequitur, diversos gradus culpae habet.

β. Quantitas culpae, quae inest peccato ex ignorantia vincibili commisso, non desumitur ex actione vel omissione, quae propter ignorantiam secuta est, sed ex negligentia, quae in depellenda ignorantia commissa fuit: actio enim vel omissio eatenus voluntaria est, quatenus voluntaria est ignorantiae illius causa. Hinc fieri potest, ut magni defectus a confessariis in absolvendis poenitentibus, a parochis in ordinandis matrimoniis, a medicis in curandis infirmis ex ignorantia commissi solum Levia peccata sint, ubi negligentia in implenda obligatione seu in removenda ignorantia levis fuit.

γ. Ignorantia solet dici *crassa*, ubi negligentia inquirendi veritatem est valde magna, et solet dici *simpliciter vincibilis*, ubi illa negligentia non est tanta; quare ignorantia crassa grave, simplex vero leve peccatum taxari colet. Sunt tamen auctores, qui non omnem ignorantiam simpliciter vincibilem leve peccatum, sed etiam simpliciter vincibilem pro maiore vel minore negligentia vel leve vel grave peccatum dicant. Ignorantia *leviter culpabilis* in re morali ignorantiae invincibili aequiparari solet.

¹²⁾ Ideo damnata est haec propositio (2) ab *Alexandro VIII.* (D 1292): *Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali*, Ioan. 9, 41.

c. Quamvis in genere actus ex vel cum ignorantia positus, utpote in causa voluntarius minus voluntarius sit quam scienter positus, tamen ignorantia *affectata* reddit actum magis voluntarium quam simplex ignorantia et ostendit magnam propensionem ad rem ignoratam. Tatis enim homo vult causam non ex mera negligentia sicut crasse vel simpliciter ignorans, sed in ordine ad rem perficiendam; gravius peccaret, qui ignorantiam vellet ex contemptu auctoritatis, quam qui solum vellet eam, ne a peccato retardaretur.

Nota. Leges *civiles* non solent ignorantiam legis vel poenae admittere; solum indici poenam mitigare permittunt.

Lex *canonica* vero locum dat ignorantiae, si probatur; non enim praesumitur.¹³⁾

2. De concupiscentia.

51. Notio. *Concupiscentia* hic non significat illam pravam propensionem ex peccato originali ortam, nec solum speciale illud desiderium voluptatum carnalium, sed quemlibet motum appetitus sensitivi erga bonum vel malum sensibile per imaginationem apprehensum (passiones, totam vitam affectivam).

a. In appetitu concupiscibili sex enumerantur passiones: amor — ed um desiderium — fuga; gaudium — tristitia; in appetitu irascibili quinque: spes — desperatio, timor — audacia, et ira.

b. Ex iis quae de influxu harum passionum in voluntarium et liberum dicenda sunt, solvuntur praecipuae quaestiones de imputabilitate actuum positorum ab hominibus qui patiuntur psychoneurosi vel aliis statibus pathologicis. In his enim statibus fere semper una vel alia ex his passionibus praedominat et improporionate vehementer excitatur; ita timor sensibilis (phobiae) in scrupulosis, psychasthenicis, tristitia vel desperatio in melancholicis, amor vel ira in explosivis et monomanicis etc.

52. Dividitur in antecedentem et consequentem. *Antecedens* ea est, quae omnem voluntatis consensum antecedit, voluntatem tamen ad consensum trahit et allicit. *Consequens* ea est, quae consensum voluntatis subsequitur.

a. Tripliciter fieri potest, ut concupiscentia consensum voluntatis consequatur: vel enim sponte iam excitata admittitur, ut si in eo, qui obvium habet inimicum, odium sponte excitatum deliberato voluntatis consensu fovetur; vel studio excitatur, ut si quis iniurias ab inimico sibi illatas mente recogitat, ut ad vindictam excitetur; vel ex vehementi actu libero voluntatis redundat, ut si affectus odii vel amoris libere admissi in appetitum sensitivum redundant.

b. Actus igitur appetitus sensitivi antecedentes non sunt voluntarii ideoque in se neque boni neque mali. Actus vero appetitus sensitivi consequentes voluntarii sunt ideoque vel boni vel mali; et ii quidem, qui de industria excitantur vel excitati admittuntur, sunt voluntarii in se, qui autem ex voluntate in appetitum sensitivum redundant, voluntarii sunt in causa.

13) Cn. 16 § 2; 2199; 2201 § 1; 2218 § 2; 2229.

55. Influxus concupiscentiae inactus humanos. 1. Concupiscentia *antecedens minuit libertatem* et quandoque penitus *tollit*.

a. Ratio *primi*: liberum enim eo minus est, quo magis ratio in deliberatione sua impeditur et quo magis voluntas ab influxu externo in unam partem inclinatur; atqui motus appetitus sensitivi rationis deliberationem impediunt: eam enim avertunt a considerandis propriis motivis rationis eorumque vim et efficaciam extenuant, iidem insuper voluntatem ad consensum alliciunt.

b. Ratio *secundi*: quandoque passio est adeo vehemens, ut mentem omnino perturbet et usum rationis penitus auferat, adeo ut malitia moralis obiecti non amplius percipiatur; iam vero si nulla adest rationis deliberatio, nullum pariter est voluntarium, ut patet in iis, qui propter amorem vel iram vel repentinum timorem plane insaniunt. Si tamen passio usum rationis non penitus aufert, libertatem non tollit omnino.

«. Passio, quae minuit liberum, minuit etiam *peccatum*, et quae aufert libertatem, omnino a peccato excusat; quae tamen usum rationis non penitus aufert, voluntarium non tollit, et proinde neque a peccato excusat. Unde fit, ut actiones, quae ex subita *ira* vel ex vehementi *tristitia* procedunt, pro ratione advertentiae aut prorsus involuntariae sint aut saltem tamquam actus perfecte humani imputari nequeant, et malae frequenter aut nullum aut leve tantum peccatum sint; in concreto determinatum iudicium de imputabilitate talis actionis Deo committendum est.

β. Num consensus voluntatis, qui adhaeret motibus concupiscentiae, sit actus perfecte vel imperfecte humanus, non pendet a motu concupiscentiae i. e. ab eius maiore minoreve vehementia, sed ab influxu, quem in usum rationis exercet. Motus enim concupiscentiae directe in voluntatem agere eamque absolute ad consensum trahere nequit; econtra voluntas motibus concupiscentiae etiam vehementioribus resistere atque consensum negare potest; usum autem rationis passiones plus minus impedire solent.

2. Concupiscentia *consequens*, quae ex actu voluntatis redundat, *libertatem nec auget, nec minuit, sed signum est intensitatis eius*; hoc sensu dicitur quandoque augere *voluntarium*. Econtra concupiscentia *consequens* studiose excitata ipsum actum potentiae sensitivae voluntarium facit, i. e. auget *voluntarium*.

§3. De metu¹⁴⁾.

54. Notio. *Metus* definitur mentis trepidatio ob malum futurum; est ergo actus appetitus, quo refugimus a malo imminente, quod aut nullo modo aut solum difficile putamus vincere posse.

a. *Mentis trepidatio*. Aldus ex repraesentatione mali oritur *in appetitu*. Sicut malum, quod timetur, duplex esse potest, sensibile et spirituale, ita etiam facultas, quae malum timet illudque effugere conatur, duplex est, appetitus scilicet sensitivus et rationalis seu voluntas. Plerumque utraque facultas simul timet malum, iam vero si praevalet timor in appetitu sensitivo, eosdem effectus

¹⁴⁾ S. *Th.* II. q. 6. a. 6; q. 41 sqq.

producit, quos producit quilibet alius motus appetitus sensitivi i. e. deliberationem et voluntarium minuit vel etiam omnino tollit, si vehemens, et praesertim si subitaneus est (n. 53). Quodsi praevalet timor in appetitu spirituali, timens liber manet et libere quaerit media ad effugiendum malum vel eligit minus malum, ut mercator in periculo naufragii. Hic timor a quibusdam *metus* vocatur, de quo valent principia huius paragraphi.

b. Malum, quod metum causât, imminere potest vel illi ipsi, qui metuit, vel eius coniunctis: quod enim sive sanguine sive amicitia coniunctis evenit malum id proprium censetur.

c. *Ex metu* operari dicitur is, cui metus est causa operationis; *cum metu* operari dicitur is, cui non metus sed ala est causa operationis. Nauta *ex metu* proiicit merces in mare; martyr *cum metu* subit mortem, quam naturaliter timet. In priore casu metus ad operationem se habet *antecedenter*, in posteriore solum *concomitante*/. De operationibus, quae *ex metu* fiunt, hic sermo est.

55. Metus dividitur: *a. Ratione quantitatis in gravem et levem.* prout malum, ex quo metus oritur, grave vel leve est.

Ut metus dicatur gravis, duo requiruntur: *a.* ut grave malum immineat, quale est mors, mutilatio, diuturnus career, gravis infamia, magna iactura bonorum etc.; *β.* ut malum difficile averti possit. Si leve malum ἴτηπιηβζ aut grave quidem, sed quod facile averti potest, metus dicitur levis.

Metus *gravis* alius est *absolute* gravis, si malum in se revera grave timetur; alius *relative* gravis, si malum in se quidem leve sit, grave autem respectu determinatae personae, quae sit meticulosa, ut sunt pueri, senes et mulieres.

a. Metus relative gravis in re morali aequiparatur metui absolute gravi, quia eandem mentis trepidationem inducit et proinde eundem in actionem influxum exercet.

β. Metus, qui *cadit in virum constantem*, significat metum absolute gravem: oritur enim ex malo, quod merito formidat etiam persona constans, fortis et cordata.

b. Ratione causae, quae metum creat, in metum *ab intrinseco* et *ab extrinseco*; prior habetur, si agens occasione alicuius mali imminentis ipse eligit actum, quem secus non elegisset, posterior, si alia causa libera malo proposito agentem determinat ad actum quem secus non fecisset.

Alii auctores terminos >ab intrinseco< vel >extrinseco< adhibent pro sola origine mali, an sit v. g. a morbo vel a naufragio; tunc demum subiungunt alteram divisionem causae necessariae vel liberae. Sed cum origo mali nullius momenti sit quoad rescissionem actus, sed solum incussio ab alia causa libera, praeferenda videtur divisio supra posita.

Metus ab extrinseco iterum est vel *iuste* vel *iniuste* incussus, prout persona metum inferens ius habet malum inferendi ut princeps vel pater, qui poenam intentat, aut *iniuste* metum incutit ut latro mortem intentans, nisi detur pecunia.

Δ *c.* Addendus est *metus reverentialis*, qui habetur, quando quis timet, ne offensos et indignatos habeat eos, quos revereri debet, ut sunt pa-

rentes et superiores quicumque (principes, praelati, episcopi etc.). Refertur ad metum iuste vel iniuste incussum, prout eius causa est iusta vel iniusta.

Num metus reverentialis possit esse gravis. — Metus oritur ex malo, quod aliquis sibi imminere existimat; si ergo offensione parentum vel superiorum imminere potest grave malum, metus reverentialis potest esse gravis. Atqui metus reverentialis dupliciter accipitur: «. secundum se prout significat confusionem et molestiam, quam patitur inferior ob solam offensionem et indignationem superioris; *β.* prout significat alia insuper mala ut diuturnam increpationem, duriolem tractationem, privationem bonorum etc. Iam vero si metus reverentialis hoc altero sensu accipitur, sine dubio gravis esse potest; quodsi priore sensu accipitur, censetur esse levis. Hac distinctione facta conciliari possunt auctores, quorum alii metum reverentialem habent gravem, alii vero levem.

56. Influxus metus in actus humanos. 1. *Actus positus ex metu quantumvis gravi per se simpliciter voluntarius et secundum quid involuntarius est.* Metus enim per se efficit, ut voluntas deliberate eligat actionem tamquam medium ad vitandum malum, sed cum aliqua repugnantia, ut si quis ex metu naufragii proiciat merces; atqui eiusmodi actus est simpliciter voluntarius cum admixtione involuntarii.

a. Metus, cum ordinarie non auferat voluntarium, *non excusat a peccato, nec aufert meritum bonae actionis*, ut si quis ex metu poenae assistat sacro. Quia tamen voluntario, quod ex metu procedit, admixtum est involuntarium, metus minuit culpam et meritum, et eo quidem magis, quo maior est repugnantia in ponenda actione. In specie vero a. si agitur *de re intrinsecus mala* nullus metus a peccato excusat nec culpam adeo minuit, ut peccatum mortale propter metum fiat veniale¹⁵; *β.* si agitur *de re sola lege positiva prohibita*, gravis metus a peccato plane excusare potest, nisi metus incutiatur in odium Ecclesiae vel religionis¹⁰), (n. 177.)

b. Quia actus qui ex metu fit, simpliciter voluntarius est et ideo simpliciter humanus, *per se metus non excusat ab obligationibus* propter ipsum contractis, nisi obstet lex vel ratio specialis: voluntarium enim, quod sufficit ad committendum peccatum grave, sufficit etiam ad contrahendas obligationes. Ideo per se valet votum ex metu mortis in medio naufragio vel in gravi morbo emissum; valet iuramentum extortum et ordinatio sacra accepta ex metu¹⁷. Attamen possunt rescindi.

c. Ex ipso iure positivo saltem quidam actus metu gravi et iniusto extorti invalidi habentur: matrimonium¹⁸), admissio ad noviciatum¹⁰), professio religiosa²⁰), votum²¹), renuntiatio officii²²).

2. *Metus levis* in foro externo non attenditur: supponitur enim ipsum non habuisse influxum in actionem; in foro autem interno minuit voluntarium ideoque gravitatem peccati pro quantitate influxus in voluntatem.

15) De re intrinsecus mala valet imprimis mandatum Domini: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus. Luc. 12, 4.

10) Cn. 2205 § 2, 3; 2229, 2, 3.

17) Cn. 103 § 2; 1317; 214 § 1.

18) Cn. 1087 § 1.

21) Cn. 542, 1.

ξ) Cn. 572 § 1.

■) Cn. 1307 § 3.

-“) Cn. 185.

§ 4. De violentia.

57. Notio ac divisio. 1. *Violentia* (coactio, vis) *passive* considerata definitur motio causata a principio externo renitente voluntate; *active* considerata est ipsa vis, quae adhibetur ad motionem in alio causandam.

Duo ergo requiruntur, ut actus dicatur *violentus* seu coactus; *a.* ut a principio externo procedat et *b.* ut sit contra voluntatem totis viribus resistantem. Qui igitur vere et perfecte vim patitur, adeo ut exterius aliud agere non possit, non solum interius non consentit nec mere dissentit, sed etiam exterius quantum potest suasionem, precibus, minis, clamore, vi etc. resistit et vim illatam repellere conatur.

2. Patet in actus elicitos voluntatis non posse cadere violentiam, siquidem est contradictio in terminis voluntatem cogi ad actum i. e. in voluntate esse inclinationem erga obiectum, dum eadem voluntas ab eodem obiecto renitendo declinat; quare nec Deus potest cogere voluntatem. In actus autem, qui a voluntate imperari possunt, cadere potest violentia: nam non solum corporis membra, sed etiam potentiae internae, praesertim phantasia et intellectus, a vi externa (e. g. per influxum angeli boni vel mali) ad actus moveri possunt renitente voluntate.

3. *Violentia dividitur* in violentiam *absolutam* et in violentiam *secundum quid*; illa habetur, quando is, cui infertur, resistit quantum potest et proinde omnino invitus patitur; haec duplici sensu accipitur: *a.* secundum alios enim habetur, quando patiens vim illatam repellere aut saltem minuere potest, sed non facit; *b.* secundum alios habetur, quando patiens vim illatam repellere non potest, sed nec omnino invitus patitur.

58. Influxus violentiae in actus humanos. 1. *Violentia absoluta tollit omne voluntarium*: nam actus a violentia absoluta causatus fit voluntate prorsus renitente, et si vel minimum consentiret vel resistantiam debitam omitteret, iam deficeret violentum absolutum. Ideo violentia tollit peccatum[^] cum non possit esse peccatum, quod non sit voluntarium.

Non peccat, qui violenter inclusus cogitur omittere sacrum die festo; qui cogitur genua curvare vel thus adolere coram idolis; virgo, quae vi opprimitur et pro viribus resistit; qui patitur pravas suggestiones vel motus.

2. *Violentia secundum quid non tollit, sed minuit voluntarium*; aut enim omittitur resistantia, quae adhiberi posset et deberet, et tunc actio violenta est indirecte (in omissione resistantiae) voluntaria, ut si mulier, quae opprimitur, invasorem, quem repellere posset, non repellit; aut voluntas non omnino repugnat, et tunc habetur aliquis voluntatis consensus (*volitum*), ut si mulier quae opprimitur et invasorem repellere non potest, in pravam delectationem consentit.

Resistentia, quae opponenda est violentiae, ne actio violenta seu coacta imputari possit in peccatum, quandoque *requiritur per se*, quando nimirum vio-

lentia eiusmodi est, ut superari possit. Sic si quis patitur tactus inhonestos, ut violenti et pleno sensu involuntarii sint, requiritur non solum, ut voluntas repugnet, sed etiam ut tactus repellantur, quantum fieri potest: alias enim, qui vim patitur, aliquatenus saltem consentire censetur. Quandoque resistentia *requiritur per accidens*, etsi mutilis sit, quando nempe requiritur ad praecavendum scandalum; sic martyres, qui cogebantur thus offerre idolis, tenebantur resistere, quatenus opus erat ad ostendendum se pati invitos; vel quando necessaria est ad praecavendum consensum, id quod accidit, ubi vis infertur contra castitatem; sic mulier oppressa tenetur per se etiam clamore et viribus corporis quantum potest resistere. Verum si haec resistentia positiva inutilis vel nimis difficilis immo periculosa sit, ab ea adhibenda excusatur, dummodo vitare possit consensum.

II. Impedimenta habitualia.

Impedimenta habitualia duplicis generis sunt: alia ex parte voluntatis, scilicet propensiones naturales in malum et habitus acquisiti, qui voluntatem inclinant ad actus moraliter malos; alia ex parte intellectus, scilicet opiniones falsae et aegrotationes animi, quae hominem impediunt, quominus plene suis facultatibus spiritualibus uti possit.

§ 1. De propensionibus et habitibus.

59. Notiones. 1. *Propensiones* naturales ad bona sensibilia et moraliter mala e. g. ad ebrietatem, luxuriam, iracundiam etc. ex constitutione et complexione corporis (ex statu et condicione systematis nervei) oriuntur atque ab eius habitudine multum dependent. Hinc ea, quae in corporis constitutionem et habitudinem influunt, etiam in propensiones naturales influxum exercent, ut victus, occupatio, anni tempora, loci temperies etc. Eadem frequenter a genitoribus hereditate innata sunt.

2. *Habitus* definitur constans inclinatio ad similes actus producendos facultati superaddita. Habitus confert potentiae, cui inest, ut haec facile et prompte operari possit et operetur.

a) Homo a natura non est praeditus habitibus, nec bonis nec malis, sed solum quibusdam propensionibus seu dispositionibus ad habitus, qui *habitus inchoati* vocantur atque a naturali temperamento vel a genitoribus hereditate proveniunt. Ipsi *habitus* repetitione actuum similium acquiruntur: quivis enim actus in potentia, a qua procedit, quandam determinationem seu inclinationem ad similes actus producendos relinquit; per iterationem eorundem actuum deinde habitus in potentia generatur. Ordinarie ad habitum generandum plures actus requiruntur, nisi valde intensi sint.

b) Postquam adeptus est *usum rationis*, homo incipit habitus sibi acquirere. Etenim si resistit passionibus, quae ad sensibilia trahunt, hoc ipso gradatim augentur vires voluntatis contra passiones, formatur dispositio quaedam in voluntate similes actus contra passiones eliciendi, quae voluntatem ad bonum inclinat, appetitum passio-

nis minuit atque voluntati subiicit, quin et ipso corporis organa experientia teste dispositionem virtuti consentaneam induunt. Si econtra passionibus indulget, vires voluntatis ad superandas passiones minuntur, inclinatio in passionis obiectum augetur atque ipsa corporis organa dispositionem consentaneam induunt, adeo ut homo tandem vitio subiciatur. Manet tamen in voluntate potestas contra impetus passionis, utut per habitus vitiorum auctae, libere se determinandi, dummodo sufficiens usus rationis remanserit.

c) Quo frequentius similes actus iterantur, eo maior in potentia fit inclinatio et facilitas ad similes actus. Habitus intensus et in potentia iam diu radicans vocatur *consuetudo*, quae interdum tanta vi ad similes actus impellit, ut ei vix imperari possit: *consuetudo altera natura*.

d) Pravae consuetudines duplicis generis sunt: aliae quae potentias organicas (phantasiam et appetitum sensitivum) non afficiunt nec potentias spirituales in suis functionibus impediunt ut consuetudo blasphemandi, mentiendi, furandi; aliae, quae potentias organicas, quandoque quidem adeo vehementer alterant, ut activitates potentiarum spiritualium inde impediuntur ut consuetudo luxuriae et ebrietatis.

e) Ratione originis distinguitur consuetudo *naturalis seu involuntaria*, quae sine advertentia ad eius effectus morales contrahitur, et consuetudo *moralis seu voluntaria*, quae cum cognitione effectus moralis contrahitur et retinetur.

60. Influxus in actus humanos. 1. Propensionum naturalium atque habituum quoad substantiam idem est influxus in actus humanos: Si *voluntarium* sumitur prout differt a libero exercitio (i. e. quod a voluntate tamquam a causa procedit), habitus *augere* dici potest voluntarium quoad intensitatem; si vero voluntarium sumitur pro *libero*, liberum exercitium *minuitur* per habitum, quia indifferentia minuitur. Utique, quamdiu habitus ipse voluntarius est, quoad effectum (culpam) nil mutatur²³⁾ (n. 86).

2. *De consuetudine*, a. Prava consuetudo, quae activitatem mentis et voluntatis non inficit, libertatem minuit quidem, sed actum perfecte humanum et culpam gravem non excludit. Quandoque tantam in voluntatem vim exercet, ut difficulter superari possit, attamen talis non est, ut voluntas, saltem auxilio gratiae adiuta, ei imperare non possit.

Omnino teneri debet, consuetudinem pravam quamcunque adhibitis aptis remediis tractu temporis emendari posse, nisi facultates spirituales in suis activitatibus propterea turbatae sint.

b. *Prava* consuetudo, quae mentis et voluntatis functiones impedit, libertatem ita minuit, ut homo actus perfecti et gravis culpa sit incapax, et eo quidem magis, quo magis intellectus et voluntatis activitas turbatur.

M) Cf. Suarez, De volunt, disp. 3 s. 3 n. 16.

Ut diiudicari possit imputabilitas delictorum, quae ex prava consuetudine, praesertim contra castitatem, committuntur, notandum ist: actus peccaminosos, quo frequentius committuntur, eo magis appetitum augere, adeo ut vehementissimus impulsus ad peccatum adigat, eosdemque actus energiam voluntatis debilitare, atque intellectum bona sensibilia recogitantem impedire, quominus motiva, quae a peccato retrahant, sufficienter perpendere possit. Haec impedimenta libertatis in iis maiora sunt, qui pravum habitum iam paene ab infantia contraxerunt, et maiora adhuc in iis, quibus mala dispositio a parentibus hereditate transmissa et consuetudine aucta est. Quamvis ergo plus minusve deliberate peccent, possunt tamen, non quidam a toto, sed a tanto peccato excusari.

c. *Bona* consuetudo, etsi reddit actus faciliores et physice minus voluntarios in actu, cum tamen et ipsi sint voluntarii in causa, non minuit imputabilitatem ad laudem vel meritum.

§ 2. De persuasionibus falsis et aegrotationibus animi.

61. Notiones. 1. Opiniones et persuasiones falsae atque erroneae de rebus religiosis et moralibus ortum habent a mala educatione, a familiari consuetudine cum pravis sociis, a lectione librorum foliorumque malorum etc. Eiusmodi persuasiones impediunt, quominus intellectus vera bona consideret atque aestimet et voluntati proponat, quae proinde de solis sensibilibus, profanis et saepe prohibitis delectatur. Peccatum, quod in hoc statu committitur, materiale est si persuasiones falsae invincibiles sunt, formale si vincibiles sunt²⁴⁾ (Cf. n. 50).

2. a *Animi aegrotatio* (psychopathia, Seelenkrankheit vel Seelenstörung) adesse dicitur, cum activitates mentis et voluntatis habitualiter male affectae sunt. Ex principiis psychologicis fieri nequit, ut intellectus et voluntas in se aliquo morbo laborent, cum sint potentiae mere spirituales, quae morbi sunt incapaces; in specie voluntas aliam aegritudinem in se ipsa habere nequit, quam pravos habitus, qui liberam determinationem minuunt quidem, sed non auferunt. Attamen cum potentiae spirituales in suis actibus externe dependeant a sensibus, praesertim vero a phantasia, ab appetitu sensitivo atque ab illa parte cerebri, quae functionibus harum potentiarum inservit, si potentiae sensitivae male affectae sunt, per redundantiam etiam intellectus et voluntas in suis functionibus turbantur.

b. Secundum medicos *manifestationes psychopathiae* esse possunt: *perceptio sensum* alterata quantitative (hyperaesthesia, hypaesthesia, anaesthesia) vel qualitative (illusio, quae est erronea interpretatio obiecti, hallucinatio i. e. perceptio obiecti non existentis); *perturbatio memoriae*, quae sive omnino, sive partialiter deficit (amnesia, hypomnesia), sive obiecta deformat (paramnesia, cuius summus gradus est

*⁴⁾ *Münckcr* I. c. 3. Abschnitt. 4. Kap. Ungünstige Einflüsse der Umwelt auf die Gewissensentscheidung. *Zalba* I, 120s.

myrnomtania); *ideae perturbatae* (Wahnideen), quae vel celeritate et sine rationabili connexionem se invicem excipiunt (Ideenflucht) vel difficulter tantum inter se connectuntur. Interdum una idea praevalet et quasi fixa in mente haeret, ut propriae excellentiae (megalomania; Großenwahn) vel persecutionis timendae (Verfolgungswahn) vel cultus religiosi exercendi (religiöser Wahn) vel sexualitatis abnormis; *emotiones et passionem* vel deficientes (abulia) vel exaggeratae, praesertim timoris (phobiae); totius *conscientiae psychicae et activitatis externa* vel deficientia (somnolentia-sopor-coma) vel excitatio abnormis.

c. *Causae morborum* animi enumerantur *endogenae* (hereditate transmissae) et *exogenae*, ut nimium laboris, vulnera praesertim cerebri, intoxicationes, infectiones, eventus terrifici (bellum, terraemotus), denique habitus peccaminosi (e. g. in re sexuali), conversio religiosa culpabiliter neglecta.

d. Psychopathologia nondum sufficientem declarationem et *divisionem morborum* animi proposuit. Ut aliquis saltem conspectus praebetur Niedermeyer distinguit psychoses, neuropathias, psychopathias⁵⁾.

Psychopathiae complectuntur anomalas dispositiones corporis et animae, ex quibus psychosis vel neuropathia oriri potest (degenerierte Anlage), ut sunt labilitas affectuum (Triebmensch, Zwangsmensch), monomania e. g. cleptomania et imprimis psychopathia sexualis.

Psychosis est actualis vel acutus (ut aiunt) animi morbus; habetur in schizophrenia, paranoia (Wahnsinn), oligophrenia (Schwachsinn), dementia (Verblödung), alcoholismo chronico, morphinismo, et similibus.

Neurologia distinguit morbos organicos nervorum, ut e. g. tabes dorsalis (Rückenmarkschwindsucht) aut neuritis (Nervenentzündung), in quibus laesio quaedam deprehenditur in materiali organo (in cerebro aut in systemate nervorum vegetativo²⁵⁾). Sunt vero etiam perturbationes vitae sensitivae et psychicae (Seelenstörungen!), quae corpus vere vel apparenter intactum relinquunt; qui *morbi functionales* vel constitutivis dicuntur *neuropathiae*. Sunt praecipue neurasthenia et hypochondria, dein *neuroses organicae* (ut aiunt), quae usum organorum mirum in modum impediunt (e. g. neurosis cordis. Herzneurose, n. ventriculi, Magen-neurose; neurasthenia sexualis, Sexualneurosen) et *anankismi* diversi vel phobiae (Zwangsneurosen), quae uti videtur sine ulla ratione obiectiva timores animae iniciunt (agoraphobia, Platzangst; phobophobia i. e. timor timoris, Angst vor der Angst), denique hystera et epilepsia.

2R) Niedermeyer, Compendium, 301—334. *Idem*, Handbuch, V. 40—104.

uc>n) Niedermeyer, Compendium 268—270.

62. Influxus aegrotationum animi in actus humanos¹⁾.

Principia: 1. A morbida propensione in malum distinguenda est debilitas voluntatis relate ad bonum (Willensschwache, sittliche Schwache), quae in statu naturae lapsae ei naturaliter inest. Concupiscentia enim electionem boni moralis difficilem reddit atque naturalem voluntatis debilitatem in ordine morali constituit, quae habitibus pravis valde augeri potest. Tamen negari nequit esse et in dies augeri impedimenta actus humani pathologica. Vehementia passionum extraordinarie exaggerata, phobiae, in casu concreto indicium de libertate saepe reddunt difficillimum.

2. Distinguendum est inter impedimentum pathologicum (dispositionem vel impulsum pathologicum) et actum singularem in quem exercent suum influxum. Aegrotatio animi saepe nullo modo libertati subest, at inde non sequitur indoli morbidae nullo modo posse resisti. Impulsus morbidus non est idem ac impulsus insuperabilis.

3. Si psychopathia per actus humanos inducta est ut toximaniae vel narcomaniae per abusum alcoholi aliorumve toxicorum (Rauschgifte) aut metalues, applicanda sunt quoad psychopathiam in se et quoad actus moraliter malos, qui inde sequuntur, principia de voluntario in causa.

4. Quoniam voluntas in suis actibus directe solum a cognitione dependet, praelucente cognitione per se semper expedita et libera est. At experientia constare videtur possibilitas actuum externorum, qui coacte fiant stante clara cognitione eorum illicite. Imo pauci²⁾ etiam putant fieri posse, ut voluntas violentia interna pathologica cogatur ad consensum contra aliam simultaneam et deliberatam voluntatem. Patet talem consensum extortum non esse liberum.

NB.! In applicando principio hoc casui cuidam extraordinario opus est magna discretionem et cautionem, ne incidatur in sententias 41—53 Michael de Molinos ab Innocentio XI. damnatas (D. 1261—1273).

5. Unusquisque casus pathologicus pro seipso diiudicandus est. Non valet regula generalis. »Pathologicus semper privatur libertate et responsabilitate« neque »Quamvis pathologicus, tamen responsabilis

6. In dubio indicandum est secundum communiter contingentia et deliberatos habitus aegroti. Diminutio vero libertatis in homine psychice aegroto iure praesumitur. »Lucida intervalla«^{2<b>}, quae vocantur secundum modernos medicos non sunt tempora sanitatis, quibus aegrotus fruatur plene facultatibus suis, sed illis temporibus effectus psychopathici tantum latent.

2«) *Zalba*, l. c. I. 130. *Hürth*, l. c. I. 422 s.

2«a) *Hürth*, l. c. 405.

«b) *Niederrneyer*, V. 33—37.

7. Sacerdos psychopathicos, praesertim hystericos religiose tanium adiuvet salutaria dando monita et sacramenta administrando, minime vero psychotherapiam medico reservatam sibi usurpet^{20c}).

62 a. De psychotherapia (psychiatria). 1. Medioi multas excogitaverunt *methodos*, quibus aegrotationes animi, praesertim functionales sanarent. Quae methodi constituunt scientiam et artem psychotherapeuticam.

Sunt vero imprimis hae: a. *methodus psychophysica*, quae per actiones in corpus psychicam vitam ordinare vult (ergo indirecte vel psychosomatiice).

b. *methodus suggestive*, quae per hypnosim neuroses dissolvere intendit.

Narcoanalysis ad hanc methodum reducitur, cum loco suggestionis per narcotica (Evipan, Pentothal, Amythal) statum mentis hypnosi similem provocat ad peragendam psychokatharsim.

c. *methodus analytica* (Freud) ad eundem finem adhibet psychoanalysisim, quae causas morbi efficientes in subscientia latentes invenire vult (secundum leges psychologiae de associationibus) et resolvere. d. *methodus psychologiae individuatis* (Adler) quaerit magis causas finales, quae psychopathicum ad fugam in aegrotationem determinaverunt. e. *methodus psychologiae complexae* (Carolus Gustavus Jung) conatur perscrutari »inconscentiam collectivam et inducere aegrotum ad complendam personam per agnitionem >umbrae< i. e. partis personalitatis hucusque neglectae. Ideo haec methodus dicitur *psychoagogica et synthetica*d).

2. *Moralitas harum methodorum*. Finis omnium harum methodorum, sanatio psychopathici, certe est bonus et laudandus, attamen quaestio movenda est de inediis ad hunc finem adhibendis.

Fundamentale principium medico circa aegrotum observandum est hoc: Medicus ut persona privata nullam habet potestatem de pathologico nisi eam, quam ei aegrotus vel aegroti huius parentes, tutores, curatores de eo potestatem habentes explicite vel implicite concedunt. Atqui aegrotus non habet absolutum ius in suum corpus et animam (non est proprietarius sui ipsius), sed utitur tantum iure relativo administrationis sui corporis et animae secundum moralem legem naturae. Ergo et psychopathicus et psychotherapeuta aegroti nomine agens debet theoretice et practice agnoscere Deum creatorem, dominum, legislatorem, finem ultimum et supernaturalem personae humanae^{Mc}).

w,c) *Miller*, Katholische Beichte (Innsbruck-Wien 1946).

■i) *Niedermeyer*, Handbuch, V. 111—266 (Scripta et opera hac de re edita enumerat l. c. 267—290). *Idem*, Compendium, 335—356.

»») *Pius XII*. Allodutio, AAS 44 (1952) 782—784.

Praelice haec imprimis notanda sunt: *a.* Non licet psychotherapeutae aegrotum inducere, ut omnes omnino repraesentationes, libidines, experientias sexuales de novo excitet, quia est periculum peccati nec est ratio sufficiens periculum permittendi, cum non certo constet de necessitate therapeutica illirnitatae explorationis vitae sexualis et psychokatharsis saepe melius et stabilius via indirecta perfici possit, *b.* Limitatur ius therapeutae perscrutandi subscientiam aegroti per 8. decalogi praeceptum; sunt enim secreta commissa, quae ne medico quidem licite revelari possunt, *c.* Si psychopathicus se propter vera peccata culpabilem sentit, nec potest nec licet hunc >sensum culpabilitatis< (sentiment de culpabilité) per persuasionem vel suggestionem auferri. In tali casu opus est sincera religiosa conversione, *d.* Etiam peccatum materiale (propter defectum responsabilitatis in concreto psychopathico) violat legem moralem nec est res indifferens. Medicus ergo tale peccatum ad summum tolerare potest, si evitari nequit, numquam vero approbare nec suadere^{20 f)}.

Nota. Noticia de aegrotationibus animi confessario adeo necessaria inveniri potest *Milncker*, Der psychische Zwang (Düsseldorf 1922). *Jud*, Zur Psychologie der Skrupulanten (Freiburg, Schw. 1935). *Bergmann*, Religion und Seelenleiden (Düsseldorf 1927—1930). *Chrysoslomos Schulte*, Was der Seelsorger von nervosen Seelenleiden wissen muß (Paderborn 1936). *Biot-Galimard*, Guide médical des vocations sacerdotales (Paris 1945). *Klug*, Tiefen der Seele¹¹ (Paderborn 1949). *Niedermeyer*, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin, V. Seelenleiden und Seelenheilung (Wien 1952). *Idem*, Compendium der Pastoralmedizin (Wien 1953), 259—389. *Dobbelstein*, Psychiatrie und Seelsorge (Freiburg, Br. 1952). *Idem*, Der normale Mensch im Urteil der Psychiatrie (Einsiedeln-Zürich-Köln 1955).

^{20 f)} *Pius XII* Allocutio in Conventu de hystopathologia systematis nervorum Romae 13. IX. 1952 habito, AAS 44 (1952) 779—789; Allocutio in Conventu de psychotherapia et psychologia Romae 13. IV. 1953 habito, AAS 45 (1953) 278—286. De hypnosi cf. etiam De Praeceptis 749. |

QUAESTIO SECUNDA.

De actibus moralibus.

Articulus primus.

De natura actuum moralium²⁷⁾.

65. Qui sint actus morales. 1. *Morale* primo et proprie dicitur de *actione*, eaque humana. Quidquid praeterea *morale* dicitur (ordo moralis, lex moralis, virtus moralis etc.), secundario et improprie sic appellatur.

Morale enim a *more* dicitur; mos autem proprie significat eundem saepius repetitum agendi modum in agentibus liberis: morale ergo primo et proprie ad actiones liberas pertinet; improprie morale dicitur, quidquid ad actionem moralem aliquo modo refertur.

2. *Morales* dicuntur actus, qui ut normae supremae vivendi confirmes vel difformes libere perficiuntur. Duplex ergo condicio requiritur, ut actus possit dici moralis:

a. Ut sit liber: actus enim necessarius nec moralis nec proprius humanus dici potest.

Ihi, ait s. *Thomas*, incipit genus moris, ubi primo dominium voluntatis invenitur³⁷⁾). Et sane actus moralis omnium consensu hominem facit dignum laude aut vituperio, praemio vel poena; atqui solum id, quod cum libertate fit, hominem facit dignum laude et praemio aut vituperio et poena.

b. Ut haec conformitas vel difformitas apprehensa, in actu bono etiam intenta sit: sola enim libertas ad constituendam actus moralitatem non sufficit, sed insuper requiritur, ut voluntas tendat in obiectum, quod ab intellectu apprehenditur et voluntati repraesentatur sub respectu morali: moralis enim actus esse non potest, nisi ex tendentia voluntatis in obiectum morale, sicut actus bonus vel malus esse nequit, nisi ex obiecto bono vel malo.

a. Distinguimus *ordinem physicum* seu naturae et *ordinem moralem* seu rationis. Ad ordinem physicum pertinet omne id, quod ad evolvendam, conservandam perficiendamque naturam sive sensitivam sive spiritualem conducit, quod proinde agenti delectationem vel saltem utilitatem affert; ad ordinem vero rationis seu moralem pertinet id quod naturam rationalem decet, eius dignitati conveniens est. Si operans in aliqua actione nil aliud apprehendit et intendit nisi delectationem vel commodum naturae, actionem moralem non exercet, etsi actio ad ordinem spiritualem pertineret; qui e. g. in studio mathesis vel musicae nil aliud cognoscit, nisi illud placere vel hominem perficere et solum hanc delectationem vel utilitatem intendit, non exercet actionem moralem. Ut actio moralis sit, qualitatem moralem obiecti apprehendere et velle debet.

(i. Obiectum actus moralis potest esse res, cuius natura ita comparata est, ut enti rationali conveniat circa illam actum sive amoris sive aversionis exercere

27) *E. Gutwenger*, Wertphilosophie mit besond. Berücksichtigung des ethischen Wertes (Phil. u. Grenzw. VIII. 1 und 2), Innsbruck 1952.

* S. 771. 2. dist. q. 3. a. 2.

ut Deus, qui ab homine amandus est; vel potest esse actio, quae natura sua eiusmodi est, ut enti rationali eam ponere vel vitare conveniat; sic enti rationali convenit, ut veritatem dicat, periurium fugiat.

γ. Ergo non omnis actus humanus simul moralis est; sed sunt *actus humani, qui morales non sunt*. Et sane non solum pueri deliberate agunt, quin eorum actus morales sint, quia rationem boni et mali moralis nondum apprehendunt, sed etiam adulti quandoque deliberate exercent actus sine omni prorsus attentione ad eorum indolem moralem, praesertim quando indifferentia aspiciunt legunt, scribunt etc.²⁸). Auctores morales in hac re diversae sunt sententiae. Alii omnes actus humanos dicunt morales, sicut omnes actus morales sunt humani²⁰). Alii econtra tenent esse actus humanos, qui propter defectum advertentiae ad ordinem moralem non sunt morales. Prioris sententiae patroni affirmare debent hominem, quoties deliberate agit, etiam ad ordinem moralem saltem in confuso advertere; atqui hoc adversari videtur experientiae.

Articulus secundus.

De norma moralitatis³⁰).

64. Quae sit. 1. Morales dicuntur actiones, moralia dicuntur earum obiecta. Id, quo aliquid est et dicitur morale, termino abstracto *moralitas* vocatur. Moralitas ergo duplex distinguitur, altera *obiectiva*, quae inest obiecto actus moralis seu actui obiective spectato, altera *subjectiva* vel *formalis*, quae inest ipsis actibus moralibus.

2. Num actio sit moralis, et in specie num sit moraliter bona vel mala ab eius obiecto dependet, adeo ut actio sit moralis, et moraliter bona vel mala, quia obiectum eius morale et moraliter bonum vel malum est. Quaeritur ergo, quid illud sit, quo obiecta actionum moralium constituuntur moralia et in specie moraliter bona vel mala. Obiecta voluntatis constituuntur moralia et moraliter bona vel mala ab aliqua norma, quae dicitur norma moralitatis; adeo ut actio, quae huic normae conformis est, sit et dicatur moraliter bona, quae vero ab ea difformis est, moraliter mala. *Moralitas* igitur obiectorum moralium in quadam relatione ad normam moralitatis consistit et definiri potest:

‡ Cf. *Struggl*, Theologia moralis tract. 1. q. 2. n. 28. *E Miller-Seipel*, Theol. moralis¹⁰ (Ratisbonae 1923) I. § 98 n. 2. |

u®) Cf. s. *Thomas* 1. 11. q. 1. a. 3. *Lchmkuhl* I. n. 95.

30) Quaestio de moralitate et moralitatis principio seu norma in philosophia morali facile principem locum occupat, ex qua praecipuas notiones pro instituto theologiae moralis desumpsisse iuvabit. Cf. *Suarez*, De bonitate et malitia humanorum actuum. *Frins*, Zur Philosophie der Sittlichkeit ZkTh 10 (1886) 577 ff. *Idem*, De actibus humanis (Friburgi 1904) II p. 54 ss. *Theod. Meyer*, Institutiones iuris naturalis² (Friburgi 1906) I. n. 140 ss. V. *Cathrein*, Moralphilosophie⁵ (Freiburg 1911) I. S. 183 ff. /. *Donat*, Ethica generalis (Oeniponte 1934) n. 122 sqq. *Lottin* I. c. 3: Les normes de la moralité. II. c. 13 A propos des normes de la moralité; 14. La norme de la moralité chez s. Thomas d'Aquin. *Lanza* I. c. 125—129. *Mausbach-Ermecke* I. c. pg. 73—81.

relatio obiecti moralis ad normam moralitatis. Quaeritur ergo, quae-
nam sit *norma moralitatis*.

Moralitas est notio generica et consistit in illa obiectorum moralium proprie-
tate, qua relationem dicunt ad suam normam. Haec autem relatio duplex esse
potest, vel conformitatis vel difformitatis; quare duo suprema genera obiectorum
moralium distinguuntur: moraliter bona et moraliter mala.

65. Divisiones moralitatis. 1. Ratione *subiecti* moralitas est objec-
tiva et subiectiva.

a. Moralitas obiectiva est illa obiecti (actus moralis) condicio, prop-
ter quam conforme vel difforme est normae vivendi. Duplex distin-
guitur moralitas obiectiva, *interna*, quae obiecto convenit ex se, et
externa, quae obiecto convenit ex praecepto superioris.

b. Moralitas subiectiva est illa actus condicio, qua agens deliberate
amplectitur vel aversatur obiectum, quod conforme vel difforme est
normae vivendi.

a. Moralitas subiectiva ab obiectiva essentialiter dependet et designat modum,
quo actus moralis producitur, illam nempe condicionem, qua libere et cum
cognitione qualitatis moralis obiecti exercetur. Ab hac moralitate homo consti-
tuitur moraliter bonus vel malus.

β. Moralitas obiectiva vocatur etiam *materialis*, quatenus actionibus objective
consideratis convenit in se, independenter ab agentis apprehensione; et mora-
litas subiectiva vocatur etiam *formalis*, quatenus actioni convenit dependenter
ab apprehensione agentis. Quia agens in sua cognitione fallibilis est, fieri potest,
ut eadem actio sit formaliter bona et materialiter mala, et vicissim fieri potest,
ut eadem actio sit formaliter mala et materialiter bona.

2. Ratione *perfectionis* distingui debet moralitas *incompleta* et *com-
pleta*; illam actiones morales sortiuntur ex sola convenientia cum na-
tura rationali, hanc etiam ex conformitate cum divina voluntate: etenim
completo sensu bonum et malum dicitur, quod praemio et poena dig-
num est; praemio autem vel poena dignum est, quod legi conforme
vel ab ea difforme est.

a. Supposita creatione vult Deus, et quidem necessario vult, ut homo servet
ordinem moralem. Iste actus divinae voluntatis est *lex aeterna*, qua homo ordi-
nem moralem servare tenetur. Ideo dicendum est, bonum esse, quod voluntati
divinae vel legi aeternae conforme est, et malum esse, quod a voluntate divina
vel a lege aeterna difforme est.

b. A norma *moralitatis* distingui debet principium *obligationis*. Sane aliud est
quaerere, cur actus humanus sit moraliter bonus vel malus, et aliud quaerere,
cur actus humanus sit moraliter (positive vel negative) necessarius seu ex obli-
gatione ponendus vel omittendus. Norma moralitatis est ordo moralis a Deo
constitutus, prout est auctor naturae humanae; principium obligationis est lex
aeterna seu Deus, prout est supremus legislator. Multo latius patet moralitas
quam obligatio: quamvis enim actio moraliter mala sit etiam prohibita, quam-
plurimae tamen sunt actiones moraliter bonae, quae non sunt praeceptae. Quae
quidem apte confirmantur nota s. *Augustini* definitione, secundum quam lex
aeterna est ratio et voluntas Dei ordinem naturalem (moralem) conservari iubens
perturbari vetans.

66. Norma constitutiva et suprema. Norma constitutiva moralitatis est *ordo rerum in finem ultimum*.

Norma constitutiva illa est, ex qua actiones humanae habent essentialem suam moralitatem, i. e. ad quam conformes vel difformes esse debent, ut bonae vel malae dicantur. Atqui »ea quae sunt ad finem, non dicuntur bona, nisi in ordine ad finem«³¹⁾ vel generatim ordo in finem est norma rectitudinis et bonitatis rei; prout est vel non est in finem, est bona vel mala. Ergo ordo rerum in finem ultimum (cf. n. 39) est norma constitutiva et simul *suprema* moralitatis actuum.

A qua sententia parum differt, qui dicit normam supremam esse *essentiam divinam*. Homo enim prae aliis creaturis excellenti modo est representatio divinae essentiae iam in suis facultatibus naturalibus, a fortiori autem in facultatibus supernaturalibus; proinde idea exemplaris pro omnibus quae decent naturam humanam elevatam, ultimatim in essentia divina reperitur.

67. Norma manifestativa. In plerisque actionibus humanis moralitas seu convenientia resp. disconvenientia cum ordine in finem ultimum optime cognoscitur eo, quod inspicitur humana natura, utrum nempe naturae humanae convenient necne. Nam ipsa ordinatio in finem ultimum fit vel fieri debet secundum naturam humanam. Immo cum homo sit etiam ipse finis proximus multarum rerum et actionum (v. g. propriarum perfectionum, animalium, plantarum, etiam aliorum hominum, in quantum ab eis amorem, obedientiam, adiumentum postulare potest), natura humana quoad has actiones etiam dici potest norma constitutiva, utique subordinata ultimae normae.

Attamen sunt etiam aliae actiones, pro quarum moralitate cognoscenda non sufficit inspicere naturam humanam, sed v. g. Dei iura vel Dei voluntatem (quomodo v. g. colendus sit). Inde in his natura humana non est norma adaequata.

Inde dici potest, naturam humanam esse *praecipuam normam manifestativam* moralitatis, in quibusdam etiam *constitutivam*. Deus enim hominem elevavit ad statum supernaturalem filiationis divinae et facultates huic statui convenientes eidem dedit; sed eo ipso voluit, ut homo agat vitam filio Dei convenientem, i. e. natura humana elevata est norma boni et mali pro homine; est autem regula regulata vel regulanda a suprema regula³²⁾.

68. Non est moralitas sine Deo. Moralitas duplici sensu accipi potest, sensu latiore et imperfecto, quo significat ordinem moralem i. e. actiones, quae ordini morali conveniunt; sensu stricto et perfecto, quo significat ordinem moralem seu actiones ordini convenientes et immu-

31) S. *Th.* II. II. q. 23. a. 7.

32) Lev. 11, 44 >Sancti estote, quia ego sanctus sum< coli. Mattii. 5, 48; Eph. 4, 13.

tabili lege praeceptas. Utroque sensu verum est, praecisione facta a Deo non haberi moralitatem.

a. Actiones ordini morali convenientes nituntur principiis moralibus, quae intelliguntur esse necessaria atque immutabilia; sed eiusmodi principiorum fundamentum non potest esse nisi ens necessarium et immutabile, Deus, qui sicut est fons omnis veritatis, ita etiam fons est omnis bonitatis moralis. Sine Deo ergo principia moralia carent fundamento et proinde suam absolutam necessitatem suamque immutabilitatem amittunt.

b. Omnes intelligunt legem seu obligationem moralem in se continere absolutam necessitatem finis et parem necessitatem mediorum; atqui solum supremus legislator, Deus, entibus rationalibus constituere potest finem absoluta necessitate obtinendum et determinare media pari necessitate adhibenda³³).

Articulus tertius.

De fontibus moralitatis.

69. De ipsis fontibus. 1. *Fontes* vel etiam *principia moralitatis* vocantur illa elementa actuum humanorum, quae actionem moralem in concreto constituunt ordini morali convenientem vel ab eo discrepantem: haec elementa sunt obiectum, circumstantiae et finis. Tres ergo numerantur fontes moralitatis: *obiectum*, *circumstantiae* et *finis*.

a. Scilicet moralitas actionum in genere desumitur ex earum convenientia vel discrepantia cum ordine morali; sed actus morales tum boni tum mali diversi sunt, iam quaeritur, quid actiones constituat ordini morali convenientes vel ab eo discrepantes; et cum tria sint, quae actiones in concreto constituunt ordini morali conformes vel difformes: obiectum, finis et circumstantiae, nec reperiatur in actione aliud elementum, iure merito dicitur, in actionem ex triplici fonte derivari moralitatem.

b. Moralitatem actionum derivari ex hoc triplici fonte non significat, moralitatem in qualibet actione ex his tribus simul desumi, sed significat eam ex aliquo horum trium derivari: in concreto igitur pro diversitate actuum modo ex uno vel altero, modo ex omnibus simul desumitur.

2. Ut actus sit bonus, omnia principia, a quibus moralitas dependet, debent esse naturae rationali conformia; si vel unum sit difforme, actio fit mala; unde axioma invaluit: *bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu*. Si ergo actus ex obiecto, ex fine et ex circumstantiis naturae rationali conveniens est, simpliciter bonus, quodsi aut ex obiecto aut ex circumstantiis aut ex fine naturae rationali disconveniens est, simpliciter malus est.

M) Cf. *Cathrein*, Religion und Moral (Freiburg 1900). *Th. Meyer*, Die Grundsätze der Sittlichkeit und des Redites (Freiburg 1868). *J. Fuchs*, Lex naturae, Die Theonomie des Naturrechts, 63—70 (Düsseldorf 1955).

Num et quando hoc principium: *bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu* restringendum sit, suo loco dicetur: quaeritur enim, num actus ex obiecto bonus per finem malum vel per circumstantiam malam totam suam bonitatem semper amittat.

§ 1. De obiecto.

70. Notio et principium. 1. *Obiectum* actus moralis dicitur illud, circa quod tendentia voluntatis proxime et primario versatur.

a. Id, circa quod versatur tendentia voluntatis, est diversum, prout actus voluntatis est mere elicitus aut elicitus et simul imperatus: aliqua res: sic Deus est obiectum amoris Dei, pecunia obiectum aviditatis pecuniae; β. aliqua actio externa ut in his actibus: velle largiri eleemosynam, velle furari, velle ambulare; γ. aliquis actus internus ut in his actibus: velle amare Deum, velle credere.

b. Dicitur *proxime et primario*, quia etiam finis et circumstantiae sunt id, in quod tendit voluntas, at non proxime et primario.

c. Ad obiectum actus ea omnia pertinent, quae eius *substantiam*, non physice sed *moraliter spectatam*, constituunt; porro substantiam actus ea omnia constituunt, quae ei adeo sunt essentialia et necessaria, ut si aliquid desit vel aliud addatur, actus fiat diversus. Sic furti obiectum est res aliena domino rationabiliter invito ablata: etenim si res non est aliena aut si non invito domino aut eo non rationabiliter invito aufertur, non est furtum.

d. Obiectum *proximum* est ipse actus voluntatis imperatus (furari, credere) vel obiectum actus eliciti (Deus, pecunia); obiectum *remotum* est id, circa quod versatur actus imperatus (res aliena in furto, veritas revelata in actu fidei).

2. Primam et *essentialem moralitatem actus humani accipiunt ab obiecto*: obiectum enim sicut in ordine physico, ita etiam in ordine morali per se et primario dat speciem actibus, quia potentiae ab obiecto per se et primario ad actum moventur.

Ideo fit, ut moralitas, quae actui ex obiecto convenit, ante omnem aliam concipiatur, quae ei ex fine vel ex circumstantiis conveniat. Qui ex amore Dei dat eleemosynam ad sublevandam miseriam pauperis, exercet actum misericordiae, et qui furatur ad se inebriandum, ponit actum furti, quia obiectum, non finis, primario constituit speciem moralem actus. Ideo moralitas, quam actus accipiunt ex obiecto, dicitur *obiectiva, essentialis et substantialis*.

71. Divisio. 1. Obiectum dicitur *bonum*, si naturae rationali consentaneum est ut Deum adorare, velle eleemosynam dare; dicitur *malum*, si ei dissentaneum est, ut blasphemare, velle furari; dicitur *indifferens*, si neutrum obtinet, ut edere, ambulare, scribere, quod ex se naturae rationali nec conveniens nec disconveniens est.

2. Obiectum aliud *interne* et *per se* bonum vel malum, aliud *per accidens* et *ratione praecepti* bonum vel malum est. Illud ex se et natura sua conforme vel difforme est naturae rationali ut amare vel odisse proximum; posterius non ex se et natura sua, sed solum ratione legis supervenientis bonum vel malum est ut vesci carnibus vel ab iis abstinere.

Obiecta prioris generis praecipuntur, quia bona sunt, et prohibentur, quia mala sunt; obiecta vero posterioris generis bona sunt, quia praecipuntur, et mala sunt, quia prohibentur.

3. Obiecta in se mala sunt duplicis generis: alia sunt *mala absolute* et independenter a qualibet condicione, quia ex se naturae rationali ita repugnant, ut neque ipse Deus ea mutare possit e. g. odium Dei, perjurium; alia sunt *mala condicionalia* i. e. ratione alicuius condicionis, quae subest potestati Dei propter dominium, quod in res creatas exercet, quam condicionem si Deus auferat, desinunt esse mala et fiunt licita ut auferre rem alienam, occidere hominem etc.

4. Obiectum *materiale* dicitur id, circa quod actus voluntatis versatur e. g. pecunia aliena, quae concupiscitur, rei alienae ablatio; obiectum *formale* dicitur idem obiectum materiale, prout cum cognitione moralitatis eius libere ab agente attingitur e. g. desiderium vel ablatio rei alienae facta cum cognitione malitiae moralis.

§ 2. De circumstantiis.

72. Notio et numerus. 1. *Circumstantiae* sunt condiciones, quae ad substantiam actus moralis accedunt eumque moraliter (i. e. ratione honestatis) afficiunt, ut in furto circumstantia loci sacri vel rei sacrae. Quia circumstantiae ad actum moralem in sua substantia iam constitutum accedunt, *accidentia* actuum moralium dicuntur.

a. Circumstantiae actuum moralium illae tantum condiciones vocari solent, quae ad substantiam moralem actus seu ad actum in specie morali iam constitutum accedunt, sic in furto rei sacrae non *alienum* esse, sed solum *sacrum* esse circumstantia actus dicitur.

b. Illae circumstantiae *moraliter afficiunt* obiectum, quae aliquam habitudinem continent ad naturam rationalem seu ad ordinem moralem.

2. *Septem* numerari solent *circumstantiae*, quae exhibentur hocce versiculo:

*Quis, quid., ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*³⁴⁾.

Quis indicat specialem qualitatem personae, quae operatur, e. g. quod sit clericus, voto vel matrimonio ligatus.

Quid denotat obiecti ipsius qualitatem vel quantitatem: num percussio gravis vel levis, patris vel extranei sit, num res furto ablata magna vel parva, sacra vel profana sit.

Ubi significat rationem loci, utrum sacer an profanus, utrum occultus an publicus fuerit, ut scandalum oriri potuerit.

Quibus auxiliis significat specialem rationem mediorum, quae agens adhibuit, ut pecunia furto ablata se inebriare, armis prohibitis vulnerare.

Cur finem operantis indicat, ut furari ad se inebriandum. Licet finis ad circumstantias pertineat, ob peculiarem tamen influxum in moralitatem peculiarem considerationem meretur.

34) S. Th. 1. 11. q. 7. a. 3.

IL De actibus ad finem aptis

Quomodo actionis modum significat tum interioris ut intense vel remisse, advertenter vel inadvertenter, bona vel mala fide agere, tum exterioris ut occidere veneno vel gladio, cum crudelitate membratim concidere.

Quando denotat temporis quantitatem et qualitatem: utrum diu an obiter, tempore sacro an non sacro aliquid factum sit.

3. Non solum obiecta sunt indifferentia, sed etiam complures *circumstantiae* dicendae sunt *indifferentes*, quae in moralitatem actus non influunt neque ullam moralitatem ei tribuunt, quia naturae rationali nec convenientes nec disconvenientes sunt ut eleemosynam dare manu dextera vel sinistra, feria secunda vel tertia furari.

75. Principia. 1. Actus humanus *moralitatem accipit* etiam a circumstantiis, quae obiectum in concreto determinant: nam circumstantiae efficere possunt, tum ut actus sit vel non sit naturae rationali conveniens, tum ut magis vel minus conveniens sit. Sic temperanter se reficere naturae rationali conveniens, intemperanter se reficere naturae rationali disconveniens est; ferventer Deum colere naturae rationali magis conforme est quam remisse eum colere; fratrem occidere naturae rationali magis difforme est quam hominem occidere.

2. *Quadruplici modo* circumstantiae moralitatem tribuunt actibus humanis: eo quod

a. actus ex obiecto indifferens fit bonus vel malus ex circumstantiis; sic manducare carnes die abstinentiae malum, temperate se reficere bonum est;

b. actus ex obiecto bonus ex circumstantia potest fieri malus (cf. 3); sic malum est orare contra praeceptum superioris;

c. actus ex obiecto bonus vel malus a circumstantiis novam bonitatem vel malitiam accipit; sic qui ex voto a carnibus abstinet, actum temperantiae et religionis, et qui rem sacram furatur, actum iniustitiae et irreligiositatis ponit;

d. actus ex obiecto bonus vel malus a circumstantiis fit magis vel minus bonus aut malus; sic si pauper dat eleemosynam, actus misericordiae maior est, et si peccat sacerdos, malitia peccati ceteris paribus maior est.

Notandum est illas circumstantias, quae actioni ex obiecto indifferenti primam speciem moralem tribuunt, communiter ad ipsum obiectum referri et ab obiecto non distingui, adeo ut objective bonus vel malus dicatur actus, qui ex obiecto indifferens, bonus vel malus constituitur ex aliqua circumstantia; sic manducare carnes die ieiunii dici solet actus ex obiecto malus.

3. Circumstantia *graviter mala* totam actus bonitatem aufert, circumstantia vero *leviter mala* concomitans actum (remisse attendere, praecipitanter agere, tepide orare, fastidiose eleemosynam dare) non aufert totam actus bonitatem. Ratio *primi* est, quia actus, qui plene a fine ultimo avertit, non potest ad finem conducere. Ratio *secundi*

est, quia eiusmodi actus non avertit a fine ultimo, et ideo tendentia voluntatis in malum non destruit totam actus bonitatem; et sane, nisi ita esset, pauci admodum actus boni etiam in viris sanctis reperirentur.

Cum circumstantiis actionum, quae actiones ipsas afficiunt, confundendae non sunt actiones sive internae sive externae, quae durante actione fiunt, sed ad ipsam actionem nullatenus referuntur ut pium suspirium vel verbum otiosum inter studendum, actus impatientiae vel orationis inter laborandum. Eiusmodi actus, sive boni sunt sive mali, meritum vel demeritum actionis nec augent nec minuunt, sed propriam in se ipsis moralitatem habent.

74. Divisio circumstantiarum. Circumstantiae dividuntur:

1. In *speciem mutantem* et *speciem non mutantem*, prout actionem solum intra eandem speciem moralem modificant, vel actionis speciem moralem diversam efficiunt seu potius actioni aliam speciem moralem superaddunt.

2. Circumstantiae speciem non mutantem vel sunt *aggravantes* vel *imminuentes*, prout bonitatem vel malitiam moralem augent vel minuunt, ut si quis actus efficiat, qui longiore vel breviori tempore durent, vel si grave furtum faciens maiorem vel minorem summam auferat. Hae circumstantiae vel *leviter* vel *graviter* seu *notabiliter* moralitatem actus augent aut imminuunt.

Solemus quidem loqui de *circumstantiis imminuentibus*, re tamen accuratius considerata circumstantiae imminuentes proprie nullae sunt. Sic si quoad actum orationis deest circumstantia longioris durationis, ab actu non aufertur quidquam seu actus non minuitur, sed potius ei non additur maior perfectio; item si quoad actum malum furti deest circumstantia maioris quantitatis, proprie non minuitur obiectiva actus malitia, sed maior non additur.

Circumstantiae speciem mutantem actionis speciem *theologicam* mutant, si efficiunt, ut actio, quae ex obiecto est peccatum leve, fiat grave, et quae est peccatum grave, fiat leve e. g. ob parvitatem vel magnitudinem materiae; aliae autem speciem *moralem* mutant, si actioni novam speciem bonitatis vel malitiae tribuunt praeter eam, quam ex obiecto habet, ut si quis furetur rem sacram.

§ 3. De fine.

75. Notio. 1. *Finis* actus humani est illud, propter quod agens operatur; distinguitur *finis operis* et *finis operantis* seu finis internus et externus.

v. a. Finis *internus* seu operis dicitur ille, in quem actus per se et natura sua ordinatur ut eleemosyna ad sublevandam miseriam pauperis; finis operis seu internus ab ipso opere seu ab obiecto non distinguitur, quare actui non tribuit moralitatem distinctam ab ea, quam ex obiecto habet. Finis *externus* seu operantis ille est, ad quem actus ab operante ordinatur, ut eleemosyna ad satisfaciendum pro peccatis. Iam fieri potest, ut solus finis internus, vel internus et simul aliquis externus, vel neglecto interno solum aliquis finis externus ab ope-

rante intendatur ut si quis largitur elemosynam solum ad sublevandam alterius miseriam vel etiam ad retrahendum alium a peccato vel solum ad alium a peccato retrahendum.

6. De solo *fine operantis* hic sermo est, quia solum iste finis moralitatem ab obiecto distinctam in actum humanum inducere potest.

2. Admittendi sunt fines *in se indifferentes*, qui nullam actibus moralitatem tribuunt, quando non attenditur an ordini rationali conformes vel difformes sint, ut canere ad lucrum faciendum, ire in agrum animi relaxandi causa.

76. Divisio. Finis operantis multipliciter dividitur:

a. In finem proximum et remotum: *proximus* ille est, qui nullo alio interposito intenditur; *remotus* ille, qui mediante alio fine intenditur; sic si quis cantat, ut stipendio accepto sustentationem sibi procuret, stipendium est finis proximus, sustentatio remotus.

b. In finem ultimum et intermedium: *ultimus* est, qui intenditur propter se, in quo ergo sistit agens, quin ad ulteriorem finem actum referat; *intermedius* est, qui intenditur propter ulteriorem finem; sic si quis libros componit ad comparandam sibi pecuniam in salutem proximi et in gloriam Dei impendendam, gloria Dei est finis ultimus, pecunia et salus proximi sunt fines intermedii.

c. Finis ultimus potest esse *simpliciter* seu absolute ultimus, praeter quem alius non est, ad quem opus referatur; et *secundum quid* ultimus, qui solum ultimus est in aliquo ordine rerum seu in aliqua serie actionum; sic scientia est finis secundum quid ultimus in ordine studiorum, gloria Dei est finis simpliciter ultimus.

d. Finis *ultimus* (secundum quid) vel est *positive* vel *negative* ultimus, prout finis ulterior excluditur, aut non excluditur quidem, sed neque intenditur.

a. Qui *solum* studet ad scientiam sibi comparandam, ei scientia est finis positive ultimus, quia ulteriorem finem e. g. gloriam Dei excludit; qui studet ad scientiam sibi comparandam, nec de ulteriore fine cogitat, ei scientia est finis negative ultimus, quia ulteriorem finem e. g. gloriam Dei neque intendit neque excludit.

β. Finis ultimus non solum explicitè et formaliter, sed etiam implicitè et virtualiter excludi potest, eo nempe quod actio, utpote inordinata et peccaminosa, ad finem ultimum referri nequeat. Sic qui intemperanter ob voluptatem comedit, finem ultimum gloriae Dei (virtualiter) excludit, etsi de fine ultimo non cogitet.

e. In finem *totalem*, qui solus ad actionem movet, adeo ut, si iste non esset, actio non fieret, et *partialem*, qui simul cum alio ad actionem movet. Finis partialis ita comparatus esse potest, ut cum alio sit aequalis vel aequè principalis, si uterque sufficiens est, qui ad actum moveat, aut ita, ut unus sit *primarius*, qui primo intenditur, et alter *secundarius*, qui solum cum subordinatione ad primarium intenditur et ad

actum movet; ille dicitur *movens* et solus ad actionem sufficeret; hic dicitur *impellens* et in actionem quidem influit, sed solus ad actionem non sufficeret.

Sacerdoti, qui missam celebrat solum ad Deum colendum, cultus Dei est missae finis totalis; si missam celebrat tum ad Deum colendum tum ad stipendium lucrandum, cultus Dei et stipendium sunt missae fines partiales. Quodsi sacerdos ita comparatus est, ut celebraret, etsi stipendium non haberet, cultus Dei est finis primarius, si deficiente stipendio non celebraret, stipendium est finis primarius celebrandi.

77. Principia. 1. Actus humanus *moralitatem accipit* etiam a fine, propter quem fit: nam finis, ad quem actio ab operante ordinatur, efficere potest, ut actio ratione huius ordinationis sit naturae rationali conformis vel difformis. Sic non solum dare eleemosynam, sed etiam dare ad redimenda peccata naturae rationali conforme, et non solum furari, sed etiam furari ad se inebriandum naturae rationali difforme est.

Finis, qui actui ex obiecto indifferenti primam speciem moralem tribuit ipsum obiectum ingredi atque ad obiectum pertinere dicitur; sic largiri pecuniam ad sublevandam miseriam, canere ad laudandum Deum actiones ex obiecto bonae dicuntur, et canere ad molestiam alteri creandam actio ex obiecto mala dicitur.

2. Diversis *modis* fieri potest, ut finis actioni tribuat moralitatem nam actus ex obiecto bonus, malus vel indifferentis ab agente referri potest in finem bonum, malum vel indifferentem.

a. Actus humanus praeter bonitatem obiectivam, quam retinet vel retinere potest, aliam ex fine accipit. Nam finis est id, in quod praecipue tendit voluntas, proinde etiam moralitas finis voluntatem reddit bonum vel malum.

Dicitur: »quam retinet vel *retinere potest*; non enim necessario retinet bonitatem obiecti; si enim obiectum propter solas qualitates físicas ad illum finem aptum est, et bonitas non attenditur, sola finis bonitas influit. V. g. si quis iter facit ad locum sanctuarii, solum ut aegrotum ibi degentem visitet, actum ponit ex solo fine (misericordia) bonum. Aliquando vero obiectum illi fini proportionatum est non nisi quatenus in se bonum est; v. g. peregrinari ad sanctuarium ad impetrandam sanitatem aegroti; tunc actus simul retinet bonitatem obiecti

b. Si actus ex obiecto bonus ad finem malum ordinatur, distinguendum est:

a. Si finis malus finis totalis seu unica et adaequata causa actionis est, sive graviter sive leviter malus est, corrumpit bonitatem actus et totum opus vel graviter vel leviter malum reddit, e. g. dare pauperi eleemosynam ad eum avertendum a fide vel eleemosyna solum ad mendacium, malum est, quia voluntas bonum non intendit, nisi sub ratione mali seu ut medium ad finem malum, et ideo non vult nisi malum³⁵⁾.

35) Cf. Matth. 6, 1.5. 22. 23.

β . Si finis malus finis partialis est seu si actio fiat propter finem bonum et finem malum, qui leviter tantum malus est, sive primarius sive secundarius est, non vitiat totum actum, sed iste partim bonus partim malus est: potest namque voluntas simul utrumque velle, bonum et malum; sed tendentia in bonum per tendentiam leviter malam non destruitur, quia voluntas per eam non avertitur a fine ultimo, ut si quis dat eleemosynam ad sublevandum pauperem et simul ad captandam laudem hominum.

Finis iste partialis ad actionem bonam tripliciter se habere potest: *antecedenter*, ita ut non influat in actionem postea ponendam, sed potius eius occasio sit, ut si quis ex respectu humano accedat ad sacrum, cui deinde debita cum intentione assistit; iste finis occasionalis non vitiat actionem; *concomitanter*, ita ut simul cum alio fine bono sit causa actionis, ut si quis pulsat organum ad laudandum Deum et ad vanam gloriam; iste vitiat actionem ex parte; *consequenter*, si actione ex bono fine iam incepta accedat malus finis, ut si quis incepit canere ad colendum Deum et deinde subrepat etiam aliquid ostentationis; iste finis pariter vitiat actionem ex parte³¹⁾.

Quomodo voluntas possit *simul utrumque velle*, auctores diverso modo explicant. Alii enim docent eundem actum posse esse simul bonum et malum; alii vero dicunt posse esse in voluntate eodem tempore circa idem obiectum duos actus, alterum bonum, alterum malum³⁷⁾. Vulgo tamen solemus eiusmodi actus considerare ut unum actum, etsi ex pluribus complexum.

γ . Si finis malus finis partialis est et graviter malus, vitiat totum opus illudque constituit malum e. g. incendium extinguere ad iuvandum proximum et simul ad grave furtum committendum: impossibile enim est, ut placeat Deo actio, qua homo totaliter a Deo avertitur.

c. Actus ex obiecto bonus a fine indifferenti, in quem ab agente ordinatur, non fit malus, sive finis indifferens est partialis ratio volendi obiectum bonum sive totalis, ut si quis in ecclesia cantat vel unice vel etiam ad lucrandum.

d. Actus *ex obiecto malus* a fine bono non potest bonitatem accipere, sed est et manet malus: si enim obiectum malum est, finis bonus non impedit, quominus voluntas malum reipsa velit; malitia obiectiva intenditur tamquam finis intermedius; bonum autem ex integra causa, malum ex quovis defectu. Unde illud apostoli: *non faciamus mala, ut eveniant bona*³⁸⁾. Tamen finis bonus minuit actionis malitiam, ut si quis furetur ad benefaciendum, quia minor est affectus ad malum, quod voluntas non appetit nisi ex amore alicuius boni.

Ex his patet in prima ethicae principia eum offendere, qui docet *finem sanctificor" media* i. e. finem bonum constituere bonam actionem ex obiecto vel ex circumstantiis malam: finis bonus efficere potest, a. ut bona sit actio ex obiecto vel circumstantiis indifferens; b. ut bona sit actio solum per legem positivam

³¹⁾ Cf. *Ballerini-Palmicri* I. n. 98.

³⁷⁾ Cf. *Biliitari*, De actibus humanis art. 4. n. 2.

w) Rom. 3, 8.

prohibita, si scii, excusatio habeatur a lege positiva; at nequit efficere, ut bona fiat actio ex obiecto vel circumstantiis intrinsicis mala³⁹).

e. Actus ex obiecto malus a fine malo novam malitiam, immo tot malitias accipit, quot sunt fines mali, in quos actio ab agente ordinatur. Si quis e. g. furatur ad se inebriandum, actio duplicem malitiam habet, injustitiae et intemperantiae.

f. Actus ex obiecto malus a fine indifferenti, in quem ab agente refertur, non mutatur, sed retinet suam malitiam.

g. Actus *ex obiecto indifferens* a fine bono vel malo primam moralitatem accipit.

Nota. Ad instar adagii dicitur, valorem et meritum operum nostrorum non ab eo pendere, *quod* fit, sed ab eo, *quomodo* fit. Quod ut rite intelligatur, notandum est: a. Si agitur de duobus operibus, quorum alterum ex obiecto est altero nobilius atque perfectius ceteris paribus i. e. si cum intentione aequae perfectae (ex oboedientia, ex caritate) peraguntur, opus ex obiecto perfectius maioris meriti est, dummodo etiam bonitas obiectiva ab agente intendatur. b. Duorum operum ex obiecto aequalium illud maioris meriti est, quod cum intentione (finae operantis) sive quoad substantiam sive quoad intensitatem perfectiore peragitur. c. Fieri potest, ut opus ex obiecto minus perfectum (indifferens) maius meritum habeat, quam opus ex se perfectius, si finis operantis sive quoad essentiam sive quoad intensitatem in uno perfectior est quam in altero.

Articulus quartus.

De moralitate actus externi.

a. Actus externi hic non dicuntur soli actus, qui organis externis perficiuntur, sed omnes actus aliarum potentiarum, qui a voluntate imperantur, iam de his actibus duo quaeruntur: *α*. num eis conveniat moralitas propria a moralitate actus interni distincta, et *β*. num augeant bonitatem vel malitiam actus interni, num e. g. furtum vel largitio eleemosynae aliquid addat ad moralitatem actus interni voluntatis, quo quis efficaciter vult furari vel dare eleemosynam.

b. Hanc quaestionem alia ratione solvunt *scotistae*, qui actibus externis propriam in se moralitatem tribuunt, alia vero *thomistae*, qui eisdem propriam moralitatem negant. Thomistis aliarum scholarum theologi communi fere consensu accedunt⁴⁰).

78. Actus externi non habent propriam moralitatem. 1. Actus externi non habent bonitatem vel malitiam propriam a moralitate actus interni distinctam: etenim illi soli actus proprie vocantur morales, qui in se liberi sunt: libertas enim est fundamentum et condicio moralitatis; quia ergo actus externi in se non sunt liberi, non possunt esse in se

³⁹) Cf. *Reichmann*, *Der Zweck heiligt die Mittel* (Freiburg. 1903), *Ergänzungsheft zu den Stimmen a. M.-L.* 68.

⁴⁰) Cf. *Suarez*, *De bonitate et malitia actuum humanorum disp. 10. Frins II n. 332 ss. Lottin* 1. 187—199.

morales. Sunt tamen et dicuntur moraliter boni vel mali a bonitate vel malitia actus interni, a quo imperantur: eatenus enim sunt morales, quatenus sunt liberi; liberi autem sunt, quatenus imperantur a libera voluntate; ergo morales sunt per denominationem desumptam ab actibus elicitis voluntatis.

Quia ergo actus externi suam bonitatem vel malitiam participant ab actu interno, utriusque actus una est bonitas vel malitia moralis; actus externus moralitatem actus interni, a quo imperatur, perficit et complet; quare actus internus et externus unum numero actum moraliter bonum vel malum in sua specie completum et consummatum constituunt.

2. Ex his iam consequitur actum externum *per se* seu ceteris paribus non superaddere interno specialem bonitatem vel malitiam: nani tota bonitas vel malitia actus externi habetur ab actu interno; ergo non potest actui interno quidquam addere, nisi durationem, perfectionem, quam voluntatis actus acquirit eo, quod actum externum libertate quasi informat. Hinc etiam actus externi omissio *per se* nihil detrahit de moralitate actus interni: si enim voluntas ad executionem perfecte disposita ideo solum non ponit actum externum, quia illum ponere non potest, omissio actus externi est involuntaria respectu voluntatis; atqui quod est involuntarium, non potest quidquam detrahere de moralitate; solum deficit illa duratio et perfectio, quam actus acquisivisset, si externum opus posuisset.

a. Ideo seria et efficax voluntas aliquid faciendi, ubi factum ipsum ideo non perficitur, quia perfici non potest, in s. scriptura aequè laudatur, ac si factum fuisset⁴¹). Quare idem specie peccatum committunt, qui illud opere non compleverunt, modo voluntatis efficax propositum habuerint peccatum data opportunitate complendi⁴²); solum sequelas actus externi non contrahunt.

b. Quodsi affirmatur *per se* Deo aequè placere bonam voluntatem et desiderium aliquid exsequendi, ac si opere factum fuisset, id non valet a. de *desiderio inefficaci* e. g. exsequendi quaecunque missionarii in toto orbe peragunt. Huiusmodii desiderii meritum a dispositione illius dependet, qui illud elicit. Nec valet *β.* de desiderio licet efficaci illarum actionum externarum, quibus ex institutione Dei peculiaris efficacia convenit, ut sunt sacramenta vel martyrium. Sed valet solum *de voluntate vere efficaci* exercendi aliquem actum externum, qui tamen propter impedimentum externum *per accidens* factus non est⁴³), utique actum ipsum supplere non potest.

3. Attamen non negatur actum externum *per accidens* augere bonitatem vel malitiam (ideoque etiam meritum vel demeritum) actus interni, idque tripliciter: quatenus nimirum opus externum efficit, ut actus internus voluntatis fiat intensior et diuturnior, vel ut saepius repetatur, vel quatenus *per* actum externum accedit bonum vel malum exemplum, aedificatio vel scandalum proximi.

41) Gen. 22, 16.

«) Matth. 5, 28.

43) Hoc non plene probat *Vermeersch-Creusen* I 99 quia >desideratur actus externus informans interiorem*.

Actus externos in re morali summi esse momenti ex iis patet, quibus scotistae demonstrare conantur actibus externis per se moralitatem convenire distinctam ab actibus internis, scilicet: *a.* actus externi sunt obiectum praecepti; sic distinctis praeceptis in decalogo prohibentur mala desideria et actus mali; sed diversitas praeceptorum signum est diversae malitiae; *b.* non solum in sacramentis, sed etiam in indulgentiis et in martyrio efficacia, quam hi actus habent ex opere operato, annexa est actibus externis; *c.* in confessione non solum actus interni, sed etiam externi declarari debent.

Ad a. Diversitas praeceptorum esset signum diversae malitiae, si cum actu externo simul non prohiberetur etiam actus internus; atqui sexto et septimo praecepto prohibetur actus externus simul cum interno. Nono deinde et decimo praecepto iterum prohibetur actus internus, ne rudes existiment actum internum malum non esse, nisi accedat externa exsecutio.

Ad b. cf. n. 2, b, β .

Ad c. Actus externos ex voluntate Christi instituentis sacramentum poenitentiae confiteri debemus, quia non solum formales malitias peccatorum, sed ipsa peccata confiteri iubemur; sed peccata complete non declarantur, nisi actus externus quoque accusatur, quando ad propositum internum accedit externa exsecutio.

Articulus quintus.

De imputabilitate actuum moralium.

79. Natura imputabilitatis. *a.* Actum moralium *imputabilitas* ex eorum natura necessario consequitur. Imputabilitas enim est illa actus moralis proprietas, vi cuius homini tamquam proprio suo auctori ac domino tribui potest et debet; sed actus morales, cum a deliberata voluntate procedant, homini tamquam auctori ac domino conveniunt.

Ordinarie tamen imputabilitas de ipso homine ut auctore actionum moralium praedicatur et significat illam hominis condicionem, qua ipse tamquam auctor actionum suarum considerari potest et debet.

b. *Imputatio* (Verantwortlichkeit) est indicium, quo actus eorumque effectus homini tamquam proprio suo auctori ac domino tribuuntur.

c. *Fundamentum* et radix imputabilitatis est libera voluntas, per quam homo constituitur auctor et dominus actuum suorum. Et proinde *gradus* imputabilitatis a maiore vel minore influxu liberae voluntatis in producendis actibus moralibus dependet.

Cum actus morales vel boni vel mali sint, eorumque bonitas vel malitia homini tamquam auctori tribuatur, ipsi prout boni sunt *ad laudem* et meritum, prout vero mali sunt ad vituperium seu *culpam* et poenam imputantur. Actus proinde morales ratione imputabilitatis vel *laudabiles* et meritorii vel *culpabiles* et poena digni sunt.

80. Condiciones imputabilitatis in genere. 4). 1. Ut actus moralis homini plene (praesertim in grave peccatum) imputari possit, requiritur: *a.* cognitio ex parte actus *perfecta*; *b.* cognitio *moralitatis* actus

u) Af. Müller, Ethik und Recht in der Lehre der Verantwortlichkeit (Regensburg 1932).

saltem confusa: etenim si moralitatem actus non apprehendit, actio *physica*, non autem *moralis* agenti imputanda est.

a. Cognitio intellectus *perfecta* est, si naturali eius activitati nullum obstat impedimentum, cuiusmodi est in eo, qui plena utitur ratione seu plene sui compos est. Quo magis intellectus in sua activitate impeditur, eo magis imputabilitas actionis minuitur.

b. Quoad moralitatem actus cognitio versari potest: α . circa moralitatem actus in genere (bonus vel malus); β . circa moralitatem actus in specie (furtum vel furtum sacrilegum); γ . circa gravitatem actus mali (grave vel leve peccatum).

c. Ad plenam imputationem actus sufficit cognitio moralitatis eius *confusa*.

2. Ut actus moralis homini plene imputari possit, requiritur *perfectus voluntatis consensus*, adeo ut actus sit perfecte humanus.

Perfectio consensus non tam ab adhaesione voluntatis quam a cognitione intellectus dependet, adeo ut perfectus sit consensus, si cognitio est perfecta, atque imperfectus, si cognitio est imperfecta. Quare actus ex metu positi sunt quidem minus voluntarii, quatenus repugnantiam atque ideo minorem voluntatis adhaesionem continent, sunt tamen actus perfecte humani, cum perfecto voluntatis consensu positi, dummodo cognitio intellectus non fuerit propter metum impedita.

81. De imputabilitate actus moraliter boni et mali. Ut actus *bonus* agenti imputari possit, ipsa bonitas moralis appeti atque intendi debet; ut actus *malus* agenti imputari possit, necesse non est, ut moralis malitia intendatur; sufficit ergo, ut voluntas in obiectum malum cognitum tendat, si est obiectum existens; si agitur de obiecto mere abstracto, imputatur solum secundum notas apprehensas.

a. Ratio *primi* est, quia voluntas bonum *intendere* debet: voluntas enim nequit esse et dici bona, nisi a bonitate obiecti, quod intendit. Ratio *secundi* est, quia voluntas malum non solum non intendere sed vitare debet quantum potest; cum enim obiectum voluntatis nequeat esse malum, voluntas est et dicitur mala a malitia, quae cum obiecto quod intenditur, coniuncta est et quam vitare debemus.

b. Tum bonum tum malum potest esse voluntarium in se vel voluntarium in causa; de utroque i. e. de bono et malo in se voluntario, et de bono et malo in causa voluntario valet principium.

Danti eleemosynam moralis bonitas actionis non imputatur, nisi eam intendat; percutienti inimicum moralis malitia actionis imputatur, etsi eam non intendat. — Scribenti bonum librum lucri faciendi causa boni effectus libri, etsi praevisi, non imputantur, nisi eos intendat; scribenti autem librum pravum lucri faciendi causa, mali effectus praevisi imputantur, etsi eos non intendat.

82. De imputabilitate effectus mali in causa voluntarii.

Agitur hic de solo effectu malo, non item de imputabilitate effectus boni, quia bonum, ut nobis imputari possit, in se intendi debet; proinde bonum in causa tantum voluntarium nunquam imputatur. Malum autem in causa tantum voluntarium nobis imputari *potest* (n. 81). Ideo quaeritur, utrum *omnis* effectus malus iam ideo nobis imputetur, quia sequitur ex causa libere a nobis posita, an aliae insuper condiciones ad hoc requirantur.

Ex una parte malum in causa voluntarium non tantopere voluntarium est; ex altera parte intolerabile onus imponeretur hominibus, si propter quemlibet effectum malum mere possibilem vel valde remotum actionem bonam vel indifferentem omittere deberent, a fortiori, si actionem praeceptam vel propter bonum effectum intentam omittere obligati essent.

Obligatio ergo omittendi actum propter effectum malum non intentum sed mere praevisum non est absoluta et universalis, sed adesse potest ratio sufficiens, permissive se habendi erga effectum mere praevisum.

Quando effectus non ex positivo influxu agentis sequitur, ratio sufficiens iam ipsa bonitas actus erit; effectus enim in se non est volitus, ideo eius malitia non inficit voluntatem, nisi adsit specialis obligatio vitandi actionem propter hanc circumstantiam effectus.

Quando vero effectus malus ex actione tamquam causa positivo influxu producitur, in genere obligatio aderit, actionem omittendi, nisi specialis ratio necessitatis vel alterius boni effectus excuset.

Inde deducitur: 1. Effectus malus, qui *ex natura actionis* sequitur ita, ut actio alium effectum habere non possit, item effectus malus *intentus*, sive in se, sive ut medium ad alium, semper imputantur.

Sic occidenti inimicum ad pecuniam rapiendam non solum imputatur furtum, sed etiam mors; medico facienti abortum vel craniotomiam ad salvandam matrem imputatur mors infantuli.

2. Effectus malus mere *permissus* (non amatus) imputatur agenti, si potuit actionem omittere sine proportionate incommodo, vel si obligatio specialis aderat, omittendi actionem praecise ideo ne ille effectus sequatur.

Sic sacrilegium communicantis imputatur sacerdoti, si potuit eum repellere, quia indignitas publice nota est; non imputatur, si eum solum ex confessione cognoverat peccatorem. Omissio sacri non imputatur matri, quae curam domus agere debet nec alio tempore missam audire potest. Pollutio mere praevisa ex certo ciborum genere non imputatur, quia non adest obligatio specialis vitandi certos cibos ob pollutionem secuturam. Ei, qui in aedificia *militaria* urbis oppugnatae tormentum bellicum explodit, mors innocentium, etsi praevisa, non imputatur; imputatur autem, si in *hospitale* explodit, quia adest specialis obligatio parcendi hospitalibus.

3. Effectus malus, qui solum *permittitur ob alium effectum bonum* eiusdem actionis, non imputatur, si effectus bonus non sequitur per

effectum malum (cf. supra 1), et si habetur proportio sufficiens inter utrumque.

85. Inde recte statuitur regula: *Licet ponere actionem, ex qua sequitur bonus et malus effectus, si quatuor condiciones simul verificantur: Scii.*

a. Si actio ipsa est bona vel indifferens vel saltem non praecise ideo prohibita, ut effectus malus impediatur.

In casu, quo actio mala quidem esset, sed non praecise ideo prohibita, ut effectus malus impediatur, si ceterae condiciones verificentur, effectus non imputaretur. Sic ei qui nocet valetudini suae praevidens futurum esse, ut ieiunare non possit, imputatur quidem actio nocens valetudini, non autem omissio ieiunii.

b. Si effectus bonus non sequitur per effectum malum, sed aut aequae immediate aut saltem effectus malus per effectum bonum. Secus malus effectus intenderetur tamquam medium ad effectum bonum.

a. Si duo effectus ex causa sequuntur, fieri potest, ut aequae immediate ex causa procedant, quia causa ad utrumque producendum natura sua determinata est, ut si chirurgus amputando brachium infirmo sanitatem et dolorem causât; aut fieri potest, ut immediate ex causa sequatur effectus bonus ad quem causa ex natura sua determinata est, malus autem effectus, ad quem causa non est determinata, sequatur mediante bono, ut si quis imaginem pingit ad lucrum faciendum, cuius aspectu alius ad peccandum incitatur. In utroque casu agens intendere potest unum, quin intendat alterum.

β. Hinc graviter peccat puella ex delicto gravida, quae abortum procurat ad vitandam infamiam: adhibet enim medium malum ad obtinendum finem bonum. Medicus licite praebet medicinam ad sanandam mulierem gravidam, etsi praevideat fore, ut abortus sequatur; sed illicite agit, si remedium directe et immediate tendit ad expellendum foetum et huius demum expulsio ad sanandum morbum.

c. Si *effectus malus*, qui praevidetur secuturus, non intenditur neque approbatur sed *mere permittitur*: nam etiam actio in se honesta fit mala, si agens in ea perficienda pravum finem intendat.

Duo ergo ex hac parte praecaveri debent, quando ponitur causa, ex qua secuturus praevidetur malus effectus: imprimis ne effectus intendatur, quando ponitur causa, et deinde ne approbetur seu ne placeat, quando reipsa sequitur; e. g. si quis iure suo utens foveam fodit, in quam praevidet lapsurum proximum suum, peccat, tum si malum proximi intendit, tum si de eo secuto gaudet.

d. Si adest *ratio proportionate gravis* ponendi causam et permittendi effectum malum: accedente enim causa sufficienti cessat lex, vi cuius effectus malus erat vitandus; cessante autem hac lege effectus malus licite permitti potest, ut si quis ad se ipsum conservandum occidit invadentem.

84. Ratio proportionate gravis. Ad obtinendum igitur bonum effectum quandoque licitum est permittere malum, si *adsit ratio excusans proportionate gravis*. Proportio adesse debet inter effectum bonum seu inter motivum, ob quod actio ponitur, et inter effectum malum.

Ut diiudicari possit, num adsit ratio excusans proportionate gravis, ad haec adiuncta attendendum est:

a. Eo maior debet esse ratio excusans, quo gravius est malum, quod ex causa posita secuturum praevidetur.

Sic non licet occidere invasorem ad conservanda bona minoris pretii, licet autem ad bona maioris momenti vel ad ipsam vitam conservandam.

b. Maior ratio excusans requiritur, si agens omitendo actionem malum effectum impedire potest, quam si malum nihilominus aliunde secuturum scit.

Sic maior ratio requiritur, ut tabernarius hospitibus die ieiunii praebere possit carnes, si nullus alius daturus reperiatur, quam si alius adsit daturus, ubi ipse neget.

c. Eo maior ratio requiritur, quo propius causa ad efficiendum malum concurrat.

Distinguitur causa *proxima*, quae ita effectum producit, ut inter eam et effectum alia causa media non interveniat, et causa *remota*, quae effectum non producit, nisi complures aliae causae mediae interveniant. Causa dicitur *propinquior* aut *remotior*, quo pauciores vel plures aliae causae interveniunt. Maior ergo ratio excusans requiritur in eo, qui prope, minor in eo, qui remote ad alterius peccatum e. g. ebrietatis concurrat. — Ex hac ratione fieri potest, ut bonum in se minus compenset malum maius, ubi nempe bonum proxime, malum autem solum remote ex eadem actione sequatur.

d. Eo maior ratio excusans requiritur, quo *certius* effectus malus secuturus praevidetur; sufficit ergo minor ratio, si malum plus minusve *probabiliter* tantum secuturum est.

e. Maior ratio requiritur in iis, qui malum *ex officio* impedire tenentur, quam in iis, qui nullo officio illud impedire tenentur.

Sic maior ratio requiritur, ut caupo die ieiunii filio suo carnes praebere possit, quam ut erga extraneos id licite faciat, quia ex officio *pietatis* peccata filii impedire tenentur. *Ex officio* ad peccatum impediendum illi potissimum teneri dicuntur, qui vi contractus ideoque *ex iustitia* illud impedire debent ut custodes, parochi.

85. Quo tempore imputetur effectus malus voluntarius in causa.

1. Qui scienter ponit vel non aufert causam mali effectus (idem dicendum de omissione actionis praeceptae), non tunc committit peccatum, quando sequitur malus effectus, sed quando voluntarie ponit vel non tollit causam: peccatum enim non in existentia mali effectus, sed solum in actu interno voluntatis consistit. Ideo quamvis reipsa malus effectus non sequatur, tamen peccatum iam commissum est.

a. Hinc qui potitans advertit se ulteriore potu inebriandum et insuper experientia novit se in ebrietate solitum esse rixari et blasphemare, eo ipso instanti, quo praevidens malos effectus bibere decernit, peccatum ebrietatis, rixae et blasphemiae in causa volitum committit. — Qui die festo mane se dat somno praevidens omnino sacrum inde omitendum, tunc peccat contra praeceptum ecclesiae, quando omissionem praevidens se dat somno. — Qui decrevit non

audire missam, hoc proposito peccat, etsi postea mutata voluntate eam audiat. — Idem dicendum est de eo, qui alteri porrigit venenum; scilicet non peccat, quando sequitur mors alterius, sed quando ponit causam mortis.

b. Ideo *gravitas* peccati in causa voluntarii non est desumenda ex gravitate effectus seu ex gravitate praecepti violati, sed ex malitia actus interni voluntatis; quodsi actus voluntatis, qui appetit causam cum praevisione mali effectus, veniale peccatum est, etiam laesio praecepti gravis solum venialis erit.

2. Effectus malus in causa voluntarius, qui peccatum internum exterius complet, rationem peccati habet a malitia peccati interni. Hinc si is, qui causam posuit, voluntatem suam retractavit, antequam effectus malus sequeretur, hic non habet rationem peccati, sed solum rationem habet effectus peccati.

Ei, qui praevidens se in ebrietate commissurum esse homicidium se inebriat et hominem occidit, mors imputatur in peccatum. Quodsi ante alterius mortem pravam voluntatem retractavit, mors ei non imputatur in peccatum, sed solum ut effectus peccati. — Idem dicendum est de eo, qui porrigit alteri venenum, sed antequam ille moriatur confessus est peccatum, scilicet postea morte secuta non tenetur iterum confiteri peccatum homicidii; sed tamen damnum homicidio illatum reparare debet.

86. De imputabilitate peccati ex habitu pravo commissi. Si quis contraxit consuetudinem e. g. iurandi, singuli actus ex hac consuetudine commissi sunt in peccatum imputabiles, si iurans ad actum eiusque malitiam advertit; quodsi inadvertenter iurat, distinguendum est: quamdiu consuetudo voluntaria est, actus in peccatum imputantur; si consuetudo involuntaria est, actus non imputantur in peccatum: consuetudo enim contracta est causa singulorum actuum, quare si illa voluntaria est, singuli actus in causa voluntarii sunt. Consuetudo autem voluntaria est, tum si iurans ad consuetudinem per repetitos actus contrahendam advertens nihilominus se non emendat, tum si ad consuetudinem iam contractam advertens nullo remedio eam deponere conatur; involuntaria est, si eam sive inadvertenter sive advertenter contractam per poenitentiam retractat et depositurum proponit.

a. Qui ergo ex prava consuetudine, quam emendare studet, inadvertenter iurat vel blasphematur, non peccat, quia singuli actus neque in se neque in causa voluntarii sunt. Qui vero ex prava consuetudine, quam extirpare negligit, inadvertenter iurat vel blasphematur, peccatum committit, quia singuli actus non quidem in se, sed in causa voluntarii sunt. Attamen non tot committit peccata, quot iuramenta vel blasphemias dicit, sed unum, illudque tum committit, quando ad consuetudinem contractam et ad obligationem eam extirpandi advertens emendationem negligit. Si quis ergo ad singula peccata, quae ex prava consuetudine committuntur, non advertit, non est, cur confessarius de eorum numero sollicitus sit, cum peccatum solum consistat in neglecta emendatione pravae consuetudinis.

b. Ex his colligitur, quale peccatum sit negligentia in tollenda eiusmodi prava consuetudine, quae est causa peccatorum. Si nimirum peccata ex consuetudine commissa gravia sunt, negligentia gravis est, quia obligatio eam extirpandi gravis est; quodsi peccata levia sunt, negligentia levis est, quia obligatio eam

tollendi levis est; quodsi tandem aliqua adhibetur sollertia emendandi consuetudinem, sed non seria atque sufficiens, pariter levis negligentia committitur.

86 a. Praesertim post bellum 1945 finitum disputatio orta est de culpa communi vel collectiva („Gemeinschuld“). Sunt iuristae et philosophi qui dicant novam formam culpae et imputabilitatis ab imputabilitate individuali omnino diversam esse stabiendam. Hanc culpam (ita dicitur) contrahunt ipso facto omnes, qui sunt membra societatis vel fractionis vel nationis vel stirpis vel religionis, quae declaratae sunt criminosae; et quidem *ab omnibus omnino* membris etiamsi nulla teneantur culpa personali, culpa communis contrahitur.

Societas, ut agere et ita laude vel poena digna fieri possit, indiget unitate quadam morali, quam ut plurimum ex speciali concessione auctoritatis publicae acquirit. Quapropter e. g. natio, quae non est organisata et erecta in personam moralem, qua talis nullo modo capax est liberi actus proprii neque imputabilitatis. Persona moralis vero collegiata »cum non habeat physicam facultatem volendi, neque habet *proprios* actus humanos; sed cum agat per voluntatem physicam et per actus humanos hominum, qui curam personae iuridicae habent, his actibus formaliter inest moralitas«, quae actibus personae iuridicae (per denominationem) adseribi solet⁴⁵). Singulis membris ratione activitatis personae moralis culpa imputari potest, si et in quantum cooperata sunt ad actionem communem decernendam vel exsequendam aut active (per mandatum, consilium, suffragium, exemplum vel scandalum) aut saltem negative (per omissionem correptionis fraternae, protestationis etc.). In tantum ergo homo individuus est responsabilis pro sceleribus a communitate commissis, in quantum libera eius voluntas partem habet in crimine perpetrato vel non impedito⁴⁶). Si ergo communitas absque ulla culpa personali membri est (ut aiunt) »subiectum tendentiae flagitiosae („Trager eines verbrecherischen Geistes“), hoc membro nescienti vel nolenti imputari non potest. Neque pro possibilitate culpae collectivae argumentum efformari potest ex facto peccati originalis, cum peccatum originale ad ordinem supernaturalem pertineat et praecise ratione voluntarii cum peccato personali analogice tantum conveniat⁴⁷). Recte itaque omnia iura profana hucusque factum externum causae scienti et volenti tantum ut effectum tribuebant. Concordabat et concordat ius canonicum⁴⁸).

45) *Hürth-Abcllan*, l. 464. cf. etiam cn. 101. et *Wernz-Vidal*, ius can. VII. n. 111 ssq.

40) *Joh. Id. Schuster*, „Kollektivschuld“, *Stinunen der Zeit* 139 (1946), 101—117.

47) *F. Konig*, „Kollektivschuld und Erbschuld“, *ZkTh.* 72 (1950), 40—65.

48) R. J. 23 in Vi. »Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis punendus.« CIC. cn. 2199, 2209, 2255, § 2.

QUAESTIO TERTIA.

De actibus moraliter bonis 49).

87. Qui sint. Ut actus humanus *moraliter bonus* sit, requiritur, ut ad Deum, normam supremam referatur.⁵⁰⁾

1. Hoc certo et perfecte obtinetur, si fit *per intentionem actualem*, vel *virtualem*; in hoc omnes consentiunt. *Habitualementem* intentionem sufficere ab aliquibus negatur.

2. Immo, si agitur de actibus ex obiecto bonis, tamquam minimum requiritur et sufficit, si actus *objective* iam ad Deum relatus tamquam talis appetatur.

a. Praeter triplicem intentionem *subiectivam*: actualem, virtualementem et habitualementem (n. 43, 6), alia est actionum relatio in Deum, quae *obiectiva* vel *naturalis* dicitur. *Objective, naturaliter* vel implicite actio refertur in Deum, eo quod actio non aliqua intentione ab operante elicitur, sed ipsa sua natura in Deum refertur: nam omne opus bonum suapte natura ordini morali conveniens est; sed cum Deus sit auctor et finis ordinis morali eumque servari voluerit, qui deliberate iuxta hunc ordinem agit, *implicite* Deum respicit et actionem ponit ad Deum ordinatam et voluntati divinae conformem.

b. Sunt, qui doceant, omnes actus, qui non versantur circa ipsum Deum, finem ultimum, *per intentionem virtualementem operantis referri debere ad Deum*, ut sint boni.

Eorum *argumentum* est hoc: positivo praecepto obligamur ad omnes nostras actiones ad Deum referendas, ait enim Apostolus: *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite*⁶¹⁾.

Nota. Putant quidam, etiam s. Alphonsus esse huius sententiae, cum dicat (1. 5. tr. praeamb. n. 44): »Oportet saepius in die, saltem mane, generaliter offerre Deo omnes actus suos, ut sic adimpleatur praeceptum Apostoli, saltem intentione virtuali omnia faciendi in gloriam Dei.«

Sed videndum est, quid ipse s. Doctor intelligat hic sub >virtuali intentione quod consideranti sequentia verba, quibus concludit articulum, facile patebit: >Unde quamvis aliquis accedens ad mensam, non cogitat de conservatione vitae, sed solum de cibi delectatione, ut ait Gonet, non peccat; quia talem delectationem, saltem virtualité[^] vult propter conservationem vitae, sicque non inordinate eam appetit. Ex quibus sequitur: a) s. Alphonsus agit de actibus indifferentibus; b) hos dicit virtualiter in Deum relatos, si agens saltem virtualiter vult >ordinate agere vel >non peccare vult ergo solum, ut opera

*y) Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 103 ss. *Walsh* I. c. n. 675 ss. *Erins* II. n. 290 ss. *Ernst*, Ober die Notwendigkeit der guten Meinung (Freiburg. 1905).

co) Cum relatio operum in Deum fiat per *bonam intentionem*, hic solvitur quaestio, num et quaenam bona intentio requiratur, ut opera nostra bona sint.

6X) 1. Cor. 10, 31. Cf. etiam 1. Cor. 16, 14; Col. 3, 17; 1. Pet. 4, 10. 11.

nostra Deum glorificent, quod fit, si honestatem non excludimus. Hanc autem certe non excludet, qui saepius in die sua opera Deo offert.

Praeter iansenianos theologi, qui dicuntur *augustiniani* (*Noris. Berti* aliique) putabant omnem actum ex obiecto bonum, ut vere bonus sit, ad Deum explicite referendum esse *ex motivo caritatis*. Ad hanc sententiam devenerunt ex compluribus testimoniis s. Augustini perperam intellectis eamque ex ss. literis (textibus modo citatis) confirmari putabant. Huius relationis omissionem peccatum veniale dicebant.

Refutatur. Intelligi nequit, cur *ex natura rei* ad honestatem actionis alia eiusdem relatio ad finem ultimum requiratur quam implicita et naturalis. Et sane, cum Deus sit finis absolute ultimus, omnis actio moralis in Deum finem ultimum tendere debet; sed actio moralis eo ipso, quod est moraliter bona, in Deum tendit, et operans actionem natura sua in Deum tendentem exercet. Si ergo alia, perfectior relatio requireretur, id ex positiva voluntate Dei necessarium esset. Ideo reipsa ad praeceptum Dei per Apostolum promulgatum patroni huius sententiae provocant. Atqui nullum existit *praeceptum* divinum, quo obligemur actiones nostras positiva intentione in Deum referre. Verba enim apostoli supra relata alii cum s. *Bonaventura* eiusque schola non de praecepto, sed de consilio explicant; quodsi tamen, ut opinatur s. *Thomas* cum suis, praeceptum contineant, ad aliud non obligant, nisi ut omnia opera implicite et obiective in Deum referantur. Et sane *universale praeceptum*, quod omnes omnino homines afficiat, illa verba continere non possunt: etenim si omnes actiones, ut sint moraliter bonae, per intentionem operantis referendae essent in finem ultimum, sequeretur omnia opera infidelium ex defectu debitae relationis esse peccata, quod falsum est⁵²).

Sed neque *praeceptum particulare*, quod solos fideles obliget, illa verba continent: nam praeterquam quod iugum intolerabile eiusmodi praecepto imponeretur fidelibus, haec doctrina est contra sensum et praxim fidelium: omnes enim etiam pii et timorati fideles indicant se opus bonum facere, si ex misericordia dent pauperi eleemosynam, etsi de ulteriore fine non cogitent⁵³).

Tandem si haec verba praeceptum continerent explicite omnia referendi in Deum, non teneremur solum omnia opera utcunque in Deum referre, sed ad id teneremur ex motivo caritatis: nam suis actibus gloriam Dei quaerere, ad caritatem pertinet; quinimmo est etiam perfectissima intentio, quam homo elicere potest, cum sit intentio, ad quam Christus Dominus vitam suam hic in terris Deo Patri obtulit; atqui falsum est, ex motivo caritatis omnia opera in Deum esse referenda: sequeretur enim omnem actionem, quae non fiat ex motivo caritatis, peccatum esse, id quod nemo sanus affirmat.

Reipsa his verbis Apostolus concludit sermonem exponentem praeceptum, ne ullo modo operatione nostra proximos scandalizemus sed potius aedificemus, ideoque ex contextu verba obiecta continent praeceptum, ut operationes nostrae externae, praesertim indifferentes (manducare, bibere et eiusmodi) proximum aedificent et hoc modo in gloriam Dei cedant. De motivo, ex quo illae operationes fiant, utpote interno aliisque absconditio, in his verbis sermo non est.

M) Cf. propos. 25. baiana: *Omnia opera infidelium sunt peccata et philosophorum virtutes sunt vitia*; item *propos. 36. 37* (D 1025; 1036s). Aliae (D 1016; 1399; 1406).

M) Cf. propos. 9. *Alexandri VIII.: Revera peccat, qui odio habet peccatum mere ob eius turpitudinem et disconvenientiam cum natura sine ulla ad Deum offensum respectu*. Ergo non peccat neque actum malum peragit, qui ex motivo honestatis naturalis sine ulteriore relatione ad Deum actum doloris de peccatis suis elicit. (D. 1299.)

M) *Comely*, Commentarius in s. Pauli ep. 1. ad Cor. (Parisiis. 1890).

88. Si agitur de *actibus ex se indifferentibus*, illa obiectiva ordinatio est in eo, quod actus *iuxta praescripta rationis ordinati sunt et qua tales apprehenduntur et appetuntur*, etsi voluntas explicite non bonum honestum, sed delectationem vel utilitatem intendat.

a. Qui ludit ad se recreandum et intelligit hanc actionem consideratis omnibus eius adiunctis (personae, loci, temporis, durationis etc.) convenire cum praescriptis rationis eamque qua talem intendit, bene agit. Hanc sententiam cuiusvis scholae theologi tenent, praesertim vero s. *Thomas* eiusque genuini discipuli, qui actus, quos plerique scotistae dicunt indifferentes, existimant esse moraliter bonos. Hodie vero haec sententia inter theologos evasit fere communis⁵⁵).

β. Eo homines ordinarie aliquam actionem secundum rationem exactam diiudicant, quod eam ut *non illicitam* apprehendunt.

a. Alii docent omnes actiones, praesertim indifferentes, ut sint moraliter bonae, *referendas esse positive ad finem honestum*, i. e. ratio, quae voluntatem ad agendum moveat et determinet, debere esse bonum positive honestum seu motivum alicuius virtutis, nec sufficere, ut sit aut delectatio aut commodum naturae.

Ut actiones, quibus homo consulit sanitati suae vel per victum vitam conservat, sint moraliter bonae, voluntas eas ideo appetere debet, quia e. g. Deus ita praecipit, vel quia vitam sustentant. Largitio eleemosynae, qua quis intendit sublevare indigentiam pauperis, est opus moraliter bonum, quia fit ex motivo positive honesto nempe ex motivo virtutis misericordiae.

Huius sententiae praeter augustinianos sunt complures cuiusvis scholae theologi, non solum thomistae, sed praesertim scotistae, qui admittentes actus in individuo indifferentes, ad hoc, ut actus moraliter boni sint, exigunt, ut explicite ad finem honestum ordinentur. »

b. Eorum *argumentum* hoc est: homo semper et in omnibus tenetur operari ut homo seu ut ens rationale: Deus enim permittere non potest, ut homo deliberate seu ut ens rationale agens operetur modo, qui dignitati naturae rationalis non conveniat; atqui operatio, quae positive non refertur ad finem honestum, non est homine digna: finis enim naturae^S.

55) Cf. *Ballcrint-Palmieri* 1. n. 112—129. VI. n. 259. *Gênicot* I. n. 39. *Pcsch* 111. 673. Ne quis putet hanc doctrinam esse a mente antiquorum theologorum alienam, conferat haec testimonia. >Actus virtutis politicae (alicui loqui ex quadam civili amicitia — actus indifferens ex fine indifferenti) non est actus indifferens, sed in se bonus est et si sit gratia informatus, erit meritorius*. S. *Thomas* 2. dist. 40. q. 1. a. 5. j>Duobus modis potest homo operari propter sublevandam necessitatem naturae vel etiam corporis commoditatem: primo considerando solum humanam naturam ut animale, alio modo considerando illam etiam ut rationalem, quod fit, quando ad operandum propter commoditatem naturae adhibet homo rationis regulam et iudicat illam commoditatem sibi esse convenientem etiam ut ratione regulatam. Prior ergo modus non sufficit ad honestatem actionis. Si autem operatur secundo modo, id satis est ad honestatem actionis*. *Suarez* in 1.2. tr. 33. disp. 9. sect. 3. n. 9. » Vocare solemus recreationem honestam, lusus honestos etc., quatenus in eorum delectabilitate, quae est ratio volendi et obiectum formale talium actuum, mensura a ratione praescripta servatur, et ob hanc mensuram servatam honesta nominatur*. *Nlasrius* 1. 1. disp. 5. q. 4. a. 4. n. 196.

rationalis proprius est finis positive honestus. Qui ergo actionibus suis commodum aut delectationem quaerit, nec ulteriorem finem positive intendit, more brutorum agit nec ponit actionem moraliter bonam.

c. *Refutatio*. Verum neque haec sententia videtur admittenda. Etsi enim finis naturae rationalis proprius dicatur bonum honestum, nullo tamen argumento ostendi potest, hominem teneri illud finem semper et in omnibus positive intendere, ut bene agat: sufficit enim, ut negative eum intendat, i. e. ut apprehendat se nihil agere, quod fini honesto contrarium sit; eo ipso *implicite* intendit finem a Creatore huic delectationi praefixum. Insuper etiam haec sententia videtur esse contra sensum et praxim fidelium, ut mox declarabitur.

89. *Argumenta propositae sententiae, a*. Actio est moraliter bona, quae ex obiecto, fine et circumstantiis bona est; atqui actio, quae secundum rationem ordinata est, eiusmodi est. Sane *obiectum*, quod abstracte consideratum indifferens est, in concreto autem consideratis omnibus circumstantiis secundum rationem ordinatum est, moraliter bonum dici debet; item *finis*, qui abstracte consideratus indifferens est (delectatio), in concreto autem ratione habita circumstantiarum secundum rationem ordinatus est, moraliter bonus dici debet, quia rationi conformis est. Semper quidem requiritur, ut homo in actionibus suis deliberatis operetur ut homo et prout decet naturam rationalem; sed qui intendit quidem in aliqua actione delectationem vel commodum naturae, attamen secundum normam rationis temperatum, non agit more brutorum, sed ut ens rationale, scilicet deliberate et iuxta praescriptum rationis.

b. Actus, quo exercetur virtus moralis, est actus moraliter bonus: honestum, ait s. *Thomas*, proprie in idem refertur cum virtute⁵⁶⁾; atqui sunt actus, quorum obiectum et finis in se sunt indifferentia, et qui eo solum constituuntur actus virtutum, quod usus rerum, qui in commodum et delectationem suscipitur, omni ex parte sit temperatus iuxta normam rationis, cuiusmodi est virtus temperantiae⁵⁷⁾.

c. Haec sententia cum mente et praxi fidelium etiam timorum congruit: nemo enim, quantumvis pius sit, se peccatum commisisse indicat, si moderate iuxta praescriptum rationis utatur commodis et delectationibus naturae, nec de ulteriore fine honesto sollicitus sit. Ideo fideles de eiusmodi actionibus nullibi se accusant, quasi actionem malam peregerint; quae fidelium praxis cum mente ss. Patrum apprime concordat⁵⁸⁾.

Nota. Omnes tamen concedunt hanc actionum bonitatem moralem infimam esse eamque per intentionem, qua actiones explicite in altiorem finem honestum

6β) II. II. q. 145. a. 1.

6î) S. *Th.* II. II. q. 141. a. 6. Cf. etiam I. II. q. 64. a. 1.

5K) Cf. s. August, in ps. 34. scrm 2. n. 16; in ps. 164. n. 2.

atque adeo in finem ultimum ordinantur, augeri et perfici posse. Bonitas enim actionum eo magis crescit, quo altior et nobilior est finis, qui ab agente positive intenditur, et quo magis haec intentio est explicita et actualis.

90. *Difficultates.* Contra hanc doctrinam duplex oritur difficultas, altera ex s. scriptura, qua reprobantur *verba otiosa* et pari ratione actiones otiosae⁵⁰); verba autem otiosa dicantur, quae finem honestum non habeant. Altera difficultas oritur ex propositionibus 8. et 9. ab *Innocentia XI.* damnatis, ex quibus pateat, delectabilibus uti *ob solani voluptatem* peccatum esse⁶⁰), eum vero, qui in actionibus delectabilibus ulteriorem finem non intendat, ob solam voluptatem agere.

a. Verbum *otiosum* dicitur non quidem verbum turpe vel mendax, sed neque verbum, quod per intentionem loquentis non dirigatur in altiorem finem honestum; verbum otiosum potius est verbum, quod sine ratione necessitatis vel utilitatis ex mera scurrilitate vel garrulitate profertur; eiusmodi autem verbum, utpote contra praescriptum rationis prolatum, malum est⁶¹).

b. *Ob solam voluptatem* agere dicitur, non qui in usu delectabilium ulteriorem finem honestum non intendit, sed qui actiones delectabiles quaerit, quamdiu istae voluptatem afferunt sine respectu ad praescripta rationis modum et mensuram dictantis atque exigentis, ne usus delectabilium bona altioris ordinis impediat. Qui ergo ob solam voluptatem agit, finem altiorem non solum non intendit, sed implicite etiam excludit et impedit (n. 76).

Quare ita ob solam voluptatem agere, ut ulterior finis honestus atque ideo finis ultimus impediatur, peccatum est; ita vero ob solam voluptatem agere, ut delectatio ad agendum moveat et intendatur, quin ad ulteriorem finem honestum dirigatur, peccatum non est, modo actio delectabilis vere naturae inservire cognoscatur et in eius usu modus a ratione praescriptus servetur.

91. De usu delectabilium⁶²), a. *Bona delectabilia* (GenuBmittel, GenuBgüter) ea dicuntur, quorum usus delectationem affert. *Delectatio* est quies seu complacentia appetitus in bono praesenti seu possesso. Cum duplex sit appetitus, duo etiam sunt genera bonorum delectabilium, *spiritualia* et *sensibilia*. Quamvis etiam ex usu rerum spiritualium delectatio percipiatur, tamen de delectationibus appetitus inferioris ex usu rerum sensibilibus potissimum hic sermo est.

b. Bona delectabilia sensibilia duplicis generis sunt: *necessaria*, quae ad vitam vel ad speciem conservandam requiruntur et quibus annexa est delectatio, ut cibus et potus: *non necessaria*, quae solum ad delectationem afferendam inserviunt, ut liquores, odores, aromata, ta-

⁶⁰) Matth. 12. 36.

⁶⁰) Prop. 8.: >Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui. Prop. 9.: »Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali Propositiones istae ex multiplici capite falsae sunt. (D. 1158s.)

⁶¹) Cf. *Knabenbauer*, Commentarius in evangelium s. Matthaei (Parisiis. 1892) I. q. 496 s.

⁶²) Cf. / . B. *Becker*, Die moralische Beurteilung des Handelns aus Lust, ZkTh 26 (1902) 4 18. 673. *Frins* 11. n. 198 ss. *Regatillo-Zalba*, I. c. 170—175.

bacum etc. Haec vel sola sumuntur, vel rebus vitae necessariis asperguntur ad eorum delectationem augendam. De rebus delectabilibus duplex quaestio instituitur: *a.* num earum usus licitus sit; *b.* num ipsa delectatio licite appeti possit.

1. Unusquisque delicias *non nocivas* licite sibi comparare potest, dummodo earum usus lege rationis dirigatur, ut honestus et moraliter bonus sit; earum tamen abstinentia tamquam exercitium virtutis commendanda est.

a. Omnes res creatae bonae et ab auctore naturae ideo conditae sunt, ut iis utomur ad obtinendos fines nostros honestos, id quod praesertim valet de rebus, quae vitae et speciei conservandae inserviunt: *Omnia enim vestra sunt* 3); ideo earum usus nedum prohibitus, sed prorsus licitus est.

b. Appetitus post lapsum in delectabilia fertur independenter a norma honestatis, scilicet in ea etiam, quae illicita sunt atque in licita inordinate; ideo in eorum usu regi debet a ratione, ut eius actus moraliter boni sint.

c. Ex duplici ratione abstinentia a rebus delectabilibus, etiam licitis, commendanda est: ad firmandam voluntatem, ut haec eo certius atque facilius se abstineat, quando earum usus illicitus est; ad exercendam virtutem iuxta exemplum Christi Domini, qui cum esset dives, propter nos egenus factus est⁶⁴) et delectabilibus non necessariis prorsus se abdicavit.

2. Actus voluntatis, qua ipsa delectatio seu res delectabilis appetitur propter delectationem, licitus et moraliter bonus est, dummodo obiectum licitum et appetitus delectationis secundum regulas rectae rationis moderatus sit. Qui ergo utitur delectabilibus naturae, ut sunt colloqui, comedere, bibere, ludere, se recreare etc., quia placent, nedum male, sed potius bene agit, si in iis modum et mensuram a ratione praescriptam servet.

a. Sunt theologi (e. g. *Billuart* cum aliis thomistis), qui contendunt, actus, qui ex delectatione fiunt, qualiscunque haec sit, omnes moraliter malos esse: cum enim propter delectationem agere enti rationali non conveniat, putant omnem delectationem deliberate quaesitam moraliter malam esse. Alii (ut V/vc)⁰⁵) distinguentes inter delectationes animales, ut sunt delectationes tactus et gustus, et delectationes superiores licet sensibiles, ut sunt delectationes visus et auditus, docent illas sub nulla unquam conditione licite propter se appeti posse, quia ex se non sint homine rationali dignae, has vero licite propter se appeti posse, dummodo cum moderatione appetantur, quia cognitioni intellectuali inserviunt nec ita ad condicionem brutorum deprimunt.

b. Respondetur: Actionibus, quae ad conservandam et perficiendam naturam conferunt, auctor naturae ideo commodum et delectabilitatem indidit, ut homines ad eas exercendas inde allicerentur⁰⁰), ergo homo commodum et delectationes velle potest, iam si in illis actionibus nil aliud reprehenderet et quaereret, nisi commodum naturae et voluptatem, actio naturae animali quidem conveniret, at natura rationali digna non esset; eo autem, quod commodis et de-

e3) 1. Cor. 3, 22.

°4) 2. Cor. 8, 9.

°5) *Damnatae theses* (D. 1158. 1159.) a Innocentio XI

'10) S. *Th.* contra gen. 1. 3. c. 26. n. /: i delectationes sunt propter operationesc
Confer etiam Ps. 103, 14 ss.

lectationibus, quas quaerit, omni ex parte (quoad adiuncta temporis, loci, durationis etc.) modum et mensuram praescribit, quam recta ratio postulat, ut ens rationale agit; nec potest intelligi, quid eiusmodi actionibus desit, quominus possint dici rectae homineque dignae. Hominis enim, quippe animalis rationalis natura, non est rationalis tantum, sed animalis et rationalis; ergo positive appetere et quaerere potest, quae naturae suae animali conveniunt; eo autem quod haec sub ductu et dominio rationis exercentur, etiam naturae rationali sufficienter conveniunt.

92. De omissionibus. Quaeritur, num omissiones operis boni *non praecepti* peccata sint. — Omissio operis boni locum habere non potest sine prosecutione alicuius boni; iam vero prout hoc bonum honestum est vel inhonestum, omissio peccaminosa vel non peccaminosa erit.

Quod ut melius declaretur, notandum est omissiones operis boni duplici modo accidere posse: vel enim loco operis perfectioris eligitur opus minus perfectum, vel opus bonum simpliciter omittitur.

a. Si loco actionis perfectioris eligitur alia minus perfecta, quae ipsa honesta est, omissio nedum peccatum, sed actus bonus est, licet minoris perfectionis quam actio omissa. Si e. g. iuvenis, cui se offert occasio audiendi sacrum (non praeceptum) et simul instituendi deambulationem (utique rationabiliter ordinatam), omisso opere perfectiore eligit deambulationem minus perfectam, omissione sacri nullatenus peccat.

b. Si opus bonum simpliciter omittitur seu actu nolitionis excluditur, nec eius loco aliud opus eligitur, a motivo, propter quod opus perfectius omittitur, dependet, utrum omissio peccatum sit necne. Etenim cum nemo possit nolle bonum, quatenus bonum est, qui omittit opus bonum, ideo illud omittit, quia in eo deprehendit aliquod malum, quod effugere intendit; malum autem fugimus ex amore boni oppositi; iam vero si amor oppositi est honestus, omissio erit actus moraliter bonus; si est inhonestus, omissio erit peccatum. Si e. g. iuvenis oblata occasione audiendi missam apprehendit nullum quidem adesse impedimentum accedendi ad ecclesiam sed nullam quoque urgere obligationem, eamque omittit, ideo missam omittere decernit, quia in ea apprehendit malum e. g. incommodum, quod fugere intendit. Iam si motivum, propter quod evitare conatur incommodum, sit rationabile, omissio non est peccatum: sin autem motivum sit e. g. spiritualis acedia vel boni vilipensio, omissio est peccatum⁶⁷).

e7) Cf. *Pesch* 111. n. 675. *Lclunkuhl* I. n. 109. Cf. in fine de imperfectionibus n. 289.

APPENDIX.

De actibus moraliter indifferentibus.

93. Declarationes. 1. Non quaeritur, num actus *humani* sint moraliter indifferentes: patet enim actus humanos, qui fiunt sine advertentia ad ordinem moralem nec bonos nec malos esse (n. 63); sed quaestio instituitur de actibus *moralibus*: utrum nempe actus, qui fiunt cum advertentia ad normam moralem omnes sint vel boni vel mali, an admittendae sint actiones morales, quae sint indifferentes.

2. Haec quaestio fit de actibus moralibus *concrete et in individuo* consideratis, prout nempe a persona individua hic et nunc operante exercentur, ideoque una cum fine operantis et cum reliquis adiunctis actionem in concreto concomitantibus e. g. cantare in ecclesia ad laudandum Deum. Si enim actus morales *abstracte et secundum speciem* i. e. solum secundum obiectum suum considerantur e. g. cantare, praecisione facta a fine operantis et a reliquis circumstantiis, certum est actiones morales posse esse indifferentes, quia per se nec conformitatem nec difformitatem cum norma moralitatis habent.

Patet actum secundum speciem consideratum non existere nisi in mentis abstractione: quoties enim actus perficitur, in certis circumstantiis et in aliquem finem, quem agens sibi proponit, perficitur.

3. Iam vero quoad actus morales *concrete et in individuo consideratos* non una est philosophorum ac theologorum sententia: siquidem affirmantibus cum s. *Bonaventura*⁶⁹⁾ scotistis negant cum s. *Thomae*. Thomistae et maior aliorum theologorum pars, ullum actum moralem in individuo consideratum posse esse indifferentem.

Actiones indifferentes quandoque dicuntur etiam actiones supernaturales, quae non sunt meritoriae, et tamen non sunt peccata, actiones igitur, quae non sunt meritoriae nec demeritoriae. Facile conceditur esse actiones (hoc sensu) *supernaturales indifferentes*, cuiusmodi sunt opera tum peccatorum tum infidelium, quae ex gratia fiunt, praesertim vero opera, quibus ad justificationem se disponunt. Num admittendae sint etiam in iustis, qui sunt in statu gratiae sanctificantis, pendet a condicionibus, quae ad actum meritorium requiruntur.

94. Non sunt actus morales indifferentes. Operans enim vel intendit finem honestum vel non intendit; si primum, actio est moraliter bona; si alterum, operans vel apprehendit actionem esse secundum normam rationis exactam vel eam apprehendit normae rationis adversantem: medium in eo non datur, qui ad moralitatem actionis advertit; si primum, actio est bona, si alterum, actio est mala (n. 87).

1. *Thomistarum* complures in hunc modum ratiocinantur: quaevis actio, quae deliberate exercetur, ab operante in determinatum aliquem

C8) In 2. dist. 4. q. 1. a. 3.

6U) 1. II. q. 18. a. 9.

finem ordinatur, quia homo deliberate agens semper ex aliquo fine agit; iam vero finis iste vel est finis honestus vel non; si primum, actio erit bona, si alterum actio erit mala: homo enim, quia ex natura sua ordinatus est in finem positive honestum, in omni actione sua talem finem (saltem implicite) prosequi debet.

Hoc argumentum per se ad idem redit, sed probatio addita ab aliis reicitur, qui permittunt interdum etiam ex fine indifférente (delectatione) agere, quia ex illa generali ordinatione non sequitur, omnem plane actionem in finem positive honestum ordinandam esse.

2. *Scotisiarum* ratio, qua sententiam contrariam affirmantem communiunt, est haec: ut homo agat convenienter naturae rationali, necesse esse, ut semper et in omnibus tendat in finem positive honestum; si ergo actio in aliquam naturae commoditatem ordinetur vel ad sublevandam naturae indigentiam exerceatur, non erit bona, quia non tendat in finem honestum, nec erit mala, quia non sit naturae rationali disconveniens; erit ergo indifferens.

Etiam hoc argumentum eandem theoriam supponit, actiones nempe positive dirigendas esse in finem honestum, ut bonae sint; attamen affirmat illas actiones, quae fiant ob finem indifferentem, sive obiectum earum est bonum sive indifferens, sed tamen iuxta praescriptum rationis ordinatum, esse moraliter indifferentes.

95. Notanda de hac quaestione. 1. Ex praemissis patet totam controversiam de actibus indifferentibus a duobus doctrinae capitibus pendere: *a.* num demonstrari possit obligatio semper et in omnibus actionibus deliberatis intendendi finem positive bonum: etenim si haec obligatio existit, actiones ob finem indifferentem positae propter neglectam hanc obligationem evadunt malae. *b.* Quodsi de hac obligatione non constat, ulterius quaeritur, utrum illae actiones, quae exercentur ob finem indifferentem, sed tamen iuxta praescriptum rationis, dicendae sint bonae an indifferentes.

2. Quidquid dicatur, certe ferendi non sunt theologi, qui hinc quidem negant actus in individuo indifferentes, inde vero ad moralem bonitatem actus exigunt, ut positive intendatur finis honestus; rigor enim huius doctrinae nimium adversatur menti et praxi fidelium, quibus persuasum non est in omnibus omnino actionibus quaerendum esse finem positive honestum, ne sint malae. Quocirca nemo, sive rudis est sive doctus, sive laxae sive timoratae conscientiae, moralem defectum agnoscit in omnia hac bona intentione, ideoque nemo unquam de eo se accusat. Et sane intelligi nequit, cur e. g. mala sit actio, qua quis conatur abigere sensum frigoris solum ad levandam hanc molestiam absque altiore fine; ergo vel bona vel saltem in indifferens erit; scotistae eam dicunt indifferentem, sed iuxta theoriam expositam dicenda est moraliter bona, si agens eam in concreto licitam iudicat et qua talem explicite intendit (n. 87).

QUAESTIO QUARTA.

De actibus supernaturalibus⁷⁰⁾.

96. **Declarationes.** 1. Actus morales, quibus ad finem supernaturalem vitae aeternae perveniamus, supernaturales esse debent, idque supernaturalitate interna ipsius actus, qua hic supra naturam elevatus in ipso esse suo et quoad substantiam supernaturalis sit: via enim termino et opus praemio proportionatum esse debet; finis autem vitae aeternae stricte supernaturalis et a fine ultimo naturali essentialiter diversus est; ideo etiam actus, quibus tendimus in illum finem, quoad essentiam supernaturales esse debent.

2. *Condiciones*, quae requiruntur, ut actus humanus vere sit supernaturalis, ab auctoribus variae assignantur. Omnes quidem exigunt à) actus sit moraliter bonus: actus enim humanus ex se moraliter indifferens, non potest esse supernaturalis. Sane actus supernaturalis Deum habet auctorem principalem per gratiam excitantem et adjuvantem; Deus autem ad actus indifferentes gratia sua non excitat. Deinde exigunt b), ut actus a principio supernaturali, nempe a potentia per gratiam actualem elevata, procedat: nam ut actus sit supernaturalis, id certe requiritur, ut non viribus naturae, sed viribus supernaturalibus gratiae eliciatur. Alii vero insuper c) exigunt, ut etiam eius obiectum formale seu motivum sit supernaturale.

Quid sibi velit haec condicio, diversimode explicant; plerique volunt, ut obiectum formale per fidem apprehendatur, i. e. ut agens ad agendum moveatur aliqua veritate revelata, quam non mere rationis lumine sed fide (intellectu lumine fidei instructo) cognoscit. Qui e. g. pauperi dat eleemosynam, quia pauperi succurrere honestum est, ex naturali motivo agit; qui vero eleemosynam largitur, quia pauper a Christo redemptus, quia frater Christi est, quia Christus id praecipit, quia id confert ad vitam aeternam, ex motivo supernaturali per fidem apprehenso agit, modo habitu fidei instructus sit. Fides enim in actum supernaturalem influere debet; influit autem per motivum ex fide cognitum. Si quis hoc ita intelligeret, ac si *pro singulis actibus* motivum ex fide cognitum requireretur, certe nimium postularet.

Alii⁷¹⁾ solum hoc postulant, ut fides, sine qua non potest homo cognoscere suum finem supernaturalem, nec moveri erga eundem, *aliquando elicitā nec revocata fuerit*, et ita operibus directionem in finem ultimum supernaturalem conferat. In hac sententia sufficit v. g., ut Christiani sciant, etiam observationem legis naturalis nobis propositam esse ut viam ad finem supernaturalem; eo ipso actus directionem in finem supernaturalem habent.

70) Cf. S. Th. De veritate q. 14. Schmid, Die Übernatürlichkeit der menschlichen Heilswerke, ZkTh 12 (1888) 263. 419. Millendorff, Die Verdienstlichkeit und das übernatürliche Motiv, ZkTh 17 (1893) 42. 496. Schiffini, De gratia divina (Friburgi. 1901) n. 371 ss. David, De obiecto formali actus supernaturalis (Bonn. 1913). Lercher, Inst. Theol. Dogm. IV. Is, n. 182 ss. Zalba 1. c. 1. 353—358. 71) Pcsch, Praei, dogm. V. a. 408. (Ab hac sententia auctor videtur solis verbis differre; cf. postea n. 98, a.)

97. Duplex sententia. 1. Magni nominis theologi ad actum supernaturalem praeter supernaturale principium etiam obiectum seu motivum supernaturale exigunt: *Suarez*⁷²⁾, *Lacroix*⁷³⁾, s. *Alphonsus*⁷⁴⁾, *Mazzella*⁷⁵⁾, *Lehmkuhl*⁷⁶⁾.

Duo genera argumentorum hi auctores proferunt:

a. *Ex natura rei*: actus specificantur ab obiecto (formali); actus autem naturalis a supernaturali specie differt; ergo specie seu essentialiter diversum esse debet utriusque actus obiectum (formale); essentialis autem utriusque obiecti (formalis) diversitas in eo est, quod alterum per rationem, alterum vero per fidem apprehendatur.

b. *Ex fontibus revelationis*. Patronorum huius sententiae aliqui concedunt, ex natura rei non haberi efficax argumentum, quo demonstratur actum naturalem et supernaturalem non posse versari circa idem obiectum; affirmant autem ex positiva voluntate Dei omnes actus supernaturales ex fide procedere seu motivum supernaturale habere debere; siquidem tum s. scriptura tum traditio docent fidem esse radicem, ex qua vita supernaturalis progerminet; ergo sine influxu fidei per motivum ex fide cognitum non posse exerceri actus supernaturales. Et sane

a. Haec testimonia: *Sine fide impossibile est placere Deo; credere enim oportet accedentem ad Deum*⁷⁷⁾; *iustus ex fide vivit*⁷⁸⁾ non solum de prima justificatione, ad quam per actum fidei homo se disponere debeat, sed de omnibus omnino actibus supernaturalibus intelligenda esse, qui supernaturales esse nequeant, nisi fides per eorum motivum supernaturale in eos influat.

β. Concilium tridentinum declarare volens doctrinam s. *Pauli* his testimoniis expressam addere: »per fidem ideo iustificari dicimur, quia fides est humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis⁷⁹⁾; ex quo habemus, non solum primam iustificationem, sed etiam augmentum gratiae sanctificantis per actus supernaturales et meritorios ex radice fidei procedere debere; atqui (aiunt) ex radice fidei eo solum procedunt, quod fides per obiectum supernaturale in eos influit atque ad eorum productionem concurrat.

2. Nihilominus affirmari potest: ut actus humanus *hominis fidelis* sit supernaturalis, alia condicio non requiritur, nisi *ut sit ethice bonus et ex gratia seu ex principio supernaturali procedat*; necesse autem non est, ut obiectum actus supernaturalis sit supernaturale. Quocirca supernaturalitas actus non ab obiecto, sed a principio elicente dependet, adeo ut supernaturalis sit, etsi versetur circa obiectum naturale, modo viribus gratiae eliciatur.

a. Hisce non negatur actus, qui ex motive supernaturali fidei elicitur, maioris esse dignitatis et pretii. Etsi ergo *bona intentio* supernaturalis, quae dicitur, ex hoc capite non probetur necessaria, tamen fideles monendi atque hortandi sunt, ut actiones suas ex motivis supernaturalibus fidei exercere assuescant;

72) De gratia 1. 2. c. 4. 5.; 1. 12. c. 7. 33. n. 10.

73) Theologia moralis 1. 2. n. 21 ss.

74) Theologia moralis 1. 6. n. 439.

75) De gratia Christi n. 54 ss.

76) Theol. mor. I. n. 367. Passauer Monatsschrift (1895) S. 14 ff.

77) Hebr. 11, 6.

78) Hebr. 10, 38. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11.

79) D. 801.

eorum namque opera hac ratione maioris meriti erunt; ad ipsam autem supernaturalitatem actus id necessario non requiritur.

b. Ceterum id, quod *Cardenas* de eleemosyna in specie docet, ad plerasque actiones moraliter bonas hominis Christiani extendi potest: »Qui in schola fidei didicit eleemosynam esse operationem sanctam et placentem Deo, quia Deus sic revelavit, licet oblata occasione eleemosynae sit actualiter immemor revelationis divinae, operatur tamen ductus doctrina, quam didicit in schola fidei divinae, et ita ea operatio procedit virtualiter ex actu fidei, quia operatur ex dictamine, quod comparavit in schola fidei*80).

98. Argumenta huius sententiae. 1. Actus, qui a principio per gratiam supernaturali procedunt, sine dubio sunt supernaturales: si enim radix et principium supernaturale est, etiam fructus vel effectus supernaturalis esse debet. Et sane gratia actualis efficit, ut actus humani sint supernaturales: ideo enim gratia conceditur, ut actus per gratiam supernaturales fiant, et ideo ad omne opus salutare tum iusti tum peccatoris, tum fidelis tum infidelis necessaria est gratia, quia ipsa efficere debet, ut opus sit supernaturale.

a. Certe textus ex s. scriptura et concilio tridentino allati probant fidem esse necessariam, ut homo finem supernaturalem cognoscere et erga eundem se movere possit. Non vero probari potest, ad hoc necessarium esse, ut *motivum* sit haustum ex fide. E contra probari potest fidem aliquando susceptam esse *meram condicionem*, qua posita Deus dat gratiam. Deus enim hominem destinavit in finem supernaturalem et eo ipso ei imposuit obligationem, actibus liberis et bonis tendendi in illum finem; quod cum sine gratia impossibile sit, Deus cuilibet tendere volenti gratiam largiri debet. Homo autem tendere vult in finem supernaturalem eo ipso, quod fidem suscipit vel ad eam se disponit; per hoc enim habet directionem in finem supernaturalem, quae directio manet, nisi fidem abiiciat. Ut ex multis unum saltem scripturae testimonium afferatur, Christus Dominus ait: *Qui verbum meum audit et credit ei, qui misit me, habet vitam aeternam*³¹⁾, i. e. habet, unde possit opera vitae aeternae peragere, quia habet condicionem, qua posita suppeditantur a Deo gratiae supernaturales. Ex traditione autem constat in ecclesia vigere persuasionem, quam s. *Augustinus* his verbis exprimit: »bene (quemquam) operari non posse, nisi per fidem percipit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere vel interna vel externa admonitione motus ad fidem⁸²⁾.

b. Ex praecedenti argumento sequitur omnibus *fidelibus*, sive iusti sunt sive peccatores, semper praesto esse gratiam actualem, qua eorum actiones moraliter bonae fiant supernaturales, sed maiore cum certitudine affirmari potest omnia opera moraliter bona *iustorum* semper exerceri cum gratiae divinae auxilio proindeque esse supernatu-

eo) *Cardenas*, Crisis theol. pr. 4. disert. 16. c. 6. n. 54.

81) Ioan. 5, 24.

*2) Ad Simplic. I 1. q. 2. n. 2. Cf. ZkTh 18 (1894) 593. 20 (1896) 22 ff.

ralia. Nam concilium tridentinum haec habet: »Cum enim ille ipse Christus Iesus tamquam caput in membra et tamquam vitis in palmites in ipsos justificatos iugiter virtutem influat, *quae virtus bona eorum opera semper et antecedit et comitatur et subsequitur*«³⁾).

2. Si ad actus supernaturales influxus fidei per motivum supernaturale requireretur, non essent actus supernaturales sine tali influxu fidei; atqui sunt actus supernaturales sine influxu motivante fidei. Certum est in infidelibus ante fidem et independenter ab influxu fidei reperiri actus, qui ex gratia procedunt: etenim proscripta est propositio affirmans fidem esse primam gratiam⁴⁾; siquidem ante fidem conceduntur gratiae vere supernaturales, quibus infidelis ad veram fidem amplectendam se disponat; atqui actus, qui viribus gratiae eliciuntur, sunt supernaturales; ergo sunt actus supernaturales, qui non hoc sensu fundantur in fide, quod fides in eos influat.

99. Ad argumenta adversae sententiae.

a. Actus sine dubio specificantur ab obiecto: obiectum enim specie diversum efficit, ut etiam actus sint essentialiter diversi; attamen obiectum non est unica ratio, a qua petendum est essentialiter discrimen inter actus existens, quippe quod etiam a potentia essentialiter diversa derivari possit, etsi actuum idem sit obiectum. Iam vero discrimen inter actum naturalem et supernaturalem praecipue desumi debet ex parte principii essentialiter diversi.

b. Non potest affirmari omnes actus supernaturales ita fundari in fide, ut ex fide tamquam ex motivo progerminent: constat enim esse actus vere supernaturales in infidelibus, illos nimirum actus, qui ipsam fidem eiusque influxum praeventunt.

c. Verba apostoli *Ilebr. 11, 6.* proxime de prima justificatione intelligenda sunt, adeo ut sensus sit: beneplacitum, quo Deus prosequitur iustos, sine fide obtineri non potest: et pari modo, qui ad Deum accedit per ipsam justificationem, fidem habeat oportet; proxime ergo illa verba absolutam necessitatem fidei ad primam iustificationem significant. Si deinde verba apostoli latius sumantur, adeo ut ad quodvis beneplacitum, quo Deus prosequitur etiam opera supernaturalia, et quemvis accessum, quo etiam per opera supernaturalia ad Deum accedimus, necessaria dicatur fides, id hoc sensu verum est, quod non quidem motivum fidei, sed existentia fidei in operante sit condicio, sine qua gratia ad actus supernaturales necessaria non concedatur.

d. Verba *Iustus ex fide vivit, significant a.* iustus per fidem et propter fidem habet, ut vitam supernaturalem agere possit, quia fides est fundamentum et condicio, qua posita accipit a Deo gratias supernaturales. *β.* Iustus saltem ut plurimum ex fide desumit motiva volendi et agendi; ex eadem fide desumit motiva bene ac pie vivendi et exacte observandi praecepta religionis Christianae et hac ratione *vivit* i. e. vitam supernaturalem conservat et perficit.

e. Fides dicitur *fundamentum et radix omnis iustificationis* non propter motivum fidei, ex quo fieri debeant opera supernaturaliter bona, sed a. quia vita supernaturalis cum fide incipit et a fide dependet tamquam a condicione gratiarum actualium; *β.* quia fides movet ad opera bona exercenda et hac ratione ad iustificationem conservandam atque augendam concurrat.

«3) D. 809.

e4) Cf. prop. 27. Quesuelli (D. 13/7) et 5. ab *Alexandro VIII.* damnata (D. 1295).

QUAESTIO QUINTA.

De actibus meritoriis.

Articulus primus.

De natura meriti.

100. Definitio. *Meritum* abstracte consideratum est illa actionis humanae proprietas, vi cuius praemio vel poena digna est: actio enim bona in obsequium alterius facta digna est praemio, actio vero mala, quae in detrimentum alterius cedit, digna est poena. *Meritum concrete* consideratum est opus praemio vel poena dignum. Rationem ergo meriti aliquod opus eo habet, quod cedit in bonum vel detrimentum alterius. *Meritum theologicum* est opus, quod coram *Deo* praemio vel poena dignum est; pressius autem meritum theologicum illud dicitur, quod ex revelatione cognitum ad finem supernaturalem vitae aeternae refertur, de quo valent verba: *reddit enim Deus unicuique secundum opera eius*⁸⁵).

Bonitas vel malitia moralis actus humani, prout in obsequium vel offensam Dei cedit, est *causa* meriti; praemium vel poena est meriti *effectus*. Usu theologico meritum actus boni communitur nomine *meriti* intelligitur, cum meritum actus mali potius *demeritum* vocari soleat.

101. Divisio, *a*. Meritum dividitur in *naturale* et *supernaturale*. prout ordinatur ad praemium naturale, quod in bonis ordinis naturalis consistit, aut ad praemium supernaturale, quod vel unice vel potissimum in bonis supernaturalibus consistit. Praemium *naturale* convenit operibus, quae solis naturae viribus perficiuntur: cum enim omnes actiones moraliter bonae cedant in gloriam Dei, dignae sunt retributione, sed in hoc ordine naturae per gratiam elevatae non consideratur aliud meritum et praemium nisi *supernaturale*, quod convenit operibus quae ex gratia fiunt.

b. In meritum *de condigno*, cui ex iustitia merces debetur, quia eius valor est aequalis praemio, et meritum *de congruo*, cui solum ex quadam decentia merces debetur, quia eius valor non est aequalis praemio; illud etiam *perfectum*, hoc *imperfectum* dicitur; illud est meritum iustorum, hoc etiam peccatoribus convenit.

Duplex discrimen intercedit inter meritum de condigno et meritum de congruo: *a*. *Quoad valorem operis*: opus, cui convenit meritum de condigno est aequale praemio, non quidem aequalitate mathematica sed morali seu, ut habet §. *Thomas*, aequalitate virtutis: >sicut semen arboris, in quo est virtus ad totam arborem⁸⁰). In merito de congruo praemium superat valorem operis, *p*. *Quoad*⁸⁵

85) Rom. 2, 6. Matth. 16, 27.

80) Cf. 1. II. q. 114. a. 3. ad 3.

ius ad praemium: in merito de condigno ex parte merentis habetur ius ad praemium et debitum iustitiae ex parte praemiantis; in merito de congruo merces tantum ex quadam aequitate tribuitur, et si praemium propter promissionem ex parte praemiantis debitum est, solum ex fidelitate debetur.

c. Quod *infallibilitatem* meriti attinet, ea pendet a promissione divina. Iam vero omne meritum de condigno propter adiunctam promissionem divinam infallibile est, meritum vero *de congruo* aliud *infallibile*, aliud *fallibile* est, prout ei adiuncta est vel non est promissio divina. Sic peccator per ultimam dispositionem ad gratiam sanctificantem hanc de congruo infallibili meretur, non autem per dispositionem remotam.

d. Ratione boni, quod in patria rependitur, in praemium *essentiale* seu substantiale, quod continet: *a.* vitam aeternam seu visionem beatificam universim; *β.* augmentum gloriae seu maiores gradus visionis beatificae; et praemium *accidentale*, quod continet omnia bona, quae praeter visionem beatificam in patria coelesti beatis obveniunt, quaeque secundaria dicuntur: tres aureolae (martyrum, doctorum et virginum); familiare consortium angelorum, beatorum et ipsius coeli reginae, visio humanitatis Christi, gaudium de proprio corpore, locus singularis sanctis in coelo assignatus.

Articulus secundus.

De condicionibus meriti.

102. Quae sint condiciones meriti. Illae tantum condiciones speciales hic accuratius proponendae sunt, quae ex parte merentis ad meritum requiruntur.

a. Condiciones *generales* meriti, quae ad omne meritum tum de condigno tum de congruo requiruntur, quatuor sunt, quarum duae ad personam merentem, duae vero ad opus meritorium referuntur: *a.* status viae, qui ex libera dispositione Dei in ipsa morte terminum habet; *β.* libertas a coactione et necessitate; *γ.* operis bonitas moralis; *δ.* operis supernaturalitas⁸⁷⁾.

b. Condicio *specialis meriti de condigno* est *status gratiae* ex parte personae merentis: verum namque meritum non pendet a solo opere supernaturali, sed etiam a statu et dignitate personae merentis: ideo actiones supernaturales, nisi accedat gratia sanctificans, non habent meritum verum atque perfectum; siquidem gratia sanctificans operi-

87) Harum condicionum necessitatem ostendunt dogmatici, ex quibus conferri possunt: *Schiffini*, De gratia divina (Friburgi. 1901) n. 344 ss. *Chr. Pesch*, Praelectiones dogmaticae² (Friburgi. 1900) V. n. 397 ss. *Lercher*, Inst. Thcol. Dogm. IV. 13 n. 116 s.

bus tribuit illum valorem, qua proportionata et aequalia constituuntur praemio.

a. Concilium trid. meritum verum et proprie dictum seu de condigno solum operibus iustorum tribuit⁸⁸⁾; b. s. scriptura declarat hominem non posse fructum bonorum operum ferre, nisi per gratiam sanctificantem manserit in Christo⁸⁹⁾. Insuper solum filios vocat heredes i. e. hereditatem non meretur, nisi qui filius sit per gratiam sanctificantem⁹⁰⁾, c. Et sane si meriti capax esset, qui non est in statu gratiae, aliquis simul vita et morte aeterna dignus esse posset.

103. Complures theologi insuper exigunt, ut opus sit *ex caritate factum*: nam sine caritate nec fides nec aliud opus bonum qualecunque ullum valorem coram Deo habet⁹¹⁾. Quomodo autem opus ex caritate procedere debeat, ut meritorium esse possit, non omnes eadem ratione exponunt⁹²⁾.

a. Alii ita explicant, ut soli actus elicitus caritatis et actus a caritate imperati, qui nempe ex motivo caritatis *actualiter* vel saltem *virtualiter* in Deum ordinentur, meritorii sint. Hi ergo ad meritum intentionem saltem virtuales exigunt, qua opera omnia ex caritate in Deum ordinentur. Argumento ex natura rei desumpto hanc suam sententiam in hunc modum confirmant: ad meritum de condigno, quod est nobilissimum meritum, actus supremae et perfectissimae virtutis, quae est caritas, requiritur. Ad confirmandam suam sententiam ad auctoritatem s. *Thomae* provocant⁹³⁾.

b. Alii ita explicant, ut actus caritatis et opera, quae per *actum caritatis habitualiter* in Deum ordinentur, meritorii sint. Hi ergo ad meritum intentionem habituales exigunt, qua opera omnia ex caritate in Deum ordinentur. L't huic conditioni satisfiat, requiritur, ut actus caritatis praecedat, nunquam per subsequens peccatum grave retractatus fuerit et ut toties renovetur, quoties urget praeceptum caritatis; hac ratione omnia opera ex intentione caritatis habitualiter in Deum relata censent. Patroni huius quoque sententiae ad s. *Thomam* provocant, quem in hunc sensum intelligendum esse putant⁹⁴⁾.

c. Alii tandem ita explicant, ut actus caritatis et omnia opera, quae procedunt *ex habitu caritatis*, qui cum gratia sanctificante semper coniunctus est, meritorii sint. Hi ergo ad meritum nullam peculiarem intentionem seu actum praevententem caritatis requirunt, quo opera ex caritate in Deum ordinentur, sed docent ad meritum sufficere statum gratiae, qui caritatem indissolubili nexu complectitur, et illam ordinationem obiectivam seu naturalem ad Deum, quam opera iusti ex se et natura sua habent, modo sint in se bona et per influxum gratiae supernaturalis posita. Per gratiam enim sanctificantem homo ordinatur ad Deum, finem supernaturalem fitque Dei filius, cuius opera bona hoc ipso sunt opera filii Dei; opera autem filii Dei ex se digna sunt aeterna hereditate

ss) D. 809. 842.

80) Ioan. 15, 4.

°) Rom. 8, 16ss.

°1) I. Cor. 13, 1—3.

°-) Cf. *Schiffini* l. c. n. 364 ss. *Zalba* l. c. l. 361—374.

ω) I. II. q. 100. a. 10. ad 2. De virt. q. 2. a. 11. ad 3; 2. dist. 40. q. 1, a. 5. et ad 6.

"") De malo p. 2. a. 5. ad 10.; 2. dist. 40. q. 1. a. 5. et ad 6.

104. Sententia praeferenda.

a. Rationes, quae *hanc tertiam* sententiam aliis omnino praeferendam ostendunt, conferri possunt apud dogmaticos. Illarum praecipuae sunt: *a.* In sacra scriptura non solum actibus, qui aliquo modo a caritate actuali procedunt, sed actibus aliarum quoque virtutum iisque simpliciter nominatis promittitur et tribuitur ipsa beatitudo aeterna⁵⁾, *β.* Concilium tridentinum recensens omnes condiciones ad meritum de condigno requisitas, nulla mentione facta actus caritatis vel alterius bonae intentionis, omnia opera bona iusti, quae per gratiam fiunt, meritoria esse declarat⁶⁾. Neque per verba: *quae in Deo sunt facta* aliud significat quam opera, quae in gratia et per gratiam fiunt. Haec verba ita intelligenda esse, patet ex verbis in canone (32) positis: *quae per Dei gratiam fiunt*: haec enim illis aequivalent. Ex mente concilii tridentini ergo praeter statum gratiae et influxum gratiae actualis ad meritum aliud non requiritur, *γ.* Et sane omnes actus boni et supernaturales, qui ab homine iusto exercentur, natura sua ordinati sunt in Deum finem supernaturalem, cedunt in gloriam Dei et hoc ipso sunt media ultimo fini proportionata; ergo omnia habent, quae ad meritum de condigno requiri possunt. Nam per habitum caritatis, qui gratiam sanctificantem necessario consequitur, homo ordinatur in Deum finem supernaturalem, et cum per eandem gratiam et caritatem constituatur filius et amicus Dei, omnia eius opera implicite et habitualiter referuntur ad Deum eique consecrantur; ideo ad meritum non requiritur, ut etiam ex parte operantis ad Deum summum bonum ordinentur.

b. Aliarum sententiarum *prima* gratuitam exaggerationem profert et in suo argumento confirmatorio petitionem principii continet: id ipsum enim quaeritur, utrum summum meritum de condigno solum nobilissimae virtuti caritatis, an etiam aliis conveniat. Caritas, de qua loquitur s. *Paulus* (1. Cor. 13), non est caritas actualis sed caritas habitualis. Itaque non docet Apostolus opera bona, etiam heroica, nihil prodesse, nisi ex amore Dei fiant, seu nisi per bonam intentionem (per actum caritatis) ad Deum referantur, sed docet charismata seu gratias gratis datas nihil prodesse ad meritum vitae aeternae, si a caritate habituali et a gratia sanctificante divulsae sint⁷⁾. *Secunda* sententia, praeterquam quod ad meritum condicionem postulat, quam concilium tridentinum non exigit, alia non levi difficultate premitur. Fingamus puerum in infantia baptizatum: qui, postquam ad usum rationis pervenit, ad obligationem eliciendi actum caritatis non advertit, ideoque per notabile tempus in statu gratiae bona opera facit, quin actum caritatis elicuerit; vel adultum, qui per attritionem et sacramentum poenitentiae iustificatus in gratia vivit, quin actum caritatis, nondum urgente praecepto, eliciat; vel tandem hominem iustum, qui per notabile tempus ex inadvertentia actum caritatis, quando iam urget praeceptum, renovare praetermittit: hos omnes toto hoc tempore nihil mereri posse, post concilium tridentinum vix erit, qui contendat.

⁵⁾ Cf. Matth. 19, 16ss. 25, 34 ss. 1. Tim. 6, 17 ss.

⁶⁾ Sess. 6. c. 16. haec leguntur: Nihil ipsis iustificatis amplius deesse credendum est, quo minus plene illis quidem operibus, quae in Deo sunt facta... vitam aeternam suo tempore, si tamen in gratia decesserint, consequendam vere promeruisse censeantur. Et can. 32. haec habentur: Si quis dixerit ... iustificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam et Iesu Christi meritum, cuius vivum membrum est, fiunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam et ipsius vitae aeternae... consecutionem atque etiam gloriae augmentum, a. s. (D. 809. 842.)

⁷⁾ Cf. *Comely* (Cursus scripturae sacrae) in hunc locum.

Nota. Adulti qui actum caritatis hinc inde eliciunt, saltem quoties et quo modo sub gravi praeceptus est, etiam secundum severiorem sententiam necessaria requisita ad meritum habent. Sed si quis sine culpa oblitus esset talem actum elicere, et nostra sententia non esset certa, nil mereretur; ubi enim agitur de condicionibus ad meritum requisitis, nihil iuvat opinionis probabilitas, sed sola veritas. Verum etiam si de veritate huius sententiae non est dubitandum, fideles tamen aptis motivis inducendi sunt ad operandum ex intentionibus perfectissimis, praesertim caritatis frequenter renovatis: quo perfectior enim est intentio, praesertim supernaturalis, saepius renovata multum confert, immo quandoque necessaria est ad voluntatem efficaciter firmandam in proposito resistendi tentationibus etiam vehementioribus et constanter implendi leges Christianas etiam difficiliores.

LIBER TERTIUS.

De legibus¹⁾.

105. Quilibet homo, ut participet divinam bonitatem, i. e. ut finem suum assequatur, actiones conformare normae moralitatis debet. A fortiori homo baptizatus, membrum corporis Christi, dilectionem Dei exercere debet, sicut in baptismo promisit, per observationem mandatorum Dei. Hisce non postulatur, ut legem observet *ex motivo* caritatis, quod utique perfectius est; sed sufficit ut caritatem *exerceat, probet, manifestet* per observationem legis, i. e. ut cognoscens obiectivam conformationem actionis suae cum voluntate Dei eandem velit (cf. n. 87). Ideo *lex* immediate vel mediate divina vocatur *regula remota et externa* actionum, *conscientia* vero, per quam regula externa nobis innotescit et applicatur, vocatur *regula proxima et interna*.

QUAESTIO PRIMA.

De natura legis.

106. Definitio. *Lex* a s. *Thoma* definitur: ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet promulgata²⁾. Quaecunque sit vera nominis etymologia, lex manifesto notionem *obligationis* seu ligaminis continet, quo subiectum legis adstringitur, et simul normae ac *regulae* agendi: lex enim operationes regulat, eo quod obligationem inducit.

a. Lex dicitur *ordinatio*, quia in norma seu dispositione eaque *obligante* consistit, qua actiones diriguntur in finem; quare lex a *consilio* distinguitur, quod nullam inducit obligationem nec necessario procedere debet a superiore, qui auctoritate pollet.

b. *Rationis*: hac voce significatur ratio *practica*, quae intellectum et voluntatem complectitur; licet enim lex ultimatum in actu voluntatis consistat, quatenus nempe obligationem inducit, ad eam tamen condendam primario intellectus concurrere debet, cuius est considerare, num lex ferenda ad finem conducat, et ordinare in finem.

c. *Ad bonum commune*: finis enim legis est bonum totius communitatis, quod lex directe et immediate respicit, et per bonum commune mediate ad bonum

*) S. *Th.* 1. II. q. 90—100. S. *Alphonsus* 1. 1. n. 99—208. *Suarez*, De legibus, opus classicum decem libris constans. *Laymann*, Theologia moralis 1. 1. tr. 4. *Reuter*, Theologia moralis pr. 1. n. 118—262. *Sporer-Kat'cnbrgrcr*, Supplementum c. 1. *Werz-Vidal*, Ius canonicum, 1. (Roma 1951). *Vermeersch-Crcusen*, Epitome iur. can. 1. n. 60 sq. *Wirthmiiller*, Cher das Sittengesetz (Würzburg 1878). // *Jone*, Commentarium in CIC., I. (Paderborn 1950).

-) Cf. I. II. q. 90 a. 4.

singulorum dirigitur. Hoc bonum tum spirituale tum temporale est, totum scilicet communitalis bonum.

d. Ab eo, qui curam communitalis habet: nam legem ferre est actus superioritalis et iurisdictionis; quare ille solum, qui communitalis regendae potestatem habet, universae communitali normam, qua dirigitur, imponere potest.

e. Promulgata i. e. ita publicata seu intimata, ut a subditis cognosci possit. Voluntas enim subditi solum per cognitionem induci potest, ut se conformet voluntati legislatoris. Unde lex non promulgata obligare nequit.

Disputant, utrum promulgatio verius de essentia legis esse dicatur an potius eius condicio necessaria, sine qua efficaciam externam habere non possit. Quodsi C. l. C. cn. 8 § 1. dicit >Leges instituuntur, cum promulgantur< non vult dirimere controversiam, sed solum repetit, quod iam in decr. Gratian. continebatur (Dist. IV. c. 3.).

107. Discrimen inter legem et praeceptum. 1. Lex est *stabilis*, inde per se perdurat, nec exstinguitur mortuo eius auctore; praeceptum est ex se *transitorium*, corruiit cum ipso superiore, qui illud dedit.

Generatim lex etiam eatenus est stabilis, quatenus ordinat aliquid ad permanentem necessitatem communitalis; nihilominus dantur etiam leges durantes solum quamdiu certa adiuncta permanent: v. g. leges veteris testamenti quaedam.

Ut aliquod praeceptum ultra mortem praecipientis valeat, necessaria est renovatio sequentis superioris vel ut potestas legislativa illi tribuat maiorem stabilitatem (ut fit in quibusdam religionibus et cn. 24).

2. Lex fertur *pro communitalitate*, quamvis agat solum *de parte* communitalis (v. g. de clericis) vel *de singulari persona* (v. g. de ss. Pontifice); considerat has personas non ut singulares, sed ut partem communitalis. Praeceptum vero per se non requirit communitalitatem, sed potest ferri pro singularibus personis vel pro communitalitate imperfecta.

Ex his condicionibus prior est praecipua; deficiente stabilitate non habetur lex; si fertur nihilominus pro communitalitate, dicitur praeceptum commune vel *statutum*.

3. Differunt *ratione auctoris*: nam ad legem condendam requiritur auctoritas publica et potestas iurisdictionis; ad praeceptum sufficit etiam auctoritas privata et potestas dominativa: patris, mariti, domini.

4. *Ratione finis*: lex enim fertur immediate in bonum commune; praeceptum vero immediate in bonum privati vel communitalis imperfectae.

5. *Ratione loci*: praeceptum (saltem potestatis dominativae) directe afficit personam, proinde obligat etiam extra territorium; lex vero directe respicit communitalitatem, cuius membra ex relatione ad territorium dignoscuntur; proinde praesumitur territorialis³⁾, nisi bonum commune postulet, ut etiam extra territorium sequatur personam.

8) Cn 8 § 2.

108. De obligatione morali, effectu legis. 1. *Obligatio* late accepta est necessitas, qua entia creata operationibus suis ad fines proprios contendunt. Haec necessitas essentialiter diversa est in creaturis rationalibus et in creaturis ratione carentibus: haec enim ad fines suos ducuntur determinatione naturae, illae vero ad fines suos semetipsas ducere debent secundum normas mediante ratione ipsis impositas. Prior necessitas *obligatio physica*, posterior *obligatio moralis* vocatur. Est igitur obligatio moralis debitum rationale obiectivum voluntati impositum. Hac obligatione creaturae rationales vere quidem, sed moraliter adstringuntur, i. e. ita, ut libertate physica non priventur, sed in earum potestate sit, obligationem implendi vel infringendi.

2. Supremum *principium* et fons omnis obligationis, quae ex lege oritur, ipse Deus est; unde vis legis vere obligantis aut immediate aut mediate a Deo procedere debet. Voluntas enim creaturae rationalis, ab aliis creaturis in prosecutione finis sui independens, solum a Deo, absoluto creaturarum domino, efficaciter ligari potest. Ideo s. scriptura testatur, omnem potestatem legiferam a Deo esse: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo, quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt*⁴). Idem de singulis legislatoribus testatur scriptura⁵).

109. De sanctione legis. 1. *Sanctio* legis active spectata est decretum legislatoris, quo legis observationi bona (praemia) obtinenda, eius violationi mala (poenas) subeunda proponit; passive spectata significat ipsa bona legis observationi et mala legis violationi proposita. Sanctio legis obligationis complementum est.

2. Distinguitur sanctio *interna*, quae significat bona vel mala, quae ex natura rei legis observationem vel violationem consequuntur (tranquillitas et remorsus conscientiae, bona vel mala fama etc.); et sanctio *externa*, quae significat bona vel mala, quae ex legislatoris dispositione cum legis observatione vel violatione connectuntur.

3. Eius *finis* triplex est: *a.* ut subditi ad legis observationem efficaciter moveantur: ipsa enim legis cognitio atque obligationis conscientia (Pflichtbewußtsein) hominem, prout nunc est, illecebris concupiscentiae obnoxium, ad legis custodiam sufficienter non inducunt; *b.* ut ordo moralis retributione praemii compleatur, retributione poenae restituatur: ordo enim iustitiae exigit, ut merito observatae legis praemium, demerito violatae legis poenae retribuatur; *c.* ut subditi contra voluntatem legislatoris rebelles eius auctoritati subjiciantur, eo quod contra suam voluntatem cogantur malum subire, qui legi voluntarie se subiicere recusarunt.⁶

<) Rom. 13, 1.

6) Cf. Matth. 16, 19; Prov. 8, 15; Eph. 6, 1; Eph. 6, 5.

Nota. Cuiusmodi sit et debeat esse sanctio legis divinae, ut ad finem obtinendum sufficiens sit, num debeat esse praemii aeterni et poenae aeternae, docet ethica et dogmatica.

110. Praecipuae legis divisiones. 1. Lex in genere aut est *aeterna*, quae est ab aeterno in solo Deo summo legislatore; aut est *temporalis* vel per participationem, quae in tempore etiam in creaturis est.

Lex in triplici statu considerari potest: *in legislatore*, in quo est per actum intellectus, quo iudicat actionem ad finem necessariam vel utilem esse, et per actum voluntatis, quo vult, ut a subditis observetur; *in subditis*, in quibus est per actum intellectus, quo imperium superioris, excipitur et voluntati proponitur; *in signo*, cuiusmodi est scriptura vel viva vox, quibus lex exhibetur.

2. Lex temporalis ratione auctoris dividitur in *divinam*, quae immediate a Deo, et *humanam*, quae immediate ab homine condita est.

a. Lex *divina* dividitur in *naturalem* et *positivam*: illa a Deo necessario fertur et promulgatur lumine rationis; haec a Deo libere fertur et diversis modis, externe tamen, promulgatur.

Lex divina *positiva* dividitur in *primitivam* (ante Moysen patriarchis datam), *mosaicam*, quam Deus per Moysen populo israelitico dedit, et *evangelicam*, quam tulit Christus, novi testamenti auctor.

b. Lex *humana* altera est *ecclesiastica*, altera *civilis*, prout a legislatore ecclesiastico vel a legislatore saeculari fertur.

3. Pro diversa *materia* legis distinguitur lex praecipiens seu *affirmativa*, si refertur ad actum bonum eumque ponendum; lex prohibens seu *negativa*, si refertur ad actum malum eumque omittendum; lex *permittens*, si refertur ad actum, qui nec praeceptus nec prohibitus sed licitus est, et lex *poenalis*, si sancit poenam.

a. Quamvis legis affirmativae et negativae sit eadem vis obligandi, diversam tamen efficaciam habent secundum celebre axioma: *lex affirmativa obligat semper sed non pro semper; lex negativa vero semper et pro semper*: actus enim malus, quem prohibet lex negativa, quovis tempore omittendus est, actus autem bonus, quem praecipit lex affirmativa, semper quidem praeceptus est, at non quovis momento sed solum tempore statuto exerceri debet v. g. auditio sacri.

b. Patet legem *permittentem* proprie non esse legem, quia directe nullam inducit obligationem, quae ad rationem legis proprie dictae requiritur. Quodsi dicatur eam indirecte obligare, quatenus prohibet, ne quis impediatur exercere volentem actum a lege permissum, notandum est hoc sensu eam pertinere ad legem negativam et prohibentem.

4. Ratione *obligationis* dividitur: *a.* in legem *moralem* seu *praecipitivam*, quae solum ad sui observationem, *pure poenalem*, quae solum ad poenam subeundam, et *mixtam*, quae ad utrumque obligat; *b.* in *personalem*, quae personam extra territorium vagantem sequitur, et in *localem*, quae personam extra territorium non sequitur.

Paret omnes leges superioris particularis locales esse, quia ipse extra territorium potestatem exercere nequit; eius proinde leges subditum extra territorium sequi non possunt. Econtra omnes leges superioris universalis hoc sensu personales sunt, quod subditos ubique obligent, nisi ex eius voluntate in aliquibus tantum locis promulgatae sint: lex enim non obligat, ubi non est promulgata.

5. Lex negativa ratione effectus vel est *simpliciter prohibens*, quae actum reddit malum et illicitum, vel prohibens et simul *irritans*, quae actum non solum illicitum, sed etiam invalidum reddit, vel *mere irritans*, si actum non prohibet, sed, si fiat, invalidum declarat (e. g. ob defectum sollemnitatum vel formae).

QUAESTIO SECUNDA.

De lege divina.

Articulus primus.

De lege aeterna et naturali⁶⁾.

111. Quid sit lex aeterna. *Lex aeterna* est voluntas divina, quae necessario et ab aeterno vult, ut creaturae condendae servent ordinem a divina sapientia constitutum seu ut creaturae condendae ad proprios fines convenienter contendant.

a. Ab aeterno sua sapientia vidit Deus res omnes in tempore condendas; item ab aeterno liberrima voluntate decrevit in tempore mundum creare ad propriam gloriam. Hoc actu intellectus cognovit Deus finem universalem mundo et fines particulares rebus singulis praefigendos et simul cognovit operationes, quibus res condendae finem tum universalem tum particularem consequi possint. Decreto autem voluntatis statuit, ut res creandae operationibus convenientibus ad fines suos contenderent. Operationes, quibus res condendae ad fines suos contendunt, ordinem universi, ordinem naturae constituunt. Atqui in illo actu voluntatis divinae, quo creaturarum operationes ad fines suos ordinantur, consistit *lex aeterna*.

b. Lex aeterna per se *universalis* est, adeo ut eius obiectum constituent non solum *ordo moralis* seu operationes, quibus entia rationalia in finem contendunt, sed etiam *ordo physicus* seu operationes entium ratione carentium, quin etiam *ordo supernaturalis* seu operationes, quibus homo in filium Dei elevatus ad finem vitae aeternae contendit. Ideo ex s. *Thoma* lex aeterna est *ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum*¹⁾. Plerumque tamen lex aeterna solum relate ad ordinem moralem eumque naturalem considerari solet.

c. Patet legem aeternam qua talem ab aliis legibus dupliciter differere: a. quod praeexistat subditis quos obligat, et operationibus quas dirigat, cum ab aeterno non sint, qui obligationis et directionis sint capaces; /3. quod lex aeterna qua talis seu *anleccdentur ad legem naturalem nullam obligationem in hominibus producat*, cum eis non sit promulgata.

112. Quid sit lex naturalis. 1. *Lex naturalis subiective* est obligatio hominibus necessario imposita per actus convenientes tendendi in proprium finem; est ergo ipsa lex aeterna per imperium voluntatis divinae hominibus imposita.

a. Finis, ad quem homo ordinatus est, una cum actionibus, quibus eum consequi potest, ordinem moralem constituit; unde lex naturalis etiam dici potest obligatio hominibus imposita *servandi ordinem moralem*.

-) *Suarez*, De legibus 1. 1. c. 1—4. *Seydl*, Das ewige Gesetz (theol. Studien d. Leo-Gesellschaft Wien, 1902). *Cathrein*, Moralphilosophie⁵ S. 374 ff. *Mayer*, Institutiones iuris nat.- n. 238ss. / *Fuchs*, Lex naturae (Düsseldorf 1955).

¹⁾ I. II. q. 93. a. 1.

b. Cum actus ordini convenientes sint boni, ei vero disconvenientes sint mali, lex naturalis did potest obligatio hominibus imposita *faciendi bonum ei vitandi malum*.

c. Supposito decreto condendi creaturam rationalem Deus non potest non velle ea, quae bona et ad servandum ordinem necessaria sunt, et non potest non nolle ea, quae mala sunt: ergo supposita existentia creaturae rationalis Deus *necessario* praecipit et prohibet ea, quae legis naturalis sunt.

2. Lex naturalis *obiectiva* est ordo moralis a Deo constitutus, consistens in operationibus, quae considerata hominis relatione ad Deum, semetipsum et proximos necessario faciendae vel omittendae sunt. Operationes istae objective consideratae sunt totidem *normae*, quibus tota activitas humana regitur.

Materiam ergo legis naturalis constituunt ea omnia, quae natura sua honesta et ad finem necessaria, et quae natura sua mala sunt. Et quoniam ea, quae natura sua mala sunt, ordinem naturae perturbant, ea vero, quae natura sua honesta sunt, ad ordinem naturae servandum conducunt, lex naturae a 5. *Augustino* recte definitur: *ratio et voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens, perturbari vetans?*

3. Legem naturalem Deus *promulgavit per lumen rationis*. Rationi enim humanae Deus indidit potentiam, qua magna facilitate ideas morales et principia moralia formare atque ex supremis principiis conclusiones seu prima praecepta moralia ratiocinando deducere potest. Ideo perbelle s. *Thomas* legem naturalem dicit *participationem legis aeternae in rationali creatura*⁹⁾.

a. Actus igitur, quo Deus legem naturae promulgavit, est ipsa *creatio*, qua hominibus indidit naturale lumen rationis. Quare omnibus hominibus vi naturae rationalis imposita est lex absolute obligans, quam omnes ratione sua cognoscere possunt, et quam omnes operationibus suis observare tenentur. Unde s. *Paulus*: *Cum enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum*¹⁰⁾. Argumenta rationis, quibus existentia legis naturalis probatur, conferri possunt apud philosophos morales¹¹⁾.

b. Ergo lex naturalis *differt* a lege aeterna sicut lex, quae simul est in legislatore et in subditis, a lege, quae solum est in mente legislatoris.

4. *Subiectum* legis naturae est omnis homo omnium temporum et locorum: fundamentum enim legis naturalis est natura rationalis; in-super ipsa est medium, quo homo ad finem suum ordinatur et dirigitur; sed natura rationalis in omnibus eadem est omnesque ad eundem finem destinati sunt.

Ideo obligatione legis naturalis ne ii quidem exempti sunt, qui usu rationis carent ut infantes et perpetuo amentes, cum et ipsi naturam rationalem habeant. Lege tamen hi solum in actu primo obligantur ideoque legem violantes materialiter tantum peccant.

8) S. *Augustinus* contra Faustum 1. 22. c. 27.

e) I. II. q. 91. a. 2.

10) Rom. 2, 14. 15.

11) *Cathrein*, 1. c. *Meyer*, 1. c. *Schindler*, S. 144 ff.

5. Lex naturalis est *fundamentum* cuiusvis legis positivae, idque duplici modo: primo quia obligatio oboediendi legitimo superiori, sive Deo sive homini, ex lege naturae habetur; deinde quia lex, quae legi naturae contraria est, nihil valet: etenim non est lex, quae continet id, quod naturae humanae et fini, ad quem homo destinatus est, inconveniens est.

113. De praeceptis legis naturalis. 1. Praecepta legis naturalis ratione *cognitionis* triplicis generis sunt:

a. Ad primum pertinent quaedam universalissima morum principia ut: bonum est faciendum, malum fugiendum; supremum numen colendum; summum bonum amandum est; benefactores honorandi sunt; quod tibi non vis fieri, alteri nec feceris etc., quae principia ab aliis non derivantur, ab ipsis vero omnia et singula legis praecepta discursu rationis deducuntur.

b. Ad secundum pertinent illa praecepta, quae ex universalibus principiis immediate et obvio ac facili discursu deducuntur, cuiusmodi sunt: honora patrem et matrem; non furtum facies et cetera, quae in decalogo continentur (excepta determinatione sabbati).

Ideo non solum suprema principia moralia sed etiam praecepta decalogi tamquam normae universales actionum humanarum omnibus gentibus, etiam incultis, omnium temporum et locorum nota sunt, ut ex ethnologia constat¹²⁾

c. Ad tertium pertinent illa praecepta, quae solum mediate et remote praemisso diligenti studio et subtiliore discursu ex primis principiis vel ex praeceptis decalogi inferuntur, ut: iniuria alicui illata non est propria auctoritate vindicanda; res inventae restitui debent.

Etiam praecepta tertii generis necessario praecepta vel prohibita sunt, seu cum sint aut conclusiones difficiliore aut indeterminata et ambigua, *fundamentum* praebent *legibus positivis*, quibus ea accuratius determinantur et firmiter constituuntur.

2. Considerata *vi et efficacia* praecepta naturae duphcis generis sunt, alia dicuntur *primaria*, quae natura absolute exigit, quia sine illis ordo moralis redditur impossibilis, alia *secundaria*, in quae natura valde quidem inclinatur, quia sine illis ordo moralis est minus perfectus, quae tamen hypothetice exigit.

Sic unitatem matrimonii, quatenus excludit polyandnam, natura absolute exigit, matrimonii autem unitatem, quatenus excludit polygyniam, hypothetice exigit; hinc polyandria iure naturae absolute prohibita, polygynia vero eidem iuri minus conformis, at absolute prohibita non est. Idem dicendum de dissolutione matrimonii.

3. Considerato *modo obligandi* praecepta legis naturae alia sunt *absoluta* seu ab omni condicione independentia ut: Deus colendus est,

12) V. *Cathrein*, Moralphilosophie® 1. S. 448 ff. Die Einheit des sittlichen Bewußtseins. 3 Bdc. IV. *Schneider*, Allgemeinheit und Einheit des sittlichen Bewußtseins (Paderborn 1895). A. *Reding*. Handbuch der Moraltheologie, IV. *R. Mohr*, Die christl. Ethik im Lichte der Ethnologie (München 1954).

alia sunt *condicionata*, quae aliquod factum supponunt, a quo dependent, ut: votum, iuramentum servandum est. Inde oritur divisio iuris naturae in absolutum et condicionatum.

114. Num praecepta legis naturalis ignorari possint. Quia praecepta legis naturalis triplicis generis sunt, in solvenda hac quaestione distinctione opus est.

1. *Prima* principia legis naturalis ab adulto, qui rationis plene compos est, *nullo modo* ignorari possunt: prima enim principia moralia ei, qui eorum terminos intelligit, immediate evidentia sunt; eiusmodi autem veritates ab eo ignorari nequeunt, qui utitur ratione satis exulta.

2. Principia legis naturalis *secunda*, quae continentur in decalogo, ad longum tempus *invincibiliter* ignorari non possunt: quae enim ex principiis notis obvia et facili illatione evidenter deducuntur, non possunt diu latere hominem exultae rationis compotem. Quae si clare non cognoscat, saltem per remorsus conscientiae incitatur ad investigandam veritatem.

Si qui ergo diutius ignorantia horum praeceptorum laborant, ea dicenda est *vincibilis* et culpabilis, utpote non ex defectu luminis intellectualis, sed ex malitia voluntatis orta: nam teste Apostolo ob pravas consuetudines lex naturae e cordibus hominum deleri potest, qui tamen ob hanc ignorantiam a peccato non excusantur¹³).

3. Praecepta legis naturalis *remotiora*, quae ex suis principiis solum cum magna difficultate et praemisso diligenti studio deducuntur, ab iis, qui studiis nunquam vacarunt, invincibiliter etiam ad longum tempus ignorari possunt et saepe reipsa ignorantur, id quod dissensus theologorum et ipsorum etiam sanctorum Patrum de his praeceptis ostendit¹⁴).

Omnes quidem concedunt theoretice dari ignorantiam invincibilem legis naturalis, at probabilioristae, tutioristae et ianseniani negabant practice dari posse eiusmodi ignorantiam et operantem propterea a peccato excusari. Verum cum haec sententia non solum ab Ecclesia proscripta¹⁵), sed hodie etiam obsoleta sit, eam indicasse sufficiat¹⁰).

115. Quoad ignorantiam decalogi pro praxi notandum est, quod auctores consulta experientia communiter docent.

a. Invincibiliter ignorari potest malitia actuum internorum, scilicet cogitationum et desideriorum pravorum, praesertim inefficacium.

b. Invincibiliter ignorari potest etiam malitia actuum externorum praesertim a pueris et rudibus, immo ab aliis quoque in extraordinariis adiunctis, ut ubi lex

13) Cf. Rom. 1, 20 ss.

14) Cf. *Ballerini-Palmieri* I. n. 48.

16) *Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali*. Propositio 2. ab *Alexandro VIII.* (7. dec. 1690) damnata. (D. 1202).

10) Cf. *Lacroix* 1. 1. n. 720 ss. *Thyrsus Gonzalez*, *Fundamentum* diss. 11. c. 5. S. *Alphonsus* I. 1. n. 170—174.

humana tolerat, quod moraliter malum est. Sic fieri potest, ut quis ignoret malitiam pollutionis, ut existimet licitum esse mentiri ad propriam vel alterius vitam servandam, furari a malis divitibus ad succurrendum bonis pauperibus, peiurare ad vitam tuendam. Immo sunt, qui affirmant fieri posse, ut etiam Christiani licitam putent fornicationem in locis, ubi permittuntur meretrices publicae¹⁷⁾.

c. Num malitia actus interni etiam tum invincibiliter ignorari possit, ubi malitia respectivi actus externi cognoscitur, num ergo invincibiliter aliquis putare possit seriam voluntatem peccandi (furandi) non esse peccatum, si actus externus (furtum), quem cognoscit essi malum, non fuerit secutus, non una est auctorum sententia: aliis enim id affirmantibus, negat cum aliis 5. *Alphonsus* his verbis: >hanc opinionem nunquam probabilem censere potuic¹⁸⁾. In praxi poenitentes in his casibus prudenter interrogandi erunt, num aliquam, saltem confusam malitiae cognitionem habuerint, eorumque assertioni credendum est.

116. De immutabilitate legis naturalis. Duplex distinguitur *mutatio* legis naturae: *interna*, qua lex ipsa abrogatur aut in aliam mutatur, et *externa*, qua in lege per potestatem sive humanam sive divinam dispensatur.

1. Lex natura *intrinsecus* mutari non potest: cum enim lex naturae contineat id, quod naturae humanae ratione habita indolis religiosae, sensitivae-rationalis et socialis necessario conveniens est, mutari nequit, nisi mutetur natura humana.

2. Lex naturalis etiam *extrinsecus* (a Deo vel Ecclesia) mutari *proprie* non potest.

Lex naturae supposita creatione necessaria et a voluntate Dei independens est, ideo etiam necessario immutata perdurat, quamdiu eadem manet natura humana. Et sane Deus semper velle debet, ut homo creatorem suum colat, ut appetitum sensitivum rationi subiiciat, ut erga proximum caritatem servet.

Attamen *Deus* potest: a. in praeceptis *secundariis* ad altiorem finem obtinendum *ad tempus* dispensare; b. in illis actionibus, quae *non absolute turpes* sunt, *improprie* dispensare.

a. Cum ordo naturae praecepta secundaria non exigat absolute sed solum, ut perfectus sit, nihil impedit, quominus Deus ad altiorem finem obtinendum ad tempus exceptionem permittat. Sic filiis protoparentum permisit Deus, ut fratres ducerent sorores ad servandam unitatem generis humani; sic etiam dissolutionem matrimonii et servitatem populo israelitico ad tempus permisit.

b. Lex *proprie* mutari dicitur, si obligatio legis cessat manente eadem materia legis; *improprie* autem lex mutari dicitur, si obligatio legis cessat, ubi materia legis evasit alia. Ut intelligatur, qui fieri possit, ut materia legis mutetur, notandum est quandoque materiam legis naturalis simpliciter in se malum esse; sic locutio Deo iniuriosa in se et propter se mala est; quandoque autem ideo in se malam esse, quia ei annexum est ius alienum, iam vero qui in illud ius dominium exercet, auferendo illud ius efficere potest, ut actio, quae antea illicita erat, nunc licita evadat. Patet legem naturalem, quae prohibet, ne ius alienum

17) Cf. *Sporcr-Bierbaum*, Theol mor. sacram. (Paderbornae. 1901) 111. pr. IV. n. 572.

18) Cf. s. *Alphonsus*, de consc. n. 9. *Lacroix* 1. 1. n. 35.

laedatur, in hoc casu non mutari, sed materiam legis, dempta ab ea aliqua circumstantia, mutatam esse¹⁸).

Sic lex naturalis prohibet seipsum vel innocentem occidere, item prohibet rem alienam auferre; si tamen Deus, qui est vitae et mortis ac rerum omnium dominus, id permittat vel praecipiat, licite fieri potest²⁰).

117. 3. *Ecclesia* potest: a. legem naturae infallibiliter *declarare* et *interpretari*; b. quasdam *condiciones addere* ita ut ab iis validitas actuum dependeat (n. 168); c. in illis praeceptis, quorum particularis obligatio ab actu humanae voluntatis dependet, *improprie dispensare* potest; sic reipsa dispensat in votis et iuramentis, in matrimonio rato et in professione religiosa.

Ut hoc declaretur, notanda sunt ea, quae sequuntur:

1. Obligationes legis naturae sunt duplicis generis, aliae singulos afficiunt independenter ab actu voluntatis humanae ut Deus colendus, parentes honorandi, non mentiendum etc.; aliae vero singulos afficiunt solum dependenter ab actu voluntatis humanae, eiusmodi sunt obligationes, quae ex contractibus, votis, iuramentis oriuntur.

2. In obligationibus primi generis summus Pontifex dispensare nequit; in obligationibus secundi generis proprie non dispensat, quia obligationem legis naturae (votum esse implendum, promissum esse servandum) non relaxat, sed pro potestate, qua utitur in voluntatem humanam, permittit, ut actus voluntatis, quo obligatio legis naturae in particulari casu inducta est, mutari seu retractari possit, quo facto ipsa obligatio in hoc individuo cessat. Sed quia obligatio contracta est erga Deum, actus voluntatis humanae inducens obligationem non pro arbitrio, sed solum Deo consentiente (i. e. existente iusta causa) mutari et retractari potest. Dum ergo summus Pontifex ex iusta causa dispensat, ipse declarat Deum in mutationem voluntatis consentire.

3. Ex his patet summum Pontificem habere potestatem dispensandi in lege naturali divina aliud non significare nisi s. Pontificem declarare posse, quando Deus in mutationem voluntatis, ex qua orta est obligatio legis, consentiat. Deus autem s. Pontificem hac potestate instructum esse voluit, quia id fidelibus non solum expedit, sed quandoque plane necessarium est. Considerata enim rerum mundanarum inconstantia, inde hominum imprudentia et inconsideratione non raro fit, ut obligationes ex voluntate humana contractae hominibus magis noxiae quam utiles sint²¹).

Articulus secundus.

De lege positiva divina.

118. Notio. *Lex positiva divina* est lex libere a Deo lata et immediato aliquo actu a creatione distincto promulgata. Hinc lex divina positiva solum per revelationem cognosci a nobis potest. Supposita destinatione hominis ad finem supernaturalem, Deus necessario con-

ie) Cf. *Lefunkuhl*, I. n. 286.

20) Cf. Gen. 22, 2; Ex. 3, 22; 11, 2; 12, 35.

21) Cf. *Ballerùti-Patmieri* I. n. 406 ss.

didit legem positivam, qua homo ad finem supernaturalem beatitudinis aeternae dirigeretur. Lex divina positiva duplex distinguitur: lex *antiqua* seu mosaica et *nova* seu evangelica. Praetermissis iis, quae de lege vetere traduntur, de lege nova seu *evangelica* quaedam notentur.

Quemadmodum destinatio hominis ad finem supernaturalem naturam humanam eiusque finem naturalem non destruit, sed elevat et perficit, ita lex revelata supernaturalis legem naturae non aufert sed complet: adeo ut lex positiva et lex naturalis simul constituent integram legem moralem hominis ad finem supernaturalem vitae aeternae destinati.

119. De abrogatione legis antiquae. 1. Lex antiqua mosaica, quae per se solos obligabat iudaeos, abrogata est in morte Christi vel certe die pentecostes.

a. Legem mosaicam eamque totam quoad praecepta ceremonialia, iudicialia et moralia, quae non sunt naturalia, *abrogatam* esse, sollemniter declarat concilium apostolicum²²). Quam declarationem apostoli cum Antiochenis communicant his verbis: *Visum est Spiritui Sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris* (ex lege scilicet mosaica)²³).

b. Certum est legem mosaicam non cessasse ante mortem Christi, sed utrum abrogata sit tempore mortis Christi, ut volunt thomistae, an die pentecostes, quando facta est sollemnis novae legis promulgatio, ut docent scotistae, certo dirimi nequit. Ex Apostolo constat legem veterem ante Christi mortem non cessasse; ex eodem Apostolo confirmari videtur sententia, quae tenet in ipsa morte Christi Domini legem veterem abrogatam esse²⁴).

2. Elsi lex antiqua post mortem Christi fuerit *mortua* i. e. vi obligandi destituta, non tamen statim facta est *mortifera*, sed ad tempus sine peccato adhuc observari poterat; non quidem prout significabat Christum venturum, sed prout praescribebat modum Dei colendi. Et sane ipsi apostoli ceremonialia legis quandoque observabant²⁵).

a. Patet haec de *lege ceremoniali* valere, quam etiam nunc observare peccatum mortale est, cum sit cultus falsus et superstitiosus; qui enim ceremonias legis mosaicae observat, profitetur Messiam nondum advenisse, sed adhuc futurum esse²⁶). Praecepta *iudicialia* et magis *moralia* non sunt mortifera, quamvis vim obligandi ex lege mosaica ortam et ipsa amiserint.

b. Quo tempore lex nova per apostolos sufficienter promulgata erat, lex antiqua non amplius licite observari potuit, sed coepit fieri mortifera seu cultus falsus et illicitus. Quando autem id ipsum factum sit, accurate quidem determinari non potest, sed post excidium Hierosolymorum certe observari amplius non poterat.

c. De hac re celebris orta est controversia inter s. *Hieronymum* et s. *Augustinum*. Contendebat ille legem mosaicam post mortem Christi nunquam sine peccato observari potuisse; apostolos autem non serio sed simulate eam observasse. Pecte contradixit s. Augustinus contendens apostolos legem antiquam

22) Cf. Act. 15, Iss.

M) Act. 15, 28.

2«) Hbr. 9, 16. 17. Eph. 2, 15. Cf. *Pesch* V. n. 517 s.

2B) Cf. Act. 10, 14; 16, 3; 18, 18; 21, 24; 1. Cor. 9, 20 s.

Cf. Gal. 5, 2. 4.

observantes serio egisse eamque sine peccato observare potuisse, quia initia mortua quidem erat, sed nondum mortifera. Hieronymus tandem in Augustini sententiam concessit²⁷).

120. De existentia legis novae. 1. Christus Dominus pro potestate legifera, qua pollebat, novam condidit legem omnes obligantem, quae lex *evangelica* vel *supernaturalis* vocatur.

a. Nomine *legis novae* saepe improprie intelligitur novus ordo salutis, quem Christus abrogata vetere lege instituit. Iam vero iste ordo salutis continet legem proprie dictam seu praecepta a Christo lata, *qui non venit solvere (legem), sed adimplere*²³). Et sane a. quam plurima praecepta Christus durante vita sua publica annuntiavit; ideo β. apostolis eorumque successoribus praecepit, ut observationem mandatorum suorum hominibus commendarent²⁰); γ. et concilium tridentinum condemnat eos, qui negant Christum nova praecepta dedisse³⁰).

b. Ex multiplici titulo lex a Christo lata vocari debet *supernaturalis*, tum quia provenit a Deo, ut est auctor ordinis supernaturalis, tum quia pro hominibus ad ordinem supernaturalem elevatis instituitur et viribus supernaturalibus observatur, tum denique quia ad finem supernaturalem dirigit.

2. Lex nova seu evangelica triplicis generis praecepta continet: theologalia, moralia et sacramentalia. *Theologalia* ad virtutes theologicas referuntur³¹); *moralia* decalogo continentur: Christus enim legem naturalem non abrogavit, sed explicite renovavit, confirmavit eique maiorem perfectionem addidit³²); *sacramentalia* ad sacramenta et obligationem sacrificii pertinent³³).

a. Quia Christus praecepta decalogi propria auctoritate confirmavit, ea ex duplici titulo obligant, vi legis naturalis et positivae. Ideo Christiani praecepta decalogi violantes non committunt quidem duo peccata specie (quia ex iisdem motivis lata sunt) vel numero diversa, attamen gravius peccant quam infideles eadem praecepta violantes.

b. Praecepta *iudicialia* in lege evangelica non continentur, nisi iudicialia dicantur praecepta, quae constitutionem ecclesiae³⁴) eiusque auctoritatem³⁵) respiciunt. Licet ad gubernandum populum fidelem in societatem congregatum praecepta iudicialia sint necessaria, ea tamen noluit ipse Christus immediate condere, sed mediate tantum per ecclesiam, quam proinde potestate legifera in-

‡ Cf. *Suarez*, l. 9. c. 15 ss. *Mohler*, Gesammelte Schriften und Aufsätze (Regensburg 1839) I. S. 1 ff.

u») Matth. 5, 17. De nova lege cf. *M. Reding*, Handbuch d. Moraltheologie, VI. *R. Schnackenburg*, Die sittl. Botschaft des Neuen Testaments (München 1954).

l») Matth. 28, 20.

30) Sess. 6. can. 19. (D. 829).

81) Marc. 16, 16. Matth. 22, 37. Luc. 10, 27.

<<) Matth. 5: *Ego autem dico vobis etc.*

33) Ioan. 3, 5. Luc. 22, 19. Ioan. 6, 54 s.

34) Matth. 16, 18 s. 35) Matth. 18, 17 ss.

struxit. Eiusmodi praecepta postmodum re ipsa occurrentibus occasionibus statuta sunt, eaque in iure canonico continentur.

c. Praeter praecepta moralia lex nova continet etiam plura *consilia moralia*, quorum praecipua sunt tria consilia, quae *evangelica* vulgo dicuntur, nempe paupertatis, castitatis et oboedientiae.

121. Eius obligatio. Lex evangelica *obligat omnes homines omnium temporum et locorum*, a. Omnibus enim a Christo imposita est, quia ex voluntate Dei omnes per Christum ad sanctificationem et salutem ducendi sunt. Ideo Christus expresse ait: *Data est mihi omnis potestas, in coelo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes. Docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis*³⁷⁾.

b. Legem Christi obligare omnes homines *omnium temporum*, adeo ut nulla alia secutura sit lex usque ad consummationem temporis, patet: a. Deus in vetere testamento promiserat *novum foedus*, quod mansurum esset in aeternum³⁷⁾, β. Christus stabilitatem immutabilem regni sui praedixit³⁸⁾; ideo tempus legis novae dicitur tempus novissimum³⁰⁾, γ. Abroganda esset, ut perfectior introduceretur; sed nequit esse lex perfectior ea, cuius praecepta hominem cum Deo immediate coniungunt, cuius sacramenta hominem vere sanctificant, cuius sacrificium infinitae est dignitatis.

Absoluta perfectio doctrinae moralis Christi Domini etiam ex ipsa doctrina apparet. Imprimis nec determinato tempori nec certae nationi accommodata omnibus hominibus omnium temporum et locorum congruit. Insuper eius fundamentum et finis Deus est, bonum absolutum et infinite perfectum. Tandem praeceptum caritatis divinae hominem ad summam perfectionem moralem et simul ad perfectam beatitudinem evehit. Praeceptum caritatis propriae et proximi omnibus indigentis naturae humanae tum individualis tum socialis perfectissimo modo satisfacit.

c. Attamen praecepta legis novae non aequali modo obligant omnes homines: praeceptum suscipiendi fidem et ingrediendi ecclesiam per susceptionem baptismi omnes *immediate* obligat, alia vero *mediate* tantum, scilicet per ingressum in ecclesiam et per susceptum baptismum.

Ad quaestionem, *quando lex nova obligare coepit*, alii respondent *objective* et *in actu primo* eius obligationem coepisse in morte Christi vel saltem die pentecostes: putant enim Christum statuisse, ut cum legis sollemni promulgatione simul incipiat eius obligatio⁴⁰⁾. Alii autem docent eam obligare coepisse post sufficientem eius per orbem divulgationem; sufficientem vero eius divulgationem factam esse per apostolos; ergo in actu primo tempore apostolorum (40 annis p. Chr. mortem vel certe post excidium Hierosolymorum) om-

30) Matth. 28, 18 ss. Cf. Marc. 16, 15. Rom. 1, 16.

37) 1er. 31, 31. 40.

38) Matth. 16, 18; 28, 19 s.

39) Act. 2, 17; 1. Ioan. 2, 18.

40) Cf. Ioan. 3, 14 ss.

nes lege evangelica obligatos fuisse. *In actu secundo* autem singuli non prius obligantur, quam legis notitia ad eos pervenerit: nam usque ad hoc tempus infideles propter ignorantiam a legis observatione excusantur⁴¹⁾).

122. De potestate in lege divina positiva dispensandi, *a.* Certum est Christum, legis evangelicae auctorem, potestatem dispensandi in sua lege ecclesiae *concedere potuisse*: quilibet enim legislator potestatem dispensandi in suis legibus alteri conferre potest. Quaestio est, num haec potestas ecclesiae de facto concessa sit, num ergo s. Pontifex ex iusta causa legem divinam relaxare possit. Atqui eiusmodi potestatem ecclesiae *concessam non esse*, communiter docent theologi, neque ecclesia unquam hanc potestatem sibi vindicavit.

Verba Domini ad Petrum: *Quodcunque solveris super terram, erit solutum in coelis*⁴²⁾ non sunt prorsus illimitate intelligenda, sed restringenda sunt ad ea, quae necessaria sunt, ut ecclesia munere suo fungi possit, seu ad ea, quae ad bonum ecclesiae et salutem animarum necessaria sunt; atqui eiusmodi non est potestas dispensandi in legibus divinis: melius enim est, si in iis non dispensetur. Ut nempe unitas ecclesiae a Christo institutae luculentius appareret, expediebat omnino, ut principalia instituta et praecepta Christi apud omnes fideles omnium temporum essent uniformia ideoque immutabilia.

b. Attamen ecclesia legem divinam declarare et *authentice interpretari potest*, idque infallibiliter: est enim infallibilis interpret institutorum et praeceptorum Christi. Itaque summus Pontifex non solum declarare potest, quatenus causa a lege divina excuset, sed potest etiam sensum legis eiusque obligationem determinare atque ipsam legem interpretando modificare et limitare".

Articulus tertius.

De consiliis⁴⁴⁾;

123. Notio. Consilia sunt actiones bonae nulla lege praeceptae, meliores tamen earum oppositis ut virginitas, quae melior est matrimonio, ieiunium, quod melius est temperantia.

a. Praeter actiones lege praeceptas vel prohibitas multae aliae sunt nec praeceptae nec prohibita sed *licitae*, in quibus continentur eae, quae tamquam con-

41) Cf. *Suarez*, 1. 10. c. 4. n. 25.

»-) *Matth.* 16, 19.

•3) Cf. *Ferraris*, Bibliotheca (Romae 1890) s. v. *Papa* a. 2. n. 30.

44) S. *Hieronymus*, *Adversus Iovinianum*. 1. 2. S. *Thomas* I. 11. q. 108. a. 4. II. 11. q. 184. a. 3.; q. 186. a. 7. *Suarez*, *De religione tract.* 7. l. 1. c. 6—9, *Bellarminus*, *De monachis* c. 7—13. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 4—8. *Mfausbach-Ermecke* 1. c. 1. 319—326.

Pius XII. Allocutio Delegatis Conventui generali ex universis religiosis Ordinibus etc. Romae 8. XII. 1950 habita. AAS 43 (1951) 26 -36, cf. annotationes Fabregas in *Periodica* 40 (1951) 285—290. *Pius XII.* Litt. Enc. Sacra virginitas, 25. 111. 1954, AAS 46 (1954) 161—191.

silia nobis commendantur: Deus enim voluntatem suam duplici modo nobis manifestat, aut praecipiendo aut suadendo et commendando. Actiones praeceptae ad finem obtinendum necessariae sunt, consilia necessaria non sunt, sed *libera* atque uniuscuiusque optioni permessa.

b. Non omnes actiones nulla lege praeceptae ad consilia pertinent: de ratione enim consilii est, ut sit *actio melior* quam eius opposita; ideo matrimonium irrationale quamvis praeceptum non sit, non est res consilii, quia non est virginitate melius.

c. Consilia multipliciter differunt a legibus: a. leges obligant omnes, consilia eos tantum obligant, qui ad eorum observantiam ipsi se obligarunt; β leges obligant vi sua ex voluntate divina, consilia solum dependenter a voluntate humana; γ . leges sunt media ad obtinendam vitam aeternam necessaria, consilia sunt media libera, quae tamen securius et perfectius ad vitam aeternam conducunt. Quia consilia non necessaria sed libera sunt, eorum opera *opera supererogatoria* (Werke der übergebühr) vocantur.

Ex his declarationibus intelleguntur qualitates, quae consilio conveniunt nempe ut sit: «. opus liberum non praeceptum; β . bonum melius; γ . opus supererogatorium.

124. Eorum existentia. 1. Quamvis contra doctrinam catholicam de consiliis iam ab antiquissimis temporibus complures erraverint, ipsa tamen consilia ex instituto negant atque impugnant *protestantes* et *rationalistae*.

Antiquorum temporum haeretici (*Apostolici, Encratitae, Manichaei, Pelagiani, Helvidius, Iovinianus, Vigilantius* etc.) eo errarunt, quod determinatas actiones supererogatorias dixerint praeceptas vel prohibitas, sic paupertatem nonnulli dicebant praeceptam (econtra oeconomiam naturalis aliqui paupertatem propter Deum sponte electam prorsus condemnant), alii usum carnis et vini affirmabant illicitum, at ipsam existentiam consiliorum non negabant; protestantes vero et rationalistae ipsa consilia impugnant: illi quidem ex doctrina de *servo arbitrio* et de *operibus bonis superfluis*, hi vero ex morali principio philosophiae kantianae, vi cuius homo omnibus mediis aptis ad summam perfectionem moralem contendere debet.

2. Praeter praecepta esse etiam consilia colligitur:

a. Ex colloquio Christi cum iuvene de perfectione interrogante: *Sz vis ad vitam ingredi, serva mandata... Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes, et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo et veni, sequere me*⁴⁵).

Quibus verbis Christus Dominus praeceptis, quorum observatio ad salutem necessaria dicitur, superaddit aliquid, quod melius atque perfectius et non necessarium, sed pro arbitrio eligendum sit, illudque commendat ad maiorem felicitatem obtinendam; loquitur ergo de consilio.

b. Ex s. Paulo: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis ... Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, et qui non iungit, melius facit*⁴⁰).

«) Matth. 19, 17 ss.

*«) 1. Cor. 7, 25—40.

His verbis Apostolus virginitatem dicit non praeceptam eamque ex inspiratione divina commendat non solum tamquam bonam, sed tamquam meliorem coniugio; hisce ergo consilium commendat.

c. Ex ipsa actionum moralium natura patet plurimas esse actiones bonas, quae praeceptae non sunt et simul meliores quam earum oppositae; in specie vero consilia ad tria capita referri possunt:

a. Ad *motivum*, ex quo praecepta observantur; quod enim praecepta non ex motivo naturalis honestatis, sed ex motivo supernaturali, praesertim vero ex motivo caritatis Dei observentur, ad consilia pertinet.

β. Ad *abstinentiam ab actionibus indifferentibus*: actiones enim indifferentes, praesertim eae, quae ad delectabilia referuntur, quamvis sub certis condicionibus non sint malae, tamen ad finem ultimum melius et expeditius tenditur sine illis; quare iis se abstinere quatenus necessaria non sunt res consilii est.

γ. Ad *exercitium virtutum*: plurimae enim actiones bonae earumque oppositis meliores aut nullatenus aut saltem non omnibus temporibus praeceptae sunt ut virginitas, frequens susceptio sacramentorum, auditio sacri diebus ferialibus, frequens oratio etc.

125. Consilia evangelica. Inter consilia eminent consilia evangelica scilicet *paupertas, castitas et oboedientia* homini praestita, quae *evangelica* vocantur, quia a Christo Domino in evangelio promulgantur et verbo atque exemplo tamquam media perfectionis Christianae speciali modo commendantur, ita ut simul promulgetur consilium instituendi peculiarem vitae statum, in quo ad observationem horum consiliorum existât obligatio.

a. Singula in sacris litteris continentur:

a. *Consilium paupertatis*: *Si vis perfectus esse, vade, vende, quae habes, et da pauperibus*⁴¹⁾.

β. *Consilium castitatis*: *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est... Sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum Qui potest capere, capiat*⁴³⁾. Quibus verbis Christus Dominus significat virginitatem esse bonum praestantius coniugio, quod bonum ipse non praecipit, sed iis, qui pretium eius ex gratiae dono capere possunt, commendat.

γ. *Consilium oboedientiae*: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam quotidie et sequatur me*⁴⁹⁾. Quibus verbis non solum abnegatio praecepta continetur, sed etiam non praecepta et praesertim ea, quae in voluntaria oboedientia homini praestita consistit, quippe quae pleno sensu sit *abnegatio sui* scilicet proprii intellectus et propriae voluntatis. Insuper: *Si vis perfectus esse ... veni, sequere me*⁵⁰⁾.

b. Quaedam consilia iam *antiquum testamentum* continebat: a. *sacrificia* libere oblata; sic hostiae pacificae non erant praeceptae, sed libere offerebantur; β. *vota*, quae in lege commendantur, sed non praescribuntur⁶¹⁾. Votorum praecipuum est *nasireatus*, quo homo vel ad tempus vel in perpetuum speciali modo se Deo consecrabat.

41) Matth. 19, 21.

<8) Matth. 19, 11. 12.

4B) Luc. 9, 23.

50) Matth. 19, 21; Luc. 9, 59.

61) Deut. 23, 21 ss.

126. Obiectiones. *Haeretici*, qui consilia impugnant, contendunt bonas actiones, quas exercere possumus, omnes esse praeceptas; ad quod demonstrandum provocant ad varia testimonia s. scripturae:

a. Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est^{TM}; quibus verbis praecipitur omnis etiam praestantissima perfectio, qua Deo similes fieri possimus. — Verum his verbis non omnis perfectio, sed illa nobis praecipitur, quae in dilectione inimicorum consistit (v. 44); huius exercitio similes erimus Patri coelesti, *qui solem suum oriri facit super bonos et malos*.

b. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo... et in tota mente tua^{TM}; quibus, eo quod perfecta caritas nobis praecipitur, quid quid perfectionis assequi possimus, nobis praecipitur. — Verum his verbis caritas praecipitur appetitive perfecta, quae in eo consistit, quod omne peccatum vitemus, grave quidem sub poena aeterna, leve autem sub poena temporali.

QUAESTIO TERTIA.

De lege humana.

Articulus primus.

De auctore legis humanae.

127. Potestas necessaria. 1. In legislatore humano ad legem rite condendam duo requiruntur: *a. iurisdictio* seu potestas regendi illos tamquam subditos, quibus lex imponitur; *b. potestas* in illam particularem materiam, circa quam lex versatur, quam potestatem dicunt *competentiam*. Siquidem legislator humanus legitima pollens auctoritate ea tantum praecipere potest, quae faciunt ad finem communitatis, cui praeest, dummodo altioribus legibus non adversentur.

a. iurisdictio late accepta significat potestatem gubernandi. Haec autem vel est potestas gubernandi *privata* (domestica) seu potestas gubernandi personam aut familiam (societatem imperfectam) et dicitur *potestas dominativa*, vel est potestas gubernandi *publica* (politica) seu potestas gubernandi civitatem seu rempublicam (societatem perfectam) et dicitur *potestas iurisdictionis* seu iurisdictio stricte accepta⁵⁴), iam vero ad leges ferendas potestas dominativa non sufficit, sed requiritur potestas iurisdictionis, eaque politica, non ea tantum, quae in indice reperitur ad ius dicendum, sed ea, quae in principe seu magistratu existit ad totam civitatem gubernandam.

b. Potestas dominativa non est derivata a potestate publica, nec ab ea pendet, sed est sui generis, anterior civili potestate et a Deo ipso communicata⁵⁵). Est

5-) Matth. 5, 48.

M) Matth. 22, 37. cf. *Schilling* I. n. 107.

5') Vocabulum iurisdictionis, quod ex se universam potestatem regendi significat, quandoque strictore sensu *solam potestatem iudicialcm* designat. Hoc sensu in tractatu de indice et poenitentia nomen iurisdictionis usurpatur.

autem duplex: *sociatis* et *simpliciter dominativa*. Vel enim naturaliter oritur ex quavis *societate* quantumvis parva. Cum omnis societas necessario regi debeat, ratio ordinis exigit, ut in ea sit superior et sint subditi, qui ei subiiciantur. Unusquisque ergo, qui in aliqua societate nascitur vel ei aggregatur, eo ipso eius auctoritati sociali oboedire tenetur. Haec potestas est in patre respectu filii, in marito respectu uxoris, in hero respectu famuli. Vel ipsa oritur ex *voto oboedientiae*, quo vovens superiori suo se submittere promittit. Haec potestas dominativa est in superiore regulari respectu subditorum. Unde patet in superiore regulari haberi utramque potestatem, socialem et dominativam, et proinde in eo reperiri veram potestatem praeciendi atque in conscientia obligandi independentem a voto oboedientiae 0).

c. Notandum est discrimen inter praeceptum, quod vi *iurisdictionis*, et inter praeceptum, quod vi *potestatis dominativae* fertur: qui hoc violat, solum contra oboedientiam peccat, qui illud violat, contra virtutem peccat, ad quam praeceptum refertur. Potestas enim dominativa solum subiectionem subditi respicit, quaecunque sit materia, in quam exercetur; iurdictio autem respicit bonum per observationem praecepti in tali materia obtinendum⁵⁷⁾.

2. Pro duplici hominum communitate perfecta, ecclesiastica et civili, duplex etiam distinguenda est potestas legifera, *ecclesiastica* et *civilis*. Primo pauca de potestate legifera civili, dein de ecclesiastica potissimum agemus.

128. De potestate legifera civili. 1. Sicut ipsa societas civilis, ita suprema eius potestas ex voluntate auctoris naturae derivatur: *Non est potestas nisi a Deo^{TM)}*. Ipsa ex proprio munere suis legibus bonum commune seu temporalem civium felicitatem, qualis in hac vita obtineri potest, curare debet. Quem finem ut assequatur, duplicis generis leges condat oportet. Leges, quibus vitia cohibentur atque exercitium virtutum moralium praesertim iustitiae praecipitur: beatitudo enim temporalis absque virtutum moralium exercitio impossibilis est; leges, quibus sufficiens copia bonorum externorum procuratur: quaedam enim copia bonorum externorum ad exercitium virtutum requiritur.

2. Quinam in societate civili potestate legifera potiantur, a forma regiminis dependet, quae in diversis regnis diversa est: hodie plerumque non solus supremus princeps leges condere potest, sed corpus legislativum aut solum aut cum principe vel praeside.

Iurisdictionis civilis etiam femina capax esse potest, non autem iurisdictionis spiritualis, qualis est ecclesiastica, quia haec supponit subiectum capax ordinis.

§ 1. De iurisdictione ecclesiastica⁵⁰⁾.

129. Notio et divisio. 1. *Iurdictio ecclesiastica* est potestas regendi fideles in ordine ad salutem aeternam a Christo vel ab ecclesia alicui concessa.

65) Leo XIII., Enc. *Quod Apostolic*

67) Cf. *De praeceptis* n. 278, 3.

5V) In sequentibus §§ ex libro I. C1C ea referuntur, quae pro fine theologiae moralis necessaria vel utilia esse poterunt; commentarium vero proprie dictum Codicis praebere canonistarum est.

M) Cf. Suarez, De legibus I. 1. c. 8

M) Rom. 13, 1.

Iurisdictio ecclesiastica distinguitur a *civili*, quae est potestas regendi cives in ordine ad commune bonum temporale. Haec solum in foro externo, illa in foro externo et interno exercetur.

2. Triplici modo potest quis iurisdictionem accipere: *collatione officii*, cui ipso iure annexa est, quae vocatur *ordinaria*; dein per *commissionem* superioris factam personae, quae vocatur *delegata*; demum *suppletione* Ecclesiae, eo quod solum ad actum a iure conceditur⁶⁰).

Ordinaria iterum potest esse vel *propria* vel *vicaria* 1) prout aut proprio nomine exercetur aut nomine superioris.

Sic episcopus iurisdictione propria condit leges dioecesanarum, vicaria dispensat in quibusdam legibus universalis ecclesiae.

3. Iurisdictio ulterius dividitur a. in *voluntariam*, quae sine forma iudiciali et proinde semper in volentes exercetur, ut fit in absolute, dispensatione, et *iudiciale*, quae in forma iudiciali et proinde etiam in invitos exercetur, ut si reus vocatur et punitur.

Nisi aliud ex rerum natura aut ex iure *οοπριεζ* iurisdictionem *voluntariam* exercere quis potest etiam in proprium commodum, aut extra territorium existens, aut in subditum e territorio absentem: *iudicialis* exerceri nequit in proprium commodum aut extra territorium (nisi iudex vi expulsus sit e suo territorio)⁰²).

b. In iurisdictionem *fori interni seu conscientiae*, quae primario et directe bonum privatum respicit et fidelium relationes morales ad Deum ordinat, et iurisdictionem *fori externi*, quae primario et directe ad bonum commune refertur et relationes fidelium ad ecclesiam, societatem visibilem, ordinat.

c. Iurisdictio fori interni duplex est, *sacramentalis* seu poenitentialis, quae in administratione sacramenti poenitentiae exercetur, et *extra-sacramentalis* seu extrapoenitentialis, quae extra sacramentum poenitentiae exercetur⁶³).

130. Principia⁰⁴). 1. Qui iurisdictionis potestatem *ordinariam* habet, potest eam alteri ex toto vel ex parte *delegare*, nisi aliud expresse iure caveatur.

Qui vero *delegatam* potestatem habet, potest eam subdelegare solum:

a. Si est ab *apostolica Sede* delegatus idque propter eminentiam supremam potestatis; subdelegatio fieri potest vel ad actum vel etiam

⁰⁰) Cn. 197 coli cn. 209 >In errore communi aut in dubio *positivo* et *probabili* sive iuris sive facti iurisdictionem supplet ecclesia pro foro tum externo tum interno

⁰¹) Cn. 197.

⁰²) Cn. 201, § 2. 3.

⁰³) Cn. 196.

⁰⁴) Cn. 199.

habitualiter; non autem potest subdelegare, si ipsius delegatio talis fuerit, ut electa fuerit industria personae, aut si subdelegatio prohibita fuerit expresse.

Quare episcopus facultates ab apostolica Sede sibi ad tempus delegatas absque speciali concessione aliis tum generali modo tum pro casu particulari delegare potest. Non autem, si in concessione dicitur: *per teipsum* vel *personaliter*.

b. Si est quidem ab alio, qui infra R. Pontificem habet ordinariam potestatem, delegatus, sed ad *universitatem causarum*; subdelegatio fieri potest in singulis casibus tantum.

Ad *universitatem causarum* delegatus dicitur, qui potestatem accepit non solum unam vel plures particulares causas, sed vel simpliciter omnes vel omnes in certo aliquo genere e. g. omnes causas matrimoniales expediendi. Sic sacerdos qui delegatur ad vices gerendas parochi absentis.

c. In aliis casibus potestas jurisdictionis delegata subdelegari potest tantummodo ex concessione expresse facta.

d. Subdelegata potestas non potest iterum subdelegari, nisi id expresse concessum fuerit.

2. Ut delegatus *valide uti* possit delegatione sibi concessa eam *cognoscere et acceptare* debet, insuper cavere debet, ne fines sui mandati neve circa res neve circa personas excedat.

Delegatus mandati sui fines non excedit, qui alio modo agit, quam deleganti placuerit, nisi modus ipsi a delegante tamquam condicio praescriptus fuerit⁴⁵⁵).

151. 1. *Cessat potestas ordinaria^{TM}*: amisso officio, cui annectitur; si vero appellatio interponitur contra amissionem officii, potestas interea silet; nisi forte appellatio sit tantum in devolutio 7).

Resoluto iure concedentis (i. e. si is qui concessit moritur vel quocunque modo amittit officium) solum tunc cessat, si lex hoc statuit vel si concessa fuerit cum clausula »ad beneplacitum nostrum« vel alia aequipollente. Secus resoluto iure concedentis (v. g. Episcopi) non cessat.

2. *Cessat potestas delegata*: *a.* expleto mandato; *b.* elapso tempore vel exhausto numero casuum, pro quo concessa fuit; *c.* cessante causa finali delegationis; *d.* revocatione delegato directe intimata, aut renuntiatione deleganti directe intimata et ab eodem acceptata 9).

Non autem cessat resoluto iure delegantis, nisi in duplici casu; *a.* si hoc ex additis clausulis appareat; *b.* si contineat potestatem ali-

«5) Cn. 203, 1. 2.

««) Cn. 208; 183 § 2.

°7) De appellatione in devolutivo cf. cn. 1889.

«8) Cn.207.

cui factam concedendi gratiam peculiaribus personis in rescripto expressis et res adhuc sit intégra⁷⁰⁾).

Res dicitur integra, si delegatus nondum incepit potestate sua uti.

3. *Jurisdictio fori externi et interne*⁷¹⁾, a. Jurisdictio (sive ordinaria sive delegata) pro foro externo collata valet etiam pro foro interno, non autem e converso;

b. Jurisdictio pro foro interno collata exerceri potest extra sacramentum, nisi sacramentale exigatur;

c. Si forum, pro quo Jurisdictio concessa est, non fuerit expressum, intelligitur concessa pro utroque foro, nisi ex rei natura aliud constet.

Nota. Termino *Ordinarii* in iure comprehenduntur: R. Pontifex, pro suo quisque territorio Episcopus residentialis, Abbas vel Praelatus nullius, eorumque Vicarius generalis, Administrator, Vicarius et Praefectus Apostolicus, omnes qui his deficientibus interim ex iure vel constitutionibus in regimine succedunt, denique Superiores maiores in religionibus exemptis clericalibus pro suis subditis.

Termino *Ordinarii loci* vero designantur hi omnes praeter Superiores religiosos⁷¹⁾).

§ 2. De legislatoribus ecclesiasticis^{TM)}.

132. In ecclesia leges ferre possunt: 1. *Romanus Pontifex* pro universa ecclesia, qui potestatem accipit immediate a Christo: nam Christus Dominus contulit beato Petro et legitimis eius successoribus potestatem regendi universam ecclesiam: *Tibi dabo claves regni coelorum*³⁾; *pasce oves meas*⁴⁾).

a. Congregationes romanae leges ferre non possunt, nisi iussu et approbatione summi Pontificis.

b. Quod vim legis et obligationem attinet, nihil refert, quo modo pontifex legem condat, nec refert, utrum per bullam an per breve vel alio decreto quidquam praecipiat.

2. *Concilium oecumenicum* pro tota ecclesia, si legitime convocatum, celebratum et a Romano Pontifice confirmatum sit; *concilium plenum* pro toto territorio alicuius nationis; *concilium provinciale* pro provincia ecclesiastica. Attamen priusquam promulgentur decreta concilii plenarii vel provincialis, Romae a s. congregatione Concilii recognosci debent, ut emendari possint, si quid forte minus congruum continerent, quae recognitio seu revisio decretis synodalibus non tribuit maiorem vim atque auctoritatem. Ipsi autem patres concilii de-

‡ Cn. 207; 61.

70) Cn. 202.

71) Cn. 198.

72) Cf. *Cappello*, Summa iur. can. (Roma. 19-15), L. c. IV. De lege ecclesiastica.

”) Matth. 16, 19.

…) Ioan. 21, 17.

signant modum promulgationis et tempus, quo decreta obligare incipiunt⁷⁵⁾.

Ad quaestionem, num episcopi in concilio sive plenario sive provinciali legitime congregati vera potestate legifera polleant, s. *Officium* 30. sept. 1896 *affirmative* respondit; eorum ergo decreta vim legis habent, etsi in statuta dioecesana non fuerint inserta. Episcopi tamen inferiores sunt concilio provinciali, quare ipsi per se huius leges et statuta observare tenentur, nec in eis dispensare possunt, nisi in particularibus casibus et iusta de causa⁷⁰⁾.

3. *Episcopus* pro sua dioecesi sive in synodo dioecesana sive extra synodum. Ille pertinent etiam *Vicarii* et *Praefecti apostolici* et *Abba-*tes seu *Praelati nullius* (scilicet dioeceseos), qui potestatem in clerum et populum habent. *Capitulum cathédrale* sede vacante seu potius *vicarius capitularis*, qui leges ferre et abrogare potest; succedit enim in iurisdictione episcopi; iurisdictioni autem huic annexa est potestas legifera.

Cum episcopi potestate legifera vere polleant, lege ecclesiastica praecipere possunt, quidquid pro bono animarum earumque recto regimine opportunum duxerint, dummodo iuri communi non adversetur. Et cum lex, ne inutilis atque inefficax sit, sanctione muniri debeat, legibus suis etiam poenas addere possunt⁷⁶⁾.

4. *Capitulum generale* seu congregatio generalis in ordinibus religionis exemptis vi iurisdictionis a summo Pontifice concessae. Potestas, quae ipsis *superioribus generalibus* competit, pro statutis ordinum quidem diversa est, potestatem autem ferendi leges ordinarie ipsi non habent, sed solum condendi ordinationes seu statuta aut iuxta aut praeter leges vigentes. Superiores tandem *locales* vi iurisdictionis praecipere possunt eorumque praecepta morte vel recessu praecipientis per se exspirant, nisi per potestatem legislativam ipsis attributa sit specialis stabilitas⁷⁸⁾.

Abbatissae vel superiorissae in ordinibus religionis mulierum leges ferre non possunt. Potestatem leges ferendi in religiones mulierum praeter summum Pontificem habent superiores ordinum virorum, quibus ordo mulierum est annexus, aut episcopus, in cuius dioecesi monasterium situm est. Superiorissae tamen in casibus particularibus et particularibus personis sub gravi vel sub levi praecipere possunt, quae ad spiritualem monialium profectum vel regularem disciplinam iuxta (non praeter) regulas et constitutiones ordinis pertinent, non vi iurisdictionis, quam non habent neque accipere possunt, sed vi voti oboedientiae, quod moniales professae emittunt, et vi potestatis dominativae, quae iure naturali convenit omnibus superioribus cuiuslibet communitatis. Vi huius potestatis etiam novitiis, quae votum oboedientiae non emisissent, praecipere possunt.

76) Cn. 291, 1.

70) Cn. 291, 2.

n) Cn. 335 § 1.

78) Cn. 501. *Lacroix* 1. 1. n. 566.

§ 3. *De auctoritate congregationum rornanarum*^{TM}).

133. De ipsis congregationibus romanis. Congregationes romanae, quibus R. Pontifex in regenda universali ecclesia utitur, nunc undecim numerantur⁸⁰).

Singulis congregationibus praeest Cardinalis praefectus, et si eis praeest ipse s. Pontifex, eas dirigit Cardinalis secretarius, quibus adiunguntur alii Cardinales alique administri.

1. *Congregatio sacri Officii*, cuius praeses est ipse summus Pontifex, causas cognoscit, quae ad fidem pertinent, de haeresi et de criminibus, quae suspicionem haeresis movent, diiudicat; ea tractat quae circa privilegium paulinum et impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis versantur. Insuper abolita s. congregatione indicis ad eam pertinet munus examinandi et, si opus fuerit, damnandi libros et scripta, quae fidei et bonis moribus nocent. Tandem ad eam pertinent ea, quae ieiunium sacramentale pro sacerdotibus celebrantibus respiciunt.

2. *Congregatio consistorialis*, cuius praeses pariter est s. Pontifex, parat agenda in consistoriis, in regionibus s. congregationi de prop, fide non subiectis, dioeceses et capitula constituit omniaque ordinat, quae ad regimen dioecesium referuntur. Ad ipsam Episcopi relationem de statu dioecesium facere debent.

3. *Congregatio de disciplina Sacramentorum*. Salvo iure s. Officii et congregationis s. Rituum, ad ipsam spectat universa legislatio circa disciplinam septem Sacramentorum, v. g. dispensationes matrimoniorum pro foro externo, validitas ordinum, dispensationes ab irregularitatibus, facultates asservandi ss. sacramentum, dispensationes, quae s. communionem vel missae sacrificium spectant etc.

4. *Congregatio concilii*, ad cuius negotia pertinet universa disciplina cleri saecularis populique Christiani. Quamobrem curare debet, ut praecepta ecclesiae serventur uti ieiunium, abstinentia, quoad dies festos cum potestate in his legibus dispensandi. Ad ipsam spectant, quae ad pias sodalitates, pia legata, stipendia missarum, beneficia et bona ecclesiastica attinent. Tandem iudicat de omnibus, quae ad *immunitatem ecclesiasticam*, ad celebrationem et recognitionem *conciliorum* pertinent.

5. *Congregatio religiosorum* (negotiis religiosorum sodalium praeposita), ad quam referuntur ea, quae ad regimen ordinum religiosorum tum votorum sollemnium tum simplicium, etiam >institutorum sae-

”*a*. Nomine *Sedis apostolicac* seu *sanctae Sedis* veniunt non solum R. Pontifex, sed etiam congregationes, tribunalia et officia, per quae R. Pontifex negotia ecclesiae universae expedire solet; cn. 7.

b. *Curia romana* constat s. congregationibus (unoecim), tribunalibus (s. Poenitentiarum, Rota romana, Signatura apostolica) et officiis (Cancellaria apostolica, Dataria apostolica, Camera apostolica, Secretaria status); cn. 242.

“«I Cn. 246—257.

culorium«, pertinent. Ipsa insuper controversias dirimit, quae tum inter episcopos et religiosos tum inter ipsos religiosos et religiosas familias oriuntur. Tandem religiosis dispensationes a iure communi concedit⁸¹).

6. *Congregatio de propaganda fide* jurisdictionem exercet in regiones missionum et omnia missionum negotia tractandi ius habet et potestatem, attamen ad alias peculiare congregationes deferre debet, quae aut fidem aut matrimonia aut sacros ritus attingunt. Quae ad religiosos pertinent qua missionaries, haec congregatio pertractat, quae vero ad eos qua religiosos pertinent, ad *Congregationem religiosorum* remittenda sunt. Tandem curat ea, quae ad celebrationem et recognitionem conciliorum in locis sibi subiectis pertinent.

7. *Congregatio sacrorum rituum* ius habet videndi et statuendi ea omnia, quae ad sacros ritus et ceremonias ecclesiae latinae spectant, ideoque invigilat, ut ritus et ceremoniae in sacro faciendo, in sacramentis administrandis, in divinis officiis persolvendis etc. diligenter observentur. Ipsa opportunas dispensationes concedit. Denique ea omnia exsequi debet, quae ad beatificationem et canonizationem sanctorum vel ad sacras reliquias referuntur.

8. *Congregatio ceremonialis*, ad quam pertinet moderatio ceremonialium, quae in sacello pontificali et in sacris functionibus cardinalium extra sacellum pontificale servandae sunt. Eadem diiudicat quaestiones de praecedentia tum cardinalium tum legatorum, quas variae nationes ad s. Sedem mittunt.

9. *Congregatio pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis*. Haec dioeceses constituit vel dividit et ad dioeceses vacantes idoneos viros promovet, *quoties de his rebus cum guberniis civilibus* agendum est. Insuper ei examinanda proponuntur ea, quae cum legibus civilibus aliquid coniunctum habent.

10. *Congregatio de seminariis et universitatibus*, quae invigilat omnibus, quae ad seminaria pertinent, studia universitatum et facultatum, quae ab ecclesia dependent, moderatur, novas institutiones examinat et approbat, facultatem concedit academicos gradus conferendi et normas tradit, iuxta quas illi conferri debeant.

11. *Congregatio pro ecclesiis orientalibus*. Huic reservantur omnia negotia, quae ad ecclesias orientales referuntur. Quare omnibus facultatibus pollet, quas aliae congregationes pro ecclesiis latinis possident

Insuper pro nostra disciplina magni momenti sunt: a. ex tribunalibus s. *Poenitentiarum apostolica*, cui praeest Cardinalis Poenitentarius maior. Huius tribunalis iurisdictio restringitur ad solum forum inter-

81) Pro dispensatione religiosorum (non-sacerdotum) super lege ieiunii eucharistici competens est s. Congr. de Religiosis? pro quaestionibus de validitate ordinum et de obligationibus maioribus ordinibus adnexis etiam quoad religiosos competens est s. Congr. de Sacramentis. A. A. S. XV. p. 39.

num, pro quo absolutiones, dispensationes, commutationes, sanationes et condonationes largitur. Insuper quaestiones conscientiae dirimit ac tandem post abolitam congregationem *Indulgentiarum* de indulgentiis quoad usum et concessionem earum iudicat.

b. Commissio (Consilium) ad Codicis canones authentice interpretandos, die 15. septembris 1917 instituta. Constat aliquot cardinalibus, quorum unus coetui praeest, ab ipso romano pontifice eligendis, quibus accedunt aliquot consultores ex utroque clero iuris canonici periti.

154. Declarationes, *a.* Hoc loco sermo non est de *decretis doctrinalibus*, sed solum de decretis *disciplinariis*, quae in materia morum vel novam legem condunt, vel legem iam existentem interpretantur, vel in causis particularibus ius dicunt aut gratiam concedunt.

b. Decreta congregationum romanarum variis nominibus significantur atque vel *declarationes* vel *decisiones* vel *resolutiones* vel *responsa* vel *decreta* dicuntur. Etsi stricto sensu decreta novam legem, declarationes vero legis iam constitutae interpretationem et resolutiones seu decisiones sententiam judicalem in causa particulari contineant, nihilominus haec nomina ordinarie indiscriminatim usurpantur⁸²).

c. Potestas, quae sacris congregationibus competit, a summo Pontifice eis concessa est, potestatem tamen legiferam non habent, adeo ut sine speciali mandato et approbatione s. Pontificis decreta generalia vim legis universalis habentia condere non possint, ne congregatio quidem de propaganda fide pro regionibus missionum, nec s. congregatio Rituum⁸³).

d. Cum congregationes potestate legifera careant, earum decreta licet universalia vim legis universalis non habent, nisi ex mandato s. Pontificis edita atque ab eo *speciali* approbatione confirmata sint. Decreta autem particularia unaquaqueque circa obiectum sibi demandatum concedere potest; sed haec quoque decreta hodie a s. Pontifice in forma *communi* approbari solent.

e. Duplex distinguitur approbatio: *in forma specifica*, qua decreta post diligens examen absolute confirmantur; et *in forma communi*, qua decreta rigido examine non subiiciuntur et solum condicionaliter (si sacris canonibus non repugnant) confirmantur.

Approbatio in forma communi naturam decretorum non mutat, sed in sua specie relinquit, ergo solum externam quandam auctoritatem eis tribuit; appro-

«2) Cf. *Wernz-Vidal*, Ius can. I. n. 208.

83) *Sixtus V.* instituens hanc congregationem constit. *Immensa* 22. ian. 1588 ei potestatem legiferam contulit; ipsa congregatio declaravit, decreta sua formiter edita eandem auctoritatem habere, ac si immediata ab ipso s. pontifice promanarent (23. maii 1846. n. 2916) quam declarationem *Pius IX.* confirmavit 17. iul. 1846. — Attamen per const. *Sapienti consilio* Pii X. hoc privilegium sublatum est.

batio in forma specifica mutat decretum in legem s. pontificis, quam ipse suo nomine et sua auctoritate condit.

f. Ut decreta sacrarum congregationum vim obligandi habeant, *authentica* esse debent; authentica vero dignoscuntur, eo quod *formiter* edita i. e. a congregationis praefecto et secretario subscripta et congregationis sigillo munita sunt. De authenticis decretorum ss. congregationum nobis constare potest aut ex collectionibus authenticis⁸⁴⁾ aut ex eorum promulgatione in *Actis apostolicae Sedis*.

155. De auctoritate congregationum. 1. Decreta *generalia*, quae pro universa ecclesia conduntur et rite promulgantur, vim legis universalis habent, eo quod ex *speciali mandato* s. Pontificis edita et pro tota ecclesia approbata fuerint.

2. Decreta et responsa *particularia* certe vim praecepti particularis pro iis, ad quos diriguntur, et per se pro iis solis habent: ad eiusmodi enim decreta condenda s. congregationes speciali facultate instructae sunt; quia tamen non diriguntur ad universam ecclesiam, proxime et per se vim legis universalis habere nequeunt, quia legislator per ea omnes obligare non intendit.

Ergo decreta particularia eorumque vis obligatoria ad *similes casus* aliorum locorum vel personarum per se non sunt transferenda, praesertim quia decreta particularia respiciunt particulares circumstantias (consuetudinis, scandali vitandi, iuris tertio quaesiti etc.) eorum, ad quos diriguntur; unde fit, ut ipsa decreta quandoque sibi contradicere videantur. Quodsi tamen eadem sint locorum et personarum adiuncta, decreta et decisiones particulares probabilem *normam* indicandi tutoque agendi etiam pro aliis suppeditant, cum quaestiones propositae a theologis scientia et prudentia eximiis resolvantur.

3. Si tamen responsa particularia exhibent *interpretationem legis universalis* iam existentis *a particularibus adiunctis independentem*, sub certis condicionibus vim legis universalis habere possunt.

Interpretationem absolutam et ab adiunctis particularibus independentem exhiberi tum ex verbis decreti tum eo potissimum colligitur, quod congregatio saepius interrogata idem semper responsum remittit.

Articulus secundus.

De obiecto legis humanae.

Obiectum legis est, quidquid lex praecipere vel prohibere potest; et quoniam lex est medium, quo potestas publica finem communitatis procurat, obiectum legis esse potest, quidquid ad finem communitatis oblinendum necessarium vel utile est. Ex hoc generali principio sequitur ad valorem legis requiri, ut eius obiectum quatuor hisce proprietatibus insignitum sit: debet esse *honestum, iustum, possibile et utile*.

M) S. C. R. 8. apr. 1854 (n. 3023).

156. Honestum: omnis enim potestas legislativa est a Deo; Deus autem potestatem obligandi ad id, quod est inhonestum, dare nequit.

a. Inde sequitur legi, quae praecipiat rem inhonestam, obtemperandum non esse; in dubio autem, num id bonum sit, quod lege praecipitur, generatim praesumendum est illud esse honestum et licitum.

b. Obiectum legis *praecipientis* sunt actus boni vel etiam indifferentes; obiectum legis *prohibentis* sunt actus mali, et possunt esse actus indifferentes, imo et boni. Nam etiam tales actus possunt esse bono communitatis utiles vel nocivi. Indifferentes actus pro motivo ex quo praecipuntur, fiunt obiectum alicuius virtutis.

157. Iustum: lex ex triplici capite dicitur iusta: *a.* ratione *finis*, eo quod refertur ad bonum commune (de quo η. 141); *b.* ratione *materiae*, eo quod subditis imponuntur onera servata proportione aequalitatis inter onera eorumque facultates; *c.* potissimum vero ratione *auctoris*, eo quod non excedit potestatem legislatoris. Quodsi praecipitur id, quod aliquo modo iustitiae repugnat, subditus per se oboedire non tenetur.

Lex *insta* et *iniusta* ordinarie latiore sensu accipitur, adeo, ut iniusta dicatur tum ea, quae competentiam legislatoris excedit, tum ea, quae competentiam non excedit, sed praecipit, quod illicitum est. Leges ergo *iniustae* duplicis generis sunt: aliae quae competentiam legislatoris excedunt, quamvis id, quod praecipitur, licitum sit; aliae, quae praecipunt id, quod illicitum est. Prioris generis legibus subditus quandoque per accidens oboedire tenetur, ubi nempe inoboedientia maiora mala sive personae particulari sive communitati affert, ut si potestas politica impedimenta matrimonii statuit. Legibus secundi generis oboedire non licet. De his sunt verba s. scripturae: *Oportet oboedire Deo magis quam hominibus* 5), et *Malo mori quam foedari* 30).

138. *Num lex humana possit praecipere actus mere internos:*

a. Actus *mere interni* dicuntur tum actus interni, qui nullum actum externum adiunctum habent, tum actus interni, qui per accidens cum actu externo vel potius mixto coniunguntur. Actus enim *mixti* sunt duplicis generis: alii, in quibus actus internus aut *per se* et natura sua aut certe lege morali requiritur ad actum externum rite perficiendum e. g. intentio invocandi Deum in testem in iuramento, doloris in confessione, attentionis in oratione; alii, in quibus actus internus solum *per accidens* cum mixto coniungitur, qui etiam sine illo rite fieret ut determinata intentio in oratione recitanda. Actus interni per accidens cum externis coniuncti ad actus mere internos referendi sunt.

b. Directe praecipitur actus internus, si ipse in se praecipitur, *indirecte*, si actus externus in se praecipitur, internus autem solum propter suam cum illo conjunctionem praecepto attingitur.

1. Certum est *legem humanam* (etiam civilem) posse praecipere *actus mixtos*, actus scilicet internos, qui cum externis ita sunt coniuncti, ut externi sine illis rite non fierent; et sane ecclesia praecipit *dignam* communionem paschalem et fructuosam susceptionem poenitentiae, et potestas civilis praecipit iuramentum.

ActTs, 29.

*») 2. Machab. 7, 2.

Hi actus interni cum externis necessario coniuncti secundum alios, etiam lege ecclesiastica, solum *indirecte*, secundum alios vero, non solum lege ecclesiastica sed etiam lege civili, *directe* praecipuntur.

2. Certum est *potestatem civilem* non posse praecipere *actus mere internos*: hi enim ad finem societatis civilis directe nihil conferunt, quippe qui etiam sine illis sufficienter obtineri possit.

3. Disputant, num *lex ecclesiastica* possit praecipere *actus mere internos*. Complurium quidem auctorum sententia docet lege humana actus mere internos praecipere non posse, actus vero internos cum externis necessario coniunctos solum indirecte praecipere. Sententia tamen affirmans omnino praeferenda est, scilicet legislatorem ecclesiasticum directe posse praecipere non solum actus mixtos, sed etiam mere internos.

a. Sententiam negantem tenent s. *Thomas, Suarez, s. Alphonsus*, cui negans est probabilior (n. 100), et plerique alii cum illis, novissime *Vermersch* (14, n. 181), *Hiirth-Abellan* (n. 116); affirmantem tuentur *Cardenas, Elbel* (n. 332), *Hotzmann* (n. 314), *Ballerini-Palmieri* (n. 308), *Bouquillon* (n. 114), *Cappello* 1), quibus nonnulli alii se adiungunt. Practice haec quaestio non est magni momenti, quia raro accidit, ut expediat praecipere actus mere internos; actus mixtos autem ecclesia omnibus concedentibus saltem indirecte praecipere potest. Quod sit superior ecclesiasticus actus mere internos praecipiat, etsi eius potestas dicatur dubia, tamen pro valore praecepti praesumendum eique parendum est. Hinc si iniungantur exercitia spiritualia, is, cui iniunguntur, ab illis integre peragendis sese excusare nequit sub praetextu, superiorem non posse praecipere actus mere internos.

b. Qui *negant*, ita argumentantur: non potest humana lege praecipere vel prohiberi id, cuius executio humanis mediis urgeri et cuius omissio puniri non potest: frustra enim eiusmodi lex imponeretur. Insuper Ecclesia est communitas visibilis; sed materia legum, quibus gubernatur communitas visibilis, solum sunt actus externi et sensibiles. Tandem Ecclesia nunquam praecipit actus mere internos; atqui quod nunquam facit, Ecclesia facere non posse censetur.

Qui autem *affirmant* ita dicunt: a. Ecclesia praecipere potest, quidquid ad ipsius finem conducit; atqui licet Ecclesia sit societas visibilis, est tamen etiam societas spiritualis intendens finem supernaturalem, cui actus mere interni probe consentanei sunt. β. Potestas legifera beato Petro illimitate concessa est (*quidquid ligaveris*); ergo non est coarctanda ad actus externos, nisi id manifestis argumentis probetur, γ. Primum argumentum prioris sententiae nimium probat: exinde enim sequeretur neque actus mixtos neque externos occultos posse esse materiam legis ecclesiasticae. Insuper distinguenda est potestas mere directiva et potestas directiva et coactiva simul: atqui necessarium non est, ut Ecclesia actus mere internos praecipiat potestate directiva et coactiva (externa) simul, sed sufficit, ut eos praecipiat potestate directiva, etsi eorum transgressionem punire non possit. Ceterum punire potest etiam actus mere internos per poenam nimirum ipso facta incurrendam. Tandem δ. Ecclesia non solum potestatem exercet circa actus mere internos, ut ex iis patet, quae mox (sub c.) dicuntur, sed reipsa praecipit actus mere internos: iubentur enim c. g. sacerdotes missam celebrantes post sumptionem corporis Christi, ut *aliquantulum quiescant in meditatione sanctissimi sacramenti*, quae certe meditatio est actus mere internus, et sum-

s') *Cappello*, Summa iuris publi. eccl. n. 173—176 priorem suam sententiam negantem reliquit.

mus pontifex praecipit, ut clerici ordinandi exercitia spiritualia peragant, quae ex actibus mixtis et mere internis (meditationes, examina) componuntur^{fW)}. Eadem potestas praescribendi clero suae dioecesis exercitia spiritualia competit etiam episcopo¹⁴⁹⁾.

c. In sequentibus hanc potestatem omnes concedunt:

a. Confessarius in foro sacramentali imponere potest potestate vicarie divina actus mere internos e. g. piam meditationem.

β. Ecclesia interpretari potest legem naturalem et divinam, quae versatur circa actus mere internos; sic determinare potest, quoties actus fidei vel caritatis sit eliciendus; quoties ab animarum pastoribus missae sacrificium pro populo applicandum sit.

γ. Praescribere potest actus mere internos tamquam integrantes actum externum ad hoc, ut sit actus huius vel illius speciei (intentio, ut oratio fiat nomine ecclesiae), ut sit actus honestus, Deo placens (confessio valida), ut actus fiat ad specialem finem (oratio pro conversione peccatorum).

δ. Praescribere potest actus mere internos tamquam condicionem ad gratiam obtinendam: sic meditationem mysteriorum vitae et passionis Domini praescribit ad lucranda indulgentiam viae crucis.

c. Superiores religiosi subditis suis iniungere possunt actus internos ratione voti oboedientiae, quo se superioribus etiam relate ad hos actus subiecerunt e. g. orationem mentalem, examen conscientiae.

159. Possibile, non solum physice, sed etiam moraliter: ad impossibile enim nemo tenetur. Sane, lex cedere debet in bonum commune; atqui non cederet in bonum commune, si moraliter non esset possibile: lex enim quae excedit ordinarias subditorum vires, a maiore communitatis parte non servatur; lex autem, quae a plerisque non servatur, cedit potius in detrimentum communitatis. Ideo communi consensu admittitur principium: *legem affirmativam non obligare cum incommodo proportionate gravi, quod per accidens cum observatione legis coniunctum est.*

a. *Moraliter impossibile* illud dicitur, quod solum cum magna difficultate, quae nempe prudentum iudicio superet humanas vires, effici potest. Quoniam autem praecepta tum divina tum humana diversae sunt necessitatis ac gravitatis, non eadem in omnibus difficultas ab observando praecepto excusat, sed quo gravius est praeceptum, eo maius debet esse incommodum in eius observatione subeundum, ut a praecepto excuset (cf. n. 177).

b. Pudor subeundus in confessione proprii peccati et propria diffamatio apud confessarium ex accusatione peccati incurrenda *per se et intrinsecus* cum confessione peccati coniuncta sunt, quare a legislatore praevisa et ex eius intentione ferenda sunt: sed diffamatio ob confessionem peccatorum apud alios incurrenda *per accidens et extrinsecus* cum confessione coniuncta est, quare a confessione excusare potest.

fW) Cn. 1001.

«°) Cn. 126; 2313.

140. *Num lex praecipere possit actus heroicis*, actus scilicet, qui extraordinariae difficultatis sunt.

a. Lex positiva divina actus heroicis praecipere potest: nam hinc quidem Deus absolutus est hominum dominus, inde vero ipse hominum vires augere potest, quibus observatio legis etiam difficillimae fiat moraliter possibilis. Cum tamen non sit praesumendum Deum se velle obligare ad patranda miracula in ordine morali, lex positiva divina non censetur praecipere actus heroicis, ideo in casu magnae difficultatis potius lex cessare dicitur.

b. Lex humana actus heroicis per se praecipere non potest, nisi aut bonum commune id exigat, aut libere status eligatur, in quo eiusmodi actus iniunguntur.

Ergo aliquando etiam lex humana praecipere potest actus valde difficiles. *a.* Si lex imponitur determinato hominum coetui, quem quilibet libere ingreditur; sic moniales obligantur ad perpetuam clausuram, sacerdotes ad castitatem perfectam, nonnulli religiosi ad servitium infirmorum, qui peste infecti sunt, sacerdotes celebrantes ad ieiunium eucharisticum; *β.* Si bonum commune id exigit: bonum enim commune praevalet bono privato; sic milites etiam cum periculo vitae hostem aggredi stationemque non deserere, et parochi tempore morbi contagiosi in parochia manere iubentur. Sunt tamen, qui dicant, in hoc casu potius legem naturalem quam positivam actum difficilem praecipere, legem scilicet, bonum commune praefendum esse bono privato.

141. Utile communitati, quod ita intelligendum est, ut non solum materia legis, sed etiam modus, quo lex praecipitur (utrum mere poenalis an praeceptiva, prohibens an etiam irritans, obligans sub gravi an sub levi), debeat esse utilis communitati: nam potestas ferendi leges in bonum commune concessa est.

Hinc lex, quae non esset utilis communitati aut solum cederet in utilitatem principis vel paucorum, non esset valida lex, utpote respiciens bonum privatum tantum. Et ideo lex amittit vim obligandi, ubi incipit fieri inutilis vel nociva communitati.

Num lex se extendat ad actus praeteritos.

Quoad *obligationem* negandum est: cum enim lex sit regula agendorum, natura sua actus futuros respicit; antequam in cognitionem venerit non potest esse obligatio ad actum lege postulatum⁰⁾. Quoad *effectus permanentes* legis vel actuum iuridicorum antea positorum distinguendum est: *a.* si nova lex non est nisi declaratio comprehensiva prioris, afficit omnes actus interea positos⁰¹⁾ *b.* merae facultates vel habilitates in priore lege fundatae tolluntur; *c.* actus positi vel iura rite acquisita sub regimine veteris legis non tolluntur, nisi nominatim de eis caveatur⁰²⁾.

⁰⁾ Cn. 10.

⁰¹⁾ Cn. 17 § 2.

Cn. 4; 10; A. A. S. XI. (1919) p. 351. cf. exempla ibi relata.

QUAESTIO QUARTA.

De subiecto legis.

Articulus primus.

De domicilio ecclesiastico⁹³⁾.

142. Notiones. 1. Per domicilium et quasi-domicilium suum quisque parochum et ordinarium acquirit. Ideo determinari debet, quomodo acquiatur et amittatur domicilium et quasi-domicilium.

2. Domicilium vel quasi-domicilium in parochia *parochiale*; domicilium vel quasi-domicilium in dioecesi (absque parochiali) *dioecesanum* dicitur.

3. Qui domicilium vel quasi-domicilium nonnisi dioecesanum habet, eius tamen parochus proprius est parochus loci, in quo actu commoratur.

4. Duplex distinguitur domicilium: *voluntarium*, quod per se i. e. propria electione acquiritur, et *legale* seu necessarium, quod per alium seu ex dispositione legis acquiritur.

Patet non ad leges civiles, sed ad statuta legis ecclesiasticae attendendum esse, ubi agitur de acquirendo vel amittendo *domicilio ecclesiastico*. Ideo locus domicilii est *parochia*, non urbs aut oppidum, et condiciones ad acquirendum vel amittendum domicilium requisitae ex iure canonico, non ex iure civili petendae sunt, nisi ius canonicum has adoptet.

Nota. Sicut dioecesis dividenda est in partes territoriales (parochias), ita vicariatus apostolicus vel praefectura apostolica dividatur ubi commode fieri potest in partes, quae, si peculiaris rector eiusdem fuerit assignatus, appellantur *quasi-parochiae*⁹⁴⁾. Quod in hoc articulo de parochia dicitur, idem valet etiam de quasi-parochia.

145. Quomodo acquiratur vel amittatur.

I. *De acquirendo domicilio:*

1. Ad acquirendum domicilium duo simul concurrere debent: *a.* commoratio in aliqua parochia aut saltem in dioecesi; *b.* ut commoratio coniuncta sit cum animo seu intentione ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, *vel* protracta sit ad decennium completum⁹⁵⁾.

a. Domicilium acquiritur ex eo die, quo commoratio et animus manendi simul adsunt: necesse non est, ut quis per aliquod tempus iam ibi habitaverit; si vero deest animus manendi, acquiritur finito decennio.

β. Si de animo perpetuo ibi manendi non constat, ille ex variis indiciis, quae moralem certitudinem pariant, concludi debet. Eiusmodi indicia sunt: habitatio assidua, translatio maioris partis bonorum, acquisitio bonorum immobilium.

03) Cn. 92—95.

04) Cn. 216 § 2, 3.

05) Cn. 92 § 1.

2. Domicilium *legale* acquirunt personae in lege determinatae: *a. Uxor* a viro legitime non separata retinet domicilium viri; potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere, et si legitime separata est, etiam domicilium^{o7)}; *b. Minor* domicilium habet illius, cuius potestati subiicitur; sed minor infantia egressus potest etiam quasi-domicilium proprium acquirere; *c. Amens* habet domicilium curatoris^{o7)}.

Discrimen inter filios minores et maiores quoad domicilium in domo paterna hoc est, quod minores ibi domicilium necessarium habent, ita ut illud propria voluntate amittere non possint, maiores vero liberum, ita ut illud retineant, quamdiu velint, pro arbitrio autem illud deserere possint.

II. De *acquirendo quasi-domicilio*:

Acquiritur quasi-domicilium, si haec duo simul concurrunt: *a.* commoratio in aliqua parochia vel saltem dioecesi, et simul *b.* animus ibi manendi per maiorem anni partem i. e. saltem per sex menses *vel* commoratio reapse protracta ad maiorem anni partem^{o7)}.

«. Etiam quasi-domicilium acquiritur in primo casu ex eo die, quo haec duo simul adsunt, nec requiritur, ut quis per aliquod tempus iam ibi habitaverit; secus expleta semestrali commoratione.

β. Ad quasi-domicilium in aliquo loco acquirendum requiritur vera et proprie dicta habitatio in eodem loco; non sufficit, ut quis in aliqua regione instar itinerantis de loco in locum migret, nisi agatur de quasi-domicilio dioecesano.

γ. Ergo officiales publici, indices, professores, discipuli, famuli, ancillae etc., qui ratione officii, studii vel negotii gerendi in aliquo loco degunt cum intentione per maiorem anni partem ibi manendi, in eo loco quasi-domicilium habent. Si de animo per longius tempus in aliquo loco manendi non constat, iste ex variis indiciis concludi debet.

III. De *amittendo domicilio et quasi-domicilio*:

Amittitur utrumque domicilium, si haec duo simul concurrunt: *a.* actualis discessus e loco domicilii; et *b.* animus non redeundi. Sicut solus discessus e loco domicilii ad amittendum domicilium non sufficit, ita nec solus animus non amplius in eo loco manendi sufficit.

Domicilium ex eo die amittitur, quo haec duo simul adsunt, neque necesse est, ut alibi domicilium aut quasi-domicilium acquisitum sit.

Articulus secundus.

De ipso subiecto legis.

144. Personae diversae. Praemittenda sunt quae codex de personis potestati ecclesiae subiectis ratione aetatis vel domicilii statuit:

^{o7)} Cn. 93. Etiam uxor malitiose deserta a viro non potest proprium distinctum domicilium acquirere, nisi potest obtentam separationem perpetuam vel ad tempus indefinitum. Corn. int. A. A. S. XIV (1922) p. 526.

^{o7)} Cn. 93 § 1.

·») Cn. 92. 2.

1. *Ratione aetatis*, a. Persona, quae 21. aetatis annum complevit, *maior* est, infra hanc aetatem *minor*;

b. Minor, si masculus, censetur *pubes* a 14., si femina, a 12. anno completo;

c. *Impubes* ante plenum septennium dicitur *infans* seu puer vel parvulus et censetur sui non compos, expleto autem septennio usum rationis habere praesumitur. Infanti assimilantur, quotquot usu rationis habitualiter sunt destituti⁹⁾).

a. Codices civiles recentes ad plenam pubertatem plerumque annum 18. in viris et 16. in feminis exigunt; diversam autem in viris et feminis aetatem fere omnia iura requirunt, quia potentia generandi in feminis citius incipere solet quam in masculis¹⁰⁾).

β. Persona maior plenum habet suorum iurium exercitium; minor in exercitio suorum iurium potestati parentum vel tutorum obnoxia manet iis exceptis, in quibus ius minores a patria potestate exemptos habet, ut in susceptione sacramentorum et status religiosi.

2. *Ratione domicilii*. Persona dicitur *incola* in loco, ubi domicilium habet; *advena*, in loco, ubi quasi-domicilium habet; *peregrinus*, si versatur extra domicilium et quasi-domicilium, quod adhuc retinet; *vagus*, si nullibi domicilium habet vel quasi-domicilium¹¹⁾)

145. Subiectum legis generatim sunt *soli subditi legislatoris usum rationis habentes*. *Ratio primi* est: legem ferre est actus superioritatis et jurisdictionis; jurisdictio autem exerceri non potest nisi in subditos. *Ratio secundi*: quaevis lex inducit obligationem moralem; sed qui usu rationis carent, obligationis moralis non sunt capaces.

Subiectum legis duplici modo obligari potest, aut solum *habitualmente* seu in actu primo, aut habitualiter et simul *actualiter* seu in actu secundo. Obligatio in actu primo dicitur *imperfecta*, obligatio autem in actu secundo *perfecta*. Qui actualiter lege obligatus est eamque non servat, *formaliter* peccat; qui solum habitualiter lege tenetur eamque transgreditur, peccat *materialiter*.

146. Subiectum legis in specie. 1. *Lege naturali* saltem habitualiter tenentur omnes homines eo ipso, quod naturam rationalem habent, *etsi usum rationis adepti non sint*: etenim lex ista refertur ad ea, quae per se et necessario conveniunt vel disconveniunt cum natura rationali.

Qui usum rationis adepti sunt, lege naturae tenentur *in actu secundo*, qui usum rationis adepti non sunt, *in actu primo*; ergo non licet incitare pueros aut perpetuo amentes ad aliquid, quod lege naturali prohibitum est e. g. ad blasphemiam, impudicitiam etc., nam etiam pueri, agentes contra legem naturae, *materialiter* peccant. Ille vero, qui puerum ad violandam legem naturae inducit, utpote violationis causa principalis, *formaliter* peccat. Cum primum pueri usum rationis habent, transgredientes legem naturae ipsi formaliter peccant.

e") Cn. 88.

10°) Pubertas *naturalis* quandoque multum differt a pubertate *legali* seu canonica; sic in Aegypto anno 10., in Laplandia vix anno 18. puberes existunt

11°) Cn. 91.

2. *Lege positiva divina* (in quantum legi naturali superadditur), quae a Christo data est pro omnibus hominibus, omnes, lege autem, quae lata est pro fidelibus, soli fideles tenentur, *cum primum rationis usum adepti sunt*. Ideo omnes tenentur ecclesiam ingredi, baptismum suscipere, at non tenentur confiteri et eucharistiam suscipere nisi fideles.

Si quae ergo sunt leges divinae, quae aetati puerili iam convenient, ad eas servandas pueri tenentur; sic pueri quoque, qui rationis usum adepti sunt, si peccatum mortale commiserunt confiteri tenentur, et si in periculo mortis sunt, s. unctionem et viaticum suscipere possunt resp. tenentur.

3. *Lege ecclesiastica a. non tenentur*, qui baptizati non sunt, nec baptizati, qui usum rationis non habent, nec usum rationis habentes, qui septimum aetatis annum nondum impleverunt, nisi aliud iure expresse caveatur; *b. lege ecclesiastica generali* tenentur ubique terrarum fideles, pro quibus lata est; *c. lege ecclesiastica particulari* tenentur omnes, pro quibus lata est, et qui in illo territorio domicilium vel quasi-domicilium habent et simul actu ibi commorantur¹⁰²).

a. Infideles seu non baptizati non tenentur legibus ecclesiae, quia non sunt ecclesiae subditi; ideo per se licet diebus festis eis iniungere opera servilia.

b. Perpetuo amentes legibus ecclesiae non subjacent, quia ne habitualiter quidem ratione utuntur; ideo licet eis diebus prohibitis carnes praebere.

c. Amentes, qui lucida intervalla habent, ebrii, (ad breve tempus) delirantes legibus ecclesiae subjacent, quia habitualiter ratione utuntur; ideo non licet eis diebus prohibitis carnes praebere: quamvis enim comedendo carnes formater non peccent propter defectum cognitionis, peccant tamen materialiter, quia lege tenentur, cum habitualiter sint rationis compotes et solum hic et nunc eius usu careant.

d. Iure expresse aliud statuitur circa legem ieiunii et leges poenales, pro quibus maior aetas requiritur, ut suis locis dicetur.

147. De impuberibus.

1. *Ante septennium* completum non tenentur legibus mere ecclesiasticis, etiamsi usum rationis iam sint adepti: leges enim humanae non obligant nisi rationis compotes; sed quia leges humanae attendunt communiter contingentia, et communiter non contingit, quod pueri ante septennium completum usum rationis habeant, ideo lege ecclesiastica ante septennium completum non obligantur, etsi constet eos iam habere usum rationis.

a. Si certum est, eos post septennium expletum nondum pervenisse ad usum rationis, legibus certe non tenentur; item si dubium est, num pervenerint, non tenentur.

b. Ideo non peccant, ne materialiter quidem, impuberes, qui ante septennium completum diebus prohibitis carnes manducant, diebus festis missam non audiunt, etsi usum rationis iam sint adepti. Monendi sunt autem parentes, ut filios iam ante septennium legibus ecclesiae servandis assuefaciant: postea enim iam assueti eas facilius servabunt.

1«) Cn. 12. — Cn. 13.

2. *Post septennium* completum tenentur legibus ecclesiasticis, *quae eorum aetati conveniunt*: hac enim aetate capaces sunt obligationis; ergo obligatio eos afficit, nisi ecclesia aliud determinet. Ideo tenentur missam audire, a carnibus abstinere, semel saltem in anno confiteri; communionem paschalem recipere; at non tenentur ieiunare.

3. Impuberes non incurrunt ordinarias *poenas ecclesiasticas* latae sententiae et potius punctionibus educativis, quam censuris aliisve poenis gravioribus vindicativis corrigantur; puberes vero qui eos ad legem violandam induxerint vel cum eis in delictum concurrerint ad normam cn. 2209 § 1—3, ipsi quidem poenam in lege statutam incurrunt¹⁰³).

148. De haereticis et dubie baptizatis. 1. Per baptismum homo fit Christianus et subditus potestatis ecclesiasticae cum omnibus iuribus et officiis¹⁰⁴). Qui ergo *valide* baptismum suscepit, Christi ecclesiae subditus est, sive quoad fidem catholicus, haereticus, schismaticus vel apostata sit, et universalibus legibus ecclesiae tenetur, nisi expresse excipiatur¹⁰⁵). Nullum ergo dubium est, quin haeretici, schismatici, apostatae per se teneantur legibus ecclesiae; a peccato tamen formali nati in haeresi excusantur, quia plerique ignorant se legibus ecclesiae teneri¹⁰⁶); hoc autem non valet de iis, qui recenter ab ecclesia defecerant.

Sunt tamen auctores, qui opinantur haereticos, qui in secta iam a longo tempore constituta nascuntur, iis legibus non teneri, quae immediate ad sanctificationem animae tendant ut lex de sanctificatione festorum, de ieiunio: censent enim ecclesiam nolle urgere has leges, quia hoc magis in destructionem quam aedificationem cederet; teneri autem legibus, quae tutelam ordinis publici intendunt, ut sunt leges de impedimentis matrimonii¹⁰⁷). Post Codicem vero, qui can. 87 dicit baptizatos, qui obstricti sunt obice ecclesiasticae communionis vinculum impediens (ut haeretici, schismatici, apostatae) non habere omnia baptizatorum iura, attamen omnia officia, haec sententia improbabilis videtur. Et qui eam tenent, non permittunt catholicis, quominus haereticis legum violationem suadeant vel iniungant, quia Ecclesia non permittit, ut a catholicis ad agendum contra legem inducantur.

2. *Orto dubio de valore baptismi*, sive catholicus sive haereticus tenetur dubium solvere, vel manente dubio sibi certum baptismum procurare. Interim, quia per factum baptismi ecclesiae subiectus erat,

103) Cn. 2230. — Ab incurrendis reservationibus *peccatorum* impuberes ordinarie non eximuntur.

104) Cn. 87.

106) Cf. cn. 1099 § 2.

Itw) *Graeci* catholici non ligantur pontificiis legibus nisi in triplici causa: a. in materia dogmatum; b. si implicite ad eos extenduntur, scilicet ubi materia ipsa demonstrat eos comprehendere, quia non agitur de lege mere ecclesiastica, sed ius naturale et divinum declaratur; c. si leges explicite ad eos quoque extenduntur.

107) C. *Mare*, Institutiones morales Alphons.¹³ (Romae, 1906) I. n. 198. *Génicot*, Casus conscientiae (Lovanii. 1901). I. p. 22. — Econtra *Vermersch*, l. c. n. 253 et *Salsmans* in ed. 5. *Génicot*, Casus consc. (Bruxellis. 1905) p. 17

manet subiectus saltem *pro foro externo; pro foro interno* controversatur; sed raro erit praeceptum, quod solum forum internum spectet, ideo plerumque, propter subiectionem in foro externo, in utroque tenebitur.

149. An legislator suis teneatur legibus.

a. Duplex imprimis distinguenda est *vis* legis: *praeceptiva*, quae scilicet solum obligat ad servandam legem et ad incurrendam culpam in conscientia, et *coactiva*, quae etiam obligat ad subeundam poenam in transgressores statutam. Insuper vis praeceptiva alia dicitur *directa*, si obligatio oritur ex ipsa lege et voluntate legislatoris, alia *indirecta*, si lex solum est occasio, qua posita obligatio ex alio fonte e. g. ex lege naturali procedit. Iam quaeritur, num legislator teneatur legibus a se latis.

b. Legislator vel est collegium plurium, quod solum potestatem legiferam exercere potest ut in republica collegium deputatorum vel synodus provincialis vel capitulum generale in quibusdam ordinibus religiosis, vel est singularis persona ut papa, episcopus, imperator, qui solus leges condere potest.

1. Qui componunt collegium potestate legifera insignitum, tenentur legibus a se latis: singuli enim collegio, quod potestate legifera pollet, vere subiiciuntur. Ergo praeses reipublicae tenetur legibus reipublicae, metropolita legibus synodi provincialis, praelatus regularis legibus capituli generalis.

Singularis relatio, qua summus Pontifex refertur ad concilium oecumenicum, qua nimirum est supra concilium, efficit, ut ipse non sit subiectus legibus in concilio oecumenico latis.

2. Legislator, qui solus ferre potest leges, non tenetur suis legibus quoad vim coactivam, sed solum quoad vim praeceptivam, attamen indirecte tantum.

Ratio *primi* est, quia nemo se ipsum obligare potest vi coactiva, id quod omnes concedunt, ideo nec papa, nec episcopus incurrit censuras a se latis. Ratio *secundi* est, quia lege naturali tenetur legislator se conformare suis subditis in observatione legum, quas ipse condidit: bonum enim commune quod procurare tenetur, maxime promovetur bono exemplo: insuper decet, ut caput communitatis se conformet communitati, cui praeest. Ratio *tertii* est, quia solum inferior a suo superiore, nemo autem a seipso vere et directe obligari potest, quod communiter ab auctoribus conceditur.

3. Legislator autem, qui legem a se latam sine causa non observat, secluso scandalo graviter non peccat et accedente rationabili causa a lege omnino excusatur, etsi subditi eam violantes graviter peccent: ipse enim ex alia lege et ex alio fine obligatur, scilicet ut se conformet communitati, cui praeest, id quod exigit aequitas et decentia.

150. De clericis legibus civilibus subjectis¹⁰⁸). Etsi clerici sint membra societatis civilis, non tamen omnibus eiusdem legibus sub-

¹⁰⁸) Nomine clericorum veniunt: a. omnes, qui aliquem ordinem vel saltem primam tonsuram receperunt (cn. 108); b. omnes utriusque sexus religiosi, etiam laici et novitii (cn. 614); c. sodales piarum societatum sive virorum sive mulierum sine votis publicis in communi viventes (cn. 680).

iiciuntur, sed ab aliquibus exempti esse possunt aut iure divino aut iure ecclesiastico, *hire divino* quidem ab illis, quae statui clericali repugnant, iure ecclesiastico, in quantum ius divinum suadet immunitatem a quibusdam legibus, et ecclesia eam positive statuit.

1. *Summus Pontifex*, etsi non esset princeps saecularis, tamquam supremum caput ecclesiae Christi, quae est societas perfecta per omnia regna terrae diffusa, iure divino a quavis iurisdictione auctoritatis civilis immunis est, nisi ipse ultra ad tempus se ei subiicere velit, sicut summi Pontifices primorum saeculorum imperatoribus romanis de facto, non de iure, subiecti erant.

2. Summo Pontifici ius competit eximendi a iurisdictione civili *tum episcopos tum clericos*.

3. Certe immunes sunt clerici omnes: *a.* (iure divino) a servitio militari; *b.* (iure saltem ecclesiastico) a muneribus et publicis officiis civilibus, utpote alienis a statu clericali.

Cn. 139 complura recenset eiusmodi munera et officia clericis non convenientia e. g. tabellionis, notarii, advocati, senatoris (deputati). Quodsi alicubi haec munera declinari non possint, saltem sine licentia superiorum ecclesiasticorum acceptanda non sunt.

4. Leges civiles quoad vim praeceptivam servare tenentur quatenus iustae sunt nec officiis clericorum obstant; quoad vim coactivam ab Ecclesia puniendi sunt.

Omnes consentiunt clericos ad observationem legum civilium in conscientia teneri, obligationem vero non omnes ex eodem fonte derivant: alii enim censent a lege naturae, alii ab ipsa lege civili, alii tandem a voluntate Ecclesiae eam descendere. Secundam sententiam nostra aetate tuetur *Wernz* (1. n. 108), tertiam *Lehmkuhl* (1. n. 140).

5. Clerici in omnibus causis seu processibus sive contentiosis sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent, nisi aliter pro locis particularibus provisum fuerit¹⁰⁹).

a. Cum hodie potestas civilis hanc clericorum exemptionem raro agnoscat, ecclesia subiectionem clericorum sub certis legibus iudicialibus seu forensibus expresse per concordata permittit vel saltem tolerat.

b. In locis, in quibus nihil particulariter quoad hanc rem provisum est, haec servanda sunt:

a. Clerici conveniri (i. e. ad iudicem laicum citari) nequeunt sine venia ordinarii loci, in quo causa peragitur, quam tamen licentiam ordinarius, praesertim si actor est laicus, ne deneget sine iusta et gravi causa

β. Si nihilominus ab eo, qui nullam praehabuerit veniam, conveniatur, compatere potest, certiore tamen facto superiore, a quo venia obtenta non fuit.

151. De regularibus episcopi legibus subiectis.

1. *Regulares exempti* per se non tenentur legibus ordinariorum, in quorum dioecesibus existunt: privilegium enim exemptionis in hoc

w>) Cn. 120. Cf. 1. Cor. 6. 1 ss.

ipso consistit, quod regulares ab ordinaria episcoporum jurisdictione eximantur et soli Romano Pontifici immediate subsint¹¹⁰⁾.¹¹¹

2. Complures tamen sunt casus, in quibus regulares exempti episcoporum iurisdictioni sive ordinariae sive delegatae subiiciuntur.

Quandoque *per accidens* etiam in iis se subiicere debent episcopis, in quibus per se exempti sunt, ubi nempe vel ad vitandum scandalum vel ad bonum commune promovendum subiectio necessaria est. Econtra per indultum ab ordinario loci concessum obligatio legis communis cessat etiam pro omnibus religionis in dioecesi commorantibus. (Cn. 620).

3. An ipsae domus religiosorum exemptorum sint proprie loca exempta, controvertitur; post Codicem praevallet sententia negans; non enim directe domus eximit cn. 615, sed personas religiosas cum domibus, i. e. domus relate ad personas religiosas.

152. De peregrinis et vagis¹¹³⁾.

1. *Peregrini* non tenentur *legibus particularibus sui territorii*, nisi earum transgressio in proprio territorio noceat aut leges personales sint: leges enim territoriales, i. e. ita territorio affixae sunt, ut extra illud non se extendant; atqui peregrinus extra territorium est, quod lege afficitur¹¹²⁾.

a. Qui die reiunii particularis extra territorium suum versatur, ieiunium servare non tenetur. — Qui mane discedens e loco, ubi non est ieiunium, redit in locum domicilii sui, ubi servandum est ieiunium, potest ibi mane carnibus plene se reficere, etsi sciat se meridie iam futurum esse in loco domicilii sui, domi tamen a carnibus abstinere et ieiunium eatenus servare debet, quatenus adhuc servari potest, scilicet quoad abstinentiam. — Qui mane discedit e domicilio suo, in quo est ieiunium, certo sciens se vespere futurum esse in loco, in quo ieiunium non est, potest iam mane plene se reficere, quia ieiunium ut res indivisa praecipitur, a carnibus autem in domicilio suo abstinere debet, quia abstinentia singulas comestiones prohibet¹¹³⁾.

b. Qui tamen territorium elapso demum tempore ad legem implendam utili relinquit, nec legi satisfecit, contra legem peccat, ut si quis locum, in quo celebratur festum particulare, elapso tempore ultimi sacri deserat, quin missam audierit; qui vero eum ita deserit, ut ante tempus ultimae missae pervenerit extra locum, ubi celebratur festum, non peccat, si nullum sacrum audiat: nam si mansisset in loco, ubi praeceptum obligabat, poterat impletionem differre ad id tempus, quando autem pervenit ad alium locum, desinit obligatio¹¹⁴⁾.

c. Si lex dioecesana vetat scribere quidquam in ephemeride mala, hac lege tenetur etiam subditus in alia dioecesi commorans, quia transgressio in proprio territorio noceret.

110) Cn. 615.

111) Cn. 14.

112) Leges et statuta superiorum regularium obligant etiam extra territorium, quia iurisdicatio superiorum regularium subditos non afficit ratione territorii, sed ratione voti oboedientiae, quo personaliter superioribus subiiciuntur.

113) Cf. *De praecipis* n. 676, 3; 680.

114) S. *Alphonsus* n. 157.

2. Non tenentur *legibus particularibus loci, in quo versantur*, iis exceptis, quae ordini publico consulunt vel actuum sollemnia determinant (*locus i. e. lex localis regit actum*): leges enim non obligant nisi subditos; subditus autem solum est, qui domicilium vel quasi-domicilium habet in territorio legislatoris. Quodsi eadem lex in utroque domicilio vigeat, peregrini tamen a lege immunes sunt.

a. Qui relinquit locum domicilii sui, in quo est particulare ieiunium, et venit in locum, *ubi pariter est speciale ieiunium*, non tenetur ieiunare: non ratione praecepti sui domicilii, quia est extra territorium; non ratione praecepti huius loci, quia non est subditus legislatoris.

b. *vOrdini publico consulunto* illae leges plerumque poenales vel disciplinares (vel politicae in foro civili), quae in illo loco particulari damnum speciale avertere vel integritatem ordinis publici servare volunt. Ita lex, quae cavere vult propagationem alicuius epidemiae in quodam loco, etiam peregrinos obligat; a fortiori, si ordinarius loci vetat accessum ad quaedam theatra vel loca propter periculum spirituale vel scandalum fidelium, etiam peregrinos obligat. Si interdictum locale latum est, etiam peregrinis ibi non licet divina officia celebrare. Si in dioecesi quaedam condiciones statutae sunt pro admittendis sacerdotibus ad celebrandum, etiam peregrini tenentur¹¹⁰).

c. *Actuum sollemnia* sunt illae formalitates externae, quae pro validitate actuum iuridicorum vel contractuum statuuntur.

3. Peregrini tamen tenentur *legibus communibus*, quae vigent in eo loco, ubi versantur, etsi in suo domicilio essent abrogatae, iis autem non tenentur, si in loco, in quo versantur, non obligant.

Ergo peregrini diebus hebdomadae sanctae Romae ieiunare debent iuxta leges communes, *prout ibi vigent*. Econtra peregrini, qui tempore quadragesimae versantur in loco, ubi bis in die carnes comedere licet, possunt uti hoc privilegio, etsi in loco domicilii sui tale privilegium non existat

4. Qui legi communi in suo territorio iam satisfecit, non tenetur iterum satisfacere, si venerit in locum, ubi idem praeceptum serius urget, quia non existit obligatio idem praeceptum bis adimplendi. *Semel autem substantiam* praecepti servare tenetur, etsi in diversis locis diversis diebus observetur¹¹⁰).

In Belgio abstinentia sabbatina inter quadragesimam servatur feria IV; si Belga domi fer. IV eam servavit et sabbato versatur in Italia, non tenetur cum Italis sabbato iterum abstinere; si Italus fer. IV versatur in Belgio, sabbato iam redux futurus in Italiam, potius sabbato, ubi lex communis abstinentiam praescribit, eam servare tenetur; quodsi Belga fer. IV versatur in Italia et sabbato*

110) Ex praecepto ecclesiae *orationes* (collectae) ab episcopo loci imperatae recitari debent ab omnibus omnino sacerdotibus missam in dioecesi celebrantibus, tum a regularibus tum a peregrinis. S. C. R. 3. apr. 1811 n. 2613: 5. mari 1898 n. 3985.

n«) S. C. *Cone.* 9. febr. 1924 (A. A. S. XVI, (1V24J 94).

domi, semel abstinere debet, quia nullibi dispensatio adest; sed uterque, si versatur sabbato in Austria, ubi dispensatio concessa est, hac uti potest.

5. Vflgt tenentur legibus tam generalibus quam particularibus loci, in quo versantur. Considerantur ergo tamquam incolae loci, in quo versantur, ideo proprius eorum parochus vel ordinarius est parochus vel ordinarius loci, in quo actu commorantur¹¹⁷⁾.

Nota. Praeceptum *personale*, item privilegium personale eum, cui datum est ubique sequitur; ubique ergo dispensatione uti potest, sicut ubique praeepto adstringitur.

117) Cn. 14 § 2. Cn 94 § 2.

QUAESTIO QUINTA.

De promulgatione et acceptatione legis.

155. Promulgationis notio atque necessitas. 1. *Promulgatio* definitur externa legis propositio a legislatore sollemniter facta communitati.

a. Promulgatio fieri debet a *legislatore*, quia lex omnia ea, quae ad ipsius effectum obtinendum requiruntur, habere debet a legislatore. *Sollemnis* seu actu publico iussu legislatoris facta (voce praeconis, affixione in loco publico, insertionem in folio officiali), quo subditis certo constet legem promulgari.

b. Promulgatio legis differt ab eiusdem *divulgatione*, qua, facta iam promulgatione, in diversis locis inter subditos diffunditur, ut ad omnium notitiam deveniat. Patet divulgationem ad valorem legis necessariam non esse. Differt etiam a *notitia* seu cognitione legis: nam notitia legis nondum promulgatae non inducit obligationem; promulgatione autem facta lex obligat (in actu primo) etiam eos, qui legem adhuc ignorant. Qui ergo legis nondum promulgatae privatam notitiam habet, non peccat, si contra legem agit; qui autem contra legem iam promulgatam agit, materialiter peccat, etsi eam ignoret.

c. Episcopi promulgatae legis textum authenticum sibi comparare et cum subditis suis communicare et, si opus fuerit, explicare tenentur.

2. Promulgatio *necessaria est*, ut lex obtineat vim obligandi; lex enim subditos obligare nequit, nisi ipsis voluntas legislatoris obligandi subditos intimata sit; intimatur autem per promulgationem; quare lex ante promulgationem non obligat.

Qui affirmant, promulgationem non solum condicionem necessariam ad legis obligationem inducendam, sed elementum constitutivum ipsius legis esse ita argumentantur: lex formaliter est regula morum publica a principe lata ut est persona publica: atqui regula per publicationem constituitur publica; ergo lex per publicationem formaliter constituitur lex.

154. Promulgationis modus, hinc naturae requiritur et sufficit ille *promulgationis modus*, quo subditi legem ut a legislatore promulgatam cognoscere possint. Cum ad hunc finem obtinendum modi exstent diversi, legislatoris est illum eligere, qui ipsi ad finem aptus videatur; modus autem a legislatore electus plane sufficiens censeri debet.

a. Romani Pontifices prioribus saeculis sufficientem declarabant promulgationem, qua *leges ecclesiasticae* Romae in locis publicis affigebantur, nec necesse erat eas in singulis provinciis vel dioecesibus promulgare, *nisi in particulari casu ipse legislator aliud statuerat*. Inde vero ab initio anni 1909 eae solum *leges ecclesiasticae*, ea decreta et acta s. Sedis rite promulgata censentur, quae in *Commentario officiali actorum apostolicae Sedis* inserta et in vulgus edita fuerint, nisi in casibus particularibus alius promulgandi modus fuerit praescriptus¹¹”).

Ex voluntate *concilii tridentini* lex de clandestinitate matrimoniorum ad obligationem inducendam promulgari debuit in singulis parochiis. *Pius X* voluit.*

nH) Constitutio *Promulgandi*, 20. Sent. 1908. Cn 9.

ut decretum *Ne temere* (2. aug. 1907) de sponsalibus et matrimonio per eius ad ordinarios transmissionem promulgaretur.

b. Modus promulgandi *leges concilii plenarii et provincialis* ab ipsis Patribus, *leges episcopales* ab episcopo determinatur¹¹⁹). Per se sufficienter promulgatae censentur, si in urbe episcopali publicantur (eo quod e. g. in ecclesia cathedrali publice legantur vel in eiusdem valvis affigantur) vel si in folio dioecesano inseruntur.

155. Quando lex obligare incipiat (vacatio legis), *a. Leges pontificiae* obligare incipiunt *expletis tribus mensibus* a die, qui Actorum numero appositus est, nisi ex natura rei illico ligent aut in ipsa lege brevior vel longior *vacatio* expresse statuta fuerit¹²⁰).

a. Leges ergo ecclesiasticae sicut ante illum terminum neminem obligant, etsi legis notitiam habeat, ita elapso illo tempore omnes obligant (saltem in actu primo), etsi earum notitiam nondum habeant, immo quilibet legem scire praesumitur.

/?. *Leges* ecclesiasticae, quae *definitiones fidei* continent vel legem divinam declarant, statim omnes in conscientia obligant, qui legis cognitionem utcumque acceperunt: eiusmodi enim leges, cum iam sint promulgatae, ad inducendam obligationem non promulgatione, sed sola cognitione indigent.

γ. *Modus computandi tres menses* is est: *a.* Tres menses sumantur prout sunt in calendario; ergo non ut spatium 90 dierum, sed e. g. a 20. maii ad 20. augusti; *b.* sumendi sunt ita, ut finiantur ultimo die, ergo incipiente 20. augusti. Quodsi mensis careat die eiusdem numeri, incipiente ultimo die eiusdem mensis, e. g. si Actis oppositus est 31. ianuarii, spatium trium mensium finitur die 30. aprilis¹²¹).

b. Pro *legibus concilii plenarii et provincialis* tempus, quo obligare incipiunt, determinatur a Patribus; *leges episcopales* statim a promulgatione obligare incipiunt, nisi aliud in ipsis caveatur¹²²).

156. De acceptatione legis.

Lex *acceptari* dicitur, eo quod a subditis incipit observari; lex promulgata et cognita, quae a subditis non observatur,, non acceptari dicitur.

1. *Acceptatio* populi non requiritur, ut lex vim obligandi obtineat: superior enim independenter ab acceptatione populi potestatem et voluntatem habet obligandi subditos nec vera potestas legifera in principe consistere posset, si valor legum ab acceptatione populi penderet.

a. Id de lege civili adeo verum est, ut contraria propositio damnata sit¹²³); de lege ecclesiastica autem contrarium affirmare etiam haeresim saperet: fide enim certum est, potestatem legiferam eamque prorsus a populo independentem summum Pontificem immediate a Christo accepisse.

i'») Cn. 291 § 1; 335 § 2.

120) Cn. 9.

121) Cn. 34.

122) Cn. 291 § 1; 335 § 2.

123) *Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam.* Propositio 28. ab *Alexandro VII.* damnata. (D. 1128).

b. Fieri tamen potest, ut alicubi lex lata iure non recipiatur, si nimirum ibi vigeat contraria consuetudo, quae per legi additam clausulam derogatoriam non aufertur.

2. Si lex rite promulgata non servetur, statim consuetudo contraria oriri potest. In hoc casu illi, qui initio legem transgrediuntur, plerumque peccant, quando autem consuetudo contraria legitime praescripta est, subditi legem non servantes non amplius peccant. Patet effectum contrariae huius consuetudinis eundem esse, ac si lex non fuisset acceptata.

3. Si lex aliqua disciplinaria videatur populo nimis difficilis vel rerum adiunctis minus conveniens, ad legislatorem appellatio fieri potest; interim vero obligatio legis ex praesumpto consensu legislatoris suspenditur. Quodsi deinde legislator obligationem non urget, eam revocare censetur.

Quare episcopi leges pontificias per se acceptare et subditis promulgare tenentur; si tamen legem aliquam suae dioecesi minus convenientem vel etiam noxiam iudicaverint, rationes suas s. sedi exponere possunt et debent; interim s. Pontifex censetur nolle obligare; deinde vero eius definitioni parendum est. Quodsi nihilominus episcopo lex suae dioecesi certo noxia videatur, non tenetur eius observationem urgere.

QUAESTIO SEXTA.

De interpretatione legis.

Obligatio legis pendet a voluntate legislatoris verbis expressa; verba autem legis voluntatem legislatoris saepius obscure atque imperfecte tantum manifestant; quare non raro interpretatione indigent. Interpretatio duplex est, aut ordinaria seu simplex aut extraordinaria, quae »epikia« vocari solet.

Articulus primus.

De interpretatione simplici¹²⁴⁾.

157. Notio et divisio. 1. *Notio*. *Interpretatio* definitur: explicatio legis *genuina*, i. e. non ad lubitum facta, sed ita, ut fundetur in verbis legis consideratis secundum stylum curiae, contextum, obiectum, circumstantias.

Tota interpretatio eo tendit, ut mens legis quaeratur et determinetur. Mens autem legis quaeritur, quae verbis legis continetur; ideo mens legislatoris, quae verbis legis nulla ratione continetur, attendenda non est.

2. *Divisio*, a. *Ratione auctoris* in *authenticam*, quae fit ab ipso legislatore vel ab alio, cui legislator potestatem interpretandi dedit; in *usualem*, quae fit a subditis per modum, quo legem observant; in *doctrinalem*, quae fit a viris doctis secundum regulas genuinae interpretationis.

Interpretatio authentica alia datur *per modum legis*, alia per modum *sententiae iudicialis* vel *rescripti* in re particulari.

b. *Ratione actus* in *declarativam (comprehensivam)*, quae legem ex propria et usitata verborum significatione explicat, et *mutationem inducentem*.

Declarativa duplex est: vel declarat verba legis in se *certa*, vel explicat legem *dubiam*.

Etiam mutationem inducens duplex est: *extensiva*, quae legem ultra usitatum verborum sensum extendit; et *coarctiva*, quae legem infra usitatam verborum vim coarctat.

c. *Ratione modi* in *strictam*, qua sensus verborum secundum necessariam tantum significationem sumitur; ut si vox filius de genito tantum intelligitur; et in *latam*, qua sensus verborum extenditur, quantum ex ipsis licet, ut si vox filius etiam de adoptato accipitur.

Nonnunquam enim accidit, ut verba legis duplici sensu intelligi possint, quorum uterque est sensus proprius, sed unus est altero latior. Sic vocabulum *clerici*, si stricte sumatur, religiosos et episcopos excludere potest; quodsi idem vocabulum late sumatur, etiam religiosos et episcopos comprehendere potest.

1M) Cn. 18—20.

Leges, quae poenam statuunt aut liberum iurium exercitium coarctant aut exceptionem a lege continent, strictae subsunt interpretationi. (Cn. 19.)

158. Effectus interpretationis. 1. Interpretatio *authentica a* per modum legis data eandem vim habet ac ipsa lex; et si verba legis in se certa tantum declarat, promulgatione non indiget et valet retrorsum; si legem coarctat vel extendit aut dubiam explicat, non retrahitur et promulgari debet.

b. Data per modum sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari vim legis non habet et afficit tantum personas et res, pro quibus data est¹²⁵⁾.

Disputatio de interpretatione non mere declarativa hucusque ab auctoribus agitata, utrum scii, promulgatione indigeat nec ne, nunc soluta est.

2. *Interpretatio doctrinalis* non habet vim legis, quia non procedit a potestate legislativa, sed eum valorem habet, quem ipsi conciliant pondus rationum et doctorum auctoritas; quocirca ubi doctorum consensus habetur, interpretatio est moraliter certa; ubi vero doctores de sensu legis discordant, interpretatio solum probabilis habetur. Regulas interpretationis doctrinalis tradunt canonistae¹²⁸⁾.

3. *Interpretatio usualis* legitime praescripta aequivalet authenticae, ideoque certitudinem habet: nondum praescripta aequivalet doctrinali, ideoque solum probabilitatem habet.

159. Quis interpretari possit. Leges ecclesiasticas authentice interpretari potest legislator, eius successor et is, cui potestas interpretandi ab eisdem concessa fuit¹²⁷⁾.

a. Summus Pontifex authentice interpretari potest non solum leges a se latas, sed etiam omnes alias leges ecclesiasticas tum generales tum particulares. Insuper ipse ex concessione Christi Domini ius divinum tam naturale quam positivum authentice et infallibiliter declarare potest.

b. Episcopus authentice interpretari potest leges dioecesananas tum a se tum ab antecessoribus sive intra sive extra synodum latas: ipse enim est unicus earum legislator¹²⁸⁾. At interpretari non potest leges concilii provincialis, nisi hoc ipsi expresse commissum fuerit.

c. Congregationes romanae nunc potestatem non habent habitualiter et *per modum legis (authentice)* interpretandi leges ecclesiasticas non audito R. Pontifice, ne leges quidem a se ipsis approbante s. Pontifice

lae) Laymann, De legibus c. 18. Reuter, De legibus n. 252—258. Wernz-Vidal, Ius can. 1. n. 174—178.

¹²⁵⁾ Cn. 17. 2.

¹²⁷⁾ Cn. 17, 1.

¹²⁸⁾ Cf. cn. 362.

latas. Etiam S. C. Rituum, quae antea hac facultate instructa erat, ea nunc caret. Sola *Commissio* (Consilium) 15. sept. 1917 instituta ius habet authentice interpretandi canones Codicis iur. can., audita tamen in rebus maioris momenti s. congregatione, ad quam res pertinet, quae Consilio disceptanda proponitur.

Tum ss. congregationes tum etiam tribunalia romana, sicut quilibet iudex ecclesiasticus, leges authentice interpretari possunt *per modum sententiae iudicialis* aut *rescripti* in re particulari.

Articulus secundus.

De epikia.

160. De epikia. 1. *Epikia* (ἐπιείκεια, aequitas¹²⁰) definiri potest interpretatio restrictiva legis, qua iudicatur legem ad particularem aliquem casum ob speciales circumstantias non se extendere, licet in ver-
bis legis clare contineatur. Ratio admittendi epikiam est, quia legislator humanus praevidere nequit diversissima adiuncta, in quibus homines reperiri possunt, et si ea praevideret, lege sua, quae communiter contingentia tantum respicit, comprehendere non posset; et ideo merito censetur eiusmodi casus noluisse sua lege universali comprehendere.

Etiam epikia quaerit et explicat mentem legislatoris, sed non quoad sensum verborum, sed quoad exceptionem casus particularis a lege universali, cuius verba in se clara sunt.

Epikia differt *ab excusatione*, quae locum habet ubi lex iuxta verborum tenorem observata nimis difficilis evaderet, ut si quis ad audiendum sacrum relinqueret graviter aegrotum vel si aegrotus ieiunaret. Ita David excusatus erat, cum panes propositionis manducaret¹³⁰).

2. *Epikia* sensu proprio locum habet, si ex circumstantiis prudenter iudicari potest, legislatorem in hoc casu, in quo lex non est nimis difficilis, noluisse obligare, etsi potuisset, quia merito praesumitur nolle obligare cum toto rigore et in omni casu, quo potest¹³¹).

Qui die festo magnum lucrum extraordinarium amitteret audiens sacrum, epikia uti potest. Si protestans, quem instruis, tibi offert textum ex libro prohibito, ut statim respondeas, lege non teneris.

3. *Quando uti non liceat*. Neque in lege naturali neque in legibus positivis divinis epikia adhibenda est, quia supponi non potest Deum non praevidisse omnia adiuncta possibilea. Attamen possibilis est excusatio ut in exemplo Davidis manducantis panes propositionis. Non licet uti epikia in *legibus* actum ipso facto *irritantibus*: in his enim

¹²⁰) >Benigna interpretatio secundum aequum et bonum.< S. Th. 1. II. q. 96. a. 6. 11. 11. q. 120

I. Reg. 21, 6.

¹³¹) Cf. *Suarez*, De legibus 1. 6. c. 7. n. 11 S. Th. I. 11. 96, 6.

legibus bonum commune postulat uniformitatem et certitudinem circa valorem aut nullitatem actuum, ita ut sine dispensatione omnes sint certo invalidi. Ideo mens legislatoris particulares casus excipere nequit.

Etsi lex humana quaevis per se epikiam admittat, ex praxi tamen fori civilis *lege civili* non semper admittitur. Si e. g. parochus propter urgentem mortis causam duos concubinarios matrimonio iungit sine praecedente matrimonio civili, ubi lex matrimonium civile praescribit, parochus, legitima usus epikia, recte agit, iudex civilis tamen parochum quandoque reum declararet violatae legis civilis.

QUAESTIO SEPTIMA.

De obligatione legis.

Articulus primus.

De obligatione legis in genere.

161. Existentia obligationis. 1. Quaelibet lex obligationem in conscientia seu sub peccato inducit: primus enim et essentialis effectus legis est obligatio servandi legem; quocirca lex, quae nulla ratione ne ad poenam quidem subeundam in conscientia obligat, non est lex.

Ergo exploratum est etiam *legislatores civiles*, quamvis sit impius vel ethnicus, condere posse leges in conscientia obligantes. Constat *a.* ex natura potestatis ab ipso Deo collatae, cui inest officium servandi boni communis, arcendique a societate civili condicionem anarchicam; *b.* ex s. scriptura: *Non est potestas nisi a Deo. ... Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit Subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam*¹³²⁾.

2. *Quaenam* sit obligatio legis, utrum *ad culpam*, an *ad poenam* vel *ad utrumque*, dependet primario ab ipsa materia legis, secundario a voluntate legislatoris.

a. A materia legis: Sunt enim leges etiam civiles quarum finis ad bonum commune ita necessario obtinendus est, ut ipse finis aut immediate ad culpam obliget, aut certe citra hanc obligationem obtineri non possit; tales leges ad culpam obligant. Saepe etiam consuetudo, utpote optima legum interpres, id ipsum demonstrat; si enim subditi, etiam timoratae conscientiae, legem practice habent poenalem, talis censenda est.

b. A voluntate legislatoris, quae conici potest: «. *ex declaratione ipsius legislatoris,* qualis habetur de regulis quarundam religionum; *β. ex verbis ipsius legis:* si lex solum poenam praescribit (qui hoc fecerit, subeat hanc poenam), erit poenalis; si praecipit et simul poenam imponit, erit mixta; item si non continet verba praeceptiva, ordinarie erit poenalis, quodsi talia continet, ordinarie erit praeceptiva. Etsi enim defectus verborum praecipientium non sit certum signum legis poenalis, *ordinarie* tamen, si lex fertur mere assertive, censetur esse poenalis, et si fertur per modum praecepti vel prohibitionis, censetur esse praeceptiva; *γ. ex gravitate poenae:* etenim si legi *civili* additur gravissima poena temporalis, quae proportionem non habet cum transgressione, constat legem esse poenalem. Sane legislator non censetur ad utrumque obligare velle, ad incurrendam culpam et simul ad incurrendam poenam exorbitantem, nisi agatur de lege gravissimi momenti.

162. Qualitas obligationis. Obligatio legis potest esse *gravis* vel *levis*; quaenam autem obligatio in singulis legibus imponatur, tum ex materia, tum ex adiunctis et fine legis, tum ex voluntate legislatoris dependet.

«*) Rom. 13. 1. 2. 5. Cf. 1. Petr. 2, 13.

a. Materiam gravem legislator imponere potest sub gravi, vel etiam sub levi, nisi qualitas materiae postulet obligationem sub gravi. Ut ergo lex sub gravi obliget, requiritur tum materia gravis, tum intentio legislatoris (saltem implicita) sub gravi obligandi.

Quocirca ut lex sub gravi obliget, duo requiruntur: materia gravis et intentio legislatoris sub gravi obligare volentis. *Materiam gravem* esse colligitur ex natura rei, ex fine legis et ex circumstantiis. Obligationem materiae gravis ex *intentione* legislatoris gravem esse dignoscitur potissimum: *a.* ex verbis legis, quae si magnam vim habent (severe, districte praecipimus, mandamus in virtute s. oboedientiae, sub interminatione divini indicii mandamus), significant gravem obligationem; *β.* ex gravitate materiae: in materia enim gravi, quae scilicet multum confert ad obtinendum finem a lege intentum, legislator censetur sub gravi obligare voluisse, nisi contrarium constet; *γ.* ex gravitate poenae: etenim si legi additur gravis poena spiritualis e. g. excommunicatio latae sententiae, signum est legem sub gravi obligare; in lege tamen civili poena impropor-tionate magna plerumque legem poenalem significat: *δ.* ex interpretatione doctorum; *e.* ex consuetudine seu ex sensu et praxi subditorum.

De intentione autem legislatoris haec nota: sicut necesse non est, ut legislator explicite intendat obligationem in conscientia imponere, ut lex in conscientia obliget, ita necesse non est, ut explicite intendat obligationem gravem imponere, ut lex sub gravi obliget; sicut enim intentio obligandi in ipso usu potestatis legiferae contineri censetur, pari modo legislator materiam gravem generatim etiam sub gravi iniungere velle praesumitur. Quare omnino tenendum est etiam *legislatores infideles* condere leges in conscientia obligantes. Si tamen constat legislatorem atheum obligationem coram Deo et in conscientia nihili facientem solam obligationem ad poenam in transgressores infligendam agnoscere, recto supponitur, eius leges esse mere poenales, nisi obligationem in conscientia absolute exigant.

b. Materiam levem legislator per se sub gravi iniungere non potest, nisi specialis finis vel adiuncta materiam faciant gravem; obligatio enim materiae non proportionata legem faceret nimis onerosam et multiplicaret peccata.

Unde si materia simpliciter levis est, transgressio non est mortalis, etsi legislator sub gravi obligare voluisset; et si lex sub gravi obligans in materia levi violatur, transgressio pariter non nisi levis est.

Si tamen materia in se levis evadat gravis ex fine vel ex adiunctis, sub gravi sine dubio imponi potest: sic grave est, si celebrans omittat infundere modicum aquae in calicem; si unus se subtraheret v. g. legi tributorum, non magnum damnum fieret reipublicae; cum vero exinde plures se subtraherent, potest etiam singulis sub gravi imponi.

165. Ad quid obliget lex. Obligatio, quam lex inducit, complura elementa sive explicite sive implicite in se continet; obligat:

1. Ad sui *observationem*; haec potissima et essentialis est efficacia legis, in qua aliae obligationes implicite et virtute continentur.

2. Ad sui *cognitionem*: cum enim lex observari non possit, nisi cognoscatur, ideo, ne legislatio evadat inutilis, primo sui cognitionem praecipere debet. Eo ipso autem obligat etiam ad ordinaria media adhibenda, quae ad legem cognoscendam conducunt.

a. Hinc ignorantia voluntaria seu vincibilis alicuius praecepti hic et nunc obligantis peccatum est contra illud ipsum praeceptum, quod ignoratur, et quidem grave, si ignorantia ex gravi negligentia processit.

b. Sicubi statuta a clericis observanda in folio dioecesano ab episcopo promulgantur et divulgantur, tenentur clerici folium emere vel saltem ex aliis, qui illud legunt, quandoque inquirere, quid ab episcopo statutum fuerit: hoc enim est medium cognoscendi statuta episcopi ordinarium, ad quod adhibendum proinde omnes tenentur.

3. Ad adhibenda *media ordinaria*, quae ad ipsius observationem *proxime* necessaria sunt: qui enim tenetur ad finem, eo ipso tenetur etiam ad media, quae ad obtinendum finem proxime necessaria sunt. Ad adhibenda autem media *extraordinaria* et *remota* lex non obligat, quia haec obligatio nimis onerosa et difficilis esset.

Qui officium divinum recitare tenetur, tenetur sibi comparare et conservare breviarium, quo illud recitare possit; et qui praevidet se ipso die ieiunii habere non posse cibos esuriales, tenetur pridie eos comparare, ut ieiunium servare possit.

4. Ad *removenda* vel *praecavenda impedimenta*, quae eius observationem proxime impossibilem reddant, si id fieri possit sine gravi incommodo: qui enim ad finem tenetur, eo ipso tenetur etiam ad removenda vel non ponenda impedimenta, quae fini obtinendo proxime obstant.

Qui ipso die ieiunii sine iusta causa venatum exit, praevidens se prae lassitudine eo die ieiunare non posse, contra praeceptum ieiunii peccat; et qui die festo mane se inebriat praevidens se propterea sacro interesse non posse, non solum contra temperantiam, sed etiam contra praeceptum audiendi sacri delinquit.

5. Ad vitandum *periculum proximum peccandi* contra legem: ei enim, qui sine proportionata causa quaerit proximum periculum vel occasionem peccandi contra legem, legis violatio est voluntaria in causa.

Qui ergo sine iusta causa se exponit proximo periculo peccandi, contra idem praeceptum peccat, cuius violandi periculum quaerit.

Articulus secundus.

De obligatione legum specialium.

§ 1. De lege poenali¹¹³⁾.

164. Quid sit. Legislatori, qui efficaciter vult ut aliquis actus ponatur vel omittatur, duo media praesto sunt: unum spirituale, scii, obligatio in conscientia, alterum materiale, scii, poena subeunda, si actus

¹¹³⁾ *Sttare?* | c | 5. c. 3 ss. *Blederlack*, Die Lehre von den Pünalgesetzen, ZkTli 23 (1899) 155 ff. *Ius Pontificium* IV, p. 119ss. *I. Gienechea*, Principia turis politici (Roma 1939) II. n. 243—247.

non ponatur vel omittatur. Non raro per hoc alterum medium efficacius finis a legislatore intentus obtinetur. Si ergo hoc alterum medium adhibet, habetur *lex mere poenalis*, si utrumque, *lex mixta*.

Inde patet: *a.* Etsi singuli actus non postulentur in conscientia vi legis, tamen aliunde aliqua obligatio in conscientia adesse potest; sicut religiosi regulas, quamvis singulae non obligent in conscientia, tamen in genere ex studio perfectionis observare tenentur, ita cives v. g. statuta, quibus ordinatur modus incedendi et currus vehendi in plateis, in genere observare tenebuntur ad pericula vitanda, quamvis nemo putet se in conscientia culpam contraxisse, si in singulari casu, ubi periculum non est, contra egerit, *b.* Semper tamen poenam statutam in conscientia subire tenentur, quia tenentur agnoscere auctoritatem legislatoris ad illos actus postulandos.

2. Legislatorem posse condere leges mere poenales non est dubium: nam lex mere poenalis rationem verae legis habet, aequae ac lex praeceptiva. Haud raro bonum commune quandoque aliam legem quam poenalem non exigit, eo quod subditi ex solo timore poenae ad observandam legem sufficienter impellantur, et fini legis satisfiat per poenae solutionem¹³⁴).

a. Sunt quidem nonnulli doctores scholastici, qui negant posse esse legem mere poenalem. His accedit unus alterve ex theologis recentibus¹³⁵). Eorum argumenta sunt haec: «. De ratione legis est, ut obliget in conscientia; lex autem mere poenalis est lex arbitraria (ein bloßes Willkürgesetz), cuius scilicet existentia arbitrio legislatoris tribuatur et cuius observatio arbitrio subditorum permittatur, *β.* Poena supponit culpam; sed qui legem poenalem transgreditur, non committit culpam, cum in conscientia non obliget.

b. Verum omnino tenenda est communis doctorum sententia posse esse leges mere poenales. Sane quaevis lex intendit aliquem actum vel ponendum vel omitendum; iam vero ut lex assequatur id quod intendit aut ipsum actum praecipit atque in conscientia ad illum obligat, aut actum proponit et hypothetice poenam praecipit, si nempe actus non fiat aut non omittatur. Proprium igitur obiectum legis poenalis est *poena* hypothetice subeunda, quae in hac lege non est sanctio legis nec vindicatio culpae, sed medium, quo legislator subditos urget ad actum a lege propositum atque intentum.

c. Ad argumenta negantium notandum est. *a.* De ratione legis non est, ut in conscientia obliget ad actum, quem intendit, sed satis est, ut obliget ad poenam, si actus intentus non fiat. *β.* Poena supponit culpam aut moralem aut civilem, at non semper moralem. *Vel melius ita:* Poena proprie dicta supponit culpam, non autem poena late dicta, quae solum iustam causam supponit, propter quam inferatur. Poena enim late dicta est quodvis incommodum, quod a superiore ex iusta causa irrogatur, quae in hoc casu est omissio actus a lege intenti.

165. Num et quae sint. Quaeritur ergo, num reipsa conditae sint atque existant leges mere poenales.

1. Licet ecclesia possit leges ferre mere poenales, de facto tamen, si regulae et statuta quorundam ordinum religiosorum excipiantur,

¹³⁴) *F. Maroto*, Instit. iur. can. 1. n. 221.

¹³⁵) Cf. *TUbingen* theol. Quartalschrift 1898, S. 655 ff. 1900, S. 204 ff. 1902, S. 575 ff. *Lopez*, Theoria legis mere poenalis et hodiernae leges civilis, *Periodica* 27 (1938) 208—216.

vix ullae existunt *leges ecclesiasticae mere poenales*³⁶⁾; existunt autem *leges civiles* mere poenales.

2. *Leges civiles* mere poenales in genere sunt omnes illae, quarum finis sufficienter obtineri potest, eo quod subditi solum timore poenae ad earum observationem adigantur, nisi legislator aliud declaravit. In specie vero poenales censentur: *a.* statuta, quae ad ordinem communitatis externum referuntur (die Polizeiverordnungen); *β.* leges de caesione lignorum, de venatione, piscatione, pastione in silvis, pascuis vel paludibus *communitatis*, ubi id sub poena prohibetur. Iure gentium (Haager Landkriegsordnung von 1899—1907) exploratio rerum (Spionage) declarata est licita tempore belli; exploratores tamen capti et convicti plerumque morte plectuntur. Num insuper aliae sint leges (tributorum ac militiae) suis locis dicetur.

3. *Praeceptivae* universim sunt leges, quarum finis sufficienter obtineri nequit, nisi subditi etiam timore culpa ad earum observationem adigantur; eiusmodi sunt: *a.* leges, quae confirmant legem naturalem vel positivam divinam; *β.* leges, quae immediate conferunt ad commune bonum ut leges, quae referuntur ad contractus, publica officia etc.; *γ.* leges, quae definiunt iura, ut lex, quae ex bonis paternis tribuit partem legitimam filiis etc.

Hocce principium, leges civiles haberi posse poenales, quae natura sua non exigunt, ut sint praeeptivae, praesertim de legibus valet, quae a *modernis guberniis* quamplurimae conduntur; *a.* quia, quae nunc sunt gubernia, unice media externa adhibent ad legum observationem urgendam, obligationem vero conscientiae parvipendunt, atque ideo implicite declarant se obligationem internam non urgere; *b.* quia civium, etiam eorum, qui timoratae sunt conscientiae, communis persuasio invaluit, has leges in conscientia non obligare.

Nota. *Vcrmeersch-Creuscn*, Theol. mor. I. 172—177 redit ad conceptum legis mere poenalis, quem profert S. Alphonsus (De legibus n. 145). Secundum eum lex mere poenalis omnino non obligat in conscientia, sed tota quanta manet in foro iuridico seu fori exterioris. Imputatio iuridica fit propter culpam iuridicam, quae esse potest vel violatio legis mere poenalis vel omissio etiam involuntaria diligentiae praescriptae. Poena infligitur ergo sine culpa theologica sed non sine culpa iuridica.

§ 2. De lege irritante.

166. Notio. 1. *Lex irritans* ea dicitur, quae invalidos reddit actus, qui ex se considerato solo iure naturae validi essent.

a. Irritationes circa actus iuridicos, ut contractus, matrimonium, vota, iuramenta, professionem religiosam, electiones et beneficia potissimum versantur.

b. Ratio huius legis est, ut fraudes, pericula et alia incommoda a societate arceantur et hac ratione bonum commune promoveatur.

c. Ex his patet legem irritantem per se non esse poenalem; sed quia irritatio actus in gravamen agentis cedit, ea in poenam delicti imponi potest.

13β) Cf. *Wernz-Vidal*, Ius can. I. n. 165.

2. Duplex distinguenda est irritatio:

a. Moralis, qua actus valore naturali, quem iure naturae in foro conscientiae habet, spoliatur, et *civilis*, qua actus solum valore positivo, quem ex iure civili in foro externo habet, spoliatur. Actum mere civiliter irritum potestas politica non agnoscit nec tuetur; in foro autem conscientiae ius suum aequè producit, ac si irritatio non adesset.

b. Irritatio moralis vel est *lata* (plenissima), si efficit, ut actus sit ex ipsa lege nullius valoris; vel est *ferenda*, si exigit sententiam iudicis. Haec sententia iudicis interdum nullitatem actus mere *declarat*, interdum vero eam *efficit*; in priore casu actus erit nullus a primo momento, in altero casu usque ad sententiam effectus suos retinet.

167. Divisio. Leges irritantes dividuntur: *a.* In leges, quae actum *absolute* irritant, et in leges quae tantum *in gratiam* alicuius (minoris vel laesi) huic tribuunt *ius actionis* coram iudice pro rescissione.

b. In leges, quae actum *prohibent et simul irritant*, ut sunt impedimenta dirimentia matrimonii, et in leges, quae actum *solum irritant, non prohibent*, ut sunt sollemnitates testamentorum.

c. In leges *directe irritantes*, quae actum simpliciter irritum declarant; *indirecte* irritantes, quae certam formam vel sollemnitatem in actu servandam praescribunt, qua deficiente actus est nullus; ad has accedunt *inhabilitantes*, quae personam ad actum ponendum inhabilem declarant, ita ut inde actus positus nullius valoris sit.

168. Principia. 1. Legislatores tum ecclesiasticos tum civiles *habere potestatem* ferendi leges irritantes omnes concedunt, quia hoc ad bonum commune utile, quandoque etiam necessarium est. Ideo, non quidem pro arbitrio sed exigente bono communi, leges irritantes condere possunt.

Inde non sequitur, legem positivam praevalere legi naturali; nam ipsa lex naturae exigit, ut potestas socialis ad bonum commune instructa sit hac facultate. Insuper lex naturalis ad valorem actus, v. g. donationis, elementa essentialia non sensu ita exclusive postulat, ut nil aliud posci possit, sed solum minimum exprimit, relinquens legi positivae ulteriorem determinationem.

2. Irritatio moralis plenissima *non praesumitur*, sed ex verbis legis vel ex fine, qui secus obtineri non potest, *probari* debet. Inde leges *ecclesiasticae* actum ipsum naturaliter et in conscientia reddunt invalidum; leges autem irritantes *civiles* ante sententiam iudicis actum per se solum civiliter et in foro externo reddunt invalidum, nisi aliud vel ex obiecto vel ex verbis legis certo constet.

Rationes sunt: Ecclesia ipsa proprias leges irritantes tunc solum ut tales habendas esse dicit, si hoc expresse vel aequivalenter statuitur. Quoad leges civiles vero observandum est *a.* terminum >nullitas< de facto sensu ambiguo adhiberi a codicibus; *b.* jurisperitorum opiniones in hac re valde discrepare; *c.* inde nullitatem actuum ante sententiam iudicis saltem dubiam esse, ideoque practice non existere

3. Leges *mere irritantes* non obligant in conscientia ad omittendum actum, sed solum ad subeundos effectus irritationis; leges autem *irritantes et simul prohibentes* in conscientia obligant ad omittendum actum. Ideo non licet matrimonium inire cum impedimento dirimente, licet autem per se testamentum condere sine forma legali.

4. Lex *irritans* generatim effectum suum obtinet, etsi invincibiliter ignoretur vel actus ex gravi metu ponatur¹³⁷⁾: exigitur enim a bono communi, ut lex propter ignorantiam invincibilem vel gravem metum agentis non cesset: ideo nullum est matrimonium, quod bona fide cum impedimento irritante contrahitur. Si vero irritatio unice vel primario per modum poenae statuitur, effectu caret, si culpa v. g. ob ignorantiam vel metum gravem deest.

5. Lex irritans cessat in casu impossibilitatis communis vel gravissimi incommodi communis.

Aliqui auctores epikiam admiserunt etiam in casu gravissimi damni privati¹³⁸⁾; agebant de casu perplexo in matrimonio ineundo; sed cum in tali casu per codicem ampla dispensationis facultas data sit, sententia rarissime locum applicationis habet.

§ 3. De lege in praesumptione fundata.

169. Praenotiones. 1. Praesumptio est rei incertae probabilis conjectura¹³⁰⁾. Quaevis lex, quae in praesumptione fundari dicitur, praesumit seu supponit aut periculum aliquod universale aut factum aliquod particulare. Ideo duplex distinguitur lex in praesumptione fundata: lex, quae fundatur in praesumptione communis *periculi*, et lex, quae fundatur in praesumptione *facti* particularis.

2. Prior supponit in eiusmodi actione communiter locum habere periculum peccati, fraudis.

Sic lex prohibens lectionem quorundam librorum supponit eam communiter afferre periculum peccandi; lex prohibens matrimonia mixta supponit in eis communiter intervenire periculum perversionis quamvis in casu particulari forte locum non habeat.

Nota. Patet legislatorem has leges condentem pericula non supponere, sed, cum certum sit ea communiter subsistere, legem condit ad ea praecavenda. Quare leges, quae fundatae dicuntur in communi periculo, aptius dicuntur leges latae *ad praecavendum* commune periculum *generale*, prout a novo Codice reipsa vocantur cn. 21.

3. Posterior supponit culpam, negligentiam vel aliud factum reipsa exsistere, quamvis in casu particulari forte non exsistat. Sic lex praecipiens oboediendum esse sententiae iudicis supponit factum eam esse iustam, quamvis forte iusta non sit.

¹³⁷⁾ Cn. 16. 1. habet: Nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excusat, nisi aliud expresse dicatur.

¹³⁸⁾ S. *Alphonsus* VI n. 613; *Ballerini-Palmieri* I n. 318 ss.

iae) Cn. 1825 § 1.

170. Principia. 1. Lex, quae fundatur in praesumptione *facti*, non obligat in conscientia, si factum reipsa non subsistit, nisi aliquando per accidens.

a. Katio est, quia in hoc casu, cum praesumptio falsa sit, deest fundamentum legis seu sententiae et proinde etiam obligatio; inde axioma: *praesumptio cedit veritati*. Hinc si quis per sententiam iudicis condemnatur solvere mulctam propter damnum ab animali suo illatum, non tenetur eam solvere, si damnum non fuit illatum; et si ad solvendum cogitur, uti potest occulta compensatione.

b. *Per accidens* in conscientia obligat, quando eius observatio hinc quidem gravis non est, inde vero eius non-observatio magna incommoda infert sive nobismetipsis sive proximo sive bono communi.

2. Lex, quae fundatur in praesumptione *periculi*, semper obligat in conscientia, etsi in particulari casu periculum non subsistat.

Katio est: a. Fundamentum legis semper adest: nam suppositio, cum tali actione communitur connexum esse periculum, semper vera est, etsi in particulari casu non subsistat.

b. Lex non cessat, nisi finis legis universaliter et contrarie cessaverit: alias enim mala, quae lex praecavere intendit, efficaciter non impedirentur, quia multi sibi falso persuaderent nullum adesse periculum. Hinc a lectione libri prohibiti etiam ille abstinere debet, cui ex lectione nullum periculum imminet.

c. Confirmatur cn. 21: Leges latae ad praecavendum periculum generale urgent, etiamsi in casu particulari periculum non adsit.

Articulus tertius.

De modo obligationem implendi.

171. Principia. 1. Legi *negativae* satisfit per omissionem actus prohibiti sine contraria voluntate; lex enim negativa nil aliud praecipit, nisi omissionem actus.

Qui ergo die vetito non comedit carnes, quia non habet, implet praeceptum abstinentiae, licet de praecepto ne cogitet quidem, modo non adsit intentio contraria; quae esset violatio legis interna.

2. Leges *affirmativae* in genere praecipiunt *substantiam* actus, non *modum*; inde sequentes regulae, quae valent etiam de praeceptis particularibus et de obligationibus sponte susceptis:

a. Si lex praecipit *praestationem realem*, solum requiritur rei praeceptae praestatio, quae etiam *per alium* fieri potest, non requiritur intentio praestandi rem debitam.

a. Eiusmodi leges e. g. solvendi debitum, solvendi tributum natura sua non praecipiunt nisi rei praestationem, qua exhibita, etsi ignoranter, immo et reluctantanter, finis legis obtentus est, cum lex aliud non intendat nisi effectum externum. Ideo etiam ebrius vel coactus eiusmodi legi satisfacit. Attamen ut hae leges formaliter et meritorie impleantur, requiritur intentio ponendi opus praescriptum¹⁷⁰).

14°) Cf. *Struggl*, Theologia moral, tract. 3. q. 2. n. 14. *Schindler* 1. p. 226.

β. Per alium res debita praestari potest, quia res in alium transferri potest, dummodo ille, in quem transfertur seu pro quo praestatur, aliquo modo (tacite vel saltem interpretative) consentiat, secundum adagium: *res aliena fieri potest mea*.

b. Si lex praecipit *actionem personalem*, requiritur et sufficit, ut opus praescriptum humano modo i. e. cum intentione illud faciendi ponatur, et quidem *ab ipso* qui lege obligatur.

a. Eiusmodi leges, utpote hominibus impositae, actus humanos postulant, qui scilicet scienter et voluntarie ponantur. Aliud autem non requiritur, quia finis a legislatore intentus hoc modo sufficienter obtineri potest. *Per alium* hae leges impleri nequeunt, quia actiones in alium transferri non possunt: *actio aliena non potest fieri mea*.

β. Requiritur quidem voluntas ponendi opus praescriptum, quando opus ipsum, non solum effectus operis praecipitur; sed non requiritur intentio satisfaciendi praecepto, et multo minus intentio obtinendi finem a legislatore intentum, quare axioma invaluit: *finis praecepti non cadit sub praecepto*. Non *intentio satisfaciendi* praecepto, quia leges non eo tendunt, ut subditi per earum observationem subiectionem suam et oboedientiam testentur erga legem, sed ut finis boni communis per eas promoveatur. *Finis* autem a legislatore intentus per ipsos actus praeceptos a subditis impletos obtinetur, etsi ab eis non intendatur.

γ. Hinc qui dormiens vel nolens et solum coactus assistit sacro, non satisfacit praecepto audiendi missam, quia non agit humano modo; et qui pergit ad ecclesiam, dum ibi fit sacrum, solum ut exspectet amicum, pariter non satisfacit praecepto, quia non habet intentionem faciendi opus praescriptum; qui vero ex metu interest sacro, satisfacit praecepto. — Qui ignorans esse diem festum assistit sacro, satisfacit praecepto et qui opus ex voto debitum vel pro poenitentia impositum persolvit sine intentione implendi obligationem, eidem satisfacit, modo opus non applicet in alium finem, qui cum fine praecepti componi nequeat: quilibet enim censetur habere intentionem prius satisfaciendi debitis quam ponendi opera supererogatoria. — Satisfacit praecepto, qui formam ieiunii observat, etsi laute comedat et mortificationem corporis neque intendat (et per accidens) neque obtineat, quia finis praecepti non cadit sub praecepto.

5. Quoad observationem legis notandum est axioma: *parum pro nihilo reputatur*: leges enim humano modo servandae sunt; in morali autem hominum aestimatione non censetur violata lex, quae modice tantum laeditur. Sic qui in recitando officio vel in auditione sacri modicum quid omittit, legem non violat. Attamen excipiendae sunt leges, in quibus modus eas observandi physicus a natura aut a iure aut a voluntate humana determinatur ut in ieiunio naturali ante communionem servando, vel in aetate ad professionem religiosam vel ad sacros ordines requisita.

3. Ad satisfaciendum legi non requiritur, ut lex *in statu gratiae* impleatur, nisi status gratiae ad substantiam operis pertineat; quin etiam impleri potest *per actum* ex circumstantiis *peccaminosum*, modo peccatum non impediatur substantiam actus praecepti: lex enim solani substantiam actus praecipit, nullatenus autem eius modum, nisi ad substantiam actus pertineat.

a. Si opus praeceptum est actus externus, sufficit, ut iste humano modo ponatur e. g. auditio missae cum intentione eam audiendi; et si opus praeceptum

est actus mixtus, requiritur, ut tota substantia moralis actus praescripti i. e. actus externus cum debito actu interno ponatur, ideo per sacrilegam confessionem aut communionem non satisfit praecepto ecclesiae¹⁴¹). Satisfit autem per actum ex circumstantiis peccaminosum, ut si quis assistat sacro in determinata ecclesia, ut ibi habeat occasionem furandi. Satisfacit praecepto ieiunii, qui a cibo abstinet, etsi ex avaritia id faciat; item qui ieiunat vel confitetur ex vana gloria.

b. Qui advertit se non recitasse horas, non implesse poenitentiam, non interfuisse sacro ea, qua voluisset, et debuisset, devotione ideoque proponit repetere opus ad satisfaciendum praecepto, postea vero illud non repetit, satisfecit praecepto, etsi voluntatem repetendi opus non revocet, quia iam posuit opus praescriptum, etsi cum defectu.

Num satisfaciat praecepto ponens quidem opus praescriptum, sed cum intentione non satisfaciendi praecepto.

Distinguendum est: si obligatio legis ab intentione legislatoris dependet, satisfacit; qui ergo audit missam cum intentione nunc satisfaciendi devotioni et praeceptum postea implendi, non tenetur aliam missam audire: nam totum id iam posuit, quod legislator praecepit; si autem obligatio ab intentione agentis dependet, ut in voto vel promissione, non satisfacit: sicut namque ab intentione agentis pendet, ut obligatio existat, ita ab eadem agentis intentione dependet, ut extinguatur vel permaneat.

4. Qui *totam legem* implere nequit, ad nihil tenetur, si materia praecepta est indivisibilis ut pia peregrinatio; tenetur autem *ad partem*, si materia est divisibilis et in parte, quae impleri potest, salvatur ratio praecepti. Ratio praecepti salvari censetur, si pars, quae praestari potest, ad finem praecepti aliquid confert.

a. Qui integram viam ad peregrinationem ex voto instituendam facere nequit, ad nihil tenetur, quia materia praecepta indivisibilis est. — Qui recitare non potest integrum officium, potest autem unam alteramve horam, ad has partes tenetur, in paucis autem versiculis vel etiam in uno psalmo non salvatur ratio praecepti, ideo ad eorum recitationem non tenetur. — Qui in quadragesima ieiunare nequit, tenetur diebus, quibus abstinentia praescribitur, abstinere a carnibus, si potest.

b. Si quis totam legem implere non potest, dubitat autem, num possit implere partem, plerumque etiam ab implenda parte excusatur, ut e. g. infirmus, qui dubitat, num possit partem officii recitare: alias enim multis scrupulis et anxietatibus ansa daretur.

172. 1. Eodem actu pluribus praeceptis satisfieri potest, nisi constet aliam fuisse mentem legislatoris: nam uno actu totum opus poni potest, quod diversis legibus praecipitur. Mentem autem legislatoris non esse contrariam recte coniiicitur, si praecepta, quae ad eandem materiam referuntur, ex eodem motivo iniungantur.

¹⁴¹) *Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto ecclesiae* Prop. 14. *Alexandri VII. Praecepto communionis annuae satisfacit per sacrilegam Domini manducationem.* Prop. 55. *Innocenta XI.* (D. 1114; 1205).

Qui officium recitare debet ratione ordinis et ratione beneficii, una recitatione satisfacit; qui tempore paschali sumit viaticum, utriusque praecepto communicandi in paschate et communicandi in morte satisfacit. Cui vero pro poenitentia (ergo ex motivo poenitentiae) iniuncta fuit largitio eleemosynae ad pias causas, non satisfacit, si eam det pro eleemosyna ex voto debita (i. e. e motivo religionis); ex si cui pro poenitentia imposita fuit auditio sacri, eam implere non potest die festo simul audiendo sacrum ex praecepto ecclesiae debitum, nisi confessarius expresse permiserit, quia diversum est utriusque praecepti motivum.

Nota. His continetur aliqualis norma recte conficiendi de mente legislatoris, nisi ex adiunctis aliud constet. Sic semper excipienda est *materia iustitiae*: qui enim ex pluribus obligationibus alteri debet centum, non satisfacit, si semel dat centum, quia in debitis iustitiae attenditur aequalitas rei ad rem; sed non potest una solutione centum aequare debitum plurium centum; ideo alia in his est intentio legislatoris. — Item qui votum emisit semel communicandi in honorem alicuius sancti, nequit una communionem satisfacere obligationi voti et annuae communionis, licet idem sit utriusque motivum, quia alia censetur fuisse intentio votantis, praeterquam quod novo religionis vinculo se obligare intendisset ad communionem paschalem.

175. 2. Eodem tempore pluribus praeceptis satisfieri potest: *a.* nisi opera praecepta se invicem impediunt; *b.* nisi legislator opera diverso tempore ponenda intenderit, quia impletur totum id, quod lege praescribitur.

a. Hinc eodem tempore aliquis missam praeceptam audire et horas recitare vel poenitentiam iniunctam implere potest.

β. Cui pro poenitentia impositae sunt duae vel tres missae, eas absolute eodem tempore, dum simul celebrantur in pluribus altaribus, audire potest, quia ad plures simul attendere potest; ordinarie tamen mens confessarii erit, ut poenitens missas successive, non eodem tempore audiat.

174. Quando impleri debeat. 1. Si legi implendae *determinatum fuit tempus*, illud certe observandum est; quodsi tempore praescripto lex observata non fuit, cessat obligatio, si tempus determinatum fuit *ad finiendam obligationem*, non cessat autem, si determinatum fuit *ad urgendam obligationem*. Utrum tempus ad finiendam an vero ad urgendam obligationem determinatum sit, ab intentione legislatoris dependet, quae ex fine aut ex verbis legis aut ex consuetudine eruitur.

Qui non ieiunavit die vigiliae, non tenetur alio die ieiunare; qui die dominica non audivit sacrum, non tenetur illud audire die sequenti, quia determinatio temporis addita est ad finiendam obligationem. Qui autem tempore paschali non suscepit sacram communionem, tenetur postea eam suscipere¹⁴²); qui die statuto debitum non solvit, illud solvere tenetur postea, quia determinatio temporis addita non est ad finiendam obligationem, sed ad urgendam.

2. *Tempore, quo urget praeceptum*, *a.* hoc quodcumque observari potest e. g. sacra communio toto tempore paschali sumi potest; *b.* qui autem lege iam urgente praevidet impedimentum eam postea implendi, legi prius satisfacere debet, nisi praevideat se durante adhuc obli-

¹⁴²) Cn. 859 § 4.

gatione a lege fore exemptum; c. qui tandem lege nondum urgente praevidet impedimentum illam implendi, non tenetur praevertere tempus legis, etsi eam implere possit.

Qui ergo tempore paschali serius s. communionem sumere nequit, tenetur prius; qui autem tempore paschali non potest, non tenetur ante tempus paschale communicare. — Qui serius horas recitare nequit, tenetur prius; sed anticipare non tenetur etsi praevideat se postero die officium recitare non posse — Qui die festo post horam sextam sacro interesse nequit, tenetur illud audire ante horam sextam, modo praebeatur occasio.

3. Non potest impleri praeceptum *tempore, quo non urget*, nisi expresse concessum sit, ut paulo ante obligationem opus praescriptum poni possit.

Qui missam audit die sabbati, nequit implere praeceptum dominicale, quia a missa in dominico audiendi praecipitur. — Qui missam audit in loco, ubi nullo celebratur festum, et postea se confert ad locum, in quo celebratur festum universale de praecepto, non tenetur ibi denuo missam audire, quia obligatione eo die missam audiendi iam satisfecit¹⁴³). — Si vero agatur de materia iustitiae, v. g. de debito solvendo certa die, potest et debet anticipari, si praevidetur impedimentum.

n,<) Cf. *Lugo*, De euchar. disp. 16. sect. 2. n. 39 s. *Tamburini*, De communionem c. 5. § 2. n. 4 ss.

QUAESTIO OCTAVA

De cessatione obligationis.

Obligatio legis, manente ipsa lege communi, in particulari casu tripliciter cessare potest: *a.* per causas a lege deobligantes; *b.* per dispensationem; *c.* per privilegium.

Articulus primus.

De causis a lege deobligantibus.

175. Notiones. Causae a lege deobligantes aliae sunt eximentes, aliae excusantes seu impediennes.

Eximentes illae dicuntur, per quas aliquis *desinit esse subiectum* legis, ut si quis se recipit extra territorium, quod lege particulari afficitur, vel si quaedam condicio mutatur, aetatis, status, qua posita quibusdam legibus non subiicitur; causae igitur eximentes a legis obligatione prorsus immunem constituunt.

Causae *excusantes* seu *impediennes* eae dicuntur propter quas aliquis, *etsi maneat subiectum legis*, eam tamen observare non tenetur, ut si quis propter infirmitatem vel propter arduum laborem a ieiunio excusatur.

Duplex quaestio hic tractanda est: *a.* de causis a lege excusantibus et *b.* de appositione causarum a lege deobligantium.

176. De causis a lege excusantibus. *Causae* ab observatione legis *excusantes* sunt ignorantia et impotentia. Hoc intercedit inter utramque discrimen, quod ignorantia auferre potest legis transgressionem formalem, non item materialem; impotentia autem auferre potest legis transgressionem formalem et materialem.

Principia. 1. *Ignorantia invincibilis* excusat a culpa et a poena. A *culpa*, quia tollit voluntarium; sed quod voluntarium non est, coram Deo peccatum non est. A *poena*, quia culpa est veluti causa poenae; sed ubi deest causa, deest etiam effectus.

2. Ignorantia invincibilis excusat quidem a culpa violatae legis, sed non excusata legis violatae effectu irritante aut inhabilitante, nisi expresse dicatur¹⁴⁴).

Ignorantia vincibilis sive legis sive poenae non excusat a culpa nec ordinarie a poena: haec enim ignorantia non aufert simpliciter voluntarium, ergo nec omnem culpam; sed ubi adest culpa, adest etiam causa poenae.

¹⁴⁴) Cn. 16, 1.

Nota. Quod de ignorantia dicitur, valet etiam de *inadvertentia*, quae est quaedam ignorantia actualis, ipsam nempe excusare a culpa et a poena.

177. *Impotentia* duplex distinguitur: *physica*, quae simpliciter excedit vires humanas; *moralis*, quae oritur ex metu vel periculo gravis damni vel incommodi, quod cum observatione legis *per accidens* coniunctum est, et eius observationem valde difficilem reddit.

Incommoda, quae *per se* et *intrinsecus* coniuncta sunt cum observatione legis, a legislatore praevisa et ideo ferenda sunt; in lege autem humana, quae non potest moraliter impossibilia imponere, etiam incommoda intrinseca excusare possunt.

Impotentiam physicam ab observatione legis excusare manifestum est: ad impossibile enim nemo tenetur; sed etiam *impotentia moralis* quandoque ab eadem excusat. Sed cum leges sint diversae speciei, iam quaeritur, num in quavis lege metus seu grave damnum vel incommodum ab eius observatione excuset.

1. A lege *naturae negativa* ne mortis quidem periculum excusat; haec namque lex prohibet, quod in se et intrinsecus malum est; atqui ne ad mortem quidem vitandam licet facere, quod in se malum est ut blasphemare, peierare, mentiri.

2. A lege *affirmativa* sive divina sive humana ne mortis quidem periculum excusat, si eius violatio cederet *a.* in damnum commune; *b.* in extremum damnum spirituale hominis particularis; *c.* in odium Dei aut religionis vel in contemptum ecclesiae.

Ratio *primi* est, quia bonum commune praeferendum est bono vitae hominis privati; ideo parochus tempore pestis etiam cum periculo vitae tenetur suis parochianis adesse; si bonum commune postulat, ut poena non obstante gravi metu urgeatur, etiam incurritur (duellum).

Ratio *secundi* est, quia ordinata caritas exigit, ut supremum bonum spirituale proximi praeferatur proprio bono temporali vitae; ideo tenemur cum periculo vitae conferre baptismum puero moribundo nondum baptizato.

Ratio *tertii* est, quia, qui facit, quod in odium Dei et religionis vel in contemptum ecclesiae exigitur, eo ipso consentit intentioni praecipientis et contemnit Deum vel ecclesiam, id quod in se malum est. Ideo non licet carnes comedere die prohibito, si id in contemptum ecclesiae exigitur, etsi sub comminatione mortis¹⁴⁶⁾.

3. *Praeter hos casus* impotentia moralis seu damnum vel incommodum proportionate grave a lege tum naturali affirmativa tum positiva tum divina tum humana excusat.

Ratio *primi* est, quia cum hae leges non sint in singulis casibus absolute necessariae, Deus non censetur velle obligare cum gravissimo incommodo. Ideo non tenemur cum periculo vitae aut gravis mali depositum servare, votum implere, proximo extremam necessitatem corporalem patienti succurrere, rem miuste ablatam restituere.

146) Cf. 2. Mach. 6, 18ss.

Katio *secundi* est eadem divina benignitas, qua Deus non censetur earum observationem cum tanto rigore exigere, etsi eam exigere posset. Ideo Christus ipse excusat Davidem, qui in periculo gravis mali comedit panes propositionis laicis iure divino prohibitos¹⁴⁰). Item non tenemur cum gravissimo incommodo externo integre confiteri.

Ratio *tertii* initio huius numeri indicata est^{14T}).

In singulis autem praeceptis determinandum est, quantum debeat esse damnum vel incommodum, ut ab eorum observatione aliquis excusetur, quia diversa praecepta sunt diversae gravitatis diversique rigoris. In genere affirmari potest, leges negativas gravius obligare quam affirmativas, divinas gravius quam humanas.

178. De appositione causarum a lege deobligantium. *Notiones*,
a. Causae a lege deobligantes apponi dicuntur *directe*, si unice vel saltem principaliter ea intentione ponuntur, ut quis a legis observatione se deobliget; et apponi dicuntur *indirecte*, si ex alio fine apponuntur, licet impossibilitas implendae legis praevideatur.

b. Insuper causa *proxime impediens* dicitur, si ponitur, quando lex iam actu aut post breve tempus urget, et dicitur *remote impediens*, si ponitur, quando post notabile tempus urget. Quando autem causa censi debeat proxime et quando remote impediens, non regula generali sed potius ex prudentum iudicio et ex praxi timoratorum, ratione habita gravitatis legis et frequentiae obligationis determinari debet.

Qui sabbato vespere vel die festo iam inchoato auditioni missae impedimentum ponit, causam proxime impediens ponit, qui feria sexta id facit, causam remote impediens ponit. Impedimentum, quod obligationem legis aliquot dierum spatio praecedat, si obligatio frequenter occurrit, remote impediens censetur.

179. *Principia*. 1. Licitum est legi etiam directe et proxime apponere *causas eximentes*: lex enim obligat quidem ad sui observationem, quamdiu eiusdem subditi sumus, sed per se non obligat, ut legis subditi maneamus.

Ideo quilibet in eum statum vel locum se transferre potest, in quo lex non obligat. Potest ergo unusquisque licite e loco, ubi est ieiunium, ire in locum, ubi ieiunium non est, ne debeat ieiunare.

2. Non licet legi *directe* apponere causam sive proxime sive remote *impedientem*: qui enim legi directe apponit causam impediens, legem explicite violare intendit; atqui nunquam licita est expressa voluntas legem vioiandi, quamdiu quis subditus est legi; immo tenetur impedimenta remove (n. 163,4).

3. Semper licitum est legi *indirecte* apponere causam *remote impediens*, quia legislator non censetur velle, ut subditi iam multo ante**

**») Matth. 12, 3. 4. coll. cum. I. Reg. 21.

**T) Cf. etiam n. 140.

obligationem legis teneantur praevidere et omittere omne id, quod observationem legis impediatur: esset enim incommodum nimis grave; quare nulla *peculiaris* ratio requiritur, ut quis iter suscipere possit e. g. feria quinta vel sexta, etsi praevideat, se non posse sequenti dominica missam audire.

Dicitur: nulla *peculiaris* ratio requiritur etenim aliqua ratio iam requiritur, ut possit dici impedimentum non nisi indirecte apponi (cf. n. 178 a). Ita si quis eandem recreationem venationis vel excursionis habere possit feria IV. et V vel fer. V. et VI., et tamen sine ulla ratione eligeret sabbatum et dominicam, non potest dici indirecte apponere impedimentum, quia nil aliud intendit; sed potius dicendus esset implicite directe apponere causam impediens.

4. Sine iusta causa non licet legi *indirecte* apponere causam *proxime impediens*: qui enim tenetur ad legem, tenetur etiam cavere impedimenta proxime impediens. Ex *causa proportionate gravi* autem licet legi indirecte apponere causam *proxime impediens*: qui enim hoc facit, legem non violat, sed eius violationem permittit: atqui id ex iusta causa licitum est iuxta principium actionis cum duplici effectu.

Ut causa impediens *indirecte* apponatur, sufficit quaelibet intentio non mala, v. g. etiam merae recreationis honestae; sed ut causa *proxime impediens* poni possit, insuper alia ratio proportionate gravis requiritur. Proportio ita aestimanda est:

a. Quo gravior est lex vel quo rarius eius obligatio reddit, eo citius incipit obligatio futuram legis observationem non reddendi impossibilem. Sic potest quis sabbato mane, non autem sabbato vespere, multo minus, summo mane diei festi recreationis causa montes ascendere vel venatum exire, si praevideat se ideo non posse audire sacrum.

b. Quo gravior est lex et quo propinquius ea urget, eo gravior debet esse causa, ob quam impedimentum observationi eius licite apponi possit. Sic non licet ipso die ieiunii recreationis causa venari et sic ad ieiunandum se impotem reddere; licet autem ex graviore causa id facere; at pridie diei ieiunii licet etiam recreationis causa venationi vacare cum praevisione postero die ieiunium fore impossibile.

c. Multo gravior causa requiritur, ut quis frequenter vel continuo se impotem reddat ad servandam legem, quam ut semel tantum aut raro id fiat. Hinc certe non licet sequi et fovere modernum exaggeratum et irrationabilem corporis cultum, quo ducti putant sibi toto fere tempore apto, quolibet die dominico et festo in montes ascendendum esse cum omissione missae. Talis exaggeratio iam in seipsa non est rationabilis, sed peccaminosa et praeceptum redderet illusorium. Si vero non ageretur de mera recreatione vel consuetudine, sed peculiaris causa urgeret, praecise tali die et hora excursionem in montes faciendi (v. g. quia alio tempore impediatur et nihilominus valetudo id exigat) semel vel iterum per annum hanc excursionem, quamvis proxime impediens, facere quis posset. Sed in praxi iudicium de sufficientia causae et necessitatis non arbitrio fidelium relinqui potest ob maximum periculum hallucinationis et relaxationis disciplinae, sed potius recursus ad dispensationem commendandus est; parochi vel sacerdotis facultatem habentis tunc erit causam examinare.

Articulus secundus.

De dispensatione in lege¹⁴⁸⁾.

180. Notio. 1. *Dispensatio* definitur relaxatio legis in speciali casu a legitima auctoritate facta¹⁴¹⁾. Per dispensationem ergo manente legis obligatione quoad reliquos, ex voluntate superioris quoad particulares aliquas personas et casus eius obligatio aufertur.

a. *Dispensatio* est *actus jurisdictionis*, qui actu voluntatis exercetur, quare superior dispensationem concedere non potest, nisi sciens et volens; valet autem dispensatio metu extorta, modo superior voluntatem dispensandi habuerit, quia metus non tollit voluntarium, nec lex positiva eiusmodi dispensationem irritam declarat.

b. *Dispensatio* differt ab *excusatione*, quae non requirit interventum superioris; quare quilibet vir peritus et prudens se vel alium a lege excusatum declarare potest, si causa sufficiens est; dispensatio vero, cum sit relaxatio per voluntatem legislatoris, requirit interventum auctoritatis legislativae. Differt ab *irritatione* obligationis, quae non immediate legem attingit, sed personam vel materiam, et fit ex potestate dominativa. Differt a *licentia*, qua lex non relaxatur, sed potius adimpletur: licentia enim locum habet, quando lex aliquam rem non absolute, sed solum sub condicione prohibet, ne scilicet sine consensu superioris fiat. Sic si lex prohibet, ne religiosus domo egrediatur sine superioris licentia, is, qui licentiam petit, non petit legis relaxationem, sed legem observat. Differt a *privilegio*, quod ex se perpetuum et non semper contra legem est, dispensatio econtra ex se ad tempus conceditur et semper contra legem est.

c. Discrimen inter dispensationem et licentiam eo potissimum cernitur, quod nunquam valet *praesumpta dispensatio*, valet autem *praesumpta licentia*. Cuius rei *Suarez* hanc rationem assignat. Ubi aliquid prohibetur, ne fiat sine licentia, actio non est simpliciter prohibita, sed solum ne fiat sine consensu superioris, qui consensus ex communi usu etiam praesumi potest. At ubi dispensatio requiritur, actio ipsa prohibita ideoque mala est, quare per actum voluntatis ipsius superioris prohibitio et malitia auferri debent¹⁰⁰⁾.

2. *Dispensatio* per se *effectum sortitur* eo momento, quo conceditur; attamen ut quis licite dispensatione uti possit, ei vel per litteras vel per internuntium notificari debet, ne existimans dispensationem factam se exponat periculo legem frangendi, si forte concessa non fuisset.

181. Divisio. Ex multis dispensationis divisionibus duae tantum notandae sunt, cum aliae e. g. debita et non debita, valida et invalida, totalis et partialis, absoluta et condicionata, localis et personalis ex ipsis terminis intelligantur, eae scii, quibus dispensatio dividitur:

a. in *obreptitiam*, si in petitione falsum quid asseritur, et in *subreptitiam*, si reticetur, quod manifestandum erat;

M8) *Sticgler*, Dispensation, Dispensationswesen und Dispensationsrecht im Kirchenrecht (Mainz 1901). *Reilly*, The general norms of dispensation (Washington 1939).

Cn. 80.

1M) Cf. De legibus 1. 6. c. 13. n. 20.

b. in expressam, quae verbis vel signis perspicuis conceditur, et in tacitam, quae scienter conceditur in facto, quod sine dispensatione fieri non posset.

Colligitur dispensatio tacita ex voluntate *praesente* (non futura: dispensaret si peteretur) superioris quae continetur in illo facto; etenim si superior videt subditum contra legem agentem et non resistit cum facile posset, dispensare censetur. Aliud dicendum, si superior sine incommodo resistere non posset.

§ /. De potestate dispensandi.

182. De ipsa potestate. Potestas dispensandi est potestas jurisdictionis; quare de ea recolenda sunt, quae supra (n. 128) de jurisdictione dicuntur. Insuper notandum est:

1. *Potestas dispensandi* ordinaria et delegata ad universitatem causarum *tale*, quaelibet alia *stricte* interpretanda est¹⁵¹⁾, ut facultas dispensandi in certo casu. *Ipsa dispensatio* ordinarie *strictae* interpretationis est¹⁵²⁾, quia est contra ius commune et odiosa legi. Excipitur dispensatio communitati vel ob bonum commune concessa, quia favet religioni et bono communi.

Qui dispensatus est a ieiunio, non item ab abstinentia dispensatus est, quia haec in illo non necessario continetur.

2. Cum potestate delegata dispensandi ea quoque intelliguntur concessa, sine quibus eadem exerceri non potest¹⁵³⁾. Hinc in potestate dispensandi continetur etiam facultas absolvendi a poenis ecclesiasticis, si quae forte obstant, sed ad effectum dumtaxat dispensationis consequendae¹⁵⁴⁾.

3. Gratia a vicario generali denegata et postea, nulla facta huius denegationis mentione, ab episcopo impetrata invalida est.

4. Gratia ab episcopo denegata nequit valide impetrari a vicario generali non consentiente episcopo, etiam facta denegationis mentione¹⁵⁵⁾.

5. Gratia ab una congregatione vel officio negata invalide conceditur ab alia congregatione vel officio aut a loci ordinario, etsi potestatem habente, sine assensu priorum, salvo iure s. Poenitentiariae pro foro interno¹⁵⁰⁾.

6. Gratia a proprio ordinario denegata nequit peti ab alio ordinario, nulla facta denegationis mentione¹⁵⁷⁾.

¹⁵¹⁾ Cn. 200 § 1.

^{1M)} Cn. 85. Cf. cn. 50.

¹⁶³⁾ Cn. 200 § 1.

¹⁵⁴⁾ Cn. 66 § 3.

^{1M)} Cn. 44 § 2.

¹⁵⁶⁾ Cn. 43.

¹⁵⁷⁾ Cn. 44 § 1.

183. Quis dispensare possit I. *In genere*. 1. Dispensare potest conditor legis, eius successor vel Superior (potestate ordinaria).

2. Qui ab illo facultatem dispensandi accepit (potestate delegata¹⁶⁸).

II. *In specie*. 1. *Summus Pontifex* dispensare potest *a. in omnibus legibus ecclesiasticis* tum generalibus tum particularibus, sive latae sunt a concilio sive ab alio pontifice sive ab apostolis; *b. (improprie) in quibusdam legibus divinis*, in quibus scilicet obligatio iuris divini a voluntate humana dependet ut in votis, in iuramentis, in matrimonio rato non consummato et in professione religiosa. In aliis autem legibus divinis solum voluntatem supremi legislatoris interpretari seu declarare potest.

2. *Episcopus* vel loci ordinarius potestate *ordinaria* dispensare potest *a. in omnibus legibus et statutis dioecesis suae*, praeterea in legibus concilii provincialis et etiam plenarii, sed in casibus particularibus ex iusta causa tantum¹⁶⁹).

b. In legibus universalibus ecclesiae (similiter in legibus quas speciatim tulit R. Pontifex pro illo peculiari territorio¹⁶⁰) per se nequit dispensare, ne in casu quidem particulari. *Potest* autem: *a. potestate delegata*, si haec ei explicite vel implicite concessa fuerit; *β. in casu urgente*, scii, si difficilis sit recursus ad s. Sedem et simul in mora sit periculum gravis damni, et de dispensatione agatur, quae a Sede Ap. concedi solet¹⁶¹), *γ. In legibus dubiis dubio facti*, etiam irritantibus et inhabilitantibus, dummodo agatur de legibus, in quibus R. Pontifex dispensare solet; leges dubiae dubio iuris, etiam irritantes et inhabilitantes, non obligant¹⁶²).

Quid valeat ordinarius in legibus de observantia festorum, de irregularitatibus, de abstinentia et ieiunio, de proclamationibus ordinandorum, matrimoniorum etc. etc. suis locis dicetur.

3. *Parochus* nec in lege generali nec in lege particulari dispensare potest, nisi potestas expresse ei concessa sit. In *Codice* conceditur, ut parochi in casibus singularibus et ex iusta causa in lege de observantia festorum, de abstinentia et ieiunio vel etiam in utraque dispensare possint¹⁶³).

io8) Cn. 80.

3Σ») Cn. 82.

i») Cn. 82.

1β1) Cn. 81. NB.: Recursus non censetur difficilis quoties Ordinarius facile recurrere potest ad Legatum R. Pontificis in regione, qui cum eadem S. Sede communicat, quamvis Ordinarius ipse directe Romam recurrere nequeat vel ob interruptum epistolarum commercium vel ob aliam causam. C. I. 26 jun. 1947. AAS. 36 (1947) 373.

TM2) Cn. 15.

i-53) Cn. 1245.

a. Parochi hanc suam potestatem utpote ordinariam etiam aliis *delegare* possunt; ideo e. g. capellanus delegari potest ad concedendam dispensationem ab abstinentia, ab operibus servilibus etc.

b. De potestate dispensandi in impedimentis matrimonialibus parochis, immo etiam sacerdotibus et confessariis cn. 1044 expresse concessa, dicitur in tractatu de Matrimonio.

4. *Superiores maiores* in religionibus clericalibus exemptis potestate *ordinaria* suos subditos dispensare possunt (ut Episcopi) in legibus universalibus ecclesiae in dubio facti et si difficilis sit recursus ad s. Sedem et in mora sit periculum gravis damni, dummodo s. Sedes in tali re concedere soleat dispensationem; superiores *minores* eandem potestatem dispensandi habent ut parochi¹⁸⁴).

5. *Confessorii* dispensare *non possunt*, nisi potestatem delegatam ad id acceperint. Ubi autem existit sufficiens causa, doctrinaliter declarare possunt, poenitentes in peculiaribus eorum circumstantiis ad observandam legem non teneri.

Si facultas delegata dispensandi conceditur *confessorio ab oratore eligendo*, nihil impedit, quominus orator variare et uno iam electo alium eligere possit, qui prioris dispositionem aut confirmet aut corrigat. Haec enim censetur esse intentio s. Poenitentiariae facultatem concedentis, quia potestas pro foro conscientiae concessa sequitur naturam huius fori, in quo poenitens libere alium confessarium adire potest^{TM5}).

184. Quinam dispensari possint. Cum dispensatio sit actus iurisdictionis, patet dispensari non posse nisi *subditos*¹⁰⁰), quibus accensentur etiam vagi¹⁸⁷). In specie vero de superioribus infra R. Pontificem haec notanda sunt:

1. Potestas dispensandi *ab ordinario* exerceri potest etsi existat extra territorium et in subditum etiam e territorio absentem.

2. *Peregrini* in territorio existentes dispensari possunt in legibus festorum et abstinentiae et in impedimentis matrimonialibus.

3. A *parochis* dispensari possunt tum singuli fideles subditi tum singulae familiae etiam extra territorium atque in suo territorio etiam peregrini¹⁸⁸).

4. *Superiores* religionis exemptae dispensare possunt tum subditos tum familiares suos i. e. eos, qui diu noctuque in religiosa domo degunt famulatus, educationis, hospitii aut infirmae valetudinis causa¹⁸⁹).

^{TM<}) Cn. 1245 § 3.

^{TM5}) Cf. *Schmalzgrueber*, Titi. XVI. n. 243. *Sanchez*, De matrimonio 1. 8. disp. 27. n. 40.

^{10°}) Cn. 201, 1.

^{TM0}) Cn. 94, 2.

^{TM8}) Cn. 1245, 1.

^{TM»}) Cn. 1245 § 3 coli. 514 § 1.

Cum religiosis exemptis ordinarii locorum proprie dispensare non possunt, cum non sint eorum subditi; attamen cum superiorum consensu religiosi uti possunt dispensationibus ordinariorum e. g. in abstinentia vel ieiunio¹⁷⁰).

5. *Dispensatio* concedi potest *absenti*, quin etiam *ignoranti* et absolute loquendo etiam *invito*; in tali casu libertatem habet utendi vel non utendi dispensatione; ipsa dispensatio vero valet ante acceptationem, nisi aliud ex clausulis appareat¹⁷¹).

Facultas dispensandi, quae alicui conceditur tamquam *confessorio*, in eo tantum loco valet, in quo jurisdictionem habet, i. e. in eos, qui in dioecesi, pro qua jurisdictione pollet, versantur, quos ergo absolvere posset, si accederent; excipienda vero est facultas dispensandi ita concessa, ut solum in actu confessionis exerceri possit; hac confessarius uti potest non nisi in actu confessionis. Potestas, quae alicui conceditur tamquam *missionario*, valet pro toto tempore, quo missionibus habendis destinatus est, etsi actu non occupetur in danda missione.

185. *Num habens potestatem dispensandi cum aliis secum ipse dispensare possit.* Qui habet potestatem generalem (non pro particulari casu) sive ordinariam sive delegatam dispensandi cum aliis, dispensare potest etiam *secum ipse*, idque *directe*; dispensatio enim non est actus iurisdictionis contentiosae nec iurisdictionis voluntariae, qua obligatio iniungitur, sed iurisdictionis voluntariae, qua gratia conceditur; ad actus vero huius iurisdictionis non requiritur persona distincta.

Qui generalem dispensandi facultatem habet, omnium consensu potest etiam secum ipse dispensare. Hanc tamen dispensationem non omnes eodem modo explicant. Alii censent superiorem solum *indirecte* secum dispensare posse, idque duplici modo. Vel enim cum tota communitate dispensat; quod si tota communitas a lege solvitur, aequitas postulat, ut etiam illius caput ab ea solvatur. Vel superior alicui concedit facultatem dispensandi, et deinde ipse ab eo petit dispensationem. Si autem facultas solum in actu confessionis exerceri potest, confessarius, sicut se absolvere nequit, ita nec seipsum dispensare potest.

§ 2. De causis dispensationis.

186. *Necessitas causae.* Si petitur dispensatio, *causae dispensationis* allegari debent. Causae istae gravitati legis debent esse proportionatae; quatenus autem sint sufficientes, iudicio prudenti dispensantis relinquendum est; attamen non adeo graves esse debent, ut per se a lege excusent: etenim in hoc casu opus non esset dispensatione.

Fieri potest, ut lex ob aliquam causam impediendam aut certo aut probabiliter non amplius obliget; non solum in primo, sed etiam in hoc secundo casu opus non est dispensatione, cum obligatio legis sine dispensatione cesset. Si vero legi obstent causae impediendae, quae per se quidem ab obligatione legis non excusant, quae tamen certe aut saltem probabiliter sufficiunt, ut superior dispensare possit, opus est dispensatione.

¹⁷⁰) Cn. 620

¹⁷¹) Cn. 37

Num superior existente iusta causa dispensare debeat.

1. Si dispensatio non est debita, sed *permissa* tantum, dispensare non debet, sed eam pro prudenti suo arbitrio concedere vel negare, uni concedere, alteri negare potest: dispensatio enim prodest subdito, observatio autem legis prodest bono communi.

2. Si dispensatio sive ex praecepto sive ex iustitia *debita* est, dispensare tenetur.

Casus, in quibus debita est dispensatio, hi enumerari solent: *a.* si ius commune vel praeceptum particulare exigit, ut ob eam causam dispensetur; *b.* si necessarium est ad bonum commune, quo in casu iustitia (legalis) exigit, ut dispensetur, sic ob necessitatem ecclesiae debita esse potest dispensatio ab interstitiis; *c.* si necessarium est ad bonum spirituale petentis, ob quam causam dispensatio in votis potest esse debita; *d.* si necessarium est ad avertendum grave damnum vel publicum scandalum; sic debita esse potest dispensatio a proclamationibus matrimonii.

Si dispensavit ipse superior et inferiori commisit meram executionem, hic per se denegare non potest gratiam; sed si videret, rescriptum esse manifeste nullum quia aut nulla causa motiva est vera, aut condiciones appositae non sunt impletae, aut dispensandus esset adeo indignus ut aliorum offensionem esset concessio gratiae, potest et debet negare executionem, et in ultimo casu certiore facere dispensantem¹⁷²).

3. Negata dispensatione, etsi iniuste id factum fuerit, non licet contra legem agere. Quodsi negata fuerit ab inferiore, patet recursus ad superiorem; et si superior quoque eam negaverit, servanda est lex, nisi tanta sit observationis difficultas, ut haec per se a lege observanda excuset.

187. *Distinctio causarum.* 1. Causae dispensationis aliae sunt *internae*, quae per accidens oriuntur ex difficultate observandi ipsam legem, ut si ob debilitatem a ieiunio dispensetur¹⁷³); aliae *externae*, quae oriuntur vel ex adiunctis personae dispensandae vel personae dispensantis vel ex bono communi.

2. Causae dispensationis aliae sunt *motivae* (finales), quae per se sufficiunt ad concedendam dispensationem, aliae *impulsivae*, quae per se non sufficiunt ad concedendam dispensationem, motivas tamen adjuvant, ut facilius concedatur dispensatio.

n2) Cn. 54 § 1.

373) Nonnullae leges ut e. g. lex integritatis in confessione ita sunt comparatae, ut natura sua (ergo per se) magnam difficultatem habeant; haec difficultas in particulari casu ab observatione legis non excusat. Aliae leges ut e. g. lex ieiunii pariter natura sua aliquam sed non adeo magnam difficultatem habent. Quodsi in particulari casu difficultas haec magna est, ea per accidens cum observatione legis coniungitur, etsi interna sit, et proinde ab observatione legis excusat (n. 139).

Principia. 1. Ad *licite* dispensandum semper requiritur iusta et rationabilis causa¹⁷⁴⁾. Qui sine causa dispensat, committit vitium acceptationis personarum et causam dat variis querelis.

2. Ad *valide* dispensandum per se non requiritur causa, si ipse *legislator* vel eius successor aut superior dispensat, quia obligatio legis prorsus ab eius voluntate dependet. Sed si dispensatio datur per rescriptum, ex Cn. 40 et 42 § 2 una saltem causa *motiva* requiritur: dispensatio enim conceditur hac condicione: *si preces veritate nitantur*¹¹⁶⁾. Levis tamen causae ceteroquin verae exaggeratio dispensationem non reddit invalidam.

Ad quaestionem, quo tempore vera esse debeat causa dispensationis, utrum tempore, quo petitur, an tempore, quo conceditur dispensatio, respondendum est. tempore, quo effectum habet dispensatio. Ergo in dispensationibus, quae conceduntur sine exsecutore, vera esse debet tempore, quo datur dispensatio; in illis, quae dantur per exsecutorem, tempore executionis¹⁷⁰⁾.

Exemplo sit Berta, quae petit dispensationem ab impedimento *maioris gradus* matrimonii ob duplicem causam: ut proles concepta legitimetur et ut sublevari possit mater annosa. Si hae causae verae sunt tempore dispensationis (per ordinarium) vel executionis (si haec commissa erat parochi), dispensatio valet. Si ante istud tempus vel infans vel mater moritur, valida est dispensatio, si utraque causa fuerit motiva, invalida, si causa remanens solum fuerit impulsiva; si proles moritur et mater tam dives facta est, ut certo non indigeat sustentatione filiae, similiter invalida est dispensatio; si vero non certo tam dives facta est, et haec causa fuerit motiva, valida est dispensatio.

In impedimentis *minoris gradus* valida est et manet dispensatio, etsi utraque causa vera non fuerit¹⁷⁷⁾.

3. Si *inferior* sine iusta causa dispensat, dispensatio *invalida* est¹⁷⁸⁾: superior enim non censetur concedere facultatem dispensandi sine iusta et rationabili causa.

a. *Legislator*, qui sine iusta causa dispensat, graviter non peccat, nisi forte ratione scandali vel gravis damni aliorum: vitium acceptationis personarum grave non est.

b. *Inferior*, qui sine iusta causa dispensat, in materia gravi graviter peccare potest, quia usurpat potestatem sibi non concessam.

4. In *dubio* a. num *adfuerit* iusta causa, valida est dispensatio data a legislatore, eius successore vel Superiore, non autem quae potestate ab iis derivata concessa fuit; b. num causa *sufficiat*, dispensatio licita et valida est, sive legislator sive eius inferior dispenset¹⁷⁰⁾: alias enim superiori dispensanti nimium onus iniungeretur.

5. Qui *petit* dispensationem a. *sine iusta causa*, illicite agit, quia

17<) Cn. 84 § 1.

17») Cn. 40. 42 § 2.

17°) Cn. 41.

177) Cn. 1054.

17«) Cn. 84 § 1.

17Ⓣ) Cn. 84 § 2.

dispensantem inducit ad rem illicitam. Qui tamen utitur dispensatione valida non peccat: qui enim valide dispensatus est, non tenetur observare legem; *b. in dubio* de sufficientia causae licite petit³⁸⁰).

6. Si post concessam dispensationem *error* circa causam detegitur:

a. dispensatio *valida* est, ubi superior statuit, eam in omni casu efficacem fore ut v. g. cn. 1054.

b. invalida est, si nulla causa existit; et a momento erroris detecti usus dispensationis formaliter illicitus est.

c. Si error fuit circa *sufficientiam* causae, dispensatio, quae habet tractum successivum (cf. n. sequ.) corrumpitur; dispensatio, quae habet effectum totum simul, non necessario corrumpitur, sed diiudicanda est ex eo, quod dispensans potuit et voluit.

§ 3. De cessatione dispensationis.

188. Dispensatio, quae habet effectum totum simul, i. e. per quam unico actu inhabilitas personae vel impedimentum aufertur, semel concessa, nec revocari potest nec extinguitur cessatione causae motivae.

Si quis ergo valide dispensatus est ab irregularitate, ab impedimento matrimonii et matrimonium iam contraxit, manet dispensatus, etsi causa motiva cessaverit; nec revocari potest talis dispensatio, saltem si per executorem iam in actum deducta est. Hoc sequitur ex cn. 86.

189. Dispensatio quae habet tractum successivum, v. g. a ieiunio, a recitatione breviarii, a missa audienda, semper intelligitur concessa pro singulis casibus, quamdiu causa et condicio perseverant. Cessat ergo:

1. Revocatione dispensantis, *a. Legislator* dispensationem semper *valide* revocare potest: obligationem enim, quam dispensando relaxavit, iterum valide imponere potest. Ut *licite* revocet, requiritur *iusta causa*: revocatio tamen sine iusta causa facta venialem culpam non excedit.

b. Inferior solum ex iusta causa dispensationem *valide* revocare potest; secus invalide agit. Qui enim in lege superioris solum secundum eius voluntatem dispensationem concedere potest, etiam solum secundum eiusdem voluntatem eam revocare potest; sed revocatio sine iusta causa contra eius voluntatem esse censetur.

c. Delegatus ad singularem casum vel qui rescriptum particulare executus est, dispositionem revocare non potest, cum eius potestas usu consumpta sit.

190. 2. Renuntiatione dispensati¹⁸¹), *a.* Renuntiatio debet competenti superiori intimata et ab eodem acceptata esse, ut valeat; obligatio enim non potest denuo oriri, nisi per voluntatem superioris.

¹⁸⁰) Ibidem

¹⁸¹) Cn. 72.

¹² Noldin, Vol. 1

b. Renunciare potest quis non nisi dispensationi in suum favorem, non autem, si concessa fuerit communitati, dignitati vel loco, nec si renunciatio cessaret in ecclesiae vel aliorum detrimentum.

c. *Non-usus* vel *usus contrarius*^{1*2)} non exstinguit dispensationes aliis non onerosas; si vero dispensatio in aliorum gravamen cedit, exstinguitur dispensatio solum, si accedat legitima praescriptio vel tacita renunciatio.

Qui ergo dispensatus est a ieiunio vel a divino officio, potest dispensatione iterum uti, etsi obtenta iam dispensatione per aliquod tempus ieiunaverit vel officium recitaverit. — Qui dispensatus ad matrimonium ineundum cum Berta, ducit Semproniam, hoc ipso non renuntiavit dispensationi acceptae; potest ergo post mortem Semproniae ducere Bertam. — Si quis autem dispensatus a voto in favorem alterius facto nihilominus continuat praestare, quod et voto debuisset, potest adesse tacita renunciatio vel locus esse praescriptioni ex parte alterius.

191. 3. Resoluto iure dispensantis¹⁸³⁾ v. g. per mortem vel amotionem ab officio dispensatio solum cessat, si data fuerit *ad beneplacitum nostrum* vel alia aequipollenti clausula, quia tunc cessat quodcumque beneplacitum superioris; non cessat autem, si data fuerit absolute vel *donec revocetur*.

4. Per mortem dispensat¹⁸⁴⁾, si fuerit *personalis*; si vero quis in aliquo munere constitutus qua talis accepisset dispensationem, haec transit ad successorem.

5. Elapso tempore vel expleto numero casuum¹⁸⁵⁾, si fuerit ad certum tempus vel ad certum numerum casuum. Item, si rerum adiuncta immutentur ita. ut usus evaserit noxius vel illicitus.

6. Certa ac totali cessatione causae motivae. Si ergo cessat causa mere impulsiva, vel solum una ex causis motivis, vel si etiam unica causa motiva non certo cessat, dispensatio iam concessa valida manet.

Exemplo sit sacerdos, qui dispensationem a breviario accepit propter debilitatem oculorum, mater familias, quae dispensata est ab abstinencia propter infirmitatem et quia vir et filii excusati sunt (scii, ne pro se ipsa sola debeat alios cibos parare).

Num liceat uti dispensatione extra dioecesim. Non licet uti dispensatione, quae in lege communi generali induito pro tota dioecesi concessa est: haec enim aequae ac praeceptum commune territorialis est; dispensatione autem particulari, quae ex speciali causa personae singulari concessa est, ubique terrarum uti licet, quia haec personae inhaeret, cui concessa est, eamque comitatur.

**) Cn. 76.

'«) Cn. 73.

1M) Cn. 74.

1ω) Cn. 77.

Articulus tertius.

De privilegiis.

192. Definitio. 1. *Privilegium objective* consideratum est lex privata specialem favorem contra vel praeter ius commune concedens.

a. Privilegium rationem *legis* habet, quia est *norma*, secundum quam aliquis ex concessione superioris permanenter operari potest contra vel praeter ius commune, praesertim vero, quia tota communitas tenetur agnoscere privilegium et privilegiatum non impedire, quominus eo utatur.

b. Lex *privata* dicitur, quia non conceditur toti communitati, sed vel uni personae vel parti communitatis, quae ipsa lege tenetur. Quamvis vero sit favor parti concessus, neque necessarius ad essentialem ordinem partis constituendum (e. g. specialis facultas absolvendi in regularibus), tamen recte dicitur ius vel lex, quia confert ad bonum commune totius societatis esse privilegia in societate¹⁵⁴⁰).

2. *Privilegium subjective* consideratum est facultas specialis et permanens a superiore in favorem concessa contra vel praeter ius commune.

a. *Permanens* dicitur, quia non datur ad actum transeuntem vel ad breve tempus sicut dispensatio aut facultas generatim accepta, sed quia natura sua quandam stabilitatem habet, etsi non semper sit perpetuum. *A superiore concessa*, quia privatus non potest privilegia concedere, sed solum licentias dare, intra limites legis.

b. Privilegium *a dispensatione differt*: a. privilegium *positive* ius aliquod statuit, dispensatio mere *negative* obligationem tollit; β . dispensatio solum est contra legem, privilegium potest etiam esse praeter legem; γ . dispensatio plerumque ad actum transeuntem conceditur, privilegium vero est facultas stabilis et permanens; δ . dispensatio concedi potest etiam integrae communitati; privilegium saltem contra legem non potest concedi toti communitati eidem legi subiectae (esset abrogatio legis); at potest concedi communitati vel coetui intra ambitum totius. Dispensatio ergo singulari personae concessa a privilegio contra legem vix difflert nisi duratione.

193. Divisio. Privilegia dividuntur: 1. *Palione materiae*: a. in privilegia *contra legem*, si per illa alicui legi derogatur, ut est exemptio a solvendis tributis: et *praeter legem*, si per illa nulli legi derogatur, ut est potestas dispensandi; b. in privilegium *favorabile*, quod privilegiato affert commodum, nulli autem incommodum ut privilegium dicendi missam in oratorio privato; et *odiosum*, quod uni affert commodum, alteri vero incommodum ut exemptio a solvendis tributis, ab ordinarii iurisdictione.

Facultates habituales, quae conceduntur in perpetuum vel ad praefinitum tempus aut ad certum numerum casuum, accensentur privilegiis praeter legem (ius)¹⁵⁴⁷).

¹⁵⁴⁰) Cf. *Vermeersch-Creusen*, Theol. mor. I. n. 204.

¹⁵⁴⁷) Cn. 66. 1.

2. *Ratione subiecti*, cui conceditur, in privilegium personale et reale. *Personale* confertur directe et immediate alicui personae ratione sui ipsius ob scientiam, dignitatem etc. Hoc personam sequitur et cum ea exspirat ut potestas absolvendi a censuris. *Reale* directe et immediate confertur non personae sed rei, a qua in personam redundat. Hoc privilegium adhaeret rei, cum ea transit ad personam, ad quam res pertinet, et cum re etiam exspirat.

Nomine *rei* intelligitur non solum res corporea ut ecclesia vel monasterium, sed etiam res incorporea ut persona moralis (collegium, communitas), munus, dignitas, status, qualitas a persona separabilis ut doctoratus etc.¹⁸⁸). Huc e. g. pertinent indulgentiae annexae ecclesiae, altari, cruci, rosario etc., insuper privilegia concessa variis communitatibus (ordinibus religiosis, confraternitatibus) vel diversis statibus (clericis, episcopis etc.).

3. *Ratione causae*, ob quam confertur, in *gratiosum*, quod ex mera gratia, in *remuneratorium*, quod intuitu alicuius meriti aut servitii a privilegiato vel aliis e. g. parentibus praestiti conceditur, et in *onerosum*, quod interveniente aliquo pacto ad obtinenda servitia conceditur.

4. *Ratione modi*, quo conceditur, in privilegium datum *motu proprio*, quod conceditur sine petitione vel ad petitionem cum clausula *motu proprio*, et datum *ad instantiam*, quod conceditur propter petitionem sine dicta clausula.

5. *Ratione finis*, ob quem conceditur, in privilegium *commune*, quod communitati primo et per se in bonum communitatis conceditur, adeo ut eius usus cedat in bonum communitatis ut privilegium canonis, quod clericis, aut exemptionis, quod ordinibus religiosis concessum est, et in privilegium *privatum*, quod personae privatae vel etiam communitati, sed in bonum singulorum conceditur.

194. De concessione privilegii. 1. Privilegium concedere potest solus legislator aut eius successor aut utriusque superior, sive est privilegium contra sive praeter legem. Etenim si est contra legem, solus legislator subditum a lege eximere potest, et si est praeter legem, solus legislator communitati imponere potest obligationem privilegii in usu privilegii non impediendi.

2. Privilegia acquiri possunt per *directam concessionem* competentis auctoritatis et per *communicationem* (quando scii, privilegium uni concessum extenditur ad alium); sed etiam per legitimam *consuetudinem* aut *praescriptionem*¹⁶⁹).

a. Ante codicem viguit ampla communicatio privilegiorum inter religiosas familias. Privilegia ante Codicem per communicationem legitime acquisita et pacifice possessa *non* revocantur¹⁰⁰). Post codicem non datur alia, nisi inter¹⁸

188) Ita *Suarez*, De legibus, L 8. c. 3. n. 4.

189) Cn. 63, 1.

190) C. / C. 30. Dec. 1937 (A. A. S. XXX [1937] 73).

ordinem regularem et moniales eiusdem ordinis, quatenus eorum capaces sunt, alias inter regulares quaevis communicatio privilegiorum exclusae est¹⁰¹).

b. Communicatio privilegiorum duplici modo fit: *a.* in *forma aequae principali*, si communicantur, ac si primo et per se fuissent concessa ideoque non immutantur, si in principali privilegiario immutantur. Huiusmodi erat communicatio inter regulares; *β.* in *forma accessoria*, si augentur, imminuuntur vel amittuntur, quoties immutantur in primo et principali privilegiario. Hoc modo nonnulla privilegia religiosorum communicantur eorum familiaribus vel Tertiariis saecularibus.

c. Utraque communicatio in iis privilegiis tantum locum habet, quae directe, perpetuo et sine speciali relatione ad certum locum aut rem aut personam concessa fuerant primario privilegiato; porro locum non habet, si subiectum non est capax talis privilegii¹⁰²).

3. Privilegium *contra legem* concedi potest solum *subdito*, quia concessio haec est actus jurisdictionis, qui solum in subditos exerceri potest; privilegium autem *praeter legem* etiam aliis *non subditis* concedi potest, dummodo materia sit subiecta legislatori privilegium conferenti, quia haec concessio habet rationem donationis, cuius etiam non subditus capax est.

4. Ut privilegium *validum* sit, non requiritur *iusta causa* illud concedendi, quia mere a voluntate legislatoris dependet, num aliquem velit a communi lege esse exemptum; sed ut privilegium *licitum* sit, requiritur iusta causa. Privilegium enim contra legem sine iusta causa concessum laedit iustitiam legalem et distributivam; et privilegium praeter legem sine iusta causa concessum est actus prodigalitatis, qui illicitus est.

195. De usu privilegii. 1. *Privilegio communi*, quod principaliter in bonum commune concessum est, unusquisque uti tenetur nec ei renuntiare potest, quia non licet agere quidquam contra bonum commune; huiusmodi sunt privilegia communia clericorum, episcoporum, regularium etc.

2. *Privilegio privato*, quod *personae privatae* in bonum privatum concessum est, *per se* nemo uti tenetur¹⁰³), sicut nemo tenetur uti iure suo, quia privilegium datur ut favor, non ut onus; per accidens tamen eo tenetur uti privilegiatus, si non-usus in damnum alterius cederet, ut si quis nollet uti facultate absolvendi a reservatis.

Si sacerdos infirmus, qui domo exire non potest ad celebrandum, privilegium accepit instituendi oratorii privati, non tenetur illud instituere, ut diebus dominicis et festis celebrare possit; si oratorium erexit, in rigore non tenetur diebus praecipis celebrare, sed ab audiendo et celebrando sacro excusatur¹⁵⁴).

1W) Cn. 613.

102) Cn. 64.

1B3) Cf. cn. 69.

1M) Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. 1. n. 128 ss.

Dicitur *per se*, scii, nisi ex alio capite exurgat obligatio; sic confessarius gaudens privilegio absolvendi a reservatis, hoc uti tenetur ex tacita conventionem cum poenitente disposito.

3. *Privilegio privato*, quod *communitati* datum est in bonum singulorum, singuli renuntiare non possunt, sed sola communitas id potest; singuli autem per se non tenentur eo uti, per accidens tamen ad id teneri possunt, tum si superior legitimus usum privilegii singulis iniungit, tum ratione conformitatis cum aliis.

196. De interpretatione privilegii. 1. In interpretatione privilegii cuiuscunque semper servanda est proprietates verborum, etsi modo iuxta latiore, modo iuxta strictiore significationem accipienda sint, id quod cn. 67 his verbis exhibet: »Privilegium ex ipsius tenore aestimandum est, nec licet illud extendere aut restringere.

2. Etsi modo late, modo stricte accipiendum sit, restrictio tamen non debet esse tanta, ut privilegium reddatur inutile, sed ea semper adhibenda est interpretatio, ut privilegiatus ex indulgentia concedentis videatur aliquam gratiam consecutus¹⁰⁵).

3. In dubio haec norma servanda est: Privilegia, quae ad lites referuntur, vel iura aliis quaesita laedunt, vel adversantur legi in commodum privatorum, vel impetrata fuerunt ad beneficii ecclesiastici assecutionem, *strictam* interpretationem recipiunt, cetera omnia *laxam*^{TM}

4. Concessa facultas alias etiam secumfert potestates, quae ad illius usum necessariae sunt; quare in facultate dispensandi includitur etiam potestas absolvendi a poenis ecclesiasticis, si quae forte obstant, sed ad effectum dumtaxat dispensationis consequendae¹⁹⁷).

197. De cessatione privilegii¹⁹⁸). Privilegium cessare potest:

1. Ipso facto, et quidem a. Privilegium *personale* personam sequitur: t cum ipsa exstinguitur.

Attamen facultates habituales ordinariis ab apostolica Sede concessae, nisi in earum concessione electa fuerit industria personae, *non evanescunt* cessante «iure ordinari», cui concessae sunt, etiamsi ipse eas exsequi nondum coeperit, sed transeunt ad ordinarios, qui ipsi in regimine succedunt.

b. Privilegium *reale* et *locale* cessat per absolutum rei vel loci interitum; privilegium autem locale reviviscit, si locus intra 50 annos restituatur¹⁹⁹).

i»») Cn. 68.

**) Cn. 68, cn. 50.

lirt) Cn. 66, 3.

*»») Cn. 71—88.

*»-) Cn. 75.

c. Privilegium *quodvis cessat*, si temporis progressu rerum adiuncta (iudicio superioris) sic immutentur, ut noxium evaserit aut eius usus illicitus fiat;

d. Item elapso tempore vel expleto numero casuum, pro quibus concessum fuit²⁰⁰⁾.

2. *Non-usu* aut usu contrario et quidem spatio temporis, quod ad praescriptionem sufficiat, cessat privilegium, odiosum, i. e. quod iur: aliorum adversatur. Quae enim lege statuta sunt de amissione iuris ope praescriptionis, valent etiam de privilegiis, quae aliis oneri sunt. At privilegia favorabilia, quae solum privilegiato favorem conferunt, nec in aliorum gravamen redundant ut celebrandi duabus horis ante auroram, non cessant ne per non-usum quidem longissimi temporis²⁰¹⁾

Per *abusum* per se non amittitur privilegium. Abuti dicitur, qui ex eo sumit occasionem peccandi. Abusu tamen concedenti praebetur iusta causa revocandi illud. Ideo ordinarius ne omittat monere s. Sedem, si quis privilegio ab eadem concesso graviter abutitur²⁰²⁾.

3. *Renuntiatione* libera atque expressa ex parte privilegiati et a competente superiore acceptata. Ut valeat renuntiatio, requiritur, ut privilegio renuntiari possit. Iam vero

a. Privilegio, quod solum in proprium favorem concessum est, quaevis persona privata renuntiare potest;

b. Privilegio, quod alicui communitati, dignitati vel loco concessum est, privata persona renuntiare non potest. Ideo clericus renuntiare non potest privilegio canonis, ne pro se ipso quidem;

c. Neque ipsa communitas renuntiare potest privilegio per modum legis ipsi concesso, vel si renuntiatio cedat in ecclesiae aliorumve praedudicium²⁰³⁾.

4. *Revocatione* expressa vel tacita concedentis vel successoris vel superioris eius.

a. Revocatio *expressa* fit per clausulas revocatorias legi insertas, qua ratione a concilio tridentino et a *Codice* iuris can. facta est revocatio multorum privilegiorum²⁰⁴⁾.

Clausulae derogatoriae sunt duplicis generis, generales: *non obstantibus privilegiis*, et speciales: *non obstantibus quibuscunque privilegiis, non obstantibus privilegiis etiam speciali mentione dignis* et eiusmodi.

b. Revocatio *tacita* fit per novam legem. Iam vero per legem contrariam in Codice contentam privilegia existentia non revocantur, nisi aliud in ipsa lege caveatur; per novam legem generalem revocantur

„JW“) Cn. 77.

■1) Cn. 76.

302) Cn. 78.

»3) Cn. 72, 1. 2. 3.

«'») Cn. 71. coli. cn. 60; cn. 4.

privilegia in Codice contenta, at non revocantur privilegia cetera, nisi eorum specialis mentio fiat, quia revocans novisse censetur priora, non tamen in Codice non contenta.

5. *Morte vel cessante iure concedentis per se non cessat privilegium:* ex generali enim regula gratia facta per mortem concedentis non extinguitur. Morte concedentis cessat privilegium in duplici casu: *a.* si concessum fuit ad tempus vitae concedentis vel cum clausula *ad beneplacitum nostrum*; *o.* si continet gratiam faciendam et res adhuc est integra.

QUAESTIO NONA.

De cessatione legis.

Lex ipsa cessare potest: *a. ab extrinseco*, i. e. per legislatorem (vel successorem vel superiorem eiusdem); *b. ab intrinseco*, i. e. per cessationem finis.

Ad priorem modum cessationis reducitur etiam *consuetudo*, quare in sequenti articulo de consuetudine agetur.

198. De cessatione ab extrinseco. 1. Quae potest esse aut *abrogatio*, i. e. totalis revocatio legis per legislatorem facta; aut *derogatio*, i. e. partialis revocatio; aut demum *obrogatio*, i. e. legis contrariae introductio. De prioribus difficultas non est.

2. *Obrogatio*, quandonam locum habeat: Lex posterior, a competenti auctoritate lata, obrogat priori, si id expresse edicat, aut sit illi directe contraria, aut totam de integro ordinet legis prioris materiam²⁰⁵).

3. Quoad ambitum obrogationis valent: *a.* lex generalis nullatenus derogat locorum specialium et personarum singularium statutis, nisi aliud in ipsa expresse caveatur²⁰⁶); *b.* lex generalis obrogat priori generali; *c.* lex specialis vero obrogat tum generali tum speciali legi contrariae.

Ratio ab antiquis jurisperitis assignatur: Legislator condens novam legem priorem universalem ignorare non poterat, speciales vero ignorare potest; ideo in priore casu revocat, in altero non nisi expresse dicat; si vero condit legem specialem, etiam eorum, quae de hac materia in priore lege sive generali, sive speciali contenta erant, recordare censetur.

De *relatione canonum Codicis* ad priores leges in specie agit can. 6.

4. In dubio revocatio legis praeexistentis non praesumitur, sed leges posteriores ad priores trahendae sunt et his, quantum fieri possit, conciliandae²⁰⁷).

199. De cessatione finis. 1. *Declarationes*, *a.* Finis seu causa motiva legis cessare potest *adaequate*, si tota ratio, quae legislatorem impulit ad legem ferendam, cessat, vel *inadaequate*, si una tantum ratio cessat, altera vero manet.

b. Finis legis adaequatus cessare potest *universaliter* seu pro maiore parte communitatis, vel *particulariter* seu pro singulari persona tantum.

c. Finis legis *conlrarie* cessare dicitur, quando observatio legis esset nociva vel nimis difficilis vel potius contrarius effectus sequeretur; et

» 5) Cn. 22.

•• β) ib.

Cn. 23.

dicitur *negative* cessare, si finis legis in casu particulari non obtinetur, quin tamen nocumentum sequatur nec nimia difficultas.

Si e. g. prohibitio legendi librum pravum observari non potest sine detrimento fidei, quia fides defendi non potest, nisi legatur liber, finis legis cessat contrarie: cessat *negative*, si lectio solum legenti nullum damnum affert.

2. *Principia*, a. Cessante causa motiva *adaequate et universaliter* cessat ipsa lex: si enim finis legis cessat, lex fit inutilis ideoque nulla; cessante causa motiva *inadaequate* non cessat lex, quia lex nondum est inutilis.

b. Si finis legis cessat *particulariter et contrarie*, cessat lex, sed si finis legis cessat *negative* tantum, lex non cessat.

Ratio est: si finis legis contrarie cessat, deest condicio essentialis (utilitas ad bonum commune); quodsi finis legis solum *negative* cessat, bonum commune exigit, ut lex, quae propter bonum commune lata est, ab omnibus observetur; etenim nisi ab omnibus observari debeat, brevi efficaciam amittit, quia multi, putantes finem legis pro ipsis cessasse, legem non observarent et suo exemplo plures alios seducerent. Insuper si singulorum iudicio permetteretur, num in particulari casu periculum damni cesset, eiusmodi leges propter periculum hallucinationis plerisque inutiles forent.

Sententia, quae tenet cessare legem, quando finis eius mere *negative* cessat, et quam nonnulli auctores (*Tamburini*) probabilem habent, in praxim non deducitur, quia probabilitate carere videtur. Ratio illius sententiae est haec: Sicut lex universaliter cessat, si finis legis pro tota communitate cessat, quia lex facta est inutilis, ita lex particulariter cessare debet, ubi finis legis pro persona particulari cessat, quia observatio legis pro hac persona est inutilis. Verum haec ratio probabilitate caret, quia observatio legis, quae pro persona particulari est inutilis, pro communitate utilis, quin etiam necessaria est, ideo legislator censetur urgere legem, cuius finis *negative* tantum cessat. Sic numquam omittitur proclamatio matrimonii, etsi nullum sit invalidi matrimonii periculum; item non permittitur lectio libri prohibiti, ubi pro persona particulari nullum timeatur perversionis periculum.

QUAESTIO DECIMA.

De consuetudine.

200. Definitio. Vox *consuetudo* dupliciter accipitur: *a. causaliter* pro actibus a communitate frequenter repetitis; *b. formaliter* pro iure, quod accedente legislatoris consensu ex illis oritur. Hinc consuetudo formaliter *definiri* potest ius quoddam seu lex introducta diuturno communitatis usu approbante eo, qui curam illius communitatis habet.

Probe notandum est discrimen, quod intercedit inter consuetudinem (derogatoriam) et praescriptionem iuris, quacum consuetudo quandoque confunditur: alia enim principia consuetudinem, alia praescriptionem regunt, quare non eadem utrobique condiciones requiruntur. Praesertim vero *a.* ad praescriptionem bona fides requiritur, ad consuetudinem non requiritur; *b.* ad praescriptionem consensus illius non requiritur, contra quem praescribitur, ad consuetudinem vero consensus legislatoris requiritur; *c.* praescriptio valet etiam pro privato contra privatum, minime vero consuetudo. Attamen etiam consuetudo praescribi dicitur, quia usum diuturnum et spatium temporis requirit, ita ut obiectum praescriptionis fieri possit.

201. Divisio. 1. Ratione extensionis consuetudo dividitur in *universalem* seu generalissimam, quae in universa ecclesia viget; in *generalem* (in se particularis est), quae in tota aliqua provincia ecclesiastica viget; in *specialem*, quae in communitatibus minoribus (dioecesis, capitulum, ordo religiosus vel provincia religionis; non autem parochia vel domus religiosa, quae non est monasterium sui iuris), sed tamen legum capacibus viget; et in *specialissimam*, quae a personis privatis et communitatibus, quae legis non sunt capaces, observatur. Patet hanc non habere rationem legis, sed ad instar privilegii esse tantum facultatem, aliquid agendi vel omittendi²⁰⁾).

2. Ratione relationis ad legem in consuetudinem *contra* legem, quae legem existentem aut omnino aut saltem ex parte aufert; *praeter* legem, quae novam legem inducit; *secundum* legem, quae legem existentem ipso usu confirmat vel interpretatur.

Ex hac divisione patet triplicem esse consuetudinis effectum: *e.* interpretandi legem; *β.* inducendi novam legem; *γ.* abrogandi legem existentem.

Articulus primus.

De condicionibus requisitis.

202. Condiciones, quae requiruntur, ut consuetudo vim habeat, sunt:

1. *Consensus legislatoris*; sufficit autem consensus legalis.

a. Consuetudo in ecclesia vim legis a consensu competentis superio-

^{20H)} Cf. *Wernz-Vidal*, Ius can. I. n. 236. Cn. 26.

ris ecclesiastici unice obtinet²⁰⁹). Revera sine aliquo consensu legislatoris nulla lex.

b. Ut consuetudo vim legis obtineat, non requiritur consensus personalis, sed sufficit *legalis*: nihil enim impedit, quominus legislator lege universali statuatur, consuetudinem debitis qualitatibus praeditam vim legis habere; quod si legislator fecerit, consuetudo vim legis accipit sine ulteriore consensu; id autem ipso iure statutum est²¹⁰).

a. Consensus potest esse *personalis*, quo superior ipse, aut *legalis*, quo ius vel lex universalis consuetudinem approbat. Personalis supponit cognitionem consuetudinis, legalis eam non exigit. Consensus personalis est *expressus*, si legislator dat licentiam inducendi consuetudinem, et est *tacitus*, si legislator consuetudinis conscius ei non resistit, cum facile resistere possit. Quare consuetudo, quam legislator prudenti silentio tantummodo tolerat, vim legis per consensum personalem obtinere nequit.

β. *Consensus legalis* definiri solet praevia approbatio facta per voluntatem universalem in iure expressam approbandi quamcunque consuetudinem debitis condicionibus vestitam.

γ. Si pro consuetudine habetur *consensus personalis*, etiam tacitus tantum, non requiritur legitimum tempus ad consuetudinem inducendam, sed statim cessat obligatio legis; est potius abrogatio legis; nova autem obligatio post Codicem non oriri videtur nisi per legem formaliter latam vel per consuetudinem tempore statuto observatam.

2. Ex parte *materiae*: ut consuetudo sit *rationabilis*, i. e. talis, quae a legislatore tamquam utilis statui posset, quamvis legi praesenti sit contraria; rationabilis ergo non est, quae iuri naturali vel divino est contraria, vel quae in lege expresse reprobatur²¹¹).

Ut sit rationabilis non requiritur, ut sit melior et perfectior quam lex existens; possunt enim esse diversi modi agendi, qui a legislatore praecipii possent tamquam utiles, quamvis unus perfectior sit aliis. Neque requiritur, ut sine peccato inchoetur; qui enim consuetudinem contra legem inducunt, initio plerumque peccant; sed irrationabilis esset, utpote legi altiori contraria, quae occasionem peccati crearet, v. g. usus, qui legem de libris prohibitis vel de clausura religiosorum tollere vellent.

3. Ex parte *subiecti*: ut inducatur a communitate, quae *legis ecclesiasticae* recipiendae *capax* est²¹²); talis est ecclesia universa, dioecesis, ordo religiosus, quandoque etiam huius provincia (semper moraliter intelligendo de maiore parte communitatis); capax non est paroecia²¹³) domus religiosa, quae non sit monasterium sui iuris.

4 Ex parte *actuum*: ut sint *frequentes, uniformes, publici, deliberati*. facti cum *intentione* se obligandi vel deobligandi.

» ») Cn. 25.

Cn. 27 28.

<< ') Cn. 27 § 2.

<< ') Cn. 26.

**) *Vermersch-Crcusen* (Epitome I, 138, 2) conantur probare etiam paroeciam habere populum stabilem et legis recipiendae et ideo consuetudinis efformandae capacem esse.

a. Quoad priora requisita non est difficultas: excluduntur actus nositi vel omissi ex ignorantia, metu, errore, ex mera mconsideratione vel levitate, similiter, quae ex mera devotione exercentur, ut terna salutatio angelica.

b. Quoad *intentionem* dicendum est: si agitur de consuetudine *praeter legem* quae novam obligationem imponit, requiritur positiva intentio se obligandi²¹⁵⁾, si agitur de consuetudine *contra legem*, non opus est, ut subditi legem cognoscant, et nihilominus contra eam agant, sed sufficit, ut contrarius usus ita invallescat, ut legislator sine aliqua perturbatione populi contradicere non posset

Si agitur de actibus ex mera devotione positus, animus se obligandi quandoque colligitur ex adiunctis, v. g. si ob'ervetur cum aliquo incommodo, si transgressores puniantur, si homines probi communiter ita iudicent.

5. Ex parte *durationis*: tempus a lege statutum, quod est pro consuetudine tum contra²¹⁵⁾, tum praeter^{216) 217)} legem, sunt 40 anni continui et completi; contra legem vero, quae continet clausulam futuras consuetudines prohibentem, debet esse centenaria vel immemorabilis²¹¹⁾.

Supposito *dubio positivo* circa consuetudinem, adeo ut ex una parte vere probabile sit omnia haberi, quae ad legitimam consuetudinem inducendam requiruntur, et pari modo ex altera parte probabile sit aliquid eorum deesse, quae ad legitimam consuetudinem requiruntur, ita distinguendum est: a. in dubio circa consuetudinem *praeter legem* consuetudo nondum obligat: dubium namque est, num consuetudo vim legis obtinuerit; lex autem dubia non obligat; b. in dubio circa consuetudinem *contra legem* lex non amplius obligat: eo enim, quod consuetudo contraria probabiliter a lege deobligat, ipsa lex facta est dubia; lex autem dubia non obligat.

Articulus secundus.

De effectibus consuetudinis.

De duplici tantum consuetudine hic agendum est. < de consuetudine *derogatoria* seu contra legem et β . de consuetudine *obligatoria* seu praeter legem.

205. Eius vis derogatoria. 1. Consuetudinem ecclesiasticam, de qua sola hic agitur, habere vim *abrogandi legem* constat ex iure canonico, quod consuetudini hanc efficaciam expresse tribuit²¹⁸⁾. Et sane eadem est vis consuetudinis et legis; lex autem posterior abrogare potest priorem; ergo etiam consuetudo id potest, modo debitis vestita sit condicionibus.

2. Consuetudo abrogare non potest legem *naturalem*, quia haec est immutabilis, nec legem positivam *divinam*, quia vis consuetudinis ab auctoritate humana derivatur, nempe a consensu legislatoris humani;

Cn. 28.

2«) Cn. 27 § 1.

21°) Cn. 28.

217) Cn. 27 § 1.

218) *Codex iuris can.* cn. 27 habet: Consuetudo iuri ecclasiastico praeiudicium non ahert *nisi juerit rationabilis et legitime praescripta*.

atqui auctoritas humana nihil potest contra legem divinam; sed abrogare solum potest legem *ecclesiasticam*.

Etsi consuetudo non habeat vim abrogandi *legem divinam*, eam tamen *interpretari* i. e. indicare potest, quomodo lex ex mente legislatoris intelligenda et observanda sit. Haec tamen consuetudo, interpretis legis divinae, regi debet infallibili iudicio ecclesiae, quae sola est authentica interpretis institutionum et mandatorum Christi.

3. Nulla est *lex ecclesiastica*, quae contraria consuetudine abrogari non possit, nisi in iure expresse reprobetur²¹⁰).

Ergo legitima consuetudo abrogare potest etiam:

a. *Legem expresse prohibentem* contrariam consuetudinem. De qua *Codex* haec habet: Contra legem ecclesiasticam, quae clausulam continet futuras consuetudines prohibentem, sola praescribere potest rationabilis consuetudo centenaria aut immemorabilis²²⁰).

ft. *Legem irritantem*: lex enim irritans abrogari potest per aliam legem; ergo etiam per consuetudinem, quae eiusdem est auctoritatis.

c. *Consuetudinem* aliquam existentem.

Ergo consuetudo universalis abrogare potest consuetudinem universalem, et consuetudo particularis particularem; universali autem consuetudini particularis derogare potest ex parte, in eo scilicet loco, in quo particularis consuetudo invaluit.

204. Eius vis obligandi. 1. Consuetudinem vim habere inducendi legem, si debitis condicionibus fuerit vestita, *Codex* expresse declarat²²¹).

Lex per consuetudinem introducta vocatur *lex non scripta*, ut distinguatur a lege scripta, quae expressa legislatoris ordinatione constituitur et promulgatur.

2. Consuetudo imponere potest quamcunque legem: praeceptivam, irritantem, immo etiam mere poenalem: consuetudo enim efficere potest, quod efficit ipsa lex; atqui lex quamcunque obligationem imponere potest.

Constat legem *omnes* clericos in sacris constitutos ad recitationem officii obligantem et nonnulla impedimenta matrimonii dirimentia ut impedimentum disparitatis cultus consuetudine inducta esse, quod tamen hodie fieri non iam potest²²).

205. *Num nova lex auferat contrarias consuetudines vigentes.*

a. Consuetudo contra aut praeter legem per novam legem contrariam revocatur; sed consuetudinem centenariam vel immemorabilem nova lex non revocat et lex generalis non revocat consuetudinem particularem, nisi lex de eisdem expressam mentionem faciat²²³;

21β) Cn. 27.

«») Cn. 27, 1.

221) Cn. 28.

»2) Cn. 1041.

«») Cn. 30.

b. Quid vero leges Codicis quoad consuetudines eousque vigentes efficiant, haec sunt²²⁴⁾ :

Consuetudines sive universales sive particulares, quae ipsis canonicis expresse *reprobantur*, corrigi debent, licet sint immemorabiles²²⁵⁾).

Consuetudines, quae *non* expresse *reprobantur* et centenariae vel immemorabiles sunt, tolerari possunt, si locorum ordinarii existimant, eas prudenter removeri non posse. Aliae autem, quae non sunt centenariae, suppressae sunt, nisi Codex aliud expresse statuatur.²²⁶⁾

Cn. 5.

²²⁵⁾ Cn. 5. Consuetudo *immemorabilis* ea est, cuius initii memoria vulgaris non existit. Non dicitur: cuius initii cognitio non existit; ideo consuetudo immemoralis esse potest, etsi eius initia ex historia probe nota sint, modo eius existentia hominum nunc viventium memoriam (centum circiter annos) transcendat.

QUAESTIO UNDECIMA.

De collisione officiorum et iurium.

206, Notiones.

1. *Officia* pro diversitate legum, ex quibus oriuntur, sunt:

a. officia *affirmativa*, quae ex praeceptis, et officia *negativa*, quae ex prohibitionibus oriuntur;

b. *absoluta*, quae simpliciter et sine exceptione, et *hypothetica*, quae solum in certis suppositionibus obligant;

c. *naturalia*, quae in lege naturae, et *positiva*, quae in lege positiva sive divina sive humana fundantur;

d. *superiora* et *inferiora*, prout ad maiora vel minora bona servanda, ad maiora vel minora mala advertenda referuntur;

e. *iustitiae*, quae obligant ex debito stricto vel saltem legali, et *aliarum virtutum*, v. g. caritatis, quae obligant ex debito morali.

2. Cum *iura* correspondeant officiis iustitiae, eodem modo atque officia distinguuntur; in specie notanda sunt:

a. iura *connata*, quae cum ipsa natura rationali habentur, et iura *acquisita*, quae ex contractibus vel per legem positivam obtinentur.

b. iura *inalienabilia*, quibus nullatenus renuntiari potest, et *alienabilia*, quibus renuntiari potest: quod enim homini sive ad finem ultimum assequendum sive ad moralem obligationem implendam necessarium est, abdicari non potest.

3. *Collisio officiorum* est concursus complurium obligationum, quae simul impleri non possunt.

Sic in casu iniusti aggressoris ius servandi vitam propriam et obligatio servandi vitam alienam collidunt. Cum ius servandi propriam praestantius sit, altera obligatio vim suam amittit.

a. Sunt auctores, qui putent, collisionem officiorum in obiectiva rerum veritate existere; per peccatum enim harmoniam et ordinem moralem turbatum esse, insuper officia vitae terrenae et aeternae, individualis et socialis saepe invicem opposita esse, ita ut collisio non solum error singulorum mere subiectivus sit, sed fundatus in disharmonia obiectiva. — Nihilominus dicendum est, collisionem officiorum esse mere apparentem; omnes enim leges et omnia officia ultimatim fundantur in sapientia et voluntate divina, ex qua omnis obligatio proficiscitur et proinde obiectivam repugnantiam continere non possunt; alterutra solum obligatio in rerum veritate existit; concedendum quidem est, harmoniam turbatam et varias relationes hominum nunc temporis valde complexas esse; et exinde cognitionem difficiliorem fieri; attamen ultima ratio apparentis collisionis est imperfecta et in-

adaequata cognitio legum et condicionum pro earum valore requisitarum²²⁶).

b. Quare in casu, quo officia collidunt, de hac re potissimum agitur, ut collisio solvatur seu ut determinetur, quaenam obligatio inter collidentes, ceteris cessantibus, exigat, ut impleatur. Ad hoc determinandum plures regulae statuuntur.

207. Regulae ad solvendam collisionem. Supremum in hac re principium hoc est: Praevalet obligatio oriens ex lege, quae spectata natura et fine maioris momenti est. Unde sequentes regulae inferuntur:

a. Praecepta legis naturae praeferenda sunt praeceptis legis positivae divinae, haec praeceptis legis positivae humanae; inter haec praecepta legis ecclesiasticae praevalent praeceptis legis civilis, id quod ex diverso fine harum legum eruitur, quorum unus altero nobilior est.

Lex, quae exigit, ut proximo egenti subveniamus, superior est lege abstinendi ab operibus servilibus (cf. Matth. 12, 1—14); lex servandi sanitatem praeferenda est legi ieiunii vel abstinenciae.

Non licet mentiri nec turpe negotium exercere ad subveniendum egenti.

c. Praecepta iustitiae quibus in altero respondet ius strictum, in genere praevalent praeceptis caritatis, ubi illud non verificatur.

Si simul concurrunt obligatio solvendi debitum et dandi eleemosynam, praevalent prior, quae est iustitiae, prae obligatione posteriore, quae est caritatis. Attamen si cui solvendum est debitum, quo soluto debitor se conicit in gravem necessitatem, potest differre solutionem, quamvis sit obligatio iustitiae.

d. Praecepta (negativa et positiva), quae maiora bona tuentur, praevalent legibus, quae minora tuentur; ideo praecepta, quae referuntur ad bona spiritualia, bona interna, bona communia, praeferenda sunt praeceptis, quae referuntur ad bona corporalia, externa, privata.

Sic civis militare tenetur, etsi propria vita vel propria familia damnum patiatur. — Sacerdos vel medicus aegrotos iuvare tenetur, etsi propria sanitas vel propria familia periclitetur. — Non licet a fide deficere ad vitam servandam; nec fidem negare ad declinandam persecutionem. — Famulus, cui famulatus est occasio peccati, quae miliis mediis removeri potest, tenetur famulatum deserere, etsi damna temporalia essent gravissima. — Non licet vitam periculo exponere propter exiguum aliquod bonum temporale.

e. Quodsi in casu officiorum collidentium post diligens examen determinari non possit, quaenam obligatio praevaleat, et simul urgeat necessitas operandi, electio pro arbitrio fieri potest. Error, qui in hoc casu forte committitur, involuntarius est neque agenti imputatur.

207 a. Ethica situationis²²⁷), quam vocant, est »nova« quaedam scientia moralis, quae fundatur in systemate philosophiae existen-

²²⁶) Cf. Koch, *Moraltheologie* p. 94. *Mausbach-Ermecke*, l. c. 142.

²²⁷) *pius xvi* Allocutio ad »Fédération mondial de jeunesses féminines catholiques Romae, die 18. IV. 1952 habita. AAS 44 (1952) 413—419. Cf. *Hürth*,

tialis (ideo nomen »existentialismus ethicus), vult scientiam moralem omnino personalem construere (sindividualismum ethicum affirmans: Inter Deum et hominem non intervenit valor vel ordo quidam valorum neque societas neque auctoritas vel lex, sed persona humana patri coelesti fiducialiter occurrit (personliche Begcgnung zwischen Gott und Mensch) ac secundum propriam scientiam et conscientiam (non ^passive vel »receptive« scilicet respiciens auctoritatem vel legem), sed ^sincere, active, productive decidi< quaestiones morales, sicuti decet filium maiorem (»mündiger Christ«), qui scit aleam privatam (risque personnel, Wagnis) dictaminis conscientiae in se suscipere.

Haec nova scientia moralis renuit leges morales ex essentiis rerum et personarum >abstrahere< easque casibus concretis applicare (sicuti hucusque fecit >ethica essentialisc, Wesens - Wert - Grundsatz - Gesetzes - Moral), sed respicit >existentiam< vel »situationem<, i. e. circumstantias individuatas, semper variantes, non reductibiles ad normas rigidas et aeternas. Ideo non abstracta principia, ut leges decalogi vel Ecclesiae conscientiam determinare possunt, sed bonum et perfectio personalis; Deus non attendit actiones, sed rectam, sinceram intentionem. Potest ergo homo e. g. uxorem dimittere, fidem abicere, si in concreta situatione sincere iudicat hoc conducere ad bonum et perfectionem personalem.

Fautores huius sententiae inveniuntur inter protestantes (*E. Grisebach*) sed etiam inter catholicos, uti *E. Michel*, qui hoc modo ^theologiam laicalem« (ipse non est clericus) evolvit. Sunt multi, qui hac nova theoria homines in difficillimis situationibus adiuvari velint.

b. Ethica situationis corrumpit cum fundamento philosophico, cui innititur (i. e. aeth); revera generalia principia et leges, quas explicite reicit implicite proponit (226c). Praeterea sub condicionibus utcumque variantibus semper habetur eadem natura humana, ex cuius relationibus ad Deum, proximum, mundum facile deducuntur principia moralia universalis in concreta situatione *prudenter* adhibenda.

Ita S. Scriptura independenter a quibuslibet circumstantiis de incredulis in genere dicit: »Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur... ita ut sint inexcusabiles. (Rm. 1, 20.)

Annotationes, Per. 41 (1952) 231—244. *Fuchs*, Situationsethik in theolog. Sicht, Scholastik, 27 (1952) 161—182. *Idem*, Situation und Entscheidung (Frankfurt 1952). *Idem*, Lex naturae, praesertim 116—136. *Hâring*, l. c. 314—318.

(web) *pius xii* Litt. Enc. Humani generis: »Huiusmodi evolutionis commenta, quibus omne, quod absolutum, firmum, imutabile est, repudiatur, viam straverunt novae aberranti philosophiae, quae cum< idealismo, immanentismo ac pragmatismoc contendens >existentialismi« nomen nacta est, utpote quae immutabilibus rerum essentiis posthabitis, de singulorum »existentia« tantum sollicita sit.< AAS 42 (1950) 563.

22ec *Steinbüchel*, Systematische Wesensethik und existentielle Situation, in *Tillmann*, l. c. l. 1. pg. 237—257.

Neque »opus legis scriptum in cordibus suis (Rm. 2, 15), si ex essentis rerum deducitur, in fundamento nititur a Deo extrinseco ab eoque independence, sed omnes res creatae (ut vestigia vel imagines Dei) sunt quasi-verbum Dei ad hominem (>Deus enim illis manifestavit Rm. 1, 19); revelant leges morales et ab homine postulant responsum, ut vero quodam sensu homo legi obediens occurrat Deo patri. Personalis ille occursus clarior adhuc fit, si attenditur finis supernaturalis Hominis («Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata! Mt. 19, 17). Deus utique »intuetur cor (1 Sm. 16, 7), sed postulat etiam actiones externas, »quoniam fides sine operibus moriua est« (Jac. 2, 20); nec idem valet, utrum opera sint moraliter bona vel mala, cum scriptum sit: »Et non (sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona: quorum damnatio iusta est« (Rm. 3, 8). Denique sunt situationes, in quibus Deus postulat actiones heroicas, imo martyrium.

Ergo neque >legalismus neque »sinceritas conscientiae hominem ducit ad Deum, sed *conscientia Christiana rite instructa auctoritatis divinae et humanae legibus*.

c. *Instructio S. Congr. S. Officii diei 2 febr. 1956* 220d) interdicit et prohibet defendere inter catholicos doctrinam ethicae situationis, quovis nomine (v. g. ethicae spiritus, ethicae libertatis, ethicae personae) designetur. Sunt enim catholici, qui quidem reicere volunt ethicum laxismum, libertinismum, autonomismum; admittunt etiam generalia principia ethicae obiectivae (v. c. decalogum), sed restringunt absolutum valorem principiorum et leges altiori principio >instinctus et sensus moralise subordinant. Saltem in difficillimis quaestionibus, ut de onanismo coniugali, de solitariae pollutionis directa procuratione ex causa honesta, de suicidio ad praecavenda damna aliorum, concedunt homini iudicare non in terminis >scholae« vel >scientiae« sed quoad >rem« et leges naturae (existentis et ideo) mutabiles situationi adaptare.

Quamvis sincera intentio adiuvandi homines in >multis conflictibus ethicis aliter insolubilibus certe laudanda est, tamen multa sunt in tali systemate, quae probari nequeunt, imprimis 1. quod ordo moralis obiectivus, ab homine independens (cf. n. 34—39) subiciatur intimo cuidam mentis iudicio ac lumini, quo individuum immediate et intuitive, quasi unico ictu oculi perspiciat, quid recte agendum sit; et 2. quod mutabilitas naturae concretae et correspondentis legis naturalis concretae immoderate exaggeretur (cf. n. 113, 116). Quae vero habeantur elementa vera in tali systemate, quaeque attendenda sint pastori in cura animorum, bene exponit *Kraus*, *Situationsethik als pastoral- und moraltheologisches Problem* (Mainz, Bischöfliches Ordinariat 1956).

220<i> AAS 48 (1956) 144 s. Cf. *Hürth*, *Annotationes*, Per. 45 (1956) 140—204

LIBER QUARTUS.

De conscientia¹⁾.

QUAESTIO PRIMA.

De natura conscientiae.

Articulus primus.

De conscientia in genere.

208. Conscientia. 1. Sicut conscientia *psychologica* est cognitio actus proprii interni, ita conscientia *moralis*, de qua hic agimus, est indicium de indole morali nostrarum actionum.

2. Habitualis autem facultas ita iudicandi similiter conscientia vocari solet; ita latina vox tum habitum, tum actum significat; graece pro actu συνείδησι, pro habitu συντήρησι usurpatur²⁾.

3. *Exsistentia* conscientiae moralis est factum universale: omnes enim homines, culti aequae ac barbari, vocem conscientiae in semet ipsis percipiunt.

Huius rei testimonia sedulo collegerunt auctores supra citati, praesertim *Cathrein*. S. scriptura conscientiam ubique supponit, cum eius varias activitates passim describat³⁾.

4. Conscientia ut *synteresis* est quaedam proprietas intellectus, qua hic magna facilitate atque evidentia cognoscit universalissima principia moralia seu suprema principia legis naturalis. Deinde vero synteresis etiam ipsa haec principia significat.

a. *Eiusmodi* principia sunt e. g. bonum faciendum, malum vitandum; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; supremum numen colendum est: promissa servanda sunt; praecepta impleri debent, et alia suprema principia legis naturalis. Ex his principiis universalibus scientia moralis deducit veritates, quas ipsa docet, e. g. bonum faciendum est; sed miseris subvenire bonum est; ergo

x) S. *Th.* 1. II. q. 10. S. *Alphonsus* l. 1. tr. 1. n. 1—89. *Sporer-Bierbaum*, Theologia mor. decalog. (Paderbornae 1897) l. tr. 1. n. 1—109. *Reuter*, Theolog. mor. pr. 1. tr. 2. n. 59 ss. *Bouquillon* 1. C. pr. 2. n. 243 ss. *Lchmkuhl* 1. n. 111 sqq. *Ballerini-Palmieri*, Opus theolog. mor.³ (Prati [1898] l.) n. 130—235. *Cathrein*, Das Gewissen und die Gewissensfreiheit (Freiburg 1906). *Rodrigo*, Praelectiones theologico-morales Comillenses Ser. 1. tom. 111. Tractatus de conscientia morali (Santander 1954).

a) Secundum s. *Hieronimum* (com. in Ezech. 1. 1. c. 1. n. 10; M. L. 25 p. 22); cum hic sit unicus locus inter graecos scriptores, probabilius censetur esse mendum pro συνείδησι.

3) Gen 3; 4, 14; Prov. 12, 18; Matth. 27, 3 s; Rom. 2, 14—16; 1 Cor. 8, 7ss.; 2 Cor. 1, 12; 1 Ioan. 3, 19 s.

miseris subveniendum est. Malum vitandum est; adulterium malum est; ergo adulterium vitandum est. Haec veritates deductae *scientiam moralem* constituunt. Ad haec iudicia deducenda intellectus habitum acquirere potest, qui pariter vocatur *scientia moralis*. In formandis principiis synteresis intellectus non errat; in formandis principiis scientiae moralis errare potest et aliquando errat.

b. Inest homini ingenta dispositio ad vitam moralem ducendam (eine sittliche Anlage), quae dispositio duo complectitur: dispositionem *intellectus* ad cognoscendam legem moralem et naturalem, propensionem *voluntatis* sequendi leges morales ab intellectu propositas tamquam normam liberae activitatis. Cum utraque dispositio nomine conscientiae (synteresis) significetur, patet conscientiam hoc sensu integram vitam moralem, prout ab intellectu et voluntate procedit, designare, ut cum hominem dicimus religiosum vel religione carentem (gewissenhaft, gewissenlos).

c. Conscientia, cum sit dispositio et qualitas habitualis intellectus et voluntatis, excoli et perfici potest et debet; quoad intellectum, eo quod leges servandas discendo scientiam moralem nobis comparamus; quoad voluntatem, eo quod legibus moralibus prompte oboediamus. Eadem conscientia, etsi nunquam penitus extinguere possit, negligentia tamen et praesertim vitiis et voluptatibus obnubilari, infirmari, quin etiam vitiari potest. Hinc aequae de conscientia illuminata et vigilante, ac de conscientia cauteriata et dormiente loquimur.

209. Conscientia ut συνείδησι . *Conscientia moralis* altero (proprio) sensu est *iudicium mentis de moralitate actionis proxime practicum*, quod quidem iudicium *dictamen* (conscientiae) vocari solet.

a. Iudicium mentis, quod pro objecto habet actionis humanae moralitatem, aliud est *remote practicum* seu *speculativum*, quod actiones in abstracto et in genere respicit, ut furtum esse vitandum, egeno esse succurrendum; aliud *proxime practicum* seu simpliciter *practicum*, quod refertur ad actiones morales in concreto et in particulari hic et nunc ponendas simul cum omnibus adiunctis, «n quibus reperiuntur, et voluntatem agentis immediate dirigit, e. g. hanc rem a me non esse auferendam utpote alienam, huic homini nunc mihi esse subveniendum utpote egeno; non illud sed hoc vocatur conscientia.

b. Veritates tum synteresis tum scientiae moralis *universales* sunt; conscientia econtra versatur circa singularem actionem nunc ponendam, eius proinde dictamina *particularia* sunt, immediate tamen ex veritatibus scientiae moralis, mediate ex veritatibus synteresis deducta. Ideo dictamen conscientiae virtualiter aequivalet conclusioni alicuius syllogismi, cuius maior continet legem moralem, minor actionem hic et nunc ponendam, cui lex applicatur, et conclusio exhibet convenientiam vel disconvenientiam actionis cum lege, e. g. furtum est illicitum; haec actio est furtum; ergo haec actio est illicita.

210. Principia primaria. 1. *Homo honeste agere non potest sine iudicio practico de bonitate actionis.*

Probatur a. ex s. scriptura: S. Paulus loquens de scandalo ex usu ciborum iudaeis prohibitorum duplicem statum mentis distinguit, *fidem*, i. e. firmum iudicium de bonitate actionis, et *incertitudinem*, qua quis huc illueque vertitur; qui fidem habet, non peccat; quod vero non est ex fide, peccatum est.

Pom. 14, 21 sqq.: >Bonum est non manducare carnem et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur aut infirmatur. Tu *fidem* habes? penes te ipsum habe coram Deo. Beatus qui non iudicat (ὁ μὴ χρινωι

semetipsum in eo quod probat. Qui autem *discernit* (ὁ δὲ διαχρινόμενος), si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem, quod non est ex fide, peccatum est.<

b. Ex ratione: voluntas enim, cum sit potentia caeca, indiget convenienti directione; atqui directionem voluntas accipere solum potest a conscientia: nam illa potentia, a qua voluntas naturaliter in suis operationibus dependet, est ratio; ratio autem, quae in particulari casu dictat, hoc esse faciendum, quia bonum, illud omittendum, quia malum, est conscientia.

Dicitur regula *proxima*, quia voluntati magis propinqua est quam lex, et dicitur regula *subiectiva* et *interna*, ut distinguatur a lege, quae est norma obiectiva et externa.

Ergo, quod probe notandum est, actiones humanae suam bonitatem aut malitiam moralem (formalem) non sumunt a norma moralitatis vel a lege, ut in se est, sed a lege, prout per dictamen conscientiae voluntati proponitur seu a conscientia; quare absque ratione de praeteritis actionibus bona fide positae anguntur, qui postea audiunt eas fuisse peccaminosas.

2. Conscientiae vere *convenit vis obligandi*: legi enim vere proprieque dictae convenit vis obligandi; ergo etiam conscientiae, quae non est nisi lex ad singulas actiones humanas applicata. Eadem est igitur vis obligatoria conscientiae, quae est legis; et quoniam omnis obligatio legis a voluntate Dei est derivanda, conscientia tum *voluntas Dei* tum *vox Dei* vulgo neque inepte appellatur.

Quoniam autem Deus voluntatem suam nobis manifestat per rationem nostram, quae falli potest, dictamen conscientiae potest esse erroneum; hinc fieri potest, ut sequi teneamur conscientiam malum praecipientem.

211. Divisio. Conscientia multipliciter dividitur:

1. *Ratione actuum*, ad quos refertur, in *antecedentem* et *consequentem*, prouti actus aut mox ponendi aut iam positi sunt; illa indicat, quid bonum vel malum, quid faciendum vel omittendum sit, haec autem praeteritum approbat vel accusat vel etiam, si id fieri potest, excusat.

Conscientia antecedens a Deo nobis data est ut *dux* et moderatrix vitae nostrae moralis, quam sequi tenemur, ut ad finem vitae aeternae perveniamus; conscientia consequens nostrarum actionum *iudicem* agit laudans et approbans, si bonae, monens, reprobans, vituperans, terrens atque castigans, si malae sunt. Iudicium approbans *testimonium* bonae conscientiae dicitur, iudicium accusans et reprobans *remorsus* seu *vermis* conscientiae. Testimonium bonae conscientiae solatium et praemium, donum pacis internae, remorsus conscientiae angores et poenam afferunt: *Non est pax impiis* Unde conscientia hominem magnopere iuvat ad finem suum consequendum.

Nota. Conscientia antecedens est proxima regula mimum, de qua sola nobis hic sermo est, ad quam proinde divisiones pertinent, quae sequuntur.

2. *Ratione obligationis*, quam manifestat, in praecipientem, prohibentem et permittentem.

4) Is. 22, 57.

3. *Ratione assensus* in *certam* et *dubiam*; *certa* ea est, qua mens firmiter absque errandi formidine iudicat actionem esse bonam et licitam vel malam atque illicitam; *dubia* ea est, qua mens indicium de actionis honestate suspendit vel format quidem, sed cum formidine errandi.

4. *Ratione conformitatis cum obiecto* in *veram* et *erroneam*.

a. Conscientia *vera (recta)* est illa, quae dictat rem, prout in se est, *erronea* illa, quae dictat aliter, ac res in se est.

Inter conscientiam veram et rectam proprie loquendo discrimen intercedit Ordinarie quidem conscientia recta etiam vera erit. *Vera* enim dicitur, quae obiectivo rerum ordini consentanea est, quae ergo bonum dicit, quod reipsa bonum est, et malum, quod reipsa malum est. Sed dictamen conscientiae est veluti conclusio syllogismi, cuius propositio maior est principium morale, propositio minor actio humana, cui illud applicatur, ut inde concludi possit, actionem esse licitam vel illicitam. Porro *recta* dicitur conscientia, quae iuxta leges logicas rite ex principio morali deducta est. Iam fieri potest, ut ratiocinium ex falso principio morali procedat, unde fieri potest, ut conclusio seu conscientia recta quidem sit, sed falsa.

b. Conscientia erronea alia est *invincibilis* et inculpabilis, cuius error moraliter vinci non potest; alia *vincibilis* et culpabilis, cuius error adhibita morali diligentia deponi potest, sed ex incuria non deponitur.

Conscientia erronea dupliciter potest esse invincibilis, aut quia agenti ne suspicio vel dubium quidem de errore in mentem venit, aut quia orta quidem de errore est dubitatio, attamen ne adhibita quidem morali diligentia error deponi et veritas inveniri potest. Sic is quoque invincibiliter errat, qui dubitans, num tali die sit abstinentia, adhibita morali diligentia ignorat reipsa praeceptam esse abstinentiam. Principium tamen, quod sequitur, solum de priore modo conscientiae invincibiliter erroneae valet; de altero modo infra sermo erit.

5. Conscientia erronea dividitur in *laxam* et *angustam*. Haec divisio magis respicit conscientiam *habitualem*.

a. *Laxa* illa dicitur, quae inani vel levio de causa rationem peccati aut negat aut minuit. Ad *laxam* reducitur etiam conscientia *cauteriata* (das abgestumpfte Gewissen)⁶⁾, quae ex diuturno habitu peccandi orta etiam peccata gravia parvipendit, et conscientia *pharisaica*, quae magna praecepta parvi, parvas autem et externas observantias magni tacit.

b. *Angusta* illa dicitur, quae inani vel levio de causa rationem peccati affirmat vel auget. Ac *angustam* reducitur conscientia *scrupulosa*, quae est iudicium ex nimia formidine formatum, adesse peccatum, ubi non est, vel maius quam est, et aliquatenus etiam conscientia *perplexa*, quae ex utraque parte peccatum apprehendit.

Nota: *Tenera* vocatur conscientia, quae rationem peccati, etiam levissimi, percipit, ubi revera est; est vera et recta.

<) Cf. 1. Tim. 4. 2.

Articulus secundus.

De obligatione sequendi conscientiam.

212. Principia. 1. Conscientiam *certam* et simul *veram* ubi praecipit vel prohibet, sequi tenemur.

Conscientia enim certa est ipsa lex certo a nobis cognita et ad actionem particularem applicata, si conscientia supponitur vera; atqui legem certo cognitam sequi tenemur; ergo conscientiam certam, saltem si simul vera est, sequi tenemur.

2. Conscientiam (subjective) *certam, invincibiliter erroneam*, ubi praecipit vel prohibet, sequi tenemur, eandemque sine peccato sequi possumus, ubi aliquid permittit.6).

Ratio *primi* est, quia voluntas, cum sit caeca facultas, ad recte agendum tenetur sequi ductum intellectus certo praecipientis vel prohibentis; ergo tenetur sequi conscientiam veram aequae atque invincibiliter errantem, modo certa sit. Ratio *secundi* est, quia sequens conscientiam permittentem vult actionem, quam iudicat licitam, id quod nequit esse peccatum.

Quaeritur, unde conscientia erronea vim obligandi accipiat: cum enim eatenus obliget, quatenus legem divinam renuntiat, conscientia erronea quippe quae legem divinam reipsa non renuntiet, obligare non posse videtur. Dicendum est, conscientiam erroneam vim obligandi haurire ex universali legis principio: bonum faciendum, malum vitandum est, quantum fieri potest i. e. prout nobis per conscientiam manifestatur; unde conscientiae certae semper et in omni casu oboedire tenemur. Conscientia ergo erronea non obligat vi praecepti particularis, quod renuntiat, sed vi praecepti universalis, quo bonum facere et malum vitare tenemur, in quantum cognoscimus.

Vel alio modo: Deus non dirigit nos immediate per lumen suum infallibile, sed per lumen rationis nostrae, quod ipse scit esse fallibile (sicut princeps gubernat provincias dissitas per gubernatorem); in tali casu, etsi ratio nostra discrepat sine culpa, tamen subditis norma est, quamdiu nil scitur de discrepantia.

a. Principium valet de actibus qui a libera voluntate procedunt. In iis enim quae vitari nequeunt, non potest ex conscientia erronea committi peccatum, quia actio vel omissio est prorsus involuntaria. Qui putat inhonestas vel blasphemias cogitationes sine consensu ortas iam esse peccata, non peccat, etsi eiusmodi cogitationes habeat, quia efficere nequit, ut mentem non subeant. Item incarceratus qui erronee putat se peccare, eo quod omittit sacrum, reipsa non peccat.

b. Hinc si cui conscientia dictet se teneri proximo periclitanti subvenire per mendacium, peccat contra caritatem, si non illud dicit, quod conscientia in hoc casu erronee censet dicendum7).

c. Qui opus ex se malum ponit, quod ex conscientia erronea existimat esse bonum, non solum non peccat, sed ex multorum sententia opus bonum exercet et suppositis supponendis per illud etiam meretur.

°) In s. scriptura hoc principium invenire potest e. g. Gcn. 20. 4—7; Io. 9, 41; 15, 22. *Rodrigo*, De iure sectandi conscientiam, Analecta Gregoriana vol. 68, series facult. theol., sectio A. n. 11. 441—461 (Romae 1954).

7) *Gary*, Compendium theologiae mor. 1. n. 38.

d. Peccatum ex erronea conscientia commissum est eiusdem gravitatis et speciei, ac si ex vera conscientia commissum esset. Qui ergo erronee putans audiendum esse sacrum istud omittit, graviter peccat contra ecclesiae praeceptum et in confessione sufficit dicere: sacrum omisi. Qui percutit hominem erronee putans esse sacerdotem, aequè sacrilegium committit, ac si reipsa sacerdotem percussisset. Si tamen confessarius suspicatur poenitentem peccasse ex conscientia erronea, eum interroget, num reapse indicaverit se graviter peccare, eumque de rei veritate instituat⁸⁾.

e. Si ergo conscientia dictet licitum esse furari ad subveniendum pauperi, furtum ex conscientia invincibiliter erronea non esset peccatum.

3. Conscientiam *vincibiliter erroneam*, sive prohibet sive permittit, nec sequi nec contra eam agere licet, sed errorem ante actionem deponere tenemur: etenim sic agens se exponeret scienter periculo peccandi⁶⁾. Si tamen ageretur de actu bono, quem quis existimat esse praeceptum, posset sequi conscientiam vincibiliter erroneam, nec teneretur errorem deponere.

>Qui putat, sed cum dubio, sibi furandum esse a divite, ut succurrat egenti, peccat sive cum cuiusmodi conscientia furetur, sive non furetur. Debet ergo ante actionem, si fieri possit, errorem deponere inquirendo (veritatem 10). — Sed qui cum dubio putat hodie sibi audiendum esse sacrum et pergat ad audiendum sacrum, non tenetur inquirens veritatem deponere errorem.

Nota. Ut confessarius dignoscere possit, utrum conscientia fuerit invincibiliter an vincibiliter erronea, interroget poenitentem; a. num aliquam indecentiam in actu adverterit vel saltem de eius liceitate dubitaverit; b. num conscientia ipsi dictaverit aliquem ea de re interrogandum esse. Quodsi utrumque neget, error fuit invincibilis; si alterutrum affirmet, error vincibilis et culpabilis fuit, et quidem graviter culpabilis, si rem, de qua agebatur, ut rem magni momenti apprehenderit.

215. De conscientia laxa. Conscientia *laxa* plerumque *habillum* denotat, illam nempe animi dispositionem, quae tendit in moralem libertatem plus aequo extendendam; si *actum* significat, est indicium, quod ex leviori motivo iudicat licitum esse, quod illicitum, vel leve peccatum esse, quod grave est. Et conscientia laxa *consequens* est iudicium, quod ex levi motivo iudicat non fuisse grave peccatum, ubi reipsa grave commissum fuit.

Principia, a. Per se graviter peccant, qui scientes se habere conscientiam laxam praeceptum in re gravi transgrediuntur; vel enim confusam gravis peccati cognitionem habent, vel saltem obligationem cognoscunt, ante actionem deponendi conscientiam laxam; ideo scienter se exponunt periculo proximo praeceptum grave violandi. Neque eos excusat error, quo iudicant non esse peccatum, quia error in causa voluntarius est.

Qui nesciunt se esse laxae conscientiae et ad malitiam actionis ne in confuso quidem advertunt, propter ignorantiam a peccato excusantur. Immo per acci-

⁸⁾ Cf. Lugo, De poenit. disp. 16. n. 499 ss.

⁶⁾ Ideo damnata est ab *Iruiocentio XI.* sententia 11 (D. 1231): >Ad dubia, quae occurrunt, an recte procedatur necne, non opus est reflectere.*

¹⁰⁾ *Gury*, l. c. n. 38.

dens ille, qui scit se esse laxae conscientiae, a peccato mortali immunis esse potest, ubi nempe neque ad malitiam actionis neque ad obligationem accuratius in eius malitiam investigandi ne in confuso quidem advertit.

b. In dubio de pleno consensu in peccatum praesumendum est eos plene consensisse, quemadmodum illi, qui timoratae sunt conscientiae, in dubio non consensisse praesumuntur: ex ordinarie enim contingentibus morali certitudine ad particulare factum recte concluditur.

c. Qui laxa conscientia laborat, sub gravi eam deponere tenetur, quia deponere tenetur habituale periculum, in quo versatur, graviter peccandi.

214. De conscientia perplexa. 1. Conscientia *perplexa* eo sensu, quod homo in medio duorum praeceptorum constitutus peccare credit (ex errore), quamcumque partem eligat, secundum s. *Alphonsiini* (n. 10) ita solvitur: »Si potest actionem suspendere, tenetur illam differre, donec consulat sapientes; si vero suspendere nequeat, tenetur eligere minus malum, vitando potius transgressionem iuris naturalis, quam humani aut positive divini. Si autem non possit discernere quidnam sit minus malum, quamlibet partem eligat, non peccat; quia in huiusmodi casu deest libertas necessaria ad peccatum formale.

Exemplo sit homo, qui die festo assistens infirmo existimat se peccare, si remaneat, et pariter se peccare, si accedat ad ecclesiam, vel sacerdos, qui sacrum faciens putat se peccaturum, si repetat formam consecrationis[^] et pariter se peccaturum, si eam non repetat, vel confessarius, qui timet se peccaturum denegando absolutionem, quia poenitentem a sacramentis prorsus absterret, et se peccaturum concedendo absolutionem, quia sacramentum indigno administrat; faciat, quod voluerit: nulla enim existit necessitas peccandi.

2. Conscientia autem *perplexa*, quatenus ad angustam reducitur, eo quod homo *ex inani timore* putat adesse peccatum ex utraque parte, tractanda est fere sicut scrupulosa; scilicet ex directione confessarii discat agere contra illud iudicium ex timore ortum.

Articulus tertius.

De conscientia scrupulosa¹’).

215. Notiones. 1. *Scrupulus*, ut actus, est timor de peccato ex inani apprehensione ortus. Itaque scrupulus natura sua non est iudicium sanae mentis, sed est timor de peccato ortus ex inani apprehensione mentis perturbatae.

n) S. *Alphonsus*, l. 1. n. 11—18. *Reuter*, Neoconfessarius n. 255 ss. *Stoz*, Tribunal poenit. l. 1. pr. 5. n. 171 ss. *Laymann*, Theologia moral. l. 1. tract. 1. c. 6, *Lacroix*, Theologia moral. l. 1. n. 519 ss. *Scaramelli*, Director, ascct. 1. 2. n. 421 ss. S. *Ignatius*, Exercitia spiritualia, Regulae de scrupulis. *Gemelli*, De scrupulis (Florentiae. 1913) vel *Gemelli-Linderbauer*, Skrupulositiit und Psychasthenic (Regensburg. 1916). *Müncker*, Der psychische Zwang usw. (Düsseldorf. 1922). *licrgmann*, Religion u. Seelenleiden Bd. I (Düsseldorf. 1926) *Ind*, Zur Psychologie der Skrupulanten (Freiburg, Schweiz 1935). *Haring*, l. c. 201—203.

Conscientia scrupulosa quandoque habitualement animi dispositionem ad eiusmodi inanes apprehensiones propensam, quandoque actum significat. Hoc sensu conscientia scrupulosa est apprehensio, qua quis inani ratione sive ante sive post factum formidat adesse peccatum, ubi non est.

Conscientia scrupulosa differt *a.* a conscientia *tenera*, quae etiam minimos defectus ut tales cognoscit et ex reverentia erga divinam maiestatem magni facit, probe tamen retenta distinctione inter peccatum mortale et veniale. Differt *b.* a conscientia *erronea*, quae est firmum iudicium, sed falsum.

2. Scrupulus consistere potest cum conscientia certa de honestate actionis: cum enim ex inani motivo ortus sit, non tollit certam persuasionem. Ideo licet agere cum conscientia scrupulosa seu licet contra scrupulos agere, modo agens sciat se habere scrupulos eosque esse contemnendos.

a. Non licet quidem contra conscientiam agere: at conscientia scrupulosa, cum sit inanis apprehensio et vanum dubium, non est proprio sensu conscientia.

b. Non licet agere cum dubio practico; at dubium ex scrupulis ortum non est dubium practicum sed vanus timor, qui spernendus est.

216. Causae scrupulorum variae sunt, aliae internae, aliae externae.

Deus scrupulos *permittit* sapienti providentiae consilio ad determinatum finem obtinendum: vel enim *Deus* intendit, *a.* ut homines a peccato praeserventur, vel *β.* ut anima a peccatis purgetur, vel *γ.* ut timorem peccati concipiat, vel *δ.* ut ad magna pro Dei gloria praestanda praeparetur. Scrupuli, qui a Deo ob specialem rationem permittuntur, post aliquod tempus cessant, horrorem peccati conciliant et cum Deo intimius coniungunt.

Deus proprie et directe auctor scrupulorum dici nequit, cum errorem contineant et animae malum constituent. Directe aut a natura humana per peccatum vitiata aut a malo daemone procedunt, *Deus* autem eos admittit atque sapientia sua ita moderatur ac dirigit, ut effectum bonum vitae spiritualis producant.

a. Naturalis dispositio sive animi sive corporis: indoles melancholica, indoles ad timores et suspiciones propensa, capitis debilitas praesertim in mulieribus, functiones vitae organicae male affectae facile scrupulos progignunt. Scrupuli, qui ex hoc fonte oriuntur, diu durare et vario modo se manifestare solent; insuper non solum in rebus moralibus, sed etiam in aliis vitae humanae actionibus se produunt.

b. Malus daemon permittente Deo scrupulos excitat, ut homini noceat, praesertim vero ut a divinis, ab oratione et ab usu sacramentorum eum avertat. Scrupuli, qui a daemone proveniunt, saepe ex eo dignoscuntur, quod hominem a virtute retrahere, in tepiditatem et desperationem coniicere conantur.

c. Lectio librorum, qui nimis rigidi, instructiones et consilia confessoriorum et contionatorum, qui in exaggerationes et rigorem propensi sunt, scrupulos progignere possunt.

In iuvenibus et puellis timoratae conscientiae scrupuli de materia sexti praecepti non raro ex mera ignorantia proveniunt. Huiusmodi scrupulosi prudenti instructione de iis, quae ipsis scitu necessaria sunt, frequenter a scrupulis liberantur.

217. Signa conscientiae scrupulosae: *a.* Si quis putat se peccare in iis rebus, in quibus homines pii et timoratae conscientiae nullum peccatum reperiunt. *b.* Si quis iudicio confessarii non acquiescit, identidem circa eandem rem consilium quaerit, nec tamen oboedit, complures consulit et nulli acquiescit, *c.* Si quis in examinandis suis actionibus modum excedit, ad minutissima adiuncta attendit, non solum ad ea, quae fuerunt, sed etiam quae adesse potuerunt, ideoque in confessione minima quaeque explicat, *d.* Si quis confessiones semper de novo repetere conatur, *e.* Si quis preces anxie persolvit, iugiter de novo incipit et saepius repetit. /. Si quis externis signis inopportunitatis utitur ad repellendas tentationes.

218. Remedia scrupulorum, *a.* Considerare scrupulos tamquam morbum animi, id quod revera sunt, et firmum propositum concipere eos deponendi et remedia adhibendi, quibus removeantur, *b.* Precibus se Deo commendare ad triplicem hanc gratiam impetrandam: consequendi finem, propter quem Deus scrupulos immittit seu immitti permittit; patienter ferendi scrupulorum crucem, quae in timoribus et anxietatibus internis consistit; obtinendi huius mali liberationem, si Deo placuerit, *c.* Scrupulos contemnere, contra illos agere i. e. non facere aut omittere, quod scrupulus ingerit; cogitatione eos non fovere, *d.* Iudicio confessarii acquiescere et eius monitis prompte oboedire: oboedientia praecipuum est huius infirmitatis remedium, *e.* Ante actionem non iudicare aliquid esse peccatum, nisi absque deliberatione certo et evidenter cognoscat esse peccatum, post actionem non iudicare se commisisse peccatum, nisi absque examine certo et evidenter sciat se consensisse. /. Nunquam iudicare sibi obligationem incumbere, nisi certo et evidenter eam percipiat, *g.* Nunquam otiosi, sed semper labore praesertim externo occupari; non esse solitarium, ut mens a cogitationibus, quae scrupulos fovent, distrahatur; non uti austeritatibus, quae vires corporis debilitent, sed in omnibus servare temperantiam.

219. Modus agendi confessarii. *a.* Scrupulosi magna caritate et patientia tractandi sunt: sunt enim infirmi commiseratione digni, qui sibi consulere non possunt. Nec tamen ex nimia benignitate eis id concedendum est, quod scrupulos auget, immo constanti quodam rigore ab eis exigere debet, quod ad morbum minuendum vel sanandum opportunum videatur.

b. Cognoscere studeat, num poenitens vere scrupulosus sit, quae nam sit scrupulorum origo, utrum in uno tantum an in pluribus scrupulosus sit. Confessarii est iudicare, num poenitens scrupulosus sit; scrupulosi ipsi fere semper putant timores suos non esse inanes.

c. In consiliis et responsis tradendis brevis sit, non ambigue et dubitanter, sed definite et determinate loquatur, regulas generales (non

particulares) suppeditet, secundum quas in particularibus casibus scrupulosi se dirigant, nec eorum, quae praescribit, rationem eis reddat.

d. Scrupuli circa haec tria potissimum versantur: *a.* Timent scrupulosi, ne pravis cogitationibus, praesertim contra fidem aut castitatem, assensum praebuerint. In hoc casu scrupulosi docendi sunt, non cogitationem aut sensum, sed solum consensum esse peccatum, cogitationes et sensus contemnendos esse; insuper monendi sunt, ne pravas cogitationes in confessione accusent, nisi adeo certe sciant se consensisse, ut de consensu iurare possint, *β.* Timent, ne confessiones praeteritae aut invalidae aut sacrilegae fuerint sive propter defectum integritatis sive propter defectum doloris. In hoc casu scrupulosus semel confessionem generalem instituere permittatur, si nullam antea instituit; facta autem semel confessione generali ne permittatur de praeteritis, quae ante ultimam confessionem acciderunt, verbum facere, nisi certissimi sciat se peccatum grave commisisse illudque nunquam dixisse, immo quandoque absolute interdicendum est, ne de praeteritis quidquam accuset, *γ.* In omni actione peccatum vel peccati periculum timent. In hoc casu scrupulosis iniungendum est, ut scrupulos et timores contemnant, libere agant, immo contra scrupulos operentur, nisi evidenter in actione peccatum cognoscant. In confessione vero permittendum non est, ut fuse exponant, praesertim si de turpibus agitur, quid cogitaverint, quae fecerint, quoties contra conscientiam egerint: praestat enim, ut in genere tantum de his se accusent, nisi de peccato plane constet.

e. Tandem confessarius attendat ad tria, quae dicuntur *privilegia* scrupulosorum: *a.* scrupulosos nimirum non teneri ad eam diligentiam in examine conscientiae, quam alii adhibere debent, quia accuratius examen nihil prodest, sed magis eos perturbat; *β.* scrupulosos non teneri ad confessionem eorum, quae ipsi se commisisse existimant, sive ex praeterita vita sive ex ultima confessione, sed solum ad confessionem eorum, quae obvio examine evidenter gravia peccata esse cognoscuntur, etsi hac ratione integritas confessionis quandoque deficiat, quia propter nimium incommodum ab integritate excusantur; *γ.* licere scrupulosis contra suam conscientiam agere, ubi non cum immediata evidentiā peccatum grave cognoscent.

An sit obligatio agendi contra conscientiam scrupulosam. Quandoque obligatio est agendi contra conscientiam scrupulosam: scrupuli enim sunt morbi animae, qui damnum afferunt vitae tum corporali tum spirituali; si ergo ex iis grave damnum imminet, existit obligatio contra scrupulos certandi. Licet haec obligatio per se possit esse gravis, raro tamen gravis est quoad singulos actus; immo ipsi scrupulosi a gravi culpa fere semper excusantur ob eam, qua laborant, infirmitatem¹²).

¹²) Cf. *Stoz*, Tribunal poenit. l. 1. pr. 5. n. 182.

Articulus quartus.

De conscientia certa et dubia.

§ 1. De conscientia certa.

220. Notio ac divisio. Conscientia *certa* ea est, qua mens firmiter absque errandi formidine iudicat actionem esse bonam et licitam vel malam atque illicitam.

Dubium et formido errandi in vario gradu excludi possunt prout motivum assentiendi fortius vel minus forte est:

a. Sola certitudo intellectus *inreality* excludit omne dubium (et omnem formidinem) etiam imprudens indeliberatum mere possibile.

b. In intellectu *creato* formido imprudens saltem indeliberata semper possibilis est; nihilominus habetur certitudo *stricta vel perfecta*, dummodo motivum excludat omne dubium et omnem formidinem prudentem et insuper omnem imprudentem deliberatam et actualem (*c. necessaria*).

c. Si motivum excludit omne dubium et omnem formidinem prudentem, sed admittit aliquam imprudentem possibilem vel etiam actualem, habetur certitudo *stricta* quidem, *sed libera*. Hanc certitudinem, quam etiam dicunt moralem (proprie dictam), theologia fundamentalis e. g. vindicat facto revelationis.

d. Si motivum excludit quidem omne dubium et omnem formidinem prudentem actualem, sed admittit prudentem possibilem, habetur certitudo *lata seu imperfecta*.

a. Ergo ratione *motivi* in intellectu creato distinguitur certitudo stricta, quae est aut *necessaria* (b) aut *libera* (c) et *certitudo lata* (d).

Dici solet haec certitudo lata etiam *moralis*. Haec in multis rebus etiam summi momenti nobis sufficere debet, quia maiorem in iis habere non possumus e. g. de validitate baptismi vel ordinationis sacerdotalis. *Possibilitas* absoluta erroris non est exclusa, sed possibilitas nondum est *periculum*, erroris. Haec late dicta certitudo habetur v. g. si motiva seu rationes pro alicuius actionis honestate sunt tot vel tanta, ut rationes pro contrario amittant suam probabilitatem vel si pro liceitate actionis militet vera ac solida, non tamen convincens ratio, pro contrario autem nulla invenitur ratio solida. Pro praxi tales actiones dicendae sunt licitae, quia lege naturali homo tenetur agere prudenter seu iuxta rationes intellectas, non autem sine ratione seu motivo intellecto (ut animalia bruta). Quamvis ergo scientifice sententia liceitatis dicenda sit mere (et quidem unice) probabilis, homo agere debet ac si de liceitate actionis scientifice certo constaret¹³⁾.

b. Ratione *obiecti* distinguitur certitudo *speculativa*, quae versatur circa veritates abstractas vel circa liceitatem actionis in genere, e. g. arare est opus servile, vel die festo prohibita sunt opera servilia; et certitudo *practica*, quae versatur circa liceitatem actionis hic et nunc ponendae, e. g. hodie, etsi sit dies festus, pingere mihi licet.

13) *Vermeersch-Circuscn*, Theol. mor. I.4 n. 314. Haec certitudo late moralis videtur etiam in ratione esse cur sacerdos, qui non recordetur se rite perfecisse consecrationem, iubente Missali (De defect. V. 2) non debeat consecrationem repetere.

c. Ratione *modi*, quo acquiritur certitudo dictaminis ultimo-practici, distinguitur certitudo *directa* et *indirecta seu reflexa*. *Directa* dicitur, quae oritur ex principiis internis rationis vel ex auctoritate, quae ipsam rei veritatem et ex hac actionis honestatem demonstrant; *indirecta* ea dicitur, quae oritur ex principiis externis (reflexis), quae non ipsam rei veritatem et inde actionis honestatem demonstrant, ex quibus tamen per alias rationes actionis honestas certo colligitur.

Ideo bene dicit s. Alphonsus¹⁾ : »Aliae enim ... sunt rationes, quibus iudicamus de *rei veritate*... aliae, quibus indicamus de *honestate actionis*.« »Semper itaque distinguendum *verum a licito*.«

Exemplo sit iudex, qui reum condemnare, innocentem vero absolvere debet. Iam si ex actis iudicialibus accusatus demonstratur reus, iudex habet certitudinem directam commissi criminis et format dictamen conscientiae directe certum: accusatus iste mihi est condemnandus. Quodsi ex actis iudicialibus graves rationes accusatum ostendunt reum, sed aliae rationes graves eum ostendunt innocentem, directam certitudinem de crimine commisso et dictamen directe certum de accusato condemnando vel absolvendo non acquirit: applicando autem hoc principium reflexum: *in dubio favendum est reo*, format dictamen indirecte certum: accusatus este mihi est absolvendus.

221. Principia. 1. Solum dictamen ultimo-practicum *certum* est recta norma actionum nostrarum: ex Apostolo enim *omne, quod non est ex fide*, i. e. quod non est ex certa persuasione, *peccatum est*^{TM)}. Sane, qui operatur cum conscientia, quae non est certa, voluntarie periculo se exponit transgrediendi voluntatem divinam; atqui ita agens virtualiter consentit in transgressionem praecepti, ideoque formaliter peccat. *Quare nunquam licet agere sine conscientia certa de honestate actionis*.

2. Ut conscientiam sequi possimus, sufficit, ut ea sit *moraliter* certa certitudine imperfecta: nam sufficere debet in actionibus nostris moralibus ea certitudo, qua maiorem ipsa rerum natura non admittit; atqui res morales ut plurimum aliam certitudinem praeter moralem seu latam non admittunt. Insuper ad licite operandum sufficit persuasio vere certa de honestate actionis; atqui conscientia moraliter certa est vere certa.

Conscientiae certitudinem non impedit *dubium negativum*, quod vel nulla vel *olum* levioere atque inani ratione fundatur et ab agente ut tale cognoscitur. Qui ergo cum eiusmodi dubio agit, nihilominus conscientiam practice certam habet. Ex quo patet *dubium negativum* spernendum et solum *positivum* in re morali attendendum esse.

3. Ad licite operandum sufficit in defectu directae certitudinis conscientia practice certa *etiam indirecta*; ad licite operandum enim aliud non requiritur nisi certa persuasio, actionem hic et nunc ponendam esse honestam: atqui hanc persuasionem suppeditat quaevis conscientia practice certa sive certitudine directa sive reflexa.

,4) L. 1. n. 25; 21.

*») Rom. 14, 23.

§ 2. De conscientia dubia.

222. Notio. Conscientia dubia ea est, qua mens iudicium de actionis honestate suspendit vel format quidem, sed cum formidine errandi.

Conscientia ergo *dubia* (in genere) vel nullum iudicium format de actione, vel solum iudicat, actionem esse dubiae honestatis, vel etiam iudicat, sed opinative, i. e. cum formidine errandi, actionem esse honestam vel non. Quia vero ex statu suspensionis ad iudicium opinativum non proceditur nisi per imperium voluntatis (movente utique aliqua ratione boni), recte dicitur *non esse plus veritatis in opinione quam in dubio proprie dicto*.

a. *Dubium in genere* acceptum est status mentis circa aliquam propositionem, quo mens caret certitudine: dubius enim dicitur, qui non est certus, sive iudicium suspendit, sive ad unam partem inclinatur, sive uni parti cum formidine de opposito assentit. Ergo dubium hoc sensu acceptum soli certitudini opponitur.

b. Duplex distinguendum est dubium, *strictum* et *latum*: mens enim, quae firmum iudicium de actionis honestate non possidet, duplici modo se habere potest: vel enim neutri parti, nec pro licetate nec contra licetatem assentit, sed assensum suspendit (dubium strictum), vel uni parti potius quam alteri assentit, sed cum formidine errandi (dubium latum vel opinio).

c. Dubium proprie et *stricte dictum*, cum sit suspensio iudicii seu suspensio assensus circa aliquam propositionem opponitur omnibus mentis statibus, quibus mens aliquo modo propositioni assentit: suspicioni, opinioni et certitudini. In *suspensione* enim mens in unam partem inclinatur, quin tamen ei assentiat, in *opinione* mens uni parti assentit, sed cum formidine, in *certitudine* tandem assentit sine formidine errandi.

d. Dubium proprie et *stricte sumptum ex duplici ratione* evenire potest, aut quia ex utraque parte vel nullae vel leves tantum rationes adsunt, aut quia ex utraque parte aequales vel fere aequales rationes militant. In dubio igitur stricte accepto mens est veluti lingula staterae, quae in aequilibrio posita neque in unam neque in alteram partem deflectit. Sed ubi ex utraque parte adsunt rationes probabiles, voluntas mentem movere potest, ut alterutri assentiat.

223. Divisio. 1. Dubium ratione motivi dicitur *negativum*, si aut nullae aut leves tantum rationes assentiendi occurrant (est potius nescientia), et dicitur *positivum*, si adest gravis ratio assentiendi, quae tamen non postulat firmum assensum.

Dubium *positivum* duplici modo evenire potest: vel enim ex utraque parte adest gravis ratio assentiendi, vel ex una parte tantum, ex altera vero nulla apparet ratio assentiendi (In secundo casu, uti supra dictum est, pars prior est scientifice dubia, sed practice certa.) Idem dicendum est de dubio *negativo*: vel enim ex utraque parte deest ratio assentiendi, vel ex una parte tantum, ex altera vero adest ratio plus minusve firmiter assentiendi, ut si sacerdos dubitet, num rite consecraverit, quia reflexe non recordatur consecrationis factae.

2. Dubium ratione obiecti aliud est *speculativum*, quod versatur circa rei vel propositionis veritatem, e. g. num pingere sit opus servile, vel circa actionis licetatem in genere, e. g. num pingere die festo liceat; aliud est *practicum*, quod versatur circa actionis nunc ponendae licetatem, e. g. num mihi hodie licitum sit pingere.

Ergo dubium *practicum* dici non solet illud, quod versatur circa actionis liceitatem in genere, sed illud, quod versatur circa liceitatem actionis hic et nunc ponendae.

Dubium practicum semper supponit dubium speculativum atque ex dubio speculativo oritur: nec enim dubitarem, num mihi licitum sit hodie pingere, nisi, dubitarem, num pingere sit opus servile, nec dubitarem me hunc puerum baptizare posse, nisi dubitarem num iam sit baptizatus. Patet fieri posse, ut manente dubio speculativo haberi possit conscientia practice certa, nempe indirecte.

3. Dubium *speculativum* est aut dubium *iuris*, si nempe versatur circa existentiam vel sensum legis, aut est dubium *facti*, si versatur circa facta vel condiciones particulares, a quibus applicatio legis pendet.

224. Principia. 1. Nunquam licet operari cum *conscientia practice dubia*: qui enim hoc modo operatur, volens actionem, etsi mala esset, in malum consentit, ideoque peccat: *omne enim, quod non est ex fide i. e. ex certa persuasione liceitatis, peccatum est*¹⁰⁾.

a. Peccatum, quod agens cum dubio practico committit, eiusdem est speciei et gravitatis, ac peccatum cum certa conscientia commissum. Qui ergo dubitat, num id, quod facturus est, sit grave peccatum, et nihilominus agit, graviter peccat; et qui in dubio, num hodie sit abstinendum a carnibus, nihilominus comedit, peccat contra praeceptum abstinentiae. Quare in confessione sufficit dicere: die vetito carnes comedi.

b. Inapte tamen agunt, qui post factum angere et in libris vel a confessario inquirere incipiunt, num peccaverint; item qui in dubio agunt, et postea cognoscentes actionem positam non esse malam, non amplius anguntur; nam moralitas actionis tota pendet a dictamine conscientiae antecedente et concomitante ipsam actionem; dubium vel cognitio subsequens moralitatem actionis positae mutare nequit.

2. Qui dubitat de liceitate actionis ponendae, antequam agat, *dubium deponere et conscientiam practice certam* sibi formare debet. Duplex autem exstat via et methodus deponendi dubium sibi et efformandi conscientiam practice certam, directa et indirecta.

a. *Directe* dubium practicum conatur deponere, qui in rei veritatem vel actionis liceitatem, circa quam dubium speculativum versatur, inquit, eo quod investiget rationes internas consulens libros vel doctores etc. *Indirecte* seu reflexe dubium practicum deponitur ope alicuius principii reflexi: nam horum ope deveniri potest ad conclusionem practice certam, hoc vel illud licitum esse permanente dubio speculativo.

b. Si dubium versatur circa legem vel praeceptum, quod hic et nunc obligat, modus directus deponendi conscientiam dubiam primo in eo adhibendus est, inquirendo scilicet morali diligentia in rei veritatem vel actionis liceitatem: quae libet enim lex imprimis ad sui cognitionem obligat. Quocirca qui ex negligentia in inquisitione veritatis periculo se exponit legem transgrediendi, hoc ipso peccat. In hac autem veritatis investigatione non debet adhiberi diligentia summa, usurpando scilicet omnia media, quae adhiberi possunt: hoc enim esset onus intolerabile, sed sufficit, ut adhibeatur diligentia moralis, quae sola humanae

in) Rom. 14, 23.

naturae accommodata est (n. 49). Qui adhibita morali diligentia ad rei cognitionem pervenire non potest, versatur in eius rei ignorantia (moraliter) invincibili.

3. Quodsi ad dictamen practicum certum perveniri nullo modo possit, actio differenda, vel si urgeat necessitas agendi, *pars tutior* (i. e. actio, qua lex certe non laeditur) eligenda est: nisi enim in hoc casu pars tutior eligeretur, fieret actio cum conscientia practice dubia, quod semper peccatum est; qui vero amplectitur partem tutiorem, certo immunis est a legis violatione.

Nota. Quando auctor in hoc et sequentibus articulis utitur termino *conscientia practice certa, vel dubia*«, significare vult, agi de dictamine ultimo *practico* in oppositione ad iudicium speculativum.

Articulus quintus.

De opinione probabili.

225. Declaratio. 1. *Probabilis* dicitur aliqua propositio vel sententia, pro qua stant rationes vel motiva talis ponderis, ut vir prudens assensum praebere possit, non quidem firmum (sicut in certitudine), sed cum formidine errandi.

Intelligitur autem probabilitas *solida* (non *tenuis*, quae levi et inani motive innitor) et *certa* (non *dubia*, ubi motivum solum dubie grave est).

2. *Opinio* proprie (subiective) est ille assensus cum formidine errandi, quo homo adhaeret sententiae probabili. Improperie (obiective) quandoque etiam ipsa propositio dicitur opinio probabilis.

In rebus enim contingentibus *homo* (compositum ex parte sensitiva et rationali) naturali instinctu inclinatur ad assensum, simulatque ratio gravis apparet; sed *pars rationalis* reflectens super motiva et videns ea non valere ad certitudinem, aliquo modo cohibet assensum (in dubio stricto totaliter cohibet). Haec formido, ne opposita sententia vera sit, est essentielle opinionis (non quod homo se determinet ad assensum, sed quod eum aliquo modo cohibet).

Ergo *non idem subiectum* assentit et formidat, sed totus homo assentit, sed ratio reflectens formidat. Opinans suam sententiam non iudicat *veram*, sed *verisimilem*, i. e. simul agnoscit, etiam oppositam habere pro se rationes graves et posse esse veram.

Potest ergo homo iudicare de rationibus *utriusque* partis et utramque *probabilem habere*; sed non dat *assensum opinativum* pro una et *simul* pro opposita. Exemplo sit sententia S. *Thomae*, peccatorem non statim ad confessionem obligari, et opposita S. *Bonaventurae*, statim confessionem esse faciendam. Potest nunc assecla S. *Thomae*, quamvis assensum det sententiae sui doctoris, nihilominus iudicare, alium virum prudentem in schola S. *Francisci* eruditum, vel etiam scipsum in alia praedispositione, rationes S. *Bonaventurae* graves existimare et huic sententiae assensum opinativum dare. Sed non potest idem hanc sententiam et oppositam simul affirmare opmative.

226. Divisio. Probabilitas multipliciter dividitur. 1. In *speculativam* et *practicam*: illa convenit opinioni in se et in abstracto consideratae,

haec convenit opinioni consideratae in concreto cum adiunctis, quae illam in casibus particularibus afficiunt.

Ex his intelligitur fieri posse, ut opinio speculative probabilis practice non sit probabilis propter scandalum vel periculum peccandi, quod in concreto timendum esset, si quis secundum illam opinionem ageret. Sic sententia haec, mulierem vi oppressam ob metum mortis passive se habere posse, speculative, non autem practice probabilis dicitur, quia ob summam hominis lapsi propensionem in res venereas imminet periculum consentiendi in turpem delectationem.

2. In *internam* et *externam*: illa fundatur in rationibus ex ipsa rei natura desumptis, haec proxime fundatur in auctoritate doctorum. Externa probabilitas per se supponit internam, scilicet doctores ad veritatem amplectendam ex rationibus internis determinatos fuisse.

a. Prout maius vel minus est pondus rationum vel auctoritatis, quibus sententia aliqua fulcitur, etiam maior vel minor est gradus probabilitatis sive internae sive externae, b. Probabilitas autem externa non tam ex numero auctorum quam ex eorum doctrina et prudentia nec non ex studio et diligentia, qua in veritate indaganda usi sunt, aestimari debet.

3. In *absolutam* et *comparativam* seu relativam: illa habetur, quando opinionis motiva in se considerantur, independenter ab opinione opposita: haec habetur, quando opinionis motiva simul cum opposita eiusque motivis ponderantur.

His addenda est *probabilitas solitaria*, quae tunc habetur, quando nullae sunt rationes oppositae, quin tamen ipsa certitudinem, ne late quidem moralem, attingat. Sic ubi vir probus, cuius nec fidelitas nec infidelitas hucusque experientia probata est, aliquid serio promittit, eius promissio est grave motivum fiduciae, quod certitudinem non praebet, nulla tamen ratione contraria infirmatur. Rarae sunt in theologia morali opiniones unice probabiles; si quae tamen sint, eo ipso quod ex parte opposita nulla ratio apparet, valde augetur earum probabilitas, ita ut ad moralem certitudinem fere accedat.

227. De opinionibus comparative consideratis.

1. Si opiniones invicem comparantur ratione *securitatis* non peccandi, ubi aliquis eas sequitur, notandae sunt hae distinctiones:

a. Opinio *tuta* dicitur illa, quae excludit periculum *formaliter* peccandi; b. *tutior* dicitur illa, quae magis excludit peccatum, v. g. etiam periculum peccati *materialis*; c. *minus tuta* illa, quae minus excludit peccatum. In concursu igitur opinionum, quarum una stat pro lege, altera pro libertate, tutior est, quae stat pro obligatione, quia periculum peccandi simpliciter excludit, minus tuta est, quae stat pro libertate, quia non omne periculum peccandi excludit.

a. *Tufam* id dicitur, quod remotum est a malo eiusque periculo. Cum in praesenti quaestione agatur de peccato *formali*, tutum dicitur, quod removet peccatum formale eiusque periculum. Simpliciter tuta non est sola opinio pro lege, sed tuta esse potest tum opinio pro lege tum opinio pro libertate.

β. Quamvis *per se* tutior sit opinio pro obligatione, aliunde tamen per accidens fieri potest, ut opinio pro lege non sit tutior: nam propter difficultatem observandi legem opinio ex se tutior practice frequenter inducit periculum peccati.

γ. Opinio *minus luta* non desinit esse simpliciter tuta, quamvis opposita sit tutior; sicut minus probabilis non desinit esse probabilis, quamvis opposita sit probabilior.

δ. *Tutum, tutius* etc. non idem dicit ac probabile, probabilius. Hinc fieri potest, ut tutius sit, quod est minus probabile, si scilicet minus probabile est; obligationem existere; e contra probabilius potest esse minus tutum, si probabilius est, obligationem non existere. Ita v. g. opinio s. Bonaventurae. statim post peccatum adesse obligationem confitendi, est tutior, opinio s. Thomae, quae hanc obligationem negat, est probabilior.

2. Si opiniones invicem comparantur ratione *probabilitatis*, hae distinctiones habentur:

a. Opiniones *aequiprobabiles* dicuntur illae, quae rationibus fulciuntur aequae vel fere aequae gravibus: modicus enim excessus, quo una magis quam altera fulcitur, non impedit, quominus dicantur aequae probabiles.

b. Opinio *probabilior* ea dicitur, quae motivis gravioribus innititur quam eius opposita, quae simpliciter *probabilis* vel comparative *minus probabilis* vocatur.

Nota. S. *Alphonsus* circiter ab anno 1762 aliis quoque terminis utitur, in quibus bene attendendum est, quoniam sensu eos intelligat:

a. *opinio probabilissima*, quam sumit pro *moraliter certa* sensu lato, quamvis vi terminorum nondum possit dici moraliter certa, quamdiu adhuc inter fines probabilitatis est.

b. *opinio notabiliter probabilior*, quae secundum ipsum, cum parum distet a probabilissima, est (practice) *quasimoraliter certa*, et inde *opinio notabiliter minus probabilis = tenuiter probabilis = improbabilis*.

c. A fortiori s. *Alphonso opinio certe et notabiliter probabilior* est *quasi-moraliter certa*.

QUAESTIO SECUNDA.

De systemate morali¹⁷⁾.

Articulus primus.

De variis systematibus.

228. Ad quid inserviat. Systema morale est methodus formandi dictamen conscientiae ultimo-practicum, quando dubium speculativum de obligatione legis nullo modo solvi potest. Innumera sunt adiuncta vitae humanae, in quibus dubium de obligatione legis ac proinde de liceitate actionis oritur, quin ad certam eius solutionem deveniri possit. Et in statu naturae lapsae etiam ope prudentiae infusae non omne tale dubium directe solvi potest.

Quaeritur ergo, utrum ex voluntate Dei, supremi legislatoris, servari debeant etiam leges dubiae, de quarum obligatione cum certitudine non constat, an ex eiusdem voluntate sufficiat, ut serventur leges, de quarum existentia certam cognitionem habemus. Et si constiterit, ex voluntate Dei necesse non esse, ut serventur etiam leges dubiae, ulterius quaeritur, qua ratione manente dubio de obligatione legis ad conscientiam practice certam perveniri possit. Ex dubio enim de obligatione legis immediate oritur conscientia practice dubia; sed non licet agere cum conscientia practice dubia. Duplicem ergo quaestionem quodvis systema morale solvendam sibi proponit: de obligatione legis dubiae et de via ac methodo perveniendi ad conscientiam practice certam existente dubio de liceitate actionis in genere.

229. Quid sit. Nomine *systematis moralis* intelligitur complexus principiorum, quorum ope ex dubio speculativo de obligatione legis deveniri possit ad conscientiam practice certam.

Dicitur *systema morale*: a. quia complura principia logico nexu inter se cohaerentia continet, quorum ope praecipua quaestio theologiae moralis solvitur; b. quia in totam theologiam moralem eiusque indolem maximum influxum exercet, cum systematis principium sit fecundissimum theologiae moralis principium, quod normam iudicandi de existentia praecepti atque ideo normam agendi in quaestionibus quamplurimis suppeditat.

Nota. Bene monet Schindler¹⁸⁾, ne nimium exaggeretur momentum systematis moralis. Hodie fere tantum probabilismus et aequiproba-

K) Cf. *Fr. Mannhart*, De ingenua indole probabilismi (Augustae Vinde 1759) *Ludwigs*, Zur Frage fiber das Moralsystem ZkTh (1878) 1 ff. *Kirchenlexikon*² Moralsysteme. *Rousselot*, Quaestiones de conscientia (Parisiis). *Mausbach-Ermecke* l. c. 1. 179—188.

w) *Moraltheologie* 1. pg. 214. Similiter *Merkelbach* II. n. 100.

bilismus defenduntur et (ut scite addit Merkelbach¹⁾) >in praxi adhuc minus differunt moralistae.

250. Brevis conspectus. Systemata moralia numerantur omnino septem: Formulae singulorum systematum in hunc modum exhiberi solent:

1. *Tutorismus absolutus* docet: sequi debemus opinionem tutiorem, (faventem legi), etiamsi contraria pro libertate sit probabilissima.

2. *Tutorismus mitigatus* docet: sequi debemus opinionem tutiorem, nisi contraria pro libertate sit probabilissima.

3. *Probabiliorismus* docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, dummodo sit probabilior quam opposita favens legi.

4. *Aequiprobabilismus* docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, dummodo sit *aeque* probabilis ac opposita favens legi.

5. *Probabilismus* docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, dummodo sit certe et solide *probabilis*; nec refert, an opposita favens legi sit plus vel minus vel aequae probabilis.

6. *Compensationis* systema docet: uti possumus opinione minus tuta favente libertati, dummodo sit vere probabilis, et defectus maioris probabilitatis *compensetur* per rationem proportionatam ordinis practice.

7. *Laxismus* docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, dummodo saltem tenuiter vel dubie probabilis sit.

Si principia horum systematum invicem conferimus, haec manifesta sunt:

a. Omnia systemata ad duas classes referri possunt, quarum altera continet systemata tutoristica seu antiprobabilistica, duo scilicet priora, altera systemata probabilistica, scilicet quinque posteriora. Illa magis legi, haec magis favent libertati; illa sunt systemata iansenistarum, haec systemata catholicorum.

b. Duo haec genera systematum eo potissimum ab invicem differunt, quod systemata tutoristica non admittunt nisi conscientiam directe certam, proindeque usum opinionis probabilis et principii reflexi universalis reiiciunt; systemata vero probabilistica admittunt conscientiam indirecte certam, ideoque etiam usum opinionis probabilis et principii reflexi universalis ad formandam conscientiam indirecte certam licitum declarant.

c. Horum systematum duo: tutorismus absolutus et laxismus ab ecclesia reprobata sunt, alia quinque ab ecclesia <non quidem reprobata sunt, sed *verum* esse nequit nisi unum, quia se mutuo excludunt.

§ 1. De futiorismo absoluto.

251. Tutorismus absolutus docet: semper sequit tenemur tutiorem, etsi opposita sit probabilissima.

1. Hanc doctrinam supra modum rigoristicam defendit *Sinnichius* (I 1666), doctor lovaniensis, eamque tuentur ianseniani. Cum enim ianseniani docerent esse praecepta, quae hominibus sunt impossibilia,

1B) Theol. mor. II. pg. 992.

nec dari gratiam, qua fierent possibile, ad tuendam hanc doctrinam onera et praecepta fidelibus imposita augere conati sunt.

2. *Argumenta* eorum haec sunt: *a.* Est axioma receptum: in dubio pars tutior eligenda est; pars tutior autem stat pro lege; ergo semper tenemur servare legem, nisi certum sit legem nunquam exstitisse aut iam cessasse, *b.* Non licet sua actione se exponere periculo peccandi; atqui etiam is, qui sequitur opinionem probabilissimam, operando se exponit periculo peccandi: nam etiam opinio probabilissima potest esse falsa.

3. *Refutatio*, *a.* Haec doctrina ab ecclesia reprobata est: nam ab *Alexandro VIII.* damnata est haec propositio (3): *Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam*²⁰⁾, *b.* Deus non obligat ad id, quod tutius, sed ad id, quod simpliciter tutum est. *c.* Fidelibus imponit iugum intolerabile et praecepta divina eis facit impossibilia. *d.* Verum est nemini licere se periculo formaliter peccandi exponere; etiam periculum materialiter (contra legem non cognitam) peccandi semper debere esse exclusum, gratis asseritur.

§ 2. De tutiorismo mitigato.

232. Tutiorismus mitigatus docet: sequi tenemur opinionem tutiorem, nisi opposita pro libertate sit probabilissima.

1. Hoc systema, quod pariter exaggeratum rigorismum involvit, tuebantur saeculo 17. et 18. doctores Iovanienses, Iansenio plus aequo addicti: *Opstraet* (f 1720), *Steyaert* (f 1701), *Henricus a s. Ignatio* (f 1719) etc. Hi quidem duritiam doctrinae Iansenianae in hunc modum emollire conati sunt, quod admitterent opinionem probabilissimam pro libertate. Ceterum iisdem argumentis doctrinam suam defendunt ac Ianseniani. Posteriore tempore huic sententiae, quam nunc nemo amplius tenet, cardinalis *Gerdii* (1802) accessit²¹⁾.

Complures sunt probabilioristae (*Antoine, Gazzamga, Patuzzi, L. Habert* etc.), qui maiorem, quam ad licite agendum contra legem requirunt, probabilitatem adeo exaggerant, ut opinio probabilior evadat probabilissima eorumque probabiliorismus degeneret in tutiorismum²²⁾.

2. *Refutatur*: hoc systema necessario in doctrinam ab ecclesia proscriptam recidit, nisi affirmare velit licitum esse agere cum conscientia practice dubia: etenim opinio probabilissima, quam sequi licet contra legem, aut parit certitudinem speculativam, — tunc relapsus fit in tutiorismum absolutum; aut non parit certitudinem speculativam, — tunc, cum principium reflexum non admittant, concedere debent, licitum esse agere sine dictamine ultimo certo.

§ 3. De probabiliorismo.

233. Probabiliorismus docet: licet uti opinione minus tuta quae favet libertati, modo sit probabilior quam opposita favens legi; si est mere probabilis, standum est opinioni faventi legi.

20) D. 1293.

21) *Gerdii*, Opere edite et inedite (Firenze. 1850) vol. VII. c. 3 et 4.

M) Of. *Bouquillon* 1. c. p. 544, nota 3.

Quoad gradum maioris probabilitatis, quam prae se ferre debet opinio probabilior, ut eam sequi liceat, probabilioristae non conveniunt: alii exigunt, ut sit notabiliter probabilior vel unice probabilis, ideoque fere moraliter certa; hi sine principio reflexo conscientiam formant; alii contenti sunt, si opinio est simpliciter probabilior; et inter hos quidam putant, mentem soli probabiliori assensum dare posse, et hunc assensum ex praesumptione quadam sufficere ad conscientiam formandam; alii requirunt principium reflexum.

1. Haec doctrina usque ad medium saeculum 17. inter moralistas parum nota erat. Ex eo tempore theologi ordinis praedicatorum tanto consensu probabiliorismum propugnarunt, ut usque ad initium elapsi saeculi vix reperiri possit theologus dominicanus, qui non sit probabiliorista. His complures alii theologi tum sacerdotes saeculares tum aliorum ordinum regulares se adiunxerunt.

Inter dominicanos eminent: *Mercorus, Gonnetus, I. Martinez, Vincentius Baronius, Contensonius, Natalis Alexander, Concino, Billuart* et *Patuzzi*, quem acerrimum adversarium nactus est s. Alphonsus. Hoc eodem tempore alii etiam theologi cuiusvis ordinis tam saeculares quam regulares huic doctrinae accesserunt, e quibus nominandi sunt: *Prosper Fagnanus, Collet, Cabassutius*. E theologis societatis Iesu probabiliorismo addicti sunt: *Blancus, Thyrsus Gonzalez, Camargo, Estrix, Gibert, Elizalde, Malalra* et *Antoine*. Nunc temporis, praesertim post approbationem ecclesiasticam, quam nacti sunt libri morales s. Alphonsi, vix erit theologus, qui probabiliorismum defendat.

2. *Argumentum* eorum est: sicut in dubio circa veritatem amplecti tenemur eam sententiam, quae magis accedit ad veritatem et magis excludit periculum errandi, ita in dubio circa honestatem sequi tenemur sententiam, quae magis accedit ad veritatem et magis excludit periculum peccandi; atqui opinio probabilior magis accedit ad veritatem et magis removet a peccato.

3. *Refutatio*, a. Aut admittunt principium reflexum ad formandam conscientiam certam aut non admittunt; si primum, logica necessitate deveniunt ad probabilismum, si alterum, necessario tandem incidunt in tutiorismum absolutum, cum non liceat agere cum conscientia practice dubia.

Qui admittunt principium reflexum, in hunc modum formant conscientiam practice certam: non peccat, qui facit, quod prudenter iudicat esse licitum; atqui qui sequitur opinionem orobabiliorem, facit, quod prudenter iudicat esse licitum; ergo qui sequitur probabiliozem, non peccat. — Iam vero minorem alio modo efficaciter probare non possunt, nisi per argumentum desumptum ex ignorantia invincibili legis; sed hoc argumentum consequenter ducit ad probabilismum: lex enim invincibiliter ignoratur, sive opinio contra legem est probabilior sive probabilis.

b. Nequit esse verum systema morale, quod non solum intolerabile onus imponit fidelibus, sed insuper hoc incommodum affert, quod eius usus tam confessariis quam fidelibus est impossibilis; atqui probabiliorista, nisi velit semper tutiorem eligere, debet inquirere, non solum quaenam opinio sit probabilis, sed etiam quaenam sit probabilior; atqui id plerisque est impossibile. Insuper omnes, qui timoratae sunt conscientiae, coniicit in scrupulos et perplexitates innumeras, praesertim quia id, quod uni certo probabilius est, idem alteri ad summum

probabile videtur, et quod eidem hodie probabile apparet, cras videtur esse probabilius.

c. Eorum argumentum, quod multos fefellit, duo continet, quae falsa sunt. a. Falsum est opinionem probabiliorum certo propius accedere ad veritatem: nam ut id affirmari posset, deberet iam nota esse veritas. Dicendum: opinio probabilior nondum cognoscit rem, sed solum veri similitudinem, sed tamen aequae falsa esse potest atque opposita probabilis. Ergo neutra ex contradictoriis sententiis, quarum una vera esse debet, ad veritatem magis vel minus accedit, quam alia: utraque enim vel coincidit cum veritate, vel eidem contradictorie opponitur. β . Confunditur ordo cognitionis cum ordine operationis: si in dubio de veritate agitur de *consensu* praestando alterutri opinioni, illi assentiri debemus, quae propter graviores rationes apparet probabilior, sed neque huic assentimur ut *certae*; attamen in practicis simul cognoscimus legem esse incertam; iam vero legem incertam sequi non tenemur.

Simili confusione innititur exemplum a probabilioristis et aequiprobabilistis decantatum. Si Romam petenti se offerant duae viae quarum altera probabilius Romam ducit, prudenter solum haec eligi potest. — Amens profecto esset, qui alteram eligeret, quae minus probabiliter Romam ducit. Verum eiusmodi casus, in quibus agitur de medio ad finem necessario assequendum et de damno necessario vitando, versatur extra ambitum cuiusvis systematis moralis. Insuper exemplum supponit notum esse, ubi sit Roma.

§ 4. De laxismo.

234. Probabilismus laxus seu laxismus docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, modo saltem tenuiter vel dubie probabilis sit.

1. Probabilismum laxum his terminis seu tamquam principium et systema morale nemo docuit: etenim qui affirmant sufficere etiam exiguam probabilitatem, eam dicunt, quae tamen prudentem assensum mereatur. Nihilominus sunt auctores, qui laxistae dicuntur, ut *Sancias (Ioannes Sanchez), Leander, Diana, Bauny, Moya*, praesertim vero *Caramuel*, quem s. Alphonsus principem laxistarum appellat.

2. *Laxistae* igitur dicuntur, non quia systema nimis benignum defendunt, sed a. alii, quia principium probabilismi ita exhibent, ut in partem nimis benignam accipi possit: dicunt enim licitum esse sequi minus probabilem, etsi comparata cum contrario non iam sit solide probabilis; b. alii, quia principium probabilismi non satis restringunt ad propriam eius materiam, sed ad alias etiam extendunt, in quibus adhiberi non potest, c. alii tandem, quia reapse in particularibus quaestionibus opiniones admittunt, quae, utpote dubie vel tenuiter tantum probabiles, nimis benignae sunt.

3. *Refutatio*, a. Principium laxismi ab ecclesia damnatum est propositione 3. *Innocentia XL*: «Generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, *quantumvis tenui*, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus²..»

“) D. 1153.

b. Servanda est lex, cuius obligatio non est vere dubia; atqui dubia vel tenuis probabilitas, quae est contra legem, hanc non reddit vere dubiam, *c.* Si opinio pro libertate tenui vel dubia ratione nitatur, lex censetur moraliter certa, sin minus certitudine directa, saltem certitudine indirecta: etenim certum est, hominem non posse sequi rationes dubias, leves atque improbables.

Opinio *tenuiter probabilis* his auctoribus non est simpliciter improbabilis, quae nullatenus intra fines probabilitatis continetur, sed est opinio non gravi ac solido, sed levi atque apparenti tantum fundamento innixa, adeo ut intra fines tenuis et dubiae, non verae et certae probabilitatis contineatur²⁴).

§ 5. De systemate probabilismi.

235. Probabilismus docet: licet uti opinione minus tuta favente libertati, dummodo sit solide et certe probabilis; nec refert utrum opposita favens legi sit plus vel minus vel aequae probabilis. Hoc principium nunc tenent recentiores communiter ut *Gary, Ballerini, Lehmkuhl, Sabetti, Bucceroni, Bouquillon, Delama, Rappenhoner, Gopfert, Van der Velden, Raphael a s. Iosepho, Waffelaert, Haine, Génicot, Schindler, Vermeersch, Mausbach-Tischleder* et alii.

Status quaestionis. 1. Quodlibet systema morale, proinde etiam probabilismus agit unice *de licito vel illicito*; vel aliis verbis: locum habet solum in *dubio iuris*, ubi quaestio est de obligatione legis (sive in genere, sive relate ad agentem) aut de iis, quae continentur in lege, seu aut de existentia legis aut de existentis legis sensu.

In talibus enim quaestionibus ignorantia invincibilis excusat a peccato *formali*. Proinde, si dubium iuris speculativum solvi non potest, ope nostri principii iure concludimus ad dictamen ultimo-practicum certum de honestate actionis, quod sufficit ad *tuto* agendum.

2. *Excluduntur* ergo ex ambitu probabilismi (et cuiusque systematis) *dubia facti*; nam factum incertum nec per ignorantiam invincibilem, nec per opinionis probabilitatem certum fieri potest. Proinde, si ex alia certa lege postulatur *certum* factum (v. g. quia necessitate mediis necessarium est ad aliquem finem assequendum vel aliquod damnum avertendum), non solum periculum formaliter peccandi, sed etiam periculum mere materialiter offendendi contra illam legem vitari debet.

Sic certa lex est, te obligari ad salutem aeternam *certo* consequendam, et vitandum esse etiam periculum materiale; inde non potes contentus esse cum baptismo solum probabiliter valido; haec enim probabilitas facti non tollit periculum aeternae salutis nec propriae nec alienae. — Similiter certa obligatio est vitandi etiam periculum vitae vel damni alieni, si potes; inde non potest medius adhibere medium probabiliter nocivum, ubi praesto sunt media certa; nec licet tibi explodere in dumetum, ubi probabiliter latet homo; in utroque casu mera probabilitas facti non removet periculum damni proximi. — Item adest obligatio certa, ex reverentia sacramento debita, vel etiam ex caritate vel iustitia, extra casum necessitatis non exponendi sacramentum etiam mero periculo nullitatis: inde non licet tibi adhibere materiam dubiam pro baptismo vel eucha-

24) Cf. *Viva*, Damnae theses, in prop. 3. ab *Innoc. XI.* damnatam.

ristia, ubi praesto est certa. Nam sola probabilitas materiae non aufert illud periculum.

3. Sunt tamen casus, in quibus *dubium facti* circa legem ecclesiasticam *directe solvitur: a. per dispensationem.*

Cn. 15: »Leges, etiam irritantes et inhabilitantes, in dubio iuris non urgent; in dubio autem facti potest Ordinarius dispensare in eis, dummodo agatur de legibus in quibus R. Pontifex dispensare solet.« Inde si dubium *iuris* habetur circa impedimentum dirimens matrimonii, nulla adest obligatio servandi illud; si autem dubium *facti* habetur, matrimonium esset solum dubie validum; debes ergo dispensationem obtinere, ut matrimonium certo validum sit.

b. Per suppletionem defectus probabilis, supposito utique, quod ecclesia supplere possit et velit.

Sic, quamvis iurisdictio sit necessaria ad validitatem sacramenti poenitentiae, potes audire confessiones cum iurisdictione probabili, quia >in dubio positivo et probabili sive iuris sive facti iurisdictionem supplet ecclesia pro foro tum externo tum interno<. (Cn. 209.)

4. Denique sunt casus, in quibus *dubium facti transit in dubium iuris*; si nempe factum certum non necessitate medii ad aliquem finem obtinendum, sed sola necessitate praecepti postulatur. Tunc enim, sicut ignorantia excusat, ita etiam probabilis opinio sufficit ad dictamen certum de liceitate. Ex ipso nempe dubio facti obligatio fit immediate incerta et proinde iam dubitatur solummodo, utrum actio vel omissio sit licita vel illicita²⁵⁾.

Ha, si habes solam probabilitatem *facti*, votum tuum esse impletum, breviarium esse persolutum, hunc cibum esse carnem, hoc dubium facti transit in dubium *iuris*, quia probabile est, Deum vel ecclesiam non obligare ad vitandum in his rebus etiam merum periculum.

236. De axioma: *In dubio pars tutior eligenda est.* Hoc axioma locum habet: *a.* in dubio practice, si quis de actione hic et nunc ponenda conscientiam certam sibi formare nequit (n. 224, 3.); *b.* in omnibus illis casibus dubii facti, in quibus lex praeter honestatem actionis iniungit obligationem obtinendi necessario aliquem effectum vel vitandi aliquod malum. Casus autem, in quibus agitur de fine absolute obtinendo vel de malo necessario vitando, ad tria capita revocari possunt:

a. Ubi agitur de medio ad salutem necessario: ex praecepto caritatis enim aeterna salutem necessario obtineri, aeterna damnatio necessario vitari debet; ubi ergo agitur de conditione, a qua aeterna salutem dependet, illa condicio ita adhiberi debet, ut salutem aeternam non adducatur in periculum.

β. Ubi agitur de valore sacramenti: ex virtute enim religionis et caritatis, quin et iustitiae minister sacramenta valide administrare debet, ne Deo iniuria neve homini damnum inferatur; ubi ergo agitur de re, i qua valor sacramenti dependet, eligendum est medium certum, nisi²⁶⁾

26) *Gènicol* n. 68.

adsit necessitas, vel nisi ecclesia defectum suppleat; de qua duplici exceptione in tractatu de sacramentis dicitur.

y. *Ubi agitur de certo iure alterius*: ex iustitia enim ius proximi illaesum servari debet, ideo omittenda est quaevis actio, qua certum ius proximi in periculum adducatur. Quocirca medicus adhibere tenetur media tutiora et certiora, quamdiu haberi possunt, tum ut obtineatur effectus necessario obtinendus, tum ut caveatur malum necessario vitandum. Idem dicendum est in similibus casibus ut de venatore, cui non licet explodere, ubi solum probabiliter iudicat occisum iri feram et non hominem.

257. Declaratio principii. 1. Ut quis tuta conscientia uti possit opinione probabili, requiritur: q. ut ea sit *vere* vel *solide* probabilis, et quidem illi ipsi, qui eam sequitur: alias enim lex non est ei vere dubia atque incerta: b. ut opinio sit *certe* probabilis: nam ut dictamen conscientiae (conclusio syllogismi) sit certum, etiam propositio minor (haec opinio est probabilis) certa esse debet.

Eo igitur quod opinio debet esse *vere* vel *solide* probabilis, excluditur usus opinionis *tenuiter* probabilis; eo quod esse debet *certe* probabilis, excluditur usus *dubie* probabilis.

2. Ut opinio aliqua dici possit *vere* vel *solide probabilis*, haec tria requiruntur: a. ut motivo vere gravi rationis vel auctoritatis innitatur; b. ut ei nec definitio ecclesiae nec certa ratio adversetur; c. ut eius motiva per motiva sententiae oppositae non amittant suam probabilitatem.

Num opinio *probabiliter probabilis* habenda sit vere et solide probabilis, pendet a sensu, qui termino *probabiliter probabilis* subiicitur: etenim si probabiliter probabilis ea opinio dicitur, quae ob rationem vere gravem ac prudentem affirmatur, ea profecto vere et solide probabilis est: quodsi probabiliter probabilis ea opinio dicitur, quae ob rationem affirmatur, quae non certo sed dubie et probabiliter tantum vere gravis et prudens est, ea vere (certe) et solide probabilis dici nequit²⁰).

3. Non opus est, ut gradus probabilitatis computentur, dummodo opposita intra terminos probabilitatis versetur, nec sit moraliter certa.

a. Ex regulis logicae per se nihil obstat, quominus etiam opinioni multo vel notabiliter probabiliori opponatur ex altera parte opinio vere et certe probabilis; in rebus tamen moralibus raro videtur fieri posse, ut opinio cognoscatur vere et certe probabilis, cuius opposita certe demonstratur multo vel notabiliter probabilior.

b. Excipiunt probabilioristae: *maior probabilitas unius opinionis elidit seu destruit minorem probabilitatem oppositae*; ergo minus probabilis in concursu probabilioris non est probabilis. — Afirmatio haec: maior probabilitas elidit minorem, duo significare potest: aut maior vis argumentorum ex una parte eo ipso efficit, ut minor evadat vis argumentorum alterius partis; aut maior vis argumentorum ex una parte prorsus destruit probabilitatem alterius partis, iam vero si probabilitas utriusque opinionis ex eodem principio desumitur, augmentum unius eo ipso deprimit probabilitatem alterius; quodsi probabilitas ex di-

20) Cf. *Ballerini-Palmieri* l. n. 190.

versis principiis desumitur, maior unius non minuit eo ipso minorem alterius, sed haec retinet suam vim, etsi maior sit opposita, quia ex aliis principiis sua argumenta deducit, >proutc, ait s. *Alphonsus*, »pondus decem librarum minime efficit, ut pondus octo librarum in altera lance positum non sit et vere etiam grave dicatur 27). At vero in utroque casu, sive probabilitas ex eodem sive ex diversis principiis desumitur, maior probabilitas destruit oppositam, si eius excessus adeo notabilis est, ut proxime accedat ad moralem certitudinem: tunc enim opposita fit dubie vel tenuiter probabilis.

238. De probabilitate externa. Nullum est dubium, quin *probabilitas externa* opinionem constituere possit vere et certe probabilem: si enim complures iique graves auctores opinionem dicant probabilem, ordinarie fieri non potest, quin ea probabilibus rationibus internis fulciatur. Ideo per se licitum est sequi probabilitatem externam, quae pro aliqua opinione vere militat, etsi motiva eius interna non cognoscantur.

a. Non solum sententia, quae a plerisque theologis probabilis dicitur, sed etiam sententia, quam quinque vel sex theologi probitate, scientia et prudentia insignes pro vera aut probabili habent, censi debet vere et certe probabilis, nisi eorum auctoritas infirmetur aut declaratione ecclesiae aut manifesta ratione.

b. Unus auctor plerumque non sufficit ad constituendam sententiam vere probabilem contra aliorum auctoritatem: ideo damnata est propositio 27. ab *Alexandro VII*†. Nihilominus negari nequit fieri posse, ut etiam unus auctor opinionem vere probabilem reddat: si nempe auctor gravis et magni nominis quaestionem aliquam serio et diligenter ex professo tractet, sententiam suam gravibus rationibus confirmet, quas afii non attulerint, et aliorum contrarias rationes sufficienter solvat, eius auctoritas sufficit ad conciliandam sententiae veram probabilitatem. Id eo fidentius affirmari potest, quia s. Sedes expresse declaravit non esse inquietandum confessarium, qui sequatur doctrinam s. *Alphonsi* solum propter eius auctoritatem, etsi rationes eius non perpenderit.

c. Quandoquidem externa probabilitas essentialiter in interna fundatur, non licet provocare ad probabilitatem externam, quando sententia falsa et probabili ratione destituta cognoscitur, etsi magni nominis auctores eam sententiam teneant. Externa probabilitas cum praecisione ab interna tum solum invocari potest, quando agitur de re obscura et difficultatibus implexa, quae ab auctoribus nondum satis declarata est.

d. De *probabilitate interna* iudicare non possunt nisi docti et in re morali valde versati; his probabile $\alpha\epsilon\zeta$ quod omnibus diligenter consideratis apparet gravibus rationibus innixum. De *probabilitate externa* iudicare possunt docti et indocti. His probabile, quin etiam practice certum est, quod eis dicitur a viro docto et probo (parcho, confessario), si nulla sit ratio seria de eius auctoritate dubitandi. Quodsi adsit ratio dubitandi, ulterius inquirere tenentur. Ex his iam sequitur:

ter et absque inordinato affectu expendit eamque gravi ratione innixam apprehendit, eam ut sibi probabilem sequi potest; β . homo rudis stare potest sen-

27) Dissertatio scholastico-moralis pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris anni 1755. n. 13.

38) Si *liber sit alicuius iunioris et moderni, debet opinio censi probabilis, dum non constet relectum esse a Sede apostolica tamquam improbabilem*. Falsa est haec propositio, quia affirmat ad probabilitatem opinionis sufficere, ut a moderno auctore probabilis dicatur nec ab ecclesia reiecta fuerit. (D. 1127.)

tentiae confessarii vel parochi, quem scit esse probum atque prudentem; γ. confessarius vel parochus in praxi sequi potest auctoritatem theologorum probatorum, immo etiam unius vere gravis et probati doctoris, praesertim vero s. *Alphonsi*.

. 259. Demonstratur principium. 1. *Ex ratione*: a. Lex dubia non obligat; \ atqui lex, contra quam habetur vera et solida probabilitas, est vere dubia; ergo lex, contra quam habetur vera et solida probabilitas, non obligat.

Ad maiorem. q. Solum lex cognita obligationem inducere potest: lex enim nequit immediate et per se voluntatem obligare, sed ut voluntas obligata sit, lex per cognitionem ei exhiberi et applicari debet; ergo solum lex cognita voluntatem obligare potest, id quod s. *Thomas* his verbis docet: *nullus ligatur per praeceptum aliquod nisi mediante scientia illius praecepti*"); atqui quamdiu intellectus de existentia legis dubitat, legem non cognoscit: sola enim certa cognitio vera est scientia; qui de aliqua veritate dubitat, cognoscit dubium circa eam et obligationem in eius existentiam inquirendi, ipsam veritatem autem non cognoscit; ergo lex dubia voluntatem obligare nequit.

b. Lex obligare potest non nisi eo, quod intellectus proponit voluntati aliquod obiectum tamquam necessario amplectendum vel fugiendum. Atqui, quamdiu intellectus dubitat de lege, neque certum est, an lex hoc obiectum attingat. Ergo a fortiori non potest hoc obiectum repraesentari ut necessario amplectendum vel fugiendum; manet ergo voluntas libera. Vel aliis verbis: Lex debet esse mensura et norma actionum; sed quaelibet norma vel mensura debet esse certa; cum incerta norma nemo potest normare, ita ut obligatio oriatur.

Ad minorem: Certitudo et opposita probabilitas de eadem veritate se mutuo excludunt; quamdiu ergo opinio pro libertate probabilis est, opinio pro lege nequit esse certa. Nihil autem refert, utrum opinio haec sit minus an aequae vel magis probabilis, modo opinio pro libertate sit probabilis.

Alii propositionem maiorem in hunc modum demonstrant: lex quae non est sufficienter *promulgata*, non obligat: promulgatio enim necessaria est ut lex vim obligandi obtineat; atqui lex dubia non est sufficienter promulgata. Praestat autem argumentum ex cognitione legis desumere, ut undequaque sit efficax.

b. Lex incerta nequit veram obligationem inducere: atqui lex, contra quam militat opinio vere et solide probabilis, est vere incerta; ergo lex, contra quam militat opinio probabilis, nequit certam obligationem imponere.

Ad maiorem. Ius libertatis utpote certum atque innatum praecedit ius legis eiusque obligationem. Sane si invicem comparentur iura legis et iura libertatis humanae, dicendum est secundum ordinem naturae praecedere ius libertatis et subsequi ius legis et obligationis, etsi non tempore, saltem natura et ratione: obligatio enim supponit liberam voluntatem, quae ligetur; atqui ius certum restringi non potest nisi

obligatione certa: nequit enim effectus esse maior sua causa; ergo lex incerta certam obligationem producere nequit.

a. Hoc argumentum desumitur ex relatione, quae libertatem inter et legem existit. Quoad legem positivam tum divinam tum humanam libertas *tempore* legi anterior est, cum ea, quae lege positiva prohibentur, ex se licita sint et solum per legem in tempore latam illicita fiant. Ubi autem de lege naturae agitur, quae est lex aeterna, libertas *ratione* legi anterior est. Et sane eo ipso, quod homo a Deo creatus est, secundum totam quidem essentiam suam a Deo dependet eique subiectus est. Ex hac dependentia sequitur debitum contrahendi obligationes, quas Deus ei iniungere voluerit atque obligatio investigandi et cognoscendi leges, si quas ei daturus sit. Hoc sensu homo non nascitur liber sed Deo subiectus: etenim hoc debitum se subiiciendi omnibus legibus divinis libertatem praecedit vel potius libertati coexistit. Sed si quaeritur de lege determinata, cui particularis creatura rationalis subiecta est, libertas legem ratione praecedit. Deus enim ratione prius concipit essentiam creaturae eiusque libertatem et ratione posterius legem, cui subiecta est: cum enim lex suapte natura sit medium, quo creatura ad proprium finem dirigatur, imprimis cognosci debet natura, ut determinari possit lex ei conveniens, qua dirigatur ad finem. Ideo ait s. scriptura: *Deus ab initio constituit hominem et reliquit illum in manu consilii sui; adiecit mandata et praecepta sua*³⁰); et s. *Thomas: Illud dicitur licitum, quod nulla lege prohibetur*¹). Obligatio ergo debet certo probari, econtra libertas in particulari actione non debet probari, sed eo ipso quod cognoscit homo, non certo obstare prohibitionem, obiectum sub ratione boni appetit et ordinate agit.

b. Ex his argumentis constat per se solum *certam* legis cognitionem voluntatem humanam obligare; si tamen opinio pro lege sit *probabilissima* vel *notabiliter probabilior* quam opposita, legem servare tenemur. Etsi enim eiusmodi opinio veram certitudinem non attingat, *in praxi* tamen aequivalet sententiae certae, quia eius opposita non est vere et certo sed solum dubie vel tenuiter probabilis, ideoque suppeditare nequit normam agendi, cum ad informandam conscientiam practice certam non sufficiat. Hinc fit, ut eiusmodi opinio dicatur *quasi moraliter certa* vel *in praxi certa*.

240. 2. *Ex auctoritate doctorum.* Thesis, quam a prima sua propositione magna pars theologorum amplectitur, vindicat et in quaestionibus particularibus tamquam regulam adhibet, sub oculis magisterii ecclesiastici, non potest esse falsa. Atqui talis est thesis probabilismi.

Ad maiorem notat s. *Alphonsus*: si falsum esset principium probabilismi, illud non admisissent tot doctores, neque ecclesia illud tollerasset: ecclesia enim prudenti silentio tolerare potest opiniones erroneas particulares, at non alias, aquae doctrinam generalem continent, ut est sententia benigna, quae importat cunctarum conscientiarum directionem circa omnes particulares casus: unde si esset falsa, universi populi Christiani deceptio invecata fuisset³²).

Minorem confirmabit sequens conspectus historicus, a. Primis ecclesiae saeculis explicite haec quaestio non proponitur, qua nempe ra-

30) Eccli. 15, 14, 15.

31) In 4. dist. 15. q. 2. a. 4. ad 2.

32) S. *Alphonsus*, Dissertatio scholastico-moralis pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris ann. 1755 apud *Ballerini-Palmieri* I. p. 194.

Hone solvenda sint dubia de obligatione legis, ideo nec principium aliquod determinata formula conceptum reperitur, per quod resolvatur quaestio; in ecclesiae praxi tamen principii probabilistic! plura indicia habentur: in particularibus enim quaestionibus dubia secundum principium probabilisticum resolvuntur³³).

b. Media aetate non solum usus huius principii in quaestionibus particularibus, sed ipsum principium implicite et virtualiter occurrit: traduntur enim veritates, ex quibus principium probabilismi necessaria illatione deducitur, immo formulae occurrunt, quae illud aequivalenter exhibent. Non tamen negatur eodem tempore reperiri etiam formulas, quae potius probabiliorismo et tutorismo favent.

c. Primus omnium principium probabilismi explicite proposuit et argumentis demonstravit (1577) *Bartholomaeus Medina O. Pr.* Hoc principium, quamvis nondum omni ex parte perpolitum, theologis cuiusvis ordinis adeo placuit, ut communi consensu illud acceptarent, perficerent et per integrum fere saeculum vix ullo reclamante liberis editis exponerent et ad casus particulares applicarent³⁴).

d. Circa medium saeculum 17. impugnationes probabilismi initium sumpserunt. Praeter unum alterumve theologum acerbioris ira in illum insurrexerunt ianseniani, quibus in impugnando systemate (1656) communi consensu accesserunt dominicam'. Inde factum est, ut theologo quoad morale systema in duas partes scinderentur: alii ex quavis schola tuebantur probabiliorismum, alii pariter ex quovis ordine tenebant et vindicabant probabilismum. Magna contentione et acri studio utrimque certatum est; maior tamen doctorum pars semper adhaerebat probabilismo³⁵).

Tres potissimum rationes assignari possunt, ob quas complures auctores relicto probabilismo amplexati sint probabiliorismum: *a. Licentia opinandi* multorum auctorum, qui opiniones parum probabiles levi ratione ducti tamquam probabiles et practice licitas venditabant. Iam vero huic malo, solum relicto ipso systemate probabilismi se efficaciter mederi posse existimabant, *b. Impugnationes iansenistarum*, qui odio in Societatem Iesu abrepti systema morale, cui plerique Societatis theologo addicti erant, tamquam fontem laxismi morumque corruptelam traducebant, *c. Damnatio propositionis 3. Innocenti XI.* (n. 234, 3); complures enim theologo putabant hac propositione non solum usum sententiae tenuiter probabilis, sed ipsum systema probabilismi tamquam fontem laxismi damnari.

e. In mediis turbis miro providentiae consilio Deus ecclesiae suae misit s. *Alphonsum*, qui operibus suis id effecit, ut lites finirentur et rigor iansenianus et systema probabiliorismi e finibus ecclesiae exsularent³⁶).

33) Cf. *Christianus Lupus*, De antiquitate et legitimo usu sententiae probabilis. / *de Blic* in Dictionnaire apologétique de la foi cathol. s. v. Probabilisme, t. IV. p. 302 ss.

34) Cf. *Schmitt*, Zur Geschichte des Probabilismus (Innsbruck. 1904).

35) Cf. / *de Blic* Diet. apol. s. v. Probabilisme p. 319.

aü) Cf. *Bouquillon*, Theolog. mor. fundam. 3 n. 304 ss. *Kirchenlexikon*², Moralsysteme.

241. 3. *Ex approbatione ecclesiae, a.* Explicite quidem ecclesia probabilismum nunquam approbavit; sed neque unquam reprobavit. Inimò pluries enixe rogata ab adversariis huius systematis, ex propositis thesibus solum eas damnavit, quae laxismum exprimunt, ipsam vero thesim probabilismi, quamvis in catalogo adversariorum contentam, intactam reliquit. Et hoc ipsum factum est sub Innocentio XI., qui pro sua persona adversarius erat acerrimus probabilismi. Non hoc magis implicita approbatio est? Si damnare potuisset, in his circumstantiis damnare debuisset.

Ut aliqua exempla afferamus³⁷⁾: «. Sub Alexandro VII. prodiit decretum s. Officii 24. sept. 1665, in cuius praeambulo dicitur S. Pontificem magnopere dolere de quodam *modo opinandi*, qui posset esse vitae Christianae corruptela: si hoc ad probabilismum referendum esset, prima thesis damnata debuit esse sententia probabilismi; sed nulla invenitur, nisi thesis laxismi (26, 27).

β. Sub Innocentio XI. episcopi Galliae adiuti a rege Ludovico XIV. seriem thesium miserunt damnandam, quarum 7. erat thesis probabilismi; haec non fuit damnata. Facultas theologica Lovaniensis 100 theses attulerat et per duos annos earum damnationem urgebat; 1679 damnatae sunt 65 ex iisdem, relicta intacta secunda quae erat probabilismi.

γ. Denique Thyrsus Gonzalez, generalis praepositus S. J., acerrimus propugnator probabiliorismi apud Innocentium XL et XII. egit pro damnatione probabilismi, et quod obtinuit a priore pontifice, erat mandatum pontificis, ut permittatur in S. J. etiam defendere probabiliorismum (26. iun. 1680)³⁸⁾. Similiter actum est ad alias supplicationes cleri gallicani (1700) et Thyrsi Gonzalez (1702) sub Clemente XI. Neque Clemens XIV. ad urgentiam principum suppressens Societatem Iesu rationes attulit ex probabilismi falsitate, quamvis adversarii has rationes maximi faciebant.

b. Implicitè etiam mentem suam clare et indubitanter manifestat ecclesia peculiari illa approbatione, qua insignivit opera moralia s. *Alphonsi*, qua scilicet eius opiniones declarantur pro praxi tutae; atqui impossibile est approbare opiniones, quae in operibus s. doctoris continentur, quin indirectè et implicitè approbetur systema morale, cuius usu et applicatione singulae sententiae deductae et stabilitae sunt; systema autem, quo usus est s. *Alphonsus* in exaranda theologia morali, est simplex probabilismus.

Negari nequit approbationem (negativam) ecclesiae ad omnia scripta s. doctoris referri et proinde etiam ad dissertationes, quibus primo probabilismum, deinde aut vere aut specietenus aequiprobabilismum tuetur; verum negari pariter nequit positivam et peculiarem approbationem, qua eius scripta magnis encomiis celebrantur, eo quod inter laxiores et rigidiores sententias animarum moderatoribus tutam viam muniverit³⁸⁾, potissimum tribui eiusdem theologiae morali. Quod enim mediam inter laxismum et rigorismum viam sterneret, non suis dissertationibus de morali systemate effecit, sed potissimum solutione particularium quaestionum, quo prudenti iudicio inter laxas et rigidas opiniones

37) Cf. *de Blic* 1. c. p. 330 ss.

Ⓢ) Hoc decretum per multos annos falsa lectione circumferebatur, usque dum a. 1902 unicus verus textus ab assessore s. Officii publicatus est. Nihilominus ab aliquibus auctoribus etiam hodie citatur quasi probabilismum prohiberit. (Cf. *Frins*, De act. hum. 111. n. 299 ss.)

30) *Pius IX.* in litteris apost. super confirmatione tituli doct. 7. iul. 1871.

tutas eligit. Atqui in eligendis opinionibus principium probabilismi adhibens id unum investigat, utrum opinio sit probabilis, et hanc lectori tamquam normam agendi proponit atque commendat.

242. De usu opinionis probabilis. Uti licet opinione probabili in favorem libertatis *contra quamcunque* legem sive naturalem sive positivam divinam sive humanam: de omnibus enim aequae valet principium: *Lex dubia non obligat*, quippe quod ex ipsa natura obligationis demonstratur.

Sunt, qui hanc affirmationem quoad legem naturae infitiati sint, existimantes circa legem naturae non posse admitti dubium insolubile seu ignorantiam invincibilem. Verum etsi de primis principiis et proximis conclusionibus non habeatur ignorantia invincibilis, de veritatibus tamen deductis praesertim remotioribus dubium insolubile locum habere potest (n. 114).

Licet uti opinione vere probabili pro libertate *in omnibus casibus legis dubiae*, sive opposita pro lege est minus vel aequae vel magis probabilis: cum enim argumenta, quibus demonstratur principium: *Lex dubia non obligat*, ex ipsa natura obligationis deprompta sint, sponte consequitur nec probabilem nec probabiliorem, sed solum (late, moraliter) certam legis cognitionem voluntatem humanam obligare posse, ideoque licitum esse usum opinionis probabilis, ubi lex vere dubia est.

a. Ergo principium probabilisticum prorsus universale se extendit non solum ad dubium *legis existentis sed etiam legis cessantis*. Dubium namque de lege versari potest aut α . circa *existentiam* legis, ut nimirum dubitetur, num lata vel promulgata fuerit lex, num tempus obligationis iam advenerit, num ad hunc casum vel ad has personas se extendat, aut β . circa *cessationem* legis, si nimirum certa erat legis existentia, et dubitatur, num cessaverit vel eo quod abrogata sit, vel eo quod aliquis ab eius observatione excusatus vel dispensatus sit, vel legem iam impleverit etc. Atqui in utroque casu adhiberi potest principium probabilismi. Ergo neque ille, qui probabiliter existimat se non emisisse votum, neque ille, qui votum certe emisit, sed probabiliter existimat se ei iam satisfecisse, ad aliquid stricta obligatione tenetur: eo ipso enim, quod lex probabiliter cessavit, existentia legis fit dubia; atqui lex dubia non obligat (Cf. n. 248.)

b. Ergo in dubio de cessatione legis principium probabilismi etiam in *materia iustitiae* licite adhiberi potest, nisi culpabilis negligentia debitoris causa sit, cur dubium de solutione facta existat, nec dubium sit mere negativum i. e. nulla aut levis tantum adsit ratio dubitandi de solutione facta. Opponunt quidem iustitiam eo differre ab aliis virtutibus, quod ipsa servare debeat aequalitatem; hinc quamdiu res dubia est, saltem pro rata dubii restituendum esse. Verum iustitia exigit, ut servetur aequalitas, eo quod unicuique redditur ius suum, quando de iure alterius certo constat; quando ius alternis dubium est, iustitia non exigit, ut unus potius quam alter, praesertim cum sit possessor bonae fidei, re sua spoliatur⁴⁰). Insuper perfecta aequalitas in hoc casu propter ignorantiam invincibilem factae solutionis restitui nequit, etsi denuo solvatur: si enim solutio iam facta est, alter plus habet, quam ei debetur; atqui cum aequalitas certo restitui non possit, non est, cut in dubio potius creditor plus accipiat quam debitor, nisi culpa debitoris causa sit, ob quam aequalitas restitui nequeat.⁴⁰

40) Cf. *Buccroni*, Casus conscient.5 (1903) n. 12, 5

245. *An eidem circa eandem rem licitum sit e duabus opinionibus probabilibus modo una modo altera uti.*

a. Nihil prohibet, quominus aliquis *in diversis casibus* circa eandem rem pro libitu modo una modo altera opinione probabili utatur: utraque enim conscientiam aequae reddit tutam. Sic potest idem pro uno testamento uti opinione, qua testamentum carens formalitatibus legis est validum, et pro alio testamento opinione contraria.

b. At *in eodem casu* non potest circa eandem rem sequi unam opinionem probabilem, quatenus commodum affert, et simul alteram contrariam, quatenus haec commodum affert. Sic non licet idem testamentum carens formalitatibus legis habere validum, ut adiri possit haereditas, et invalidum, ne solvi debeant legata, quae in illo continentur, quia non potest simul esse validum et invalidum¹⁾.

a. Si quis nocte inter feriam VI. et sabbatum domum veniens non nisi probabiliter scire potest, utrum sit feria VI. an sabbatum²⁾, non potest simul uti probabili opinione, legem abstinentiae iam cessasse ad comedendas carnes, et altera, etiam probabili, legem ieiunii pro communione nondum incepisse. Nam non potest simul utramque probabilitatem facti assumere, esse fer. VI. et sabbatum.

b. Non licet voluntarie adducere statum dubii insolubilis; sic non potest quis circa probabilem mediam noctem bibere nulla inquisitione facta, si mane vult communicare; peccavit omittendo inquisitionem. Attamen mane, si dubium perdurat, poterit communicare, quia non certo constat ipsum solvisse ieiunium. Saepius vel quasi habitualiter illam inquisitionem negligere, saperet contemptum legis. Potest autem sine inquisitione bibere, si simul renuntiat communioni; et si mane specialis ratio adest communicandi, poterit communicare.

c. Si dubium de media nocte, quamvis conatus fuerit, solvere non potuit, saltem ex rationabili causa (magna siti) bibere liceret, quia non *temere* se exponit periculo violandi legem, et etiam communicare, nisi interim certo constaret, eum post mediam noctem bibisse. Item non licet sacerdoti hostiam dubie consecratam ante sumptionem pretiosi sanguinis consumere, ne consulto inducat statum dubii de ieiunio naturali cum periculo violandae legis.

244. Difficultates quam plurimae, quibus probabilismus impugnari solet, ex theoria supra exposita sine negotio solvuntur, aliae infra enodandae erunt, ideo hoc loco haec pauca sufficiant:

1. Ex lege superiore debemus sincere tendere ad convenientiam cum moralitate obiectiva seu cum ordinatione obiectiva legis aeternae; atqui is, qui sequitur opinionem minus probabilem contra legem, non tendit sincere ad convenientiam cum moralitate obiectiva; ergo is, qui sequitur opinionem minus probabilem contra legem, offendit in legem superiorem et proinde actionem moraliter malam ponit³⁾.

Respondetur: a. ^Sincere" in sensu adversariorum tunc tantum tenditur ad convenientiam cum moralitate obiectiva, si legem fortasse existentem exsequi

41) Cf. *Lugo*, De eucharist. disp. 15. n. 47 ss., ubi complura eiusmodi exempla afferuntur et diiudicantur.

*2) Adverte bene, hic non agi de applicatione cn. 33 § I. ubi *certum* supponitur tempus.

*3) Cf. *Lehmkuhl*, Probabilismus vindicatus (Friburgi. 1907).

studemus etsi probabilissimum sit eam non existere. Hoc vero est tutorismus ab ecclesia damnatus.

b. Ad maiorem. Hocce principium duo continet, quae verissima sunt. Propter essentialem nempe atque absolutam dependentiam nostram a Deo creatore, tenemur habitualiter sinceram voluntatem gerere observandi omnes leges particulares, quas Deus nobis daturus est; et cum leges nobis ignotas observare non possimus, tenemur eadem sincera voluntate tendere ad cognitionem legum a Deo latarum et cognitae actu observare. Utrum autem nostra a Deo dependentia et, quae inde resultat, habitualis obligatio tendendi ad convenientiam cum moralitate obiectiva nos solum obliget ad servandas leges particulares satis cognitae an etiam ad servandas eas, quarum cognitionem adipisci non possumus et quae probabiliter obiective non existunt, est quaestio inter theologos controversa, quam probabilistae in partem negativam resolvendam esse invictis argumentis demonstrant. Qui ergo contendunt nos vi huius principii observare debere opiniones, quae nostro iudicio cum ordinatione obiectiva legis aeternae probabilius conveniunt quam discrepant, id ipsum affirmant, quod probandum est et quod ex argumentis probabilistarum falsum esse convincitur. Quodsi deinde contendunt legem, quae nostro iudicio probabilius existit, cognitam esse, iterum affirmant, quod falsum est. Si tandem concedunt obligationem legis probabilius existentis directe non oriri ex ipsa lege probabilius existente, utpote non sufficienter cognita nec sufficienter promulgata, sed indirecte ex hoc principio superiore: debemus tendere ad convenientiam cum moralitate obiectiva, eandem petitionem principii committunt. Etenim antecedenter ad legem cognitam alia obligatio non existit, nisi inquirendi morali diligentia in existentiam legis, quae, si sufficienter cognita non sit, voluntati naturalem suam libertatem relinquit.

Minor prorsus neganda est: etenim sinceram voluntatis tendentiam ad convenientiam cum lege aeterna semper stricte exigere (non solum aliquando suadere atque inclinare, id quod omnes concedunt), ut in conflictu opinionum eligatur opinio probabilior, commentum est, quod nulla ratione demonstratur. Qui ergo affirmat, nos vi praelaudati principii non solum ad investigandam legis existentiam atque ad servandas leges satis cognitae teneri, sed etiam ad servandas leges probabilius seu verisimiliter existentes, committit petitionem principii et insuper affirmat, quod falsum est. Hinc qui utitur minus probabilis pro libertate, nedum actionem ponit moraliter malam, sed potius actiones suas dirigit iuxta principium probabilismi unice verum et certis argumentis demonstratum.

2. *Qui sequitur probabilismum, se exponit periculo peccandi.* — Periculum *formaliter* peccandi exclusum est, eo quod is, qui sequitur probabilismum, cum conscientia practice certa agit, scilicet cum certa persuasionem, actionem, quam ponit, licitam esse; periculum autem *materialiter* peccandi adest etiam in aequiprobabilismo, quia lex contra quam militat probabilitas, revera existere potest, cum rationes probabiles falsae esse possint; at non est necesse, ut hoc periculum

evitetur. Si enim constat licitum esse usum opinionis probabilis contra legem, eo ipso constat Deum nobis non imponere obligationem vitandi hoc periculum materialiter peccandi; etenim intolerabile onus nobis esset impositum, si ad evitandum hoc periculum materialiter peccandi, teneremur servare leges omnes incertas; saepissime enim deberemus legem servare, quae non existit.

3. *Probabilismus in praxi ducit ad vitam laxam.* — *a.* Si agitur de *obligatione imponenda*, nullatenus laxismum fovet, qui non imponit, nisi quod certo probare potest, econtra competentiam suam egredere-tur, qui incertas obligationes ut certas imponeret, *b.* Si agitur de *di-iudicanda probabilitate* opinionis, quilibet errare potest; immo proba-biliorista maiorem occasionem habet errandi, quia insuper de gradu probabilitatis indicare debet, *c.* Si agitur de *propria vita dirigenda*, primo notandum est, usum libertatis, quam opinio probabilis praebet, posse esse meliorem quam non-usum, immo etiam praeceptum. Dein, illa animi dispositio, qua quis non curat meliora, sed stare vult nonnisi in praeceptis, non pendet a systemate, quod defendit, sed inter asse-clas omnium systematum inveniri potest et invenitur.

§ 6. De aequiprobabilismo⁴⁴).

245. 1. Aequiprobabilismus docet: licet uti opinione probabili fa-vente libertati tunc solum, quando opposita favens legi aequae vel fere aequae probabilis est; quando autem opinio favens legi certo probabi-lior est, non licet simpliciter probabili in favorem libertatis uti.

a. Theoretice differt aequiprobabilismus a probabilismo eo quod: «. inducat terminum opinionis certe probabilioris, quam dicit propius accedere ad veri-tatem vel etiam quasi moraliter certam esse; β . doceat, rationem ex qua for-manda sit conscientia certa, non esse solam probabilitatem opinionis, sed du-bium strictum ex aequalitate probabilitatis exurgens, quod ostendat legem non esse sufficienter promulgatam.

b. Practice aequiprobabilistae a probabilistis *co differunt*, quod systema suum dubiis de cessatione legis non applicant, ipsi ergo eum, qui positive du-bitat, num votum certo emissum impleverit, ad illud denuo implendum, et eum, qui positive dubitat, num peccatum certo commissum iam confessus sit, ad illud denuo confitendum obligant.

c. In *delectu opinionum* autem a probabilistis vix differunt: imprimis enim omnes amplectuntur opiniones, quas s. Alphonsus dicit probabiles, etsi sint minus probabiles; quodsi de nova quaestione agitur, quam s. Alphonsus non tractavit, opinionem pro libertate in praxi sequuntur, quando eam solida ratione fulciri intelligunt. Immo etiam in loquendi modo a probabilistis non recedunt: opiniones enim, quas licite sequi possumus, vix unquam dicunt aequae probabiles, sed ad exemplum s. Alphonsi simpliciter probabiles.

*.) Gaudé C. SS. R., De morali systemate s. Alphonsi etc. (Romae, 1894). Ter Haar C. SS. R., De systemate morali antiquorum probabilistarum (Paderbornae. 1894). Aertnys C. SS. R., Probabilismus oder Aequiprobabilismus? (Paderbon. 1896 Huppert, Probabilismus oder Aequiprobabilismus? ZkTh 19 (1895) 467 ff. Noldin, Aequiprobabilistische Beweisführung. ZkTh 20 (1896) 670 ff. De Caigny, De genuino probabilismo licito (Brugis. 1901). Idem, De genuino morali systemate s. Alphonsi (Brugis. 1901).

2. Aequiprobabilismum tuentur imprimis theologi congregationis SS. Redemptoris *Haringer, Mare, Aertnys, Konings, Vindiciae alphonsianae, Ratis, Wouters, Ter Haar* etc. persuasum habentes s. Alphonsus fuisse aequiprobabilistam. Istos sequuntur in hac quaestione complures alii theologi: *Gousset, Del Vecchio, Ninzati, Scavini, Pruner, E. Muller*⁴⁵⁾, *Simar, Schilling, Merkelbach* etc.

Attamen aequiprobabilismum non omnes eodem sensu defendunt, quod ut probe intelligatur, notandum est duas esse formulas, quas aequiprobabilismus⁴⁶⁾ excludit: *a.* licet sequi opinionem probabilem, etsi opposita sit certe probabilior et *b.* licet sequi opinionem probabilem, etsi opposita sit certe et notabiliter probabilior. Aequiprobabilistae, qui suum systema ita intelligunt, ut solum secundam formulam excludant, a probabilistis non differunt nisi verbis⁴⁷⁾; qui aequiprobabilismum ita intelligunt, ut utramque formulam excludant, a probabilismo non verbis tantum, sed ipsa re differunt.

246. Argumenta, quibus aequiprobabilistae systema in genere demonstrant, sunt ipsissima argumenta probabilistarum; argumenta deinde, quibus eam partem demonstrant, qua a probabilistis differunt, haec sunt:

1. Servanda est lex, quae sufficienter est promulgata; atqui lex, cui favet opinio certe aut certe et notabiliter probabilior, est sufficienter promulgata; ergo servanda est lex, cui favet opinio certe aut certe et notabiliter probabilior.

a. Propositionem minorem alii aliter demonstrant: alii enim affirmant legem, pro qua militat opinio certe seu certe et notabiliter probabilior, esse sufficienter promulgatam, quia opinio certe seu certe et notabiliter probabilior est moraliter vel quasi moraliter certa. Alii autem contendunt opinionem certe probabilior non excedere limites probabilitatis, at nihilominus legem, cui favet eiusmodi opinio, esse sufficienter promulgatam atque sequendam: nam »opinio certe probabilior magis accedit ad veritatem; atqui tenemur amplecti assensu et tamquam normam agendi opinionem, quae magis accedit ad veritatem«⁴⁷⁾.

b. Ad haec observandum est: *a.* opinio *certe et notabiliter probabilior* practice aequivalet opinioni moraliter certae: etenim si notabilis est excessus probabilitatis unius opinionis, isque certo cognitus, opinio opposita non erit nisi dubie probabilis; atqui non licet uti opinione dubie probabilis. Opinio autem *certe probabilior* per se nec theoretice nec practice aequivalet opinioni moraliter certae, sed est opinio simpliciter etsi magis probabilis, *β.* Prorsus negandum est opinionem probabilior magis accedere ad veritatem.

2. Ad licite operandum requiritur certitudo moralis de honestate actionis; atqui talis certitudo nequit haberi, si opinio pro libertate est certe minus probabilis: opinio enim certe minus probabilis non est solide et certe probabilis.

Ad hanc affirmationem: *opinio certe minus probabilis nequit esse solide*

■B) Editores vero eius operis addita § 82 probabilismum sequuntur.

46) *Aertnys* C. SS. R., De conscientia n. 94 sq. *Marc* Instit. mor. 1, 884.

n) Recenti tempore aequiprobabilistae diversa quidem alia promunt argumenta (cf. *Conuner*, Jahrbuch **W** III. S. 106 ff.), quae tamen accuratius inspecta non sunt nisi variationes huius argumenti ab antiquis probabilioristis inventi (n. 232, 2).

probabilis ita respondendum est: non licet uti opinione, quae non sit solide et certe probabilis; *si* ergo opinio, cuius opposita est certe probabilior, non est amplius solide et certe probabilis, non licet ea uti; *num* autem opinio, cuius opposita est certe probabilior, adhuc possit esse solide et certe probabilis, non est quaestio moralis, sed quaestio logica; logici autem docent opinionem posse esse solide probabilem, cuius opposita non sit moraliter certa. Quodsi concedatur opinionem minus probabilem esse solide probabilem, ex principio *lex dubia non obligat* ea ut licet.

3. Lex non obligat, si est vere dubia; atqui vere dubia tum solum est, si circa eam habetur dubium i. e. si mens suspendit assensum propter rationes ex utraque parte aequales; ergo lex tum solum non obligat, si ex utraque parte, pro lege et pro libertate, habentur rationes aequales vel fere aequales.

Resp.: neganda est minor, nam lex tamdiu est vere dubia, quamdiu contra eam stat ratio certo vere et solide probabilis.

247. Refutatio ipsius systematis. 1. Aequiprobabilistae ad stabilendum suum systema in genere non aliis utuntur argumentis quam probabilistae, scilicet: lex dubia non obligat et lex incerta nequit inducere certam obligationem; atqui ex his argumentis non aequiprobabilismus, sed necessaria illatione sequitur formula probabilismi; ergo aequiprobabilistae non integram, sed dimidiatam tantum conclusionem ex suis ipsorum principiis deducunt.

2. Systema morale, quod ad sui usum necessario exigit, ut ex utraque parte ponderentur non solum vis et momenta sed etiam gradus rationum et statuatur, utrum opiniones adversae sint aequae an minus vel magis probabiles, est systema practice ineptum: nam fere semper impossibile est determinare, quando ex utraque parte stent rationes aequae vel fere aequae probabiles; auctores autem, qui existimant se illud absque difficultate praestare posse, sibi aliisque illudunt.

3. Opinio certe probabilior vel est quasi moraliter certa vel est simpliciter probabilis; si primum, concedendum est, non licere sequi oppositam, quia haec non est vere probabilis, si alterum, nullo iure prohibemur sequi oppositam, cum probabili opponatur pariter probabilis.

248. De usu probabilismi, ubi agitur de cessatione legis.

1. Iam pridem inter theologos agitabatur controversia, num principium probabilismi extendi possit etiam ad dubium de cessatione legis. Auctores magni nominis ut *Suarez, de Lugo, Bonacina, Salnianticenses, Lacroix*, ipse probabiliorista *Billuart* alique probabilismum adhibent etiam in dubio de cessatione legis.

2. S. *Alphonsus* primis temporibus suum systema probabilisticum pariter extendit etiam ad quaestiones, in quibus de cessatione legis agitur; postea vero hanc sententiam retractavit et complures quaestiones particulares suae theologiae moralis iuxta hanc doctrinam reformatam immutavit.

Quodsi in opere theologiae moralis nihilominus occurrant resolutiones, quae

cum hac doctrina non concordant id aut inadvertentiae tribuendum aut dicendum est doctorem in particularibus quibusdam quaestionibus noluisse urgere sententiam reformatam.

3. Praeter auctoritatem s. Alphonsi duo potissimum argumenta afferunt, quibus hanc sui systematis partem demonstrent aequiprobabilistae: *a.* In dubio melior est condicio possidentis; atqui in hoc casu possidet lex; ergo servanda est lex. *b.* Cum dubium de cessatione obligationis plerumque ex eo oriatur, quod quis legi probabiliter iam satisfecerit, dicunt: obligationi certae non satisfit per adimpletionem dubiam; ergo ei denuo satisfaciendum est.

4. Verum haec duo argumenta rem non evincunt. De principio possessionis infra erit sermo, de altero argumento ita: obligationi certae non satisfit per impletionem dubiam, concedo; per impletionem probabilem vero non satisfit certe, satisfit autem probabiliter; atqui obligatio, cui probabiliter iam est satisfactum, cessat esse certa, et incerta obligatio est nulla⁴⁶⁾.

Nota. His praemissis rem ipsam iam ita absolvere possumus: sententia, quae principium probabilismi extendit etiam ad casus cessationis legis seu obligationis a multis et probatis auctoribus defenditur, rationibus ex ipsa rei natura desumptis valide comprobatur, argumenta vero contrariae sententiae apte solvuntur, quam ob rem principium probabilismi tuto adhiberi potest etiam *in casu cessationis legis* necnon obligationis.

§ 7. De systemate compensationis.

249. 1. *Compensationismus* docet: Lex certa perfectam obligationem parit, lex dubia vero, quamdiu pro ea stat ratio probabilis, non omni vi obligatoria destituitur, sed obligat imperfecte, i. e. plus vel minus, prout plus vel minus cognoscitur. Inde, ut contra legem imperfecte obligantem agere liceat, quaedam causa practica sufficiens tamquam compensatio requiritur.

Sicut enim in lege certa quaedam ratio requiritur, ut excusemur, ita etiam in lege dubia aliqua ratio sufficiens, quamvis minor, sed proportionata gradui cognitionis necessaria est, ut excusati simus.

2. Huic doctrinae addicti sunt *Mamier*, *Laloux* et quidam auctores O. Praed., ut *Potton*, novissime *Prammer*⁰⁾ favet. Reicit eam *Merkelbach*⁶¹⁾.

Refutatio: *a.* Non datur obligatio imperfecta; aut enim adest obligatio, gravis vel levis, sed certa aut nulla, *b.* Ut a lege certa excusemur, requiritur causa proportionata, quia *certa* obligatio adest. Ut hoc ad legem incertam transferatur, primo probandum esset, legem incertam obligare, *c.* Dicunt requiri causam sufficientem, ut peccatum materiale permitti possit. Inde iam concedunt, non esse peccatum for-

«) Ci. I. 1. n. 99; I. 4. n. 150; I. 6. n. 505; I. 3. n. 290. n. 112.

<.) Cf. *Lugo*, De eucharistia disp. 19. n. 249.

6n) *Biederlack*, ZkTh 39 (1915) 778 ff.

61) Summa theol. mor. II. n. 99,

male, agere contra legem incertam, et hoc sufficit; neque permittitur peccatum materiale certum, sed ad summum periculum peccati materialis.

Articulus secundus.

De principiis reflexis.

250. De principiis universalibus. 1. *Principia* directa vocantur illae veritates, ex quibus res ipsa comprobatur et certo cognoscitur; principia vero *reflexa* dicuntur nonnullae veritates generales, quae rem quidem, cuius veritas quaeritur, non probant, attamen ad certitudinem practicam efficiendam inserviunt.

a. Quandoquidem ex principiis directis certam legis cognitionem non semper assequi possumus» cogimur quandoque ex principiis reflexis eam certitudinem nobis comparare, quae ad moraliter agendum requiritur.

b. Principia *reflexa* vocantur, quia a proprio eorum obiecto ad aliud per ratiocinationem quasi flectuntur, ut per ea obtineri possit dictamen certum de honestate actionis.

2. *Principia reflexa* sunt duplicis generis — alia sunt *universalia*, alia *particularia*. Probando systema probabilismi statuimus principium universale, quod duplici forma exhibetur: *Lex dubia non obligat* et *Lex incerta non potest inducere certam obligationem*.

Ope huius principii stante dubio speculativo dictamen practicum certum efformare possumus pro honestate actionis nostrae, dummodo dubium speculativum sit (vel transeat in) dubium *iuris*, et sit dubium *positivum*, fundatum certa et solida probabilitate.

251. De principiis particularibus. In aliis dubiis, sive negativis iuris, sive facti, universale principium, quo in omni casu dictamen practicum certum formari possit, praesto non est. Sunt autem quaedam axiomata sive in iure usitata, sive ex experientia hausta, quae aut per modum interpretationis legis, aut per modum praesumptionis applicari possunt, et applicata aut dubium solvunt, aut saltem ad dubium positivum iuris ducunt et ita locum praebent principio universali. Vocantur *principia particularia*. Inter haec accuratiorem considerationem meretur *principium possessionis*.

1. De principio possessionis⁵²⁾, a. Principium possessionis, quod in iure ita exhibetur: *in pari delicto vel causa potior est condicio possidentis*^{TM)}, apud moralistas hac formula occurrit: *in dubio melior est condicio possidentis*. Hoc principium, quod proprie et immediate pertinet ad *materiam iustitiae commutativae*, quae est de dominio rerum, hunc sensum habet: si inter duos lis existit de proprietate alicuius rei et dubium non solvitur, iura rem ei tribuunt, qui hucusque eam possidebat, donec alter sufficienter probet rem esse suam: possessio enim⁶³

⑥») Bouquillon, Theologia moralis fundamentalis³ (Brugis. 1903) n. 302 ss.

63) C. *In pari* <55 reg. iur. in 69.

fundat praesumptionem dominii, atque ideo concedit ius retinendi rem, donec de contrario sufficienter constet. Hoc principium quoad materiam iustitiae non solum in foro iudiciali, sed etiam *in foro interno* valere, nemo negat.

Principium igitur possessionis quandam rerum stabilitatem tuetur, ita ut res vi possessionis in eodem statu immutatae permaneant, in quo hucusque legitime existebant, donec superveniat ratio priorem statum immutandi sufficiens.

b. Sunt, qui hoc idem principium per analogiam etiam ad alias materias aliarum virtutum transferant atque ad solvenda dubia de obligatione legis applicent: fingunt enim libertatem et legem veluti duas personas, quarum altera ius habeat agendi pro libitu, altera vero ius limitandi libertatem; iam vero in conflictu libertatem inter et legem ei esse victoriam tribuendam, quae in possessione sit.

c. In applicatione autem huius principii haec attendi debent: α Possessio, sicut in materia iustitiae non efficit certum dominium, ita in alia materia non efficit directe certitudinem, sed solum prudentem praesumptionem fundat; ideo plerumque aliis principiis reflexis opus erit ad complendam vel melius declarandam formationem certi ultimi dictaminis conscientiae (cf. n. sq.).

β . Possessio semper debet esse certa; nam incerta possessio etiam in materia iustitiae non efficit meliorem condicionem. Ideo hoc principium applicari non potest in dubio positivo de cessatione legis, quia stante dubio positivo possessio legis iam non est certa.

Ideo plerique auctores negant hoc principium in aliis materiis esse principium universale, et tenent illud solum in dubiis negativis esse adhibendum. Nam lex et libertas non semper sunt quasi duo litigantes de iure, sed lex non est inimica libertatis; potius se invicem complent.

252. 2. De aliis principiis particularibus. Cum dubium negativum non fundetur nisi in ratione nulla aut levi, non efficit sufficientem agendi rationem, et proinde non est attendendum. Et sane imprudenter ageret, qui ex nullo vel levi motivo ad actum ponendum vel omittendum se determinaret. Quare in praxi ita agendum est, ac si nullum adesset dubium; id quod exprimit principium possessionis vel aliud principium reflexum particulare, prout ostendunt exempla, quae sequuntur.

a. *Si in dubio negativo iuris* nulla aut levis ratio probat legem esse latam, legem ad hunc casum se extendere, legem sub gravi praecipere etc., manet libertas seu *metior est condicio libertatis possidentis*. Item si nulla aut levis ratio probat legem esse abrogatam, aliquem esse ab ea excusatum, in ea esse dispensatum etc., manet lex seu *melior est condicio legis possidentis*.

b. *Si in dubio negativo facti* nulla aut levis ratio probat aliquod factum, a quo obligatio legis dependet (an vinum communiter in ecclesia appositum sit de vite, an lapis consecratus recte positus sit, an puer septem annorum usum rationis habeat, an homo timoratae con-

scientiae tentationi consenserit etc.), applicatur principium: *in dubio iudicandum est ex communiter contingentibus*.

In dubio negativo, an quis emiserit votum, commiserit peccatum, intulerit damnum; an adsit tempus inchoandae obligationis (dies veneris inceperit), adsit tempus finiendae obligationis (dies veneris desierit); an quis horas recitaverit, hoc peccatum fecerit vel confessus sit, an voto satisfecerit, debitum solverit etc., applicatur principium: *Factum non praesumitur, sed probari debet*.

In *dubio negativo iuris circa valorem actus*, ubi nulla aut levis ratio probat, me non habuisse intentionem vel attentionem debitam in missa, in sacramentis, in horis, me non iuste possidere hanc rem, baptismum collatum non esse validum, confessionem non fuisse integram etc. applicatur principium: *In dubio standum est pro valore actus vel: Quod factum est, censetur recte factum*.

Nota 1. Principium: *in dubio standum est pro valore actus* quandoque etiam in dubio *positivo*, ubi validitas actus probabilibus rationibus evincitur, et quidem contra libertatem applicatur. Verum tunc tantum id fieri potest, ubi lex superior (bonum commune, ius tertii) eaque certo rem postulat; ergo in illis casibus, in quibus principium: *lex dubia lex nulla applicari nequit*. Sic ubi agitur de dubio positivo circa valorem matrimonii, ordinationis, religiosae professionis etc. standum est pro valore actus et pro obligationibus inde promanantibus, quamdiu dubium perdurat.

Nota 2. *Vermersch*, I' n. 355 pro dubiis facti ex utraque parte negativis proponit solutionem *ex mente legislatoris*, quam sequentibus regulis (quasi-principiis particularibus) colligit: a) Ubi agitur de lege humana mere *prohibente*, et nulla ratio iustitiae vel caritatis obligat ad praecavendum periculum erroris materialis (v. g. in ieiunio eucharistico vel ecclesiastico), prudenter existimare potes, legislatorem in benigniorem partem inclinari, b) Ubi agitur de lege aliqua *positive* implenda vel de condicione ad certum officium vel usum positive requisita (tempus aptum ad breviarium recitandum, aetas pro matrimonio, beneficio vel ordine) non sufficit dubium negativum, sed requiritur saltem probabilis opinio, tempus vel aetatem adesse (qui dubitat negative, non potest illum actum ponere), c) Si legislator subditos lege astringere vult posita quadam condicione, subditi non astringuntur, si solum negative dubitant, sed requiritur, ut positive constet de condicione impleta (qui dubitat de aetate, ieiunare non tenetur).

Articulus tertius.

De systemate s. Alphonsi⁵⁴⁾.

255. Notae historicae. 1. Nonnulli aequiprobabilistae praetendunt s. *Alphonsum* esse inventorem novi systematis, quod unice rectam

⁵¹⁾ *Ballcrini*, Dissertatio de genuina s. Alphonsi sententia circa usum opinionis probabilis. (Opus theol. morale I. Appendix 1. p. 632 ss.) *Arendt*, Crisis apologeticae dissertationis P. de Caigny C. SS. R. (Friburgi. 1897). *Noldin*, Die Briefe des heiligen Alphons von Liguori u. dessen Moralsystem ZkTh 20 (1896) S. 73 ff. *Meffert*, Der hi. Alphons von Liguori (Mainz. 1901) I, 19—136. *de Blic* (Dictionnaire apolog. de la foi cath. s. v. probabilisme p. 320 ss. *Raus* (Nouv. Rev. théol. 55 [1928] p. 241 ss.).

agendi normam suppeditet; hoc autem systema esse ipsum aequiprobabilismum. At vero quantopere sit absona haec affirmatio, evidens est: inde enim sequeretur unice rectam agendi normam usque ad s. Alphonsum in ecclesia fuisse ignotam. Quam ob rem dicendum est vel s. Alphonsum non esse inventorem novi systematis, vel illud non esse unicam recte agendi normam. Insuper ex historia constat nonnullos fuisse theologos (*Amort, Rassler, Ant. Mayr*), qui systema probabilismi iam ante s. Alphonsum formula aequiprobabilistica exhiberent. Tandem ipse s. Alphonsus in *Apologia* declarat: >Ego nunquam volui nec volo nova systemata cudere.

2. Primis temporibus s. Alphonsus adhaesit probabiliorismo, quem a magistro suo acceperat; mox vero, in audiendis confessionibus probe intelligens probabilioristam non posse cum fructu directionem animarum suscipere, accessit ad probabilismum, quem strenue contra probabilioristas defendit, et probabilismum quidem purum, quem antiquiores moralistae tuebantur. Ad propugnandum hunc probabilismum duplicem dissertationem exaravit: *pro usu moderato opinionis probabilis in concursu probabilioris*, alteram a. 1749, alteram a. 1755 et secundum principia huius probabilismi opus suum morale composuit, quod quinquies iam editum fuerat, antequam formulam systematis moralis ipse mutaret.

3. Inde ab anno 1762 principium probabilismi mutavit in formulam, qua fere utuntur aequiprobabilistae: *cum opinio minus tula est aequae vel fere aequae probabilis, potest quis eam licite sequi* (n. 55); et: *ubi opinio pro lege videtur certe probabilior, eam sequi tenemur, secus vero, si est eiusdem ponderis, quod habet opinio pro libertate* (n.67); saepius asseverans se non esse sectatorem probabilismi. Immutabiliter tamen retinet, solam legem *certam* posse obligare conscientiam, in quo non differt a probabilismo; attamen in eo est differentia, quod sententiam probabilioris, si est certo et manifeste talis, aequivalentem dicit moraliter certae; quoad excessum probabilitatis non certum et notabilem iterum non dissentit a probabilismo.

a. Ad mutationem hanc faciendam inducebatur his potissimum rationibus: a. quia formula, qua initio probabilismum proposuerat: *licet sequi minus probabilem in concursu probabilioris*, ambigua erat; β . quia nova formula putabat se efficacius impugnationes adversariorum reiicere et abusus laxistarum praecavere posse; γ . quia unice hac via prohibitionem librorum suorum et suppressionem congregationis a se fundatae ex parte gubernii timendam evitare poterat.

b. Disputant, utrum contradictio, quae inter priora et posteriora scripta s. doctoris reipsa existit, vera an tantum apparens sit. Ne aequiprobabilistae quidem in hac re eiusdem sunt sententiae. Recentiores (*Mare, Gaude*) autumant s. doctorcm probabilismum, cui initio adhaeserat, postea revocasse et aequiprobabilismum docuisse; antiquiores vero (*Haringcr, Vindiciae alphons.*) opinantur s. Alphonsum sententiam de morali systemate nunquam mutasse, sed semper aequiprobabilismo adhaesisse, initio quidem implicite et dubitanter, postea vero explicite et fidenter. Plerique probabilistae praeunte *Ballerini* et ipsi censent, s. doctorem sententiam de morali systemate nunquam mutasse, sed semper adhaesisse simplici probabilismo, quem in prioribus scriptis luculenter exponit atque defendit, in posterioribus solum apparenter retractat, eo quod formula aequiprobabilistica illum proponit.

Articulus quartus.

De auctoritate s. Alphonsi.

254. Eius auctoritas. 1. Opera moralia s. doctoris sunt:

a. Theologia moralis, quam ipse novies edidit saepius emendatam⁵⁵⁾, *b. Homo apostolicus*, compendium theologiae moralis, *c. Praxis confessarii* ad bene excipiendas confessiones; *d. Dissertationes*, quarum nonnullae postea operi theologiae moralis insertae sunt.

2. *Auctoritas interna* doctrinae moralis s. Alphonsi fundatur in auctoris scientia et prudentia atque in argumentis, quibus doctrinam suam communivit, iam vero negari non potest esse theologos morales ingenio, mentis acumine et copia doctrinae s. Alphonso non inferiores; his tamen praerogativis eius theologia moralis excellit: securitate, qua difficiliore de moribus quaestiones ad genuina principia reducit atque ex eis resolvit; prudenti iudicio, quo libratis hinc inde rationum momentis opiniones eligit; ac tandem eruditione, qua plerorumque auctorum sententias et argumenta examinat. Ad haec accedit singularis sapientia, qua mediam viam docens hinc quidem rigorismum iansenianum, inde vero contrarium laxismum profligavit.

3. *Auctoritatem externam* potissimum constituit indicium, quod de eius doctrina morali tulit ecclesia, iudicia publica s. Sedis, quae vel ad opera s. Alphonsi univrsim vel ad theologiam moralem in particulari referuntur, haec sunt:

a. Declaratio s. Rituum congr. ad effectum canonisationis 25. maii 1802: *Nihil censura dignum fuit repertum.*

b. Responsum s. Poenitentiasiae ad dubia ab archiepiscopo Vesuntionensi proposita 5. iulii 1831:

1. >Utrum s. theologiae professor opiniones, quas in sua theologia morali profitetur b. Alphonsus a Liguorio, tuto sequi ac profiteri possit.

2. An sit inquietandus confessarius, qui omnes b. Alphonsi a Liguorio sequitur opiniones in praxi s. poenitentiae tribunalis hac sola ratione, quod a Sede apostolica nihil in operibus illius censura dignum repertum fuerit.

Confessarius, de quo in dubio, non legit opera s. doctoris nisi ad cognoscendam accurate eius doctrinam, non perpendens momenta rationesve, quibus variae nituntur opiniones, sed existimat se tuto agere eo ipso, quod doctrinam, quae nihil censura dignum continet, prudenter iudicare queat sanam esse, tutam nec ullatenus sanctitati evangelicae contrariam.

Ad 1. Affirmative, quin tamen reprehendendi censeantur, qui opiniones ab aliis probatis auctoribus traditas sequuntur.

Ad 2. Negative, habita ratione mentis s. Sedis circa approbationem scriptorum servorum Dei ad effectum canonisationis.

c. Collatio tituli Doctoris Ecclesiae (1871), quo sanctus propter *eminentem* suam doctrinam >insignis magister divinitus ecclesiae datus declaratur.

d. His accedunt complura encomia, quae in literis a ss. Pontificibus ad varios theologos datis reperiuntur, qui opera s. doctoris vel ediderunt vel in aliam

⁶⁵⁾ Cf. Elenchus quaestionum reformatarum in fine operis; 99 quaestiones reformatae secundae, 25 sextae, 3 nonae editioni additae sunt.

linguam verterunt⁶⁶). Mentione dignum est responsum s. *Poenitentiarie* 19. decembris 1855 ad quondam professorem, qui, cum gradus academicos obtineret, iuramento se obstrinxerat probabiliorismum tuendi, scilicet ipsum non obstante iuramento posse s. *Alphonsi* doctrinam sequi et publice tradere nec dispensatione a iuramento indigere.

255. Corollaria. Ex his omnibus quoad auctoritatem s. *Alphonsi* in rebus moralibus sequentia colliguntur:

a. Sententiae s. *Alphonsi* hisce non declarantur omnes *verae*, sed tamen in genere *haberi possunt probabiles*, non quidem semper interne, attamen *saltem externe*, et quidem propter solani auctoritatem s. doctoris.

Iudicium ecclesiae de operibus s. *Alphonsi* non refertur ad veritatem doctrinae, sed ad condiciones pro canonisatione requisitas; atqui ad hunc finem obtinendum examen operum id solum investigat, num aliquid in iis contineatur, quod rectae fidei et bonis moribus adversetur vel, quod eodem redit, num aliquid in iis contineatur, quod sit censura (theologica) dignum.

b. Ideo in praxi quilibet confessarius tuto sequi *potest* (nonnullis exceptis) opiniones s. *Alphonsi*, ita ut iuxta illas suam aliorumque agendi rationem dirigat, non autem ut ex eis obligationes poenitentij imponat. Nemo tamen eas sequi *tenetur*, sed unicuique liberum est amplecti sententias aliorum auctorum, modo sint vere et solide probabiles; quare confessarius a suis poenitentibus exigere non potest, ut sequantur opiniones s. doctoris.

Excipiendae sunt illae sententiae, quae a. vel ante vel post edita opera s. doctoris ab ecclesia reprobatae sunt ut de patrino catholico in baptismo a ministro haeretico collato; de absolute moribundi, quam concedit simplex sacerdos praesente approbato; de episcopo regulari, quem s. *Alphonsus* non obligatum putaverat neque ad vota in religione emissa neque ad regulam sui ordinis⁵⁷), in specie omnia per C. i. C. mutata; quae β . adversantur consuetudini sive ante sive post tempora s. doctoris legitime introductae e. g. circa ieiunium, circa opera servilia; quae γ . supponunt adiuncta temporis s. *Alphonsi*, quae adiuncta postea immutata sunt ut quantitas gravis in furto; quae δ . evidenti vel certa ratione demonstrantur falsae: impossibile enim est conscientiam practice certam sibi formare iuxta sententiam, quae cognoscitur esse falsa.

256. *Num confessarius absolvere debeat poenitentem, qui vult uti opinione opposita sententiae confessorii.*

a. Si agitur de opinionibus, quae respiciunt administrationem sacramenti, manifesto confessarius procedere debet secundum opiniones, quas ipse tenet; nam agenti probabiles esse debent sententiae, secundum quas conscientiam formare vult.

b. Si agitur de sententiis, quae versantur circa obligationes poenitentis, confessarius tenetur dispositum absolvere, quantumvis uti velit opinionibus oppositis iis, quas tenet confessarius, modo sint vere pro-

*®) Haec congesta reperiuntur apud *Clementem Mare*, Institutiones morales Alphonsianae¹³ (Romae. 1906) I. p. VII—XII.

57) Cf. resolutio S. C. *Ep. et Peg.* 6. maii 1864 et Acta s. Sed. I 449 ss.

babiles: poenitens enim ius habet utendi opinionibus vere probabilibus, confessarius autem ius non habet utendi opinione probabili mere ad imponendam obligationem. Immo etiam ubi poenitens rudis ignorat se habere ius utendi sententia opposita, confessario non licet ipsi imponere obligationem, quae a Deo legislatore non imponitur.

c. Quodsi confessarius opinionem, qua vult uti poenitens, existimat falsam, distinguendum est; si opinio talis est, ut theologi communiter illam habeant probabilem et soli confessario appareat falsa, hic poenitenti consulere potest, ut eam deserat et sententiam sequatur suam; at negata absolutione eum cogere non potest. Verum si opinio, quae poenitenti probatur, talis est, ut theologi communiter eam ut falsam reiiciant, confessarius illum docere et hortari debet, ut opinionem suam deserat, et si id facere nolit, absolutionem ei negare debet, nisi forte poenitens sit in bona fide et ex monitione nullus fructus speretur⁷⁴).

LIBER QUINTUS.

De virtutibus¹⁾.

QUAESTIO PRIMA.

De virtutibus in genere.

Articulus primus.

De natura virtutum.

257. Definitio. 1. *Virtus* in genere definitur habitus potentiam perficiens ad bene operandum²⁾.

a. Duplex distinguitur habitus, *subsianlivus*, qui animae substantiae inhaeret eique novum essendi modum tribuit, cuiusmodi est gratia sanctificans; et *operativus*, qui animae potentiis inhaeret easque ad agendum perficit, cuiusmodi est virtus.

b. Virtus est habitus operativus, qui potentiam ad agendum *perficit*. Haec perfectio autem duplicis generis esse potest: aut potentiam ad operationem suam iam completam ad agendum inclinatur, adeo ut actus suos cum quadam facilitate exercere possit; aut potentiam ad operationem exercendam in se incompletam et insufficientem elevat et complet. Habitus prioris generis dant potentiae, ut facile operari possit, habitus posterioris generis dant, ut simpliciter operari possit.

c. Virtus, quae est *habitus bonus*, non potest elicere nisi actus bonos, sicut vitium, quod est habitus malus, non potest elicere nisi actus malos. Ideo virtus solet definiri *bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur*³⁾. Quamvis virtus non possit esse principium (elicitivum), potest tamen esse obiectum actus mali, ut si quis virtutem odio habet vel de ea superbit. Aliis autem habitibus, qui a virtutibus distinguuntur ut scientia, ars, homo ad bonos et malos actus uti potest.

2. Tria in virtutibus consideranda sunt: causa efficiens, subiectum et obiectum.

a. *Causa efficiens* virtutis id dicitur, a quo virtus producitur. Ratione

¹⁾ S. Th. 1. II. q. 55—61. *Suarez*, De virtutibus. *Lessius*, De iustitia et iure ceterisque virtutibus cardinalibus. *Greg. de Valentia*, Commentar, scholast. II. disp. 1 q. 5. *A. Tanner*, Theologia scholast. 11. disp. 3 p. 2 ss. *Mazzella*, De virtutibus infusis (Romae 1894). *Waffclaert*, De virtutibus cardinalibus (Brugis 1889). *Tractatus* de virtutibus ad usum seminarii Mechliniensis (Mechtinae 1896). *L. Miiller-Scipel*, Theologia moralis¹⁰ (Ratisbonae 1923) I. § 105 ss. / *B. Scaramelli*, Directorium asceticum t. 3. De virtutibus moral. (Augustae Vindel 1770). *Lottin* 1. c. I, 241—268; II. 191—199. *Lcrcher*, Inst. Theol. Dogm. IV³ I. n. 122—170.

²⁾ *Habitus* est qualitas potentiae inhaerens in ordine ad eius actus (*S. Thomas*).

³⁾ *S. Augustinus*, De libero arbitrio 1. 2. c. 19.

causae efficientis virtutes dividuntur in naturales et supernaturales, infusas et acquisitas.

b. Subiectum virtutis illudque *proximum* dicitur illa animae potentia, in qua virtus inest et a qua actus certae virtutis eliciuntur. Subiectum *remotum* est ipsa persona habens virtutem.

Potentiae, in quibus virtutes inhaerent, sunt *intellectus*, *voluntas* et *appetitus sensitivus*; in hoc nempe appetitu insunt illae virtutes, quae versantur circa passiones moderandas[^] cuiusmodi sunt temperantia et fortitudo.

c. Obiectum materiale virtutis est id, circa quod versatur actus virtutis; obiectum *formale* est ratio seu motivum, propter quod versatur circa obiectum suum materiale. Sic obiectum materiale fidei sunt veritates a Deo revelatae; obiectum formale fidei est auctoritas Dei revelantis.

258. Divisio virtutem, *a.* Pro diverso subiecto, cui virtus inest, dividuntur in virtutes *intellectuales*, quae intellectum perficiunt ad cognoscendum verum, et virtutes *appetitivas (morales)*, quae voluntatem perficiunt ad prosequendum bonum. Virtutes intellectuales a philosophis numerantur quinque: *intelligentia*, *sapientia*, *scientia*, *ars* et *prudentia*, quibus a theologis additur *fides theologica*; virtutes appetitivae autem numerantur quam plurimae.

Virtutum intellectualium tres sunt habitus *speculativi*: intelligentia, sapientia et scientia; duae sunt habitus *practici*: ars et prudentia. *Intelligentia* perficit mentem ad cognoscendum verum, quod immediate et per se cognosci potest; *sapientia* ad cognoscendum verum, quod per discursum cognoscitur et est simpliciter ultimum (causa prima); *scientia* ad cognoscendum verum, quod per discursum cognoscitur et est ultimum in determinato aliquo genere.

b. Ratione *effectus* in virtutes *morales*, quae hominem faciunt simpliciter seu moraliter bonum, et *intellectuales*, quae hominem faciunt bonum secundum quid, e. g. bonum philosophum, bonum artificem. Illae in voluntate insunt et in aliis potentiis solum quatenus reguntur a voluntate; hae insunt in intellectu independenter ab imperio voluntatis.

Ad virtutes morales hoc sensu acceptas pertinent etiam virtutes theologicae et prudentia; ad virtutes intellectuales hoc sensu acceptas pertinent intelligentia, sapientia, scientia et ars.

c. Ratione *causae efficientis* in virtutes *infusas* et *acquisitas*: illae immediate a Deo in potentiis animae producuntur, hae per actus saepius repetitos ab homine comparantur. Virtutes infusae aliae dicuntur *per se*, aliae *per accidens* infusae: illae a solo Deo eas infundente haberi possunt, cuiusmodi sunt omnes virtutes supernaturales, hae etiam humano conatu haberi possunt, cum sint ordinis naturalis, sed quandoque speciali Dei dono infunduntur.

Repetitis actibus virtutes *acquiri*, experientia constat; revelatione autem edocemur virtutes a Deo immediate nobis *infundi* (n. 28). Virtutes acquisitae et infusae in eo conveniunt, quod sint habitus, quibus ad bene operandum disponimur; differunt autem tum *origine* tum *effectu*.

d. Cum praecedenti divisione quoad rem fere coincidit ea, qua virtutes dividuntur in *naturales* et *supernaturales*, illae viribus naturalibus per repetitos actus acquiruntur et ad finem naturalem, naturalem nempe beatitudinem, ordinantur, hae auxilio gratiae supernaturalis exercentur et ad finem supernaturalem seu supernaturalem beatitudinem ordinantur.

e. Ratione *obiecti* in virtutes *theologicas* et *morales*: illae pro suo obiecto immediato habent aliquam perfectionem divinam ideoque immediate circa Deum versantur, hae pro suo obiecto immediato habent bonum creatum i. e. actionum honestatem; sic misericordiae obiectum materiale est sublevatio egeni, et obiectum formale est moralis honestas, quae in sublevatione egeni relucet.

Ergo virtus *moralis* dupliciter accipitur, prout opponitur virtuti *theologicae* et prout opponitur virtuti *intellectuali*.

f. Ratione *perfectionis* in *communes* et *heroicas*: illae modo communi seu ordinario exercentur, hae prompte, expedite et supra communem operandi modum exercentur.

g. Ratione *subiecti remoti*, scilicet personae habentis virtutem, in *formatas* et *informes*, prout persona habens virtutem est in statu gratiae vel in statu peccati mortalis; gratia vel caritas dicitur forma aliarum virtutum.

259. De medio virtutis. 1. Medium virtutis dicitur mensura, qua ab ea excluditur excessus et defectus; sic liberalitas in medio est inter prodigalitatem et avaritiam, fortitudo in medio est inter temeritatem et timiditatem, quia servat debitum modum inter excessum et defectum.

a. Potissima virtutum proprietas ea est, qua dicuntur esse *in medio* inter excessum et defectum. Actus enim virtutum, ut tales sint, rectae rationi debent esse conformes; atqui non essent rectae rationi conformes, si vel per excessum vel per defectum a medio rectae rationis deflecterent; ergo virtutes eo consistunt in medio, quod earum actus ratione obiecti et circumstantiarum rectae rationi conformes sunt.

b. Medium virtutum considerari potest *ex parte obiecti*, circa quod versatur, et *ex parte subiecti* seu ratione modi, quo virtus exercetur. In *modo* exercendi virtutem a medio deflecti potest, si temere, inopportune, nimio conatu etc. exercetur. *Porro omnes virtutes habent et exigunt medium ex parte subiecti*.

c. Medium virtutum ex parte obiecti duplex est, medium rei et medium rationis. *Medium rei* est mensura, quae a natura ipsa determinata et proinde pro omnibus eadem est; *medium rationis* est mensura, quam ratio prudenti aestimatione consideratis persona et circumstantiis determinat, proindeque non pro omnibus eadem, sed in diversis diversa est.

2. Omnes *virtutes morales* habent medium ex parte obiecti, et quidem *iustitia* habet medium rei, aliae autem *virtutes morales* habent medium rationis.

Quid facere debeat, qui iustitiam stricte servare intendit, non prudenti aestimatione determinatur, sed a natura iam definitum est, tantum scilicet dare debet, quantum debitum est: iustitia enim exigit, ut qui debet centum, centum etiam

solvat, quisquis ille est, dives an pauper et quisquis eius creditor est. Medium aliarum virtutum moralium est medium rationis: etenim quatenam materia in his sit rectae rationi conformis, per rationem secundum qualitatem personae determinandum est: quod enim uni in sumendo cibo conveniens est, id alteri potest esse nimium aut parum, et quod in subeundo periculo convenit viro, id puero vel mulieri nimium est.

3. *Virtutes theologicae* non habent medium ex parte obiecti sed solum ex parte subiecti seu ratione *modi*: cum enim obiectum harum virtutum sit ipse Deus, impossibile est per excessum contra ipsas peccare; et sane non possumus nimium in Deum credere et sperare vel Deum nimis amare. In modo autem, quo hae virtutes exercentur, peccari potest etiam per excessum.

260. De nexu virtutum. Connexae dicuntur virtutes, quarum una sine altera exsistere nequit.

1. *Virtutes theologicae* eatenus inter se connexae sunt, quatenus in ordine generationis caritas supponit spem et fidem et spes supponit fidem et omnes simul infunduntur; eatenus autem non sunt connexae, quatenus una sine altera esse potest: amissa enim caritate manet spes et fides, et amissa spe manere potest fides (n. 29, 5)4).

2. *Virtutes morales infusae inter se* connexae sunt, quatenus una cum gratia et caritate infunduntur et his amissis virtutes simul amittuntur. Cum virtutibus *moralibus acquisitis* autem infusae non sunt necessario connexae; nam infusae esse possunt sine acquisitis ut in parvulis baptizatis, et acquisitae esse possunt sine infusis ut in peccatoribus adultis: amissis enim per peccatum infusis non amittuntur etiam virtutes acquisitae.

3. *Virtutes morales acquisitae* non sunt necessario connexae, quamdiu sunt *imperfectae*, si autem *perfectae* sunt, necessario invicem connectuntur, adeo ut is, qui unam perfecte possidet, omnes alias pariter habeat.

Ut virtus dici possit *perfecta*, non est necesse, ut exerceatur in gradu heroico, illud autem requiritur, ut facile, prompte et constanter in omni eventu etiam in difficultatibus ordinariis exerceatur. Virtus dupliciter potest esse *imperfecta*, aut α . quia nondum pervenit ad rationem habitus, sed vel est quaedam naturalis et innata inclinatio ad bonum vel est quaedam dispositio ad habitum virtutis orta ex nonnullis actibus imperfectis, aut β . quia attingit quidem rationem habitus, sed potentiae nondum firmiter inhaeret nec ad virtutem constanter etiam in difficultatibus exercendam disponit.

a. Virtutes acquisitae imperfectae non sunt inter se connexae: experientia enim constat multos sive ex innata indole sive ex aliqua assuetudine promptos esse ad opera misericordiae, qui tamen prompti non sunt ad opera castitatis, item promptos esse ad exercendam castitatem, qui prompti non sunt ad exercendam liberalitatem vel humilitatem.

<) Qua ratione fieri possit, ut amissa gratia sanctificante in anima maneat fides et spes, cum tamen gratia sit harum fundamentum et principium, cf. *Suarez*, De gratia l. 6. c. 13. *Kleutgen*, Théologie d. Vorzeit II n. 200 ff. *Mazzella*, De virtutibus infusis n. 184 ss. *Lersch*, IV. 1. n. 131.

b. Virtutes *acquisitae perfectae* necessario inter se connexae sunt; qui ergo una caret, nullam perfecte habet. Ratio interna haec esse videtur, quia non est perfecta virtus sine perfecta prudentia; at ubi est perfecta prudentia, ibi omnes aliae virtutes plus minusve perfectae sunt: perfecta enim prudentia non est, quae simul non est iusta, temperans et fortis.

Non requiritur, ut virtutes perfectae omnes eundem gradum perfectionis attingant, sed tum in eodem tum in diversis hominibus una potest altera esse perfectior; inde fit, ut in uno sancto haec, in altero alia virtus praecipue emineat atque laudetur.

Articulus secundus.

De distinctione virtutum moralium.

261. Distincto specifica virtutum moralium ab earum *obiecto formali* desumitur. Quaelibet enim virtus moralis versatur circa bonum honestum; tot ergo distinguendae erunt virtutes specificae diversae, quot sunt speciales rationes boni honesti, circa quod versatur virtus; sed specialis honestas, quam virtus quaelibet prosequitur, est eius obiectum formale.

Diversae rationes honestatis seu boni honesti vel reperiuntur in operationibus, quae sunt ad alterum, vel in moderandis passionibus; ideo virtutum moralium duo magna genera habentur: virtutes, quae versantur circa *operationes ad alterum*, ut est iustitia et quae ei annexae sunt, et virtutes, quae versantur circa *passiones*, ut est fortitudo et temperantia et quae his annexae sunt.

262. Inter virtutes morales sunt quatuor, quae *cardinales* seu principales vocantur; *prudentia, iustitia, fortitudo et temperantia*, ad quas omnes aliae virtutes tamquam *partes* earum *annexae* reducuntur.

a. Vocantur *cardinales*, quia inter virtutes praecipuae sunt atque in vita hominis morali pernecessariae ac usitatissimae, sicut in ostio praecipuum est cardo, in quo ostium volvitur et a quo eius usus dependet.

Huius nominis auctor dicitur s. *Ambrosius* (l. 5. in Luc. 6, 20); s. *scriptura* eas commemorat, ubi de sapientia divina ait: *Sobrietatem (temperantiam) et prudentiam docet, et iustitiam et virtutem (fortitudinem), quibus utilius nihil est in vita hominibus*⁶); docet autem sapientia (Deus) has virtutes per infusionem earum.

b. *Numerus* earum desumitur tum ex quadruplici *obiecto* (honestate, bono honesto), circa quod versantur, tum ex quadruplici *subiecto*, cui principaliter insunt.

a. Obiectum. Ut homo in omnibus secundum virtutem seu secundum rectam rationem agat, imprimis recte iudicare debet de iis, quae agenda sunt, quod fit per *prudentiam*; deinde ordinem rationis servare debet erga alios, quod fit per *iustitiam*; dein ordinem rationis servare debet erga se tum superando difficultates, quae retrahunt a recta ratione, quod fit per *fortitudinem*; tum

8) Sap. 8, 7.

moderando passiones, quae in usu rerum creaturarum incitant ad agendum contra ordinem rationis, quod fit per *temperantiam*⁶⁾.

Breviter s. *Thomas* obiectum virtutum moralium in hunc modum exhibet; *prudentia*, quae ceteris lumen praefert, est in eligendis; *iustitia* in distribuendis; *fortitudo* in tolerandis; *temperantia* in utendis⁷⁾.

β. Subiectum. *Prudentia* est in intellectu, *iustitia* in voluntate, *fortitudo* in appetitu sensitivo irascibili, *temperantia* in appetitu sensitivo concupiscibili.

Omnes tamen virtutes morales sunt etiam in voluntate tamquam in subiecto, quia earum actus a voluntate aut eliciuntur aut imperantur. Hinc nonnullae virtutes (ut prudentia, fortitudo, temperantia) sunt in duplici potentia, et consequenter completa virtus ex duobus habitibus constat, quorum alter est in voluntate, alter in intellectu vel in appetitu sensitivo; uterque autem constituit moraliter unam virtutem propter relationem, qua unus habitus ad alterum ordinatur.

265. Partes annexae virtutum cardinalium. Iuxta s. *Thomam* ad unamquamque virtutem cardinalem tres classes virtutum moralium pertinent, quae illius sunt *partes annexae*, sicut totum habet partes annexas: aliae enim virtutes sunt cardinalium partes subiectivae, aliae partes integrantes, aliae partes potentiales.

a. Partes *subiectivae* virtutis illae dicuntur, quae ad eam referuntur ut species ad genus; sic temperantiae species sunt castitas, sobrietas.

b. Partes *integrantes* illae vocantur, quae requiruntur, ut virtus sit integra seu ut facilius et perfectius operari possit; ut v. g. pudicitia iuvat ad castitatem.

c. Partes *potentiales* illae dicuntur, quae virtuti cardinali quidem affines sunt, in aliquo vero a perfecta ratione illius virtutis deficiunt. Dicuntur partes potentiales, quasi non habentes totam potentiam principalis virtutis; ut religio quoad iustitiam erga Deum.

264. Diversa virtutum perfectio. Virtutes non omnes eiusdem sunt dignitatis ac perfectionis: maior tamen vel minor earum perfectio absolute determinari non potest: nam sub uno respectu haec, sub alio alia maioris est perfectionis.

a. Spectato obiecto *virtutes theologicae* perfectiores sunt virtutibus moralibus, quia illarum obiectum immediatum tum materiale tum formale est ipse Deus, finis ultimus; harum autem obiectum immediatum non est Deus, sed bonum creatum, non finis ultimus, sed medium ad finem.

b. Inter *virtutes cardinales* sub aliquo respectu perfectissima est *prudentia*, tum quia omnes alias virtutes dirigit omniumque dux est. eo quod singulis medium assignat, quod tenere debent, tum quia intellectum perficit, non voluntatem; intellectus autem secundum s. *Thomam* voluntate perfectior est.

Sub alio autem respectu *iustitia* inter virtutes cardinales primum locum occupat, tum quia eius opera obligationes implent, quae Deo

e) S. Th. 1. II. q. 61. a. 2.

7) 1. II. q. 61. a. 4.

et proximo debentur, tum quia voluntatem perficit, cum eius subiectum voluntas sit; e contrario *fortitudo* et *temperantia* appetitum inferiorem perficiunt, cum earum subiectum sit appetitus sensitivus; insuper earum opera praestant, quod homo sibimetipsi debet.

Sub alio tandem respectu inter virtutes morales eminet *oboedientia*; etenim si ea virtus perfectior dicitur, quae Deo maius bonum offert, oboedientia dicenda est virtus moralis perfectissima quia homo per eam nobilissimum, quod possidet, bonum offert, suam voluntatem.

c. Tandem inter virtutes iustitiae illae potiores sunt, quarum obiectum remotum et mediatum (obiectum cui) Deus est, quae scilicet obligationem implent Deo debitam, cuiusmodi sunt *religio*, quae Deo exhibet cultum debitum; *poenitentia*, quae satisfacit pro offensa et imuria Deo irrogata; *oboedientia*, quae exsequitur voluntatem Dei; *gratitudo*, quae agnoscit beneficia a Deo accepta.

QUAESTIO SECUNDA.

De virtutibus cardinalibus.

265. Virtutes cardinales triplici modo considerari possunt: *a. Ut virtutes speciales* inter se et ab aliis distinctae, quatenus nimirum earum obiectum ad determinatam materiam restringitur, in qua specialis honestas relucet.

b. Ut virtutes generales seu ut quatuor genera virtutum, quae alias virtutes morales sub se continent. Sic omnis virtus, quae efficit, ut operationes sint secundum rationem directae, dicitur *prudencia*; omnis virtus, quae efficit, ut operationes sint secundum debitum exactae, dicitur *iustitia*; omnis virtus, quae cohibet passiones, dicitur *temperantia*; omnis virtus, quae animum reddit firmum contra difficultates quascunque, dicitur *fortitudo*.

c. Ut proprietates generales, quae aliquo modo inesse debent unicuique virtuti: omnis enim virtus debet esse *prudens* in operando, ne erret per inconsiderationem; *iusta*, ut praestet, quod debet Deo, proximo et ipsi operanti; *fortis*, ut in bono constanter persistat nec ullis difficultatibus cedat; *temperans*, ut in omnibus mediocritatem (medium) servet et modum a ratione praescriptum non excedat®).

Articulus primus.

De prudentia.

266. Eius natura. 1. *Prudentia* definitur recta ratio agendorum, seu est virtus moralis in quovis negotio dictans, quid consideratis circumstantiis agendum sit, ut actio rectae rationi sit conveniens.

a. Prudentia est virtus intellectus practici, quae proxime dirigit omnes virtutes tum morales tum theologicas.

b. Prudentia hominem ordinat tum ad seipsum tum ad alterum, quia actus quoscunque dirigit.

2. *Obiectum materiale* prudentiae constituunt omnes actiones humanae in particulari, de quibus dictat, quomodo hic et nunc exercendae sint, ut fiat honestum et evitetur malum. *Obiectum formale* est naturalis honestas, quae in eo relucet, quod omnes actiones deliberatae secundum rectam rationem fiant.

a. Quia prudentia ad omnes actiones humanas pertinet (ipsa enim omnibus medium virtutis veluti formam imprimere debet), facile intelligitur nullam posse esse virtutem sine prudentia. Quamobrem prudentia recte dicitur *auriga et moderatrix omnium virtutum*. Sic misericordia hominem inclinat ad subveniendum pauperibus, prudentia vero dictat, quantum, ubi, quando, quomodo pauperi dari debeat, ut actus misericordiae sit omni ex parte rectae rationi conveniens.

b. Ipsa supponit, voluntatem bene dispositam esse circa fines particulares virtutum moralium, ne per affectus inordinatos iudicium prudens corrumpatur:

e) S. Th 1. II. q. 61, 2-4

qui enim recte vult iudicare, ab inordinatis affectibus debet esse immunis, cum unusquisque iudicare soleat, prout affectus est.

3. *Functiones* seu actus prudentiae numerantur tres: consultatio, iudicium et imperium. Ipsa enim imprimis *inquirere* debet media, quae necessaria sunt ad finem, i. e. ut opus honeste fiat, deinde *iudicat*, quid et quomodo hic et nunc agendum sit, ut opus secundum virtutem fiat, ac tandem *imperat* hanc illamve actionem hic et nunc esse faciendam.

267. De vitiis oppositis. 1. *Vitia* prudentiae opposita per *defectum* sunt:

a. *Praecipitatio*, qua statim sine praevia deliberatione opus suscipitur.

b. *Inconsideratio*, qua omittitur attenta inspectio rei, de qua iudicandum est, et circumstantiarum eius.

c. *Inconstantia*, qua sine ulla aut certe sine iusta causa mutatur sententia lata.

d. *Negligentia*, qua res deliberata et determinata opportuno tempore non mandatur executioni.

2. *Vitia* prudentiae opposita per *excessum* sunt potius vitia, quae falsam quandam speciem et similitudinem prudentiae habent:

a. *Prudentia carnis*, quae excogitat media ad implendos motus naturae corruptae.

b. *Astutia*, quae excogitat ad aliquem finem sive bonum sive malum consequendum vias simulatas et occultas ad proximum fallendum; si committitur verbis, dicitur *dolus*, si factis, vocatur *fraus*.

c. *Sollicitudo temporalium*, quae est nimia occupatio in bonis temporalibus conquirendis et conservandis.

d. *Sollicitudo futurorum*, quae est nimia occupatio circa ea, quae futuro tempore praesertim vitae necessaria sunt.

268. De partibus prudentiae. 1. *Partes integrantes* prudentiae numerantur octo:

a. *memoria* praeteritorum, b. *intelligentia* praesentium, c. *docilitas*, quae acquiescit sententiis maiorum, d. *sollertia* in considerandis eventibus futuris, e. *ratio* comparans unum cum alio et prompte colligens, quod exinde sequitur, f. *providentia* considerans finem, g. *circumspectio* attendens ad circumstantias operis, h. *cautio* in vitandis impedimentis.

2. *Partes subiectivae* prudentiae sunt duae: a. prudentia *monastica* seu privata, per quam aliquis regit se ipsum, b. *regitiva*, per quam aliquis regit alios seu multitudinem.

Haec distinguitur in *oeconomicam*, qua regitur familia, filii bene educantur, bona conservantur et augentur etc.; in *politicam*, qua regitur societas hominum sub iisdem legibus viventium eiusque bonum commune quaeritur; in *militarem*, qua diriguntur milites ad hostes oppugnandos vel eos repellendos.

3. *Partes potentiates* virtutis prudentiae numerantur tres:

a. *Eubulia* est habitus inveniendi bonum consilium in rebus ambiguis et perplexis.

b. *Synesis* est habitus ferendi rectum iudicium circa operationes particulares secundum leges communes.

c. *Gnome* est habitus recte indicandi in particularibus, in quibus ob particularia adiuncta a communi lege facienda est exceptio. Gnome ergo dirigit epikiam.

Nota: Laesio prudentiae non est vitium speciale ratione materiae, cum in omni peccato inveniatur; quare sufficienter accusatur in confessione, si indicatur peccatum commissum¹⁰).

Articulus secundus.

De iustitia¹¹).

§ 1. De natura iustitiae.

269. Notio iuris. Notio iustitiae supponit notionem iuris, quod est eius obiectum. *Ius* sensu proprio et primario significat personae *potestatem* moralem inviolabilem aliquid habendi, faciendi vel exigendi; hoc sensu dicimus: utitur *iure* suo, *ius* suum in alterum transfert; secundario significat id, quod iustum, aequale seu quod alteri *debitum* est, ipsa nempe obiecta, circa quae illa potestas versatur; hoc sensu dicimus: unicuique tribuendum est *ius* suum. Hae duae iuris significationes correlativae sunt; altera rem debitam, altera titulum debiti exhibet: nihil enim esset cuiquam debitum, nisi haberet potestatem illud exigendi vel retinendi. Iam vero ius, prout significat id, quod alteri debitum est, constituit obiectum iustitiae¹²).

a Potestas *moratis* dicitur, tum quia non est physica, tum quia est iuxta rectam rationem; *inviolabilis* dicitur, quia unusquisque eam observare tenetur, ut ideo sine culpa violari non possit. Ratio autem et fundamentum huius inviolabilitatis est dignitas et independentia personae, quae in eo consistit, quod homo rationem finis habeat non medii, et tendere debeat, non ducatur in finem suum. Quod cum efficere nequeat, nisi quaedam bona creata ordinare possit in bonum et finem suum, pollet hac duplici eaque inviolabili potestate se ordinandi in finem suum, et quaedam bona adhibendi ut media ad proprium finem et bonum obtinendum.

10) S. *Thomas* II. II. q. 53. a. 1 et q. 54. a. 1. *Vermeersch* II. n. 150.

11) S. *Th.* II. II. q. 57 s. q. 61. *Molina*, De iustitia et iure tract. 1. *Lessius* De iustitia et iure I. 2. sect. 1. c. Is. *Lugo*, De iure et iustitia disp. 1. sect. I. *Holzmann*, Theologia moralis IV. n. 286—336. *Vermeersch*, Quaestiones de iustitia (Brugis. 1901) n. 1—76. *Poltier*, De iure et iustitia (Leodii, 1900). *Victor Cathrein*, Die Kardinaltugend der Gerechtigkeit. ZkTh 25 (1901) 635 ff.

12) Cf. quae de iuris natura et proprietatibus subtiliter aequae ac ingeniose disputant *Lugo* (De iustitia disp. 1. n. 2ss.), *Vermeersch* (I. c. n. 5 ss.), *Cathrein* (Moralphilosophie⁶ I. S. 502 ff.) alique.

Λ Potestas moralis seu *ius* duplex distinguitur, *improprie dictum*, quod fundatur in superioritate et reddi ad aequalitatem nequit, cuiusmodi est Dei ius ad cultum, patris ad oboedientiam; *proprie dictum*, quod fundatur in personali independentia et reddi ad aequalitatem potest, cuiusmodi est ius operario in salarium.

c. *Debitum* triplex *distinguitur*: a. Debitum *morale*, quod solum oritur ex honestate virtutis, quin in altero sit potestas illud exigendi, ut est debitum caritatis, misericordiae, gratitudinis, veracitatis; qui ergo hoc debitum non servat, non laedit ius alterius, sed solum deficit ab honestate virtutis, quam unusquisque in suis actionibus servare debet, β. Debitum *legale*, quod oritur ex iure improprie dicto, quod proinde alius ut sibi debitum exigere potest, quod tamen ad aequalitatem reddi nequit, ut est debitum religionis, pietatis, oboedientiae¹³), γ. Debitum *iuridicum*, quod oritur ex iure proprie dicto, quod proinde alius ut sibi ex proprio iure debitum exigit, et quod etiam reddi ad aequalitatem potest et debet, ut est debitum iustitiae.

d. Ius prout significat potestatem, est ius *subiectivum*, prout significat debitum est ius *obiectivum*. Iuri subiectivo correspondet ex altera parte debitum seu *officium iuridicum* saltem alium non impediendi in usu iuris sui. Quare *relatio iuridica* (das Rechtsverhältnis) utrumque involvit, ius et debitum iuridicum.

270. Divisio iuris. Ius proprie dictum, prout est legitima potestas, varie distinguitur:

1. a. *Ius absolutum*, cuius terminus immediatus est res, terminus mediatus omnis persona; tale scii, ius ab omni homine violari et contra omnem hominem urgeri potest. (Dingliches Recht.)

b. *Ius relativum* (vel *obligatorium*), cuius terminus immediatus est una vel plures personae determinatae, a quibus solis postulari potest. (Schuldrecht.)

2. a. *Ius in rem*, quo subiectum immediate ipsam *rem* sibi devinctam habet et de ea disponere potest.

b. *Ius in personam*, quo subiectum devinctam sibi habet *personam*, a qua aliquid exigere potest.

3. *Ius in re* — et *ius ad rem* secundum aliquos eodem sensu sumitur sicut ius in rem et in personam; ab aliis alio sensu, scii, quod *ius ad rem* non solum personam, sed saltem aliquo modo etiam rem sibi devinctam habet, v. g. ius in re promissa vel obligatorie vendita.

a. Proinde ad *ius ad rem* pertinet non solum omne ius relativum, sed etiam quaedam iura absoluta, v. g. si rem ita devinctam habet, ut aliquando certo eius fieri debeat et hoc contra omnes homines urgeri potest (v. g. Vorverkaufsrecht, erbrechtliche Ansprüche).

β. Aliud non confundendum est *ius reale*, quod inhaeret subiecto prout est dominus rei, — et *ius personale*, quod inhaeret subiecto, prout est haec persona determinata.

γ. Ad acquirendum *ius in re* triplex condicio requiritur: iustus titulus, res in individuo determinata et rei traditio. *Ius in re* tribuit actionem realem et personalem, i. e. res potest sumi, ubicunque reperitur et contra quemcunque apud quem reperitur.

,3) Debitum *legale* sic dicitur, quia hoc debitum etiam lege humana urgeri potest.

Ad acquirendum *ius ad rem* aliud non requiritur nisi iustus titulus, vi cuius res exigere potest; talis titulus est v. g. lex concedens, vel factum ex quo oritur ius, v. g. mors testatoris, ex quo oritur ius ad haereditatem. *Ius ad rem* solum tribuit actionem personalem contra debitorem, non autem realem in rem vel tertiam personam.

271. Notio iustitiae¹⁴⁾. Iustitia est virtus moralis, quae hominem inclinatur ad reddendum unicuique ius suum (seu quod ei debetur) ad aequalitatem.

a. Nomen *iustitiae* tripliciter accipitur:

a. *Latiore et improprio sensu* denotatur tum complexum omnium simul virtutum (Die christliche Gerechtigkeit), tum quamlibet virtutem, quippe quae sit aliqua illius complexus pars, aliqua iustitia. Priore sensu dicitur: *Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam*⁵⁾. *Sic decet nos implere omnem iustitiam*^{TM)}; posteriore: *Attendite, ne iustitiam (misericordiam) vestram faciatis coram hominibus*¹⁾.

β. *Strictiore et improprio sensu* significatur genus aliquod virtutum, eas scilicet virtutes morales, quae hominem ordinant ad alterum, sive Deum sive hominem, quaeque ad virtutem cardinalem iustitiae tamquam partes integrales et potentiales revocantur.

γ. *Stricte et proprie* significatur virtutem moralem et cardinalem, quam exhibet proposita definitio.

b. Tria sunt de ratione iustitiae:

a. *Ut sit ad alterum*: nemo enim erga semetipsum proprie iustus vel iniustus esse potest. Distinctio ergo personae requiritur inter eum, qui reddit debitum, et eum, cui illud redditur, ut locum habere possit iustitia, sive persona physica sive moralis est.

β. Ut id, quod redditur alteri, sit ei *ex proprio iure debitum*. Ex proprio iure *debitum* illud dicitur debitum, quod fundatur in personali alterius dignitate atque in eius independentia, quae inde resultat (269, b).

Quoniam iustitia natura sua est ad alterum et fundatur in individuali independentia, quaerebant theologi, num inter *patrem et filium* intercedat *debitum iustitiae*, cum filius sit aliquid patris et quod filii est, sit patris. Quaestio solvitur facta distinctione inter patrem et filium, quatenus sunt pater et filius, et quatenus sunt homines. In illis ergo obligationibus, quae ideo solum existunt, quia alter est pater et alter filius, non intercedit inter eos ratio iustitiae; in iis

’’) Sententiae auctorum de iustitia eiusque speciebus variae sunt. Complures rationem iustitiae proprie dictae soli iustitiae commutativae tribuunt, quam a iustitia distributiva et legali nomine iustitiae simpliciter perfectae vel perfectissimae distinguunt. Alii econtra rationem iustitiae proprie dictae tum iustitiae commutativae, tum iustitiae distributivae et legali tribuunt easque tamquam veras species ad iustitiam generice acceptam referunt. Hanc sententiam, quam inter veteres defendunt *Tanner, Holzmann, Metzger, Coei, Mayr*. alique, inter recentes docte propugnat *Vermeersch* (1. c. n. 1—76).

1C) Matth. 5, 6.

10) Matth. 3, 15. Cf. Matth. 1, 19. Luc. 1, 6.

n) Matth. 6. 1.

autem obligationibus, quae existunt, quia sunt homines, inter eos intercedit ratio iustitiae. Hinc si pater non alit filium, et filius non oboedit patri, prout uterque tenetur, non laedunt iustitiam; at si pater detrahit filio, et filius furatur patri, uterque laedit iustitiam¹⁸⁾.

y. Ut debitum alteri *ad aequalitatem reddatur*. Debitum ad aequalitatem reddit, qui illud adaequate seu ita solvit, ut iam nihil amplius debeat.

c. *Obiectum materiale* iustitiae est omne id, quod alteri ex proprio iure debetur, *obiectum formale* est naturalis honestas, quae in eo cernitur, quod unicuique adaequate reddatur, quod ei debetur: id enim iustitia propter honestatem naturalem sibi insitam intendit, ut aequalitas statuatur inter ius unius et debitum alterius.

Tres sunt iustitiae species ratione habita relationum, quae in societate civili reipsa existunt: *iustitia generalis* vel *legalis*, quae inclinatur ad omnes homines ad reddendum *communitati*, quod ipsi debetur; *iustitia particularis*, quae inclinatur ad reddendum *singulis* quod ipsis debetur; quae iterum est duplex: *iustitia commutativa* (ordo partis ad partem) et *iustitia distributiva*, quae regit ordinem totius ad partes.

a. In communi ratione iustitiae omnes univoce conveniunt, cum tria elementa ad essentiam iustitiae requisita in omnibus reperiantur: singulae tamen modo specificiter diverso illa participant. Tres iustitiae species in eo conveniunt, quod earum obiectum sit *ius* proprie dictum ideoque *perfectum*, quod scilicet fundatur in dignitate atque independentia personae sive physicae sive moralis, et quod hoc ius reddant ad aequalitatem; in eo autem differunt, quod ratio iuris et debiti, quod respiciunt, sit essentialiter diversa, et pari modo aequalitas, quam statuunt inter debitum et acceptum, sit specificiter diversa.

b. Tria iura proprie dicta, sed specificiter diversa sunt: a. *ius societatis* quae talis *erga personas privatas* seu partes societatis, quod respicit iustitia *legalis*; β. *ius personae privatae erga personam privatam* seu partis erga partem eiusdem communitatis, quod respicit iustitia *commutativa*; γ. *ius personae privatae* seu partis societatis *erga societatem*, quod respicit iustitia *distributiva*. Ex triplici iure diverso oritur triplex debitum diversum iuri consentaneum, quod solvunt tres virtutes iustitiae: debitum privati seu partis praestandi id, quod iure suo exigit privatus; debitum communitatis quae talis praestandi id, quod iure suo exigit privatus eiusdem communitatis membrum seu pars; debitum privati seu partis praestandi id, quod iure suo exigit communitas a suis partibus et membris.

272. Iustitia commutativa illa est, qua privatus tribuit privato, quod ei ex iure debetur.

a. *Commutativa* dicitur, quia circa commutationes (emptiones et venditiones) aliosque contractus potissimum versatur. Cives, inter quos commutationes fiunt, constituunt *subiectum* iustitiae commutativae.

b. *Obiectum materiale* iustitiae commutativae sunt bona cuiusque privati, quae ad ipsum exclusive pertinent. In his bonis commutandis unicuique reddendum est, quod ei debetur, seu curandum est, ne quis privetur re sua. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius

18) Cf. s. Th. II. q. 57. a. 4. *Ballerini-Palmieri* 111. n. 4.

unius personae privatae et debitum iuridicum alterius itidem personae privatae, quae ambae sunt membra communitatis.

c. Iustitiae commutativae peculiare est, ut reddat alteri *rem propriam* (vel complete vel saltem inchoative n. 270, 3.), cum eius obiectum materiale sint res, quae iam factae sunt saltem aliquo modo alterius propriae, ut si operario redditur debitum salarium.

d. Cum manifestum intercedat discrimen inter ius, quod respicit iustitia commutativa, et ius, quod respicit iustitia distributiva, nihil impedit, quominus illud dici possit *ius strictum*, hoc vero ius minus strictum, quamvis utrumque sit ius verum, proprie dictum atque perfectum, quippe quod in se contineat integram rationem iuris supra descriptam. Ius enim, quod respicit iustitia commutativa, est *ius proprietatis* seu ius in re aut saltem ad rem.

275. Iustitia distributiva illa est, qua communitas tribuit civibus, quod eis ex iure debetur; civibus enim eo ipso, quod sunt partes societatis, convenit ius exigendi, ut a societate iuventur in prosecutione finis sui, prout fert natura societatis; et vicissim societati incumbit officium curandi, ut ex bonis communibus singulis tribuatur, quod eis debetur.

a. Officium distribuendi bona communia eis inest, qui societatem repraesentant, principibus eorumque ministris, guberniis: hi enim soli pro societate et nomine societatis agere possunt: hi ergo *subiectum* iustitiae distributivae constituunt.

b. *Obiectum materiale* iustitiae distributivae sunt *bona* communia, cuiusmodi sunt tutela iurium, pecunia ad erigendas scholas publicas, subsidia ad promovendas scientias et artes, ad sublevandam indigentiam civium etc.; *munera* publica, *onera* communia. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius (minus strictum) personae privatae, quatenus est pars communitatis, et debitum iuridicum communitatis qua talis.

c. Iustitia distributiva reddere debet *ad aequalitatem*, quod civibus debetur; quae tamen aequalitas non est rei ad rem, sed *proportionis rerum ad cives*, ita ut bona meritis subsidia indigentibus, onera facultatibus civium sint proportionata.

d. Laesio iustitiae distributivae *acceptio personarum* dicitur. Haec proprie in eo consistit, quod in distributione bonorum communium non ad dignitatem personarum, sed ad alias qualitates e. g. consanguinitatem, ad amicitiam attenditur.

274. Iustitia legalis illa est, qua tribuitur communitati, quod ei debetur ad procurandum bonum commune.

a. *Obiectum materiale* constituunt certi actus diversarum virtutum, quos bonum commune exigit: tum enim bene se habet societas, si eius membra bene disposita atque ordinata sunt relate ad Deum, ad semetipsam, ad alia membra eiusdem societatis atque ad ipsam societatem. Hi actus ut debiti societati vel lege positiva vel lege naturali praeci-

piuntur. *Obiectum formale* est honestas aequalitatis inter ius communitatis qua talis et debitum iuridicum partis qua talis.

b. Quod *subiectum* iustitiae legalis attinet, haec virtus tum in principe tum in subditis reperitur, sed diversis actibus ab eis exercetur; princeps eam exercet praecipiendo, quae ad bonum commune procurandum necessaria sunt, subditi obtemperando et exsequendo, quae ad bonum commune praecepta sunt.

c. Iustitia legalis eatenus debitum reddit *ad aequalitatem*, quatenus pars societatis ita praestat, quod communitati debetur (tributum solvit, militiam praestat), ut debitum iam sit extinctum.

d. Haec iustitia dicitur *legalis*, tum quia lex determinat actus virtutum, qui ad bonum commune necessarii sunt, tum quia civis per eam legi se conformat; dicitur *generalis*, non quia speciale obiectum non habet, sed quia eius obiectum materiale sunt actus omnium aliarum virtutum, quatenus communitati debiti sint.

275. Iustitia socialis secundum enuntiationes SS. Pontificum „est id ab singulis exigere, quod ad commune bonum necessarium est“ (ideo germanice: „Gemeinwohlgerichtigkeit“), i. e. »ut ordinem iuridicum et socialem constituat moderatur attributionem fructuum ex capitali et opera, praebet opportunitatem laborandi et iustum salarium percipiendi, tuetur iura personalia membrorum societatis‘9).

Bene circumscribit *Nell-Dreuning*²⁰⁾ iustitiam socialem tamquam virtutem, quae societati tribuit omnia, quae necessaria sunt, ut excludantur impedimenta boni communis et ordo socialis positive erigatur, conservetur, perficiatur. Impellit ergo iustitia socialis, praesertim, si condiciones externae humanas societates saepe et multum modificant, ut homines sincere inquirant in media, etiam nova, ad bonum commune necessaria et ut talia media etiam fortiter adhibeant spretis propriis incommodis et sacrificiis.

Subiectum iustitiae socialis est et homo individuus, sed et ordines, quos aiunt („Berufstande“) et societates imperfectae, imo et res publicae civiles, quatenus membra sunt altioris communitatis, ultimatum generis humani.

Obiectum materiale huius virtutis sunt omnes actus honesti, quos bonum commune (in sensu *exposito*) postulat.

Obiectum formale est honestas et aequalitas membrorum et societatis in procurando bono communi.

Obiectum formale iustitiae socialis est ergo honestas sita in (proportionate) aequali coordinatione et cooperatione membrorum societatis ad bonum commune totius.

Ifi) Cf. Rerum novarum (D. 1938 d), Quadragesimo anno (D. 2277, 2269, 2260, 2265, 2263), Nuntius radiophonicus 24 dec. 1942 (AAS. 35 [1943J 9—24)

20) Beitrage zu einem Wörterbuch der Politik, Heft III. Zur Sozialen Frage, s. v. iustitia socialis.

Iustitia socialis coincidit cum iustitia legali, dummodo lex determinans actus ad bonum commune necessarios non coarctetur ad legem civilem positivam, sed sub se comprehendat etiam legem divinam, naturalem et positivam. Certe est obligatio legislatoris in re publica civili, ut postulata iustitiae socialis etiam legibus positivis urgeat ita, ut iustitia legalis (in sensu hucusque usitato) sit applicatio iustitiae socialis ad determinatam quandam societatem, nempe ad rem publicam civilem.

Contra eos, qui affirmant-1) iustitiam sociale esse virtutem specialem et una cum iustitia legali, tamquam iustitiam generalem, oppositam iustitiae particulari (iustitiae commutativae et distributivae), iam *Vermeersch*²²⁾ identitatem iustitiae socialis et legalis asserebat. Hanc identitatem defendunt etiam *Gundlach*, *A. Janssen*²³⁾, *Merkelbach*²¹⁾ (qui bene solvit rationes pro distinctione virtutum allatas).

Nota. Iustitia vindicativa, quae reos iusta poena afficit, ab aliis revocatur ad iustitiam *legalem*, quatenus bonum commune exigit, ut superior delicta puniat, reus autem iudicis sententiae obtemperando poenam luat. Ab aliis ad *distributivam* revocatur, quatenus poenas infligit quantitati criminum congruas. Ab aliis tandem ut *specialis virtus* a ceteris distincta consideratur, cuius *formale obiectum* sit naturalis honestas, quae in eo contineatur, quod ordo moralis per delictum laesus aliquatenus per poenam reparatur. Nullatenus tamen ut quarta species partibus subiectivis iustitiae accenseri potest, quia ratio formalis iustitiae ei non convenit. Iustitia enim proprie dicta respicit verum ius in eo, cui debitum redditur; sed nemo dixerit solum habere ius ad poenam. Ideo iustitia vindicativa, si ut specialis virtus consideratur, non ad partes subiectivas, sed ad partes potentiales iustitiae refertur et *vindicatio* appellatur.

276. Partes iustitiae, 1. *Partes subiectivae* iustitiae sunt iustitia *generalis* et *particularis*.

Ad accuratam divisionem virtutis cardinalis iustitiae constituendam *iustitia* generice accepta immediate dividenda est in duas species, iustitiam nempe *generalem* et *particularem*, prout bonum, circa quod versatur iustitia, debitum est communitati aut privato. Deinde iustitia particularis iterum in duas species dividitur, in iustitiam *distributivam*, quae pro subiecto habet societatem, personam moralem, et *commutativam*, quae pro subiecto habet personam privatam.

2. *Partes integrales* iustitiae duae sunt: *facere bonum et declinare a malo*²⁴⁾.

Ratio, ob quam ut partes integrales iustitiae ponantur duo elementa, quae in omnibus virtutibus reperiuntur, ex peculiari natura iustitiae desumenda est. Hoc²¹

-²¹⁾ Cf. *J. Messner*, Das Naturrecht (Innsbruck. 1950), p. 216 ss. Idem, Zuni Begriff der Sozialen Gerechtigkeit, in: Die Soziale Frage und der Katholizismus Paderborn. 1931), p. 416—434 (praesertim 434).

w) Quaestiones de iustitia (Brugis. 1904), n. 51.

») Leergang van bijzondere moraalphilosophie, II (Leuven. 1947) p. 30, nota 27.

21) Summa theol. mor. II. n. 256.

²⁴⁾ S. Th. II. q. 79. a. 1.

enim proprium habet iustitia, ut duplici modo observari possit et debeat, per *actum negativum* (non auferre alienum) et per *actum positivum* (reddere debitum), adeo ut ille etiam vere dicatur iustus, qui non aufert alienum. Econtra aliae virtutes e. g. temperantia uno tantum modo, per actus scilicet positivos ad normam temperantiae exactos observari possunt: neque enim is, qui non comedit, dieftur temperans. Iam vero per actus iustitiae negativos *declinamus a malo*, per actus autem positivos *facimus bonum*.

3. *Partes potentates* iustitiae, quae aliquam cum iustitia similitudinem habent, sed tamen a perfecta ratione iustitiae deficiunt, sunt omnes virtutes, quae sunt ad alterum.

A perfecta autem ratione iustitiae deficiunt:

a. aliae, quia non respiciunt debitum: *gratitudo, vindicatio, veracitas, amicitia, liberatitas, aequitas*;

b. aliae, quia non respiciunt debitum iuridicum et, quod respiciunt, debitum legale, tam magnum est, ut reddi ad aequalitatem non possit: *religio, pietas, observantia, oboedientia*.

§ 2. De obligatione iustitiae.

277. Principia. 1. Iustitia *commutativa* obligat per se sub gravi et cum onere restitutionis, si laesa fuerit.

a. Fimis, quem iustitia commutativa respicit, magis momenti est, scilicet bonum tum privatum tum publicum: eo enim quod ius alienum illaesum servat, prospicit tum mutuae hominum caritati et conjunction), tum publicae paci et tranquillitati. Hinc s. *Paulus: Nolite errare: neque fornicarii., neque fures., neque rapaces regnum Dei possidebunt²*). Admittit autem parvitatem materiae, quia huius iustitiae laesio in re exigua eius fini graviter non repugnat.

b. Iustitia commutativa exigit, ut detur unicuique, quod *suum* est; si ergo per laesionem iustitiae commutativae aufertur alteri, quod suum est, aut furto aut damnificatione, ipsa exigit, ut reddatur, quod alteri ablatum est; redditur autem per restitutionem; ergo obligat ad restitutionem.

2. Iustitia *legalis et distributiva* pariter obligant sub gravi, quia huius quoque utriusque iustitiae laesio gravem inordinationem in societatem inducere potest; attamen *per se non obligant cum onere restitutionis*.

Ut explicetur, cur laesio iustitiae commutativae, minime vero laesio iustitiae distributivae obligationem restitutionis inducat, haec notentur. Laesio *iustitiae commutativae* afficit bonum, quod iam aliquo modo saltem inchoative uni vel singulis appropriatum est, quod ergo ad unum vel ad singulos iam iure stricto (in re vel saltem ad rem) pertinet; Laesio autem *iustitiae distributivae* afficit bonum, quod nullo modo ne inchoative quidem uni vel singulis appropriatum est, quod ergo stricto iure non ad singulos, sed ad solam communitatem pertinet, et solum destinatum est, quod per distributionem singulis appropriatur. Idem dicendum est de laesione iustitiae legalis per defraudationem tributorum.

3. *Per accidens* etiam iustitiae legalis, vindicativae et praesertim distributivae laesio *ad restitutionem* obligat, quando scilicet iustitia commutativa simul laeditur, v. g. ratione pacti vel explicit! vel impliciti.

-°) 1 Cor. 6, 9.

a. Cum iustitia *distributive* simul laeditur commutativa: a. *In distribuendis bonis*, si distributor officia et beneficia conferat indignis, ita ut subditi ob malam administrationem damnum patiantur, quod superior tum ecclesiasticus tum civilis ex stricto debito vi muneris cavere tenetur, β . *In distribuendis oneribus* e. g. in imponendis tributis, quando subditis maius onus imponitur, quam exigit bonum commune secundum singulorum facultates: subditi enim ius strictum habent, ne priventur bonis suis, nisi bonum commune secundum mensuram virium id exigat.

b. Cum iustitia *vindicative* simul laeditur iustitia commutativa, tum si delinquentes cum damno aliorum non puniantur, tum si poena iusto graviore plectantur: iudex enim stricta obligatione tenetur erga cives iusta poena impedire, ne delinquentes inferant damna, et erga delinquentes eos non punire ultra condignum. Si ergo reus poena iusto graviore punitur, per hunc poenae excessum simul iustitia commutativa erga reum laeditur.

c. Cum iustitia *legali* simul laeditur iustitia commutativa, si princeps iniquis legibus et statutis subditis in bonis ipsorum damnum inferat: subditi enim ius strictum habent exigendi, ne ipsis damnum bonorum suorum inferatur.

Articulus tertius.

De fortitudine.

278. Eius natura. *Fortitudo* latiore et strictiore sensu accipitur.

a. Latiore sensu est animi firmitas in prosequendo bono honesto. Hoc sensu fortitudo non est virtus specialis, sed condicio cuiusque virtutis perfectae. Quaelibet enim virtus perfecta efficere debet, ut homo, qui possidet eam, firmo et constanti proposito in exercendis virtutis actibus etiam in adiunctis difficilibus perseveret.

b. Strictiore et proprio sensu definitur virtus moralis, quae hominem firmat in rebus difficilibus, praesertim vero in periculis mortis sustinendis vel repellendis.

Ex doctrina s. *Thomae* fortis simpliciter dici non potest, qui omnes quidem huius vitae molestias tolerat, mortem autem sustinere paratus non est.

279. Obiectum. 1. a. Obiectum *materiale* constituunt passiones timoris et audaciae in periculis et laboribus.

a. In rebus enim arduis et terribilibus aut exurgit in anima ingens *timor*, qui cohibendus est, ne compellat ad agendum contra rectam rationem, aut exurgit vehemens *audacia*, quae refrenanda est, ne temere in pericula ruat.

β . Fortitudo ergo appetitum irascibilem moderatur et regit secundum praescripta rationis. Quare fortitudo hominem ordinat ad semetipsum, non ad alterum.

b. Obiectum *formale* est naturalis honestas, quae in moderatione timoris et audaciae elucet: dignitati enim hominis quam maxime convenit, ne nimio timore deprimatur neve nimia audacia extollatur.

2. *Actus proprius* huius virtutis duplex est: *sustinere* gravia, qui actus exigit, ut reprimantur timores, et *aggredi* pericula, qui exigit, ut

refrenetur audacia. Ille constituit fortitudinem *passivam*, hic fortitudinem *activam*; illa difficilior et praestantior est, haec splendidior apparet.

3. *Pericula*, circa quae servatur fortitudo, ea esse debent, quae honeste suscipi et sustineri possint; quodsi talia non sint, non habetur fortitudo, sed temeritas (ut in duello) vel ferocia etc.

a. *Primaria* sunt pericula bellica, non solum communia, quae ad patriam et religionem defendendam iuste suscipiuntur, sed etiam privata, quae ab iniquis hominibus privata impugnatione iniuste inferuntur.

b. *Secundaria* sunt alia pericula sive mortis sive aliorum malorum e. g. mutilationis, exsilii, morborum, vinculorum etc.

280. Vitia opposita. *Vitia* fortitudini opposita per *defectum* sunt intimiditas et ignavia; et vitia ei opposita per *excessum* timiditas et temeritas.

a. *Intimiditas* seu vacuitas timoris est vitium, quo deficitur in timendo: homo enim iusto timore vacuus non timet, quando est timendum, nec timet ea, quae timenda sunt.

b. *Ignavia* est vitium, quo deficitur in audendo: ignavus enim non audeat aggredi pericula et difficultates, sicut et quando iusta ratio dictat.

c. *Timiditas* est vitium, quo exceditur in timendo: timidus enim timet, quod non debet timere vel quando non debet vel plus quam debet.

d. *Temeritas* vel audacia est vitium, quo exceditur in audendo: audax enim aggreditur pericula aut quando non expedit aut modo, quo non expedit.

281. Partes fortitudinis. 1. Fortitudo stricte talis *partes subiectivas* non habet: eius enim materia sunt mala seu pericula; iam vero in ordine naturae pericula sunt quidem diversa, in genere autem moris non sunt diversa, licet alia aliis maiora.

2. Partes *integrantes* fortitudinis sunt quatuor: *magnanimitas*, *magnificentia*, *patientia* et *perseverantia* seu constantia.

a. *Magnanimitas* est virtus inclinans ad opera magna et heroica in omni genere virtutum. Ei opponitur per defectum *pusillanimitas*, per excessum *praesumptio*, *ambitio* et *vana gloria*.

b. *Magnificentia* versatur circa res magnas et sumptuosas iuxta praescriptum rationis. Ei opponitur *parvificentia* per defectum et *nimia profusio* per excessum.

3. Eaedem quatuor virtutes sunt simul partes *potentiales* fortitudinis: nam illae virtutes considerari possunt etiam in aliis materiis minus difficilibus; iam vero in his materiis dicuntur partes potentiales fortitudinis, quia fortitudinem imitantur, quin eius perfectionem attingant.

De martyrio.

282. Natura. 1. Nomine *martyrii* usu ecclesiastico intelligitur testimonium (reale) morte tolerata fidei datum. Eodem nomine intelligitur etiam ipsa mors in testimonium fidei tolerata, ut cum dicimus aliquem martyrium subiisse.

a In tractatu de baptismo *martyrium* consideratur, quatenus est *baptismus sanguinis*; in tractatu de vera religione, quatenus est *argumentum verae religionis*; in tractatu de virtutibus, quatenus est *actus fortitudinis*.

b. Licet martyrium proprie sit actus elicitus fortitudinis, ad verum tamen martyrium theologice acceptum non requiritur, ut martyr ex ipso motivo fortitudinis seu ex honestate huius actus mortem subeat; sed id fieri potest ex motivo cuiuscunque virtutis Christianae e. g. ex caritate, ex oboedientia erga Deum, ex metu gehennae, ad imitandum exemplum Christi, ad consequendam vitam aeternam vel etiam ad exercendam fortitudinem Christianam.

2. Duplex distinguitur martyrium, alterum *infantium*, quod consistit in morte ante usum rationis in odium fidei tolerata; alterum *adultorum*, quod consistit in voluntaria acceptatione et perpessione mortis in testimonium verae fidei.

a. *Infantes* martyrii esse capaces nos docet ecclesia, quae innocentes pro Christo occisos ut veros martyres colit. Ad infantium martyrium alia condicio non requiritur, nisi ut mors violenta in odium fidei eis inferatur. Hoc martyrium ex speciali privilegio Christi supplet baptismum, sed neque actus virtutis est neque ullum meritum habet.

b. Ergo *adultus*, qui sine voluntaria acceptatione vel desiderio mortis ex improviso ab inimicis fidei occiditur, non est martyr: neque enim actum fortitudinis ponere nec testimonium dare potest nisi voluntaria mortis acceptatione.

285. Condiciones veri martyrii sunt: a. mors illata; b. mors in odium fidei illata; c. mors patienter tolerata. Hanc triplicem conditionem exigit ecclesia, ut aliquem tamquam martyrem colat²⁷⁾,

1. *Mors illata*: martyrium enim natura sua est testimonium morte tolerata datum. Non requiritur, ut mors reipsa sequatur, sed sufficit, ut causa mortis inferatur, ex qua mors naturaliter sequi deberet, nisi divinitus impediretur.

a. Ideo inter martyrium completum seu perfectum et martyrium verum distinguitur. S. Ioannes apostolus verum subiit martyrium, sed non completum.

b. Mors inferri potest non solum cruciatibus vel vulneribus, sed etiam veneno, penuria aliisque gravibus molestiis.

c. Qui ex causa pia e. g. in servitio pestiferorum morte naturali moriuntur, non sunt vere martyres, etsi improprie martyres caritatis appellari soleant. Neque desiderium quamvis ardentissimum martyrii, neque cruciatus animi etsi vehementissimi ad verum martyrium sufficiunt. Quare etiam b. virgo Maria solum per similitudinem martyr est.

2. *Mors in odium fidei illata*: martyrium enim est testimonium Christo morte tolerata datum; sed mors non est testimonium Christo datum, nisi in odium Christi inferatur. Ideo s. *Augustinus: Martyrem non poena sed causa facit*²⁶⁾.

Nomine autem *fidei* intelligitur non solum veritas fidei credenda, sed etiam quaevis virtus exercenda, quatenus a Deo praecipitur et commendatur. Etsi requiratur, ut mors vel tormenta in odium fidei inferantur, ratio martyrii tamen non tollitur eo, quod tyrannus titulum alium fingat, dummodo causa fidei vere concurrat.

27) *Benedictus XIV.* De serv. Dei beatif. l. 3. c. 11.
Sermo 2. in ps 34. n. 13.

a. Ex his patet non posse esse martyrem, qui non habet veram fidem, neque eum, qui moritur pro veritate philosophica, cum de ratione martyrii sit, ut quis moriatur pro vera fide vel pro virtute Christiana. Quare si *haereticus sive formalis sive materialis* moreretur pro defensione articuli veri, quem credit, vel pro vera virtute, non esset martyr: verum enim martyrium est testimonium verae fidei; ipse vero exterius potius testimonium fert contra veram fidem.

b. Ideo virgines ob castitatem interemptae vere martyres sunt, sicut s. Ioannes Baptista propter reprehensionem adulterii occisus vere martyr est.

3. Mors *patienter absque resistentia tolerata*: qui enim mortem inferenti resistit, non censetur mori ut testis Christi, sed ut miles ab hoste victus. Insuper martyr imitari debet Christum, qui passione et morte sua factus est exemplar martyrum; atqui Christus passus est absque resistentia.

Ideo milites in bello fidei etiam ex purissima intentione pugnantes et occumbentes ab ecclesia nunquam habiti sunt ut martyres: siquidem *martyr non repugnat*.

284. Debita dispositio ad consequendum effectum martyrii est status gratiae vel saltem *attritio de peccatis commissis*.

a. In eo, qui est in statu peccati, ad effectum martyrii consequendum requiri dolorem de peccatis commissis patet: sine dolore enim non conceditur venia peccatorum, ne per sacramenta quidem baptismi et poenitentiae, etsi primo et per se ad delenda peccata instituta sint, nedum ergo per martyrium.

b. Non requiri contritionem perfectam, sed sufficere attritionem ex eo colligitur, quod effectus martyrii non habentur ex opere operantis, sed quasi ex opere operato sicut in baptismo; atqui ut baptismus producat iustitiam, sufficit dispositio attritionis; ergo sufficit etiam in martyrio. Insuper si attritio non sufficeret, nunquam martyrium ipsum deleret peccatum grave.

Ex hac condicione sequi vitietur de salute multorum martyrum dubitari posse, quod est contra persuasionem ecclesiae, quae omnes salvos esse credit. — Verum praeterquam quod rarissime accidet, ut martyr non habeat saltem attritionem implicitam, ecclesia non colit ut sanctum nisi martyrem, quem scit sancte obiisse²⁹⁾.

285. Effectus martyrii. Martyrium est actus heroicus, cui ex voluntate Christi quaedam privilegia adnexa sunt.

a. Primum et potissimum privilegium est, quod per se et quasi ex opere operato confert gratiam sanctificantem rite disposito et delet omnem poenam: nam uno ore docent ss. patres voluisse Christum, ut martyres in suo sanguine dealbarentur, sicut qui in aqua baptizantur²⁹⁾ Ideo ecclesia pro martyribus non orat, sed eos statim post mortem colit et invocat, etsi ante baptismum necati fuerint. Ad confirmandam hanc doctrinam provocant ad verba Christi: *Qui confitebitur me*

29) Cf. *Lessius* l. 3. c. 1. n. 50.

30) Cf. s. *Augustin.* De civ. Dei l. 13. c. 7. — Serni. 159. c. 1.

*coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo. Et iterum. Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam*²⁾).

b. Praemio essentiali becatitudinis aeternae martyrium addit praemium accidentale, scilicet *aureolam martyrum*, propter insignem victoriam de mundo relatam.

Aureola conceditur ob excellentem victoriam de hoste in hac vita reportatam; sed triplex est hostis: *mundus, caro* et *diabolus*; ergo triplex est excellens victoria, cui aureola tribuitur: *martyrum*, qui mundum, *virginum*, quae carnem, et *doctorum*, qui diabolum vicerunt³³⁾).

Articulus quartus.

De temperantia.

286. Eius natura. 1. *Temperantia*, prout est *virtus cardinalis*, est virtus, quae moderatur appetitum in delectationibus gustus, tactus et sensus venerei.

a. Temperantia in genere seu latiore sensu accepta appetitum *concupiscibilem* (etiam spiritualem) refrenat et moderatur in quacunque re contra praescripta rationis alliciente, praesertim quoad honores et voluptates; temperantia specialis appetitum concupiscibilem sensitivum quoad voluptates sensibiles gustus et tactus refrenat, quae, cum sint vehementissimae, indigent speciali virtute eas moderante.

b. Ergo etiam temperantia hominem non ad alterum ordinat, sed ad semetipsum.

2. Obiectum *materiale proximum* sunt delectationes gustus, tactus et sensus; obiectum *materiale remotum* sunt cibi et potus et actus venerei, ad quos illae delectationes tamquam ad suum obiectum referuntur. Obiectum *formale* est naturalis honestas, quae in eo consistit, quod illae actiones ea moderatione exercentur, quae dignitati naturae rationalis conveniat.

Temperantia ergo specialis versatur circa delectationes, quae percipiuntur in illis actionibus, quae natura sua ordinantur ad conservationem individui et speciei. Siquidem Deus actionibus necessariis, quibus genus humanum conservatur et propagatur, adiecit delectationes vehementes, quibus homines ad illas actiones invitarentur et allicerentur. Ex intentione igitur auctoris naturae nihil impedit, quominus homo in illis actionibus ponendis a delectatione moveatur eamque intendat, modo finem primum, qui est conservatio et propagatio speciei, nec explicite nec implicite excludat et in omnibus iuxta praescripta rationis se regi sinat.

287. Vitia opposita. Vitia temperantiae in genere opposita sunt duo. insensibilitas *per defectum* et intemperantia *per excessum*.

") Matth. 10, 32. 39.

») Ioan. 12, 25.

M) S. Th. Suppi, q. 96 a. 1.

a. *Insensibilitas* seu stupor est vitium, quo quis ita fugit honores et voluptates, ut nolit eis uti, quando vel ubi vel quantum secundum rectam rationem oportet. Vitium rarissimum.

b. *Intemperantia* est vitium, quo quis in appetendis et fruendis honoribus et voluptatibus excedit dictamen rectae rationis.

288. Partes temperantiae. 1. *Partes integreates* temperantiae sunt verecundia et honestas.

a. *Verecundia* (Schamhaftigkeit) est quaedam animi perturbatio seu timor consurgens ex consideratione alicuius facti inferentis confusionem vel probrum Eiusmodi facta maxime sunt peccata intemperantiae.

b. *Honestas* (Ehrbarkeit) est perfectio moralis avertens hominem ab inhonestis voluptatibus et inclinans ad decorem, qui in abstinentia ab illicitis voluptatibus resplendet.

2. *Partes subiectivae* temperantiae sunt abstinentia, sobrietas et castitas, quarum duae temperant gustum, tertia vero sensum venereum.

a. *Abstinentia* est virtus moderans appetitum et usum cibi et potus non inebriantis, cui opponitur vitium *gulae*.

Abstinentia hoc sensu accepta saepius vocatur temperantia quam abstinentia et nomine abstinentiae (Enthaltbarkeit) potius designatur alimentorum subtractio, quae maior est, quam ratio temperantiae per se postulat. Haec abstinentia ex motivo virtutis a licitis abstinet

Eius actus est *ieiunium*.

b. *Sobrietas* est virtus moderans appetitum et usum potus inebriativi, cui opponitur *ebrietas*.

c. *Castitas* est virtus moderans aut excludens appetitum et usum Venereorum, cui opponitur *luxuria*.

3. *Partes potentiates* temperantiae sunt illae virtutes temperantiae annexae, quae operantur moderationem circa materias, quas non ita difficile est moderari sicut concupiscentias gustus et tactus. Eiusmodi virtutes sunt quatuor: continentia, mansuetudo, clementia et modestia.

a. *Continentia* est virtus firmans voluntatem ad resistendum concupiscentiae, quae ad voluptates tactus praesertim venereas impellit.

Nomen *continentiae* etiam alio sensu accipitur, quo idem significat ac castitas, scilicet abstinentiam ab omni delectatione venerea.

b. *Mansuetudo* est virtus, quae moderatur iram iuxta praescriptum rectae rationis. Mansuetudini per excessum opponitur *iracundia*, per defectum *lenitudo* seu nimia indulgentia.

c. *Clementia* est virtus, quae moderatur externam vindictam seu punitionem iuxta normam rationis. Clementiae per excessum opponitur *crudelitas*, per defectum *nimia lenitas*.

d. *Modestia* est virtus, qua quis servat modum sibi convenientem in motibus internis et externis et in omni rerum suarum apparatu. Modestiae sunt quatuor species: *studiositas*, *modestia morum* et *modestia cultus*, *eutrapelia*, *humilitas*.

Studiositas moderatur appetitum sciendi et addiscendi, *quoad id, quod sciri* et addisoi potest, et *quoad modum* evitando excessum seu vitium *curiositatis* et defectum, seu vitium *neglegentiae* vel *pigritiae*, praesertim quoad scitu necessaria circa fidem et obligationes status.

Modestia morum vitat excessum et defectum in agendi modo externo quoad regulas urbanitatis et decentiae, dum *modestia cultus* moderatur modum sese vestiendi et ornandi.

Entrapelia moderatur usum iocorum et iucundae conversationis, vitando excessum quoad tempus iocandi et modum, et defectum, qui austeritatem tetricam sapit.

288 a. I. **Humilitas** concipi potest ut *virtus quaedam universalis*, quae tamquam modus quidam omni actui uniuscuiusque virtutis inesse debet, quatenus homo in omni actione sese subicit Deo ut legislatori immediato vel, in legibus humanis, mediato. Haec humilitas generalis *moderatur ergo appetitum propriae excellentiae in relatione ad Deum*.

Deus omni homini indidit appetitum excellentiae, qua homo vult aliqua ratione esse ut Deus³⁴), immo ei hunc imposuit finem, ut sese similem reddat Deo, bonitatem divinam recipiendo et manifestando, iamvero humilitatem exercere debet erga Deum eo, quod bonorum acquisitionem et sui quasi-deificationem obtinere nititur non vi propriae autonomiae, sed ea praecise ratione, quam Deus ei praestituit i. e. sese in omnibus subiciendo voluntati divinae.

Unde merito „Exercitia spiritalia“ S. Ignatii de Loyola, Secunda hebdomada, die 12. tres ponit „Modos“ seu „Gradus humilitatis“: primum, quo homo ita se demittit et humiliat, ut in nulla hypothesis transgrediatur mandatum sub gravi obligans; secundum, quo ita se demittit et humiliat, ut in nulla hypothesis velit transgredi mandatum sub levi obligans; tertium, qui proprie Christianus est, quo, quamquam nec sub gravi nec sub levi obligatus, eligit id, quod eum Verbo Incarnato quam simillimum reddat, videlicet: „ut ei magis actu similis fiam, volo et eligo magis paupertatem cum Christo paupere, quam divitias; opprobria cum Christo pleno opprobriis, quam honores; et magis desidero aestimari vanus (insipiens, inutile) et stultus pro Christo, qui prior habitus fuit pro tali, quam (aestimari) sapiens ac prudens in hoc mundo. In hoc tertio humilitatis gradu consistit mysterium perfectissimae deificationis Christianae, quo se homo, reiecta propria autonomia, plene submittit Dei voluntati sub gravi et sub levi praecipiente, immo per suum exemplum invitanti.

II. **Humilitas qua virtus specialis**, temperat hominis appetitum propriae excellentiae, ut plurimum, in relatione ad se ipsum et ad proximum.

1. **Relate ad se ipsum** ille habet virtutem humilitatis, qui a) se suasque perfectiones non pluris aestimat quam merentur casque Deo, omnis perfectionis fonti, attribuit; qui b) suam contingentiam et debilitatem, suos defectus secundum rei veritatem cognoscit et coram se agnoscit, et c) voluntatem habet atque fovet de se non aliter indicandi nisi secundum obiectivam rei veritatem, — quod utique valde difficile est et laboriosum amanti propriae excellentiae.

2. **Relate ad proximum** ille habet virtutem specialem humilitatis, qui a) desiderat, ut ab aliis non pluris aestimetur, quam meretur, b) qui externe ita agit et loquitur, ut facta et verba non plus perfectionis testentur, quam reipsa habet, c) qui — et hoc proprie Christianum est — desiderat, ut revera minoris aestimetur quam meretur, ad exemplum Verbi Incarnati.

31) „Eritis sicut dii“. (Gen. 3, 5.)

„*Medietas virtutis*” tenet humilitas 1. *vitando excessum* seu nimiam in defec-
tionem; quod accidit: *a.* si laeditur virtus magnanimitatis, quia etiam magna,
excelsa, ardua aggreditur, quando providentia divina talia ab homine susci-
pienda postulat, *b.* si quis honorem ab aliis non postulat, quando officii ratio,
i. e. bonum commune, id exposcit.

2. Medium virtutis humilitatis servatur *evitando defectum* demissionis per vi-
tium ambitionis et vanae gloriae seu inordinato appetitu aestimationis, famae,
honoris.

Grave peccatum contra humilitatem solum committitur per peccatum super-
biae, de quo n. 339, 2 a et b.

LIBER SEXTUS.

De peccatis¹⁾.

QUAESTIO PRIMA.

De natura et divisione peccati.

289. Notio. 1. *Peccatum* est actus humanus moraliter malus²⁾; sed omnis actus *humanus* actus liber est, et omnis actus *malus* est contra regulam morum, quae est lex divina; ideo peccatum definiri solet *libera transgressio legis Dei*.

a. *Libera*, quae fit ex praevia cognitione intellectus et cum consensu voluntatis: quod enim liberum non est, nullo modo in peccatum imputari potest. *Transgressio* significat quamcunque laesionem legis Dei, sive commissione sive omissione, sive corde, ore aut opere fit. *Legis Dei*: peccatum enim supponit legem eamque in conscientia obligantem, sive immediate a Deo sive ab homine lata est; sed cum non sit potestas nisi a Deo, omnis obligatio legis ultimo a Deo derivatur; ideo s. scriptura ait: *Peccatum est iniquitas* (ἀνομία)³⁾ eademque peccatum *praevaricationem*⁴⁾ atque *inoboedientiam*⁶⁾ appellat.

b. Peccatum differt ab *imperfectioe*. Tria geiura imperfectionum distinguissent, quorum primum continet imperfectiones negativas, duo posteriora positivas et *morales*, n. Imperfectio *negativa* dicitur *defectus* ulterioris perfectionis in actibus humanis e. g. amor Dei carens ea perfectione, quam habere posset: haec imperfectio omnibus actibus humanis natura sua inhaeret proindeque peccatum non est. β. Imperfectio *positiva* vel dicitur transgressio indeliberata legis divinae minoris momenti e. g. involuntaria distractio in oratione, indeliberatus excessus in risu vel iocis: haec imperfectio est leve peccatum materiale, cum sit actio prorsus involuntaria; γ. vel dicitur actio vel omissio, quae adversatur consilio e. g. non obsecundare inspirationi divinae, violare statuta communitatis, non oboedire dictamini rationis moventi ad moraliter meliora, omittere preces matutinas vel vespertinas etc. Imperfectiones istae, cum non sint contra legem Dei, per se non sunt peccata, attamen displicent Deo et merentur reprehensionem et, si deliberate committuntur, ratione motivi, propter quod consilium omittitur, raro erunt sine aliquo peccato sensualitatis, negligentiae, curiositatis,

¹⁾ S. Thomas 1. II. q. 71—89. S. Alphonsus 1. 5. π. 1—84. Suarez, De peccatis. Lugo, De poenitentia disp. 16. Greg. de Valentia, Commentar, scholast. II. disp. 6. A. Tanner, Theologia schol. II. disp. 4. Billot, De personali et originali peccato⁴ (Prati 1910). Lehmkuhl 1. n. 219—256. Kleutgen, Théologie der Vorzeit (Münster 1872) II. Von der Sünde. S. 404 ff. Chr. Pesch, Praelectiones dogm.³ (Friburgi 1911) IX. n. 429—556. Idem, Theologische Zeitfragen (Freiburg 1901). Das Wesen der Todsünde S. 47 ff. K. Frick, Der objektive Unterschied zwischen schwerer und läßlicher Sünde, ZkTh 13 (1889) 417 ff. Cathrein, Die läßliche Sünde (Freiburg 1926). Lercher, Inst. Theol. Dogm.³ 11, n. 640ss. Zimmermann, Läßliche Sünde und Andachtsbeichte (Innsbruck, Wien, München 1934).

²⁾ S. Th. I. 11. q. 71 a. 6.

³⁾ I. Ioan. 3, 4.

⁴⁾ Rom. 5, 14.

⁶⁾ Ibid. 5, 19.

acediae etc. Etenim lex naturae vetat, ne homo in actionibus suis ex motivo irrationabili se determinet; si ergo motivum, ob quod consilium omittitur, est irrationabile, omissio peccatum est.

Imperfectionem positivam, quae committitur per electionem minoris boni prae bono evidenter maiore vel non oboediendo invitationi divinae speciali, quidam putant esse peccatum veniale⁶⁾. — Certe non est nobilis animi dispositio semper minora sequi nec unquam inspirationi tali oboedire velle; ex altera vero parte neque peccatum statuendum est, nisi certo probetur. Talis autem probatio certa desideratur:

1. Intrinsecus non repugnat Deum tale consilium manifestare et nihilominus libertatem hominis non sub peccato obstringere. Proinde aliunde probari deberet adesse obligationem.

2. Si talem obligationem probant ex eo, quod neglectus inspirationis vel consilii involvat irreverentiam et ingratitude erga Deum, probandum esset, Deum semper maximum gradum reverentiae convenientem rei *sub peccato* exigere; nec ad Deum transferendus videtur exaggeratus conceptus urbanitatis, quo homines quandoque se offensos putant, si quis eorum invitationem non sequitur, quamvis ei libertatem reliquerint. — Porro dicunt caritatem sui ipsius sub peccato prohibere, quominus homo sibi damnum inferat quoad ultimum finem; respondetur hominem sub peccato quidem obligatum esse, ne finem suum amittat vel periculo eum amittendi se temere exponat; sed ut maiorem gradum gloriae assequatur, non obligatur sub peccato, nisi illud opus (sub veniali) praeceptum sit. — Denique si putant electionem boni minoris prae evidenter maiore non posse rationabilem esse, dicendum est: irrationabile esset, cognita maiore bonitate hanc non maioris aestimare amore affectivo, vel minus bonum eligere propter defectum bonitatis; sed irrationabile non est. minus bonum eligere propter ipsius intrinsecam bonitatem et honestatem, si secus nullo motivum pravum animum movet⁷⁾.

3. Talis imperfectio autem (quamvis ex natura sua non sit peccatum) *potest* esse peccatum: a. *negative*, per contemptum maioris boni; b. *per accidens*, ex motivo peccaminoso; c. *condicionale*, si quis ad perfectiora se obligavit.

2. Cum *offensa* in eo consistat, quod aliquid agatur contra alterius voluntatem, et *iniuria* in eo, quod aliquid fiat contra alterius ius, omne peccatum, quippe quod sit contra voluntatem supremi legislatoris, natura sua *offensa et iniuria est Deo irrogata*. Ideo omne peccatum dat Deo motivum displicentiae et ius puniendi agentem.

290. Condiciones ad peccatum requisitae. Tria igitur ad omne peccatum necessario requiruntur: a. *actio*, quae sit contra legem Dei, ideoque actio *mala*; b. *advertentia* mentis ad malitiam actionis et c. *consensus* voluntatis.

1. *Advertentia* ad malitiam actionis debet esse *actualis*, non sufficit interpretativa; sufficit autem imperfecta atque confusa; peccatum

°) *Vcrmccrsch-Crcusen* Summa I. n. 405 talem actum non dicit ratione sui peccaminosum, imo eum bonum manare affirmat; sed simul arbitratur «huiusmodi electione misceri affectum inordinatum, cui non potest sine peccato concedi*».

7) Cf. *Hürth S.J.* in *Grcgorianum*, 1924, p. 102 ss. S. *Thomas* De verit. q. 23 a. 8. ad 4; q. 3; in Ev. Matth. c. 19.

enim est libera transgressio legis divinae: sed haberi nequit actualis transgressio libera, quin aliquo modo actu ad eam advertatur.

a. Advertentia *interpretative* ea dicitur, quam quis habere potuit et debuit, reipsa autem ex involuntaria inconsideratione non habuit. — Ergo prorsus reiicienda est doctrina quorundam auctorum, qui censent in culpam imputari posse etiam illas actiones, quarum reipsa nulla est advertentia, modo haec adesse *potuerit et debuerit*. Sic affirmant homicidii reum esse venatorem, qui simul atque aliquid inter dumeta latens apprehendit, *nulla praemissa investigatione invincibiliter putans* esse feram, explodit et hominem occidit: etsi enim, aiunt, ad periculum occidendi hominem non advertat, ad illud advertere tamen potuisset et debuisset. Hoc tum praesertim evenire docent, cum homo etiam advertens non aliter egisset. Ideo affirmant eum *in se* (non solum in causa) peccare, qui habens pravam consuetudinem peierandi ex subito animi motu prorsus inadvertenter falso iurat

b Attamen non requiritur: a. ut sit *perfecta*, sed ad peccatum in genere sufficit *imperfecta*, β. Nec requiritur, ut advertentia *tamdiu duret*, quamdiu durat actio peccaminosa, sed sufficit, ut adsit, quando actio mala inchoatur, γ. Nec requiritur, ut sit *clara* et distincta, sed sufficit *confusa*, qua aut indistincte aut dubitando et suspicando cognoscitur rem esse malam (n. 46). δ. Nec requiritur, ut sit *reflexa*, qua peccans sibi conscius sit advertentiae ad malitiam actionis, sed sufficit *directa*, quae ex habituali et expedita peccati cognitione oritur. Sic sacerdos, qui contra castitatem peccat, vel religiosus, qui domi furtum committit, non excusatur a peccato sacrilegii, eo quod ad votum suum reflexe non attendat, ε. Nec requiritur explicita advertentia ad *offensam Dei*, sed satis est, ut peccans cognoscat rem esse malam seu esse contra conscientiam: eo ipso enim, quod hoc cognoscit, advertit etiam aliquo modo rem esse contrariam voluntati supremi legislatoris, quae per dictamen conscientiae nobis manifestatur; haec autem cognitio ad incurrendam Dei offensam sufficit.

2. Pari ratione actio nequit esse peccaminosa, nisi sit voluntaria vel in se vel saltem in causa; ergo nequit esse peccatum sine *consensu voluntatis*.

Qui ergo motus carnis vel stimulos passionum suarum, irae vel concupiscentiae, experitur, quin consentiat, non peccat, siquidem *non nocet sensus, nisi adsit consensus*: a consensu videlicet voluntatis sedulo distingui debet tum tentatio, qua quis ad peccatum allicitur, tum sensus delectationis, tum propensio naturalis appetitus sensitivi vel voluntatis in rem malam, tum denique delibatio mentis motiva peccandi vel non peccandi hinc inde perpendentis, quae omnia ipsum consensum peccaminosum praecedunt. Quod docent verba s. scripturae originem peccati exhibentis: *Unusquisque vero lentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum; peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem*0).

291. Ergo nullum est peccatum philosophicum, quod simul non sit *theologicum*, i. e. in hoc ordine rerum nulla est actio moraliter mala, quae non sit offensa Dei: quia impossibile est hominem ratione perfecte utentem Deum sine culpa ignorare et in actionibus suis ad Deum supremum legislatorem ne in confuso quidem advertere.*)

*) Huius sententia patroni sunt *Caictanus* et potissimum rigoristae *Concino Collet*, *Antoine* etc., quos alk gat ot refellit & *Alphonsus* n. 4.

·) Iac. 1, 14. 15.

a. Erant, qui affirmarent dari posse actiones moraliter malas, quae sint contra rectam rationem, quia sunt contra dictamen conscientiae, quin tamen sint offensae Dei, quia non cognoscantur esse contra legem Dei, in iis nempe, qui vel Deum ignorent vel de Deo eiusque lege, dum peccant, non cogitent. Horum doctrina ab ecclesia damnata est ut erronea¹⁰).

β. Sane peccatum philosophicum dicitur actio, quae sit et cognoscatur esse contra rectam rationem; peccatum theologicum autem actio, quae sit et cognoscatur esse contra voluntatem Dei; iam vero, qui per dictamen conscientiae cognoscit aliquid esse contra rectam rationem, eo ipso in confuso et implicite attamen actualiter cognoscit etiam illud esse contra voluntatem Dei; ergo nulla est actio, quae per dictamen conscientiae cognoscatur esse contra rectam rationem, quin simul confuse cognoscatur esse contra voluntatem Dei adeoque offensa Dei. Nam in hoc ordine providentiae fieri non potest, ut quis invincibiliter ignoret Deum, vel cognoscat aliquam actionem esse moraliter malam, quin simul saltem confuse cognoscat eam esse contra legem Dei, quia per conscientiam supremus legislator homini se manifestat; ergo in hoc ordine non est actio moraliter mala, quae non sit offensa Dei, id quod manifesto colligitur ex epistola s. Pauli ad Romanos¹¹)².

292. Divisio peccati. Peccatum multipliciter dividitur:

1. In *originale*, quod Adami voluntate commissum in posterum transfunditur; et *personale*, quod propria cuiusque hominis voluntate committitur.

2. In *attuale*, quod est actio vel omissio contra legem Dei; et *habituale*, quod est effectus ex peccato actuali in anima relictus et vocari solet *status peccati*.

Quae sequuntur divisiones, ad peccatum actuale pertinent.

3. In peccatum *commissionis*, quod est positio actionis prohibita contra praeceptum negativum, ut furtum; et *omissionis*, quod est omissio actionis praescriptae contra praeceptum affirmativum, ut omissio sacri.

4. In *externum*, quod verbo vel facto aliquo exteriori, et *internum*, quod sola mente et corde committitur: unde peccata etiam distinguuntur in peccata *cordis*, quae interiora, *oris*, quae verbo, et *operis*, quae actione externa perficiuntur.

Ideo a s. *Augustino* peccatum definitur *dictum* vel *factum* vel *concupitum* contra legem Dei aeternam¹³).

10) Damnata est ut erronea haec propositio (2) ab *Alexandro VIII.* (24. aug. 1690): *Peccatum philosophicum quantumvis grave in illo, qui Deum vel ignorat vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei neque aeterna poena dignum....* (D. 1290.) His non proscribitur sententia eorum, qui *hypothetice* docent, w *quis* re ipsa invincibili Dei ignorantia laboraret et de Deo invincibiliter ne implicite quidem cogitaret, dum actionem peragit, quam tamen advertit esse naturae rationali disconvenientem, non committere Dei offensam, quia impossibile est Deum offendi, quin aliquo modo cognoscatur Cf. *Viva* in hanc propositionem.

11) Cf. 1, 18 ss.; 2, 5 ss.

12) *Contra Faustum* l. 22. c. 27.

Sunt peccata, quae interius solo corde perficiuntur ut haeresis, odium. Haec peccata in sua specie completa sunt, etsi exterius non manifestantur. Sunt alia peccata, quae non sunt in sua specie perfecta, nisi exterius opere consummentur, ut sacrilegium, furtum, homicidium, fornicatio. In his peccatum internum e. g. propositum furandi ad externum se habet ut incompletum ad peccatum in sua specie completum. In utroque casu peccatum internum et externum ad eandem speciem obiectivam pertinent; dicuntur autem specie (entitative) ab invicem differre, quia modus peccandi solum intus veli diu externe essentialiter diversus et in confessione distincte declarandus est.

5. In peccatum *contra Deum*, quod est contra virtutes, quarum obiectum est ipse Deus, ut blasphemia; *contra proximum*, quod est contra virtutes, quae respiciunt proximum, ut furtum; *contra se ipsum*, quod est contra virtutes, quae proprias passiones moderantur, ut ebrietas et luxuria.

6. In peccatum *ignorantiae*, quod ex culpabili ignorantia; *infirmittatis*, quod ex passione voluntatem sollicitante; et *malitiae*, quod ex plena cognitione nulla trahente passione et ideo ex sola perversitate voluntatis procedit.

Non solum peccata malitiae, sed etiam infirmitatis et ignorantiae possunt esse *gravia peccata*. Quoad gradum quidem subiectivae malitiae haec tria peccatorum genera inter se differunt, quoad essentiam autem quodvis eorum potest esse grave et mortale. Et ignorantiae quidem peccata in re gravi gravia sunt, si ignorantia graviter culpabilis est; infirmitatis autem peccata in re gravi gravia, in re levi levia sunt. Experientia constat magnam partem peccatorum mortalium peccata infirmitatis esse.

7. Peccatum *mortale* (grave) illud dicitur, quod hominem avertit a Deo, fine ultimo, quod animae mortem infert, eo quod illam gratia sanctificante privat, quod per se poena aeterna dignum est; peccatum *veniale* (leve) illud dicitur, quod hominem a Deo non avertit, quod mortem animae non infert, quod non poenam aeternam sed solum temporalem meretur.

Peccatum proprie est *mortale*; inde mortale et veniale non sunt proprio sensu species alicuius peccati in genere.

8. In *materiale*, quod est transgressio legis involuntaria ideoque ad culpam non imputabilis; et *formale*, quod est transgressio legis voluntaria ideoque imputabilis ad culpam.

Peccatum materiale seu *obicitive* sumptum *legi* tantum opponitur; peccatum formale seu *subiective* sumptum *legi et conscientiae* opponitur. Duplici modo fieri potest, ut peccatum maneat solum materiale: aut quia actus non est humanus, ut si plene ebrius rem malam facit, aut quia actus in se humanus quidem est, sed agens ignorat eum esse contra legem, ut si quis abstinentiam violat ignorans esse diem abstinentiae.

9. In *carnale*, quod consistit in delectatione inordinata carnis ut gula, ebrietas, luxuria; et *spirituale*, quod consistit in delectatione inordinata mentis ut odium, superbia, invidia, avaritia¹³).

¹³ Non eodem sensu *opera carnis intelligit* s. Paulus, quippe qui etiam idolatriam, iram, inimicitiam etc. inter opera carnis recenseat (Gal. 5, 19 ss.). Ipse nomine *carnis* potius intelligit naturam humanam peccato originali corruptam et in peccata propensam. Cf. Gal. 5, 13. Iô. 1 Cor. 3, 3.

10. In *proprium*, quod est actus (omissio) ipsius peccantis, et *alienum*, quod est actus (omissio) alterius, nobis tamen imputatur ratione scandali, inductionis, cooperationis.

Haec distinctio ita exponenda est, ut aliud dicatur peccatum proprium tantum, aliud alienum et proprium simul, quia peccatum, quod ab alio committitur, ratione scandali etc. nobis proprium fit.

293. De peccato omissionis. Peccatum omissionis committi potest omissione actus praecepti interni, ut si non impletur praeceptum elicendi actum fidei, caritatis; vel omissione actus praecepti externi, ut si non impletur praeceptum audiendi sacrum, dandi eleemosynam. De omissione externa hic sermo est.

1. Peccatum *internum* omissionis externae committitur, quando deliberate appetitur causa futurae omissionis; *externa omissio* tunc fit quando instat tempus implendi praecepti.

Si quis se tradat somno, ita ut praevideat se propterea non posse audire sacrum praeceptum mox celebrandum, *internum* peccatum omissionis committit, quando se tradit somno; *externae* omissionis reus est, quando occurrit tempus audiendi sacri, etsi tunc rationis compos non sit. Hinc si occurrente tempore sacri evigilet et sacrum audiat, interni peccati omissionis, minime vero externae omissionis reus est.

2. Omissio externa in *causa voluntaria* habet rationem peccati, si is, qui causam posuit, interim voluntatem suam non retractavit; quodsi voluntatem retractavit, externa omissio non est peccatum, sed tantum effectus peccati.

Si quis se committit itineri, praevidens se hoc modo non posse audire sacrum, et in itinere ante tempus, quo praeceptum amplius impleri nequit, malam voluntatem revocat, eo quod vellet audire sacrum si posset, omissio externa non est amplius peccatum, quia non est amplius voluntaria nec in se nec in causa quam auferre vellet, si posset.

3. Actiones, quae tempore omissionis actus praecepti fiunt, malae evadunt, si sunt causae omissionis actus praecepti; malae autem non fiunt, si non sunt causae omissionis, sed ad eam mere concomitante; se habent.

Si quis statuit omittere sacrum praeceptum, irt domi studio vacet, studium fit moraliter malum, quia est causa voluntaria peccaminosae omissionis; si quis statuit omittere sacrum ex alia causa indebita et postea, ne domi sit otiosus, tempore missae studio vacat, studium non est moraliter malum.

4. Malitia, quam contrahit actio, quae est causa omissionis, non est ab omissione distincta, sed est ipsa malitia omissionis: contrahit enim malitiam illius peccati, cuius ipsa est causa.

Si ergo actio, quae causa omissionis est, in se mala est, duplex, si indifferens vel bona est, unum peccatum committitur. Sic si quis omittit sacrum, ut libros prohibitos legat, duo, si omittit sacrum, ut studiis licitis se occupet, unum peccatum committit

QUAESTIO SECUNDA.

De distinctione peccatorum.

Triplex *distinctio* peccatorum notanda est: theologica, specifica et numerica. Peccata *theologice* differunt ex diversa relatione ad finem ultimum, *specifice* ex obiecto morali, in quod humana voluntas fertur, *numerice* ex morali multiplicitate actuum et obiectorum¹⁴⁾.⁶

Articulus primus.

De distinctione peccatorum theologica.

294. Quae sit. *Distinctio theologica* ex peccatorum natura essentialiter diversa desumitur: quare theologice peccata distinguuntur in *gravia* seu *mortalia* et in *levia* seu *venialia*.

a. Theologica haec distinctio nuncupatur, quia oritur ex consideratione peccati, qua hoc ad Deum refertur: peccatum enim mortale hominem a Deo avertit, peccatum autem veniale a Deo non avertit. Quare haec duo peccata toto genere ab invicem differunt.

b. Peccatum *mortale* aut *veniale* dicitur ex effectu, quem producit in ordine gratiae; *grave* aut *leve* dicitur ex oppositione ad ordinem moralem, qui a gravibus notabiliter, a levibus leviter tantum violatur.

§ 1. De discrimine peccati mortalis et venialis.

295. De utriusque discrimine. Non omnia peccata sunt mortalia, sed alia *natura sua* mortalia, alia venialia sunt.

1. Essentiale discrimen inter peccatum mortale et veniale negabant: *a. Iovinianus* asserens omnia peccata esse aequalia; *b. Pclagiani* affirmantes per quodvis peccatum amitti gratiam sanctificantem; *c. Wiclif* asserens sola peccata praedestinatorum esse venialia, quia illis condonantur; *d. Protestantes* asserentes vel cum Lutero peccata infidelium esse mortalia, fidelium vero peccata esse venialia. excepto infidelitatis peccato, vel cum Calvino fidelium peccata esse venialia, non quia mortem non mereantur, sed quia eis non imputentur; *e. Baius* affirmans nullum esse peccatum ex natura sua veniale sed omne peccatum mereri poenam aeternam.

2. Discrimen evincitur *a. ex s. scriptura*. Alia peccata comparantur rebus levissimis, alia autem rebus gravissimis et maximis: *culici* et *camelo^{TM}*, *festucae* et *trabi^{TM}*; atqui his comparisonibus significatur quaedam peccata natura sua aliis longe minora esse. — Insuper sunt peccata, quae a regno Dei excludant¹⁷⁾, et peccata, quae etiam a iustis committuntur, quin desinant esse iusti: *Non esi*

14) Haec triplex distinctio peccatorum ideo attentenda est, quia secundum voluntatem Christi sacramentum poenitentiae instituentis omnia peccata gravia secundum speciem, numerum, circumstantias speciem mutantem in confessione accusari debent Cf. Cone. Trid. sess. XIV. c. 3 (D. 899); C. I. C. cn. 901.

16) Matth. 23, 24.

1β) Luc. 6. 41 s.

17) 1. Cor. 6. 9s.

homo iustus in terra, qui faciat bonum et non peccet' ; si dixerimus, quoniam peccalu/n non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est'a); in multis enim offendimus omnes¹⁸⁾: atqui peccata, quae a regno Dei excludunt, sunt mortalia, peccata vero, quae iustitiam non excludunt, non possunt esse nisi venialia²¹⁾.

Hoc discrimen esse *ex ipsa natura* peccatorum, non ex circumstantiis externis praedestinationis, electionis vel fidei, elucet ex ipsis verbis s. scripturae; sic. 1. Cor. 6, 9 *omnes* fornicarii etc., sine respectu ad fidem vel infidelitatem, electionem, excludentur a regno Dei; Matth. 25, 41 ipsi fideles ob peccata non remissa damnantur; et cum electio vel reprobatio sit occulta hominibus, quomodo venialia a mortalibus discernentur?

b. Ex indicio ecclesiae. Concilium tridentinum damnavit protestantium doctrinam²²⁾ insuper damnata est propositio 20. inter baianas-1): *Nullum est peccatum ex natura sua veniale, sed omne peccatum meretur poenam aeternam* Implicite hoc discrimen traditur hinc quidem dogmate de inferno, poena aeterna pro peccatis mortalibus in vita non expiatis, inde vero dogmate de purgatorio, poena temporali pro peccatis venialibus non deletis.

c. Ex ratione: Quaedam peccata ex natura sua tam parva sunt, ut incredibile sit ea ordinem moralem notabiliter laedere, amicitiam divinam solvere et poenam mereri aeternam, ut verbum aliquod otiosum, furtum unius oboli; ergo non omnia sunt mortalia, sed sunt quaedam peccata ex obiecto suo levia. Ideo s. *Augustinus:* »Quid absurdus, quid insanius dici potest, quam ut ille, qui aliquando immoderatus riserit, et ille, qui patriam truculentius incenderit, peccasse iudicentur aequaliter... Aut si propterea sunt paria, quia utraque delicta sunt, mures et elephantes pares sunt, quia utraque sunt animalia, muscae et aquilae, quia utraque volatilia»²³⁾*

296. Criteria discernendi inter peccata gravia et levia. Quamvis plurimum intersit, ut determinetur, quatenam peccata objective sint gravia, quatenam levia, id tamen de omnibus definire non solum difficile sed etiam impossibile est. Quocirca in hac re caute procedendum est; nunquam vero grave peccatum affirmari debet, si de eo certo non constat. *Criteria* alia sunt externa, alia interna ex ipsa rei natura desumpta.

7. *Criteria externa, a. S. scriptura:* peccata, quae in sacris litteris dicuntur *excludere a regno coelorum, abominabilia, a Deo odio haberi, poena aeterna vel morte digna*, item peccata, quae adiunctam habent *maledictionem* explicitam vel implicitam (vae!), mortalia sunt.

Ubi agitur de legibus positivis, gravis poena ab ecclesia in transgressores sancita ut excommunicatio, privatio sepulturae ecclesiasiticae est signum legis sub gravi obligantis.

18) Eccl. 7, 21.

10) 1. Ioann. 1, 8.

20) Iac. 3, 2.

2Q) Ad hanc rem demonstrandam inefficax est argumentum desumptum ex Prov. 24, 16: *Septies cadet iustus:* sermo enim non est de lapsu in peccatum, sed de lapsu in miseriam, in quam iustus ex insidiis impiorum casurus est. a quibus tamen cum auxilio Dei semper iterum surrecturus est.

<<) D. 804. 833, cf. etiam 107.

<<) D. 1020.

24) Epist. 104. c. 4. n. 130.

b. *Definitiones* Romanorum Pontificum vel conciliorum generalium.

c. *Doctrina* ss. patrum ac theologorum: quod enim communis eorum sententia declarat mortale, eiusmodi habendum est.

2. *Criteria interna ex ipsa rei natura.* Quodsi nullum exstat critérium externum, ex quo gravitas peccati determinari possit, attendendum est ad obiectum et finem obligationis. Si agitur de re seu de bono magni momenti, quod per peccatum notabiliter laeditur, ipsum dicendum est grave; ideo peccata, quae cedunt *a.* in gravem Dei iniuriam; *β.* in grave damnum generis humani, ecclesiae, reipublicae; *γ.* in grave damnum proximi sive spirituale sive corporale; *δ.* in grave damnum propriae salutis sive spiritualis sive corporalis — gravia sunt.

297. Corollarium: Tres classes peccatorum. Ratione habita gravitatis obiecti peccata in tres classes dividuntur:

1. *Peccata ex toto genere gravia* ea dicuntur, quae spectato obiecto semper gravia sunt. Haec *non* admittunt *parvitatem materiae* ac proinde solum ex imperfectione actus vel ex conscientia erronea fieri possunt levia.

In his ergo peccatis ratio inordinationis gravis invenitur *in toto genere*; ita peccata, quibus directe negatur vel laeditur perfectio divina (peccata directa contra virtutes theologicas: blasphemia, periurium simonia iuris divini); peccata, quae sunt contra existentiam generis humani (luxuria directa) vel contra existentiam individui humani (homicidium); peccata, quae praeiudicium totius institutionis secum ferunt (sacramenta nulliter administrata, laesio sigilli directa vel ieiunii eucharistici). Haec omnia laedunt bonum indivisibile; ideo non admittunt parvitatem materiae, i. e. gravitas non minuitur cum diminutione materiae.

2. *Peccata ex toto genere levia* ea dicuntur, quae spectato obiecto, quamdiu intra eandem speciem manent, semper levia sunt. Haec *nequeunt fieri gravia*, nisi ex conscientia erronea aut ex circumstantia, quae speciem mutet.

Ex toto genere levia sunt illa peccata, quae aut continent excessum in actione ex se bona vel indifferenti ut excessus in cibo, in potu non inebriante, in somno, in risu etc. aut sunt actiones in se quidem malae, quae tamen ordinem moralem graviter non laedunt nec bonum morale notabiliter impediunt ut mendacium officiosum, vana cogitatio.

3. *Peccata ex genere suo gravia* ea dicuntur, quae spectato obiecto per se gravia, sed in materia levi levia sunt. Haec admittunt *parvitatem materiae* et proinde intra suam speciem in materia gravi gravia, in materia levi levia sunt.

a. Parvitas materiae in illis peccatis datur, quibus laeditur bonum finitum divisibile: in his enim materia adeo decrescere potest, ut non amplius censi possit gravis ut in furto oboli. Ideo peccata contra cultum Deo debitum admittunt parvitatem materiae, quia cultus, quem nos Deo exhibemus, bonum est finitum et divisibile, quod pro ratione materiae maius et minus esse potest. — Item peccata sacrilegii realis et localis, quia sanctitas rei vel loci bonum finitum et divisibile est, maius vel minus pro ratione materiae est etc.²¹⁵).

²¹⁵) *Sporer-Bierbaum*, Theologia mor. decal, et sacram. I. tract. 1. n. 272 ss

b. Magna vel parva materia prudenti iudicio determinanda est, ad quod iudicium formandum haec tria considerari debent: *a.* res ipsa secundum se, num sit aliquod magnum vel parvum; *β.* res in comparatione ad totum, quod praecipitur, utrum sit notabilis necne; *γ.* res, in ordine ad finem praecepti, num ad promovendum finem per praeceptum intentum multum vel parvum conducat. In praeceptis, quae determinatam materiam sub gravi praescribunt, normae instar statui potest quartam partem materiae determinatae esse notabilem, partem vero quarta minorem ex parvitate materiae esse venialem, nisi secundum se vel ratione finis intenti dicenda sit notabilis.

§ 2. De peccato mortali.

298. Essentia peccati mortalis. Peccatum mortale complures notas in se continet (n. 292). Quaeritur, quaenam eius essentiam constituat, ex qua aliae veluti ex communi principio deriventur. Quoniam peccatum subjective et obiective considerari potest, dupliciter eius essentia determinanda est.

Probe notari debet, peccatum esse actum moralem, qui suapte natura duplex elementum continet, *obiectivum*, quod est actio peccaminosa in se considerata, actio scilicet legi morali ideoque ordini morali repugnans, et elementum *subiectivum*, quod in cognitione mentis et consensu voluntatis consistit

1. *Subjective* spectatum est actus voluntatis, quo homo Deum, summum bonum et finem ultimum, aversatur et creaturam (bonum creatum) finem ultimum sibi eligit, seu quod eodem redit, est actus voluntatis, quo homo amorem super omnia a Deo summo bono retrahit atque in bonum creatum transfert.

a. Primaria et essentialis relatio, qua homo ad Deum ordinatur, in hoc consistit, quod Deum, summum bonum, finem suum ultimum constituit, propria voluntate ei se subiicit eumque omnibus bonis creatis anteponit atque hoc ipso super omnia diligit; hinc amor appetitiae summus, quo homo Deum, summum bonum et finem ultimum, amplectitur, essentialem hominis relationem ad Deum constituit. Peccatum mortale formaliter opponitur amori Dei super omnia. In omnibus peccatis mortalibus id accidit, ut homini obversetur bonum creatum, ad quod amandum atque eligendum sollicitatur; mens intelligit hoc absolute prohibitum esse, adeo ut simul cum amore Dei eiusque amicitia consistere non possit, et nihilominus spreto amore Dei voluntarie eligit amorem creaturae. Omnia ergo peccata mortalia primario et essentialiter adversantur amori Dei super omnia hominemque separant a fine suo ultimo; et cum gratia sanctificans in praesenti ordine inseparabiliter cum hoc amore Dei connexa sit, reiecto amore necessarie etiam ipsa destruitur.

b. Dupliciter homo se avertere potest a Deo, fine suo: *explicite* et formaliter, quod fit in peccato odii Dei; *implicite* et virtualiter, quando explicite quidem solum se convertit ad creaturam et nollet, si fieri posset, averti a Deo, hoc ipso tamen, quod deliberate eligit peccatum, cognoscens illud repugnare amor» divino et conjunctioni cum Deo, implicite et virtualiter eligit etiam aversionem a Deo.

c. Creatura, in qua finem suum ultimum constituit, est ipse peccator seu bonum proprium peccatoris: particularis enim creatura, quam peccator Deo praefert, diversa est, ultima autem ratio, ob quam Deo illam praefert, est bonum proprium, adeo ut peccator amori Dei super omnia substituat amorem sui supra Deum.

2. *Obiective* peccatum mortale est actio, quae ordinem moralem et legem divinam graviter laedit seu est actio, quae notabiliter laedit bonum morale, ad quod tuendum ordo moralis lege a Deo sancitus est.

a. Lex divina eo tendit, ut servetur ordo moralis. Ad hunc finem obtinendum lex absolute exigit ea, sine quibus ordo moralis servari non posset, et absolute prohibet ea, per quae idem ordo perturbaretur. Violatio legis, quae ad servandum ordinem necessaria est, peccatum mortale constituit.

b. Cum ordo moralis diversis illis relationibus componatur, quibus homo refertur ad Deum, ad seipsum et ad proximos, lex divina necessario prohibet ea, quae, si licita essent, subverterent hominis relationem essentialem ad Deum, ut est haeresis, blasphemia, periurium, sacrilegium, vel relationem essentialem ad seipsum, ut est ebrietas, mollities, vel relationem essentialem ad proximos, ut est homicidium, furtum, adulterium.

299. Effectus peccati mortalis. 1. *Amissio gratiae sanctificantis.* Homo iustus ad Deum, finem supernaturalem, habitualiter conversus est per gratiam sanctificantem; eo ipso igitur, quod a Deo se avertit, amittit *gratiam sanctificantem*, quam amissionem consequitur *amissio virtutum infusarum et donorum*, quae veluti ornamenta gratiam sanctificantem comitantur. Cum privatio gratiae sanctificantis dicatur macula, patet peccatum mortale in animam inducere *maculam peccati*.

Attamen habitus infusi *fidei* et *spei* non per quodvis peccatum mortale destruntur, id quod constat ex concilio tridentino²⁶), ut suo loco dicitur.

2. *Reatus culpae*, qui est status tum repudiatæ amicitiae tum iniuriae in Deum commissæ. Hic reatus ergo est voluntarius et est detestandus et per poenitentiam auferendus.

3. *Reatus poenae*, qui est ius Dei infligendi poenam congruam, i. e. tum subtractionem amicitiae Dei (poena damni) tum compensationem aliquam et medicinam pro conversione ad creaturas (poena sensus et poenae temporales). Huic iuri Dei respondet ex parte hominis debitum sustinendi poenam. Hic ergo reatus non est homini voluntarius, nec detestandus, sed approbandus et ferendus. Inde patet, etiam sublato reatu culpæ, manere posse reatum poenae temporalis.

4. *Amissio omnium meritorum, impossibilitas nova merita acquirendi et specialis indignitas obtinendi gratias actuales.*

§ 3. De peccato veniali.

500. Essentia peccati venialis. 1. *Subiective* peccatum veniale est actus voluntatis, quo homo contra voluntatem Dei bonum creatum diligit, quin tamen Deo illud praeferat atque finem ultimum constituat.

In omni peccato veniali observatur homini bonum creatum, ad quod amandum sollicitatur. Intelligit ipse se illud amare atque eligere non posse, quin agat contra Dei voluntatem eique displiceat, sed simul intelligit illius boni amorem a Deo non avertere eiusque amicitiam non solvere. Quod si illud reipsa eligit, ita tamen dispositus est, ut nunquam eligeret, si ideo a fine ultimo atque a Dei amore excideret. Retinet ergo essentialem et necessariam relationem ad finem ultimum, cum amorem Dei super omnia conservet.

*«) D. 838. Cf. 1. Cor. 13, 2; Iac. 2. 14.

2. *Obiective* peccatum veniale est actio, quae ordinem moralem et legem divinam leviter tantum violat, seu est actio, quae notabiliter non laedit bonum morale, ad quod tuendum ordo moralis lege a Deo sancitus est.

a. Exigit Deus, ut ordo moralis omni ex parte illaesus servetur. Iam vero actio, quae hunc ordinem non perturbat quidem, ei tamen aliquatenus adversatur, seu actio, quae bonum per exactam observationem ordinis moralis obtinendum non notabiliter, sed tamen leviter impedit, constituit peccatum veniale.

b. Dupliciter fieri potest, ut actio aliqua ordinem moralem parumper laedat, nec tamen essentialiter perturbet: a. *ex ipso obiecto*, quod natura sua eiusmodi est, ut ordinem subvertere non possit ut mendacium non nocivum, voluntaria distractio in oratione; β. *ex imperfectione actus*, quando nempe homo ponit actum etiam graviter inordinatum, sed cum semiplena tantum advertentia: repugnat enim, quod homo de ultimo fine amittendo statuat per actum solum semideliberatum.

c. Ergo vere dicitur *duo esse genera peccatorum venialium*, alia quae *ex ipso obiecto* vel ex parvitate materiae venialia sunt, alia quae *ex imperfectione actus* venialia sunt.

Nota 1. *Venialia dicuntur*, non quia veniam accipiunt: hoc enim per misericordiam Dei etiam mortalibus convenit, sed quia natura sua veniam accipere possunt et, si sola manent, veniam accipere debent; mortalia econtra considerata eorum natura non sunt remissibilia. Mortalia enim gratiam destruunt; venialia vero gratiam non destruunt; unde fit, ut homo pro his satisfacere possit, pro illis per se non possit; insuper mortalia poena aeterna digna sunt, venialia solum poena temporali; unde fit, ut horum poena finem habere debeat.

Nota 2. Est doctrina s. *Thomae* peccatum veniale non esse contra, sed *praeter legem Dei*¹⁾. Quod ut rite intelligatur, notandum est peccatum duplici modo contra legem esse posse: vel solum contra aliquod praeceptum legis, vel contra praeceptum et finem legis. Priore sensu tum peccatum mortale tum veniale contra legem est; altero autem sensu solum peccatum mortale contra legem Dei est, quia ipsum solum exstinguit caritatem, quae est finis legis. Veniale autem peccatum, quippe quod caritatem non exstinguat, non contra, sed praeter legem Dei esse dicitur.

Nota 3. S. *Thomas* affirmat, mortale peccatum versari circa *ultimum finem*, veniale vero circa ea, *quae sunt ad finem*²⁾). Haec verba non possunt ita intelligi, quod proximum obiectum actus graviter peccaminosi semper sit finis ultimus, summum bonum, proximum vero obiectum actus leviter peccaminosi semper sit aliquod medium ad finem ultimum, bonum nempe creatum, cum manifesto sint peccata mortalia, quae proxime versantur circa media ad finem ut homicidium, furtum, et sint peccata (saltem ex imperfectione actus venialia) quae proxime versantur circa ipsum Deum ut actus semideliberati infidelitatis, desperationis, odii. Sensus igitur hic est, quod peccatum mortale est inordinatio circa finem, quia destruit debitum ordinem seu coniunctionem cum ultimo fine; peccatum veniale est inordinatio circa media, quia voluntas nimis adhaeret rebus creatis, quin tamen ab ultimo fine recedat.

501. Effectus peccati venialis negative et positive considerari possunt.

2⁾) De malo q. 7. a. 1. ad 1.

2«) n. n. q. 24. a. 10.

1. *Negative, a.* Peccatum veniale *gratiam sanctificantem non exstinguit*: etenim debitam unionem cum Deo non aufert; insuper si eam extinguere posset, aut ultimum veniale fieret mortale, aut ex multis venialibus exurgeret mortale; quae cum repugnantiam contineant, peccatum veniale, utcunque quoad gradum vel numerum crescat, gratiam sanctificantem auferre nequit.

b. Neque eam minuit: etenim si peccatum veniale vim haberet minuendi gratiam sanctificantem, multiplicatis venialibus gratia tandem penitus exstingueretur, quod per venialia fieri nequit.

Quoniam vero cum gratia sanctificante *caritas habitualis, virtutes infusae* et *dona Spiritus Sancti* indissolubili nexu cohaerent, adeo ut non solum una cum gratia acquirantur et amittantur, sed etiam augeantur, patet neque ista per peccatum veniale ullatenus minui. Tandem nec *merita* iam acquisita nec *gloriam* eis convenientem peccatum veniale ullo modo diminuit.

c. Neque maculam in animam inducit: cum enim macula peccati in privatione gratiae sanctificantis consistat, peccatum veniale, quod gratiam nec aufert nec minuit, maculam causare non potest. Quare si etiam peccatum veniale macula animae dicitur et pulveri ac sordibus comparatur, quae vultui hominis aspersa eius pulchritudinem deturpant, id non de detrimento gratiae per peccatum veniale causato, sed vel de reatu culpae vel de reatu poenae intelligendum est.

2. *Positive, a. Imminuit fervorem caritatis.* Fervore caritatis designatur non solum promptitudo et facilitas eliciendi actus ferventes caritatis, sed etiam promptitudo et facilitas exercendi actus cuiuscumque virtutis plus minusve intensos: per actus enim virtutum fervet caritas in homine iusto. Iam vero cum peccatum veniale impediat et imminuat exercitium virtutum, eo ipso imminuit fervorem caritatis; et cum fervori opponatur tepiditas, peccatum veniale dicitur *inducere tepiditatem*.

b. Inducit reatum culpae: nam etiam peccatum veniale Deo praebet iustam causam displicentiae et indignationis, quae tamen amicitiam divinam non solvit; aliam ergo inordinationem et offensam infert ac peccatum mortale.

c. Inducit reatum poenae, non quidem damni, quae respondet peccato, prout est aversio a Deo, sed solum poenam sensus in purgatorio luendam et dilationem visionis Dei.

d. Ad peccatum mortale paulatim disponit, eo quod virtutes *acquisitas* debilitat, motus concupiscentiae magis excitat ac tandem efficit, ut Deus graviores tentationes permittat et gratias actuales rarius concedat.

§ 4. De peccato habituali.

302. De peccato habituali mortali. *Peccatum habituale* est peccatum, quod ex quovis peccato mortali in anima remanet, donec condonetur; illud autem, quod ex actu peccati in anima remanet, est: *a. habitualis aversio a Deo; b. reatus culpae; c. voluntaria privatio gratiae sanctificantis*; quare in his peccatum habituale consistit.

1. A peccato actuali distinguendum esse peccatum habituale, quod post actum remanet in anima, patet:

a. Homo actu dicitur peccator etiam actione mala iam diu peracta; sed ex solo actu peccandi non posset dici peccator, nisi ab actu aliquid relinqueretur in anima.

b. Idem innuit multis in locis s. *scriptura*: *Et scitis, quia ille apparuit, ut tolleret peccata nostra*²⁰⁾; atqui non actus malus, quia iam transiit, sed peccatum, quod ad modum habitus animae inhaeret, postea tollitur. *A peccato meo munda me*³⁾; non ab actu peccati iam transacto, sed a peccato adhuc in anima haerente propheta mundari postulat. *Et dimitte nobis debita nostra*³⁾; solum peccata habitualia ex actualibus contracta vocari possunt *debita*.

2. Essentia seu formalis ratio peccati habitualis consistit *in habituali aversione a Deo, fine ultimo*, quae post actum peccati manet: manet enim homo a Deo aversus, donec per conversionem ad Deum redeat. Sed etiam offensa et iniuria Deo illata manet homini imputabilis, donec remissa sit; quare peccatum habituale recte consistere dicitur *in reatu culpae*, quo homini post peccatum incumbit necessitas habendi Deum offensum eiusque indignationem ferendi. Quia in hoc ordine supernaturali conversio ad Deum, finem ultimum, consistit in gratia sanctificante, ideoque aversio a fine ultimo in voluntaria privatione gratiae sanctificantis, quae voluntaria privatio usque ad conversionem manet, peccatum habituale etiam consistere dicitur *in voluntaria privatione gratiae sanctificantis*.

3. Peccatum mortale inducit *maculam* in animam: etenim s. *scriptura* saepius loquitur de macula, qua peccator constituitur immundus, inquinatus, sordidus: *Usque in praesentem diem macula huius sceleris in nobis permanet*³⁾). Macula a peccato mortali in anima relictam in praesenti ordine consistit in voluntaria privatione nitoris gratiae, quae a peccato actuali causatur.

303. De peccato habituali veniali, a. Esse peccatum habituale veniale ex iisdem rationibus constat, ex quibus peccatum habituale mortale demonstratur: nam etiam iusti se ipsos dicunt *peccatores*³³⁾ et se ab omni *peccato mundari*^P

b. Consistit in peccato actuali praeterito adhuc permanente, donec revocetur ac remittatur. Per peccatum actuale privatur voluntas debita rectitudine cum ordine morali, cum nimis adhaereat bono creato; iam vero haec privatio in voluntatem per peccatum inducta permanet, donec per poenitentiam retractetur et peccatum remittatur.

20) 1. Ioan. 3, 5.

31) Ps. 50, 5.

32) Matth. 6, 12.

Io. 22, 17. Cf. 1er. 2. 22; Ephes. 5, 27; Tit. 1, 15.

33) 1. Ioan. 1, 8.

34) Ibid. 1, 7.

Articulus secundus.

De distinctione specifica.

504. Declarationes. 1. Esse peccata specificè distincta, certum est ex praecepto Christi, quo iubemur peccata in specie infima confiteri. Ex hoc praecepto simul momentum practicum huius quaestionis intelligitur; eo enim tota dirigitur, ut confessarius iuvare possit poenitentem in instituenda confessione peccatorum mortalium secundum speciem et numerum.

Peccatum dupliciter considerari potest, primo prout est actus humanus, et deinde prout est actus humanus moraliter *malus*, qui consistit in privatione seu caret debita forma; sed quocunque modo consideretur, patet esse peccata specificè diversa. Et sane non solum obiecta peccatorum, sed etiam formae, quibus carent actus mali, essentialiter diversae sunt: formae enim, quibus carent actus peccaminosi, sunt virtutes oppositae vel relationes convenientiae cum praeceptis, quae laeduntur. Sed cum actus specificentur ab obiectis et privationes speciem accipiant a formis, quibus opponuntur, patet actus humanos moraliter malos seu peccata esse specificè diversa.

2. Iam quaeritur, quaenam sit norma, secundum quam peccata specificè distinguantur. Non omnes eandem normam assignant.

a. *S. Thomas* specificam distinctionem repetit ex peccatorum obiectis formaliter diversis: *ea peccata specificè differunt, quae versantur circa obiecta formaliter diversa*: actus enim humani speciem suam accipiunt ab obiecto (16).

b. *Scotus* eam desumit ex virtutibus diversis, quibus peccata opponuntur: *ea peccata specificè differunt, quae opponuntur diversis virtutibus*: privatio rectitudinis enim speciem accipit a forma opposita, quae in hoc casu est virtus (30).

c. *Vasquez* eam desumit ex legibus diversis, quibus peccata adversantur: *ea peccata specificè differunt, quae opponuntur praeceptis moraliter diversis*: peccatum enim consistit in privatione convenientiae cum praecepto, quod per peccatum violatur (17).

Tres istae normae specificè distinguendi peccata reipsa ab invicem non differunt, sed alia aliam explicat et perficit: virtutes enim sunt diversae, prout earum obiecta diversa sunt, et leges sunt diversae, prout diversas virtutes respiciunt; ideo recte dici potest: peccata proxime distinctionem specificam accipiunt a virtutibus vel a praeceptis, quibus opponuntur, remote ab obiectis, ad quae referuntur. Et sane odium proximi et furtum sunt peccata specificè distincta, vel quia versantur circa obiecta moraliter diversa, nempe personam proximi et bona proximi, vel quia opponuntur virtutibus essentialiter diversis, nempe caritati et iustitiae, vel quia adversantur praeceptis formaliter diversis, nempe praecepto caritatis et septimo decalogi praecepto.

505. Norma ex virtutibus desumpta. Quoniam autem normarum istarum facilius est illa, quam proponit Scotus, eam enucleatius exponam.

«) I. II. q. 72. a. 1

3β) In 2. dist. 37. q. I. n. 9.

37) Disputationum in I. II. s. Thomae disp. 98. c. 2.

Ceterum regulae sequentes generales tantum normas specificè distinguendi peccata suppeditant; quatenus autem peccata in particulari opponantur virtutibus specificè diversis, infra exponendum erit, ubi de praeceptis sermo est.

1. Illa peccata sunt specificè diversa, quae opponuntur *virtutibus diversis*.

a. Ergo haereas, desperatio ei odium Dei sunt peccata specie obiectiva diversa, quia sunt contra tres virtutes theologicas inter se diversas: periurium, furtum et mendacium sunt specificè diversa, quia opponuntur virtutibus diversis, nempe religioni, iustitiae et veracitati.

b. Si unus actus est contra plures virtutes specie diversas, plura pariter peccata specie diversa in se continet, sic occisio sacerdotis duo peccata continet, alterum contra iustitiam, alterum contra religionem; et peccatum carnale sacerdotis cum consanguinea coniugata quatuor peccata continet, contra castitatem, religionem, iustitiam et pietatem.

2. Illa peccata sunt specificè diversa, quae eidem virtuti moraliter *diverso modo* opponuntur: quandoque enim obiectum virtutis adeo universale est, ut in se contineat plura obiecta in morali aestimatione diversa, ideo etiam praecepta diversa eiusdem virtutis existunt. Sic obiectum iustitiae est moraliter diversum, prout diversa sunt bona proximi, scilicet vita, fama, honor vel divitiae; ideo etiam diversa praecepta: quintum, octavum et septimum ad haec bona referuntur; pariter obiectum temperantiae in usu cibi est diversum, prout respicit quantitatem vel qualitatem ciborum, quare duplex quoque de hac re habetur praeceptum.

a. Ergo periurium, violatio voti et blasphemia sunt peccata specificè diversa, quia virtuti religionis moraliter diverso modo opponuntur. Sacrilegium locale, reale et personale sunt peccata specificè diversa, quia res sacra, persona sacra et locus sacer sunt obiecta in morali aestimatione diversa eiusdem virtutis religionis. Qui diebus festis sacrum omittit et in operibus servilibus occupatur, duo peccata committit, quia virtutem religionis modo moraliter diverso laedit.

b. *Peccata commissionis* (quae adversantur praecepto negativo) et *omissionis* (quae adversantur praecepto affirmativo) contra eandem virtutem quandoque non sunt specificè diversa, si nimirum ad idem moraliter obiectum et praeceptum referuntur ut furtum et omissio restitutionis i. e. auferre et retinere rem alienam; plerumque vero sunt peccata specificè diversa, quia respiciunt obiecta ideoque praecepta moraliter diversa; ideo haerisis et omissio actus fidei, desperatio et omissio actus spei, odium Dei et omissio actus caritatis sunt peccata specie obiectiva diversa, quia obiecta et praecepta diversa respiciunt et proinde eandem virtutem moraliter diverso modo laedunt.

3. Illa peccata sunt specificè diversa, quae eidem virtuti *contrario modo* opponuntur i. e. per excessum et per defectum: quaelibet enim virtus habet suum medium et quod eidem utrimque adversatur, distinctam habet malitiam et constituit peccatum specificè distinctum.

Ergo prodigalitas et avaritia sunt peccata specie diversa, quia illa per excessum, haec per defectum virtuti liberalitatis opponitur. Desperatio et praesumptio sunt specie diversae, quia illa per defectum, haec per excessum virtuti theologicae spei opponitur.

506. *Num peccatum, quod opponitur pluribus praeceptis de eadem materia latis, plura peccata specificè diversa contineat.* — Distinguendum est: *a.* Si praecepta sunt *formaliter diversa*, i. e. si ex diverso motivo lata sunt, peccata ipsis opposita specificè distinguuntur; sic qui frangit ieiunium, ad quod ex praecepto ecclesiae et ex voto tenetur, duo peccata committit, quia praeceptum ecclesiae ex virtute temperantiae et votum ex virtute religionis obligat, *b.* Quodsi praecepta solum *materialiter diversa* i. e. ex eodem motivo lata sunt, peccata eis opposita specificè non differunt, sive ab eodem sive a diversis legislatoribus lata sunt.

Sic per furtum unum peccatum committitur, etsi lege naturali, divina et humana prohibeatur, quia hae leges ex eodem motivo iustitiae latae sunt; specie et numero unum peccatum committit presbyter beneficiatus, qui officium non recitat, item sacerdos religiosus, qui contra castitatem peccat, contra religionem unum peccatum committit, quia obligatio ab eodem legislatore ex eodem motivo religionis iniungitur.

Articulus tertius.

De distinctione numerica.

507. Status quaestionis. Plura peccata specificè distincta e. g. blasphemiam et furtum etiam numero plura esse, manifestum est; et si unus actus peccaminosus plures virtutes diversas laedit, eo ipso etiam plures malitias continet, quae peccatis numero pluribus aequivalent. Sane, qui furatur rem sacram, duo peccata specie et virtualiter etiam numero distincta committit, unum contra iustitiam et alterum contra religionem. Quaestio autem de numerica peccatorum distinctione in eo est, num et quando *peccata eiusdem speciei* e. g. plura furta, plura desideria fornicandi *secundum numerum distinguantur*.

Peccatorum numerica distinctio ex duplici fonte desumitur: *a. ex pluralitate actuum; b. ex pluralitate obiectorum* eiusdem actus; atamen non tot sunt peccata, quot numerantur actus, neque actus, qui circa plura numero obiecta versatur, tot peccata continet, quot numerantur eiusdem actus obiecta; sed: *a. respectu actuum* tot sunt peccata numero distincta, quot sunt *actus moraliter distincti; b. respectu obiectorum* tot sunt peccata numero distincta, quot sunt eiusdem actus *obiecta moraliter distincta*^{TM}).

Prius itaque declarandum est, quot modis fieri possit, ut actus physice distincti morali unione coniungantur et moraliter tamquam unus actus considerari debeant, et quomodo plura obiecta, quae uno actu attinguntur, moraliter uniantur; deinde exponendae sunt regulae, secundum quas de distinctione numerica peccatorum tum ex pluralitate actuum tum ex pluralitate obiectorum desumpta discernendum sit.

M) Cf. *Schindler*, I. p.261. *Hirth-Abellan*. I. n. 537.

308 Actus physice plures moraliter uniuntur:

1. *Ex intentione agentis*, qua plures actus sive interni sive externi tamquam media ad unum finem ordinantur: variae enim actiones, quae ad eundem actum tamquam ad finem diriguntur, secundum moralem aestimationem unam actionem constituunt, *etsi longius sit temporis intervallum*, quod inter singulos actus intercedat.

a. Qui proponit occidere inimicum et idcirco actus vindictae concipit, arma parat, viam arripit et ipsum tandem occidit, unum peccatum committit, licet per multos dies inimicum quaesierit et pluries propositum occidendi iteraverit, quia in eodem fine in quem tendunt, omnes hi actus moraliter uniuntur; ideo in confessione sufficit dicere: *hominem occidi*

b. Qui accedit ad feminam cum animo fornicandi, praemittit tactus, oscula et sermones impudicos ac demum fornicatur, unum peccatum committit: ea enim omnia sunt media ad finem attingendum et in fine intento moraliter uniuntur. Immo etiam tactus, sermones et eiusmodi, qui statim post fornicationem sine intentione novae copulae committuntur, unum cum ipsa fornicatione peccatum constituunt (s. *Alphonsus* n. 41). Ideo in confessione satisfacit dicens: *fornicationem commisi*.

c. Qui ex intentione furandi centum florenos saepius renovat propositum internum et decem vicibus eos surripit, unum peccatum committit, quia singuli actus in eundem finem diriguntur; ideo sufficienter se accusat dicens: *centum florenos furatus sum*.

d. Si peccatum externum *inceptum, sed non consummatum* est sive ob retractatam voluntatem sive ob impedimentum superveniens, ita distinguendum est: «. Si media ad executionem propositi adhibita indifferentia sunt (domum ingredi ad fornicandum, gladium emere ad occidendum) necesse non est, ut explicentur, sed sufficit accusare propositum; nam quidquid mali in illis est, in ipso proposito iam satis declaratur, β . Si media ad executionem propositi adhibita mala sunt (tactus praevii ad copulam, verbera, vulnera), certe indicandi sunt, sed sufficit, si confuse et indistincte declarentur (*votui fornicari et quaedam media iam adhibui, actum autem non perfeci*): singuli enim actus unitatem moralem, quam ob intentionem agentis habent, propter operis interruptionem non amittunt, ideo necesse non est, ut distincte declarentur. Idem valet de hoc exemplo: si quis intendens Titium occidere eum verberat et dein vulnerat, sed non occidit"9).

2. *Ex affectu voluntatis*, quo fit, ut plures actus peccaminosi eiusdem generis tum interni tum externi, qui durante eodem impetu passionis fiunt, moraliter unam actionem constituent, *etsi aliquod intervallum* inter singulos actus intercedat.

Qui ex eodem passionis impetu inimico plura vulnera infligit, saepius Deum blasphematur, saepius homini maledicit, saepius se inhoneste tangit, pluries eandem rem falso iurat, moraliter unum peccatum committit. — Qui per horam permanet in detectione morosa circa idem obiectum, etsi identidem de alia re cogitet, unum tantum moraliter peccatum committit. Brevis ergo interruptio inter unum et alterum actum non impedit, quominus moraliter unus actus censentur.

3. *Ex ipso opere perficiendo*: si nimirum opus vel ex natura sua vel ex institutione humana ita comparatum est, ut complures actus di-

30) *Ballerini-Palmicri* l. n. 668.

stincti veluti partes integrantes ad illud perficiendum requirantur, hi actus in morali consideratione unam actionem et proinde unum peccatum constituunt.

a. Sacerdos, qui proponit uno die integrum officium omittere illudque reipsa omittit, unum peccatum committit; si tamen prius proposuisset solum matutinum, postea vero etiam reliquas partes omittere, duo peccata haberet.

b. Qui eadem vice pluribus s. communionem in statu peccati distribuit, unum peccatum (secundum alios grave, secundum alios leve) committit, quia singulae communionem ad unum ministerium pertinent, quo sacra communio pluribus distribuitur, et quia singuli communicantes in eodem convivio participant. Ideo in confessione sufficit dicere: *communionem distribui in statu peccati*.

c. Qui in statu peccati plures poenitentes successive absolvit, pariter unum tantum peccatum committit: absolutiones enim omnes, quae successive fiunt, moraliter ad idem ministerium absolvendi pertinent, quod natura sua non ad unam personam restringitur, sed ad omnes extenditur, qui eadem vice ad sacrum tribunal accedunt. Ideo in confessione satisfacit dicens: *semel confessiones audivi in statu peccati*.

309. 1. De distinctione peccatorum ex pluralitate actuum desumpta tres regulae statuendae sunt; a. De actibus *mere internis*, qui interius consummantur ut actus odii; b. de actibus *internis exterius consummandis*, qui adiunctum habent propositum actionem externam ponendi ut voluntas furandi, fornicandi; c. de actibus *externis* seu exterius consummatis ut furtum, fornicatio: moralis enim interruptio non in omnibus his actibus eodem modo contingit.

2. Prius tamen declarandum est, quot modis actus, qui ex intentione vel passione agentis moralem unitatem habent, interrumpantur seu moralem unitatem amittant. Iam vero actus voluntatis tripliciter interrumpi possunt: a. per *voluntariam revocationem*, ut si quem actus oecaminosi vere poeniteat et postea tamen eundem actum resumat; b. per *cessationem voluntariam* ab actu, ut si quis deliberate ab actu malo desistat, ad alia se convertat et dein ad eundem redeat; c. per *involuntariam cessationem* ab actu e. g. ob somnum, distractionem, occupationem etc. longiore tempore durantem. Quanta autem temporis mora inter unum et alterum actum intercedere debeat, ut actus hoc modo vere interrupti censeantur, pro diversa natura actuum indicio prudentum aestimari debet.

310. 1. *Actus mere interni circa idem obiectum*, sine proposito executionis, qui ex eodem affectu passionis unitatem habent, multiplicantur, quoties interrumpuntur per revocationem, per voluntariam et per involuntariam cessationem.

a. Actus mere interni voluntatis, qui circa idem obiectum versantur et ex eodem affectu procedunt, etsi plures sint, censentur unus actus continuatus, qui tamdiu durat, donec interrumpatur. Eiusmodi autem actus non solum revocatione et voluntaria cessatione, sed etiam involuntaria cessatione moraliter interrumpuntur: idem enim affectus passionis inter diurnas occupationes et distractiones durare non potest nisi ad breve tempus, summum ad duas tresve horas.

b. Qui videns inimicum interius ei mala imprecatur et post aliquod tempus

iterum eum videns ei denuo imprecatur, duo peccata committit, quia imprecationes moraliter interruptae sunt. Qui de turpibus cum delectatione cogitans pauca verba cum transeunte miscet et statim ad turpia recogitanda redit, unum peccatum committit; si ad ea recogitanda rediret post longiorem colloquutionem, quae mentem ab his rebus prorsus abstraxisset, duo peccata haberet, quia delectationes in posteriore, non item in priore casu interruptae sunt.

c. Qui per longius tempus e. g. per integrum diem eundem actum peccaminosum fovet, pro diversitate adiunctorum plura vel pauciora peccata committit. Si ergo poenitens numerum peccatorum internorum indicare nesciat, interrogandus est de mora temporis, quo in eodem peccato perseveravit, et ratione habitae materiae, indolis poenitentis et circumstantiarum, praesertim vero generis occupationis diurnae, prudens confessarius ex hac regula diiudicare debet interruptionem moralem actuum, ideo numerum peccatorum⁴⁰).

311. 2. *Actus interni exterius complendi*, qui ex passione et intentione agentis unitatem habent, multiplicantur, quoties per revocationem aut voluntariam cessationem interrumpuntur.

a. Hi actus, qui praecipue ex intentione agentis moralem unitatem habent, per revocationem aut voluntariam cessationem, non autem per involuntariam cessationem interrumpuntur, *nisi temporis intervallum sit diuturnum*. Et sane actus, qui tendit in opus externum, tamdiu virtualiter durare censetur, donec opus positum sit, nisi mora notabilis interponatur inter propositum eiusque executionem, ideoque saepius repetiti actus interni non sunt nisi continuatio primi actus peccaminosi. Quodsi opus externum iam inchoatum sit, prava voluntas in hoc exteriori effectu adhuc facilius etiam ad longius tempus virtualiter perdurat. Quanto tempore idem actus virtualiter permaneat, pro diversitate actuum prudentum iudicio determinari debet: quandoque enim e. g. propositum legendi pravam liberum per aliquot horas vel summum per diem, econtra propositum furandi per plures dies, immo propositum vindictae etiam per plures hebdomadas sine morali interruptione persistere potest.

b. Qui furtum patrare statuit, unum peccatum committit, etsi per plures dies de furto cogitet, propositum furandi saepius renovet, donec tempore opportuno tandem furtum exsequatur. Sed qui furtum hac nocte patrare proponit, deinde vero memor huius propositi domi manet, et cras idem propositum renovat, duo peccata committit, quia per voluntariam cessationem ab iniquo proposito prava voluntas furandi interrumpitur.

c. Qui per longum tempus non restituit, licet saepius obligationis restituendi recordetur et propositum non restituendi renovet, unum peccatum committit: in effectu enim externo, scilicet in retentione rei alienae, prava voluntas virtualiter perseverat. Si tamen propositum non restituendi retractet et voluntatem restituendi aliquo tempore foveat et postea ad prius propositum redeat, novum peccatum committit.

312. 3. *Actus externi* multiplicantur, quoties in se completi et ab invicem independentes sunt, *nisi tamquam partes vel media* ad unum actum consummatum ordinentur.

a. Qui ergo bis sacrilege communicat, bis se polluit, etsi intra breve tempus id faciat, duo peccata committit. Item plura peccata facit, qui ieiunium praescriptum per plures dies omittit: quaelibet enim omissio est quid in se completum ab alia omissione independens. — Plura peccata committit, qui inimicum sine intentione eum occidendi pluries (diversis temporibus) percutit; item qui

40) Cf. *Luro*, De poenitentia disp. 16. n. 569.

pluries ex eodem cumulo tritici aliquid aufert, sine praevia intentione totum furandi.

b. Qui per plures dies librum prohibitum legit, plures actus externos physice distinctos ponit, qui tamen moraliter uniuntur tum propter intentionem agentis legentis integrum librum tum propter naturam actuum, qui constituunt unum totum, scilicet lectionem totius libri.

Nota. Actus, qui habent obiecta disparata, vel actus externi, qui sunt in se plane completi et invicem independentes, nec per intentionem agentis nec per affectum voluntatis in unitatem moralem colligi possunt: horum enim actuum natura impedit, quominus moraliter uniantur. Qui e. g. videns virginem eam turpiter desiderat et paulo post videns aliam hanc quoque desiderat, duo peccata committit, etsi turpe desiderium ex eodem ardore libidinis procedat. — Qui intra breve tempus ex eodem affectu libidinoso bis se polluit, duo peccata committit. — Item sacerdos omittens officium toties peccat, quoties officium omittit, etiamsi singulas omissiones per intentionem unire velit. — Similiter meretrix habens intentionem peccandi cum omnibus advenientibus, tot peccata committit, quot copulas perficit.

315. Obiecta physice plura moraliter uniuntur. Num plura obiecta physice distincta moralem unitatem habeant et unum obiectum morale et totale constituent, ex natura obiecti et ex apprehensione agentis dependet. Si nimirum plura obiecta vel ex natura sua unitatem moralem habent (familia, civitas) et ideo ab agente ut unum totum apprehenduntur, vel si ab agente ad modum unius obiecti apprehenduntur (aemuli mei), etsi natura sua unitatem non habeant, unum obiectum morale constituunt et a voluntate ut unum quid attinguntur; quodsi plura obiecta neque ex se unitatem habent neque ab agente ut unum, sed distincte apprehenduntur, non unum, sed plura obiecta constituunt et pluribus distinctis actibus voluntatis attinguntur.

Qui familiae ex quinque capitibus compositae detrahit vel maledicit, unum neccatum committit, quia integram familiam ad modum unius apprehendit et una intentione nocendi attingit; si tamen de singulis cogitaret eisque distincte nocere vellet, quinque peccata committeret. Qui furatur crumenam ad tres dominos pertinentem, quos confuse ad modum unius domini apprehendit, unum peccatum committit; sed eodem actu furandi tria peccata committit, si eos distincte apprehendit et singulis nocere intendit.

Nota. Obiecta disparata seu specificè diversa unum obiectum morale efficere nequeunt, sive actu mure interno-sive actu externo attinguntur. Qui e. g. tres mulieres desiderat diversae rationis (aliam liberam, aliam coniugatam, monialem tertiam) et qua tales apprehendit, tria peccata committit specie et numero distincta, quia non uno actu per modum unius, sed pluribus actibus distinctim apprehenduntur et a voluntate attinguntur, nec in unum obiectum colligi possunt. Qui horreum incendit ad interimendum inimicum suum ibi dormientem, vel qui uno ictu equum et sessorem interficit, duo peccata committit, damnificationis et homicidii.

514. De distinctione peccatorum ex pluralitate obectorum desumpta, duplex regula est statuenda: *a.* de actibus *internis*; *b.* de actibus *externis*.

1. *Actus internus* (in simplici affectu vel proposito voluntatis consistens), qui ad plura obiecta refertur in se distincta, semper unum

peccatum continet, quia plura illa obiecta unum obiectum morale seu totale constituunt: cum enim unicus sit actus voluntatis, plura obiecta per modum unius ab intellectu apprehenduntur et a voluntate attinguntur.

a. Qui ergo unico actu voluntatis morose delectatur de tribus feminis vel tres desiderat eiusdem rationis, unum peccatum committit.

b. Qui proponit per integrum mensem omittere officium, per integram quadragessimam non ieiunare, unum peccatum committit; si tamen postea hanc voluntatem exsequitur, tot peccata habet, quot officia vel ieiunia omittit, quia singulae omissiones nullo vinculo uniuntur.

c. Qui diversa mala optat inimico, e. g. infamiam, paupertatem, mortem, unum peccatum committit, quia per modum unius mali ea apprehendit et optat.

d. Qui uno actu complures homines odio habet vel complures desiderat occidere, unum peccatum committit, quia sub confuso conceptu pluralitatis eos attingit.

315. 2. Actus externus, qui ad plura obiecta in se distincta refertur, *unum* peccatum constituit (utpote qui illa obiecta per modum unius apprehendit et ex eodem motivo intendit), *nisi* singula obiecta ex variis motivis attingantur *singulis actibus* voluntatis; tunc plura peccata sunt.

a. Qui unica explosione vulnerat vel occidit decem homines, unum committit peccatum et satis est, si in confessione dicat: *vulneravi vel occidi plures*, si confusa apprehensione et intentione per modum unius omnes attingit; plura autem peccata committit, si singulos distincte apprehendit atque occidere intendit.

b. Si quis uno sermone detrahit familiae, domui, religioni, sive numerosa est sive modica, unum peccatum habet, et satis est, si dicat: *detraxi familiae vel communitati* vel solum *detraxi graviter*; quin etiam ille unum peccatum committit, qui uno sermone pluribus e. g. inimicis suis detrahit, quos per modum unius apprehendit et intendit; si tamen singulos distincte apprehendit et singulorum famam laedere intendit, plura peccata committit.

c. Non solum is, qui laedit bona, quae pertinent ad monasterium vel ad capitulum, sed etiam is, qui aufert depositum pertinens ad decem diversas personas, unum peccatum committit, si decem dominos confusa apprehensione et intentione attingit.

Nota 1. Etsi is, qui unico actu tres occidit vel unico actu desideravit ad tres feminas accedere, obligationi integre confitendi satisfaciatur dicens: *feci homicidium* vel *habui desiderium fornicandi*, tamen confiteri debet termino, quo saltem confuse plures personae significantur: *uno actu occidi plures* aut *volui accedere ad plures personas solutas*, ne scilicet in errorem inducat confessarium. Nam haec verba- »feci homicidium significant »occidi unum hominem et a confessario hoc sensu accipiuntur; quare implicite negaretur occisio plurium et confessarius deciperetur, quod esset mendacium in confessione commissum. Ubi ergo deceptio confessarii et implicitum mendacium in verbis non continetur, pluralitatem obiectorum indicare non est necesse, qui e. g. uno actu pluribus damnum intulit vel scandalum dedit, satisfacit, si dicat: *grave damnum intuli* vel *grave scandalum dedi*.

Nota 2. Theoria modo exposita circa obiectum totale est cardinalis *de Lugo* (De potn. 1. 16. n. 104 ss.), qui secutus est *Suaresium* (De poen. disp. 22. sect. 5. n. 34). Sunt quidem plures et graves auctores, inter quos etiam s. *Alphonsus* (n. 45), qui sententiam severiorem sequentes statuunt numerum obiecti totalis

in confessione explicandum esse. Qui enim *a.* unico actu tres homines occidit, iuxta illos tria, qui *b.* uno actu pluribus detrahit, item qui *c.* unico furto plurimum iura laedit, numero plura peccata committit. Cum tamen haec sententia ultra probabilitatem non ascendat, *in ordine ad confessionem* dicendum est, numerum obiecti totalis constituere quidem circumstantiam aggravantem, non autem plura peccata necessario in confessione declaranda. Et sane eorum ratio est, nihil obstare, quominus unus idemque actus plures malitias contra eandem virtutem contineat. — Verum non negatur unum actum plures numero malitias virtualiter et indistincte continere posse; sed quaeritur, num hae malitiae in confessione distincte declarari debeant. Iam vero ad satisfaciendum praecepto divino omnia et singula peccata accusandi, necesse non est, ut omnes malitiae, quae in uno actu virtualiter insunt, distincte declarentur, nisi sint vel specificè diversae vel formaliter distinctae.

Nota 3. Poenitentes illas tantum circumstantias speciem mutantem, quas apprehendunt, in confessione declarare tenentur, quia illarum tantum rei sunt. Iam vero ut quis malitiam circumstantiae speciem mutantis contrahat, sufficit quidem confusa eiusdem cognitio; verum cum ipsi solum ex communi aestimatione morali de his rebus iudicent, multarum specierum, quae a theologis accurate distinguuntur, ne confusam quidem cognitionem habent. Idem de numerica peccatorum distinctione notandum est. Ille numerus peccatorum in confessione declarari debet, qui a poenitente, dum peccat, apprehenditur; iam vero commune hominum iudicium non distinguit omnes illas malitias, quas auctores indicare solent.

QUAESTIO TERTIA.

De condicionibus peccati.

Quaeritur, quae condiciones requirantur, ut peccatum *formale* seu subjective spectatum sit mortale, et quae requirantur, ut sit veniale: etenim cum peccatum formale sit *voluntaria* legis transgressio, non omne peccatum, quod objective, spectata materia, grave vel leve est, agenti tamquam peccatum grave vel leve imputari potest.

Articulus primus.

Conditioes peccati mortalis.

316. Quae sint. Tria requiruntur, ut peccatum subjective spectatum mortale sit: *a.* materia gravis; *b.* advertentia plena; *c.* consensus perfectus: cum enim peccatum mortale tam funestos producat effectus, ipsum debet esse actus perfecte humanus circa gravem obligationem, et proinde ad peccatum mortale committendum gravis materia cum advertentia et consensu perfecto requiritur.

1. *Materia gravis* i. e. obligatio, quae ab agente ut gravis apprehenditur, sive in se ipsa gravis est, sive ab agente ex ignorantia invincibili gravis habetur.

Materia gravis, quae ad peccatum formale omnino requiritur, considerari non debet, ut est in se ipsa, sed prout *ab agente percipitur*: conscientia enim est proxima norma actionum. Grave ergo peccatum tum committitur, quando agens materiam sui actus gravem esse apprehendit, sive in se graviter vel leviter vel nullatenus prohibita est.

317. 2. *Advertentia plena ad gravem* malitiam actus seu ad legem *sub gravi* obligantem. Quae cognitio debet esse *plena*, non sufficit semiplena; at non requiritur, ut sit clara et distincta, sed sufficit confusa (n. 46. 290).

Ex iis, quae in tractatu *de voluntario* eiusque *impulabilitate* dicta sunt (n. 42 s., 70s.), constat ad peccatum committendum sufficere, ut malitia actus apprehendatur in causa actus mali: etenim effectus malus, qui praevideatur secuturus ex causa voluntarie posita, in illa causa voluntarius est et agenti imputatur, etsi deinde ponatur sine actuali advertentia. Porro tripliciter fieri potest, ut actus malus non in se sed solum in causa apprehendatur:

a. Ex voluntaria negligentia sive in discendis iis, quae quis scire tenetur, sive in adhibenda consideratione, quam res agenda meretur: illi enim iure merito imputantur omnes, quos committit, defectus, qui, advertens ad obligationem discendi vel consideratius agendi, tamen obligationem suam negligit.

b. Ex voluntario peccato: merito enim agenti imputantur mali effectus, quos ex actione sua peccaminosa (e. g. ex ebrietate) secuturos praevidet.

c. Ex voluntario habitu pravo: actus enim mali qui ex habitu pravo (v. g. blasphemandi) oritur praevidentur, merito ei imputantur, qui pravum habitum emendare non conatur (n. 86).

Signa semiplenae advertentiae sunt:

a. Si quis alia re occupatus et distractus obiter et tenuiter tantum apprehendit rem esse malam, vel si ad peccatum parum attendit.

β. Si quis semidormiens vel semiebrius vel semidelirus vel rationis nondum perfecte compos est.

γ. Si quis vehementi passione vel aliqua mania turbatus est.

δ. Si quis immediate post factum vix recordatur, quid egerit.

e. Si quis post factum rem (i. e. habitualement animi sui dispositionem) perpendens iudicat se id facturum non fuisse, si plene advertisset.

Qui cognoscit quidem se male agere, sed nil prorsus cogitat, utrum res gravis an levis sit, venialiter tantum peccat: nam a. non peccat graviter, quia gravem obligationem nullo modo apprehendit; b. eo ipso, quod rem non apprehendit ut gravem, in levi sistere censetur, nisi res ita certo gravis sit, ut gravis malitia eum latere non possit.

Qui dubitat, utrum aliquid grave an leve sit, et dubio nondum deposito agit, graviter peccat, quia deliberate se exponit periculo Deum graviter offendendi: cognoscit enim actionem suam fortasse Deum graviter offendere et nihilominus ab ea non abstinet.

518. 3. *Consensus plenus*, qui semper habetur, quoties voluntas post plenam advertentiam rei per legem prohibita adhaeret.

Consensus sequitur advertentiam, adeo ut plenus sit, quando advertentia plena est, et semiplenus, quando advertentia semiplena est. Quare diversae passionis, praesertim gravis metus tum solum impediunt plenum consensum et proinde mortale peccatum, quando perfectum usum rationis impediunt.

Signa semipleni consensus (in dubio):

a. Qui habitualiter abhorret a gravi peccato, immo firmum habet propositum potius moriendi quam peccandi mortaliter⁴¹ praesumendus est non plene consensisse.

β. Qui peccatum exterius facile exsequi potuisset et nihilominus a peccato abstinuit, censendus est interius non plene consensisse.

γ. Qui reflectens ad id, quod egit, statim angitur et tristatur et a pravis cogitationibus et desideriis se avertit, pariter non plene consensum dedit.

5. Qui dubitat, num consenserit, praesumendus est non consensisse, si timoratae conscientiae sit.

Quale peccatum committat, qui deliberat de peccato committendo, nec tamen consentiat.

a. Si deliberatio solum est quaedam *haesitatio* seu omissio resistentiae contra tentationem ex negligentia vel torpore, peccatum veniale est; b. si deliberatio vera et plena est i. e. qui cognita gravi actionis malitia serio expendit, utrum rem graviter malam patrare velit necne, graviter peccat. Deum enim comparat cum creatura haerens, utrum Deum praeferat an creaturam. Peccatum est eiusdem gravitatis et speciei atque illud, de quo deliberat⁴¹).

41) *Croix* 1.5. n. 229.

Nota. Ex signis pleni ac semipleni consensus colligitur, quid confessarius interrogare debeat, ut cognoscat, num in dubio de consensu grave peccatum commissum fuerit. Haud raro confessarius de gravitate peccati a poenitente commissi certum iudicium iormare non poterit, adeo ut res Dei iudicio relinquenda sit.

519. Peccatum ex genere suo grave in individuo fieri potest leve. Peccatum quidem ex genere suo grave ordinarie etiam in individuo mortale est, sed quandoque ex defectu condicionis requisitae peccatum ex genere suo mortale in individuo per accidens fit leve:

1. *Ex imperfectione actus*: cum enim ad peccatum mortale plena advertentia et plenus consensus requirantur, si unum horum deest et imperfecta solum advertentia vel imperfectus consensus habetur, peccatum erit veniale.

2. *Ex parvitate materiae*: ubi nimirum praeceptum ex se grave in re levi tantum violatur, peccatum non potest esse grave, quod per se necessario etiam materiam gravem postulat.

3. *Ex causa excusante*: si nimirum in praeceptis positivis causa excusans non sufficit quidem, ut omnino a peccato eximat, attamen ea est, quae saltem a mortali excuset; sic incommodum grave omnino excusat ab audiendo sacro vel a ieiunio, incommodum vero non ita grave saltem a mortali excusare potest et transgressionem constituit venialem.

4. *Ex conscientia erronea*, quae invincibiliter iudicat aliquid veniale peccatum esse, quod reipsa mortale est: sicut enim conscientia invincibiliter erronea ab omni peccato, ita etiam a gravi peccato excusat.

Peccatum ex (oto genere suo grave solum ex imperfectione actus et ex conscientia erronea fit leve.

Articulus secundus.

Condiciones peccati venialis.

520. Quae sint. Eliam ad peccatum veniale subjective spectatum tria requiruntur:

1. *Tum materia levis* i. e. obligatio, quae ab agente ut levis apprehenditur, sive in seipsa levis est, sive ex ignorantia invincibili levis habetur, quamvis adsit *advertentia* et *consensus plenus*.

2. *Tum in quacunq[ue] materia advertentia* saltem semiplena ad malitiam actionis et *consensus* saltem semiplenus in rem malam.

a. Peccata, quae cum semiplena advertentia et semipleno consensu committuntur, peccata *semiddiberata* dici solent, quae ergo etiam in materia gravi ex *imperfectione actus* venialia sunt.

b. Peccata *indeliberata*, si haec vox stricte accipiatur, vera peccata esse non possunt; quodsi tamen ratio peccati eis tribuitur, ita concipi debent, >ut ipsa actio, quae peccatum denominetur, in se cum nulla advertentia facta sit (ut distractio in oratione), sed ex praecedenti aliqua negligentia prodierit, adeo ut actio non in se sed in causa peccatum sit⁴²⁾.

42) *Lehmkuhl*. I. n. 221.

521. Peccatum ex genere suo leve in individuo fieri potest grave:

1. *Ratione conscientiae erroneae*, qua quis peccatum leve pro gravi habet: tum enim libere consentit in rem, quam ut graviter malam apprehendit. Ideo pueri omne mendacium vel furtum etiam rei levis pro peccato gravi habentes non raro ex conscientia erronea graviter peccant.

2. *Ratione finis graviter mali*; sic furtum rei levis patratum ad homicidium committendum grave peccatum est, non quidem ob laesionem in bonis fortunae, sed propter intentionem committendi homicidium: medium enim participat malitiam finis; finis autem graviter malus est.

Qui ex intentione gradatim perveniendi ad gravem quantitatem repetitis vicibus modicum quid furatur, vel qui ex intentione violandi ieiunium saepius modicum quid comedit, singulis actibus graviter peccat: finis enim intentus graviter malus est; media autem, quae ad finem adhibentur, participant malitiam finis; ergo singuli actus gravem malitiam habent; attamen singuli actus ratione intentionis, a qua procedunt et informantur, in moralem unitatem colliguntur et moraliter unum peccatum constituunt, nisi sint actus ab invicem plane independentes.

3. *Ratione scandalii gravis*, quod ex peccato veniali oriturum praevidetur; sic levitates veniales sacerdotis coram saecularibus, et verba venialiter mala parentum coram filiis possunt fieri grave peccatum propter scandalum.

4. *Ratione contemptus formalis* sive legis sive legislatoris: qui enim transgreditur legem ex formali contemptu, ipsam potestatem legislativam contemnit; qui vero hanc contemnit, quamvis in re levi tantum, Deo eiusque ordinationi gravem iniuriam infert.

Duplex distinguendus est *contemptus* legis vel legislatoris: *formalis*, quo lex vel legislator *qua talis*, eius scilicet auctoritas contemnitur, et *materialis*, quo materia legis e. g. ut levis momenti, ut inepta ad finem, ut iniusta, vel legislator ut homo e. g. ut imprudens vel improbus contemnitur. Ergo ex formali contemptu peccat, qui transgreditur legem, quia non vult esse subiectus legi vel legislatori, seu ideo praecise, quia praeceptum est. Violare legem ex *contemptu materiali* praecepti vel praecipientis *humani*, ordinarie leve peccatum est, sed violare legem ex contemptu materiali legis divinae vel legislatoris *divini*, grave peccatum est.

5. *Ratione periculi proximi* labendi in grave peccatum, si quis leviter peccando tali periculo se exponit: nam eadem obligatione, qua tenemur peccatum vitare, tenemur etiam vitare illius proximum periculum; sic qui quaerit conversationem leviter prohibitam cum sociis, in qua ut plurimum graviter peccat, exponendo se periculo gravis peccati graviter peccat.

6. *Ratione nimii affectus* ad rem aliquam, ut si quis adeo affectus est erga ludum, ut actu paratus sit potius Deum graviter offendere e. g. omittere sacrum die festo, quam a ludo abstinere. Non vehementia passionis, qua ludo adhaeret, grave peccatum est, sed mala voluntatis dispositio, qua creaturam Deo praeferre paratus est, si quidem illa in actum transierit.

7. *Ratione materiae coalescentis* cum materia aliorum venialium, quae de re est sequens quaestio.

Nota. A gravitate peccati *obiectiva* distingui debet gravitas peccati *subiectiva*. Ad hanc nempe gravitatem diiudicandam non solum elementa obiectiva sed etiam subiectiva considerari debent, qualia sunt ignorantia, infirmitas, metus, contemptus etc., quae in determinato subiecto malitiam peccati augere vel minuere possunt. Non raro accidit, ut subiectiva gravitas peccati longe distet ab eius gravitate obiectiva. In praxi confessionis maxime attendendum est ad illa adiuncta, quae peccatum in se grave efficiunt leve. Ordinarie quidem peccata in se gravia etiam subjective gravia sunt, quandoque autem, quae in se et objective gravia sunt, subiective fiunt levia vel saltem non eundem gradum malitiae habent in subiecto, quem in se habent, quia committuntur ex ignorantia, ex infirmitate, ex metu, ex verecundia etc., quae omnia malitiam moralem minuunt.

322. Num complura venialia constituent peccatum mortale.

1. Peccata venialia *per solam multiplicationem* quantumvis magnam nunquam constituunt peccatum mortale, nisi eorum materia coalescat: solus enim numerus non mutat essentiam peccati; inter peccatum autem mortale et veniale est essenziale discrimen.

a. Ergo sacerdos, qui in recitatione officii quotidie omittit unum psalmum, etsi per decursum anni omissiones sint multae, venialiter tantum peccat; et si initio anni quotidie psalmum omittere proponit, hoc propositum veniale peccatum non excedit: propositum enim non habet maiorem malitiam quam actus per propositum intenti, qui singuli sunt veniales et invicem non uniuntur.

b. Ergo dominus, qui triginta famulis die festo iniungit laborem unius horae, solum venialiter peccat: singulorum enim actus moralitei non coalescunt.

c. Ergo qui sola mortalia vitare proponit de venialibus non curans, immo qui proponit omnia, quae occurrunt, venialia committere, hac voluntate per se venialem culpam non excedit: malitia enim huius propositi per se desumitur ab obiecto; eius obiectum autem constituunt sola venialia. Dicitur *per se*, quia per accidens cum hoc proposito voluntatis coniunctum esse potest periculum graviter peccandi, sed vnde hoc periculum quia tale cognitum grave peccatum esset.

2. Peccata *venialia multiplicata* aut ratione *materiae coalescentis* aut ratione *effectus causati* constituere possunt peccatum mortale, supposita tamen advertentia ad materiam gravem vel ad effectum sub gravi prohibitum.

Qui absque intentione colligendi gravem quantitatem repetitis vicibus modicum quid furatur, graviter peccat, quando cum advertentia ad effectum gravem furatur quantitatem, quae gravem materiam complet: licet enim materia illius furti in se et absolute spectata sit levis, attamen simul cum praecedentibus, quibuscum coalescit, constituit gravem iniunam proximo illatam; fur autem ante ultimum furtum ad gravem materiam et grave damnum (ut supponitur) advertens, illo furto minuto in grave peccatum consentit. Pari ratione sacerdos in diversis horis eiusdem officii modicum quid omittens illa omissione, quae materiam gravem complet, mortaliter peccat, si ad gravitatem materiae advertat.

QUAESTIO QUARTA.

De gravitate peccati.

523. De diversa peccatorum gravitate. *Gravitas* peccati est quantitas malitiae, quae peccato ex objecto inest. Iam quaeritur, utrum peccata gravia *objective* spectata eiusdem an diversae gravitatis sint.

1. Non omnia peccata eiusdem sunt gravitatis, sed alia sunt aliis graviora; sic peccata contra religionem graviora sunt peccatis contra iustitiam.

a. Colligitur ex s. *scriptura*. *Qui me tradidit tibi, maius peccatum habet*³⁾. *Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicii, quam vobis* 4). *Omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio, qui autem dixerit fratri suo raca, reus erit concilio, qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis* Disputari potest, quid Dominus nomine *iudicii, concilii, gehennae ignis significare* voluerit, illud tamen certum est diversis gradibus poenae, qui illis verbis significantur, diversos gradus culpae respondere.

b. Idem patet *ex ratione*. Peccatum est transgressio legis divinae; sed leges non sunt omnes eiusdem momenti ac perfectionis, sed aliae sunt aliis excellentiores et magis necessariae relate ad finem ultimum, prout maius est bonum, ad quod servandum conditae sunt.

Omnia peccata gravia aequalia esse contendebant *Stoici* philosophi et aevo Christiano *Iovinianus* monachus, quem refellit 5. *Hieronymus*. Eorum argumentum hoc est: formalis ratio peccati mortalis in aversione a fine ultimo consistit; sed nequit esse maior vel minor aversio a fine ultimo, cum aversio in indivisibili consistat. — Patet autem aversionem a fine ultimo non posse maiorem et minorem, quatenus est negatio conversionis; maiorem vero et minorem esse posse, quatenus significat positivam oppositionem ad finem ultimum seu conversionem ad creaturas.

2. Ad iudicium ferendum *de diversa gravitate* peccatorum *P. Lehmkuhl* (n. 1224.) sequentes regulas statuit:

a. Peccatum eo gravius est, quo nobilior et *altior est virtus*, cui illud opponitur; intra ambitum autem eiusdem virtutis graviora sunt ceteris paribus peccata contra legem prohibentem, quam contra legem praecipientem.

b. Eo gravius est peccatum, quo *nobilior est persona* contra quam peccatum dirigitur. Sed per se graviora sunt peccata, quae directe contra Deum, quam peccata, quae contra hominem diriguntur⁴⁾).

c. Eo gravius est peccatum, quo *maius bonum est*, quod per peccatum laeditur. Quae quidem regula in peccatis contra proximum primo loco attendenda est.

<<) Ioan. 19, 11.

<<) Matth. 11, 22.

<<) Matth. 5, 22.

“) Cf. s. *Th.* III. q. 80. a 5.

3. Quibus praemissis peccata *quoad gravitatem* fere *hoc ordine* se excipiunt.

a. Peccata, quae directe contra Deum seu divina bona interna committuntur: odium Dei, infidelitas, desperatio.

b. Peccata, quae contra Dei bona externa committuntur: blasphemia, idololatria, superstitio, periurium et tentatio Dei. — Hoc loco inserenda sunt peccata, quae contra humanitatem Christi **d** sanctissimum eucharistiae sacramentum committuntur.

c. Peccata, quae contra Deum indirecte committuntur, seu contra res Deo sacras, scilicet diversa sacrilegia ut simonia, profanatio rerum sacrarum, indigna sacramentorum susceptio et administratio, violatio voti etc.

d. Peccata, quibus personae humanae laeduntur, et quidem hoc ordine: peccata, quae homo committit in seipsum, in coniunctos ut parentes vel superiores et in extraneos.

e. Peccata, quibus bona humana (vitae, honoris, famae, fortunae) laeduntur homicidium, luxuria, calumnia, detractio, furtum; ad haec consequitur ebrietas

QUAESTIO QUINTA.

De origine peccati.

324. Genesis peccati. I. Peccatum, quod est actus deliberatus voluntatis, his veluti gradibus perficitur:

a. Imprimis habetur *propositio* rei malae, eo quod ope alicuius potentiae (sensus, phantasiae, intellectus) voluntati obiectum aliquod offertur, quod ipsa sine violatione legis amplecti non potest.

b. Deinde oritur in appetitu (sensitivo et rationali vel in solo rationali pro ratione obiecti) *inclinatio* in obiectum propositum cum quadam *delectatione*: naturali enim necessitate fertur appetitus in suum obiectum et delectatur in eius possessione.

Cum motus concupiscentiae proposito obiecto bono vel malo natura sua in homine oriantur, sequitur quemlibet hominem eiusmodi motus experiri, eosque plus minusve frequentes ac vehementes pro diversitate complexionis et circumstantiarum.

c. Postea intellectus *advertit* tum ad obiectum, ad quod inclinatur voluntas, tum ad eius moralem malitiam i. e. ad legem prohibentem eius volitionem atque ideo ad obligationem repellendi tentationem.

Si voluntas obiecto, ad quod inclinatur, adhaeret, antequam intellectus ad eius malitiam advertit, illa adhaesio nequit esse peccatum.

d. Tandem voluntas libere ad actum se *determinat*, et quidem vel ab obiecto oblato tentationi resistens se avertit, vel ab eo non se avertit. Quodsi non se avertit, iam incipit voluntaria adhaesio ad rem malam propter non reiectam tentationem, quae adhaesio per positivum consensum consummatur.

S. scriptura graphice originem peccati describit his verbis: *Unusquisque vero lentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem*". Scilicet concupiscentia offerens obiectum peccati voluntatem allicit ad consensum; quodsi voluntas tentationem non repellens rei malae adhaerere incipit, ex hoc veluti connubio inter concupiscentiam et voluntatem tamquam fructus generatur positivus consensus (peccatum), cuius effectus est animae mors spiritualis.

2. Causa efficiens peccati est *sola voluntas humana* libere ad actum a lege prohibitum se determinans; attamen diversis modis ad peccatum allici atque incitari potest. Quod voluntatem ad peccatum allicit vel est *tentatio* ad peccatum vel est simul *occasio* peccati; utrumque autem continet *periculum* peccandi.

Articulus primus.

De periculo peccati.

325. Notiones. 1. *Periculum peccandi* dicitur *non mera possibilitas* peccandi, quae in hac vita semper adest, sed *neque certitudo* peccandi,

'7) lac. 1 14 s.

quae iam non est merum periculum, sed omne id, quod *cum maiore vel minore probabilitate* inducit ad peccatum.

2. Hoc periculum est *internum*, si provenit a causa interna, ut est turpis imaginatio; est *externum*, si provenit a causa externa, ut est persona vel res alliciens ad peccatum.

3. Hoc periculum dicitur *grave (proximum)*, si nexus cum peccato est valde probabilis (alii dicunt *late* moraliter certus); dicitur *leve (remotum)*, si nexus cum peccato est leviter probabilis.

4. Periculum grave est *absolute* seu *per se* grave, si pro omnibus communiter tale est; *relative* seu *per accidens* grave, si pro aliquibus tantum ob peculiarem dispositionem tale est.

Nota. Si iam quaeritur, num et quodnam peccatum committat, qui periculo peccandi se exponit, de *peccato obiective considerato* agitur; hinc ut subjective committatur peccatum, requiritur, ut is, qui periculo se exponit, apprehendat id lege prohibitum esse.

326. Principia. 1. Periculum *grave* seu *proximum* graviter peccandi sub gravi vitare tenemur. Et sane quicumque tenentur vitare peccatum mortale, ex eadem virtute tenentur etiam proximum illius periculum vitare: qui enim illud non vitat, cum possit, convincitur amare peccatum, cuius periculum amat⁴⁸).

a. Peccatum, quod ab eo committitur, qui absque necessitate se exponit gravi periculo peccandi, est eiusdem gravitatis et speciei atque ipsum peccatum, cuius adit periculum.

b. Qui peccandi periculo se exponit, peccatum committit, etsi in periculo non peccet; qui tamen postea in periculo constitutus reipsa peccat, unum tantum peccatum committit: idem enim est pravus consensus, quo se exponit periculo et quo postea in peccatum consentit.

c. Gravi periculo peccandi etiam ille se exponit, qui adit periculum, quod initio quidem leve est, ita tamen, ut praevideat illud postea evasurum grave, ut fieri solet in periculo peccandi contra castitatem, quia in ipso periculo magis exardescit libido.

2. Ex iusta causa iuxta principium de duplici effectu unius actionis licet se *exponere* etiam *proximo* periculo peccandi, dummodo aptae adhibeantur cautelae, quibus periculum fiat *remotum*. Qui enim ex iusta causa se exponit periculo, non amat peccatum, sed causam bonam, ob quam periculum subit; ideo Dei auxilium, ne in periculo labatur, iure merito sperare potest.

a. *Causa necessitatis* subeundi periculum peccati eo maior esse debet, quo maius est peccatum, de quo agitur, et quo maius est periculum committendi ipsum peccatum.

b. *Aptae cautelae*, quibus excludatur lapsus in peccatum, sunt: retinere firmum propositum non peccandi; ad Deum orare; piam cogitationem fovere; si periculum diutius perdurat, usus sacramentorum ex exercitium piae lectionis.

c. *Absque iusta causa*, etsi cum proposito non peccandi atque adhibendi aptas cautelae, non licet periculo peccandi se exponere, quia proxime obligamur vi-

tare periculum, nisi iusta causa excuset. Ideo Deus auxilio suo non adiuvat eos, qui temere periculo se exponentes suae obligationi desunt. Quodsi quis ex iusta causa in periculo reperitur, Deus auxilio suo eum non destituit”).

d. Si *certo* praevideatur in periculo commissum iri peccatum, nunquam licet ei sponte se offerre; ut hoc liceat, omnino requiritur, ut adsit fundata spes, fore ut cum Dei auxilio vitetur peccatum; certum enim peccatum absolute caveri debet.

3. Periculum *leve* seu *remotum graviter*, et *proximum leviter* peccandi sub levi vitare tenemur, si commode (ieri potest: quare solum ex rationabili causa eiusmodi periculum adire licet. Aliqua enim deordinatio contra rationem in eo habetur, quod quis absque causa ponat actionem inutilem, quacum insuper coniunctum est periculum peccandi.

a. *Leve* periculum intelligitur verum peccandi periculum licet parvum, quod in speciali aliqua ratione fundatur; periculum, quod moraliter nullum est et merae possibilitati peccandi aequiparatur, vitare non tenemur, quia eiusmodi periculum, quippe quod in omni fere actione humana reperitur, vitare non possumus: alioquin deberemus, ut ait Apostolus, de hoc mundo exire⁵⁰).

b. Tum de levi periculo graviter peccandi tum de gravi periculo venialiter peccandi notandum est, quod habet *Lehmkuhl* (n. 486. IV): >Si illud, unde periculum oritur, actio in se honesta et utilis est, ex hac ipsa bonitate ratio sufficiens agendi habetur, ita ut illud aliquale periculum non debeamus attendere, sed potius remediis adhibitis nos ipsos praemunire: aliter enim innumerae actiones utiles metu peccandi impedirentur.

Nota. Sunt auctores, qui cum S. *Alphonso*⁵¹) inducunt terminum *periculum probabile* et affirmant esse grave peccatum se exponere tali periculo, nec expectari posse auxilium divinum⁵²). Alii autem dicunt, quamdiu exponens se tali periculo serio et rationabiliter sperat se non lapsurum esse, non committi grave peccatum; deserendam esse sententiam rigidiorum, argumenta allata non probare quod intendunt, et complures auctores citatos pro eadem magis verbis quam de facto ei adhaerere⁵³). Si attenditur nostra definitio periculi (n. 325, 1), *periculum probabile* est magis tautologia, et quaestio optime solvitur attendendo simul ad hoc, an exponens se tali periculo habeat causam proportionatam ad gravitatem peccati *et pariter* ad propinquitatem lapsus; si causa non est proportionata utrique elemento, temere se exponere videtur.

Articulus secundus.

De tentatione ad peccatum.

527. Notiones. 1. *Tentatio* est conatus pertrahendi voluntatem ad peccatum. Eo oritur tentatio, quod voluntati proponitur obiectum (ali-

*o) Cf. s. *Alphonsus* 1. 5. n. 63. 50) 1. Cor. 5, 10.

51) Cf. 1. 5. n. 63; 1. 6. n. 453.

52) Cf. *Lacroix*, Theol. mor. I. 5, n. 252 ss. *Berardi*, De recidivis et occasio- nariis³ II, pr. 4 ss. et praesertim *Ter Haar* C. SS. R., Casus conscientiae, I, n. 2 ss. 30 (1941), 20 ss; *Periodica* 21 (1932) 1♦ ss. et 120 ss.

M) *Ballerini-Palmicri* 1, n. 692 ss; *Gênicot* II, n. 372; *Fùbrcgas* in *Periodica* 30 (1941), 20—45.

quod bonum) lege prohibitum: hoc enim conatur voluntatem movere ad consensum.

a. Tentatio dicitur *gravis*, si voluntas ab obiecto sub *gravi* prohibito *vehementer* incitatur ad illud amplectendum; et dicitur *levis*, si ab obiecto sub levi prohibito vel ab obiecto sub gravi prohibito sed leviter tantum incitatur ad illud amplectendum.

b. Tentatio dicitur *interna*, si proposito obiecto malo appetitus ad illud amplectendum inclinatur; dicitur *externa*, si solum obiectum malum proponitur, quin appetitus ad illud amplectendum excitetur.

2. *Frequentia* tentationum variat pro diversis adiunctis internis et externis personarum; nemo tamen ab illis prorsus immunis est, quia causas tentationum nemo effugere potest, nisi de hoc mundo exeat. Excipi debet *Christus Dominus*, in quo tentatio interna impossibilis erat, et *B. V. Maria*, quam a tentatione gratia Dei immunem praeservabat. Tentationem in se non esse malam, sed pro vita spirituali magni momenti bonum fuisse ostendunt ascetae³⁾).

528. Causae tentationum tres numerantur, quarum prima, *concupiscentia*, interna est, duae aliae, *mundus* et *diabolus*, externae sunt.

1. *Concupiscentia*, a. Nomine *concupiscentiae* hic intelligitur appetitus sensitivus, prout fertur etiam in bona sensibilia, quae ordini morali adversantur.

«. Ex peccato originali orta etiam in iustificatis remanet atque in positiva inclinatione in malum consistit. Ipsa non est peccatum, est tamen uberrimus fons peccatorum, quia voluntatem ad peccatum allicit; ideo *fomes peccati* a concilio tridentino vocatur⁵⁵⁾.

β. Actus concupiscentiae voluntatem dupliciter ad peccatum alliciunt: *indirecte* per influxum in intellectum, cuius iudicium de malitia boni sensibus adeo amoeni turbatur; *directe* per influxum in voluntatem, quae propter nexum potentiarum trahitur ad idem volendum, in quod fertur appetitus sensitivus.

γ. Vis atque *vehementia tentationis* et proinde gravitas periculi peccandi dependet a natura rei, in quam fertur concupiscentia, a maiore minoreve intensitate actus concupiscentiae ac tandem a debilitate voluntatis, quae naturali indole et assuetudine peccandi in concreto valde aucta esse potest.

b. Concupiscentia est primarius et principalis fons tentationum: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus*⁶⁰⁾. Triplicis generis sunt bona a lege prohibita, in quae fertur concupiscentia, et prout in haec bona fertur, triplex in ea distinguitur respectus, quem innuit s. scriptura: *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae*⁵¹⁾.

2. *Mundus*, a. Prout mundus designat *complexum rerum corporca-*

M) *Hcnse*, Die Versuchungen³ (Freiburg. 1902). *Scaramelli-Winkler*, Geistlicher Führer (Regensburg. 1901) *Monsabrc-Drammer*, Die Versuchung (Mainz 1892). *F de la Noë*, Dvr Mensch in der Versuchung (Zürich-Paderborn 1955)

55) D. 792.

50) Iac. I, 14.

57) 1 Ioan. 2, 16

rum, eo tentât, quod ipse bona sensibilia ope sensuum appetitui repraesentet cumque ad ea amplectenda alliciat, etsi lege prohibita sint.

b. Prout mundus significat *homines* a Deo alienos, qui perversa principia profitentur et passionibus suis indulgentes peccatis vivunt, ipse tentât: *a.* suis principiis doctrinae Christi adversis, quae tum voce tum scriptis inter homines disseminantur; *β.* suis perversis operibus, quibus aequae ac sermonibus scandalo est et ad sectanda mala exempla excitat.

3. *Diabolus*, *a.* Diabolum homines ad peccatum excitare factum est ex s. scriptura certissimum: etenim non solum protoparentes⁶⁰⁾, sed etiam Iob⁸⁹⁾, Ananiam et Saphiram⁰⁰⁾, apostolos¹⁾, et praesertim Iudam⁸²⁾, quin etiam divinum Salvatorem⁰³⁾ ad peccandum tentavit; unde apostoli, ut caveamus a tentationibus daemonis, sollicite nos admonent⁰⁴⁾.

b. Cum diabolus directe et immediate in voluntatem humanam agere eamque ad peccatum pertrahere nequeat, eo tentât, quod: *a.* in sensibus sive externis sive internis repraesentationes excitat ad bona prohibita allicientes; *β.* mentem illusionibus imbuit, ut mortem adhuc esse remotam, passiones necessitatem imponere, peccata facile remitti, virtutem esse nimis arduam, hominem vitae delectationibus carere non posse etc.; *γ.* animam perturbat scrupulis, cogitationibus odii, luxuriae, desperationis, respectus humani etc.

c. Quamvis a diabolo teste scriptura omne peccatum initium sumpserit⁰⁸⁾, omnia hominum peccata ab ipso aliquo modo procedant, ipse princeps huius mundi nominetur⁰⁰⁾ et peccata eius opera dicantur⁰⁷⁾, nihilominus diaboli interventus neque ad omne peccatum neque ad omnes tentationes necessarius est; ad haec enim efficienda sufficit etiam concupiscentia et libera hominis voluntas. Reipsa tamen diabolus saepius auctor est tentationum, earum praesertim, quae molestiores sunt et absque alia causa, quae cognoscatur, e. g. inter orandum, oriuntur. Potestas tentandi in diabolo non est absoluta, sed divinae providentiae subordinata. Ergo tentare non potest, nisi quando Deus permittendo vult et quantum vult.

Nota. Quamvis in s. scripturis *Deus* homines tentare dicitur⁰¹⁾ ipse tamen inter causas tentationum numerandus non est, quia neminem ad peccatum incitat neque incitare potest⁰⁸⁾. Tentationes, quarum auctor

M) Gen. 3, 1—6; 2. Cor. 11, 3.

6e) Iob. 1, 12.

e°) Act. 5, 3.

01) Luc. 22, 31.

““) Ioan. 13, 2.

β3) Matth. 4, 3 ss.

M) 1. Cor. 7, 5; Eph. 5, 11 ss; 1. Petr. 5, 8 ss.

«») 1. Ioan. 3, 8.

««) Ioan. 12, 31.

«’) 1. Ioan. 3, 8.

ββ) Gen. 22, 1.

β”) Iac. 1, 13.

Dcus est, tentationes *probationis* sunt, non *seductionis*¹⁰⁾: has enim tentationes non immittit ipse, sed solum permittit, nec ultra vires permittit et faciet etiam cum tentatione proventum⁷¹⁾.

329. De resistentia tentationibus opponenda⁷²⁾.

a. Patet nec mundum nec diabolus hominem tentare posse, nisi per sensus motus concupiscentiae excitent; quare unicus fons tentationum proprie concupiscentia est. Iam quaeritur, quomodo voluntas circa motus concupiscentiae se habere debeat, postquam mens ad eos plene adverterit.

b. Si a consensu praescinditur, triplici modo se habere potest voluntas erga hos motus: a. *negative* seu *passive* vel indifferenter se habere dicitur, si non consentit, sed neque ullum medium adhibet ad illos reprimendos; b. *positive resistere* dicitur, qui aliquid agit contra tentationem, quod iterum duplici modo fieri potest: *indirecte*, si media adhibet ad illam reprimendam, sed actum contrarium non elicit; *directe resistere* dicitur, si actus contrarios elicit vel occasiones adducit ad actum contrarium v. g. in tentatione contra caritatem proximi ex proposito adducit occasionem eidem benefaciendi. Iam quaeritur, num adsit obligatio pravus motibus positive resistendi, num ergo non solum per consensum in pravum motum sed etiam per omissionem positivae resistentiae committatur peccatum.

1. Non licet erga hos motus mere *passive se habere*, nisi adsit iusta causa, sed *positiva resistentia* eis opponenda est. a. Eiusmodi enim motus coniiciunt in periculum eis consentiendi, quod periculum eo magis augetur, quo diutius deliberate admittuntur; hinc quo maius est periculum consentiendi in pravos motus, eo gravior est obligatio eos reprimendi, b. Si adest rationabilis causa omittendi resistentiam, merito sperari potest auxilium gratiae, quo praecaveatur consensus, dummodo retineatur firmum voluntatis propositum non consentiendi in peccatum.

a. Modi positive resistendi ex s. *Alphonso* sunt sequentes: n. elicere actum dissensus seu displicentiae, qui, etsi motum praesertim cum carnali delectatione coniunctum non reprimat, cavet tamen consensum voluntatis; b. cogitare de passione Domini vel de novissimis; c. orando recurrere ad Deum, b. Virginem vel Sanctos; d. elicere actum amoris Dei et propositi potius moriendi quam peccandi; e. mentem ad alia divertere.

b. Iusta causa mere passive se habendi adest: a. ubi motus ex actione honesta et utili oriuntur; b. ubi merito timetur, ne ex positiva resistentia vehementiores fiant, et e contrario experientia constat eos facilius removeri, eo quod contemnantur; c. ubi diuturna positiva resistentia nimis molesta esset; ideo in tentationibus, quae diu durant, certe sufficit hinc inde eisdem resistere. In his casibus ergo motus concupiscentiae potius contemnendi, quam positive impugnandi sunt. Praestat tamen, praesertim in primo casu, eis opponere actum displicentiae vel propositum non peccandi.

7°) 2. Cor. 12, 7 ss; Gen. 22, 1 ss.; Iob 1. 12; Tob. 2. 12.

7«) 1. Cor. 10, 13.

72) Cf. *Ralterini-Palmieri* I. n. 595 ss.

γ. Assentiendum est auctoribus, qui contendunt obligationem hos motus reprimendi non iam ex eo oriri, quod inordinati sunt, sed ex periculo consensus: obligatio enim voluntatis regendi potentias sibi subiectas exigit quidem, ut ipsa caveat consensum in malum, at non exigit, ut impediat vel reprimat motus in-deliberatos a natura ortos^{TM}).

2. Resistentiam omittere et mere *passive se habere*, ubi motus concupiscentiae magni sunt et vehementes, *grave peccatum est*; eam omittere, ubi motus concupiscentiae leves sunt, *veniale peccatum* non excedit, etsi versentur circa obiectum sub gravi prohibitum. Motus enim vehementes inducunt magnum seu proximum periculum consentiendi, motus autem leves non inducunt nisi periculum leve, leve periculum solum sub levi remove tenemur.

a. Hinc poenitentes pii, qui in tentationibus raro solent consentire, non sunt facile arguendi de peccato gravi, si mere negative se habuerunt; e contrario qui in tentationibus saepe labuntur, facilius rei esse possunt peccati mortalis, licet in casu particulari difficillimum sit de hac re certum indicium ferre.

b. Notandum est, si motus primo primi iique mali in *voluntate* (non solum in appetitu sensitivo) existunt, hi post plenam eorum advertentiam incipiunt fieri deliberate mali; quare semper per positivam resistentiam vel dissensum abigendi sunt: qui enim erga eiusmodi motus graviter malos mere negative se habet, graviter peccat. Sunt tamen, qui censeant, posse voluntatem etiam post plenam ad eos advertentiam erga eosdem mere passive se habere.

3. Per se nulla est obligatio *directe resistendi* pravis motibus, sed per se sufficit *indirecte, sed positive* eis resistere, quia hoc ad obtinendum finem per se sufficit. Per accidens autem adesse potest obligatio directe resistendi, si indirecta resistentia periculum consensus non sufficienter excludit.

Sunt tentationes e. g. contra fidem, contra castitatem, quae facilius et efficacius indirecta resistentia vincuntur, eo praesertim, quod mens aliis rebus serio occupetur. In aliis v. g. contra caritatem, humilitatem, directa resistentia non nocebit, sed nec praecepta est.

Nota. De *occasione peccati* conferatur *De sacramentis* n. 412 ss.

13) *Castropalans*, Opus mnrale tr. 2. disp. 2. p. 10. § 5. *Tamburini*, Explic decal. 1. 10. c. 2. *Lacroix*, Theologia moralis 1. 5. n. 111 ss.

QUAESTIO SEXTA

De peccatis internis.

550. Notiones. 1. Specifica distinctio peccatorum cum s. Thoma primario deducta est ab obiecto, quia actus specificatur ab obiecto (nn. 304—306). Attamen peccata etiam ex parte actus vel ex modo executionis specificè diversa esse possunt.⁷⁴⁾ Ita desiderium furandi specie differt ab ipso furto, tamquam >incompletum a completo⁷⁵⁾. Peccatum hoc internum ad eandem speciem obiectivam pertinet ac externum, opere consumatum, sed actus internus et externus ab invicem (entitative) differunt, quia modus peccandi est essentialiter diversus. De peccatis hic incompletis vel quasi inchoatis, quae solum internis animae potentiis, mente scilicet et voluntate perficiuntur, in hac quaestione sermo est.

Haec peccata interna ad tres classes revocantur: *a.* ad desiderium. *b.* ad gaudium, *c.* ad delectationem morosam; et desiderium quidem ad actionem futuram, gaudium, prout hic accipitur, ad actionem praeteritam, delectatio vero ad actionem praesentem refertur; vulgo autem haec omnia comprehenduntur sub nomine *cogitationis malae*.

2. *Gaudium et delectatio specificè non differunt*: differentia enim in eo solum consistit, quod obiectum in delectatione ut praesens, in gaudio ut praeteritum repraesentetur; sed haec differentia mere externa ad specificum discrimen constituendum non sufficit.

3. *Delectatio (gaudium) et desiderium specificè differunt*: aliud sane est delectari de iniuria proximi, aliud iniuriam proximo inferendam desiderare: desiderio enim res mala ut opere perficienda exhibetur, in delectatione ab opere externo praescinditur.

Hic ergo nullo modo agitur de delectatione venerea; haec enim non solo voluntatis actu interno perficitur, sed componitur ex motu organorum sexualium et voluptate libidinosa et voluntatis actu sibi in illis complacente seu ea approbante.

Articulus primus.

De desideriiis pravis.

551. Notiones. 1. *Desiderium* pravum est actus voluntatis, quo quis deliberate rem malam perficere intendit.

2. Desiderium ratione obiecti est aut *efficax* seu *absolutum*, quando quis proponit opus perficere, quare etiam vocatur *propositum*; aut est *inefficax* seu *condicionatum*, quando quis vult, ut opus a se vel ab altero ponatur data quadam condicione v. g. si potest, si occasio se offert, si non impeditur.

Ergo etiam in desiderio inefficaci habetur actualis voluntas opus perficiendi condicione impleta. Aliud esset, si condicio afficeret non obiectum, sed existen-

74) *Hürth-Abelian*, I. n. 522.

75) *S. Th.* I. 11. q. 72. a. 7.

tiam actus voluntatis; tunc voluntas, *actu non vult*, sed solum *vult* quadam condicione impleta; ita designatur potius aliqua habitualis dispositio, quae etiam quandoque dicitur desiderium inefficax.

352. Principia. 1. Desiderium absolutum vel efficax rei malae peccatum est eiusdem gravitatis et speciei, quam habet obiectum (actus externus), in quod tendit. Ratio *primi* est, quia desiderium malitiam accipit ab obiecto, in quod tendit, proindeque in re gravi grave, in re levi leve est. Ratio *secundi* est, quia desiderium tendit in ipsam rem externam ut postea perficiendam, ideo omnes malitias includit, quae in ipsa re insunt, dummodo apprehendantur.

Inde est, quod Christus dicat: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam iam moechatus est eam in corde suo*¹⁰). Ideo desiderium furandi calicem consecratum duplicem malitiam furti et sacrilegii continet. Desiderium peccandi cum consanguinea vel Deo sacra est incestus (mentalis) vel sacrilegium (mentale). Quare desideria graviter mala efficacia in confessione ita declarari debent, ut etiam circumstantiae speciem mutantem appareant.

2. Desiderium inefficax vel condicionatum peccatum non est, si condicio apposita aufert malitiam actus: nam in hoc casu voluntas fertur in obiectum, quod nullam malitiam continet, quippe quam condicio apposita excludat.

a. Condicio apposita e. g. *s/ liceret, si peccatum non esset, si Deus permitteret* malitiam ab obiecto *excludere potest*: a. in iis, quae solum lege positiva prohibentur: vellem carnes comedere, nisi esset dies abstinentiae; uxorem ducere, si sacerdos non essem; fl. in iis, quae lege naturae quidem prohibentur, sed nihilominus aliquando licite fieri possunt: inimicum occiderem, furarer, si Deus permitteret. Eiusmodi tamen desideria non solum otiosa, sed frequenter etiam periculosa sunt.

b. Condicio apposita malitiam ab obiecto *auferre nequit*: «. in iis, in quibus condicio est impossibilis, quia ita sunt intrinsecus mala, ut neque per Deum mutari possint e. g. *blasphemarem, fornicarer, si non esset peccatum*; β. si condicio apposita non ad malitiam actus, sed ad aliam circumstantiam refertur. Ideo peccata sunt haec desideria: vellem ulcisci, si sacerdos non essem; fornicarer, si non esset infernus; furarer, si clam fieri posset.

c. Quodsi condicionatum desiderium rei intrinsecus malae (*fornicarer, vindicarer, si liceret*) non est verum ac deliberatum desiderium, sed magis significatio naturalis propensionis, qua voluntas vel appetitus sensitivus in rem malam fertur, peccatum non est, quia hoc desiderium ita explicatur: natura quidem in rem malam trahit, sed eam nolo, quia prohibita est.

553. *Num licitum sit optare proximo malum ad bonum finem*. Licitum est sub hac condicione: a. si non fiat ex odio et vindicta sed mere ob bonum finem; b. si fiat servato ordine caritatis, i. e. si bonum, propter quod proximo optetur malum (temporale), superet vel saltem adaequet malum, quod ei optetur.

a. Licitum est proximo *optare mortem (sed non homicidium)* propter bonum *spirituale* proprium vel alienum ad salutem necessarium; sic licet patri optare mortem filii, quem praevidet seductum iri, si diutius vixerit: servatur enim ordo caritatis, cum bonum maioris ordinis praeratur bono minoris ordinis.

^{TM}) Matth. 5, 28.

b. Licitum est proximo optare mortem etiam propter *bonum temporale* non solum commune, sed etiam privatum, modo hoc bonum non sit minoris momenti, quam vita proximi. Sic licet optare mortem tyranni, ut redeat pax et felicitas communis; pariter licet uxori optare mortem mariti, a quo citra spem emendationis durissime tractatur: nam salus uxoris temporalis maius vel saltem aequale bonum est, quam vita mariti. Pari modo uxor in hoc casu licite sibi ipsi mortem optare potest: *melior est enim mors, quam vita amara*⁷¹⁾. Ratio horum est, quia etiam in hoc casu servatur ordo caritatis: cum enim quilibet se ipsum magis diligere debeat quam proximum, licite praefert suum bonum minori vel aequali bono proximi sui.

c. Non licet proximo optare mortem propter *bonum temporale minoris momenti*, quam vita proximi, quia est contra rectum ordinem caritatis. Ideo non licet matri desiderare mortem filiae, quam propter deformitatem in matrimonium collocare non potest; nec licet filio desiderare mortem patris, quo citius adire possit hereditatem⁷⁸⁾. Pari modo non licet citra peccatum sibi mortem optare propter quotidianas huius vitae misérias.

Nota. In eiusmodi autem desideriis cavendum est, ne voluntas directe et immediate tendat in malum proximi, sed in bonum, propter quod malum optatur: alias enim voluntas actum in se malum eliceret optando malum proximi ut eius malum, non ut desiderantis vel alterius bonum est.

Articulus secundus.

De gaudiis pravis.

534. Notiones. 1. *Gaudium* hic accipitur pro deliberata complacencia in re mala sive a se sive ab aliis peracta; refertur ergo ad opus malum patratum, quod voluntati placet. Ad gaudium revocatur *lactantia* de peccato commisso.

2. Obiectum gaudii potest esse: a. ipsum *opus* malum peractum; b. *modus*, quo malum peractum est; c. *effectus*, qui ex opere malo secutus est; d. opus malum *propter bonum effectum*.

335. Principia. 1. *Gaudium de ipso malo peracto* peccatum est eiusdem gravitatis et speciei atque ipsum malum peractum. Ratio *primi* est, quia actus internus gaudii malitiam accipit ab obiecto, cum sit approbatio rei malae, quae semper mala est, sive in se sive demum propter prohibitionem mala est, ut gaudere de blasphemia vel de coena die ieiunii sumpta. Ideo gaudium grave vel leve peccatum est pro gravitate materiae. Ratio *secundi* est, quia voluntas approbat rem malam, prout patrata est; ergo inducit etiam omnes malitias, quas novit cum re fuisse coniunctas.

Nota. Hinc poenitens in confessione explicare debet non solum obiectum desiderii et gaudii, sed etiam circumstantias speciem mutantem, modo cognitae fuerint, e. g. in gaudio de percussione clerici, vel de fornicatione cum consanguinea.

71) Eccl. 30, 17.

78) Cf. propositiones 13 et 14 ab *Innocentio XI.* damnatas (D. 1163 et 1164)²⁰

Sicut gaudium de malo peracto, ita etiam *tristitia de bono peracto* peccatum est, et quidem

a. tristitia de bono peracto, quod sub gravi praeceptum erat, grave peccatum est;

b. tristitia de bono peracto, quod sub levi praeceptum erat, leve peccatum est;

c. tristitia de bono peracto, quod praeceptum non erat, e. g. de voto emisso, de suscepto sacerdotio, leve non excedit, dummodo retineatur voluntas implendi obligationem susceptam. Num leve vel nullum peccatum sit, pendet a motivo, propter quod aliquis tristatur, utrum nempe rationabile sit nec ne; ordinarie tamen eiusmodi tristitia rationabili motivo caret;

d. tristitia non de ipso bono peracto, sed de adiunctis bonae actionis e. g. de incommodo et labore peccatum non est.

2. Gaudere non de opere malo, sed *de modo*, quo malum patratum est, non est peccatum: actus enim voluntatis in hoc casu fertur in obiectum bonum vel indifferens.

Gaudere licet de picturis vel comoediis obscenis propter artificium, quo exaratae sunt; de furto vel fraude propter singularem et ingeniosam astutiam; de narratione lubrica ob lepidum narrandi modum; de lapsu hominis ob ridicula, quae in lapsu acciderunt. Eiusmodi tamen gaudia periculo non carent, quia facilis est transitus a modo ad ipsum opus.

3. Per se licitum est gaudere *de bono effectu* operis mali, sive hoc materialiter sive formaliter malum fuit, quia actus voluntatis non fertur in rem malam, sed praecise in effectum bonum, etsi supponat opus malum.

Ideo licitum est filio gaudere de hereditate, quam ob parricidium sive voluntarium sive involuntarium consecutus est. Licitum est gaudere de exonerata natura vel de sedata tentatione, quae ex pollutione sive involuntaria sive etiam voluntaria secuta est. At vero periculosa sunt ista, quia ab effectu bono gaudium facile transire potest ad opus malum.

4. Non licet gaudere *de ipso opere malo*, quod bonum effectum habuit, licet autem gaudere de opere malo *propter bonum effectum*, qui ex eo secutus est, sive opus materialiter sive formaliter malum fuit. Ratio *primi* est, quia non licet approbare malum propter finem bonum, nec ideo malum opus bonum fit et dignum approbatione, quod bonum effectum producere potest vel reipsa produxit⁷⁰). Ratio *secundi* est, quia obiectum gaudii non est ipsum malum, sed praecise haec eiusdem circumstantia, quod bonum effectum habuit. Etenim opus malum considerari potest secundum se et prout est causa boni effectus; si consideratur secundum se, non licet de illo gaudere, quodsi consideratur praecise, ut est causa boni effectus, licet de eo gaudere; sed hoc potius est gaudere de bono effectu causae malae.

7B) Sunt, qui hoc idem illicitum esse demonstrent ex propositione 15. ab *Innocentia XI.* damnata: *Licitum est filio gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex hereditate consecutas* (D. 1163—1165). Verum ex hac propositione id lure inferri non potest, quin etiam ex alia ratione falsa est propositio, quia nempe gaudium filii repugnat ordini caritatis

Non licet gaudere de periurio, etsi materialiter tantum malo, quod alium a poena liberavit, nec de omissione ieiunii, etsi ex inadvertentia accidisset. Non licet gaudere de occisione hostis ecclesiae; licet autem gaudere, quod ex ea pax ecclesiae secuta sit. Non licet gaudere de peccato Adami, etsi magnum inde secutum sit bonum. Quodsi ecclesia canit: *O felix culpa*, hoc non est gaudium de peccato ipso, sed de peccato, quia et quatenus bonum effectum habuit.

Nota. Quod desiderare licet, de eo pariter gaudere licet, et vicissim; ergo licet gaudere de malo proximi, modo non laedatur ordo caritatis; sic licet matri gaudere de morte filioli ob felicitatem eius aeternam.

Articulus tertius.

De delectatione morosa.

536. Notiones. 1. *Delectatio*, prout hic accipitur, est complacentia voluntatis in bono apprehenso. Delectatio moralitatem accipit ab obiecto, in quo voluntas sibi complacet.

Ratione obiecti distinguitur delectatio: a. de *re* cogitata et voluntati repraesentata e. g. de occisione inimici, de fornicatione; b. de *cognitione* rei, si scilicet non res ipsa, sed eius cognitio placet e. g. cognitio homicidii, fornicationis. Aliud sane est delectari de homicidio per imaginationem exhibito, et aliud delectari de cognitione homicidii.

2. *Delectatio morosa* est libera complacentia in re mala per cogitationem vel imaginationem exhibita ut praesenti sine desiderio illam faciendi; qui ergo morose delectatur, fingit sibi actum peccati e. g. furtum, tactum turpem et de illo actu sic repraesentato, ac si quis illum exsequeretur, sibi complacet sine voluntate tamen illum exsequendi. *Morosa* dicitur haec delectatio non a duratione complacentiae, sed quia voluntas in ea post advertentiam moratur, licet unico instanti; delectatio igitur morosa idem est ac *voluntaria*.

557. Principia. 1. Delectatio morosa de re mala cogitata peccatum est eiusdem gravitatis et speciei ac res ipsa mala per imaginationem repraesentata vel cogitata. Ratio est, quia delectatio morosa moralitatem tum theologicae tum specificae accipit ab obiecto, circa quod versatur. Quare delectatio morosa gravis vel levis est, prout res cogitata, in qua voluntas delectatur, graviter vel leviter mala est, et delectatio de furto specie differt a delectatione de homicidio vel de fornicatione.

Et hic iterum apparet discrimen inter delectationem et cogitationem de re mala: delectatio enim de copula carnali prohibita semper est peccatum grave, non item de eadem cogitatio et imaginatio: si enim haec fiat ex fine honesto e. g. ad docendum, bona est, et si fiat ex curiositate, veniale peccatum est. Eiusmodi autem cogitationes de rebus obscenis semper periculosae sunt, eo quod facile provocant sensum venereum; et si quidem accedat delectatio (libera complacentia) de sensu venereo, qui ex cogitatione sive imaginatione obscena excitatur, non est delectatio morosa spiritualis, de qua hic sermo est, sed delectatio venerea, de qua alibi dicitur.

2. Delectatio morosa continet malitiam, quam res cogitata, quae placet, ex circumstantiis habet, *si circa ipsas versetur delectatio*; quocirca delectatio de occisione sacerdotis est mentale homicidium sacrilegum et delectatio de copula cum moniali est mentalis fornicatio sacrilega, si voluntas etiam de circumstantia sacerdotii et consecrationis delectetur.

Si ergo voluntas de circumstantiis, quae in obiecto malo cogitato reperiuntur, formaliter non delectatur, malitiam circumstantiarum non contrahit: cum enim non agatur de re mala opere iam peracta aut peragenda, sed solum de re cogitata, praecisione facta ab eius executione, non contrahitur malitia circumstantiarum, in quas voluntas explicitè non feratur. Qui ergo in exemplo supra posito de circumstantia obiecti non delectatur, eam non contrahit et proinde in confessione satisfacit dicens: *delectatus sum de homicidio; delectatus sum de fornicatione*.

Corollaria. 1. Delectatio de re sola lege positiva interdicta, e. g. de esu carnis die veneris, licita est, quia res repraesentata non est in se mala neque delectatio mere interna ab ecclesia prohibita est.

2. In sponsis delectatio de copula futura illicita est: delectationis enim obiectum est res per cogitationem exhibita ut praesens, sed copula sponsis in praesenti statu illicita est, ergo etiam de eadem delectatio.

3. Desiderium copulae futurae in statu matrimonii sponsis licitum est: desiderium enim fertur in rem futuram; copula autem in futuro matrimonio licita est; ergo etiam eiusdem desiderium.

4. In viduis gaudium de copula in statu matrimonii habita licitum est: eius enim obiectum, copula praeterita et tamquam praeterita voluntati exhibitia, licitum est.

QUAESTIO SEPTIMA.

De quibusdam generibus peccati.

Ex peccato originali remanet in baptizatis concupiscentia vel fomes ad peccatum inclinans; quae pronitas ad malum per saepius repetita peccata personalia augetur. Habitus graviter peccandi, qui repetitis actibus peccaminosis acquiritur, dicitur *vitium*. Si plura vitia in homine excrescunt, natura humana ita corrumpi potest, ut deveniat ad vitia contra naturam, immo, si natura, quae a gratia supponitur, ulterius corrumpitur, degenerare potest usque ad contemptum gratiae divinae. Ita habetur connexio quaedam et gradatio inter peccata vel melius vitia: *vitia capitalia*, quae sunt fontes multorum peccatorum — *peccato in caelum clamantia*, quae praecipue offendunt contra naturam socialem hominis — *peccata in Spiritu Sanctum*, quae ex odio Dei provenientia peccatorem maxime assimilant daemoni¹⁰⁾.

Articulus primus.

De peccatis capitalibus 1).

558. Notiones. 1. Peccata capitalia non ideo dicuntur *capitalia* vel *mortalia*, quod essent peccata maxima aut semper mortalia, sed quia ex peccato originali orta sunt veluti capita et fontes, ex quibus multa alia peccata oriuntur. Fontes autem peccatorum non sunt ut actus, sed potius prout sunt pravae passiones seu propensiones habituales, ideo melius *vitia capitalia*, quam peccata capitalia vocantur.

Secundum doctrinam s. Thomae ex vitiis capitalibus tamquam *ex causa finali* alia peccata oriuntur. Cum enim obiectum, quod vitia capitalia inordinate appetunt, hominem vehementer alliciat ut divitiae, quas appetit avaritia, ad illud frequenter et abundanter assequendum multa et diversa media adhibet illicita, quae sunt totidem peccata ex vitio capitali exorta 2).

2. Vitia capitalia post s. Gregorium magnum⁸³⁾ et s. Thomam⁸⁴⁾ communiter numerantur septem: *superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira, acedia*. De singulis ita agendum est, ut tam prout sunt vitia, quam prout sunt peccata, considerentur.

a. Septem vitia capitalia non ab omnibus eodem modo enumerantur: alii enim superbiam tamquam radicem omnium vitiorum constdurentes sub ea adhuc septem recensent, quorum primum est ambitio, alii autem superbiam inter septem vitia capitalia recensent intus ambitionem inter eius filias primo loco collocant.

b. Septem vitia voce memoriali *Saligia* comprehenduntur, cuius singulae Inferae singula vitia ex ordine significant

δ)~Cĭ~Schilling, I. n. 164.

σ1) S. Thomas, De malo q. 8ss. Holzmann, Theologia mor. 1. tr. 3. disp. 2 c. 5. Struggt, Theologia moral, tr. 2. q. 3. Pallerim-Palmieri, I. n. 697—745.

‡ S. Th. I. II. q. 84 a. 3.

ω) *Moralia* 1. 31. c. 7.

** I. II. q. 84. a. 4

§ 1. *De superbia.*

359. 1. Superbia definitur inordinatus appetitus propriae excellentiae. Superbia virtuti *humilitatis* per excessum opponitur.

a. *Inordinatus*: est enim propriae excellentiae etiam amor ordinatus, cum quis propria bona non aestimat plus, quam par est, aJHsque praeferri desiderat, quia ad Dei gloriam et propriam vel aliorum salutem utile fore existimat.

b. Superbia eo oritur, quod homo excellentiam sum considerans nec advertens se illam a Deo habere, eam pluris facit, quam par est. Haec consideratio efficit, ut nimiam sui aestimationem concipiat, ipse sibi placeat, se aliis praeferat, alios contemnat, excellentiam suam aliis manifestare, ab eis honorari, laudari atque eis praeponi cupiat.

c. Superbia *generalis*, quae opponitur humilitati generali (n. 288 a) et cuilibet peccato inert, quatenus propriam excellentiam divinae maiestati praefert, non habet malitiam distinctam a malitia peccati cuiuscunque. Superbia specialis, de qua hic sermo est, specialiter et explicitè propriam excellentiam extollit.

2. Superbia *completa* est peccatum ex toto genere suo mortale; *incompleta* est peccatum ex toto genere suo veniale.

a. Superbia *completa* ea est, qua quis ita vult excellere aliisque praeponi, ut nemini subesse velit, nec superioribus nec ipsi Deo; talis est superbia diaboli. Haec continet directam (non solum indirectam et virtualem) aversionem a Deo et propterea pertinet ad peccata omnium gravissima.

b. Superbia *incompleta* ea est, qua quis retenta subiectione erga Deum et superiores se pluris facit quam par est, et super alios excellere cupit, quos ut inferiores despicit atque contemnit. Superbia incompleta veniale peccatum est: nam inordinatus appetitus rei ex se indifferentis venialis est. *Per accidens* autem grave peccatum esse potest, si nimirum coniuncta est cum gravi iniuria aliorum, vel si inducit ad alia peccata gravia committenda.

3. Superbia non immerito *omnium peccatorum mater* dicitur, quia inordinatus amor propriae excellentiae ad quaelibet peccata movere potest; sunt tamen quaedam peccata, quae peculiari sensu *superbiae filiae* dicuntur, quatenus superbia propemodum naturali necessitate ad ea inducit. Sunt haec, quae sequuntur:

a. *Praesumptio*, quae est appetitus aggrediendi aliquid supra vires. Haec per se venialis est, nisi quis per imperitiam suam se exponat periculo gravi iniuriae Deo vel proximo inferendae, ut si quis absque sufficienti peritia cupit exercere munus parochi, medici, iudicis etc.

b. *Ambitio*, quae est inordinatus appetitus honoris et dignitatis non debitae, ut si quis ambit officium, quo indignus est. Dignitatem autem vel honorem sibi convenientem cum moderatione et ex bono fine appetere, non est peccatum, sed actus *magnanimitatis*.

c. *Vana gloria*, quae est inordinatus appetitus manifestationis propriae excellentiae sive verae sive fictae, ut si quis inordinate laudem quaerit, de aliorum humiliatione gaudet. Non committit vitium vanae gloriae, qui ob finem honestum excellere nititur e. g. ut ad officium postea gerendum aptus fiat, ut parentibus placeat, ut propositum prae-

mium obtineat. Dicitur *vanitas*, si quis laudem et honorem quaerit ex bonis minoris momenti e. g. ex opibus, ex forma corporis, ex vestibus etc.

Triplici modo vana gloria se manifestat:

«. *lactantia*, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per wrba; *β. ostentatione*, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per facta vel signa; *γ. hypocrisi*, quae est inordinata manifestatio propriae excellentiae per simulatas virtutes.

§ 2. De avaritia.

340. 1. Avaritia definitur inordinatus appetitus bonorum temporalium (i. e. bonorum fortunae). Avaritia virtuti *liberalitatis* per defectum opponitur.

a. Inordinatus est amor divitiarum, si non regitur *fine debito* atque honesto, qualis est ad providendum necessitatibus familiae, ad benefaciendum aliis etc.; insuper si *nimia sollicitudine* acquirendi divitias vel *nimia parsimonia* laeditur modus a ratione in his rebus praescriptus.

b. Vitium avaritiae atque in paupere atque in divite reperiri potest, cum uterque rebus possessis nimio affectu inhaerere vel possidenda nimio desiderio optare possit.

2. Avaritia est peccatum *ex toto genere suo veniale*, excessus enim in re alias indifferenti et licita venialis est; atqui amor bonorum temporalium ex se indifferens est.

Avaritia potest fieri mortale peccatum, si non sola liberalitas, sed etiam alia virtus laeditur e. g. iustitia vel caritas proximi, ut si homo adeo inordinate amat divitias, ut propter eas e. g. ditescendo ex alienis legem Dei violet aut negando debitam eleemosynam officiis erga proximum desit; a fortiori, si in divitiis finem ultimum ponit

3. Avaritia duobus modis committitur: *a.* excedendo in retinendis bonis acquisitis (Geiz); *b.* excedendo in cura et sollicitudine nova bona acquirendi (Habsucht).

4. Avaritiae *filiae* recensentur potissimum quinque:

a. Obduratio cordis erga pauperes, quos avarus dure alloquitur, absque misericordia vacuos repellit et cum rigore ab eis debita exigit, etsi solvendo impares sint.

b. Inquietudo cordis e. g. vehemens ei inordinata applicatio mentis ad divitias acquirendas et conservandas cum inani timore, ne non acquirantur vel perdantur.

c. Fraus, quae est alterius deceptio facto peracta, ut cum in rebus vendendis adulterantur pondera et mensurae.

d. Dolus, qui est alterius deceptio verbis peracta.

e. Proditio, quae est deceptio alterius contra fidem datam in eius damnum peracta.

§3. De invidia⁸⁵).

341. 1. Invidia est tristitia de bono alterius, quatenus hoc apprehenditur ut diminutivum propriae excellentiae e. g. honor socii ut invidentis dedecus. Directe adversatur *caritati*, quae de bono proximi gaudet, quod bonum invidus destructum optat et non destructum dolet.

Differt «. ab *aemulatione*: aemulus enim non tristatur de bono proximi, sed tristatur de proprio malo, quia caret illo bono, quod videt in alio; /i. ab *odio*, quo quis tristatur de bono alterius, quatenus eius bonum est; γ. ab illa *tristitia*, quam quis habet de bono alterius quatenus inde sibi aliquod malum timet, si quis e. g. tristatur de elevatione alterius, quia inde sibi oppressionem timet; δ. ab *indignatione*, qua quis tristatur de bono alterius» quatenus hic illo bono indignus est. Hoc per se non est peccatum; fieri autem potest peccatum, si repugnat providentiae divinae, quae ob certos fines etiam peccatoribus bona tum temporalia tum supernaturalia largitur.

2. Invidia oritur *ex superbia*, quatenus adeo inordinate aliquis amat propriam excellentiam in aliquo bono sive vero sive ficto, ut nolit eiusmodi bonum possideri a proximo suo. Invidia solet esse in iis, (*pii aequales* vel fere aequales sunt, quia gloria eorum, qui multum excellent, non solet apprehendi ut diminutio propriae excellentiae. Et licet alii aliis sint natura magis proni ad invidiam, tam alte tamen omnibus insitum est hoc vitium, ut aliqui motus primi invidiae reperiantur etiam in viris perfectis.

3. Invidia est peccatum *ex genere suo mortale*: nam repugnat caritati; peccata autem contra caritatem ex genere suo gravia sunt. Admittit tamen parvitatem materiae. Ut invidia grave peccatum sit, requiritur: *a.* ut ad magnum proximi bonum sive corporale sive spirituale referatur; *b.* ut invidus serio velit proximum eo carere, ne ipse subeat fictam imminutionem proprii boni.

Quo maius bonum est, de quo alteri quis invidet, eo maius est peccatum invidiae; ideo gravissimum invidiae peccatum illud est, quo quis proximo invidet ipsa bona spiritualia: dona Spiritus S., gratiam, virtutem, sanctitatem.

4. Invidiae *filiae* numerantur quinque sequentes: *odium*, *susurratio*, *detractio*, *exsultatio* in proximi adversis, *afflictio* in prosperis proximi.

Quod invidus de bono proximi tristatur, quatenus illud apprehenditur ut causa proprii mali, oritur in ipso desiderium quod proximus illo bono excidat; ideo conatur illud diminuere vel penitus destruere per malas de proximo oblocutiones, quae si sint occultae, vocantur *susurratio*, et si sint manifestae, *detractio*. Quod si hunc finem consequatur, *exsultat*, si non consequatur, *affligitur* et tristatur, quae tristitia, si duret, generat *odium*.

§ 4. De gula.

342. 1. Gula est inordinatus appetitus cibi et potus.

a. Uulae inordinatio in eo consistit, quod modus a ratione in usu cibi et potus praescriptus non servetur.

b. (Gula generose accepta opponitur duabus virtutibus, quae ad temperantiam pertinent: *abstinentiae*, quae moderatur usum cibi et potus non uiebriativi, et

85) De *luxuria* in fasciculo agitur separatim edito: *De castitate*.

sobrietati, quae moderatur usum potus inchrwtivi seu alcoholici. Gulae ergo duae sunt species: *comessatto* seu gula specificè accepta et *ebrietas*, quae sunt peccata specificè distincta.

2. Gula quinque modis peccari potest, qui iam a s. *Thoma* hoc versiculo comprehenduntur:

Praepropere, laute, nimis, ardentè, studiose^{8f)}).

Inordinatio enim in usu cibi et potus versari potest aut circa ipsum cibum aut circa illius sumptionem et quidem:

a. Circa *substantiam* cibi, si appetuntur cibi pretiosiores et exquisitiores, quam statui et conditioni determinati hominis conveniat: *laute*.

b. Circa *quantitatem*, si ultra naturae appetitum comeditur i. e. plus, quam ad bonam corporis valetudinem et ad mentis convenientem dispositionem requiritur: *nimis*.

c. Circa *qualitatem*, si adhibetur praeparatio ciborum ob condimenta et eiusmodi nimis delicata et exquisita: *studiose*.

d. Circa *sumptionem ratione modi*, si quis nimis avide et voraciter comedat: *ardenter*.

e. Circa *sumptionem ratione temporis*, si quis debitum tempus praeveniat aut saepius, quam par est, comedat et bibat: *praepropere*.

3. Gula est peccatum *ex genere suo leve*: ex generali enim regula excessus in re alias indifferenti vel licita per se non est nisi venialis. Per accidens autem gula fieri potest mortalis, idque multipliciter, praesertim vero:

a. Ratione laesae caritatis Dei, eo quod homo adeo inordinate amat delectationes cibi et potus, ut eas finem ultimum constituens paratus sit potius praecepta graviter obligantia contemnere quam his delectationibus renuntiare. Hi sunt, (*piorum Deus venter est 1*).

b. Ratione gravis damni in corpore, si quis advertenter per nimiam ingluviem graviter laedat sanitatem corporis.

c. Ratione gravis damni in anima, si quis advertenter per excessum in cibo et potu se ineptum reddat ad exsequenda officia sub gravi obligantia.

a. Grave peccatum non est, *gulae indulgere usque ad vomitum*: aliud enim non habetur nisi excessus, utique enormis, in usu delectationis ex cibo et potu, atqui iste excessus ex genere suo venialis est, nisi accedat circumstantia speciem mutans.

β. Etsi grave peccatum sit sine necessitate *vesci carne humana*, tum quia id repugnat pietati defunctis debitae, tum quia viam pandit caedibus humanis, in extrema tamen necessitate famis id licitum esse videtur, quia in extrema necessitate quandoque licita evadunt, quae alias lege naturae prohibentur. At nunquam licet in hunc finem hominem occidere⁸⁾.

4 Gulae s. *Thomas* quinque *filiis* enumerat:

a *Hebetudo* mentis seu deordinatio rationis in eo sita, quod quis nec orare nec alia id genus praestare possit.

8f) S. *Th.* 11. II. q. 148. a. 4.

Pini. 3, 19.

*H) *Lessius*, De iustit. I. 4. c. 3. n. 9 ss.

b. *Inepta laetitia* seu inordinatio appetitus.

c. *Multiloquium* seu inordinatio verborum.

d. *Scurrilitas* seu inordinatio exteriorum actuum, ad quos inepta laetitia inducit.

e. *Immunditia* seu inordinatio in corpore: ex saturitate enim oriuntur emissiones seminis, vomitus et aliae rerum superfluarum excretiones.

545. De temperantia servanda. In usu cibi et potus ratio modum praescribit, quem exigit finis, propter quem cibus et potus ab auctore naturae creatus est. Cibus autem et potus ad vitae necessitatem et sustentationem ordinatus est, ut nempe corpus in integritate et vigore conservetur et sic menti in functionibus suis apte inservire possit. Iam vero ad vitae sustentationem *necessarium* non illud solum dicitur, quod ad existentiam, sed etiam illud, quod ad convenientiam et commodum requiritur. Pari modo ad vitam *non necessarium* tum illud dicitur, quod corporis sanitatem et mentis idoneam dispositionem impedit, tum illud, quod ad convenientem vitae sustentationem non requiritur. Qui in usu cibi et potus *virtutem temperantiae* servat, tantum comedit et bibit, quantum ad convenientem vitae sustentationem requiritur, at nunquam sumit, quod corporis sanitati aut mentis idoneae dispositioni ad eius functiones exercendas praevidet obfuturum: hoc enim esset peccatum gulae. Patet ea, quae ad idonee et convenienter vivendum requiruntur, non esse ad certam quantitatem restricta, sed quandam latitudinem habere, adeo ut plus minusve sumi possit, nec tamen sanitati et mentis aptae dispositioni nocumentum afferatur. Iam vero iis, quae ad convenientem sustentationem non requiruntur, nec tamen mentis et corporis aptam dispositionem impediunt, ob iustas causas e. g. hospitalitatis, festivitatis, extraordinariae laetitiae etc., moderate uti licet: his enim non laeditur temperantia nec peccatum gulae committitur 0).

De ebrietate.

544. Notiones. 1. *Ebrietas passive* accepta significat defectum usus rationis ex nimio potu inductum, unde *ebrius* aliquis dicitur; *ebrietas active* accepta denotat ipsam potationem, quae hunc effectum inducit et definitur: voluntarius excessus in potu ex sola voluptate usque ad violentam privationem usus rationis. *Ebrietas activa* est peccatum, *passiva* est effectus peccati.

a. *In potu*: vini scilicet vel alterius liquoris inebriantis, quibus verbis a commessatione differt *Ex sola voluptate*: si enim potus ex alia causa e. g. ratione medicinae etsi usque ad privationem usus rationis sumeretur, non esset ebrietas. Ideo tamen non desinit esse ebrietas, quia ex potu non percipitur voluptas, modo potus non sumatur ex alio rationabili fine. *Violenta*: nam usus rationis modo *naturali* intercipitur per somnum; somno excusso statim uti potest ratione; sed per potum privatur homo usu rationis ita, ut etiam vigil incapacitatem habeat recuperandi usum rationis.

Cf S. Th. II. II. q. 141. a. 6. Lessius, De iustit. 1. 4 c. 1. n. 9 ss.

b. Ex quibus patet propriam ebrietatis malitiam non esse in sola potatione inducente privationem usus rationis, sed in potatione, quae privationem usus rationis adducit modo violento absque sufficienti causa propter voluptatem potus⁰⁰⁾).

2. Ebrietas dicitur *perfecta*, si penitus aufert usum rationis, et dicitur *imperfecta*, si usum rationis penitus non aufert.

Ebrietate perfecta laborare censetur: *a.* qui amplius distinguere nescit inter bonum et malum; *b.* qui sequenti die non recordatur rerum notabilium, quas in ebrietate dixit aut fecit; *c.* qui prorsus insolita agit, quae integra mente agere non consuevit. Ebrietas erit imperfecta, si salvo usu rationis seu salva potentia moraliter agendi solummodo phantasia parumper turbata est. lingua titubat, pedes vacillant, oculi duplicata aspiciunt, obiecta per gyrum verti videntur, vomitus sequitur et eiusmodi.

545. Eius malitia formalis. 1. Peccatum ebrietatis essentialiter consistit in potatione inordinata (ex sola voluptate) liquoris inebriativi cum praevisione amissionis usus rationis. Ergo in peccato ebrietatis immoderata delectatio vini per se, amissio usus rationis in causa volita est, quae cum absque sufficienti motivo solum propter voluptatem potus admittatur, moraliter mala est. Cum propria malitia ebrietatis in potatione usque ad privationem usus rationis ex sola voluptate absque necessitate consistat, si potatio vini ex alio motivo eoque honesto fiat, mala non est, quamvis privationem usus rationis causet: etenim non fit inordinate seu contra regulam rationis, sicut ea, quae ex voluptate fit.

2. Ad solvendas quaestiones, quae huc pertinent, iuvat notare, copiosae potationis effectum immediatum esse malignam (venenosam) affectionem cerebri, ex qua relaxatio nervorum et sopor sensuum ac tandem amissio usus rationis sequitur. Cum potatio ex motivo honesto seu ad obtinendum effectum licitum moraliter mala non sit, quamvis ex ea turbatio rationis sequatur, in solvendis particularibus quaestionibus dispiciendum est, num damnum temporariae privationis usus rationis a bono, propter quod illud permittitur, sufficienter compensetur nec privatio usus rationis intendatur.

Quod de usu liquoris inebriantis dicitur, id simili modo de usu opii, aetheris, chloroformii et similium affirmandum est: eorum nempe effectus immediatus est cerebri maligna affectio, ex qua relaxatio nervorum et sopor sensuum ac tandem privatio usus rationis consequitur. Porro affectiones illae cerebri, nervorum ac sensuum licite adducuntur ad obtinendum effectum bonum satis gravem, etsi praeter intentionem sequatur effectus malus, violenta turbatio rationis.

3. Melius forsitan *Vermeersch* 1) formalem malitiam ebrietatis in eo ponit, quod est quasi mutilatio, qua homo se privat facultate praecipua, agendi scii, rationabiliter, ita ut sub imperio et directione motuum inferiorum sit. Hoc autem intendere vel eligere vel etiam in causa solum velle, quin ordinetur ad salvandum totum, est certe inordinatio gravis.

00) *Lessius* 1. 4. c. 3. n. 13 s.

Ml) *Theol. nier.* IP n. 670 s.

a. Ergo licitum est se inebriare ad *morbum depellendum* secundum consilium medicorum e. g. ad curandum morbum cholerae vel ad evacuandam vim veneni: temporaria enim turbatio rationis a bono intento satis compensatur.

b. Licet se inebriare vel uti chloroformio *ad leniendos vel non sentiendos dolores* e. g. in operatione chirurgica vel in partu difficili: etenim privatio usus rationis a bono intento, quod est mitigatio acerbi doloris, sufficienter compensatur.

Quaeritur, num liceat uti chloroformio ad mitigandos ordinarios partus dolores. Cum ad hunc finem sufficiat *levis* narcosis, quae non est periculosa, nil obstat, quominus in particulari casu adhibeatur; attamen raro erit rationabilis causa, cum dolores partus ad officium matris pertineant²⁾.

c. Licet se inebriare *ad vitandam mortem*, quam quis alicui minatur, nisi se inebriet, excepto tamen casu, quo quis ebrietatem exigat in contemptum Dei vel in odium virtutis: ex copiosa enim potatione immediate sequitur, ut alter a voluntate inferendi mortem desistat; effectus autem inebriationis ex causa sufficienter gravi se liberandi a morte permittitur.

d. Licet se inebriare ad molestiam *insomniarum* (Schlaflosigkeit) depellendam sub hac condicione, quod alia remedia innocua frustra adhibita fuerint, ebrietas vero ad conciliandum somnum utilis sit.

e. Non licet se inebriare *ad melancholiam pellendam* vel ad levandum moerorem, tum quia iste finis non est causa sufficiens permittendi turbationem rationis, tum quia alia praesto sunt media ad illum finem obtinendum. Attamen licita esse potest ob hanc causam imperfecta ebrietas.

546. Eius moralis malitia. 1. Ebrietas *perfecta* est peccatum mortale: a. sacra scriptura ebrietatem inter peccata recenset, quae a regno coelorum excludunt³⁾; b. gravis est deordinatio violenter non solum usu rationis sed etiam potestate propinqua ea utendi se privare, et ad brutorum condicionem se abiicere propter solam voluptatem ex potu captam.

«. Etiam perfecta ebrietas *admittit parvitatem materiae*: si quis igitur ad breve tempus (quod horam non attingit) sine necessitate se privat usu rationis, non committit grave peccatum. Attamen pro praxi haec nota vix ullius est momenti, quia praevideri vix potest potum non diutius horae spatio usu rationis esse privaturum.

β. Qui ita immoderate bibit, ut certo sequeretur perfecta ebrietas elsi hunc effectum somno se committens non experiatur, nihilominus graviter peccat: potatione enim non solum causam mali eamque rotam ponit, sed manet etiam privatus potestate propinqua utendi ratione, attamen graviter non peccat, qui ohamnaco impediatur, ne ex immoderato potu usu rationis privetur.

2. Ebrietas *imperfecta per se* veniale peccatum non excedit; per accidens autem potest fieri gravis: a. *ratione scandalii*, quod e. g. sacerdos

²⁾ Cf *Capllmann*, Medicina pastoralis¹⁸ p. 83 s., ubi correxit priorem sententiam negantem.

«) I. Cor. 6, 10; Gal. 5, 21.

daret, etsi semel tantum, vel paterfamilias, si saepius semiebrius esset; β . *ratione damni*, quod aut sanitati aut familiae infertur; γ . *ratione finis*, ut si quis biberet ad vehementiorem in se libidinem excitandam; δ . *ratione gravis tristitiae*, quae uxori, filiis, parentibus inde causatur.

a. Prudenter notat *Battcrini*: »Dum confitetur quis ebrietatem, interrogandus erit, an plene usum rationis amiserit. Nam vulgo putant falsa opinione grave adesse peccatum, si ad vomitum vinum provocaverit

b. Ergo siirve dubio grave peccatum est alios *mducere* ad ebrietatem rta, ut hi *formaliter* peccent⁹⁴⁾. Ex causis gravibus⁹⁶⁾ licet *occasionem* ponere ad formalem ebrietatem. Si vero alter inconsciis in ebrietatem ducitur, ne materialiter quidem peccat, sed malum physicum patitur, quod tamquam medium iustae defensionis maiorum bonorum adhibere licet.

c. Num et quatenus imputari possint peccata in ebrietate commissa alibi dicitur; hoc loco notetur: «. Ebrio non imputantur *contumeliae* in alios prolatae: cum enim ne ab iis quidem aestimentur, quos afficiunt, aptae non sunt, quae alterius honorem laedant β . Sunt, qui hoc idem *blasphemiis* affirmant; communiter tamen haec sententia reiicitur, quia honor Dei exigit, ut etiam blasphemia materialis vitetur⁹⁵⁾.

547. De usu morphii⁹⁷⁾. Ad leniendos dolores et ad sopiendos sensus nunc medici frequenter utuntur diversis mediis; et ad leniendos quidem dolores ordinarie adhibetur morphium, ad sopiendos autem sensus alia quoque »narcotica« inserviunt. Quaeritur de eorum effectibus, de eorumque liceitate.

Quod de morphio hic dicitur, valet etiam de *opio*, *cocaino* et aliis eiusmodi remediis.

1. *Effectus*, quos usus morphii producit, pro diversa quantitate, quae sumitur, diversi sunt.

a. In magna quantitate haustum, pari modo ac venenum, inducit mortem; in minore quantitate sumptum soporem sensuum et privationem usus rationis causât, qui quidem effectus ab ebrietate nihil differt; si tandem valde modica quantitas sumatur, ad pacandos nervos reficiendasque vires inservit.

b. Iniectiones morphii, quae sub cute in parva quantitate fiunt, ad leniendos dolores inserviunt et voluptatem quandam haud exiguam producunt; quod si iniectiones istae subcutaneae in maiore quantitate per notabile tempus iterantur, sanitati corporis graviter nocent, vitam notabiliter abbreviant et insuper vehementem morphii cupidinem provocant, quae difficiliter ipsa ebrietate superari et praeterquam in nosocomiiis in hunc finem erectis curari vix potest. Hi tamen effectus maligni non causantur nisi ex usu maioris quantitatis saepius iterato; paucae iniectiones eaeque modicae corpori vel animae vix quidquam nocent.

94) Excipe casum de quo agitur De praeceptis n. 113.

$\beta\delta$) Cf. De praeceptis n. 113, 3.

⁹⁶⁾ *Lehmkuhl* l. n. 894. *Ballcrini-Palmieri* l. n. 731 ss.

⁹⁷⁾ Cf. *Olfers* l. c. p. 103 s. *Capellmann-Bergmann*, *Pastoralmedizin* 19. p. 74 ss.

348. 2. Ex his quoad *liceitatem* huius usus iam sequentia colliguntur.

a. Morphii usus adeo exiguus, ut alium effectum non producat nisi restaurationem virium et pacationem nervorum, manifesto licitus est.

b. Morphii usus moderatus, etiam sine iusta causa solum ad sedandam eius cupiditatem adhibitus, veniale peccatum non excedit, cum sanitati graviter non noceat nec notabilem vitae abbreviationem causet; morphio autem ea quantitate et frequentia uti, ut notabile sanitatis et vitae detrimentum (praesertim ipse morphinismus) inde sequatur, grave peccatum est, etsi usus rationis non intercipitur.

c. Morphii usus ea quantitate adhibitus, ut sensus sopiantur et privatio usus rationis sequatur,

a. sine iusta causa grave peccatum est, aequae atque ebrietas ex potatione vini orta;

β. ex causa proportionate gravi necessitatis vel utilitatis licitus est, e. g. ut infirmus in operatione chirurgica sine resistentia se permittat manibus chirurgi, ne infirmus sentiat acerbos dolores.

349. Euthanasia. Frequenter moribundi vel eorum consanguinei exigunt a medicis vel medici ipsi consulunt et procurant *euthanasiam* quam vocant, placidam nempe et tranquillam mortem sine dolore, eo quod ope morphii perfectam privationem usus rationis inducunt. Quaeritur, an licita sit talis methodus et quomodo sacerdos se gerere debeat.

a. Per se patet, si dosis morphii tanta sit, ut relate ad vires moribundi mortem inferat, haberi directam occisionem, quam nec moribundus exigere, nec medius inferre, nec sacerdos permittere potest.

b. Dosim tam exiguam dare, ut solum dolores leniantur nec usus rationis tollatur, vei saltem mox restituatur, ex prioribus patet licere.

c. Si agitur de dosi morphii ita mensurata, ut usum rationis usque ad mortem tollat, non licet eam praebere moribundo propter solos agoniae dolores; esset enim abbreviatio vitae spiritualis, quae illicita est; agoniae dolores non sunt ratio sufficiens permittendi illam, eo vel magis quod tempore agoniae dolores ex se minuuntur. Et si homo nondum esset dispositus ad bene moriendum, simul esset privatio possibilitatis poenitentiae. Itaque sacerdos omni modo contradicere debet.

d. Denique, si agitur de peculiaribus doloribus praeter agoniam existentibus, in homine disposito videtur adesse ratio sufficiens, permittendi abbreviationem vitae rationalis, praesertim si moribundus induceretur in periculum peccandi⁹⁸⁾. Saltem non positive impediendum esset a sacerdote⁹⁹⁾; sed non sine consensu moribundi procedendum¹⁰⁰⁾.

350. De ebriositate impugnanda. Ebrietas (Berausung) praesertim si frequenter committatur, funestissimas sequelas producit, tum *individuates*: appetitum carnalem (libidinem) excitat et promovet, sen-

⁹⁸⁾ Vermeersch l. c. n. 672.

⁹⁹⁾ Lehmkuhl l. n. 893.

¹⁰⁰⁾ Génicot-Salsmans l. n. 185.

sum moralitatis et religionis hebetat atque obtundit, bona fortunae prodigit, praesertim vero sanitati mentis et corporis maximum nocumentum affert; tum *sociales*: pacem domesticam et vitam familiarem perturbat, innumeris criminibus ansam praebet et, id quod in ruinam populorum vergit, ad degenerandas proles conducit. Hanc potissimum ob causam *ebriositas* (Trunksucht), quae habitum se inebriandi significat, tam immane vitium est, ut omnibus modis impugnari ac debellari debeat. Cum manifesta indicia degenerationis ob nimium usum alcoholi inductae in diversis nationibus iam deprehenderentur, ortum est studium introducendi et propagandi vel totalem *abstinentiam* a quovis potu alcoholico vel saltem magnam in eius usu *temperantiam*, erectaeque sunt *societates contra alcoholismum*, quae munus sibi assumunt, impediendi abusum alcoholi. Ea, quae pastores animarum ad eradicandum liocce malum tam perniciosum et tam late per orbem diffusum conferre possunt, his fere continentur:

a. Instruere fideles de malignis effectibus non solum ebrietatis, sed etiam largae potationis, quae ultra determinatam mensuram fere quotidie fiat; de errore eorum, qui putant ex usu liquoris alcoholici organismum nutriri vel roborari; de ebriositate funesto fonte delictorum ac criminum; de peccato eorum, qui infantibus liquores alcoholicos praebent.

b. Promovere associationes, quae in eum finem instituuntur, ut vel temperantia vel etiam abstinentia exercentur.

c. Divulgare scripta et folia periodica, quibus fideles de his rebus apte doceantur atque ad exercendam temperantiam vel abstinentiam excitentur¹⁰¹).

351. De alcoholismo. Hoc nomine significantur tum abusus alcoholi, qui in immoderato potu consistit, tum effectus maligni, quos ebrietas in hominis sanitate producit. Liquores alcoholici in parva quantitate sumpti sanitati quidem non nocent, at ultra debitam mensuram hausti valetudini quammaxime nocere possunt, atque id quidem omnibus corporis organis, praesertim vero systemati nerveo. Damnum, quod sanitati afferunt, non solum a quantitate et qualitate potus alcoholici, sed etiam a dispositione subiecti dependet; sic in neurasthenicis et in filiis parentum, qui ebrietati dediti sunt, multo peiores effectus producent. Quantitas alcoholi, quae absque sanitatis detrimento hauriri possit, a peritis diversimode determinatur¹⁰²) Itaque ebrietas moraliter mala est etiam propter nocumentum, quod infert corpori. Quando hoc nocumentum grave sit, accurate determinari non potest.

a. Assidua seu frequens ebrietas certe grave nocumentum infert corpori et proinde etiam sub hoc respectu grave peccatum est.

¹⁰¹) *F. Walter*, Mäßigkeits- und Trunksucht (Berlin 1928); *Niedermeyer*, Handbuch der spez. Pastoralmedizin V. 44—47 (Wien 1952). *H. Kogler*, Trunksucht und Trinkerfürsorge, Wiener Beiträge zur Hygiene IV. 275—282 (Wien-Bonn 1955).

¹⁰²) *Capellmann-Bergmann*, Pastoralmedizin¹⁸ S. 103 ff. *Antonelli*, Medicina pastoralis n. 455 ss.

b. Potatio larga atque assidua, quae tamen ebrietatem non causal, corpori magis nocet, quam ebrietas hinc inde commissa.

c. Num eiusmodi copiosa potatio propter nocumentum corpori allatum unquam grave peccatum constituat, difficile dictu est. Sequelae quidem talis potationis tum in individuo tum in genere humano funestissimae sunt, nec fingi potest causa potationem eiusque malos effectus excusans; quia tamen mali effectus paulatim tantum et in diversis diverso gradu producuntur, determinari nequit, quando usus alcoholi liberalior graviter nocere incipiat.

d. Infantibus atque impuberibus frequenter potus alcoholicos praebere vel permittere, a gravi noxa excusari nequit.

§ 5. De ira.

352. 1. Ira definiri solet inordinatus appetitus vindictae. Ira *mansuetudini* per excessum opponitur.

a. Ira igitur, prout vitium est, i. e. *iracundia*, est passio appetitus sensitivi (irascibilis), quae in appetitu vindictae consistit.

b. Ira pro duplici elemento, quod continet, proprie duplicem inordinationem includit, alteram ex parte motus in appetitu irascibili seu ex parte excandescitiae, quae nimia est, alteram ex parte obiecti seu ex parte vindictae, quam appetit iusto maiorem vel ob causam iniustam. Utrumque elementum exhibet haec irae definitio, qua dicitur *inordinatus animi motus vindictam inordinate appetentis*.

c. *Inordinatus*, quia tum passio seu motus irae tum appetitus vindictae ex se indifferens, honestus et licitus esse potest, si e. g. parentes irascuntur ob culpas filiorum easque punitione vindicant.

2. Ira, prout est *inordinatus motus* appetitus irascibilis, est peccatum *ex toto genere suo veniale*: excessus enim in re indifferenti per se culpam venialem non excedit.

a. Haec ira committitur, quando quis excandescit de re, quae iram non meretur, vel ultra quam res meretur, vel saepius quam oportet.

b. Per accidens haec ira peccatum mortale evadere potest ratione enormis excessus naturam rationalem prorsus deturpantis, quando quis deliberate ita furiose agit, ac si esset ratione privatus.

c. Tres species seu modi diversi huius irae assignantur: *a rancor* (Groll), qui est ira, quatenus causât indignationem, aversionem et odium; *β. insania* (Tollheit), quae est ira, quatenus mentem rationis usu privat; *γ. furor* (Wut), qui est ira, quatenus in enormes motus externos erumpit.

3. Ira, prout est *inordinatus appetitus vindictae*, est peccatum *ex genere suo mortale*: directe enim repugnat caritati vel etiam iustitiae, quia inordinate vel etiam iniuste proximo malum appetit; atqui peccata contra caritatem vel iustitiam ex genere suo mortalia sunt.

haec fra committitur: *α.* cum quis ei appetit vindictam, qui cani non meretur, vel *β.* ultra quam meretur vel *γ.* non ad deo itum «inem, scilicet non ex zelo iustitiae, sed ex odio personae vel ad satiandum animum malevolum vel ex libidine vindictae etc

§ 6. De acedia.

353. 1. Acedia specialis, prout est vitium capitale, est tristitia de bono divino, scilicet de gratia et amicitia Dei, prout hominis bonum proprium est, ob laborem cum earum conservatione et recuperatione coniunctum.

a. Acedia late accepta (pigritia, inertia) est taedium seu tristitia de labore. Dividitur in naturalem et spiritualem (moralem). *Naturalis* est taedium seu tristitia de labore corporis ob eius difficultatem. Patet hanc acediam a defatigatione corporis et a defectu virium probe distinguendam esse. Acedia *spiritualis* dividitur in generalem et specialem seu capitalem. *Generalis* est taedium seu tristitia de rebus spiritualibus ob laborem in illis exercendis necessarium. Haec acedia non est peccatum speciale a peccato per transgressionem praecepti ex acedia commisso distinctum, ut si quis ex acedia omittit sacrum dominicale. *Specialis* est tristitia de bono divino i. e. de gratia et amicitia Dei, prout ab homine laborem exigunt.

b. Speciale vitium *speciali virtuti opponatur* oportet. Virtus, cui acedia opponitur, est *caritas Dei*. Sicut amori caritatis opponitur odium, ita gaudio caritatis opponitur tristitia de bono divino. Qui enim Deum diligit, propter Deum gaudet de bono suo spirituali, quod nempe per gratiam Deo conformetur atque ad consortium divinae naturae admittatur; atqui de hoc bono spirituali tristatur acediosus nolens ad talia bona se a Deo esse destinatum¹⁰³).

2. Acedia specialis est peccatum *ex toto genere suo mortale*, quia directe repugnat caritati divinae, a qua acediosus ob disciplicentiam bonorum spiritualium, quae Deus hominibus largitur, recedit. Attamen venialis esse potest ex imperfectione actus. Ceterum haec pessima acedia non adeo frequenter committitur.

Iuvenis, qui eo tristatur, quod cogitur opera devotionis et virtutum peragere, quae non sunt praescripta, non committit peccatum speciale acediae nec graviter peccat: graviter autem peccat peccato speciali acediae, qui tristatur, quod aeternam beatitudinem sibi comparare debeat, quod fidem catholicam cognoverit.

3. Praecipuae eius filiae numerantur quinque:

- a. Malitia*, qua quis odio habet bona spiritualia et vellet ea non esse.
- b. Rancor*, quo ii fastidio sunt, qui ad spiritualia inducunt
- c. Desperatio* de salute.
- d. Torpor*, quo bona non cum debito fervore fiunt.
- e. Evagatio mentis*, qua quis in exercitio rerum spiritualium evagatur circa illicita.

Articulus secundus.

De peccatis in coelum clamantibus.

354. Quae sint. Peccata in coelum clamantia quatuor numerantur: *a.* homicidium voluntarium; *b.* sodomia; *c.* oppressio pauperum, viduarum et pupillorum; *d.* defraudata operariorum merces¹¹⁴). Haec pec-

im) Cf. S. Th. II. II. q. 35. a. 3.

iw) Comprehenduntur hoc versu memoriali: *Clamitat ad coelum vox sanguinis et sodomorum. vox oppressorum, merces detenta laborum.*

cata adeo abominandam continent malitiam, ut prae ceteris divinam ultionem provocent.

a. Ratio *externa*, ob quam hoc nomine designentur, haec est, quia s. scriptura illa peccata commemorans addit ea in coelum clamare.

a. Commemorans *fratricidium* Cain dicit: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*¹⁰⁵⁾.

β. Commemorans *peccatum Sodomae et Gomorrhæ* ait: *Delebimus locum istum, eo quod increverit clamor eorum coram Domino*¹⁰⁰⁾.

7. Laesionem *viduarum et pupillorum* prohibet his verbis: *Viduae et pupillo non nocebitis. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum*¹⁰¹⁾; et commemorans afflictionem populi Dei in Aegypto ait: *Vidi afflictionem populi mei in Aegypto et clamorem eius audivi*^{10)*}.

5. De *fraudata mercede* haec habet: *Non negabis mercedem indigentis et pauperis fratris tui... ne clamet contra te ad Dominum et reputetur tibi in peccatum*¹⁰⁹⁾ *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit*¹¹⁰⁾.

b. Considerata eorum *natura*, horum peccatorum peculiaris malitia in eo consistit, quod adversentur inclinationi hominis sociali, quae omnibus a natura indita est, ad constituendam et conservandam societatem humanam, et quod per ea violentur leges, quae eo tendunt, ut summa bona socialia serventur; et proinde ultionem divinam prae ceteris exposcunt.

Sodomia et homicidium adversantur appetitui, qui in conservationem speciei et individui tendit, et laedunt praecepta eo spectantia; oppressio pauperum et defraudatio mercedis adversantur appetitui, qui in conservationem societatis humanae per individua bonorum proprietatem tendit, et laedunt praecepta eo spectantia.

Articulus tertius.

De peccatis in Spiritum Sanctum.

555. Secundum s. scripturam¹¹¹⁾. De *peccato in Spiritum Sanctum* ipse Christus Dominus loquitur¹¹²⁾ docens, quod *non remittatur: Qui autem dixerit contra Spiritum S., non remittetur ei, neque in hoc saeculo neque in futuro*¹¹³⁾.

a. Nomine *peccati in Spiritum Sanctum* Christus Dominus illud pharisaeorum peccatum designat, quo eiectionem daemonum virtute Dei

10B) Gen. 4, 10.

10e) Gen. 19, 13. Cf. Gen. 18, 20.

i") Ex. 22, 22 s.

108) Ex. 3, 7.

100) Deut. 24, 14 s.

«°) Iac. 5, 4.

in) Knabenbauer, Commentarius in quatuor s. evangelia (Parisiis. 1892). 1. p. 487 ss.

»2) Matth. 12, 31 s.; Mare. 3, 29; Luc. 12, 10.

°,3) Matth. 12, 32. Cf. 1. Ion. 15, IGs.

factam et qua talem cognitam ex odio et malitia daemone, spiritui immundo, tribuebant. Committitur ergo peccatum in Spiritum Sanctum, quando manifesta opera divina, quae Spiritus Sanctus operatur ad confirmandam fidem vel ad convertendos peccatores, ex malitia cordis tribuuntur daemone.

a. In *Spiritum S.* committi hoc peccatum dicitur, tum quia peccatum, quod ex odio et malitia procedit, peculiari modo contra bonitatem divinam committitur, bonitas autem Spiritui S. attribuitur; tum quia illud o; a Spiritus S., cunimodi sunt miracula, diabolo adscribit.

β. Ergo peccatum in Spiritum Sanctum ex mente Domini non est quodvis peccatum, quod peculiari aliqua ratione contra Spiritum Sanctum committitur, sed unicum illud supra descriptum, quando ex malitia cordis daemone tribuuntur manifesta opera divina. Nostro tempore simile peccatum ab iis committitur, qui opera miraculosa, quae manifesta virtute divina ad convertendos peccatores fiunt, ex malitia cordis non Deo sed viribus naturae adscribunt.

b. Non dicit hoc peccatum remitti *non posse*, sed remissibile quidem esse, de facto autem nunquam remitti: *non remittetur*. Hoc autem dicit, aut quia praevidebat eos, qui hoc peccatum commiserint, nunquam acturos esse poenitentiam, aut quia Deus in poenam tantae malitiae statuit illis non dare gratias adeo efficaces, ut reipsa convertantur.

Irremissibilitatem huius peccati illi non explicant, ut par est qui docent ordinarie, plerumque illud non remitti, quia in Spiritum Sanctum delinquent raro se convertant; sed tenendum est hoc peccatum a Christo Domino e numero aliorum, quae omnia remittuntur, ita excipi, ut nunquam remittatur. Sed pariter tenendum est in concreto nunquam constare posse, num aliquis hoc peccatum irremissibile commiserit, ideoque nemini unquam spes veniae adimenda est, dummodo poenitentiam agere velit

556. Secundum doctrinam theologorum. 1. Quodvis peccatum grave vocari potest peccatum in Spiritum Sanctum, quatenus opponitur sanctitati, cuius auctor est Spiritus Sanctus. Possunt etiam hoc nomine significari quaedam peccata in specie, quae peculiari modo in Spiritum Sanctum committuntur, et quidem *a. blasphemia* in ss. Trinitatem et praesertim in personam Spiritus Sancti; *b. impenitentia finalis*, quae est voluntarius recessus a Deo cum proposito persistendi in peccato usque ad mortem et pertinaciter resistendi motibus veritatis et gratiae; *c.* quodvis peccatum *ex malitia* explicita seu cum voluntario contemptu Dei eiusque supremi dominii commissum.

2. Ex variis s. *Augustini* locis verba Domini supra relata exponentis sex numerantur a scholasticis (post *Petrum Lombardum* et *Alexandrum Halensem*) peccata in Spiritum Sanctum: *a.* praesumptio; *b.* desperatio; *c.* agnitae veritatis impugnatio; *d.* invidentia fraternae gratiae; *e.* obstinatio; *f.* impenitentia.

Patet haec peccata non esse ex verbis Christi deducta, immo inter haec nullum esse, quod cum peccato in Spiritum Sanctum[^] de quo Christus loquitur, conveniat. Dicuntur autem peccata in Spiritum S., quia peculiari aliquo modo in Spiritum S. committuntur.

3. Peccata in Spiritum Sanctum dicuntur *irremissibilia*: attamen sex ista peccata solum hoc sensu vocari possunt irremissibilia, quod rato

remittantur, atque id quidem non quia Deus ea remittere nolit, sed quia homo ob cordis duritiam et mentis caecitatem raro ad veram poenitentiam se disponat.

Qui peccata in Spiritum Sanctum ex mente scholasticorum definiens simul affirmare voluerit, de ratione peccati in Spiritum Sanctum esse, quod vere sit irremissibile, haec duo simul docere debet: *a.* Peccatum in Spiritum Sanctum proprie non esse nisi unum, scilicet *impoenitentiam finalem* seu voluntariam et pertinacem resistantiam contra veritatem et gratiam usque ad mortem; alia vero quinque non esse nisi diversos modos, quibus impenitentia se manifestat. vel diversos gradus, quibus homo paulatim ad impenitentiam delabatur. *b.* Docere debet rationem, ob quam hoc peccatum *non remittatur*, sitam non esse in gravitate peccati, neque in defectu potentiae et misericordiae divinae, sed in ipsa peccati natura, quippe quod gratiae divinae de facto pertinaciter resistat, atque ideo remissionem impossibilem reddat, cum Deus nolentem non iustificet

Index rerum.

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

A.

- Abrogatio *legis*: quid sit 198; v. Lex.
- Acedia: quid sit; quale peccatum sit; eius filiae 353.
- Actus: hominis, humanus 40; elicitus[^] imperatus; externus, interius; bonus malus, indifferens; naturalis, supernaturalis; validus, invalidus; rescindibilis, irrescindibilis 41; primo primus, secundo primus, secundus 46; num actus interni praecipere possint 138, quid sit actus violentus 57.
- Actus humanus: eius principia 45; eius impedimenta 47; habitualia, actualia 47ss.; eius moralitas 64; unde derivetur 69; eius obiectum 70s.; circumstantiae 72; finis 75; num sint actus indifferentes in individuo 93 s; num actui externo conveniat propria moralitas 78.
- *moralis*: quid sit 63; eius condiciones 63; num idem sit actus moralis et humanus 63; imputabilitas 79 ss.
- *moraliter bonus*: eius condiciones 87 ss.; eius imputabilitas 81.
- *supernaturalis*: eius condiciones 96 ss.
- *meritorius*: eius condiciones 102 ss.
- Advertentia: quid sit 46; plena, semiplena, distincta, confusa 46; quae ad peccatum requiratur 290; quae ad peccatum mortale 317; signa semiplenae advertentiae 317.
- Aegrotatio animi: quid sit, eius causae 61; eius influxus in actus humanos 62, methodi sanationis 62 a.
- Aequiprobabilismus: quid doceat; qui eum defendant 245; non omnes eodem sensu illum defendunt 245; quatenus a probabilismo differat 245; quibus argumentis demonstratur 246; quomodo refutetur 247.
- Alcoolismus: quid sit; quando copiosa potatio grave peccatum sit 351.
- S. Alphonsus de Liguori: de eius systemate morali 253; eius opera moralia 254; eius auctoritas in re morali 254; mrm omnes eius sententias sequi possumus 255.
- Anthropologia *criminalis*: contra libertatem nihil affert 23.
- Aureola: cur concedatur; quotuplex sit 285.
- Avaritia: quid sit; quale peccatum sit; quot m iis committatur eius filiae 340

B.

- Beatitudo *alterius vitae*: in quo consistat 16; supernaturalis est 17
- Bona delectabilia: quae sint et quotuplicis generis 91, num eorum usus licitus 91

C.

- Causa *mali*: quando licita sit 83 s.
- Causae *a lege deobhgantes*: eximentes et excusantes 175; quae sint excusantes 176; num liceat apponere causam eximentem, excusantem 178&
- *dispensationis*: necessariae sunt 185; interna[^] externae, motivae, impulsivae 186.
- Circumstantia *actus moralis*: quid sit 72; quae sint 72; quatenus moralitatem tribuat actui 73; quotuplex sit 74.
- Clausulae *revocatoriae*: generales et speciales 197; num auferant privilegia 197
- Clementia: quid sit 288.
- Collisio *officiorum*: quid sit 206; regulae ad eam solvendam 207.
- Compensationismus: *Systema compensationis* 249.

- Concupiscentia: quid sit 51; quotuplex sit 52; eius influxus in actus humanos 53; causa tentationum 326; quaenam resistentia motibus concupiscentiae opponenda sit 327.
- Congregationes *romanae*: quae sint et quae decreta condant 133; quomodo decreta approbentur 134; quae promulgatione indigeant 135; earum auctoritas 135.
- Conscientia *moralis*: quid sit 208 s.; quotuplex sit 211; eius vis obligandi 210; dictamen conscientiae 209.
- *vera et erronea* 212; principia 212; peccatum ex conscientia erronea commissum 212; quomodo dignosci possit, num conscientia poenitentis fuerit invincibiliter erronea 212.
  - *laxa* 213; quid de peccatis eorum, qui conscientiam laxam habent 213.
  - *perplexa* 214; regulae ab eo servandae, qui conscientiam perplexam habet 214.
  - *scrupulosa*: quid sit 215; causae conscientiae scrupulosae 216; signa conscientiae scrupulosae 217; eius remedia 218; num sit obligatio agendi contra consc. scrupulosam 219; v. Scrupulus, Scrupulosus.
  - *certa*: quid et quotuplex sit 220; principia 221; quomodo formari possit conscientia practice certa 220.
  - *dubia*: quid sit 222; non licet agere cum conscientia practice dubia 224; duplex modus deponendi conscientiam dubiam 224.
  - *probabilis*: quid sit 225; quotuplex sit 226.
- Consensus: ad peccatum requisitus 290; ad peccatum mortale 318; ad peccatum veniale 320; signa semipleni consensus 318; qualis consensus ad legitimam *consuetudinem* requiratur 202.
- Consilia: quid sint 123; quomodo differant a legibus 123; qui ea impugnent 124; num existant 124; evangelica quae sint 125.
- Consuetudo *iuridica*: quid sit 200; quotuplex sit 201; condiciones requisitae 202; consuetudo derogatoria differt a praescriptione 200; vis consuetudinis derogatoriae 203; vis consuetudinis obligatoriae 204; num lex auferat consuetudines contrarias 205.
- *moralis*: num minuat voluntarium 59; num peccata ex ea commissa sint imputabilia 86.
- Contemptus *legis*: formalis et materialis 321; quando peccatum ex contemptu commissum grave sit 321.
- Continentia: quid sit 288.
- Culpa collectiva: 86 a.

D.

- Declaratio *legis*: comprehensiva, extensiva 158; v. *Decreta*.
- Decreta *congregationum romanarum*: eorum valor 135; *formiter* edi debent 134.
- Delectatio: num licite intendi possit 91; quatenus agere propter solam delectationem peccatum sit 90.
- *morosa*: quid sit 336; quale peccatum sit 337; num contineat malitias obiecti 337.
- Delegatio: quis delegare possit; quid ad usum potestatis delegatae requiratur 130; quando exspiret 131.
- Deliberatio: quid sit 45; quatenus ad actum moralem necessaria sit 45.
- Derogatio *legis*: quid sit 198; v. Lex.
- Desiderium *pravum*: quid et quotuplex sit 331; quale peccatum sit 332; quando desiderium inefficax peccatum sit 332; num liceat proximo desiderare malum 333.
- Determinismus: 20.
- Dictamen *conscientiae*: quid sit 209.
- Dispensatio legis: v. Lex.

Distinctio *peccatorum* specifica, numerica: v. Peccatum.

Domicilium *ecclesiasticum*: quid et quotuplex sit 142; quomodo acquiratur, amittatur 143.

Dona *Spiritus Sancti*: num sint 32; quot sint 32; eorum natura 33.

Dubium: quid sit 222; differt a suspitione, opinione, certitudine 222; quotuplex sit 222; duplex modus deponendi conscientiam dubiam 224.

E.

Ebrietas: quid et quotuplex sit 344; eius malitia formalis 345; quando grave peccatum sit 346; num imputari possint peccata (contumeliae, blasphemiae) in ebrietate commissa 346; num liceat se inebriare ad evitandam mortem; ad morbum depellendum; ad leniendos dolores (partus); ad melancholiam pellendam 345.

Ebriositas: quid sit, quomodo impugnanda sit 350.

Elisio v. Probabilitas.

Epikia: quid sit 160; quando licita sit 160; v. Lex.

Episcopus: potestatem legiferam habet 131; in quibus dispensare possit 183; quos dispensare possit 184.

Ethica: eius relatio ad theologiam moralem, antiqua et Christiana, catholica ei protestantica 5. nota 1 et 2; ut aiunt situationis 207a.

Euthanasia: quid sit, quatenus licita sit 349.

Eutrapelia: quid sit 288.

F.

Finis *actus moralis*: quis sit 75; quotuplex sit 76; quatenus moralitatem tribuat actui 77; num sanctificet media 77.

— *ultimus hominis*: quis sit 13; primarius, secundarius 14, 2; num supernaturalis 17; media ad finem ultimum 18; obligatio ad eum tendendi 36 s.

— *legis*: quando cesset adaequate, inadaequate; contrarie, negative 199; num cesset lex, si eius finis cessat 199.

Fortitudo: quid sit 278; eius obiectum, eius actus proprius 279; vitia fortitudini opposita 280; eius partes integrantes et potentiales 281; eius actus principalis est *martyrium* 282.

G.

Gaudium *pravum*: quid sit 334; quotuplex eius obiectum 334; quale peccatum sit 335; num peccatum sit gaudere *de modo*, quo malum patratum est 335; *de bono effectu* mali 335; de malo *propter bonum effectum* 335.

Gloria Dei: interna, externa; obiectiva, formalis 14.

Gratia *facta* et *facienda*: quid sit 121.

Gula: quid et quotuplex sit, quot modis committi possit; quale peccatum sit; eius filiae 342; num grave peccatum sit comedere usque ad vomitum 342; vesci carnibus humanis 342.

H.

Habitus: quid sit, quomodo acquiratur, habitus et consuetudo 59; eius influxus in actus humanos 60; substantivus, operativus 257.

— *infusi*: v. Virtutes.

— *peccandi*: v. Consuetudo.

Humilitas: ut virtus universalis et specialis 288 a.

I.

Ignorantia: quid sit 48; quomodo differat ab errore et inadvertentia 48; quotuplex sit 49; eius influxus in actus humanos 50; unde desumatur quantitas

- culpae in peccatis ignorantiae 50; num omnis ignorantia simpliciter vincibilis (non crassa) leve peccatum sit 50.
- Impedimenta *actus humani*: v. Actus humanus.
- Imperfectio: quotuplex distinguatur 289.
- Imputatio, *imputabilitas*: quid sit 79; condiciones imputabilitatis 80; actus boni et mali 81; effectus boni et mali in causa voluntarii 82; quando imputentur 85; peccati ex habitu pravo commissi 86.
- Intentio: quid sit 43; actualis, virtualis, habitualis 43.
- Invidia: quid sit; unde oriatur; quale peccatum sit; eius filiae 341.
- Involuntarium: quid sit 44; quotuplex sit 44; differt a non voluntario 44.
- Indeterminismus 20.
- Ira, *iracundia*: quid sit; quotuplex sit; quale peccatum sit; eius filiae 352.
- Iudicium practicum: quid sit 45; quatenus ad actum moraliter bonum necessarium sit 45; v. Conscientia.
- Iurisdictio: quid sit 127; quo differat a potestate dominativa 127.
— *ecclesiastica*: quid sit 129; quomodo differat a civili 129; quotuplex sit 129; quando delegata subdelegari possit 130; quando exspiret 131.
- Ius: quid sit 269; quotuplex sit 270; connatum, acquisitum; alienabile, inalienabile 206.
- Iustitia: tripliciter accipitur; eius species 271; eius partes 276; commutativa 272; distributiva 273; legalis 274; socialis 275; vindicativa 275; commutativa inducit obligationem restitutionis, si laesa fuerit 277.
- Laxismus: quid doceat; qui eum defendant; quomodo refutetur 234; quinam dicantur *laxistae* 234.
- Lex: quid sit 106; differt a praecepto 107; eius sanctio 109; quotuplex sit 110; quando obligare incipiat 155; ad quid obliget 163; num metus a lege excuset 176.
— *aeterna*: quid sit 111; quo differat ab aliis legibus 111.
- Lex *naturalis*: quid sit 112; quid praecipiat 112; quomodo promulgetur 112; continet triplicis generis praecepta 113; num ignorari possit 114; quatenus immutabilis sit 116 s.
— *antiqua*: quatenus abrogata sit 119; quando abrogata sit 119; quamdiu licite observari potuerit 119.
— *positiva divina*: quid sit 118; cur supernaturalis dicatur 120; quae praecepta contineat 120; quos obliget 121; absolute perfecta est 121; num ecclesia in ea dispensare possit 122.
— *humana*: potestas eam ferendi 127; quis in ecclesia leges ferre possit 132; eius obiectum quomodo comparatum esse debeat 136 ss.; num praecipere possit actus internos 138; num actus heroicis 140; num se extendat ad actus praeteritos 141.
— *poenalis*: quid sit 164; num condici possit 164; num existat 165.
— *irritans*: quid sit 166; quotuplex sit 167; num lex irritans civilis actum solum civiliter irritet 168.
— *in praesumptione fundata*: quid et quotuplex sit 169; quam vim habeat 170.
- Legis *subiectum*: in genere quodnam sit 144 s; quodnam sit in lege naturali, positiva, divina, humana 146; num haeretici teneantur legibus ecclesiae 148; num lege sua teneatur ipse legislator 149; quatenus legibus ecclesiae teneantur pueri 147; regulares 151, peregrini et vagi 152; rrum clerici teneantur legibus civilibus 150.
— *promulgatio*: quid sit 153; num necessaria sit 153; a quo fieri debeat 153; quomodo fieri debeat 154,

Legis *acceptatio*: quid sit 156; num requira'ur 156.

— *interpretatio*: quid sit 157; quotuplex sit 157; authentica et doctrinalis 157, effectus interpretationis authenticae, doctrinalis, usualis 158; quis interpretari possit 159.

— *epikia*: quid sit 160; quando ea uti liceat 160.

— *obligatio*: quando incipiat 155; existit 161; pendet a voluntate legislatoris 161; unde erus voluntas cognoscatur 161; quotuplex esse possit 162; ad quod obliget lex 163; quomodo cessare possit 175.

— *implelio*: quomodo lex implenda sit 171; quando implenda sit 174; num eodem actu et eodem tempore pluribus praeceptis satisfieri possit 172 s.

— *deobligatio*: per causas eximentes 175; per causas excusantes 176 s.

— *dispensatio*: quid sit 180; quomodo differat a licentia et declaratione 180; quotuplex sit 181; de ipsa potestate dispensandi 182; quis dispensare possit 183; in quibus legibus 182; num episcopus religiosos exemptos 184; num habens potestatem dispensandi secum ipse dispensare possit 185; num s Pontifex in lege divina 122; num dispensari possit absens, invitus 184; num superior dispensare debeat 186; quid requiratur ad validam, quid ad licitam dispensationem 187; qui utitur dispensatione valida, sed illicite petita non peccat 187; num liceat uti dispensatione extra dioecesim 191; quomodo cessat 188ss.

— *cessatio*: lex cessat abrogatione et derogatione 198; cessatione finis 199. v. Finis; consuetudine contraria 202 ss.

— *sanctio*: quid sit, quotuplex sit, eius finis 109.

Legislator *humanus*: qua potestate indigeat 127; quomodo aliquis eius subditus constituatur 151.

— *civilis*: 132.

Libertas: quid sit 19 s.; contradictionis, contrarietatis, specificationis 19; quod sit 21; cognitio et libertas 25. 26; propensio voluntatis et libertas 27; habitus et libertas 59s.; morbus animi et libertas 61 s.; statistica moralis et libertas 22; anthropologia criminalis et libertas 23; psychiatria et libertas 24; quae in libertatem influunt 25 ss.

M.

Mansuetudo: quid sit 288.

Martyrium: quid et quotuplex sit 282; num infantes martyrii sint capaces 282; condiciones veri martyrii 283; quae sit dispositio ad martyrium requisita 284; effectus martyrii 285.

Meritum: quid sit 100; quotuplex sit 101; condiciones meriti de condigno 102.

Metus: quid sit 54; quotuplex sit 55; eius influxus in actus humanos 56; num metus reverentialis possit esse gravis 55; num valeant obligationes ex eo contractae 56; num ab observatione legis excuset 176.

Modestia: quid sit 288.

Morale: quid dicatur 63.

Moralitas: quid et quotuplex sit 63. 65; eius norma v. Norma moralitatis: non est absque Deo 68; eius fontes 69ss.; num *actus externus* propriam moralitatem habeat 78.

Morphium: eius effectus 347; quando eius usus licitus sit 348; num in articulo mortis 349

Motus: primo primi, secundo primi, secundi 46; quaenam resistentia motibus concupiscentiae opponenda 327.

Mundus: quatenus fugiendus 38.

N.

Norma *moralitatis*: quae sit 64, norma constitutiva et suprema 66; norma manifestiva 67.

O.

Obiectum *actus moralis*: quid sit 70; quotuplex sit 71; quatenus moralitatem tribuat actui 70.

Obligatio: physica, moralis 108; eius principium 108; tendendi in finem ultimum 37s.; legis v. Lex.

Officia: eorum divisiones 206.

Omissio: quatenus operis non praecepti omissio peccatum sit 92. 289.

Opinio: quid sit 225; opinio speculative probabilis non est semper practice probabilis 226; opinio tenuiter probabilis non est vere probabilis 226; opinio unice probabilis quid sit 226; opinio tuta, minus tuta, tutior 227; opinio vere probabilis 237; opinio probabilior, aequiprobabilis, minus probabilis., probabilissima 227; quando opinio tutior eligenda sit 236; quid requiratur, ut opinio probabilis eligi possit 237; quando liceat uti opinione probabili 242; num etiam in casu legis cessantis 242. 248.

Opiniones: falsae, num peccatum impediunt 61.

Ordo: moralis 34; naturalis et supernaturalis 35; physicus et moralis 63.

P.

Parochus: num dispensare et potestatem dispensandi delegare possit 182.

Peccatum: quid sit 289; quatenus differat ab imperfectione 289; requisita ad peccatum 290; nullum est peccatum philosophicum 291; multiplex peccati divisio 292; omissionis 293; peccati distinctio theologica 294; sunt peccata mortalia et venialia 295; criteria inter ea discernendi 296; peccata ex toto genere gravia, ex toto genere levia, ex genere suo gravia 297; peccatum indeliberatum 320.

Peccatum *mortale*: eius essentia 298; eius effectus 299; condiciones peccati mortalis 316; in quibus peccatis detur parvitas materiae 297; signa semiplenae advertentiae 317; signa semipleni consensus 318; quomodo peccet, qui nil cogitat, utrum res gravis an levis sit 317, qui dubitat, utrum aliquid grave an leve sit 317, qui deliberat de peccato committendo 318.

— *veniale*: eius essentia 300; cur dicatur *veniale* 300; eius effectus 301; condiciones ad illum requisitae 320.

— *habituale*: mortale 302; veniale 303.

Peccatorum *distinctio specifica*: num sint peccata specificè distincta 304; norma specificè distinguendi peccata 304s.; num peccata commissionis et omissionis contra eandem virtutem sint eiusdem speciei 305; num peccata pluribus praeceptis circa eandem materiam opposita sint diversae speciei 306.

— *distinctio numerica*: ex duplici fonte derivatur 307; quando plures actus moraliter unum constituent 308; quando plura obiecta moraliter unum constituent 313; quando actus voluntatis moraliter interrumpantur 309; quando multiplicentur actus interni 310; actus exterius complendi 311; actus externi 312; actus interni ad plura obiecta relati 314; actus externi ad plura obiecta relati 315.

— *gravitas*: diversa est peccatorum mortalium gravitas 323; quot modis peccatum grave fiat leve 319; quot modis peccatum leve fiat grave 321; num plura venialia constituent mortale 322.

Peccati *origo*: quae sit 324; per tentationem 327.

— *periculum*: quid et quotuplex sit 325; quatenus vitare teneamur grave, quatenus leve 326.

Peccata *interna*: quot distinguantur 330; num specie morali differant 330.
 — *capitalia*: cur ita vocentur 338; quot numerentur 338.
 — *in coelum clamantia*: quae sint 354.
 — *in Spirillum S.*: quae dicantur secundum scripturam 355; quae secundum theologos 356; quo sensu irremissibilia sint 355 s.

Peregrini: qui dicantur, quas leges observare debeant, quibus privilegiis fruuntur 149.

Persuasiones falsae v. Opiniones falsae.

Potestas *legifera*: cui in ecclesia competat 131; civilis 132.
 — *dispensandi*: quid et quotuplex sit 181, cui competat 182; num sit late interpretanda 181.
 — *dominativa*: quid sit, quo differat a iurisdictione, unde oriatur 127.

Praecepta *legis naturalis*: quotuplex generis sint 113; v. Lex.

Praesumptio: quid et quotuplex sit 169. — Filia superbiae 339 n. 3.

Principium *theologiae moralis*: quid sit 12; quodnam sit principium supremum 39; v. Theolog. moralis.
 — *probabilismi*: 235.

Principium *possessionis*: 251.

Principia *actus humani*: quae sint 45; v. Actus humanus.

Principia *reflexa*: quid sint 250; quae sint universalia 250; quae particularia 252

Privilegium: quid sit 192; quotuplex sit 193; quis concedere possit 194; cui concedi possit, quomodo concedi possit 194; num teneamur uti privilegio 195; quomodo interpretandum sit privilegium 196; quot modis cesset privilegium 197; num clausulae revocatoriae auferant privilegia 197.

Probabiliorismus: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 233; quomodo probabilioristae forment conscientiam practice certam 233.

Probabilismus: quid doceat 235 s.; qui eum defendant 235; eius declaratio 237 s.; eius demonstratio 239 ss.; eius usus 242 s.; etiam in casu legis cessantis 242. 248; quatenus ab ecclesia approbatus sit 241; *Probabilismus laxus* v. Laxismus.

Probabilitas: quid sit 225; quotuplex sit 226; probabilitas externa opinionem facit vere probabilem 238; quando maior probabilitas *elidat* minorem 237.

Propensio naturalis: num auferat voluntarium et peccatum 20. 27. 59. 60.

Propositiones *damnatae*: quae ad rem moralem pertinent 10; earum commentarii 10. n. 3.

Prudentia: quid sit, eius obiectum, eius functiones 266; vitia prudentiae opposita 267; eius partes integrales, subiectivae et potentiates 268.

Psyunatria: quid sit, eius methodi, moralitas 62 a.

Psychopathologia: contra libertatem nihil affert 24.

R.

Reatus: culpa et poenae quid sit 299.

Regula morum proxima et remota, subiectiva et obiectiva 105. 210.

Remorsus *conscientiae*: quid sit 211.

Resistentia *tentationis*: quotuplex sit 327; quae et quatenus necessaria sit 327

S.

Schola sociologica criminalis: contra libertatem nihil affert 23.

Scrupulus, *scrupulosus*: quid sit scrupulus 215; scrupulus non aufert conscientiam practice certam 215; causae scrupulorum 216; signa 217; remedia 218; potissimum obiectum 219; modus agendi cum *scrupulosis* 219.

Statistica *moralis*: quid sit 22; contra libertatem moralem nihil probat 22.

Status *pathologici*: influxus in actus humanos 62; v. Psychopathologia.

Studiositas: quid sit; vitia opposita 288.

Superbia: quid sit 339; completa et incompleta quale peccatum sit 339; eius filiae 339.
 Superiores regulares: leges condere possunt 131; in quibus dispensare possunt 182.
 Superiorissae monialium: leges ferre non possunt nec dispensare, sed solum vi potestatis dominativae *praecipere* 131.
 Synteresis: quid sit, quomodo differat a conscientia et a scientia morali 208 s.
 Systema morale: ad quid iuvet 228; quid sit 229; quot sint systemata moralia 230; systemata probabilistica et antiprobabilistica 230; licita, illicita 230; conspectus historicus 240; systema compensationis 249; s. Alphonsi 253.

T.

Taciturnitas: quid significet 43. n. 4; sensus axiomatis: *Qui tacet, consentire videtur* 43. n. 4.
 Temperantia: quid sit 286; eius obiectum 286; vitia temperantiae opposita 287; eius partes intégrales, subiectivae et potentiales 288; quomodo servanda sit 343.
 Tentatio *ad peccatum*: quid sit 327; quotuplex sit 327; eius causae 328; quae ■resistentia ei opponenda sit 329.
 Theologi: eorum auctoritas in theologia morali 10.
 Theologia moralis: eius natura 1; late et stricte sumpta 2; de progressu huius scientiae 3; de relatione ad scientias affines 4. 5; methodus 6. 7; divisio 8; eius fontes 9; eius loci 10; eius *principia*: quid sint 12; divisio theol. moralis de principiis 12; eius supremum principium 39; v. Principia.
 Theses damnatae v. Propositiones damnatae.
 Tristitia *de bono*: quale peccatum sit 335.
 Tutiorismus *absolutus*: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 231; *mitigatus*: quid doceat, qui eum defendant, quomodo refutetur 232, *pars tutior* quando sequenda 236.

V.

Vagi: qui sint, quas leges observare debeant 150.
 Violentia: quid sit 57; quotuplex 57; eius influxus in actus humanos 58; num possit cadere in voluntatem 57; quae resistentia ei opponenda 58.
 Vis v. violentia.
 Virtus: quid sit 257; quotuplex sit 258; eius subiectum 257; eius obiectum formale et materiale 257; *medium virtutis*: quid sit; quotuplex sit; quaenam virtutes habeant medium ex parte obiecti 259; nexus virtutum 260; earum diversa perfectio 264.
 Virtutes *morales*: infusae 30; quae sint 258; habent medium ex parte obiecti 259; earum nexus 260; unde desumatur earum distinctio specifica 261.
 — *cardinales*: quot et quae sint 262; earum obiectum et subiectum 262; tripliciter considerari possunt 265; earum partes annexae 263.
 — *supernaturales*: num sint 28; quae sint 29. 30; quid operentur 31; quomodo differant ab acquisitis 31.
 — *theologicae*: quid sint et quae sint, quomodo augeantur et amittantur 29
 Voluntarium: quid sit 42; differt a volito, spontaneo, libero 42; quotuplex sit 43.
 — *in causa*: quid sit 43; num agenti imputetur 82; sub quibus condicionibus 82; quando imputetur effectus malus 85.
 Vomitus: num peccatum grave sit comedere usque ad vomitum 342.

SUMMA THEOLOGIAE MORALIS
DE CASTITATE

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS

SCHOLARUM USUI

accommodavit

H. NOLDIN S. J.

RECOGNOVIT

A. SCHMITT S.J.

novam editionem paravit

G. HEINZEL S.J.

1958

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

SUMMA
THEOLOGICAE MORALIS

COMPLEMENTUM
DE CASTITATE

EDITIO XXXVI

quam paravit

GODEFRIDUS HEINZEL S.J.

19 5 8

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

Imprimi potest

Vindobonae, die 15 Augusti 1955. Antonius Pinsker S. J., Praep. Prov. Austriae

Imprimatur Nr. 2016

Administratura Apostolica Oeniponte, die 9 Augusti 1956

Msgr. Michael Weiskopf, Provikar

Copyright by Verlag Felizian Rand, Innsbruck

Made in Austria

INDEX

Liber primus. De VI et IX. praecepto

	P. r.
Quaestio 1. De castitate et pudicitia.....	8
Quaestio 2. De luxuria in genere	
Art. 1. De natura luxuriae.....	ii
Art. 2. De malitia luxuriae.....	16
Quaestio 3. De peccatis luxuriae consummatis	
Art. 1. De peccatis iuxta naturam.....	21
Art. 2. De peccatis contra naturam	
§ 1. De pollutione.....	29
§ 2. De sodomia.....	38
§ 3. De bestialitate.....	39
Appendix: De sexualitate abnormi.....	40
Quaestio 4. De peccatis luxuriae non consummatis	
Art. 1. De motibus carnalibus.....	43
Art. 2. De peccatis externis.....	46
Art. 3. De peccatis internis.....	55

Liber secundus. De usu matrimonii

Quaestio 1. De liceitate actus coniugalis in se	
Art. 1. De ipsa liceitate	59
Art. 2. De sodomia etonanismo.....	64
Quaestio 2. De liceitate actus coniugalis, ratione circumstantiarum	
§ 1. De fine.....	71
§ 2. De situ et loco.....	72
§ 3. De tempore.....	73
Quaestio 3. De obligatione actus coniugalis.....	77
Quaestio 4. De actibus imperfectis in coniugio licitis.....	82
Quaestio 5. De impedimentis actus coniugalis.....	85
Appendix: Notae pro confessariis.....	88

LIBER PRIMUS

De sexto et nono decalogi praecepto¹⁾.

>Non moechaberis Ex. 20, 14.

>Non desiderabis uxorem proximi tui«. Ib. 20, 17.

Sextum decalogi praeceptum explicite quidem solvan adulterium (moechiam), implicite vero quamcunque luxuriam externam, *nonum* autem praeceptum luxuriam internam, scilicet cogitationibus et desideriis pravis commissam prohibet. Haec duo igitur praecepta, quatenus *negativa* sunt, prohibent omnem luxuriam tum externam tum internam, quatenus vero *affirmativa* sunt, castitatem servandam praecipiunt cuiusque statui convenientem.

Moechiam prohibens hoc praeceptum prohibet omne id, quod ordinatae propagationi generis humani contrarium est: ad moechiam enim tamquam actum principalem ordinatae propagationi contrarium haec omnia reducuntur.²⁾

¹⁾ S. *Thomas* II. II. qu. 151—156. S. *Alphonsus* I. 3. n. 412—485. *Lessius*, De iustitia et iure etc. I. 4. c. 2. dub. 13.—16. *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. morale³⁾ (Prati. 1898). *Lehmkuhl*, Theolog. moralis¹¹⁾ (Friburgi. 1914). I. 1025—1051; *Göpfert-Staab*, Moraltheologie⁸⁾ (Paderborn. 1920) II. 210. *Génicot-Salsmans*, Theologia moralis¹³⁾ (Bruxellis. 1931). I. n. 386—411. *Antonelli*, Medicina pastoralis⁵⁾ (Romae, 1932). *Vermeersch*, De castitate et de vitiis contrariis; Romae—Brugis 1919, idem: Theologia moralis IV. De castitate et vitiis oppositis cum parte morali de sponsalibus et matrimonio. Romae—Lovanii—Parisiis—Brugis 1933. *L. Ruland*, Handbuch der praktischen Seelsorge II. Ethik des Geschlechtslebens S. 299—407. (München, 1931). *B. H. Merkelbach*, Quaestiones de cast, et lux. (Liège 1950). *F. Tillmann*, Katholische Sittenlehre IV. 2. Die Verwirklichung der Nachfolge Christi S. 93—124. (Düsseldorf 1936). *A. Schmitt*, Grundzüge der geschl. Sittlichkeit (Innsbruck, 1924). *Dynstee-Hchemann*, Das sechste Gebot im modernen Leben (Innsbruck, 1935). *Pius XI*. Casti con. 31. XII. 1930 (AAS XXII/539—592). *Niedermeyer*, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin, I. Das menschliche Sexualleben (Wien, 1949). *J. Fuchs*, Die Sexualethik des hl. Thomas von Aqu. (Köln, 1949). *Hornstein-Faller*, Gesundes Geschlechtsleben (Oiten, 1950). *Lanza-Palazzini*, Theol. Mor. Appendix de castitate et luxuria (Taurini, 1953).

-) Cf. Cat. Rom. 111. 7. 3 et 5.

QUAESTIO PRIMA

De castitate et pudicitia.

1. Castitas est virtus moralis, quae inclinatur hominem ad recte utendum facultate generativa excludendo vel moderando appetitum delectationis venereae.

a. *Obiectum materiale* castitatis sunt omnes actus, qui relationem habent ad prolis generationem. Appetitus naturalis, qui magna delectatione (venerea) allicit ad actus generativos, post peccatum originale mentem hominis saepe perturbat; virtutis castitatis ergo est concupiscentia conscientiae subiecta actus sexuales ordinare secundum normam moralitatis i. e. secundum ordinem rerum in finem ultimum. *Obiectum formale* castitatis est naturalis illa honestas, quae in principatu mentis super vires sensitivas et in recte moderandis viribus propagationi speciei humanae inservientibus deprehenditur.

b. Castitas est virtus annexa temperantiae. Temperantia, quae est una ex virtutibus cardinalibus, moderatur appetitum sensibilem in iis, quae maxime alliciunt, scilicet tum in delectationibus gustus (abstinentia, sobrietas) tum in delectationibus carnis, quae cum generatione coniunctae sunt (castitas). Quilibet homo nutrimento uti debet ut individuum conservetur; ideo in definitione abstinentiae a cibo sermo est solum de moderatione. At non quilibet homo generatione uti debet, ut species conservetur; ideo in castitate praeter moderationem etiam exclusio totalis locum habet.

2. Divisio, a. Castitas distinguitur in *communem*, quae in quovis vitae statu abstinet ab abusu facultatis generativae et *propriam* determinati status, quae moderatur hanc facultatem iuxta leges status.

b. Ratione status, cui convenire debet, triplex castitas distinguitur: a. castitas *juvenilis*, quae abstinet ab omni usu virium sexualium ad tempus, scilicet usque ad tempus nuptiarum; β. *coniugalis*, quae abstinet ab usu illicito in coniugio; γ. *vidualis*, quae post licitum usum ab eo in posterum abstinet tempore vitae vel usque ad secundas nuptias.

c. Ratione modi quo servatur, distinguitur castitas *imperfecta*, quae se continet ab illicitis et *perfecta*, quae se continet ab omnibus actibus sexualibus etiam in matrimonio licitis.

Continentia vocatur voluntas perseverans servandi castitatem non obstantibus difficultatibus; praecedit ergo et praeparat habitum acquisitum castitatis. Excellentiore modo continentia est studium *perfectae castitatis*.

3. De virginitate. 1. *Virginitas* seu castitas virginalis definitur firmum voluntatis propositum ab omni usu facultatis generativae perpetuo abstinendi in subiecto nunquam corrupto.

a. *Physiologice* solae personae feminei sexus dicuntur virgines, illae scii, in quibus invenitur sic dictum signaculum virginitatis; plerique putant esse tenuem membranam (hymen) quae ostium vaginae partim occludat et in prima copula rumpatur; moderni potius loquuntur de quadam constrictione orificii vaginae, quae per copulam paulatim dilatetur, ita ut solum hinc inde scissio fiat; quidquid sit, absolute certo signum non est, cum etiam priores concedant, eam tam laxam esse posse, ut non scindatur.

Haec est illa virginitas, quae a Pontificali requiritur pro sollemni consecratione virginum in monasteriis, quae solis virginibus reservatur, exclusis etiam

honestis viduis et illis, quae invitae corruptae sunt, (nisi forte res occulta mansisset)'').

In ordine morali vero etiam viri dici possunt virgines'), et in utroque sexu moralis integritas carnis nomine virginitatis appellatur. Nam in eodem actu copulae, quo virginitas physiologica deponitur, etiam vir eundem moraliter actum ponit; insuper uterque sexus per actus solitarios simile quid agit. Inde ergo sensu morali integritas carnis pro utroque sexu consistit in *immunitate a plena satisfactione venerea*. Haec inest hominibus a nativitate tanquam donum naturae, fit autem materia virtutis, si *voluntarie* talem actum non admiserunt²⁾.

Huic *materiali* elemento accedere debet tanquam *formale*: propositum abstinendi perpetuo, ut ipsa virtus virginitatis habeatur.

b. Duo ergo ad virginitatem pleno sensu acceptam requiruntur, quorum alterum est in mente, alterum autem in corpore: a. voluntatis propositum quod est virginitatis elementum *formale*, quocirca sine proposito servandi perpetuo castitatem existere quidem potest actualis virginitas, at nec proprie virtus nec virtutis praemium habetur; β. carnis integritas, quod est virginitatis elementum *materiale*. Virginitas ergo *materialis* in sola integritate carnis consistit, et proinde consensum in delectationem veneream non excludit; virginitas *formalis* in voluntate servandi castitatem consistit, etsi integritas carnis contra voluntatem laedatur.

c. Virginitas a castitate perfecta eo differt, quod virginitas adsignificat subiectum nunquam fuisse libidine corruptum, est ergo castitas perfecta cum integritate carnis coniuncta; castitas econtra ab integritate carnis praescindit, adeo ut castitatem perfectam servare possit, qui antea libidine iam corruptus sit.

d. Votum ad virginitatem non requiritur; plerumque autem voluntatis propositum perpetuo abstinendi ab omni delectatione venerea voto firmatur; ideo scribit s. *Thomas*: >virginitas, secundum quod est virtus, importat propositum voto firmatum integritatis perpetuo servandae⁵⁾. Addito hoc voto *status virginitatis* habetur.

2. *Num virginitas sit specialis virtus a castitate distincta*, controversatur; dicendum videtur eam esse magis *perfectionem* castitatis. Nam quoad elementum materiale, integritatem scii, carnis, nil est nisi effectus servatae castitatis; elementum autem formale, L e. voluntas servandi integritatem eligitur aut ex ipso motivo castitatis, aut ex motivo religionis vel caritatis, quo in casu exercitium virtutis castitatis ordinatur ad altiorem virtutem.

De Pudicitia, a. *Pudicitia* ex s. Thoma⁶⁾ non est virtus specialis a castitate distincta, sed est ipsa castitas, prout moderatur quosdam actus minus principales, ad concupiscentiam carnis pertinentes, qui actum principalem (copulam carnalem) antecedunt et concomitantur, scilicet *aspectus, tactus, oscula, amplexus, sermones turpes* etc. Castitas ergo duo includit: *puritatem* (Reinigkeit) seu abstinentiam ab omni abusu virtutis generativae imprimis ab illicita effusione seminis; et *pudictiam* (Schamhaftigkeit) seu abstinentiam ab omni actione, quae ad luxuriam inducit.

2) Cf. *Lessius*, De iust. et hire I. 4. c. 2. n. 120. *Ballerini-Palmieri* 11. n., 1048.

3) Cf. Apoc. 14, 4, ubi viri virgines laudantur.

4) Cf. Rituale rom. tit. 6. c. 7. Ex his intelligitur discrimen inter votum virginitatis et votum castitatis perfectae in subiecto numquam corrupto.

6) *Summa* 11. 11. q. 152. a. 3. ad 4.

e) II. II. 151, 4.

b. Pudicitia a pudore dicitur. *Pudor* (Schamgefühl), qui potissimum horret denudationem corporis, non ex assuetudine neque ex educatione oritur, sed a natura inditus est, ita ut etiam in barbaris et incultis gentibus reperiatur, et in feminis quidem maioris intensitatis et perfectionis quam in viris; finis autem, propter quem a Deo inditus est, hic est, ut sit custos innocentiae hominemque iuvenem in refrenando appetitu carnali. Quam ob rem hinc quidem curandum est, ut in adolescentibus pudor excitetur, excolatur et conservetur, inde vero ut omnia removeantur, quae pudicitiam offendere, imminuere et paulatim penitus extinguere possunt.

4. Quomodo virginitas amittatur. *Virginitas* multiplici modo amitti potest: formaliter vel materialiter, reparabiliter vel irreparabiliter.

a. Virginitas solum *formalis* amittitur: *a.* per quodvis peccatum mortale sive externum sive internum contra castitatem commissum; *β.* per intentionem nubendi i. e. per voluntatem, ineundi et consummandi matrimonium; per solum autem matrimonium sine voluntate illud consummandi virginitas non amittitur.

b. Virginitas etiam *materialis* amittitur per voluntariam violationem carnis; in viris ergo per voluntariam pollutionem, in feminis per claustrum virginalis effractionem in copula carnali. Per violationem carnis involuntariam prout accidit in viris per seminis effusionem in somnis, non amittitur; in feminis vero per violentam oppressionem coram Deo quidem non amittitur, in facie ecclesiae autem eiusmodi virgines corruptae censentur⁷⁾.

Utraque ergo virginitas amittitur per actionem *voluntariam*, quae corporis integritatem laedit. In facie ecclesiae tamen femina manet virgo, quamdiu claustrum virginitatis per copulam non fuit violatum, et vir manet virgo, quamdiu feminam carnaliter non cognovit.

c. Virginitas amittitur *a. irreparabiliter* per actum voluntarium, quo corporis integritas laeditur; ergo per copulam voluntariam et per voluntariam pollutionem: sicut enim uno peccato mortali irreparabiliter amittitur innocentia, ita uno actu luxuriae consummatae irreparabiliter amittitur virginitas, quae significat integritatem carnis nunquam voluntarie laesam; *β. reparabiliter* per voluntatem nubendi et matrimonium consummandi et per quodvis peccatum mortale luxuriae non consummatae: manet enim integritas carnis, virtus autem amissa aut retractatione aut poenitentia recuperari potest.

Nota. Si poenitens, qui contra castitatem peccavit, interrogat, num virginitatem irreparabiliter amiserit, ordinarie praestat hoc non aperte declarare, sed prudenter dissimulare e. g. dicendo omne peccatum per poenitentiam reparari posse, ne poenitens animum despondens atque afflictus curam conservandae castitatis negligat.

7) Cf. 4. *Eschbach*, Disputationes physiol, theologicae² (Romae. 1901) disp. 5. c. 2. a. 2.

QUAESTIO SECUNDA

De luxuria in genere.

Articulus primus.

De natura luxuriae.

5. Declarationes. Duplex potissimum est propensio ab auctore naturae homini indita, propensio in conservationem individui et propensio in conservationem et propagationem speciei. Medium conservandi individuum est nutritio, medium conservandi et propagandi speciem est commixtio sexuum in legitimo matrimonio. Sicut auctor naturae ad facilius et certius obtinendum finem conservationis nutritioni addidit delectationem gustus, ita ad facilius et certius obtinendum finem propagationis commixtioni sexuum addidit delectationem veneream carnis. Luxuria est inordinatus appetitus vel usus delectationis venereae.

In hac definitione per verba *appetitus vel usus* actus interni et externi luxuriae comprehenduntur. *Inordinatus* est, ut contingit e. g. in pollutione quia fit contra finem a natura intentum, quae est generatio prolis. *Venereum* seu *res venerea* proprie id dicitur, quod proxime ad generationem pertinet: copula, effusio seminis seu pollutio et delectatio venerea. Si res venerea latius accipitur, adeo ut integram materiam luxuriae comprehendat, ad eam pertinent etiam ea, quae ad copulam et pollutionem disponunt: tactus et aspectus obsceni et cogitationes impurae. Ad declarandam itaque luxuriae naturam praestat imprimis tum membrorum tum actionum, quae generationi inserviunt, brevem descriptionem ex physiologia desumptam exhibere⁸).

1. *Organa*, quae *in mare* ad generationem perficiendam inserviunt, potissimum tria sunt: testiculi, vesiculae seminae et membrum virile seu fistula urinaria, quae etiam virga vocatur. Et in *testiculis* quidem post inceptam pubertatem semen virile seu sperma elaboratur, quod elaboratum in *vesiculas* transmittitur, et suo tempore ei aculatur seu eiicitur; eiicitur autem per *fistulam* urinariam seu *membrum virile*. *Semen* ipsum est humor viscosus, in quo corpuscula continentur, quae spermatozoïda appellantur. Per spermatozoïda, quae continet, semen fit prolificum. Praeter semen in testiculis (et ovariiis) alia secretio interior (hormona) elaboratur, quae in sanguinem transmissa libidinem regulat et influxum exercet in differentias sexuales etiam secundarias.

2. *Organa*, quae in *femina* ad generandum hominem destinata sunt, pariter tria numerantur: *ovaria*, in quibus inde ab annis pubertatis singulis mensibus ovulum maturescit; *uterus* seu matrix (Gebarmutter) cum oviductu (*Eileiter*), per quem ovum iam maturum ex ovario descum lente progreditur atque in uterum transmittitur, tandem *vagina* seu

e) Cf. *Eschbach* l. c. disp. l. c. 2—5. *Antonelli* l. n. 76—90. *Vermeersch*, De castitate 5—10. *Niedermeyer* l. c. l. pg. 29—73.

quidam canalis, qui ex utero usque ad externam corporis superficiem protenditur. Os eius tenui pellicula, quam *hymen* vocant occluditur, vel secundum alios, versus os vaginae membrana interior constringitur, ita ut partim occlusa videatur; vocatur signaculum seu claustrum virginitatis.

De menstruatione. 1. In feminis peculiare phaenomenon notandum est, quod *menstruationem* vocant. Hoc nomine significatur fluxus sanguinis, quem feminae ex organis genitalibus singulis mensibus patiuntur, *fluxus menstruus* (menses) propterea dictus. Per vaginam sanguis menstruus effluit, cuius hymen hanc ob causam perforatus est. Tempore pubertatis menstruatio incipit et usque ad quinquagesimum circiter aetatis annum, quo tempore fecunditas cessare solet, perdurat. Physiologice hoc phaenomenon in hunc modum explicatur. Ubi ovulum ex ovario decisum est, (circa medietatem cycli menstrui) in ovario formatur corpus luteum, quod sua secretionem influit in uterum praeparandum pro foecundatione, et si haec locum non habet, ad evacuandum uterum; partes decisae epithelii cum sanguine guttatim per organa genitalia effluunt. Fluxus iste ordinarie per duos vel tres, quandoque etiam per plures dies perdurat^{o)}. Quandoque mulierum affecta valetudo postulat, ut fluxus menstruus arte, ope scilicet medicamentorum, provocetur, quod quidem moraliter licitum est, quia hunc fluxum nulla comitatur delectatio venerea; quandoque, si nimis frequens est, etiam regulandus erit. Diuturnior irregularis plerumque signum est status morborum.

2. Porro notandum est feminas tempore fluxus menstrui, praesertim primis, quibus eum experiuntur, annis vehementes nervorum irritationes pati aliisque incommodis vexari. Fieri autem non potest, quin hae corporis alterationes in vitam moralem influxum exercent. Et sane variis affectibus praesertim vero iracundiae, anxietatis (scrupulorum) et tristitiae, quae usque ad melancholiam quandoque augentur, eo tempore agitantur. Quapropter indulgentius ac benignius tunc tractandae et propter defectus commissos non carpendae, sed potius ad constantiam in bonis propositis monendae sunt^{io)}.

6. Actus generationis. 1. Novi hominis origo postulat, ut ovum femineum a semine virili fecundetur; quare absque unione et commixtione utriusque sexus homo naturaliter generari non potest. Haec unio et sexuum commixtio copula carnali seu concubitu perficitur; scilicet vir membrum virile in vas femineum seu in vaginam immittere et semen in inferiorem eius partem effundere debet. Spermatozoa dein propria sua motione in uterum et ulterius in oviductus progrediuntur. Hac duplici actione, penetratione vasis muliebris et seminatione virili, copula ex parte viri absolvitur. Iam si sperma seminis virilis cum ovulo femineo coniungitur illudque penetrat, ovum fecundatur, adeo ut organismus individui humani ex eo formari atque evolvi possit. Quoniam autem vas femineum per hymen clausum est, patet primo concubitu signaculum virginale virili membro rumpi atque ideo virginem deflorari.

Ex his patet discrimen inter generationem activam et passivam. Siquidem *activa generatio* in copula carnali consistit in actione, qua membrum virile in vas (vaginam) feminae immittitur et semen ibidem effunditur; haec a voluntate humana pendet et ordinata esse debet, i. e. ita poni, ut ad finem suum apta sit; *generatio passiva* consistit in unione seminis virilis cum ovulo femineo in or-

o) Cf. *Niedermeyer* l. c. I. 49 s.

io) Cf. *A. Eschbach* l. c. disp. I. c. 3. a. 1. *Niedermeyer* l. c. I. 112 s.

ganis mulieris seu in fecundatione; haec altera sponte accidit, proinde ad ordinatum usum nil refert, an sequatur necne. Vir igitur ad generationem eo concurrat, quod semen praebet; mulier vero eo, quod ovum subministrat et semine virili fecundandum permittit. Si mulier tempore copulae ovum habet maturum et semen virile ovo occurrit, semen cum ovulo coniungitur et hoc modo ovum fecundatur, unde fit conceptio seu individui humani generatio.

2. Seminis virilis decisio et per virgam effusio, sive in copula sive extra copulam accidit, cum vehementi membrorum genitalium commotione ac voluptatis sensu perficitur. Pariter femina in congressu carnali cum viro membrorum genitalium irritationem et commotionem ipsa patitur, quam ordinarie humoris vaginalis secretio consequitur, quae cum maximo voluptatis sensu coniuncta est. Et hanc quidem secretionem veteres femineam seminationem dicebant, quae modo ante, modo post viri seminationem accidit. Eandem membrorum commotionem, humoris vaginalis secretionem et carnalem voluptatem feminae etiam solitarie extra copulam experiri possunt, quam quidem voluptuosam effusionem pollutionem femineam dicunt. Ovulorum autem decisio eorumque transitus in matricem natura ipsa duce in feminis sine delectationis seu voluptatis sensu sponte peragitur.

3. Differentia utriusque sexus non in solis organis corporalibus, sed et in parte sensitiva et rationali habetur. Quo fit, ut mas et femina naturae ductu trahantur ad se complendos et perficiendos in mutua unione et traditione totius personae. Et sicut quaelibet tendentia in bonum sibi proprium obtento bono delectationem affert, ita haec unio et mutua traditio maxima delectatione, tum spirituali, tum sensibili, tum corporali coniuncta est. Cum autem quaelibet delectatio sit propter actum¹¹⁾, etiam moralitas eius a moralitate actus pendet. Si actus est moraliter ordinatus et bonus, etiam delectatio bona est. Ita haec mutua completio et perfectio cum sua delectatione etiam a Deo intenta est, et ideo etiam finis copulae vocatur, utique in debita subordinatione sub finem primum actus coniugalis, qui est generatio prolis, (n. 67.) Delectatio autem praesertim corporalis allicit ad abusum functionis generativae, et tunc sermo est de delectatione venerea prohibita.

NB. Praeter fines intrinsecos in contrahendo matrimonio etiam fines extrinseci intendi possunt, ut augmentum divitiarum vel negotii, generis splendor, forma corporis etc.¹²⁾

7. Delectatio venerea, quae etiam carnalis vel libidinosa dicitur, est delectatio orta ex commotione organorum et humorum generationi inservientium. Natura sua est *actus appetitus sensitivi*, cui placet sensus voluptuosus in organis genitalibus existens; sed ipse etiam *sensus voluptuosus delectatio venerea* dici potest.

Delectatio definitur quies seu complacentia appetitus in bono praesenti seu possesso. Natura sua igitur delectatio est actus appetitus, qui sibi complacet de aliquo bono. Homo per diversas potentias, quibus instructus est, bonum suum assequitur; bonum spirituale per potentias superiores, bonum sensibile per po-

ii) Cf. s. *Thom.* Contra gen. 3, 26.

1i:) Cf. *Cat. Rom.* 11. 8, 14.

tentias inferiores, illudque assequitur, eo quod potentia obiectum sibi conveniens attingit et activitate sua circa illud versatur. Iam vero quoties potentia humana quaecunque sive rationalis sive sensitiva circa obiectum suum agendo versatur, oritur in appetitu delectatio; in voluntate quidem, si intellectus, in appetitu sensitivo, si sensus suum obiectum possidet. Sed etiam ipsa potentia in obiecto tamquam in bono suo quiescit, et potentiae quidem intellectuales spiritualiter, sensitivae vero sensibiliter in eo quiescunt, i. e. possessio obiecti cum grato quodam affectu et sensu potentiae coniuncta est. Iam vero non solum complacentia appetitus, sed etiam gratus iste affectus et sensus, quo potentia suo obiecto fruitur, ad delectationem pertinet eiusque obiectum constituit. Pro diversa ergo ratione bonorum, quae homo appetit et ope potentiarum suarum acquirit et possidet, diversa distinguitur delectatio in appetitu sive superiore sive inferiore.

a. Delectatio pure spiritualis est delectatio, quae oritur ex cognitione alicuius rei, ut quando quis gaudet de cognitione diu quaesita alicuius veritatis; vel oritur ex ipsa re cognita, ut quando quis gaudet de veritate, cuius pulchritudinem cum delectatione considerat. Haec delectatio tota residet in voluntate, cui placet cognitio veritatis vel ipsa veritas cognita, et moraliter bona vel mala est, prout id, quod placet bonum vel malum est.

b. Delectatio sensibilis est delectatio orta ex perceptione obiecti sensibilis, quod potentiae sensitivae apte proportionatum est. Haec delectatio natura sua est grata et amoena affectio, quae in ipsis organis sensuum percipitur e. g. ex olfactu floris, ex aspectu coeli, ex auditione musicae, ex gustu sachari, ex tactu rei lenis etc., de qua quidem affectione delectatur appetitus sensitivus. Tactus vel visus in his placet et per se quidem absque commotione venerea; ideo haec delectatio per se indifferens est.

c. Delectatio venerea vel carnalis est delectatio orta ex commotione organorum generationi inservientium. Excitari potest non solum contrectatione harum partium, sed etiam aliarum, immo etiam per alios sensus et phantasiam. Percipitur primario in partibus genitalibus, (in viro praesertim in glande, in muliere in clitori, vagina vel etiam in utero) participantibus etiam aliis corporis partibus et animi affectu grato.

d. Praeterea existunt *delectationes quasi intermediae*; sic amor personae alterius sexus, si fundatur in qualitatibus spiritualibus, potest afferre delectationem pure spiritualem, potest vero etiam redundare in appetitum sensitivum et delectationem *spiritualem sensibilem* secum ferre, quae per se moraliter indifferens est, ut habetur in amore matris ad filium, inter fratres et sorores, inter veros amicos, qui non quaerunt corporales demonstrationes, sed tranquille delectantur in qualitatibus intellectualibus, moralibus, supernaturalibus. Sed inter alias personas, praesertim si fundatur in qualitatibus corporalibus et quaerit delectationes sensibiles, similis fit amori coniugali et periculum maius vel minus delectationis venereae inducit.

Simili modo delectatio sensibilis potest esse *pure sensibilis*, quae oritur ex obiecto, quod ex se non est aptum ad excitandum sensum venereum ut delectatio orta ex olfactu floris, ex tactu rosae; *ei sensualis* (sensibilis-carnalis alii dicunt), quae oritur ex obiecto, quod ex se aptum est ad provocandum sensum venereum, ut delectatio orta ex tactu vel osculo feminae, pueri, puellae. Etiam haec tota residet in appetitu sensitivo, vehementior evadit, si oritur ex visu, tactu, amplexu, osculo personae tenero affectu adamatae, et coniuncta est cum aliqua delectatione carnali, proinde mixta est et extra matrimonium non amplius potest dici indifferens.

Denique praeter delectationem cuilibet sensui propriam existit etiam aliqua delectatio *sensibilis communis*, quae in toto corpore sentitur ex commotione vel pressione sanguinis vehementiore, agitato pulsu cordis et anhelitu, varia affectione nervorum et musculorum. Haec affectio potest haberi iam in exspectatione, repraesentatione, magis adhuc in praesentia personae vel rei, quae spiritualiter vel sensibiliter delectat. Sed cum similis affectio corporis etiam delectationem carnalem comitetur hanc excitare potest. Constituit ergo periculum delectationis

venereae plus vel minus grave, prout subiectum vel obiectum vel utriusque relatio plus vel minus disponit ad delectationem veneream.

8. **Distinctio delectationis venereae.** Delectatio venerea duplex esse potest: completa et incompleta. *Completa* ea est, qua naturam satiat, quae scilicet usque ad ultimum terminum, qui in re venerea possibilis est, procedit; *incompleta* ea est, quae naturam non satiat, quae scilicet ex turpi commotione oritur, quin ad ultimum terminum procedat

a. Si organa, quae generationi inserviunt, excitantur, ex eorum irritatione et commotione delectatio venerea percipitur. Omnis autem commotio membrorum genitalium eo tendit, ut semen resolvatur atque eiciatur. Porro in resolutione et effusione seminis, sive cum copula sive absque copula accidit, delectatio completa percipitur; quodsi commotio usque ad hunc terminum effusionis non procedit, delectatio venerea incompleta habetur.

b. Etsi pueri ante pubertatem semen virile nondum habent, tamen capaces sunt delectationis carnalis completae: ex turpi enim commotione usque ad ultimum terminum aucta haec delectatio percipitur et coniuncta est cum effusione humoris glandularum absque spermatozois.

c. Pari modo feminae, quae verum semen non habent, delectationem veneream completam ex commotione membrorum genitalium percipere possunt. Delectatio, quae naturam satiat, in feminis cum separatione cuiusdam humoris (vaginalis vel glandularum) coniuncta est, qui modo ad extra, modo solum in interiores partes, in uterum seu matricem diffunditur. Sed sunt mulieres, qui talem secretionem numquam senserunt, et tamen gravidae evaserunt.

9. **Luxuria (Unkeuschheit) proprie est abusus facultatis generativae contra ordinem a Deo statutum.** Quod autem allicit ad talem abusum, est delectatio venerea; unde, quamvis delectatio sit propter actum et ab eo habeat moralitatem, factum est, ut a plerisque auctoribus luxuria definiatur inordinatus usus vel appetitus delectationis venereae.

Ordo naturae a Deo statutus is est, ut usus delectationis venereae solum in legitimo matrimonio et iuxta matrimonii leges fiat: delectatio enim est propter actum, et haec quidem propter actum generationis, qui solum in legitimo matrimonio licite perfici potest. Consistit ergo luxuria in delectatione venerea voluntarie admissa extra matrimonium, vel in matrimonio quidem, sed extra matrimonii leges.

Impudicitia (Unschamhaftigkeit) est voluntaria occupatio circa ea, quae delectationem veneream inducunt sive cogitatione, sive aspectu, sive tactu (osculo, amplexu) vel permissu horum. Ergo in actibus impudicitiae delectatio venerea per se non continetur nec est necessario cum eis coniuncta, sed hi actus eius periculum et frequenter eam reipsa inducunt.

10. **Divisio luxuriae, a. Luxuria vel est *completa (consummata)*, si ad ultimum terminum naturalem pertingit; vel *non-completa*, si ultimum terminum naturalem non attingit.** Quando ultimum terminum naturale attingit, in viris effusio seminis, in feminis ordinarie effusio humoris vaginalis intervenit.

Luxuria completa et incompleta tum viri, tum feminae specificè ad invicem

distinguuntur, sicut in qualibet materia (furto, homicidio) actus plene perpetratus ab inchoato¹³⁾

b. Luxuria completa vel consummata vel est iuxta naturam, si effectus generationis per se possibilis est; *contra naturam*, si effectus generationis per se impossibilis est.

c. Luxuria non-completa vel est luxuria proprie dicta, in qua ipsa delectatio venerea habetur, vel *impudicitia*, in qua delectatio venerea non habetur.

d. Impudicitia vel est *interior*, quae in actibus internis luxuriam provocantibus phantasiae, intellectus et voluntatis consistit, vel *exterior*, quae in actibus externis luxuriam provocantibus consistit.

e. Luxuria ratione intentionis alia est *directe*, alia *indirecte* volita. Illa habetur, quando delectatio venerea in se intenditur: haec habetur quando in se aliud (e. g. aspectus, lectio) intenditur, ex quo praeter intentionem delectatio carnalis oritura praevидetur.

Articulus secundus.

De malitia luxuriae.

11. Principia. Propria malitia luxuriae in eo consistit, quod homo (ut plurimum· propter delectationem veneream) abutitur facultate generativa contra eius finem.

1. Luxuria directa et in se volita grave peccatum est. *a.* Grave peccatum est, in re magni momenti ordinem a Deo, auctore naturae statutum pervertere; atqui hic ordo per luxuriam pervertitur; ordo actuum et finis intrinsecus facultatis generativae iste est, ut in actum deducatur solum a duobus in unum principium generationis et educationis stabiliter coniunctis, et eo modo, quo generatio sequi possit.

b. Gravis inordinatio est, aliquid, quod ordinatur in bonum speciei et novi hominis existentiam, pro solo commodo privato usurpare; gravis inordinatio est, in re magni momenti rationem suam subordinare passioni concupiscentiae. Atqui hoc fit, ubicumque delectatio venerea extra matrimonium directe intenditur.

c. Insuper graviter illicitum est, quod, si non prohiberetur, in gravissimum damnum cederet generis humani; atqui si homines licite possent frui delectatione venerea et hac ratione concupiscentiam sedare extra matrimonium, onera matrimonii cum gravissimo detrimento generis humani plerique recusarent, nec sufficienter provisum esset bono speciei, i. e. propagationi generis humani.¹²⁾

12) I. II. 72,7. Cf. De principiis n. 330. *Merkelbach*, Summa theol. mor. 1. n.436.

d. Ideo cuiusvis generis luxuria graviter a Deo prohibetur, cum numeretur inter peccata, quae a regno Dei excludunt. *Manifesta sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria... qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*¹⁴⁾. *Omnis fornicator aut immundus... non habet hereditatem in regno Christi et Dei*¹³⁾ *Nolite errare, neque fornicarii... neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores... regnum Dei possidebunt*^{TM)}.

a. Etsi hisce textibus non omnia peccata luxuriae enumerentur, ex iis tamen colligitur omnia esse gravia, tum quia generice *opera carnis*, tum quia supremae luxuriae species, *actus scilicet perfecti* (pollutio, sodomia, fornicatio) et *actus imperfecti* (immunditia, impudicitia) tamquam peccata gravia exhibentur¹⁷⁾.

b. *Quamvis* peccatum luxuriae non censeatur inter peccata mortalia graviora¹⁸⁾, ei tamen, si ab homine Christiano patrat, convenit peculiaris, quaedam foeditas, quae in aliis peccatis non reperitur, eo quod hocce peccatum in proprio corpore committatur. Corpus enim Christiani in baptismo Christi sanguine ablutum, per inhabitantem Spiritum Sanctum Dei templum factum est; per peccatum autem luxuriae hoc corpus, sacramentorum, praesertim eucharistiae, receptione sanctificatum, quippe quod obiectum fiat peccati, profanatur atque execratur¹⁰⁾.

2. Delectatio venerea directe volita non admittit parvitatem materiae, ideoque semper, quantumvis exigua et brevis, mortale peccatum est. Nam in qualibet, etiam brevi et exigua delectatione venerea tota illa inordinatio invenitur, de qua supra dictum est. Insuper quaevis delectatio venerea directe quaesita vel libere admissa, quamvis exigua hominem exponit proximo periculo graviter peccandi; delectatio enim venerea semel libere admissa vel quaesita naturali vi et necessario rapit ad delectationem completam²⁰⁾.

a. Ratio, ob quam alia quidem peccata, quae homo contra se ipsum vel contra proximum committit, parvitatem materiae admittant, peccata autem luxuriae eam non admittant, haec est, quod in peccatis v. g. contra iustitiam vel caritatem materia ita decrescere potest, ut non amplius habeatur tota deordinatio, quia alter non est graviter rationabiliter invitus vel tristis. Praeterea illa in parva materia admissa non coniiciunt in proximum periculum graviter peccandi, haec vero ob summam humanae naturae propensionem in delectationes carnis in eiusmodi periculum coniiciunt. Quod quidem periculum innuit etiam s. scriptura. *multos enim vulneratos deiecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea*¹¹⁾.

b. Quamquam erant antiqui casuistae, qui putarent delectationem non esse peccatum grave nisi octavam partem delectationis venereae completae attingeret, semper erat *sententia communis* delectationem veneream illicite quaesitam esse peccatum ex toto genere grave. Iam *Clemens VII.* (1592—1605) et *Paulus V.* (1605—1621) mandaverunt, ut Inquisitioni denuntiarentur, qui dicerent osculum, amplexus, tactus ob delectationem habita non esse mortalia. *Claudius Aquaviva*, Praepositus Generalis S. J. severe praecepit, ne quis e S. J. auderet defendere

n) Gal. 5, 19 ss. ,5) Eph. 5, 5. ,e) 1. Cor. 6, 9 ss. ") *Ballcrini-Palmieri* II. n. 965. 18) *A. Adam*, *Der Primat der Liebe*. Kevelaer 1940, 144. le) Cf. 1. Cor. 6, 11—19. î0) Propositio 40. ab *Alexandro VII* damnata: *Est probabilis opinio, quae dicit, esse tantum veniale osculum habitum ob delectationem carnalem et sensibilem, quae ex osculo oritur, excluso periculo consensus ulterioris et pollutionis* (Dz. 1140). Non consentiunt quidem autores in exponendo sensu huius propositionis. Secundum *Viva* falsa est, quia affirmat delectationem veneream (haec enim est *carnalis* delectatio propositionis) ex osculo quaesitam venialem esse, si exclusum sit periculum ulterioris consensus et pollutionis. n) Prov. 7, 26.

sententiam de parvitate materiae in venereis esse tolerabilem. S. *Officium* ad quaesitum, num confessarius sollicitans propter parvitatem materiae sit denuntiandus respondit die II feb. 1661 „Cum in rebus venereis non detur parvitas materiae, et si daretur, in re praesenti non dari.. esse denuntiandum/' (Dz5005). *Benedicius XIV.* die 1 jun. 1741 hoc Responsum explicite approbavit et confirmavit, ut videri potest *Documento V.* Codici J. C. adiecto § 1.8*)

3. In delectatione venerea indirecte tantum volita admitti debet parvitas materiae. In hoc namque casu consensus voluntatis solum fertur in causam, quae delectationem provocat et excitat; eius ergo malitia desumenda est ab influxu in delectationem veneream; atqui sunt causae, quae leviter tantum influunt in commotionem turpem; has ergo causas velle leve tantum peccatum contra castitatem constituit.

NB. Si ergo quandoque dicitur, in materia sexti praecepti non dari peccata levia, hoc falsum est, nisi addantur restrictiones: 1. valet de peccatis contra *castitatem*, non autem de peccatis contra pudicitiam, quae admittunt parvitatem materiae; 2. valet solum de *directe voluntario* peccato; indirectum potest esse leve; 3. valet solum de *actu perfecte humano*; nam etiam peccata ex toto genere gravia fiunt levia ex imperfectione actus et conscientia erronea²²®).

12. Principium de gravitate delectationis venereae in causa volitae. Delectatio venerea indirecte seu in causa volita tantum est peccatum, quantum est ipsa causa in genere luxuriae. Si ergo causa grave peccatum est in genere luxuriae, effectus turpis delectationis in grave peccatum, si causa in genere luxuriae leve peccatum est, effectus delectationis in leve peccatum imputatur. Iam vero grave peccatum in genere luxuriae est quaelibet actio, quae natura sua in excitandam libidinem graviter influit et ita quasi inchoatio illius est; in genere luxuriae leve peccatum est actio, quae natura sua leviter tantum in excitandam libidinem influit.

a. Delectatio venerea in causa volita habetur qualibet actione deliberate posita, quae *causatura praevidetur* commotionem turpem et delectationem veneream sive incompletam sive completam, *quin* tamen iste effectus *intendatur*, iam quaeritur de gravitate peccati luxuriae, quod ab eo committitur, qui ponit causam excitantem delectationem, qui e. g. legit obscena vel balneo utitur, etsi praevideat secuturam commotionem veneream. Atqui gravitas peccati luxuriae, quod eiusmodi causam ponens committit, non desumitur ex gradu malitiae, quae ex se inest actioni causanti turpem delectationem, sed *ex gravitate influxus*, quem haec actio in illam excitandam exercet. Ideo fieri potest, ut actio causans delectationem in se grave peccatum sit, ratione luxuriae autem leve tantum. Sic si quis se inebrians praevidet pollutionem in ebrietate secuturam, inebriatio in se est grave peccatum, ratione luxuriae autem leve, quia leviter tantum in eam influit.

b. Sunt actiones, quarum aliae turpem motum causant, *per se*, aliae eum causant *per accidens*. Per se illum causant actiones, quae natura sua aptae sunt ad excitandam delectationem veneream et proinde ad generationem ordinantur ut aspectus, tactus, imaginatio turpis (ergo in genere: luxuria incompleta vel impudicitia); per accidens illae, quae ad generationem nullo modo pertinent. Sunt homines, qui ex actionibus (imaginatione, aspectu), quae ad venerea nullatenus referuntur, occulta vi vehementer excitantur.

88) *Sporer-Bierbaum* 111. tret. 10, n. 690. *Ruland*, Handbuch 11. 361. *Woutcrs*, De virtute castitatis et vitiis oppositis, n. 63. *Haring*, Das Gesetz Christi, oppositam sententiam dicit „temerariam.“ pg. 1137.

*■.) Cf. principiis n. 317 et 318.

c. Actionum, quae turpem motum per se causant, aliae natura sua *proxime et notabiliter* in illum effectum influunt, ex quibus scilicet semper aut fere semper turpis effectus sequitur; aliae natura sua *remote et leviter* tantum in motum turpem influunt, ex quibus nempe raro malignus effectus oritur. Actiones, quae extra genus luxuriae sunt et solum *per accidens* turpem motum excitant ut immoderate comedere et bibere, equitare, balneo uti, certo situ sedere vel cubare etc., illis actionibus accensentur, quae remote et leviter tantum in turpem effectum influunt; quodsi quandoque graviter influant, id non ex natura actionis sed ex complexione subiecti procedit.

Nota 1. Sunt auctores, qui causas *per accidens* influentes ita distinguunt ut eas, quae ex speciali dispositione subiecti vehementer excitant, graviter illicitas dicant, si raras sunt et facile caveri possunt, leviter vero illicitas, si frequentes sunt et ideo sine maximo incommodo caveri non possunt. Sunt e. g. qui ex aspectu pedis feminei, sunt, qui ex aspectu iugulationis animalium vehementer excitentur. Qui priore aspectu sine causa delectantur, leviter, qui posteriore, ex hac sententia graviter peccant. Verum omittenda est haec distinctio, cum gradus malitiae, quae eiusmodi actionibus inest, non ex actuali influxu, quem in particulari casu exercent, sed ex influxu, quem ex natura sua exercent, desumenda sit; ex se et ex sua natura autem eiusmodi actiones nullatenus aut leviter tantum influunt et solum per accidens in determinato individuo peiorem effectum producant.

Nota 2. Quoad propositionem istam de gravitate delectationis venereae in causa volitae haec moneri debent: a. Supponitur non adesse iustam causam ponendi actionem, ex qua oritura praevideatur turpis commotio: existente enim eiusmodi causa licet actionem ponere, β . Supponitur non adesse consensum in evenientem delectationem: omnis enim eiusmodi consensus grave peccatum est. γ . Actio, quae causatura praevideatur carnalem delectationem, sine causa posita peccatum est, etsi pravus effectus reipsa non sequatur; quodsi iste effectus sequitur, non solum actio in se peccaminosa est, sed etiam pravus effectus agenti imputatur, et quidem sub gravi vel levi, prout causa graviter vel leviter in eum influit. δ . Quod hic de causa delectationis venereae statuitur, valet etiam de causa pollutionis: nam eadem actio, quae excitatura praevideatur commotionem veneream, in iis, qui pollutionis capaces sunt, causare potest etiam pollutionem seu commotionem cum pollutione coniunctam.

13. Corollaria. Delectatio igitur venerea (vel pollutio) in causa volita grave est peccatum, si ipsa causa ex se graviter in turpem commotionem influit. Sed experientia constat ab una eademque actione non omnes aequali modo commoveri: quod enim iuvenem vel calidum vehementer excitat, id senem vel frigidum parum aut nullatenus ad libidinem movet. Hinc ad taxandum peccatum, quod delectatione indirecte voluntaria in particulari casu committitur, haec notanda sunt:

a. Actiones, quae natura sua graviter excitant, semper grave peccatum sunt, et ideo sub gravi caveri debent, excepto solo casu, quo quis experientia certo sciat se eiusmodi actione graviter non commoveri.

Actiones graviter excitantes e. g. sunt: >cogitatio practica vivacior de venereis; tactus in partes obscoenas alterius personae exercitus, nisi forte prorsus transeunter fiat in persona eiusdem sexus sine pravo affectu; aspectus personae plane nudae alterius sexus voluntarie continuatus; immo etiam aspectus viri in pectus nudum feminae, aut aspectus picturae obscoenae, saltem si continuatur commotione iam exortae²³).

M) *Lehmkuhl* I. n. 1031.

b. Actiones, quae natura sua leviter tantum commovent, nunquam grave peccatum sunt, ne in illo quidem, qui forte propter subiectivam dispositionem vehementius se excitari sciat; ideo nemo sub gravi eas cavere tenetur.

Actiones leviter commoventes e. g. sunt: >tactus vel aspectus in partes inhonestas proprii corporis obiter factus; tactus feminae non inhonestus obiter factus et levis; apprehensio manus illius; osculum leve ex causa honesta; colloquium vanum cum femina; aspectus pectoris illius non fixus, a fortiori alii leviores àspectus 24).

Nota 1. Inferius, ubi agitur de actibus luxuriae imperfectis, quantum in hac re valde ardua fieri potest, accurate determinabitur, quae actiones natura sua graviter, quae vero leviter in commotionem veneream et pollutionem influant.

Nota 2. Auctores recentes post s. *Alphonsum-5)*, qui secutus est *Salman-licenses?*), praeter actiones graviter et leviter influentes distinguunt actiones mediocriter influentes. Verum ne haec materia, quae in praxi frequentissima est, maioribus, quam par est, difficultatibus implicetur, praestat redire ad theoriam illorum veterum auctorum, qui actiones delectationem veneream causantes ad duo tantum genera revocant, ad causas graves et leves. Etenim, ut recte notat *Berardi?*), quae dicuntur causae mediae, natura sua causae leves sunt, graviter autem influunt in turpem effectum vel ex diuturnitate actionis vel ex pravo affectu agentis, quo in casu ad causas graves referendae sunt. Sic inter causas medias numeratur aspectus picturae obscenae; sed eiusmodi aspectus ordinarie per se graviter non commovet, nisi diutius protrahatur vel affectu libidinoso peragatur²⁸⁾.

Num detur ignorantia invincibilis circa peccata luxuriae.

a. Facilius admittitur ignorantia invincibilis quoad cogitationes impuras et prava desideria, si sint inefficacia.

b. Quoad desideria autem efficacia ea difficilius conceditur: qui enim cognoscit malitiam actionis externae et nihilominus eam exsequi proponit, etiam cognoscere debet se velle rem malam.-In casu ergo particulari indagandum est, num revera adfuerit ignorantia invincibilis.

c. Etiam quoad malitiam pollutionis dari potest ignorantia invincibilis, praesertim in puerili aetate.

d. Immo etiam quoad alia peccata dari potest ignorantia invincibilis in iis adiunctis, in quibus eiusmodi actiones licitae videri possunt; sic sponsis oscula etiam minus honesta et coniugibus in specialibus adiunctis difficillimis onanismus videri potest licitus²⁻¹⁾.

Qui ex ignorantia invincibili putant actionem pravam, quam exercent, aut non esse peccatum aut non esse mortale, omnino monendi et docendi sunt, ubi ignorantia ipsis nocet; id autem contingit, si non moniti in periculo sunt contrahendi consuetudinem pravam se polluendi, quam postea difficillime emendabunt. Poenitentes vero, qui turpis peccati, cui assueti sunt, gravitatem quidem cognoscunt, sed *specificam malitiam* ignorant, de hac monendi non sunt, quia eiusmodi monitio vix ullius utilitatis est et solum efficit, ut multiplicentur peccata formalia.

21) *Lehmkuhl* ibid.
») Cf. 1.4. o. 4R4.

M) Cf. tr. 26. c. 7. n. 37.

27) Cf. Praxis confess? 1. η. 876.

28) Cf. *Gènicot* I. 399.

2β) Cf. De principiis π. 115.

QUAESTIO TERTIA

De peccatis luxuriae consummatis.

14. Declarationes. *Peccata consummata* illa dicuntur, in quibus delectatio usque ad satietatem habetur. Duplicis generis sunt: alia *iuxta naturam*, in quibus actus ita ponitur, ut ex se aptus sit ad generationem hominis; alia sunt *contra naturam*, in quibus actus ineptus est ad hominis generationem. Quare peccata contra naturam per se graviora sunt peccatis luxuriae iuxta naturam.

a. Peccata iuxta naturam numerantur *sex: fornicatio, adulterium, incestus, stuprum, sacrilegium et raptus*. Haec peccata specificè inter se differunt, non quidem ratione luxuriae, sed propter aliam specialem circumstantiam: virtuti enim castitatis eodem modo opponuntur, singulis autem superadditur circumstantia, quae proprie non est contra castitatem, sed contra aliam virtutem.

b. Peccata contra naturam sunt *quattuor: pollutio, sodomia, bestialitas et onanismus*. Haec peccata ratione luxuriae specie ab invicem differunt, quia singula includunt specialem deformitatem et oppositionem contra virtutem castitatis.

Articulus primus.

De peccatis iuxta naturam.

15. De fornicatione. *Definitio*. Fornicatio est copula soluti cum soluta ex mutuo consensu.

a. Copula est actus ad generandam prolem idoneus. Dicitur copula *perfecta*, quae consistit in penetratione vasis feminei cum seminatione ibidem facta, et copula *imperfecta* (inchoata), quae consistit in penetratione vasis feminei ad generationem destinati, sed absque seminatione ibidem facta. *Solutus* dicitur, qui excepto castitatis praecepto nullo alio vinculo sive matrimonii sive voti vel ordinis sive cognationis ligatur. Ex *consensu* additur, ut fornicatio a stupro distinguatur.

b. Copula *imperfecta* eo sensu, ut usque ad seminationem non procedatur vel prius abrumpatur, non est fornicatio (nisi forte intentionalis), sed tactus impurus cum delectatione venerea, quae potest in altera parte completa esse. Copula *imperfecta* autem, in qua semen ex industria extra vas femineum effunditur, non est simplex fornicatio, sed onanistica, quae specie differt, cum sit contra naturam.

16. *Ad fornicationem referuntur concubinatus et meretricium.*

1. Concubinatus est frequens copula cum eadem persona ad quandam similitudinem cum vita coniugali. Frequens copula, quae fit magis ex occasione vel infirmitate, nondum constituit concubinatum, sed

accedere debet intentio vivendi more coniugum, quae intentio potest esse explicita in aliquo facto vel pacto (communi habitatione) — tunc pauci actus iam sufficiunt; vel potest esse implicita, — tunc maior frequentia requiritur, quae illam habitualement relationem demonstret.

Differt ergo a fornicatione vaga, eo quod addit habituale propositum continuandi peccatum cum eadem persona.

De modo agendi cum concubinariis.

a. In foro externo: Laid qui publice (in sensu c. 2197, n. 1) in concubinato vivunt, sunt coram Ecclesia *publici peccatores*, ideoque excludantur ab actibus legitimis ecclesiasticis³⁰), imprimis a munere patrini in sacramentis baptismi et confirmationis, a iure patronatus exercendo³¹), arceantur a susceptione sacramentorum³²), priventur sepultura ecclesiastica³³).

Clerici concubinariis monitione inutiliter praemissa cogantur ab illicito contubernio recedere et scandalum reparare: suspensione a divinis, privatione fructuum officii, beneficii, dignitatis, servato ordine procedendi statuto in cc. 2176—2181 contra clericos concubenarios³⁴).

Si concubinatum firmare conantur matrimonio, etiam civiliter tantum, attentato, clerici et professi votorum sollemnium eorumque complices plectuntur insuper excommunicatione l. s. simpliciter S. Sedi reservata, professi vero votorum simplicium perpetuorum (eorumque complices) excommunicatione l. s. Ordinario reservata³⁵).

NB. Codex publicum concubinatum ab Ordinariis immediate puniri iubet, quia leges civiles huic delicto nimis indulgent, immo divortium civile concedentes concubinatum adulterinum formis legalibus initum publica auctoritate protegunt³⁶).

b. In foro interno concubiniarius, quia versatur in occasione proxima peccandi et quia saepissime grave dat scandalum, absolvi non potest nisi occasione relicta et scandalo efficaciter reparato, ut plurimum separatione a concubina vel celebrato matrimonio canonico.

Ideo Alexander VII. damnavit propositionem 41: »Non est obligandus concubiniarius ad eiciendam concubinam, si haec nimis utilis esset ad oblectamentum concubinariis, vulgo »regalo«, dum deficiente illa nimis aegre ageret vitam et aliae epulae taedio magno concubinarium afficerent et alia famula nimis difficile inveniretur 37). >Dantur tamen casus, in quibus concubiniarius vel concubina aliunde dispositi, quin statim separentur, absolvi possunt, ut puta si secus gravis infamia pro ipsis vel pro aliis magnum eveniret scandalum 38).

2. Meretricium est status feminae omnibus prostitutae sive lucri sive libidinis explendae causa. Ut meretrix dici possit, saltem plures quam*.)

10) C. 2357, § 2.

51) c. 2256, 2.

·') Cf. De sacr. n. 37.

83) c. 1240, § 1, 6.

8<) c. 2359, § 1.

81) c. 2388.

80) *Vermeersch-Creusen*, Epit. iur. can. 111. 559.

'7) Dz. 1141.

··) S. *Alph.* III. 435 seq.; *Ojetti*, Synopsis s. v. concubinatus; Cf. etiam *Schôl-Hg*, Die Verwaltung der heiligen Sakramente⁸ (1946) § 84 „Im Konkubinat und in ungiiltigen Ehen lebende Ponitenten“.

duos admittere debet. Etiam huius peccati propria malitia in prava voluntate cumulandi peccata consistit.

Nota. *Fornicarii* interrogandi sunt, num proles ex fornicatione nata sit, num generationem impediverint vel abortum procuraverint, num prolem natam forte neglexerint. Quoad *meretrices* notandum est, plerumque per talem abusum organorum generationem impediri.

17. Malitia. 1. Fornicatio semper est peccatum mortale: graviter enim tum iure naturae tum iure positivo prohibetur.

a. *Iure naturae*. Dixerat *Caramuel* fornicationem solo iure positivo illicitam esse, sed falso: nam adversatur bono prolis atque ideo propagationi generis humani. Sane, qui fornicantur, quaerunt vagum concubitum i. e. delectationem veneream copulae absque obligationibus et oneribus matrimonii; atqui vagus concubitus vergit in perniciem societatis humanae: proli enim, cuius apta educatio non solum curam matris, sed etiam curam patris exigit, non satis providetur; ergo graviter iure naturae prohibetur. Et licet per accidens a fornicario proles bene educaretur, semper tamen fornicatio grave peccatum est, quia considerandum est, quod communiter et ordinarie, non quod per accidens evenit^{3e)}.

b. *Iure positivo*. *S. Paulus* locis supra (n. 11.) citatis fornicationem peccatis accenset, quae a regno coelorum excludunt; insuper 1. Cor. 6, 15 ss. multis rationibus internis deformitatem fornicationis ostendit.

2. Concubinatus et meretricium specificè a fornicatione non differunt, quare circumstantia concubinatus et meretricii *per se* in confessione declarari non debet; per accidens autem propter occasionem peccati confessario, praesertim interroganti, declaranda est. Ex magno numero peccatorum, quae accusantur, confessarius facile suspicari potest agi de concubinato vel de meretricio^{4e)}.

18. De prostitutione. 1. *Prostitutio* est luxuria a mulieribus pro mercede exercita. *Publica*, quae a *clandestina* distinguitur, ea vocatur, quae a potestate civili permittitur et vel illimitata vel limitata et secundum quasdam normas moralitatis et sanitatis moderata est.

Solum nempe mulieribus licentia conceditur exercendi meretricium, quibus a medicis testimonium sanitatis tribuitur, iisque sub certis solum condicionibus, quibus moralitati publicae consulatur.

Prostitutio clandestina ibi potissimum grassatur, ubi publica a potestate civili non admittitur; sed etiam in civitatibus quae publicam admittunt praevallet clandestina.

2. *Quaeritur num potestas publica meretricium permittere possit.*

Saepe provocatur ad verba *S. Augustine*¹⁾, quae *S. Thomas*²⁾ quoque citat: »Aufer meretrices de rebus humanis, turbaveris omnia libidinibus. Ex quibus verbis permissionem meretrici licitam esse putant ad maiora mala (violentiam erga honestas mulieres, sodomiam etc.) impedienda.

^{3e)} Ideo damnata est ab *Innocentio XI.* haec propositio (48): *Tam clarum videtur fornicationem secundum se nullam involvere malitiam et solum esse malam, quia interdicta, ut contrarium omnino rationi dissonum videatur* (Dz. 1198).

^{•θ)} *S. Alph.* 111. 432—442.

⁴¹⁾ De ordine, 1. 2. c. 4. n. 12; ML. 32, 1000; cf. *Gregorianum VI.* (1925) p. 442.

^{«)} II. II. q. 10. a. 11.

Haec verba non possunt ita intellegi, ac si continerent generalem licentiam ubique locorum et quolibet tempore tolerandi meretricium publicum, multo minus aliquam approbationem meretricii; nam *a. S. Augustinus* haec scripsit ante baptismum in opere philosophico; prae oculis habuit condiciones illius temporis, in quo gentilium mores nondum plane evanuerant; quod ergo tunc temporis valere poterat, non eo ipso ad alia loca et tempora transferendum est. *6. S. Thomas* illa verba solum *citat* in quaestione: *Utrum infidelium ritus sint tolerandi* pro confirmatione principii generalis, aliquando circumstantias tales inveniri, ut aliquod malum tolerari possit vel etiam debeat, *c.* Ad summum ergo ex his verbis deduci potest, magistratus, si de hac re quaeritur, obligatos esse ad examinandas circumstantias cuiuslibet loci et temporis, an tales sint, ut meretricium tolerari possit, et quo ambitu et modo tolerari possit.

Etsi concedatur anteactis temporibus fortasse tolerantiam publicam meretricii maiora mala aliquatenus impedire potuisse negandum est, hoc hodie obtinere; immo et ratio meretricii et modus permissionis tunc temporis alia fuerunt ac hodie⁴³). Inde deducimus:

a. Certe non potest permitti meretricium ex ratione, quod impossibile sit vehementiam appetitus venerei refranare, vel quod sanitas postulet satisfactionem; hac rationes enim fatentibus omnibus medicis cordatis omnino falsae sunt et publicae moralitati nocivae, cum iuvenibus occasionem dent, immo invitationem, omnes habenas relaxandi.

b. Neque is modus permissionis licitus est, qui magis positivus favor censendus est; scii, eo quod meretrices quasi concessionem publicam sicut ad aliud negotium communitati proficuum acquirant, ex quo etiam tributa praestant; vel quod lupanaria quasi publica tutela gaudeant, quae non sunt nisi perpetua incitatio ad peccandum et fomites infectionum venerearum, quae insuper tot mulieres vi et fraudibus in tristi servitute retinent et ab emendatione prohibent.

c. Neque cura sanitatis publicae quoad lue veneream talis esse permitti potest, ut potius falsam securitatem praebet viris, eo quo putent, se impune peccare posse, et tamen lue inficiantur aliosque iterum afficiant.

d. Simul autem potestas publica officium habet ita positive iuvandi educationem iuvenum utriusque sexus, ut discant passiones refranare; ita sanitati et saluti publicae optime consultum erit.

Promovenda certe sunt etiam a sacerdotibus omnia conamina ad hanc pestem publicam abolendam vel saltem restringendam, praesertim societates pro tuenda honestate publica et pro protectione filiarum (Madchenschutz).

19. De adulterio. *Definitio.* Adulterium est copula cum alterius coniuge. Distinguitur adulterium *simplex*, si solutus peccat cum coniugata vel coniugatus cum soluta; *duplex*, si coniugatus cum coniugata peccat.

a. Rationem adulterii habent etiam: *a.* actus imperfecti scilicet tactus, oscula, amplexus, quos coniugatus committit cum alia persona non sua, sive soluta est sive ligata; *β.* actus contra naturam (pollutio, sodomia), quos coniugatus aut solus aut cum sua comparte committit; *γ.* delectationes venereae, si excitantur per *desiderium* peccandi cum aliena. H

Scrcmin, Considerazioni morali sulla tolleranza dei meretricio, Miscellanea Vermeersch II. Appendix Roma 1935.

b. Si ergo poenitens adultus de peccato pollutionis vel de tactibus impudicis sive in proprio corpore sive in alia persona commisso se accusat, ex stricto iure interrogari debet, num sit matrimonio iunctus.

c. Cum coniuges sibi debeant etiam fidelem amorem, *adulterium mentale* dici potest committere coniux, qui coniuge quidem ius et usum actuum corporalium servat integrum, sed amorem ipsi subtrahit, conferendo hunc amorem (platonium) in alienam personam

20. *Malitia.* 1. Adulterium *duo peccata* includit, utrumque mortale, unum contra *iustitiam*: nam adulter alterius ius violat, quod contractu matrimoniali ipse solus acquisivit in corpus coniugis, alterum contra castitatem; et si adulterium habetur inter duos coniugatos, duplex adulterium ab utroque committitur, quia uterque laedit tum ius proprii coniugis, tum cooperando ius coniugis alterius.

Immo, pro iis quorum matrimonium est sacramentum, sunt qui non immerito etiam aliquam rationem sacrilegii affirmant; nam vinculum sacramentale est aliquid sacrum, quod adulterio laeditur⁴⁰).

Coniugata, quae adulterium eo tempore committit, quo prolem concipere potest, aliam insuper iniustitiam contrahit tum contra maritum, qui prolem spuriam forte concipiendam alere, tum contra prolem legitimam, quae cum spuria hereditatem dividere cogitur.

2. Adulterium certe committitur, etiamsi alter coniux consentiat. Ideo s. *Paulus* generatim de muliere coniugata dicet: *vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro*⁴¹).

Copula *cum alterius sponsa* est fornicatio, non adulterium, quia haec circumstantia aggravans est, non speciem mutans. Communiter enim probabile dicitur, peccatum sponsorum cum persona extranea non continere gravem iniustitiam contra alteram partem¹⁷).

21. De incestu. *Definitio.* 1. Incestus est copula cum cognatis vel affinibus intra gradus ab ecclesia pro matrimonio prohibitos. Ergo de ratione incestus est, ut committatur inter eos cognatos et affines, qui secundum legem ecclesiae validum matrimonium inire nequeunt.

a. Rationem incestus habent etiam tactus turpes, qui inter consanguineos et affines sive eiusdem sive diversi sexus committuntur, si non ex curiositate vel solum animo se polluendi fiant, sed ex pravo affectu erga personam, quae tangitur.

b. Si consanguinei vel affines peccant, postquam ad matrimonium ineundum dispensati sunt, non committunt incestum, quia dispensatio tollit prohibitionem matrimonii; ubi autem matrimonium non est prohibitum, non est incestus.

2. In incestu duplex elementum distinguendum est: *naturale*, quatenus est peccatum luxuriae inter personas cognatione vel affinitate

⁴⁰) Enc. *Cast. con.* 1. c. 566.

⁴¹) *Lehmkuhl* 1, 1491; *Vcrmeersch*, De cast. n. 313.

⁴ⁿ) Rom. 7. 3. Propositio autem 50. ab *Innocentio XI.* damnata habet: copula *cum coniugata, consentiente marito, non est adulterium...* (Dz. 1200). Enc. Casti con. A. A. S. XXII. 1930/547: *Quae Christi Domini verba (Matth. V. 28) ne alterutrius quidem coniugis consensu irrita fieri possunt; Dei enim et naturae exhibent legem, quam nulla unquam hominum voluntas infringere aut flectere valet.*

^{4T}) S. *Alpfionsus*, n. 447.

coniunctas, et *ecclesiasticum*, quatenus determinatur, usque ad quotum gradum coniunctionis malitia incestus extendenda sit. Committitur ergo incestus:

a. inter consanguineos, et quidem in linea recta in omnibus gradibus, in linea collateralis usque ad tertium gradum inclusive⁴⁸);

b. inter affines, et quidem in linea recta in quolibet gradu, in linea collateralis usque ad secundum gradum inclusive⁴⁹).

22. *Malitia*. 1. Incestus *duo peccata* gravia continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *pietatem*: repugnat enim reverentiae, quae parentibus et consequenter etiam personis aut sanguine aut affinitate cum eis coniunctis debetur.

Insuper quaedam circumstantiae adhuc aliam gravem laesionem pietatis inducere possunt, si v. g. pater cum filia, cuius educationem adhuc ex gravi officio pietatis curare debet, peccat.

2. Quoad *differentiam specificam*: *a.* Incestum commissum cum consanguinea specie non differre ab incestu commissum cum affine communiter admittitur. Ratio est, quia peccata inter consanguineos et affines ex eodem pietatis motivo prohibentur; utrobique laeditur eadem reverentia sanguini debita.

b. Probabile est, incestus commissos inter consanguineos vel inter affines in quocunque gradu sive lineae rectae (etiam in primo gradu inter parentes et filios) sive lineae collateralis (etiam in primo gradu inter fratres et sorores) esse eiusdem speciei; in omnibus enim laeditur eadem virtus scilicet reverentia coniunctis debita eodemque quoad substantiam modo; quare diversitas coniunctionis et propinquior gradus peccato non addit nisi circumstantiam aggravantem⁵⁰).

Quare sicut necesse non est, ut in confessione declaretur coniunctio (consanguinitas vel affinitas), ita necesse non est, ut declaretur gradus, sed sufficit dicere: *commisi incestum*.

23. De stupro (Notzucht). *Definitio*. 1. Stuprum triplici sensu accipitur: *late* est *oppressio* cuiusvis mulieris etiam viduae, corruptae, conjugatae (ubi ad stuprum accedit adulterium); stricto sensu (in iure civili) est oppressio cuiusvis mulieris honestae, sive virgo est sive non; sensu strictissimo (in iure canonico) est oppressio virginis seu defloratio virginis ipsa invita⁵¹).

2. *Oppressio* est violatio mulieris sine *consensu*, ideo fornicari cum amente, ebria, dormiente, item cum puella, quae perfectum usum rationis nondum adeptam est, habet rationem stupri. *Violentum* autem dicitur stuprum non solum ubi vis *physica*, sed etiam ubi vis *moralis* adhibetur: in utroque enim casu iniuria infertur.

Multipli modo *stuprum* violentum committi potest: *a.* violenta oppressione; *b.* minis vel metu iniuste incusso etiam reverentia, ut si stuprator sit superior

-><) Cn. 1076.

*>) Cn. 1077.

60) Cf. *Sporer-Bierbaum* III. pr. 4. n. 609; *Ballerini-Palmieri* II. n. 1016 ss.

S1) *Wernz-Vidal*, *Ius can.* VII. 494. II; *Vermeersch-Creusen*, *Epitome iur. can.* III. 560.

et sua auctoritate abutatur; c. dolo, ut si quis puellae ignorantia abutatur eamque ad copulam adducat, quam dixerat licitam; d. fraude ut falsa matrimonii vel magnae dotis promissione; e. in somno vel ebrietate virginem opprimendo; /. codices civiles plerumque addunt: aetas impubes vel infra 14 annos.

24. *Malitia*. 1. Omne stuprum proprie dictum seu violentum *duo peccata* continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *iustitiam*: quaecunque enim est mulier, quae invita opprimatur, semper verum eius ius laedfcitur eique proinde iniuria infertur.

2. Stuprum, quod poena ecclesiastica 52) affectum vel peccatum reservatum est, intellegitur stuprum sensu strictissimo scilicet iniusta defloratio virginis, nisi aliud expresse notetur.

Ut mulier vi oppressa immunis sit a peccato:

a. non potest negative seu permissive se habere, sed tenetur, *resistere* tum *interne*, ne voluptati consentiat, tum *externe*, ut vim vi repellat.

b. At *clamare* non tenetur, si id fieri nequit absque vitae periculo vel notabili infamia vel absque nimia verecundia, nisi immineat proximum periculum consensus in actum consummatum. Ceterum, ut bene notat *Berardi*, casus mulieris oppressae absque propria culpa i. e. prorsus invitae non adeo frequens est.

c. Repulsio iniusti aggressoris continuari debet, etsi exinde semen effundatur, imo continuari potest per lotionem, qua post copulationem vi extortam semen abluta vagina expellitur⁵³).

25. De sacrilegio. *Definitio*. Sacrilegium, prout est peccatum luxuriae, seu *luxuria sacrilega* est violatio personae, loci, vel rei sacrae per actum venereum.

26. *Malitia*. 1. Sacrilegium duo peccata continet, alterum contra *castitatem*, alterum contra *religionem*: repugnat enim reverentiae Deo in personis, locis et rebus sacris debitae.

2. Sacrilegium *personale* committitur, si persona voto publico castitatis ligata (interne vel externe) contra castitatem peccat⁵⁴), vel si quis peccat cum eo, qui tale votum, habet.

Si voto ligatus (e. g. sacerdos) peccat cum persona pariter voto ligata, uterque duo sacrilegia committit: si sacerdos religiosus peccat contra castitatem, unum sacrilegium committit, quia laedit unam obligationem ex eodem motivo bis impositam.

Votum privatum non facit proprie personam sacram, i. e. ad cultum Dei destinatum; eius tamen violatio in propria vel alia persona est peccatum contra religionem, quod quandoque improprie sacrilegium dicitur.

3. Sacrilegium *locale cum effectibus canonicis* (i. e. violatione loci et obligatione reconciliandi illum) committitur solum per illos actus,

52) De poenis in adulteros, incestuosos, stupratores vide Cn. 2357 et 2359.

ss) *Lehmkuhl* I. 1013; *Gënicot* I. 378 bis; *Vermeersch* IV. 79. At contra licetatem seminis expulsionis est s. *Alph.* VI. 954, dub. 1: *Wouters* C. SS. R. De virtute castitatis' (1932) n. 43. 3.

«») *De praeceptis* n. 177. Ad quaestionem, utrum clerici in sacris ex voto vel ex lege ecclesiastica tantum ad perfectam castitatem teneantur cf. *Wernz-Vidal*, Jus can. II. n. 106 et V. 284. *L. Hertling*, Die Professio der Klenker und die Entstehung der drei Geliibde, in *ZkTh* 54 (1932) 148—174 *Bertrams*, De fonte obligationis coelibatus clericorum in sacris, in *Per.* 41 (1952) 107—129; De voto castitatis clericorum saecularium, *Per.* 44 (1955) 139—174.

qui ex en. 1172 hos effectus inducunt; ergo in casu quo locus sacer *destinatus* fuisset ad peccata carnis committenda (impii et sordidi usus), violaretur et reconciliatione egeret. Attamen sacrilegium locale *morale* idque grave certe committitur per peccata consummata carnis saltem publica, quia gravem irreverentiam erga locum sacrum continent.

De actibus imperfectis probabiliter, de actibus internis certo affirmari potest, non haberi gravem reatum sacrilegii.

Locus sacer hic intelligitur ecclesia vel oratorium publicum (coemeterium), si consecratione vel saltem sollempni benedictione ad cultum divinum dedicata sunt.

4. Sacrilegium *reale* committitur per abusum rei sacrae ad turpia, ut si missa promitteretur ad obtinendum consensum in rem turpem, vel si sacerdos sacramentum administrans vel sacra communione refectus, quo tempore sacrae species nondum sunt corruptae, carnaliter peccaret. Huc pertinet etiam gravissimum illud sacrilegium *sollicitationis* in confessione, quod confessarius sacramento poenitentiae abutitur ad peccatum turpe.

27. De raptu. *Definitio*. Raptus (quatenus est peccatum luxuriae) est abductio violenta personae cuiusvis explendae libidinis causa.

a. Distinguendus est raptus prout impedimentum matrimonii constituit, ad quem requiritur intentio matrimonii ineundi⁶⁶⁾ — et raptus ut delictum canonicis poenis plectendum⁶⁷⁾).

>lure **codicis... delictum** raptus, quoad substantiam consistens in violenta abductione mulieris de loco tuto ad locum non tutum, complectitur tum raptum violentiae, cui proprie competit notio data, tum raptum seductionis, quo potius in parentes violentia exercetur, dum mulier consentiens equidem, sed minor, insciis et contradicentibus parentibus aut tutoribus, abducitur. Nihil autem interest finis, sive matrimonii ineundi sive libidinis explendae causa; nihil pariter interest conditio mulieris, utrum sit virgo aut vidua, honesta vel corrupta. Violenta seu coacta detentio, licet, quoad matrimonii impedimentum raptui seu abductioni aequiparetur, non cadit sub poenam can. 2353.<⁶⁷⁾

b. Ad raptum (*ut peccatum*) ergo requiritur: a. ut fiat *abductio* seu translatio de loco ad locum moraliter diversum; *β. vi illata* aut physica aut morali vel ipsi personae abductae vel iis, in quorum potestate est: parentibus, tutoribus, viro; proinde non raptus sed fuga habetur, si mulier consentit in fugam; *γ. libidinis causa*; hinc si in alium finem abducitur, e. g. ut adhibeatur ad servitia vel ad matrimonium ineundum, non est peccatum luxuriae; *§. cuiusvis personae*, sive haec est mas sive femina, sive virgo sive corrupta, sive nupta sive innupta.

28. *Malitia*. Raptus *duo peccata* continet, alterum contra *castitatem* vel per intentionem peccandi vel per copulam carnalem cum persona rapta, alterum contra *iustitiam* propter vim illatam aut personae raptae aut iis, quorum, potestati subest, aut utrisque.

⁶⁶⁾ Cn. 1074.

^{ne)} Cn. 2353.

⁶⁷⁾ *Wernz-Vidal*, Ius can. VII. 482.

Articulus secundus.

De peccatis contra naturam.

1. De pollutione.

29. Definitio et divisio. 1. *Pollutio vi vocis* est in viro effusio seminis sive prolifici, sive (in impuberibus et senibus) non prolifici; in muliere secretio vaginalis et glandularum qua vagina et vulva madefit (ad iuvandam copulam).

Haec utraque secretio regulariter locum habet, cum excitatio organorum sexualium certum gradum attingit; (in viro cum summo gradu, in muliere saepe iam antea incipit).

In pueris pollutio censenda est completa, si saltem erectio et effusio humoris glandularis, etsi absque spermatozois, locum habet; secus habebitur ad summum delectatio incompleta.

Nota. Ut pollutio sequatur, necesse est, ut aliqua causa nervos genitales irri- tet, ex quorum contractione expulsio seminis habetur. Eiusmodi causa potest esse physica (tactus, motus, frictiones, pressionem genitalium) vel psychica (phantasmata plus minusve obscena).

Haec pollutio potest accidere *ex causis naturalibus*. Talis causa potest esse *non morbosa*, ut in personis utriusque sexus qui extraordinaria excitabilitate nervorum, praesertim sexualium, vel magna debilitate generali laborant, quae utraque affectio saepe per consuetudinem peccandi contrahitur (spermatorrhoea, resp. blennorrhoea). Talis affectio morbosa plerumque non est coniuncta cum delectatione, saltem non plena, et levissimis ex causis (motu, tactu superficiali, labore fatigante) locum habet.

Causa potest etiam esse *non morbosa*, ut abundantia seminis in juvenibus post annos pubertatis et generatim in viris coelibibus; pro hominum diversa constitutione diversaque vivendi ratione haec pollutio nocturna, quam vocant, in aliis semel, in aliis bis in hebdomada, in aliis vix semel in mense accidit (n. 32).

2. *Pollutio sensu morali* est abusus facultatis generativae procurando, delectationem veneream completam extra concubitum, quae coniuncta est cum praedicta secretionem, a qua nomen vulgare accepit. Dicitur etiam *mollities* (respectu habito ad defectum fortis voluntatis) vel *masturbatio* (manuslupratio, ex tactibus manualibus, quibus plerumque procuratur).

Id quod intenditur in hoc peccato, non tam illa secretio est, sed potius ipsa delectatio; et etiamsi quis putet se quaerere solum liberationem a statu molesto quem efficit seminis accumulatio vel nervorum excitatio, tamen, quia seminis emissio et pacatio excitationis naturaliter non nisi ex plena delectatione sequitur, hanc tamquam medium intendit.

>Sed delectatio regulanda est operatione; quae operatio, cum agitur de delectatione venerea, ex bono speciei ordinanda est: actus, qui eam adducit vel approbat bono speciei contrarius esse nequit (68).

30. 3. *Malitia* ergo pollutionis in eo est, quod vir vel mulier utitur functione generativa contra ordinem naturae (extra concubitum legiti-

num), eo quod quaeritur et procuratur per varia media delectatio venerea, quae solum ad ordinatum actum generativum data est.

a. Antiquiores auctores qui secretionem femineam pro semine habebant essentiam pollutionis pro utroque sexu ponebant in frustratione seminis; in tale definitione difficulter intelligitur, cur *frustratio seminis* sit gravis deordinatio, cum ipsa natura illud in tanta copia producat, ut nunquam omnia spermatozoa finem attingant, ut ipsa natura in pollutione naturali illud frustret, in copula sterilium et gravidarum licite frustretur, immo in ipso congressu foecundante praeter unum omnia spermata frustrentur. Praeterea, cum physiologi demonstrarent secretionem femineam nullo modo semen vocari posse, neque ad ipsam foecundationem aliquid conferre, quidam illorum auctorum ex definitione sua ad hoc pervenerunt, ut pollutionem in feminis non in aequali linea ponerent cum virili, sed potius actibus incompletis annumerarent.

Melius ergo reponitur essentia pollutionis in inordinato et innaturali usu facultatis generativae, quo quaeritur solitarie delectatio venerea. >Pollutio voluntaria substantialem continet violationem ordinis essentialis, cum vir vel mulier, qui se polluit, exerceat qua singuli actum, qui communi opera ut actus speciei exercendus erat. Itaque gravis malitia luxuriae . . . exoritur ex privatione ordinis ad speciem, quem operatio, cui delectatio coniuncta est, habere debet⁵⁸)

b. Ideo praesertim mulieres non tam interrogandae sunt, utrum pollutae sint vel humor effluxerit; talis enim madefactio haberi potest etiam extra et ante completam delectationem, et vice versa in completa etiam non habetur vel saltem non animadvertitur; sed interrogandae sunt, num plene sibi satisfecerint, libidinem expleverint, (voile Befriedigung). Si dicunt se nescire quid hoc sit, praesumi potest, eas nondum expertas esse plenam delectationem; secus scirent illum statum.

4. Pollutio alia est *voluntaria*, quae in se vel in causa volita est; alia *involuntaria* seu naturalis, quae nulla ratione volita est, sed ex causis naturalibus sequitur.

Voluntaria alia est *directe* seu in se volita, si aliquid fit ea ipsa intentione illam sibi procurandi, vel si involuntarie evenienti praebetur consensus; alia *indirecte* seu in causa volita, quando aliquid fit cum praevisione sed sine intentione futurae pollutionis.

31. Num sint diversae speciei. 1. Pollutio specificiter differt ab actibus incompletis, sicut de delectatione venerea dictum est (n. 8 et 10).

2. Pollutiones secundum se consideratae non sunt specificiter diversae, sed *omnes eiusdem sunt speciei*; quia nulla apparet differentia specifica, qua diversae species constituentur. Diversi enim modi, quibus pollutio procuratur, ad ipsam pollutionem, quatenus est procuratio delectationis sine concubitu, solum materialiter et per accidens se habent, modo sola pollutio intendatur.

a. Ergo in confessione non est interrogandum de modo, quo procurata fuit pollutio: sive enim sola imaginatione vel aspectu turpi, sive tactibus propriis vel alienis, sive in proprio vel alieno corpore quaesita fuerit, semper est idem peccatum pollutionis, modo absit affectus ad personam vel ad concubitum. Accedit tamen inductio vel cooperatio si alienis tactibus humanis provocetur.

b. Complures quidem auctores docent specificiter diversas esse pollutiones, prout per tactum viri, feminae vel bestiae provocantur, quia intervenit affectus ad obiectum, quod tangitur; affectus autem diversae speciei est, prout in virum vel

feminam vel bestiam tendit. Nihilominus ordinarie sufficit, si quis in hoc casu ita se accuset; *pollutus sum factibus alienis*, sive ipse alios tetigit, sive tangi se permisit et sic se polluit, quia, si non adest concubitus, affectus ordinarie non in sexum sed in solam pollutionem fertur. Quodsi affectus reipsa tendat etiam in obiectum, quod tangitur, affectus sane specificè diversus est, prout fertur in virum, in feminam vel in bestiam.

c. Notanda. a. Etiam iste modus, quo quis se polluit abutendo ore alterius, non est nisi circumstantia aggravans, nisi adsit affectus sodonrae. */?*. Si quis alium polluit invitum, duo peccata committit, alterum contra castitatem, alterum contra iustitiam. Si quis alium polluit consentientem, pariter duo peccata committit, alterum contra castitatem, alterum per cooperationem contra caritatem. Si duo actibus se mutuo polluunt, uterque triplex peccatum committit, duo contra castitatem se et alterum polluendo et tertium per cooperationem contra caritatem.

d Etsi secundum se omnes pollutiones eiusdem speciei moralis sint, *ex circumstantiis* tamen complures constituuntur species diversae. Eiusmodi circumstantiae occurrunt: *a.* ratione *subiecti*; sic si voto publico castitatis ligatus polluitur, committit sacrilegium, si coniugatus polluitur, committit adulterium; *β.* ratione *obiecti*; sic si quis polluitur cum desiderio peccandi cum soluta, committit fornicationem (mentalem), si cum desiderio peccandi cum coniugata, adulterium (mentale); pollutio cum affectu sodomitico vel bestiali; *γ.* ratione *complicis*; si quis polluitur tactibus alienis, committit peccatum inductionis vel cooperationis contra caritatem.

32. De pollutione nocturna. 1. *Eius natura*. Haec in somnis et proinde sine advertentia et consensu actuali, sed cum delectatione peragitur.

a. Pollutio nocturna est *involuntaria*, si sequitur ex causis naturalibus a voluntate independentibus, aut ex causis voluntariis quidem, sed positus sine praevisione futurae pollutionis: et est *voluntaria in causa*, si sequitur ex actione in vigilia libere posita cum praevisione secuturae in somno pollutionis.

b. Ex causis mere naturalibus potissimum est semen superfluum, quo natura gravata se exonerat; quocirca pollutio nocturna non denotat animum libidinosum, licet eam provocent et comitentur phantasmata plus minusve inhonesta. Notatu digna sunt verba s. *Thomae*: >cum humor seminalis superabundat in corpore vel cum facta est humoris resolutio, ... somniat dormiens ea, quae pertinent ad expulsionem huiusmodi humoris abundantis vel resoluti 60).

33. 2. *Eius malitia, a.* Pollutio nocturna naturalis, utpote tum in se tum in causa *involuntaria* omni culpa vacat, sive dormienti placet sive displicet.

Ideo licet eam optare vel de habita gaudere propter alleviationem naturae.

b. Pollutio nocturna, quae *semisopitis* quandoque accidit, censeri non debet mortalis, etsi consensus ei praebeatur, quia fit cum imperfecta cognitione et voluntate. Idem dicendum est de nocturnis tactibus. In dubio nullum consensum adfuisse indicandum est, si talia in statu vigiliae ordinarie displicent, quia ex ordinarie contingentibus indicium ferendum est.

c. Pollutio nocturna vero, si est *in se voluntaria* non iam est naturalis, sed grave peccatum; *in causa vero voluntaria* grave vel leve peccatum est, prout actio ante somnum sine rationabili causa et cum sufficienti

eo) *Summa* II. q. 154. a. 5.

advertentia posita natura sua graviter vel leviter in pollutionem provocandam influit.

34. De malitia pollutionis in se voluntariae. Pollutio directe volita semper est peccatum mortale: nam *a.* quaelibet pollutio in se voluntaria continet totalem inversionem ordinis a Deo statuti pro usu facultatis generativae;

b. non esset sufficienter provisum propagationi generis humani, sanctitati vitae coniugalis, destrueretur admirabilis proportio inter onera et commoda coniugii et moderatio voluptatis per ipsa onera coniugio imposita, — si non sub gravi prohiberetur; haec bona speciei et ordinis communis postulant gravem prohibitionem.

c. Quare s. *Paulus* mollitiem expresse recenset inter peccata, quae excludunt a regno Dei: *neque molles... regnum Dei possidebunt*⁹¹⁾.

1. Ergo nunquam licitum est pollutionem directe procurare, ne quidem, si eiectio seminis ad sanitatem conservandam videretur necessaria⁹²⁾: nam etiam pollutio, quae tamquam medium ad aliquem finem obtinendum assumitur, in se et directe volita est, etsi non propter se.

2. Neque licet consensum dare delectationi pollutionis praeter intentionem ortae.

3. Pollutionem (sive in vigilia sive in somno) sponte ortam aliquo modo ex intentione libidinosa vel per actionem (tactu, motu vel situ etc.) natura sua graviter influentem promovere graviter illicitum est; at nulla est obligatio impediendi pollutionem sponte sua evenientem vel in somno iam inceptam, sed permitti potest, ut natura se exoneret, modo absit consensus in delectationem. p

a. Consulendum utique est, praesertim propter periculum consensus, ut pollutio iam imminens, si fieri potest prohibeatur³⁾.

Liceret autem medicinam sumere, quae solum hunc effectum habet, ut organismus reguletur et consequenter eiectiones difficiles et molestae faciliores reddantur.

b. Ut caveatur *consensus* in delectationem, dum involuntarie contingit pollutio, optimum est situm mutare vel saltem aut orando et pias cogitationes fovendo aut de rebus profanis cogitando mentem ad alia divertere. Ad cavendam *cooperationem* ad pollutionem evenientem a tactibus et ab agitatione corporis voluntaria abstinendum est.

c. Quilibet motus seu impulsus corporis *deliberate* adhibitus, quo effectus pollutionis sequatur, graviter malus est, attamen a motibus deliberatis distinguendi sunt motus seu impulsus, qui sponte vi naturae se exonerantis in corpore oriuntur, ut effectus pollutionis perficiatur.

35. De malitia pollutionis in causa volitae ex iis iudicium ferendum est, quae supra (n. 12) dicta sunt, scilicet pollutio in grave vel leve peccatum imputatur, prout eius causa natura sua gravis vel levis in*

⁹¹⁾ 1. Cor. 6, 10. Propositio 49. ab *Innocentia XI.* damnata habet: *mollities iure naturae prohibita non est...* (BZ. 1199). ”

⁹²⁾ Cf. S. *Offic.* 2. aug. 1929. A. L. S. XXL 490.

^{a)} *A. Eschbach* 1. c. disp. 5. c. 4. a. 2. § 3.

genere luxuriae est; in peccatum autem non imputatur, si non est luxuriosa vel si adest sufficiens ratio illam causam ponendi.

a. Ratio sufficiens in eo est, quod quis vere et sincere aliud agit, non luxuriam, e. g. si quis sincere aliquid necessarium vel utile agit, si exortae delectationi non consentit; haec per accidens sequitur et non imputatur. Si vero in ipsa causa ponenda iam quaerit aliquam delectationem, tunc iam initium pollutionis posuit, cuius completio proin in culpam imputatur.

b. Ut pollutio possit dici in causa voluntaria, requiritur, ut is, qui eius causam ponit, advertat ad effectum pollutionis ex ea secuturum. Qui ergo, quando causam pollutionis ponit, vel ad effectum et proveniente non advertit, vel prudenter iudicat effectum non esse secuturum, ei pollutio, etsi sequatur, imputari nequit (utique vitato consensu).

c. Qui propter peculiarem dispositionem atque infirmitatem frequenter pollutiones patitur ex actionibus in se licitis, quae natura sua leviter tantum in eas influunt, e. g. ex equitatione, non tenetur ab illis actionibus abstinere, modo exclusus sit consensus in delectationem: utitur enim in illis ponendis iure suo. Sed si actio leviter peccaminosa est, ut lectio parum turpis, aspectus imaginis parum obscoenae, et iusta causa non excusatur, numquid tenetur eam propter malum hunc effectum sub gravi vitare? *Per se* sub levi tantum eam vitare debet: malitia enim pollutionis in causa volitae desumitur ex influxu, quem causa natura sua, non ex influxu, quem de facto ob peculiarem complexionem subiecti in eam habet. *Practice* vero a peccato gravi raro excusabitur ex alia ratione: qui enim experientia edoctus, se eiusmodi actione frequenter pollui, nihilominus sine necessitate eam ponit, ex prava intentione eam ponere convincitur.

Si ergo e. g. usus alcoholi vel herbae nicotianae (tabaci) alicuius nervos ita excitet, ut inde pollutio sive in somno sive extra somnum sequatur, nulla est obligatio ab illis rebus abstinendi, si usus moderatus ideoque licitus est; malignus effectus simpliciter permitti potest, modo caveatur consensus. Quodsi usus illarum rerum immoderatus est, ex praecepto castitatis *sub levi* ab eis abstinere debet, alias peccat pro gravitate materiae graviter vel leviter contra temperantiam et leviter non graviter contra castitatem, quia res illae per accidens et ideo ex se leviter tantum libidinem excitant.

36. De sufficienti ratione. 1. *Declaratio*. Quia pollutio in peccatum non imputatur, si actio, quae illam causât, ex sufficienti ratione ponitur, iam quaeritur, *quando adsit sufficiens ratio* ponendi actionem, ex qua praevidetur secutura pollutio. In eiusmodi actione, quae potest esse causa pollutionis, adest duplex periculum: pollutionis et consensus in voluptatem veneream. A periculo consensus in turpem delectationem hic praescinditur: Ad illud namque applicanda sunt principia, quae de periculo seu de occasione peccandi alibi exponuntur 4). Ad iudicium ferendum de sufficientia rationis in particulari casu principia notanda sunt, quae infra sequuntur.

Maior ratio requiritur, ut possit admitti periculum consensus, quam ut admitti possit periculum materialis pollutionis. Hinc fieri potest, ut quis propter periculum proximum consensus sub gravi teneatur evitare actionem, quam propter solum periculum proximum pollutionis cavere, vel saltem sub gravi cavere non tenetur. Qui e. g. in equitatione, quam recreationis causa suscipit, frequenter non solum polluitur, sed etiam per consensum in delectationem peccat, si aliis mediis peccatum excludere nequit, equitationem omittere tenetur, quam propter solum effectum pollutionis omittere non tenetur. — Lectiones eroticae otiose susceptae, colloquia tenera cum persona diversi sexus, oscula pueris impressa,

64) Cf. *De principiis* n. 325 ss.

3 NoIdin. Do eastitat.

etsi propter periculum pollutionis leviter tantum peccaminosa sint, sub gravi tamen ab eo evitari debent, quem coniiciunt in proximum periculum consentiendi.

37. 2. Principia, *a*. Si periculum se polluendi ex natura actionis *proximum* est, *gravis* ratio requiritur, ut actio inducens periculum licite poni possit; gravis ratio autem censetur tum necessitas, tum vera utilitas propria vel aliena.

Ergo licet medicis et chirurgis curare infirmos et procurare partus, licet famulis inservire necessitatibus corporis in balneis vel nosocomiis, etsi hac occasione patiantur pollutiones. Periculum autem proximum consensus, si quod adest, semper praecaveri debet, eo quod aptis remediis illud reddatur remotum aut nullum.

b. Si periculum se polluendi ex natura actionis *remotum* est, *levis* ratio seu quaevis causa rationabilis sufficit, ut actio inducens periculum licite poni possit.

a. Ergo excusant omnes illae rationes, quae bona fide apparent vel necessariae vel utiles vel convenientes, quin etiam solum commodae animae vel corpori. Quare per se licitae sunt hae actiones, etsi praevideantur provocare pollutionem: *a*. Oscula, amplexus, manus, apprehensiones iuxta morem patriae; *β*. choreae honestae ex convenienti recreatione susceptae; *γ*. equitare etiam solum recreationis causa; *δ*. exercitia gymnastica peragere; *e*. certo situ decumbere etiam solum ad commodius quiescendum: . sedendo crus cruri imponere; . cibos valde conditos vel potus calidos moderate sumere.

b. Si causa ponendi actionem, ex qua secutura praevidetur pollutio, habet quidem aliquid commodi et utilitatis, sed non sufficientis ad turpem effectum excusandum, e. g. studium artis medicae vel anatomicae ex curiositate susceptum, piobabiliter non committitur peccatum mortale, modo exclusus sit consensus⁵⁾.

38. *Num liceat pruritus, quem quis patitur in verendis, tactu vel fricatione abigere, quantumvis pollutio sequatur.*

a. Si pruritus (Jucken) est levis et facile tolerabilis, s. *Alphonsus* non permittit tactum, quo ille abigatur cum periculo pollutionis excluso consensu; tactum vero permittit, si aliqua tantum commotio secutura sit.

b. Si pruritus est magnus et molestus et ortum habet ex acrimonia sanguinis vel aliquo morbo, licitum est illum tactu vel fricatione abigere etiam cum periculo pollutionis, excluso tamen consensu: habetur enim actio cum duplici effectu; bonus intenditur, malus ex iusta causa permittitur.

c. Si autem pruritus ortum habet ex ardore libidinis, non licet tactu vel fricatione illum abigere cum periculo pollutionis, quia ex effectu malo demum sequitur effectus bonus: tactus enim directe tendit in procurandam pollutionem seu in sedandam libidinem et hoc medio demum abigitur pruritus.

Ut discerni possit, unde dolores in genitalibus oriantur, ad hoc attendendum est. Si dolores non cessant, nisi motus carnales vel pollutio secuta sint, haec censi debent medium ad sedandum dolorem et proinde ex tactu et fricatione per se orta. Quodsi tactibus vel fricatione peractis dolores cessant, etsi motus carnales vel pollutio aut nullatenus aut non semper sequantur, signum est haec

⁵⁾ Cf. *Lessius*, 1. 4. c. 3. n. 118.

non esse medium sedandi dolorem et motus ac pollutionem per accidens sequi. Ceterum si valde molestus est pruritus, ex acrimonia sanguinis potius quam ex libidine ipsum ortum habere indicandum est. Si dubium est, utrum ex acrimonia sanguinis an ex libidine oriatur, a pruritu se liberare licet: etenim ut hoc prohibitum sit, certo constare debet ipsum a libidine procedere⁶⁷⁾.

39. Pro praxi.⁶⁷⁾ Cum vitium pollutionis nunc temporis in utroque sexu frequentissimum sit (frequentius tamen in viris quam in feminis), iuvabit illius causas, effectus et curam paucis exponere.

1. Causarum aliae externae, aliae internae sunt. *Externae* sunt mala aliorum exempla, quibus accensendi sunt libri pravi quamplurimi cuiusvis generis et imagines turpes, quae excitant libidinem. Otium, quod omnium quidem vitiorum, praesertim vero vitiorum carnis origo est, item mollis et effeminata educatio. Omne id, quod nervos genitales excitat, ut diu voluptatis causa cum rebus Veneris occupari, cubitus supini, calor lecti, cibi excitantes, cuiusmodi sunt valde calidi et conditi, et abundantes potus alcoolici. Matres, nutrices et famulae, quae ad infantes quietandos horum membra genitalia contrectantes sensum venereum excitant. Praeterquam quod lege morali id prohibetur, insuper dispositionem et proclivitatem ad venerea affert. Insuper immundities circa genitalia, praesertim smegma praeputiale, quod inter praeputium et glandem reperitur (quod propterea hinc inde lotionem in aqua removendum est). Addendum est impium medicorum consilium, quod adolescentibus praebetur, semel saltem in hebdomada se polluendi, cum natura id exigat et valetudini non noceat. Verum hoc consilium nec moralitati nec valetudini consulit, cum pravus se polluendi habitus peiora vitia carnalia secum ferat, quae valetudinem paulatim destruunt. Causae *internae* sunt peculiaris status organismi, cuiusmodi est complexio sanguinea et nervosa, defectus curae genitalium, aegritudines, quae systema nerveum afficiunt ut phthisis pulmonaris et hysteria. Accedit magna delectatio, quam hoc vitium affert, et facilitas, qua illud occultari potest.

Nota. Quamvis vitium pollutionis ordinarie ab hominibus sanae mentis solum voluptatis causa committatur, concedi tamen debet illud saepius non unice a voluntate pendere, sed complexionem corporis plus minusve ad illud disponere atque impellere eiusque culpam moralem imminuere.

2. Effectus huius vitii diu continuati funestissimi sunt, inter quos potissimum numerari debent graves irritationes systematis nervei, generalis totius organismi defatigatio atque debilitas, palpitatio cordis et circulationis perturbatio, ex quibus morbi hypochondriac et melancholiae facile oriuntur, qui quandoque in dementia degenerant. Acies intellectus et energia voluntatis debilitantur, adeo ut ii, qui huic vitio indulgent, etsi post lapsum eos poeniteat, a peccato tamen abstinere vix possint.

Nota. Maligni huiusmodi effectus non tamen in omnibus se produnt. Sunt enim homines adeo robustae constitutionis corporis, ut ex hoc vitio exigua tantum valetudinis damna et leves nervorum perturbationes patiantur. Ideo ab exaggerationibus cavere debent, qui iuvenes luxuriosos expositis malis effectibus a vitio absterrere conantur.

M) Cf. s. *Alphonsus* n. 483.

f17) Cf. A. *Eberle*, Ober die Versuchung. Mit besonderer Berücksichtigung der experimentellen Sexualbiologie u. Psychopathologie in Theol. pr. Qsch. Linz 1941, 95—116 et imprimis 208—233.

3. Cura. Hoc vitium semel contractum, nisi specialis gratiae auxilium interveniat, aegre ac difficulter tantum eiicitur; nihilominus cum animae et corpori tot damna afferat, omnes, quorum interest, monendi sunt, ut in eius curationem serio intendant. Certa signa, ex quibus hoc vitium in adolescentibus cognosci possit, non habentur, attamen parentes et magistri, de hac re satis instructi, ex certis incommodis, quae filii eis manifestant, illud cognoscere et opportunis remediis cohibere possunt, praesertim removendo causas, ex quibus vitium inducitur.

Remedia naturalia seu hygienica: mentem distrahere; corpus exercere usque ad defatigationem; balneis vel lotionibus frigidis uti; genitalibus debitam curam impendere: organa genitalia tum in pueris tum praesertim in puellis (propter menstrua) crebis lotionibus indigent; lectum durum adhibere; non supine dormire: cum positio dorsalis seu supina nervos genitales excitet, cubitus sit lateralis et quidem dexter; mane somno excusso statim surgere; mane corpus circa genitalia aqua frigida (cum aceto mixta) lavare; ante cubitum vesiculam urinariam evacuare; eligere cibos leves, facilis digestionis, non excitantes, qui exigio volumine sufficientem nutritionem praebent; a potionibus valde alcooliciis et vespere a carnibus abstinere; vestes ne sint nimis calefacientes nec comprimantes genitalia. Sunt etiam medicinae, quibus nervosae erectiones, si frequentes et vehementes sint, reprimantur.

Remedia moralia: vitii odium atque horrorem incutere et recuperandae virtutis desiderium aptis motivis inspirare; ad fugam occasionum, frequentiam sacramentorum et exercitia pietatis hortari; roborare voluntatem, ut sprete voluptate strenuo adhibeat apta remedia. Plerisque efficacissimum remedium est matrimonium, quod, ut quam primum contrahant, iis, qui huic vitio dediti sunt, consulendum est. Tamen non omnibus prodest; multi post matrimonium contractum nihilominus vitio indulgent; ideo iam antequam matrimonium in-eant, aliqua emendatio procuranda erit.

4. Confessarii, qui in curam poenitentis habituati in vitio turpi intendunt, praeter ea, quae supra indicantur et quae consuetudinariis et recidivis passim suggeruntur, haec in particulari notent.

a. Prudenter explorent tempus, ex quo poenitens huic vitio deditus sit, pariter cognoscere studeant tum corporalem eius complexionem, tum peccatorum circumstantias, quo nimirum tempore, quo loco, in quibus rerum adiunctis lapsus accidere soleat.

b. Curent, ut ad eundem confessarium redeat, mox post lapsum confessionem instituat et, si fieri potest, etiam s. communionem suscipiat.

c. Inspirent ei spem victoriae atque in hunc finem exigant, ut quotidie mane et vespere ter salutationem angelicam recitet in honorem purissimae Virginis ad impetrandam corporis et animi puritatem, addito proposito non peccandi.

d. Sunt iuvenes utriusque sexus, habitu pollutionis irretiti, qui ob corporis complexionem nervosam vel sanguineam vehementes tentationes experiuntur, et quamvis resistant et orent, nihilominus polluuntur. Sciant pollutiones, quas vere inviti patiuntur, sine peccato esse.

e. Sunt alii, qui primum tentatione: resistant, deinde vero, si tentatio urgere pergat, ei cedere solent. Hi animandi sunt ad ulteriorem resistantiam: mox enim secutura erit pollutio, quae utpote praeter voluntatem eveniens inculpabilis est.

/ . Tandem inveniuntur alii, qui decumbentes in lecto vehementes commotiones carnis patiuntur, quibus si positivam resistentiam opponere pergant, obdormiscere nequeunt. His suadendum est, ut implorato Dei auxilio et elicitō dissensu tuta conscientia passive se habeant, quidquid ~~h~~ venerit.

40. Status plus minusve pathologici.

Etiam homines, qui secus castam vitam duxerant et ducere vohint, per diem neque cogitant de impuris, saepius molestas vexationes noctu experiuntur, se coactos dicunt ad pollutiones peragendas, nec resistere potuisse. Quorum numerus nunc temporis auctus cohaerere videtur cum debilitate nervorum et psychoneurosibus, quae frequentius occurrunt. Ita sunt in quibus pollutiones naturales retardantur vel retinentur, sive ex complexione physica, sive ex anxietatibus mentis; expergefiunt excitati, sed antequam res ad finem usque pervenerit; oriuntur phantasmata, congestiones molestae et dolorosae, capitis vertigo, ita ut noctes insomnes ducant, usque dum pollutionem perfecerint. Alii, dum mens quiescere incipit ad somnum capiendum, excitationes semper vehementiores patiuntur, quae fatigant et tamen somnum impediunt; hi diu fortasse resistunt, et orant, et tamen in fine pollutionem adducunt.

Inveniuntur nunc confessarii, qui, simulatque talem statum pathologicum suspicantur, statim pronuntiant, nil peccaminosi haberi in actibus, quibus illi se polluunt, immo consilium dant, ut quieta conscientia actus ab illa impulsione postulatos perficiant, et ita se liberent ab infirmitate sua. Talis agendi modus confessariorum probari non potest et funestissimas sequelas habet; magna enim consideratione opus est et distinctione, ne per similia consilia omnes habenae relaxentur, et vitium altiores radices agat.

1. Etiam quando certe agitur de impulsu invincibili, tale consilium solum locum habet, ubi impulsus versatur circa actionem innocuam et indifferentem, ad quam non habetur vehemens inclinatio naturalis, neque periculum vitii nocivi contrahendi. Nemo sane homini, qui tali modo se attractum sentit ad alcoolica, consilium dabit, ut quieta conscientia sumat quantum et quoties ille impulsus postulat, et ita repetitis actibus se liberet a suo pathologico desiderio. In nostra materia multo funestius esset simile consilium.

Testibus medicis (v. g. *land*) tales impulsus initio sunt valde tenues; augentur vero praecise per imaginatam irresistibilitatem quam foveret tale consilium confessarii.

2. Neque ex eo, quod illi homines per diem ne cogitant quidem de peccato committendo, statim sequitur, illos impulsus insuperabiles et pollutiones involuntarias esse. Involuntarii esse possunt, si nempe oriuntur ex *impulsu mere mechanico vel motorio*, v. g. si pollutio demum adducitur per quosdam motus corporis nervosos, spontaneas crurium contractiones vel rigiditatem; si vero *impulsio* est *psychica*, ita ut homo quasi consilium ineat, quomodo se liberet et tunc tactus manuales vel corporales exercet, non est involuntaria, nisi forte aliqua absurda et erronea idea, quam vere vigil non admisisset, imperfectum voluntarium demonstret.

es) Cf. 5. *Alphonsus* l. 5. n. 9. *Aertnys-Damcn*, Theol. mor.10 n. 620. *Eschbach* p. 556 ss.

3. In dubio utique favendum est his miseris, quia praesumptio stat pro iis, cum vigiles nil peccaminosi agant. Immo etiam quoad actus peccaminosos dici eis potest, aliquam rationem mitius indicandi adesse in morbosa qualitate totius status; hoc dici potest et debet, ne animum et spem deponant, sed ex altera parte non potest dici eos omnino excusatos esse, iam ex hac ratione, ut etiam ipsi conatus faciant et collaborent pro sanatione.

4. Ex his facile iudicium patet quoad s. communionem et celebrationem; quoties pollutio orta est ex mere mechanica impulsione, vel etiam ex impulsione psychica coniuncta cum quodam errore in iudicando, porro in dubio de pleno voluntario, admittantur ad s. mensam praemisso actu contritionis; ubi agitur de impulsione psychica cui plene vigiles et deliberati indulerunt, postulanda erit confessio, quod valebit etiam ad voluntatem firmandam.

5. Causa vero totius status morborum secundum consilium probi et periti medici curanda est; sunt media, quae totam complexionem regulant, ita ut ex hoc etiam pollutiones nocturnae facilius et sine interruptione somni accidant; sunt alia media, quae excitationes nervosas paulo mitigant; praesertim vero successum habebit psychotherapia (per suggestionem et persuasionem anxietates removentur, concentratio et quies animi promovetur) coniuncta cum levibus exercitiis gymnasticis vel sola rhythmica et profunda respiratione in aëre salubri, quae etiam sine medico prudenter exerceri possunt.

41. De distillatione. Distillatio est effusio modica alterius humoris viscosi sine colore (sicut aqua) non prolific! e glandulis urethrae. In pollutione effusio humoris (flavi coloris) est copiosior et cum magna commotione coniuncta; in distillatione econtra effusio est exigua et fere guttatim accidit cum levi tantum aut vix ulla commotione.

Haec distillatio accidit: *a.* aut ex causa naturali (irritatione vel catarrah© urethrae, glandularum vel ex debilitate); tunc non est peccatum, sed morbus a medico curandus; *b.* aut ex libidine oritur, tunc iam commotionem veneream continet et est inchoata pollutio.

§2. De sodomia.

42. Natura. *Sodomia* est concubitus cum persona eiusdem sexus vel cum persona diversi sexus, sed in vase indebito.

a. Concubitus non habetur, quando aliquis manu, pede, ore vel brachio alterius genitalia tangit et vicissim ab altero tangitur, sed de ratione concubitus est, ut corporum ipsorum coniunctio intercedat, adeo ut saltem ex una parte membri genitalis applicatio ad corpus alterius locum habeat, sive in vase praepostero (in ano), sive in ore, sive inter crura vel brachia, sive in alia corporis parte id fiat.

De ratione concubitus non est vasis alicuius penetratio; nihilominus specificè concubitus a tactu impuro differt; essentielle discrimen in eo est, quod in tactu

affectus turpis fertur in pollutionem, in concubito vero in personam, quacum fit concubitus contra naturam.

b. Ex definitione duplex distinguitur sodomia: *perfecta* et proprie dicta, quae est concubitus cum persona eiusdem sexus, ergo maris cum mare, feminae cum femina: et *imperfecta* seu improprie dicta, quae est concubitus cum persona diversi sexus, sed in vase innaturali seu praepostero. Ab imperfecta sodomia specie non differt irrumatio i. e. concubitus in ore⁶⁰).

c. Essentia huius criminis consistit in affectu aut ad sexum aut ad vas indebitum: utrumque est contra naturam, quia natura ad generationem prolis tum sexum tum etiam vas debitum requirit. Insuper continet peccatum contra caritatem propter cooperationem immediatam.

43. Principia. 1. Sodomia est crimen multo gravius simplici pollutione, tum in se, quia tendit in sexum aut vas indebitum, tum ratione cooperationis, quia uterque ad peccatum alterius concurrat⁷⁰).

2. Sodomia perfecta et imperfecta specie ab invicem differunt, quia affectus ad sexum indebitum specialem malitiam continet, diversam ab affectu ad vas indebitum.

a. Sodomia perfecta inter personas eiusdem sexus diversis modis committi potest; specificè tamen non differt, sive in vase praepostero sive in alia corporis parte concubitus fit. Quare in confessione sufficit scire concubitum cum seminis effusione locum habuisse, quin necesse sit de modo concumbendi ulterius interrogare.

b. Sodomia imperfecta inter marem et feminam uno tantum modo committitur, si nempe concubitus fit in vase praepostero. Quodsi concubitus in alia corporis parte locum habet, non committitur sodomia, sed fornicatio in affectu cum pollutione in effectu.

3. Nihil refert, utrum quis agens an patiens fuerit, species peccati eadem est: quare in confessione de hac re non est interrogandum. Sed in patiente affectus sodomiticus deesse potest. Utrum autem pollutio, quae in agente facilius accidit quam in patiente, locum habuerit necne, declarandum est.

4. Ubi agitur de poenis ecclesiasticis⁷¹) vel reservatione, intelligenda est sodomia perfecta et consummata, quae committitur inter mares cum penetratione vasis praeposteri et cum seminatione ibidem facta⁷²).

§ J. *De bestialitate.*

44. Natura, *a. Bestialitas* est concubitus hominis cum bestia. Nihil refert, qua ratione concubitus acciderit, sive in vase naturali sive in

⁶⁰) Cf. *Wouters*, De virtute castit. n. 56.
Cf. Rom. 1, 24ss. Gen. 18, 20 s.

⁷¹) Cn. 2357_ 59.

⁷²) *Salmanticenses*, tr. 26. c. 7. n. 109.

alia corporis parte, sive cum seminis effusione sive absque illa, modo concubitus locum habuerit.

b. Si peccatum bestialitatis reservatum est, intelligentia est bestialitas, quae in vase naturali cum seminis effusione committitur, ergo bestialitas consummata, nisi aliud a reservante declaretur⁷³).

45. Principia. 1. Bestialitas est gravissimum inter luxuriae peccata, horribilius ipsa sodomia. Specialis eius malitia in affectu ad speciem diversam consistit, quod rectae rationi magis adhuc repugnat, quam accessus ad sexum vel ad vas indebitum⁷⁴).

2. Bestialitas specie non differt, sive commissa fuit cum bestia huius vel illius speciei; et quandoquidem nunc exploratum est ex eiusmodi concubitu generationem sequi non posse, nihil refert, cuius sexus bestia fuerit, utrum mas an femina: specifica enim malitia in accessu ad diversam ab homine speciem consistit, ad quam diversitas specifica et sexus bestiarum solum materialiter se habet.

3. Tactus impudici cum bestia non sunt peccatum bestialitatis, nisi affectus turpis tangentis praecise in bestiam feratur, id quod raro accidit, cum peccans ordinarie solum libidinem explere intendat; quare haec circumstantia necessaria in confessione declarari non debet, si quis mediante lingua iumenti vel alterius bestiae voluptatem veneream vel pollutionem in se excitaverit.

Appendix.

Ad complendam tractationem de peccatis luxuriae paucis agendum est *de appetitu sexuali abnormi*.

Appetitus sexualis duplici modo a communi norma defleat: *a.* eo quod ultra modum auctus est (*hypersexualitas*); *b.* eo quod alio modo se exserit (*perversio sexualis*).

46. De hypersexualitate. 1. Affectus sexualis in diversis hominibus, quod vehementiam attinet, diversus in viris vehementior est quam in feminis; sed etiam personarum eiusdem sexus alii aliis vehementiorem sortiti sunt; quandoque vehementiam extraordinarie magnam attingit. Eiusmodi appetitus sexualis vehementior tum in iis reperitur, qui psychico defectu laborant, tum in iis, qui psychopathic! non sunt.

2. Huius rei causa est partim dispositio hereditate acquisita, partim aegrotatio nervorum, partim abusus potus alcoolici. Accedunt excessus sexuales, qui tum animi aegritudinem tum affectum sexualem augent: repetiti enim excessus pravum habitum generant, qui quandoque adeo enormiter excrescit, ut libido ex quavis vel levissima causa excitetur et dein fere mechanice (physica necessitate) ad pollutionem propellat.

⁷³) Ibid. n. 140.

⁷⁴) Cf. Levit. 20, 15 seq. Ex 22, 19.

3. Signa, ex quibus dignoscitur, appetitum sexualem ultra modum (pathologice) auctum esse, haec sunt: si libido vix satiata mox iterum excitatur; si libido excitatur ex aspectu rerum in genere luxuriae indifferentium; si affectus sexualis hominem adeo occupat, ut fere solum de hac re cogitet et loquatur et media quaerat satiandi affectum.

4. *Imputabilitas*. Qui mente sani sunt, affectum sexualem, etiam vehementiorem, reprimere atque moderari possunt et debent; neque ullum sanitatis detrimentum patiuntur, eo quod appetitui sexuali etiam vehementissimo non satisfaciunt. Ideo peccata contra castitatem commissa eis imputanda sunt iuxta principia de concupiscentia in libro de Principiis (n. 53) exposita. Quin etiam illi, qui psychico defectu laborant, voluntarie et culpabiliter peccant, nisi defectus sit maioris gradus. Excessus sexuales eo minus voluntarii et culpabiles erunt, quo maior et intensior est animi aegritudo; plene involuntarii sunt in iis, qui mente aegroti seu plene psychopathic! sunt.

Notandum est medicos materialismo addictos eos (praesertim ruvenes), qui frequentes pollutiones et vehementes excitationes sexuales patiuntur, pessimo consilio hortari, ut ad malum minuendum adeant mulieres: dicunt enim abstinentiam saluti corporis et mentis gravia detrimenta afferre. Non desunt media atque medicamenta, quibus vehementia libidinis sexualis minuatur, ideo ad medicum dirigendi sunt, quibus id opus est, sed ad medicum catholicum, qui mediis licitis utitur ad malum propulsandum, et cui persuasum est castitatem lege naturae praeceptam, etiam perpetuam, sanitati nec corporis nec animae nocere.

Nota. 1. Sunt *infantes*, qui iam ante pubertatem motus sexuales percipiunt; immo iam ante usum rationis abnormes huiusmodi dispositionis quandoque occurrunt. Huius rei causa saepius est abusus ancillarum numquam satis detestandus, quae ad quietandos infantes horum genitalia titillant.

2. Sunt *homines*, qui rebus, quibus alii ordinarie ad libidinem excitantur, motus nullos percipiunt. Huc pertinent sexualiter *frigidi* qui dicuntur.

3. Sunt *senes*, in quibus extincto iam per aliquot annos sensu sexuali, hic iterum reviviscit

47. De perversione sexuali⁷⁵⁾. 1. *Perversio sexualis* in eo consistit, quod appetitus sexualis et actiones sexuales eo *abnormes* sint, quod libido non actibus internis et externis ad venerea pertinentibus, ut ordinarie fit, sed aliis a vita sexuali prorsus alienis excitatur.

2. Fieri quidem potest, ut dispositio sexualis, initio a communi norma non aliena, per peccata luxuriae contra naturam diu commissa facta sit abnormis; ordinarie tamen dispositio abnormis hereditate a parentibus transmissa est cum morbida affectione systematis nervei.

3. Perversae dispositionis sexualis quatuor diversae formae distinguuntur: Sadismus, Masochismus, Fetischismus, Sexualitas contraria.

a. *Sadismus*^{TM)} dicitur, si delectatio venerea excitatur imaginationibus vel *actionibus*, quae crudelitatem et vehementiam continent, cuiusmodi sunt: strangulare, cultro pungere, percutere, flagellare, trucidare (Lustmord).

^{7B)} *Capellmann-Bergmann*, Past.-Mediz. 18 S. 196 ff. *Niedermeyer* I. pg. 202—210.

^{TM)} Nomen ductum est a Marquis *de Sade*, qui hac perversitate affectus erat et veluti prototypon illius exhibet.

a. Hae actiones non peraguntur ad obtinendam copulam a persona, cui vis infertur, sed ad excitandam atque explendam per eas propriam libidinem.

β. Frequenter in viris, vix unquam in feminis, haec perversio reperitur: cum enim vir in vita sexuali sit principium activum et, si ita loqui fas est, aggressivum, ipsa orta videtur ex degeneratione muneris, quod in functionibus sexualibus viro naturaliter competit

b. *Masochismus*~~) dicitur, si delectatio venerea eo excitatur, quod quis violentias et cruciatus *patitur*, cuiusmodi sunt percuti, calce impeti, verberari, flagellari, pungi usque ad effusionem sanguinis etc.

In mulieribus haec perversio potissimum reperitur, id quod ex supra dictis facile intelligitur, cum mulier in functionibus sexualibus magis passive se habeat. Non carent quidem sensu doloris, dum vim patiuntur, sed sensu voluptatis venereae dolor abunde compensatur.

c. *Fetischismus* dicitur, si libido excitatur imaginationibus vel actionibus, quae ad venerea non pertinent, et proinde alias aptae non sunt ad voluptatem excitandam.

Res vel partes corporis, quarum imaginatio vel contrectatio sensum venereum excitant, sunt manus, pes, oculus, crines, indusium, calcei, pennae, panni etc. Plerumque hae res vel corporis partes ad determinatam personam, inordinato affectu dilectam, relationem habent; sed fieri potest, ut etiam ex se independenter a relatione ad certam personam delectationem veneream et pollutionem provocent.

d. *Sexualitas contraria* dicitur, si appetitus sexualis in personam eiusdem sexus tendit (homosexualitas). Sensus venereus proinde non ex imaginatione, aspectu vel tactu personae diversi, sed eiusdem sexus provocatur.

a. Peccata, quae ab iis committuntur, qui hac perversione laborant, sunt pollutiones per tactus provocatae et concubitus sodomitici. Si perversa inclinatio in pueros fertur, *paederastia* vocatur, ordinarie tamen in viros tendit.

β. Haec perversio etiam in mulieribus reperitur, in quibus *amor lesbicus* vel sapphicus vocatur atque ad mutuas pollutiones et peccata sodomitica inducit, quae mulieres inter se committunt.

4. *Imputabilitas*. a. Perversio sexualis *non semper est signum aegrotiae mentis*: persiones etiam in iis reperiuntur, qui nullo defectu psychico laborant; id tamen affirmari posse videtur, persiones frequentius in hominibus aegrotae quam sanae mentis haberi.

b. Non solum ii, qui mente sani sunt, sed etiam ii, qui psychico defectu laborant, appetitus sexuales perversos *reprimere possunt*; quibus proinde peccata (perversitates) commissa imputanda sunt, nisi defectus psychicus maiorem gradum attigerit. Ineluctabilis tum fit, cum ad defectum psychicum magna vehementia appetitus sexualis sive ordinarii sive perversi accedit.

5. Quaerunt, num peccata cum persona eiusdem sexus ab iis commissa, quibus contraria sexualitas innata est, sint peccata specifica sodomiae, cum affectus perversus erga eundem sexum in eis sine propria voluntate ideoque inculpabilis sit. — Verum cum specifica ratio sodomiae in affectu ad eundem sexum consistat, de ratione sodomiae dubitari nequit, etsi natura in eundem sexum ferantur et a sexu diverso

77) Nomen sumptum est a *Sacher Masoch*, qui hanc persionem in suis fictis narrationibus (Romane) potissimum describit.

aversionem patiantur. Sicut ergo alii ingenitum affectum fornicarium ita illi ingenitum affectum sodomiticum reprimere debent.

Nota. Confessarius sciat oportet, quaedam vestigia dispositionis sexualis perversae quandoque etiam in iis reperiri, quorum vita sexualis ceterum a communi norma non discedit: non pauci enim occurrunt, qui imaginationibus vel actionibus turpiter excitantur, quae ad venerea vix quidquam referuntur, ut castigatione puerorum per imaginationem repraesentata, lectione cruciatuum, quos martyres passi sunt, imaginatione vel tactu crinium in nodum collectorum etc. Contra tentationes ex eiusmodi imaginibus vel actionibus ortas aequè pugnare debent ac contra alias tentationes castitatem invadentes. Ii, quorum perversio sexualis perfecta est, *solum* per media abnormia, per media turpia aut parumper tantum excitantur.

QUAESTIO QUARTA

De peccatis luxuriae non consummatis.

Peccata luxuriae non consummata, in quibus seminis effusio locum non habet, duplicis generis sunt: alia, quae ipsam luxuriam continent, alia, quae non ipsam luxuriam, sed solum causam luxuriam provocantem continent. Primi generis sunt *motus carnales*, secundi sunt *actus impudicitiae*. Impudicitia definitur voluntaria occupatio circa res, quae delectationem veneream provocant. Ad eam pertinent tum *actus interni*: cogitationes et desideria; tum *actus externi*: aspectus, tactus, oscula, amplexus, verba et lectiones.

Articulus primus.

De motibus carnalibus.

48. Declaratio. 1. *Motus carnales* (motus turpes, motus venerei, rebellio carnis) dicuntur commotiones membrorum genitalium cum voluptate coniunctae. Ordinarie adiunctum habent erectionem membri virilis vel motionem clitoridis femineae. Erectio tribuenda est sanguini ad illa membra confluenti.

2. Distinguuntur motus: *a. Leves* et transitorii, et *proves* ac diuturni. Hi proximum, illi remotum vel nullum periculum pollutionis inducant.

b. Voluntarii sive in se sive in causa, et *involuntarii*, qui vel sponte et naturaliter oriuntur, quin ille, qui eas patitur, quidquam conferat, vel ita, ut eorum causam quidem ponat, sed ignoranter.

a. Causa, ex qua motus carnales oriuntur, vel est *externa*: modus sedendi, cubandi, tactus etc.; vel *interna* scilicet imagines phantasiae, quae vel ultro vel ex aspectu, colloquio, lectione excitantur.

β. Motus carnales ordinarie per erectionem membri virilis vel clitoridis femineae se manifestant, quae erectio in hoc casu cum voluptate coniuncta est et venerea vocari potest. Sed est etiam alia erectio mere naturalis, quae ex causis physicis (v. g. quia vesica urinaria nimis impleta est)⁷⁸) non venereis oritur et absque voluptatis sensu habetur.

49. De malitia motuum carnalium. Cum motus carnales in se spectati sint processus physiologici moraliter indifferentes, moralitatem accipiunt ex circumstantiis. Extra matrimonium non possunt per rectam rationem ordinari in finem, ideo et motus et delectatio concomitans dijudicandi sunt secundum principia η. 11. exposita.

1. Motus carnales *directe voluntarii*, qui vel deliberate excitantur, vel quibus consensus praeibetur, si sponte et involuntarie oriuntur, *sunt grave peccatum*, quantumvis illi sint leves: habetur euim consensus in delectationem veneream illicitam., qui semper grave peccatum est, cum haec delectatio non admittat parvitatem materiae (n. 11). Nec specificam differentiam efficit modus excitandi diversus (per tactus, phantasia etc.)

2. Motus carnales tum in se tum in causa *involuntarii*, quantumvis graves, *nullum sunt peccatum*, nisi consensus et complacentia voluntatis accedat: nam sine consensu voluntatis peccatum esse nequit.

3. Motus carnales *voluntarii in causa* seu causa, a qua motus praeter intentionem excitantur, est grave peccatum, si causa natura sua graviter in eos excitandos influit, nec adest sufficiens ratio eos admittendi.

Etsi causae leviter influentes in commotiones turpes sub gravi vitari non debeant, ne ab iis quidem, qui ex eis graves motus carnales, quin etiam pollutiones patiantur, nisi adsit proximum periculum consensus, qui tamen eiusmodi actiones ex iusta causa admittunt, enixe instanterque monendi sunt, ut eas omitant, nisi sint necessariae. Ob summam enim corruptae naturae in venerea proclivitatem magnum imminet periculum, ne paulatim graviora admittantur. Insuper facile occurrit periculum hallucinationis: qui enim eiusmodi actiones admittunt, facile sibi persuadent se in iis admittendis non duci nisi curiositate vel urbanitate vel amicitia, reipsa autem libidinis aestu ad ea impelluntur.

50. De resistentia his motibus opponenda alia sub gravi, alia sub levi debita, alia non quidem debita, sed tamen summopere consulenda.

1. Si motus involuntarii *leves* et transitorii sunt, de iis curandum non est, sed negligendi et *contemnendi* sunt, tum quia causae tales motus excitantes frequentissimae sunt, et proinde obligatio eos reprimendi nimis difficilis foret, tum quia contemptu melius et efficacius reprimuntur: sollicitudo enim eos impediendi imaginationem excitare motusque augere solet.

78) Cf. *Hornstein-Faller*, *Gesundes Geschlechtsleben*, S. 235 („Morgenerektion**“).

2. Si motus sunt *vehementes*, sive ortum habent ex causa voluntarie vel involuntarie posita, sive adsint absque causa ab homine posita, urget obligatio *positive eis resistendi* (nisi adsit iusta causa eos admittendi), et quidem sub levi, si periculum consensus vel pollutionis est remotum, sub gravi, si idem periculum est proximum. Ratio est, quia periculum consensus, immo ipse consensus virtualiter in eo adesse censetur, qui motus non reprimat, cum possit; et quia non licet pollutionem, ne indirecte quidem, provocare, nisi ex causa proportionate gravi.

a. Passive vel permissive se habet, qui eos neque approbat neque adhibitis mediis reprimat, sed admittit, donec per se evanescant. Aliqua ergo resistentia positiva necessaria est, quaecunque ea est, modo ad finem apta sit. Cum finis in eo consistat, quod ipsi motus compescantur, actus simplicis displicentiae de motu et delectatione carnali ad positivam resistentiam non sufficit, quia ille actus ad ipsos motus reprimendos inefficax est.

b. Positiva resistentia alia est *directa*, qua commotae partes (vestibus tectae) comprimantur, alia est *indirecta*. Resistentia directa non est suadenda, eo quod ad finem intentum non confert, sed potius nervos irritat motusque auget. Indirecta alia est externa, alia interna. Ad *externam* pertinet: mutare locum vel situm, opus interrumpere, aliam occupationem assumere, sensum doloris excitare manum vel brachium vellicando, pungendo vel se verberando etc. Ad *internam* pertinet: mentem ad alia divertere, divinum auxilium implorare, ss. nomina invocare, actum amoris Dei elicere, renovare propositum non peccandi etc., quae etiam ad praecavendum consensum in turpem delectationem conferunt

c. Quando motus excitantur ex propria actione voluntaria eaque superflua, debita resistentia in eo est, quod eorum causa removeatur et ab illa actione cesset. Qui ergo ex eiusmodi actione vehementer excitatur, eam sub gravi statim abrumpere, qui vero leviter se commotum advertit, sub levi ab ea desistere tenetur. Quodsi diutius illam continuat, graviter peccat propter grave periculum ad ulteriora progrediendi ac tandem consentiendi. Ideo e. g. diuturnus aspectus otiosus pulchrae mulieris vel diuturnum colloquium vanum cum puella vel continuata cogitatio impura, quando hae actiones iam libidinem vehementius excitant, grave peccatum sunt. S. *Alphons.* n. 422.

3. Si motus habentur etiam *vehementiores*, nec posita sit eorum causa graviter influens, nec supponi debeat proximum periculum consensus, *non est obligatio gravis positive iis resistendi*, sed mere passive se habere licet, quidquid commotionis inde sequatur. Attamen positiva resistentia etiam in hoc valde consulenda est tum propter periculum hallucinationis, quod in hac materia magnum est, tum propter studium servandae castitatis.

4. Nulla est obligatio positive resistendi motibus carnalibus etiam vehementioribus, si iusta adsit causa eos admittendi: ipsa enim iusta causa excludit indirectum et virtuales consensum. Licet ergo in hoc casu erga ipsos motus negative se habere, modo retineatur firmum propositum non consentiendi.

a. Iusta causa eos permittendi adest: α si quis experientia novit, resistentiam eos potius augere; β si excitantur ex actione necessaria vel quomodocunque utili e. g. ex auditione confessionis, ex lectione utili, ex tactu necessario.

b. Quia ad evitandos motus carnales nemo tenetur omittere actiones necessarias vel utiles, monendi sunt poenitentes, ne inceptum opus bonum ideo dimittant, quia eiusmodi miseras, uti sunt motus turpes, patiuntur, modo absit periculum consensus; iidem monendi sunt, ne orationes vel exercitia pietatis omittant, eo

quod maxime inter orandum pravis imaginibus et motibus vexentur. Motus contemnendi et incepto operi insistendo reprimendi sunt⁷⁰).

c. Etsi positiva resistentia in hoc casu, si e. g. inter laborandum vel cubandum motus vehementiores excitentur, necessaria non sit, valde tamen suadenda est sive externa sive saltem interna; ad cavendum vero voluntatis consensum eliciendus est de illis motibus actus displicentiae.

d. Accidit, ut piae feminae, praesertim moniales, in oratione vel in s. communione sensibili amore adeo inflammentur, ut delectationem veneream percipiant, quin et pollutionem patiantur. In hoc casu magna discretione opus est. Si non sunt hystericae, eis dicendum est, ut malignos hosce effectus non curent, nisi propterea in vita spirituali anxietatibus turbentur, quo in casu expedit, ut affectus amoris moderentur. Frequenter tamen eiusmodi feminae, quae inter orandum carnaliter excitantur, hysteria (religiosa) laborant: constat enim personas hystericas libenter obscoena phantasmata fovere proindeque vehementes genitalium commotiones pati usque ad pollutionem. Hae moneri debent, ut quantum fieri potest, eiusmodi phantasmata reiiciant.

Articulus secundus.

De peccatis externis (impudicitiae).

51. Declarationes. Ut de actuum externorum malitia morali iudicium ferri possit, haec praenotanda sunt:

1. Actus impudici externi sunt: aspectus, tactus, oscula, amplexus, sermones (cantiones), lectiones. Iam si de eorum specie morali agitur, proprie de aspectibus et tactibus quaestio fit: oscula enim et amplexus ad tactus revocantur, sermones autem, cantiones et lectiones ex intentione delectationis venereae habitae ex se sunt eadem peccata ac cogitationes et desideria, quae interiorius foventur dum verba proferuntur.

Inter aspectus et tactus notandum est hoc discrimen, quod *aspectus* non adeo materialis et concretus sit, et proinde facile abstrahat a circumstantiis personae qua talis eamque aspiciat tamquam virum vel mulierem, non tamquam coniugatam, sacram, consanguineam; *tactus* vero natura sua magis materialis et concretus est, et proinde a circumstantiis personae, quae tangitur, non facile abstrahit.

2. Partes corporis, quae aspiciuntur vel tanguntur, respectu affinitatis ad luxuriam, distinguuntur in partes *ex se non incitantes*: facies, manus, pedes: hae ad summum mediate per delectationem sensibilem vel generalem excitare libidinem possunt; — in partes *aliqua* *excitantes*: pectus, dorsum, crura; hac non solum mediate sicut priores, sed etiam ob propinquitatem ad partes genitales animum libidinosum demonstrare vel excitare possunt; — denique partes *ex se incitantes* (ab aliis turpes, inhonestae dictae) — genitalia et proxime adjacentes, pectus femineum nudum (relate ad viros); harum tactus vel aspectus, si non ex causa verae et sincerae necessitatis vel utilitatis fiat, immediate ex se libidinem demonstrat et excitat. Concedendum utique est, assueta minus allicere, sed ex altera parte saepe etiam lupus libidinis in pelle affectatae utilitatis incedit,

⁷⁰) *Ballerini-Palmieri* 1. n. 597.

a. Notandum, non omnem nuditatem vocari posse obscenam; est nuditas *simplex*, quae attentionem allicere non vult vel ad alium finem non malum tanquam medium eligitur, ut si quis se exuit, ubi per accidens ab aliis videri potest; haec potest esse periculosa pro aliis, sed ad summum per scandalum indirectum. Sed est etiam nuditas *affectata*, quae allicere vult et propter se quaeritur; haec ultima est obscena⁸⁰), et aequivalet scandalo directo vel inductioni. Ideo vitare volumus in praecedente divisione terminos >partes inhonestae vel minus honestae.

b. Quamvis inter partes non incitantes ponatur facies, tamen attendendum est, labia (sicut etiam mamillam femineam) esse etiam centra erotogena, ita ut per oscula in labia directe nervi delectationi venereae inservientes excitari possint, praesertim in iis, qui libidinem iam experti sunt, dum puellae castae saepe nil sentiant. Quod a fortiori valet de sic dicto osculo columbino, quo lingua in os alterius immittitur.

3. Actus impudicitiae externi considerandi sunt a. *ratione actus* in se; b, *ratione finis*, propter quem ab agente exercentur;

c. *ratione periculi*, quod inducunt, delectationis venerae, pollutionis et consensus in delectationem.

4. Distingui debet inter actus impudicos, qui *solitarie*, et actus, qui *in alia personam* fiunt; in his accedit malitia scandali, inductionis, cooperationis.

Eorum moralitas ratione actus in se. 1. Actus qui dicuntur impudici, in se non repugnant ordini ad finem i. e. normae moralitatis, ideo *in se sunt indifferentes* et ex fine honesto vel manifeste utili licite ponuntur. Attamen plus vel minus ad libidinem disponunt, eam excitant, vel aliis manifestant. Inde periculum oriri potest illicitae delectationis venereae vel etiam consensus in eam; tale periculum autem non nisi ex causa proportionata in nos suscipere possumus. Et cum concupiscentia carnis in statu hominis lapsi maiori vi et ordinatione quam concupiscentia aliorum bonorum agat, post lapsum homini datus est pudor, cuius exercitium virtuosum per pudicitiam propugnaculum est virtutis castitatis, eo quod hominem inclinatur ad vitanda ea quae luxuriam praeparant.

2. Actus impudicitiae externi cum delectatione venerea incompleta coniuncti *specie inter se non differunt*. Etsi aspectus et tactus ratione actus essentialiter differant, ratione malitiae moralis tamen specificiter non differunt: propria enim eorum malitia in circumstantiis (periculi vel finis) consistit, quae specificam malitiam non sortiuntur, eo quod hoc vel illo sensu seu medio ex se indifferenti procurantur, sed in omnibus hisce actibus eiusdem speciei sunt.⁸¹)

Ergo in confessione sufficit de actibus impudicis in genere se accusare, quin distinguatur in specie, utrum aspectu an tactu id acciderit vel de delectatione incompleta, quin declaretur, quo modo orta sit. Sicut ergo pollutiones omnes eiusdem speciei sunt (n. 31), ita delectationes incompletae venereae (solitariae) specificiter inter se non differunt.

3. Actus impudicitiae tum externi tum interni *specie differunt* ab actibus perfectis seu consummatis (e. g. a pollutione vel a copula): in illis enim vel non continetur delectatio venerea, vel si intenditur et

⁸⁰) Vermeersch n. 181.

⁸¹) Cf. S. Thomas II. II. q. 154. a. 4. *Buccroni* I. n. 783.

percipitur, quamdiu est incompleta, specie differt a completa (n. 8). Ideo non sufficit accusare tactus impuros, si habita fuerit pollutio.

52. Eorum malitia moralis ex fine agentis. Actus impudicitiae extra matrimonium ob quadruplicem finem exerceri possunt:

a. Si fiunt *ex pravo et libidinoso affectu*, licet ex se parum in libidinem influant ut aspectus mulieris, contrectatio manus etc., semper grave peccatum sunt propter intentionem graviter malam; ideo nihil refert, utrum actus ipsi magis an minus turpes sint.

b. Si fiunt *ex sola intentione delectationis sensualis* leve peccatum sunt, nisi inducant proximum periculum commotionis carnalis et consentiendi in delectationem veneream, ut evenire potest, si cum aliquo affectu et mora exercentur.

In his actibus ex sola delectatione sensuali habitis duplex malitia reperitur, quod inordinati sint i. e. quod ad finem rationabilem non referantur nec referri possint, et quod periculum delectationis venereae et consensus in eam inducant; sed utrumque leve peccatum est, nisi periculum sit proximum. Iam vero quo maior in illis actibus est affectus et mora, eo maius est periculum delectationis venereae et consensus; immo mora diuturnior, qua exercentur, frequenter signum est non solum magni affectus, sed etiam animi libidinosi, quamvis adsit iusta causa eos peragendi e. g. osculum dandi. — Ergo tactus, oscula, amplexus, si absque rationabili causa ob solam delectationem sensualem fiant, per se levia peccata sunt.

c. Si fiunt *ex levitate, ioco vel curiositate* ideoque breviter et perfunctorie, licet ex se vehementer ad libidinem excitare possint ut turpes aspectus vel tactus, leve peccatum sunt, tum quia curiositas levis est, tum quia influxus in motus turpes in his levis et remotus est.

d. Si fiunt *ex iusta causa*, etsi sensus delectationis vel etiam pollutio praeter intentionem excitetur, nullum sunt peccatum, modo absit consensus. Iusta eos ponendi causa est: decentia, utilitas, necessitas. Sed quo magis laeditur pudor, eo maior requiritur causa, quae actionem impudicam excuset; hinc actionem graviter impudicam (aspicere, tangere partes incitantes personae alterius sexus) sola necessitas excusat ut in medicis et chirurgis.

53. Actus impudici in alio habiti. 1. Tactus (oscula, amplexus), qui ex prava intentione in alio fiunt, sunt peccata diversae speciei pro diversitate circumstantiarum in personis, quae inhoneste tanguntur, cum enim tactus personam materialiter et in concreto attingat, sicut in ipsis actibus luxuriae fit, censentur esse eiusdem naturae atque actus perfecti, ad quos naturaliter ordinantur.

Supposito pravo affectu ad personam, quae tangitur, specie differt tactus in persona eiusdem et tactus in persona diversi sexus: hic enim per se ad fornicationem refertur, ille ad sodomiam; specie differt tactus in persona soluta et tactus in persona coniugata: hic enim per se in adulterium tendit, ille in fornicationem. Unde in confessione explicandum est obiectum tactus. Si tamen constaret, affectum non transiisse ad aliam personam, sed actus impudicos solum adhibitos esse ad voluptatem sibi procurandam, sufficeret sic se accusare: impudice egi graviter, vel leviter vel temere vel ex affectu libidinoso.

2. Aspectus turpes autem, qui ex prava intentione in alio fiunt, nisi desiderium tactus vel actus consummati accedat, non sunt peccata

specie diversa pro diversitate circumstantiarum in persona, quae aspicitur. Aspectus enim ordinarie a circumstantiis personae praescindit, nisi affectus libidinosus in talem praecise personam feratur. Ideo in confessione non est declaranda qualitas personae turpiter visae, num fuerit consanguinea, coniugata, sacra etc.

Specie tamen differunt turpis aspectus maris et feminae, atque ideo delectatio venerea ex turpi aspectu maris vel feminae quaesita: etenim potest quidem aspectus a circumstantiis personae, non autem a diversitate sexus praescindere; quare aspectus maris refertur ad copulam cum mare, aspectus feminae ad copulam cum femina²⁾).

Nota. a. Si impudicitia cum alia persona commissa est, id in confessione declarari debet, propter peccatum scandalum, quod ad luxuriam accedit. — h. Qui tangendo aliam personam pollutionem passus est, de pollutione se accusare debet, quia est peccatum distinctum a tactu in alia persona commisso, qui continere potest malitiam fornicationis, sodomiae, incestus etc. — c. Solum si constaret, nullum adfuisse scandalum (e. g. in tactu circa dormientem), nec affectum transisse in aliam personam, sed actus impudicos solum adhibitos fuisse ad voluptatem sibi procurandam, sufficeret dicere: impudice egi (leviter, graviter; temere, ex affectu libidinoso).

54. Eorum malitia moralis ex periculo.

a. Qui sine ratione vere et sincere necessaria vel utili actus impudicos ponit, propugnaculum a Deo datum diruit, periculo portam aperit.

b. Insuper cum hi actus sint naturae grati et sensibilem delectationem afferant, concupiscentia carnis indicium intellectus turbat, eo quod putet homo se ex utili ratione vel pura delectatione sensibili ponere, quod tamen ex occulta («larvata» dicit *Vermeersch*³⁾) libidine provenit.

c. Coram aliis vel cum aliis habiti tales actus manifestant animum pronum vel minus custoditum erga libidinem, et ita scandalum vel cooperationem «continent.

Quo magis hoc triplex periculum adest, eo maior et gravior ratio requiritur ad illud compensandum, eo sincerior debet esse intentio, ut periculum remotum fiat. Gravia igitur peccata sunt illi actus, qui proxime et notabiliter, levia illi actus, qui remote et leviter in excitandam libidinem influunt.

Ad determinandum hunc influxum tria potissimum considerari debent: a. *actuum natura*: alii enim actus ex se et natura sua graviter, alii leviter tantum commovent; j8. *varia eorum adiuncta*: actus enim, qui morose fiunt et saepius iterantur, multo magis excitant quam actus, qui obiter et semel tantum fiunt; pariter magis commovent actus, qui vehementer et magno ardore quam actus, qui leviter et pacate fiunt; v. *dispositio agentis*: actus enim, qui alios vehementer excitant, alios ob subiectivam dispositionem parum commovent.

Nota. 1. Quamvis morum corruptela plerumque ex colloquiis obscenis oriatur: *Corrumpunt bonos mores colloquia mala*^{M)}, audita tamen minus influunt in phantasiam atque ideo in commotionem carnis quam visa; omnium autem maxime atque efficacissime caro sollicitatur ex tactu.

82) Cf. *Ballerini-Palmieri* 11. n. 969 ss.

83) *Vermeersch*, n. 387.

W) 1. Cor. 15, 33.

2. Si tamen essent (quod sane raro accidet), qui ex his actionibus nullum periculum paterentur sive motus turpis sive consensus in turpes delectationes, illae actiones pro iis solum peccatum otiosae actionis, sensualitatis, nullatenus vero peccatum contra castitatem continerent. Quatenus autem actus non consummati vel explicite vel implicite exercentur ex fine libidinoso, haberi debent ut initium et inchoationes actus venerei consummati. Implicite ex fine libidinoso exercentur, si alium finem operantis non habent.

55. De tactibus. 1. *In proprio corpore*, a. Se ipsum tangere *in partibus etiam ex se incitantibus* necessitatis vel utilitatis causa ad curandum morbum, ad abigendum pruritus vel ad abstergendas sordes, excluso consensu in delectationem forte suborientem, licitum est, quamvis motus carnales, quin etiam pollutio sequantur.

Suadendum autem: a. ut quantum fieri potest eiusmodi tactus obiter et mechanice, cogitatione ad alias res conversa peragantur; β . ut a tactibus cessetur, quando motus vehementiores fiunt.

b. Se ipsum tangere in partibus iisdem sine iusta causa, sed citra affectum pravum in iis, qui sciunt se eiusmodi tactibus non commoveri, peccatum, saltem in genere luxuriae, non est. Pueris autem eiusmodi tactus, praesertim dum in lecto decumbunt, interdicens sunt ob funesta huius rei consecutaria.

2. *In alieno corpore*, a. Tangere personam eiusdem sexus *in partibus ex se incitantibus* sine iusta causa grave est quia multum commovet. Exclusa tamen intentione libidinosa, si obiter tantum et sine mora ex levitate vel ioco fiat, non est grave peccatum. De eiusmodi tactu in persona diversi sexus dicendum est, eum non facile excusari a gravi peccato, praesertim si fiat in persona tenere amata.

a. Eiusmodi tactus inter *impuberes* habiti ex levitate vel ioco et absque mora gravia peccata non sunt, quia in hac aetate non solent excitare commotiones.

β . Auctores, qui aspectus vel tactus inhonestos in persona diversi sexus *ex curiositate* factos a mortali excusant, supponunt abesse tum periculum consensus in delectationem tum periculum pollutionis; at vero raro erunt adiuncta, in quibus utrumque hoc periculum absit.

b. Tangere personam eiusdem sexus *in partibus remote incitantibus* exclusa prava intentione, vix erit peccatum, saltem grave; tangere autem personam diversi sexus in partibus minus incitantibus a gravi excusari vix potest, nisi valde obiter ex levitate vel ioco in brachio vel scapulis fiat. Etsi enim tactus initio ob delectationem sensualem fiant, plerumque impossibile est, quin motus carnales immo ipsa pollutio ex iis sequantur.

c. Tangere *mulierem in mamillis*, etsi a persona eiusdem sexus fiat, a gravi non excusatur, quia valde commovet et proinde periculum pollutionis atque consensus inducit.

d. Tangere personam etiam diversi sexus *in partibus ex se non incitantibus*, si fiat ex rationabili causa, peccatum non est; si fiat absque rationabili causa, etsi cum aliqua mora et affectu, exclusa prava intentione, ex se leve peccatum est, facile autem grave periculum inducit.

e. Tangere *bestiam in partibus incitantibus* ordinarie peccatum grave

non est, nisi affectu libidinoso fiat; si tamen tactus de industria continuantur, praesertim si fiant usque ad animalis pollutionem, ordinarie grave peccatum est, tum propter periculum consensus in turpem delectationem, quae in tangente facile oboritur, tum propter grave periculum propriae pollutionis.

56. De osculis. 1. Oscula morosa, saepius repetita, cum magno affectu impressa inter personas diversi sexus, *ordinarie* gravia peccata sunt, quia valde commovent; praeterea saepe ex affectu libidinoso procedunt: inter solutos enim raro aliam causam habent, (n. 51, 2, b.)

Fieri tamen potest, ut gravia peccata non sint. Sic si quis e. g. alio migraturus personam diversi sexus consanguineam vel probe notam ex affectu sensuali saepius vel morose osculatur, de motibus autem carnalibus, quos forte experitur, non curat, eisque non consentit, graviter non peccat: adest enim legitima causa et exclusus est tum affectus libidinosus tum consensus in voluptatem. Cum tamen desit debita moderatio in usu actionis licitae, veniale peccatum committitur; omni autem culpa vacant eiusmodi oscula et amplexus iterata et morosa inter parentes et filios, quae fiant in signum specialis dilectionis.

2. Oscula decentia, quae iuxta morem patriae, urbanitatis, amicitiae, cognationis causa vel ad honestum amorem significandum et augendum etiam inter personas diversi sexus, licita sunt, quamvis motus carnales excitentur, modo caveatur consensus in delectationem veneream. Idem dicendum est de amplexibus et manuum contrectatione.

3. Oscula decentia (amplexus, manuum compressiones), quae nulla causa necessitatis vel utilitatis cohonestante ex ioco, levitate vel etiam ex affectu sensuali fiunt, levia peccata sunt, si delectatio venerea aut nulla aut citra praevisionem oriatur, et si ab illis actionibus ob periculum consensus et pollutionis cessetur, ubi eiusmodi delectatio percipiatur.

4. Oscula in partes corporis incitantes, praesertim vero in partes ex se incitantes grave peccatum sunt, quia valde commovent. Praeterea haec vix procedere possunt nisi ex affectu libidinoso, cum rationabilis causa eas partes deosculandi aegre fingi possit.

57. De aspectibus. 1. *Se ipsum* aspicere in partibus incitantibus ex necessitate vel utilitate excluso affectu pravo, nihil est. Id facere ex curiositate vel levitate excluso consensu veniale non excedit; quia propria minus movent, attamen mortale potest esse, si absque necessitate morose fiat. Aspicere partes minus incitantes proprii corporis etiam sine causa peccatum, saltem in genere luxuriae, non est, quia hoc non commovet.

2. Aspicere personam nudam *eiusdem sexus* (e. g. simul natantem) obiter ex curiositate, veniale est, quia ordinarie non multum movet; sed personam nudam eiusdem sexus serio, deliberate et morose praesertim cum affectu aspicere etiam ex sola curiositate, mortale est, quia id natura sua et proxime ad libidinem excitat.

a. Nihilominus a simul natantibus exigere debet, ut tectis partibus incitantibus id faciant, nisi alicubi (ut in Anglia, in Oriente) communis usus ferat, ut detectis

etiam partibus istis natent: eiusmodi enim aspectibus assueti difficilius commoventur; pari modo consuetudo quarundam regionum efficit, ut imagines et statuæ personas nudas (angelos) repraesentantes absque periculo aspiciantur, nisi studiose et morose fiat.

b. Graviter reprehendendi sunt pueri et puellae sibi invicem ex levitate vel curiositate genitalia detegentes; etsi enim id in hac aetate mortale non sit, castum pudorem tamen minuit atque ad ulteriora disponit et conducit.

3. Aspicere partes minus incitantes personae *diversi sexus*, per se mortale non est, quia notabiliter non excitat; sed diuturnus eiusmodi aspectus a mortali excusari non potest. Item personam *diversi sexus* etiam solum ex curiositate aspicere in partibus incitantibus mortale est, quia hoc ordinarie multum excitat naturam corruptam. Excipiendus est aspectus, qui valde obiter et fere ex inopinato, vel qui breviter et e longinquo fiat, item aspectus infantuli nudi *diversi sexus*.

4. Aspicere *statuas vel imagines* utriusque *sexus* plane nudas sine ratione necessitatis vel magnae utilitatis aspectu in genitalia fixo, serio et cum aliqua mora, grave peccatum est, quia multum excitant rebellionem carnis, nisi forte sint statuæ valde antiquae, quae teste experientia non adeo commovent. Si autem statuæ et imagines inhonestae sine causa aspiciuntur obiter et perfunctorie, veniale est, quia aspectus, qui non sunt intensi et cum mora, non multum excitant.

Iudicium in particulari casu ferendum ponderare debet: *a.* modum repraesentationis, an sit nuditas simplex vel affectata (n. 51, 2, a.); *b.* causam, an scii, revera studio artis inserviat, ad quod v. g. genitalia nil conferunt; *c.* periculum subiectivum, quod in assuetis artificibus minus est; *d.* scandalum, quod v. g. sacerdos vel religiosus praeberet.

5. Aspicere *partes genitales vel coitum animalium* ex curiositate sine affectu libidinoso veniale est, praesertim si animalia sint minora ut aves vel canes et si obiter tantum aspiciantur, quia hoc non multum excitare solet voluptatem. Aspicere *coitum humanum* grave peccatum est, nisi breviter et e longinquo fiat.

Necessitas excusat conjungentes animalia domestica ut tauros et equos, etsi oriretur commotio carnis vel etiam pollutio, excluso consensu; sed hoc munus quantum fieri potest, demandandum est coniugatis aut senioribus, qui ad venem non adeo proclives sunt ut iuvenes.

Nota 1. de operibus artis. Ex his desumendum est etiam principium ab artificibus, sive pictoribus sive sculptoribus, in repraesentatione humani corporis servandum. Ars enim non est exempta ab observatione legis naturalis et divinae, sed econtra legibus moralibus in operibus suis producendis plane tenetur. Facile conceditur corpus humanum in se honestum et pulchrum, sed tamen aptum esse, quod in aliis sensum venereum excitet. Cum igitur lege morali prohibitum sit, ne quis suis actionibus alios sollicitet ad peccatum, prohibitum dici debet, ne illae corporis partes ita nudaee atque detectae exhibeantur, ut aspicientes communiter excitent ad libidinem. Etiam simplicis nuditatis repraesentatio sine restrictione concedi non potest, cum multis occasio peccandi esse possit. Si tamen ex circumstantiis (v. g. quod opus non in publico loco exponendum sit) occasio minuitur, causa gravis (detrimentum vel inefficacia denegationis⁸⁵) excusare potest.

85) Vermeersch 1. c. n. 399.

Nota 2. De balneis. Balnea sive in aqua sive in sole vel aere licita sunt non solum sanitatis, sed etiam recreationis causa; sed hodie peccatur *per excessum*, ac si cultus corporis esset summum bonum, omnibus mediis, etiam periculosus, obtinendum; et peccatur *per defectum*, scii, rectae intentionis et pudicitiae. Itaque:

1. Cultum corporis ita extollere est grave peccatum contra caritatem sui et potest esse contra fidem.

2. Quaerere delectationem sensualem in conversatione cum personis alterius sexus leviter vestitis, est quaerere periculum peccati in se et aliis. Hoc valet praesertim de otiosa conversatione extra aquam.

3. Omnes fines honesti balnei obtineri possunt absque praesentia alterius sexus; proinde in locis vel temporibus distinctis pro utroque sexu fiant. Nec ratio lucri excusat eos, qui tales occasiones praebent, propter pericula et scandala.

Si separatio fieri non potest, ut in litore maris, vel in amplis locis ad nandum aptis ubi simul periculum est minus ob distantiam, saltem separatae cellae ad exuendas vestes et decens vestitus postulanda sunt.

5. Exercitia gymnastica et rhythmica nudo omnino corpore peragere, praesertim coram aliis, tolerari non potest, a fortiori si personae diversi sexus sint. Nulla enim est necessitas vel utilitas plenae nuditatis, cum finis salubritatis eodem modo obtineatur, si corpus levi, non constringenti veste tectum sit, ita ut aëri pateat. Consentunt medici cordati, immo dicunt primum symptoma quorundam morborum animi esse amissionem pudoris.

58. De sermonibus. 1. Turpia loqui, si verba sunt leviter obscoena vel graviter quidem, at ioci causa ad vanam recreationem proferantur, ut fit ab operariis inter laborandum, leve est; quin etiam si ex levitate sermones valde obscoeni misceantur e. g. de actu coniugali, de mediis impediendi generationem, de membris genitalibus praesertim alterius sexus, de modo se polluendi, de modo generandi etc. non semper mortalia sunt, quia teste experientia naturam frequenter parum excitant. Sunt autem mortalia, si habentur ad iuniores, inter amantes, vel si accurate describuntur res.

2. Exiactantia narrare gravia peccata a se patrata, idque verbis valde obscoenis expolire, grave est et ordinarie quidem tripliciter: ratione gaudii de re mala, ratione scandali et ratione periculi delectationis impurae, praesertim si colloquia diutius protrahantur.

3. Sermones turpes *audire* grave peccatum est, si audiens suo agendi modo sermones graviter turpes provocat vel si ex pravo affectu de iis delectatur; qui vero ex respectu humano subridet vel etiam aliquod verbum immiscet, item qui ex curiositate talia audit, cum facile abire posset, graviter non peccat⁸⁶).

4. Cantare cantilenas etiam valde obscoenas secluso scandalo non semper grave peccatum est, si nempe fiat ex levitate vel ob melodiam. cum enim, quae ex hoc fine cantantur, ordinarie graviter non commoveant, exclusum esse potest periculum proximum gravis peccati.

**.) Cf. *Berardi*, Praxis confess.3 l. η. 921.

Quoad verba obscœna interrogandi sunt poenitentes, coram quibus ea protulerint: coram adolescentibus vel magis adultis, coram solutis vel uxoratis, propter scandalum; facilius enim scandalizantur soluti quam uxorati, pueri et puellae quam adulti. Non decet autem confessarium ex poenitentibus, qui de pravis colloquiis se accusant quaerere, quid dixerint; quare ad iudicium ferendum de gravitate huius peccati facta interrogatione, num colloquia valde inhœsta fuerint, ex condicione poenitentis gravitatem peccati potius praesumere debet. Notandum itaque sermones turpes, quos coniugati inter se habent, raro gravia peccata esse, sermones autem turpes, quos iuvenes inter se vel coniugati cum solutis vel coniugatus cum persona extranea diversi sexus proferunt, facile gravia peccata esse posse, sive ob pravum affectum, sive ob periculum consensus in motus turpes, praesertim si sermones diutius protrahantur.

59. De lectionibus. 1. Legere libros leviter tantum turpes ex curiositate vel recreationis causa sine pravo affectu veniale est: nani periculum pravae delectationis, si libri leviter tantum turpes sunt, remotum est.

Lectio *librorum romanensium*, qui de amoribus ita tractant, ut nec omnino casti nec omnino obscœni sint, juvenibus utriusque sexus valde dissuaderi debet, cum eorum lectio indolem nervet, phantasiam ineptis imaginibus repleat atque universim ad mollitiem disponat. Ab iis, qui experientia sciunt, se ex eiusmodi lectione graves tentationes vel frequentes pollutiones pati, hi libri sub gravi vitari debent; alias autem sub gravi non prohibentur, etsi hinc inde commotio vel etiam pollutio consequatur, cui tamen non praebeatur consensus. Eorum lectio licita est, si ex rationabili causa instituitur (propter eruditionem, propter stylum) et tentationes forte suborientes reiiciantur.

2. Legere libros proprie obscœnos, ordinarie grave peccatum est, quia eiusmodi lectio utpote diutius protracta ordinarie graviter commovet et proximo periculo turpis delectationis et pollutionis exponit. Raro autem causa excusans aderit.

Si quis tamen parum quid legeret ex curiositate, vel si experientia sciret se tali lectione non commoveri vel commotioni ortae se non consentire, (sicut in coniugatis vel aetate provectis fieri potest) graviter non peccaret. — Item iuvenes, qui ex curiositate in lexicis quaerunt verba obscœna, per se graviter non peccant.

3. Legere libros etiam leviter tantum turpes ex intentione libidinosa vel cum proximo periculo consentiendi in turpem delectationem, grave peccatum est.

4. Legere libros turpes ex causa iusta et proportionate gravi excluso proximo periculo consensus in turpem delectationem, peccatum non est.

a. Ideo non peccant contra legem naturalem, qui legunt libros obscœnos ad debitam scientiam sibi comparandam, ad mores corrigendos etc., item qui legunt libros classicos obscœnos ob sermonis elegantiam ad perficiendum stylum (qui libri tamen iuvenibus non sunt tradendi), dummodo turpi delectationi non consentiant⁸⁷⁾.

b. Sedulo dispiciendum est, num causa, ob quam liber obscœnus legitur, satis gravis sit. Curiositas, item recreatio (quae aequè ex aliis rebus innocuis capi potest) non est iusta causa. Commotio tamen vel pollutio, quae ex studio medicinae, anatomiae, artis pulchrae etc. oritura praevidetur, excluso consensu non imputatur in grave peccatum, etsi studium absque necessitate ex mera curiositate fiat^{w)}.

87) Leo XIII. C. *Officiorum ac munerum* 25. I. 1897 n. 10. C. I. C. Fontes 111. 632, pg. 507 coli. Cn. 1399, 9.

Lessius 1. 4. c. 3. n. 99.

60. *Num pictoribus et sculptoribus licitum sit diu aspicere personas nudas eiusdem vel diversi sexus, quae pro exemplari ipsis se sistunt (Modell stehen).*

Id certe non licet ad pingenda vel sculpenda obscoena: nam finis malus non potest cohonestare aspectum periculosum; ad honesta autem pingenda vel sculpenda, quatenus ad finem artis necessarium est, sub certis condicionibus et cum debitis cautelis licet.

a. Patet tum personas, quae se aspiciendas praebent, tum artifices eas aspicientes gravi periculo peccandi se exponere; quocirca eatenus tantum haec licita sunt, quatenus ad finem artis necessaria sunt. Contendunt autem artifices >studia< in nudo corpore ad perfectionem artis, etiam honestae et religiosae, prorsus necessaria esse; atqui haec necessitas illos aspectus excusat.

b. Condiciones requisitae sunt: *a*- ut exemplar vere necessarium sit; *β*. ut denudatio non ultra necessitatem extendatur: etenim finis artis obtineri potest, etsi partes proprie incitantes tegantur; *γ*. ne se vestibus exuant coram aliis; hoc enim gravius incitat; *δ*. ut adhibitis cautelis, praesertim oratione et honesta intentione serio artis studio vacandi, excludatur periculum consensus in delectationem forte suborientem.

c. Usus exemplarium, ubi hae condiciones non servantur, per se grave peccatum est. Si tamen iuvenibus pictoribus, qui artis addiscendae causa academias frequentare coacti sunt, in academiis citra necessitatem tamquam exemplaria proponuntur personae nudaee, iuvenes quidem talia aspicientes non peccant, dummodo adhibeant debitas cautelas ad cavendum consensum, quia ab iis abstinere non possunt, quin ab academiis exulare cogantur; attamen ratione scandali et inductionis graviter peccant, tum qui eiusmodi sine necessitate et aptis cautelis proponunt, tum personae, quae se conspiciendas praebent⁸⁹).

Num licitum sit admittere tactus vel oscula, quae cognoscuntur proficisci ex affectu libidinoso.

Si tactus ex se sunt inhonesti et absque necessitate fiunt, id non licet, tum quia est cooperatio ad peccatum alterius sine iusta causa, tum quia ille, qui tangitur, se exponit periculo peccandi: non solum enim inhoneste tangere, sed etiam inhoneste tangi excitat voluptatem. Si autem tactus vel osculum ex se honestum est, et id fit publice coram aliis, qui pravum alterius affectum non advertunt, admitti potest, si declinari nequit, quin alius diffametur; si autem secreto fit vel si absque proprio vel alieno incommodo praecaveri potest, non licet, cum nulla sit causa cooperationem excusans; sed affectus libidinosus in dubio non debet praesumi.

De vestitu mulierum, qui aliis periculum creat, cf. de scandalo II. n. 107.

Articulus tertius.

De peccatis internis.

Peccata interna contra castitatem vulgo nomine cogitationis impurae significantur; reipsa autem tria distinguuntur: *a*. cogitationes impurae; *b*. delectationes morosae; *c*. desideria impura.

se) Cf. *Génicot* I n. 407.

61. De cogitationibus impuris. Impurae dicuntur cogitationes vel potius imaginationes, quae rem turpem repraesentant. Huiusmodi cogitationes per se indifferentes sunt, sed duplicem efficaciam periculosam continent, excitandi libidinem usque ad pollutionem et alliciendi ad consensum, ut nempe res ipsa turpis placeat vel eius perpetrandae desiderium oriatur. De cogitatione impura, prout continet periculum provocandi motus libidinosos, in hoc numero, prout continet periculum consensus, in sequenti numero sermo est.

Cogitatio mere intellectualis, v. g. de essentia adulterii, non est peccatum, cum in se nil luxuriae contineat nec communiter incitet. Cogitatio autem phantasia repraesentata ob influxum phantasiae in appetitum sensitivum commovet; de hac in sequentibus sermo est.

1. *Malitia moralis, a.* Cogitationes impuras admittere ex affectu libidinoso seu ex pravo fine fruendi delectatione venerea, quam excitant, grave peccatum est sed unum idemque cum delectatione quaesita; item complacere sibi de voluptate, quam eiusmodi cogitationes praeter voluntatem ortae provocant.

b. Cogitationes impuras non multum commoventes ex mera levitate vel otiositate admittere vel illis immorari leve peccatum est, quia non coniiciunt in grave periculum per consensum in delectationem veneream peccandi vel se polluendi.

c. Cogitationes impuras multum commoventes ex mera levitate vel otiositate admittere vel illis immorari ordinarie grave peccatum est, quia adducunt proximum periculum consensus in delectationem et pollutionis. Attamen ut hae cogitationes grave peccatum sint, requiritur, ut adsit advertentia ad grave periculum peccandi.

d. Cogitationes autem impuras admittere vel illas fovere ex honesto fine licitum est, etsi motus carnales, quin et ipsam pollutionem causent, excluso tamen consensu in delectationem.

Ubi quis advertit se ex cogitatione inhonesta carnaliter commoveri, tenetur eam repellere, si non habeat iustam causam ei immorandi, et ubi nihilominus morose et diutius ei inhaeret, graviter peccat ob periculum proximum consentiendi in delectationem et perveniendi ad pollutionem. Quodsi iusta adest causa eam cogitationem continuandi, consensum in delectationem saltem per actum displicentiae praecavere debet.

2. *Malitia specifica.* Cogitationes impurae, quae eatenus peccaminosae sunt, quatenus motus libidinosos excitant, non sunt specificè diversae pro diversitate obiecti repraesentati, sed omnes sunt eiusdem speciei moralis: in hoc enim omnes conveniunt, quod excitent libidinem; affectus autem et complacentia voluntatis in hunc effectum unice fertur; quare necesse non est, ut obiectum cogitationis impurae in confessione declaretur.

62. De delectationibus morosis. *Delectatio morosa* significat deliberatam complacentiam de peccato turpi per imaginationem repraesentato, ac si nunc fieret, ut si quis sibi repraesentat tactus turpes, pol-

lutionem, fornicationem, sodomiam, ac si nunc vel a se vel ab alio fierent⁹⁰).

1. Delectatio morosa de re turpi est peccatum eiusdem gravitatis et speciei atque ipsa res turpis cogitatione et imaginatione repraesentata; actus enim voluntatis speciem theologicam et moralem accipit ab obiecto, in quod tendit.

Delectatio voluntaria de tactu turpi in mare specie differt a delectatione de tactu turpi in femina; item specie differt delectatio de fornicatione a delectatione de sodomia. Quod gravitatem peccati attinet, utraque haec posterior gravis est; delectatio de tactu pro ratione tactus gravis vel levis esse potest.

2. Delectatio morosa non contrahit specificam malitiam circumstantiarum, quae in obiecto turpi continentur, nisi voluntas de ipsis circumstantiis delectetur: in re turpi ordinarie voluntas praescindendo a circumstantiis de solo obiecto delectatur.

a. Quaestio est, num delectationes morosae malitiam specificam etiam a circumstantiis obiecti, de quo voluntas delectatur, accipiant; num e. g. is, qui de tactu turpi in consanguinea morose delectatur, non solum delectationem de tactu turpi mulieris, sed etiam de tactu incestuoso admittat.

Cum in delectatione morosa abstrahatur ab executione rei malae, abstrah potest et ordinarie re ipsa abstrahitur ab obiecti circumstantiis, quae proinde suam malitiam in delectationem non refundunt. Sane delectatio eatenus ab obiecto accipit malitiam specificam, quatenus obiectum placet et delectat; sed circumstantiae obiecti turpis (consanguineum, coniugatum esse) non sunt aptae, quae delectent: ideo dici potest voluntatem de eis non delectari, nisi explicite etiam in circumstantias ferantur. Quamvis ergo obiectum delectationis morosae in confessione declarari debeat, necesse tamen non est, ut etiam obiecti circumstantiae speciem mutantem declarentur: sententiae enim, quae negat delectationem morosam specificam malitiam induere ab obiecti circumstantiis, nisi voluntas de illis delectetur, vera probabilitas negari nequit⁹¹).

b. Etsi simplex delectatio seu complacentia de actione turpi per cogitationem repraesentata eiusque inefficax desiderium theoretice distingui possint, in concreto tamen cum simplici delectatione fere semper coniungitur desiderium inefficax. Ideo fideles ordinarie nesciunt distinguere inter delectationem morosam et desiderium turpe inefficax. Pariter simplex delectatio de re turpi et delectatio venerea de eadem re ipsa distinguuntur; sed quia simplex delectatio fere semper excitat delectationem (sensus) veneream, fideles hanc ab illa non satis distinguunt.

Pro confessariis ex his sequitur fideles, qui se accusant de cogitationibus impuris, interrogandos esse, num etiam turpe quid desideraverint. Quodsi negent, necesse non est, ut confessarii de obiecto turpis cogitationis sint solliciti, sed sufficit, ut interrogent, num delectationes seu sensus turpes experti sint eisque consenserint. Quodsi desideria turpia affirmant, munus confessarii per se postulat, ut eorum obiectum et circumstantias prudenter et discrete investiget; quia tamen haec investigatio frequenter nimis ardua est et confessionem molestam reddit, quia insuper fideles inter cogitationes et desideria non satis distinguunt, saepe causa aderit eam investigationem omittendi.

63. De desideriiis impuris. Desiderium impurum est voluntas, qua quis rem turpem perficere intendit. Duplex est: *efficax*, quando aliquis

°°) De quovis alio opere malo morose delectari aliquis potest, ut si quis sibi repraesentat inimicum ut occisum et de hac occisione repraesentata seu ficta gaudet.

°1) Cf. *Lacroix* 1. 6. pr. 2. n. 1028. *Reuter* 1. c. n. 209. *Lehmkuhl* I. n. 363 ss.

absolute rem turpem perficere intendit; et *inefficax*, quando aliquis condicionaliter (si possem) rem turpem exsequi intendit.

Etiam in desiderio inefficaci per se adest affectus ad rem turpem; quare eadem malitia theologica et specifica ei convenit ac desiderio efficaci, atque ideo necesse non est in confessione declarare, utrum desiderium efficax an inefficax fuerit.

1. Desideria impura sive absoluta sive condicionaliter peccata eiusdem gravitatis et speciei sunt atque opus externum, quod optatur: actus enim internus malitiam specificam accipit ab obiecto, in quod tendit.

Pravum desiderium esse peccatum eiusdem gravitatis et speciei atque obiectum desideratum patet etiam ex verbis Domini: *Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*⁹²). Quod hic de adulterio dicitur, de quovis alio opere turpi dicendum est: qui illud desiderat, in corde suo iam peregit.

2. Desideria impura specificam malitiam sumunt non solum ab obiecto, sed etiam ab omnibus circumstantiis obiecti apprehensis: cum enim prava voluntas feratur in determinatum obiectum concretum, necessario fertur in omnia, quae in illo obiecto continentur, modo sint cognita.

Ergo desiderium fornicandi cum consanguinea est peccatum incestus, et desiderium fornicandi cum coniugata est adulterium, idem scilicet peccatum, quod committeretur, si desiderium compleretur. Hinc qui confitetur desiderium turpe, per se declarare debet eius obiectum et omnes circumstantias obiecti speciem mutantem.

Num sponsis gaudere liceat de copula futura. — Desiderium copulae futurae post initum matrimonium habendae et gaudium de ea in sponsis peccatum non est, quia eius obiectum licitum est; attamen res periculo non caret. Cogitatio enim copulae habendae facile excitat sensum venereum; gaudium vero et delectatio de sensu venereo in sponsis aequae grave peccatum est atque in solutis.

Nota. Poenitentes pii, qui pravis imaginibus importune vexantur, non vituperandi nec increpandi sed apte in hunc modum instruendi sunt: a. eiusmodi imaginationes per se non esse peccata, sed tentationes a natura vel a daemone excitatas; quare b. eas crucem esse patienter ferendam, qua meritum bonorum operum augetur; casque c. precibus iaculatoriis subinde interiretis, ceterum autem contemptu, efficaciter impugnari.

⁹²) Matth. 5. 28.

LIBER SECUNDUS

De usu matrimonii.¹⁾

64.. *Usus matrimonii* consistit in illa coniugum actione, quae a natura ad conservandum et propagandum genus humanum instituta est, scilicet in *copula carnali*. Ab Apostolo haec coniugum actio vocatur *debitum* quia coniuges ex contractu matrimoniali eam sibi mutuo debent. Agendum est: *a.* de liceitate actus coniugalis in se; *b.* de eius liceitate ratione circumstantiarum; *c.* de eius obligatione; *d.* de iis, quae coniugibus in matrimonio licita sunt; *e.* de impedimentis actus coniugalis.

QUAESTIO PRIMA

De liceitate actus coniugalis in se.

Articulus primus.

De ipsa liceitate.

65. Num licitus sit. Actus coniugalis, qui est obiectum contractus matrimonialis³⁾ vel copula secundum exposita (Nr. 6), ex parte viri consistit in penetratione vaginae muliebris per membrum virile erectum seu excitatum et completur effusione seminis cum delectatione carnali coniuncta; ex parte mulieris consistit in receptione seminis virilis pariter cum delectatione carnali coniuncta.

i) S. *Alphonsus*. 1. 6. De usu matrimonii n. 900—954. *Th. Sanchez*. De matrimonio sacramento I. 9. De debito coniugali. *Ballerini-Palmicri*, Opus theolog. mor.³ VI. n. 306—416. *Lehmkuhl* II. n. 1063—1099. *Aertnys-Darnen*, Theol. mor.¹¹ II., p. 584 ss. *Antonelli* II. n. 354—479. *Vermeersch-Creusen*, Theol. mor. IV. *Génicot-Salsmans*, Theol. mor. II. n. 543 ss. *Lindner*, Der usus matrimonii, München 1929. *Merkelbach*, Quaestiones de cast. et lux. q. 8. Enc. *Cast. con.* A. A. S. XXII, 539 ss.

ī) 1. Cor. 7. 3.

‘) Cfr. cn. 1081, § 2.

Hoc opus coniugii inter coniuges est actus per se licitus, honestus et praesupposito statu gratiae sanctificantis etiam meritorius. Actus coniugalis est enim medium necessarium et a Deo ordinatum ad propagandum genus humanum. Insuper secundum s. Scripturam Deus benedixit hominibus relate ad actum coniugalem eiusque certis sub conditionibus imposuit obligationem/1) »*Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro* 5); Atque sine blasphemia dici non potest, Deum benedicere vel praecipere, quod sit in se inhonestum, Tandem Christus contractum matrimonialem), quo coniuges mutuo sibi conferunt »ius in corpus, perpetuum et exciusivum, in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem evexit ad dignitatem sacramenti6). Atqui solummodo contractus, quo contrahentes inter se conveniunt de re licita et honesta revera obligationem parit et signum efficax gratiae esse potest. Ideo S. Paulus matrimonium, laudat et actum coniugalem coniugibus praecipit7). Idem docet magisterium ecclesiasticum ordinarium et extraordinarium: e. g. Symbolo Cone. Tolentani an.no 400 (Dz. 36), in Cone. Bracarense contra Prisoillianistas anno 561 (Dz. 241), in Cone. Lateran. II. anno 1139 (Dz. 367), Professione fidei Waldensibus praescripta die 18. decembris 1208 (Dz. 424), in Cone. Lateran. IV. anno 1215 (Dz. 430), libello *fam dudum* de erroribus Armenorum anno 1341 (Dz. 537), in Cone. Trid. sess. 24. (Dz. 969—971) Litt. Encycl. Leonis XIII. §*Arcanum* 10. 2. 1880, Pii XI *Casti cons* 31. 12. 1930 (AAS XXII. 539—592).

66. Num licitus sit infoecundus. Actus coniugalis est actus moralis in quantum pendet a libera coniugum voluntate; ergo in quaestione de eius liceitate non fit sermo de generatione passiva vel de actione naturae i. e. de foecunditate copulae (Nr. 6), sed considerandus est tantum actus in quantum a coniugibus ponitur (generatio activa, actio humana). Cum finis operis actus coniugalis, i. e. bonum in quod obtinendum a Deo, creatore naturae, ordinatus est primario sit procreatio prolis8), »Ecclesia catholica ... promulgat: quemlibet matrimonii usum, in quo exercendo actus *de industria hominum*, naturali sua vitae procreandae vi destituitur, Dei et naturae legem infringere, et eos, qui tale quid commiserint gravis noxae labe commaculari 9). Attamen »habentur tam in ipso matrimonio quam in coniugalis iuris usu etiam secundarii fines, ut sunt mutuus adiutorium mutuusque amor et concupiscentiae sedatio, quos intendere coniuges minime vetantur, dummodo salva semper sit intrinseca illius actus natura ideoque eius ad primarium finem debita ordinatio. 10)

a. Licite copulam habent *senes et steriles*, dummodo naturalis copulae capaces sunt. Hoc valet etiam si sterilitas ortum habet ab operatione iusta de causa peracta.

<) Gen. 1, 28.

5) 1 Cor. 7, 5; cfr. 1 Ti. 2, 15.

«) Cn. 1012, § 1; Eph. 5, 32; Hcbr. 13, 4.

7) 1 Cor. 7.

8) Cn. 1013, § 1.

°) Casti Conn. 1. c. 560.

10) Ibid. 561.

b. Quod si sterilitas *malitiose*, ex intentione impediendi finem primum *procurata* fuerit, copula perdurante hac mala intentione peccaminosa est. Ut fiat licita, vera poenitentia illa intentio revocari debet. Vera autem poenitentia non est, quae non reparat laesionem, ubi reparabilis est. Ubi ergo impedimentum tolli potest vel brevi evanescet, tolli debet vel exspectari; si laesio non iam est reparabilis, seria poenitentia peracta copula haberi potest. Facile tamen in his casibus peccatur mala intentione et approbatione praeteriti facti.

c. Licita est copula *tempore praegnationis*, etsi eo tempore conceptio fieri non possit, nisi ob aliam causam copula prohibeatur.

d. Licita est etiam si exclusive habetur illis *temporibus*, quibus foecundabilitas deesse dicitur, (n. 75).

Si coniuges laborant impotentia coeundi, distinguendum est:

a- Qui impotentes matrimonium attentarunt, nullum ius acquisiverunt, cum matrimonium sit nullum: proinde neque tentamina copulae eis licent, simulatque conscii sibi sunt nullitatis. β . Impotentia dubia, sicut non impedit matrimonium, ita nec conamina copulae, γ . Qui post matrimonium plene et irreparabiliter impotentes facti sunt, secundum notionem impotentiae supra enuntiatam neque copulae capaces sunt, proinde etiam tentamina eis non licebunt; delectatio procurata per meram externam applicationem membrorum genitalium nil esset nisi pollutio. δ . Si vero impotentia superveniens orta est ex vitio functionali (defectus erectionis ex debilitate viri vaginismus ex parte feminae), quamdiu spes est per repetita conamina tollendi defectum, haec conamina licita sunt, etsi semen praeter intentionem effundatur. Si defectus organicus est et per operationem tolli potest, (arctitudo vaginae), consulendum est, ut abstineant usque dum operatio facta sit.

67. Quomodo finis operis servandus. Ipsi institutioni matrimonii eiusque usui Deus indidit tamquam finem operis a) procreationem prolis, b) adiutorium mutuuum, ut nempe amor mutuus foveatur et conservetur, saepe etiam redintegretur, c) remedium concupiscentiae, homini lapso ut plurimum necessarium.

Ultimis annis plures auctores¹¹⁾ libris ceteroquin utilibus conati sunt matrimonii fines secundarios, imprimis mutuuum adiutorium et complementum coniugum plus aequo extollere. Ideo S. Cong. S. *Officii* die 20. 4. 1944 decretum tulit >de finibus matrimonii¹²⁾, in quo invenitur quaesitum: »An admitti possit quorundam recentiorum sententia, qui vel negant finem primum matrimonii esse prolis generationem et educationem vel docent, fines secundarios fini primario non esse essentialiter subordinatos sed esse aequo principales et independentes.« Et respondetur: $\hat{A}$ Negative

Fines ergo secundarii matrimonii eiusque usus sunt ex essentia necessario apti et destinati, ut primario (generationi prolis) inserviant¹³⁾. Mutuum adiutorium et amor coniuges disponunt »ut facilius, libentius, securius iuxta providentiam Christianae prudentiae (non secundum lubitum libidinis) suo iure utantur. 14) Remedium concupiscen-

u) Cfr. c. g. *H. Dorns*, Sinn und Zweck der Ehe, Breslau 1935; N. *Rocholl*, Ehe als gewichtiges Leben, Dülmen, Westfalen 1939; B. *Krcmpel*, Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung, Zürich 1941; Optime sententias modernas complectitur A. *Lanza*, De fine primario matrimonii, in *Apollinaris* (1941) 1—27 et 75-99.

12) A. A. S. XXXVI. (1944) 103.

13) Period. XXXIII. (1944) 218-228.

M) Period. 1. c. 225.

tiae vero a coniugibus obtinetur non eo quod concupiscentiae indulgent, sed quod unio sexualis nobilitatur et sanctificatur affectu matrimonialis amoris, quo animi prius et arctius junguntur quam corpora¹⁵⁾. Coniugibus ergo in actu coniugali fines secundarii semper in debita subordinatione sub primario fine intendendi sunt vel aliis verbis: numquam licet finem primum positive excludere.

NB. De fine operantis agitur n. 78.

68. Condiciones ad generationem requisitae. Ad generationem naturali copula obtinendam *ex parte actus duo requiruntur*:

1. *Ut vir membro genitali vas mulieris penetret ibique semen effundat.*

a. Dicunt quidem physiologi, foecundationem possibilem esse, etiamsi semen solum ad os vaginae effundatur. A fortiori foecundatio vere probabilis est, si vagina partialiter penetretur, ita ut semen in priore parte vaginae deponatur (copula dimidiata). Sed quoad liceitatem huiusmodi congressus dicendum est:

a- Nunquam licet coniugibus ad evitandam foecundationem vel ad eam difficiliorem faciendam talem modum adhibere, si perfectior modus possibilis est. Et prior quidem modus (effusio ad os) ex communi sententia grave peccatum est; posterior saltem leve. Nam prior modus ubi perfectior possibilis est, videtur esse declinatio a vera copula; posterior (copula dimidiata) saltem hanc inordinationem continet, quod conceptionem difficiliorem reddit et viam parat ad priorem; oui enim foecundationem evitare conatur, mox illum eliget, qui ad hoc securior est¹⁰⁾.

β. Ex causa vere urgenti in particulari casu copula dimidiata licita esse poterit. Effusionem ad os etiam plurimi auctores permittunt, si alius modus impossibilis est, quamvis sit qui contradicat¹⁷⁾; permittendus videtur, si saltem intentione rationem verae copulae habet tentatae, quantum fieri potest.

y. Numquam licet confessorio talem modum, quicumque sit, positive commendare vel simpliciter licitum declarare.

b. Actum coniugalem licite exercere possunt coniuges, qui ob senectutem vel ob aliam indispositionem semen plerumque extra vas effundunt, modo adsit probabilis spes semen intra vas effundendi: quamdiu enim spes probabilis generationis adest, coniuges ius habent ad copulam; quodsi semen reipsa profunditur, id fit per accidens¹⁸⁾.

c. *An liceat copulam rite inceptam abrumpere ante completam voluptatem?* In *omnibus* casibus vitandum est proximum pollutionis periculum, et adesse debet consensus partis, quae nondum complete satiata est; habet enim ius ad hoc. Dein varii casus distingui possunt.

a. Ante utriusque partis completam delectationem licitum esse potest iis coniugibus, qui sciunt, se non incurrere proximum pollutionis periculum, si iusta ratio adest et mutuus consensus. Ex communiter contingentibus raro aberit proximum periculum. Iusta ratio coonestans facilius aderit ex impedimento physico (molestia, dolore, interventu aliorum), quam ex intentione non habendi prolem. Difficilius permitti poterit, ab initio copulam incipere cum intentione eam abrumpendi, quia difficilius praevideri poterit an absit periculum pollutionis, et quia raro deerit intentio onanistica, vel quia causa facilius putabitur sufficiens (n. 94, 3).

15) Cfr. *Vermeersch*, Theol. mor. IV. Nr. 41.

16) S. *Offic.* 1. dec. 1922. Cf. Theol. pr. Qsch. Linz 1923, p. 506.

17) *Vermeersch*, De Cast. n. 240, 4.

18) 5. *Alphons.* n. 954.

β. Interruptio ex parte viri ante propriam seminationem, sed ubi mulier completam iam habet vel in eo est, ut eam impedire non possit, sub iisdem conditionibus licita erit; delectatio mulieris ex intentione actus completi iam habita vacat a culpa, vel ex impedimento superveniente per accidens est.

*Capellmann*¹⁹⁾, quem recte sequitur *Berardi*²⁰⁾, opinatur e. g. sensum magni doloris, quo afficitur alterutra pars, sufficere, ut vir se retrahat.

γ. Interruptio ex parte mulieris, si haec iam satiata est, ante seminationem viri, facillime intentionem onanisticam prodit, nisi adsit et consensus viri, et exclusum sit periculum pollutionis eiusdem, et gravis revera causa urgeat.

δ. Denique, si vir se retrahit post seminationem propriam, uxore vero nondum satiata, nil mali operatur; plerumque neque ultra protrahere copulam poterit, quia relaxatio sequitur.

Nota 1. Sermo est de copula *maritali*; copulam enim fornicariam vel adulterinam ante seminationem abrumpere non potest esse prohibitum, dummodo fiat ex sincera poenitentia.

2. De „amplexu reserato" (Carezza) vide post n. 104.

69. 2. *Ut mulier semen receptum retineat.*

Ratio est: Qui ius ad copulam tradidit, non potest data opera impedire finem eius intrinsecum. (Hoc valet etiam de muliere, quae se voluntarie tradit fornicationi; secus praeter peccatum fornicationis peccat contra naturam'.)

a. Ergo omnis actio, qua mulier semen receptum expellere conatur ad impediendam generationem, in se mala et grave peccatum est, nec ullis incommodis excusari potest²¹⁾. Talia incommoda possunt excusare a reddendo debito, sed actum in se malum non reddunt licitum.

Lotiones vaginales, quae mox post copulam fiunt, praesertim si adhibentur substantiae ad necandum semen, hunc effectum habent, ideoque sub gravi prohibentur. Si sanitatis vel munditiei causa utiles videantur, ad aliud tempus differantur (aliquot horas post coitum). Si medium iam non est aptum, peccari potest per malam intentionem; quod valet etiam de aliis mediis ineptis (statim surgere, ambulare, mingere etc.).

b. Omnis actio, qua mulier ascensum seminis in uterum impedire conatur, eadem malitia intrinseca laborat, nec ullo modo permitti potest. Huc refertur usus pessarii *occludentis* os uteri, vel spongiae etc. cum substantiis semen necantibus.

Ne confundatur hoc pessarium cum alio (magis annulo) quod non occludit uterum, sed praeservat a prolapsu.

c. Si vero organa mulieris propter naturalem vel morbosam indispositionem semen retinere non possunt, copula non est illicita.

70. De licitis in actu coniugali. In usu matrimonii coniugibus liciti sunt *actus venerei imperfecti* sive mutui sive solitarii, qui ad actum coniugalem perficiendum vel necessarii vel utiles sunt: cui enim permittitur finis, ei permittuntur etiam media, et cui permittitur actus consummatus, ei permittuntur etiam actus, qui ab ipsa natura ut dispositio et praeparatio ad illum destinati sunt.

a. Hinc quando adest intentio perficiendi copulam, coniugibus liciti

ie) *Medicina pastor.*^{*8} p. 300 ss. 20) *Praxis confessor.*³ l. n. 993. ") *Enc. Cast con.* 559.

sunt aspectus, tactus etc., qui ad copulam excitant, sive ante copulam sive in ipsa copula peraguntur. Cavere autem debent coniuges, ne diutius in eiusmodi actibus immorando pollutio sequatur; si tamen praeter intentionem quandoque sequeretur, culpa vacaret.

b. Non solum pro foecundatione, sed etiam pro valetudine optimum est, si in utroque coniuge completa delectatio *simul* habetur; sed absolute necessarium non est ad ipsam foecundationem obtinendam ut mulier quidquam delectationis sentiat.

a. Inde nil contra naturam fit, si vir emisso semine se retrahit, quamvis mulier non habuerit delectationem vel non completam.

b. Similiter per se peccatum non est, si mulier aliquid facit, ne excitetur (v. g. si animum ad alia divertit vel sensibilem dolorem sibi infert) dummodo semen recipiat; non enim impedit foecundationem. Si tale quid facit ex rationabili causa (v. g. ex cordis debilitate), nullo modo peccat; si faceret ex intentione prohibendi foecundationem, hac intentione peccatum internum committeret.

c. Si copula ex parte viri iam consummata hic se retrahit, antequam mulier actum complevit, potest ipsa tactibus vel alio modo actum complere et plenam voluptatem sibi procurare.

α . Rationes plures afferri possunt: Ex institutione matrimonii uxor ius habet ad totum et completum actum; si omnia praestitit, quae ad hominis generationem requiruntur, et onera subire debet, etiam ius habet ad delectationem ideo a Deo additam. Actum, quem rite posuit, potest etiam ad finem deducere. Insuper magna incommoda subire deberet, immo nervis et organis genitalibus nocere posset, si excitatio saepius non rite relaxaretur; praeterea illa immutatio organorum in summa delectatione aliquid conferre videtur ad generationem²²). Non solum post actum, sed etiam ante eum coniux qui secus non satiaretur, se excitare potest, ut moraliter simul cum alia parte habeat completam voluptatem.

β . Censuit *Capellmann* mulieri hoc complementum etiam tum licere, cum actus coniugalis ex culpa viri, qui ante seminationem se retrahit, non completur²³), eique assentit *Berardi*, quia actus legitime inceptus ad debitum finem perducipotest²⁴). Verum plane assentiendum est *Lehmkuhl*, qui (II. 1095) hoc illicitum pronuntiat: cum enim seminatio ex parte viri non contigerit, delectatio ex parte mulieris procurata rationem merae pollutionis habet, cum neque ad actum coniugalem complendum neque ad conceptionem iuvandam ullo modo conferre possit. Saepe tamen secundum regulas in bona fide relinqui poterit.

d. At non licet viro tactibus ad seminationem se excitare, si mulier habita iam delectatione se retrahat non exspectans viri seminationem; haec enim emissio non esset actus generationis complementum, quia vir non omnia praestitit ad completum actum ordinatum; sed esset novus actus solitariae pollutionis.

Articulus secundus.

De sodomia et onanismo.

Contra finem primum et essentialem matrimonii coniuges dupliciter peccare possunt: *a.* sodomia imperfecta; *b.* onanismo. ”

²²) *Capellmann-Bergmann* 18 p. 305.

²³) Cf. *Capellmann*, *Medicina pastor.*® p. 143; sed in ed. 18, p. 304 ad moralistas quaestionem devolvit.

²⁴) Cf. *Praxis confess* 1. η. 993.

71. De sodomia. *Sodomia imperfecta* committitur, quando vir vas praeposterum (anum) mulieris penetrat, sive in illo seminat sive extra illud.

1. Sodomia inter coniuges commissa grave peccatum est, tum quia adversatur fini naturali actus coniugalis, tum quia adversatur fidei coniugali, quae postulat, ne coniuges aliter utantur corpore nisi modo ad generationem apto, nec fidem hanc coniuges sibi remittere possunt

2. Positiva cooperatio ad sodomiam nunquam licita est²⁵⁾; ex gravissima tamen causa uxor concubitus viri sodomiticum licite pati potest sub hac duplici condicione: *a.* quod hunc coitum impedire conatur et tum solum permittit, quando absque periculo gravissimi mali eum impedire non potest; *b.* quod delectationi venereae tunc suborienti non consentit.

Nota. In hac re omnino insistendum est principio: praeter ea, quae sunt contra finem naturae, non occurrunt actiones inter coniuges, quantumvis inordinatae et foedae sint, quae certo gravis peccati incusari possint. Quocirca excluso affectu sodomitico duplex haec actio non est dicenda graviter culpabilis: *a.* *inchoare* copulam in vase praepostero cum animo consummandi eam in vase naturali; *b.* *tangere* genitalibus vas praeposterum uxoris, modo praecaveatur effusio seminis.

72. De onanismo. *Onanismus* dicitur copula ita peracta, ut ex semine effuso generatio sequi non possit

Inter varia media, quae ad hunc finem inventa sunt, duplex classis distingui debet, ratione inordinationis actus et cooperationis alterius partis: *a.* Actus copulae naturali modo inchoatur, sed inordinatio inter vel post actum accedit; ita si vir ante effusionem se retrahit et semen effundit; vel si mulier post actum rite factum lotionibus semen expellit vel destruit. Patet in his modis fieri posse, ut culpa sit solum ex parte unius, *b.* Copula iam ab initio inordinationem secum fert; ut si vir membrum involucro (Kondom) tectum habet; vel ex analogia si mulier os uteri occlusum (pessario vel spongia) habet, quo semini viam obstruit illudque postea eiicit; vel si media chimica introducit, quibus semen sterilizetur. His mediis adhibitis iam ab initio actus contra naturam inchoatur et altera pars cooperationem ad malum semper committit.

Quamvis hi modi non absolute efficaces, nec aequaliter efficaces sint, (ex copula interrupta non raro minima pars seminis in uterum venit, condom lacerari potest, pessarium non accurate occludere potest), tamen peccatum iam habetur, si cum intentione prava medium ponitur. Omnia autem media testibus medicis sanitati nocent, praesertim genitalibus mulieris et nervis utriusque partis.

a. Doctores medici nomine onanismi etiam peccatum mollitiei seu pollutionem solitariam designant; theologi autem peccatum pollutionis a peccato onanismi distinguunt et nomine onanismi solum seminis effusionem extra vas femineum significant, quae cum copula coniuncta est. Quandoque onanismus etiam *malthusianismus* vocatur a *Malthus* anglo, qui media quaesivit impediendi nimiam hominum multiplicationem; ipse vero continentiam postulavit, non abusum.

25) S. *Poenitent.* 3. apr. 1916,

b. Peccatum onanismi nomen accepit ab *Onan*, qui teste s scriptura »introicns ad uxorem fratris sui semen fundebat in terram, ne liberi fratris nomine nascerentur<M). Idem peccatum iam ante Onan frater eius Her patrauerat.

c. Prior modus onanismum committendi olim fere unicus erat, quare ab antiquioribus auctoribus onanismus definiri solet: copulae inceptae abruptio, ita ut semen extra vas effundatur et sic generatio impediatur; recenti vero aetate inventa sunt quaedam media praeservativa seu praeventiva, quibus efficiatur, ut semen in vas mulieris non perveniat, aut, si pervenerit, ibi encctetur²⁷⁾.

d. Rationes, ob quas hodie coniuges frequenter modo onanistico congregiuntur, potissimum hae sunt: «. ob insufficientem sustentationem vel habitationem; β. ne patrimonio inter plures diviso status familiae detrimentum patiatur; γ. ad satiationem libidinem et simul ad effugienda incommoda gestationis, partus et educationis.

73. Eius malitia. Onanismus *mutuo coniugum consensu* commissus utrimque grave peccatum est, tum quia adversatur fini primario matrimonii, tum quia adversatur fidei coniugali, tum denique quia adversatur non solum valetudini coniugum sed praesertim bono societatis humanae; ideo in s. scriptura *res detestabilis* dicitur²⁸⁾ et s. sedes illum *iure naturali prohibitum*-9) et *intrinsecus malum*³⁰⁾ declarat.

Ab onanismo distinguenda est copulae interruptio, quae ex fortuita necessitate accidit e. g. ad evitandum scandalum, quod persona ex improvise superveniens pateretur. Quodsi copula interrupta semen effunderetur, effusio culpa vacaret: cum enim copula ex alio fine interrumpatur, effusio praeter intentionem accidit, ideoque acquiranda est pollutioni involuntariae.

Interdum accidit, ut viri ex vero aut vano timore, ne uxor grave damnum, immo mortem passura sit, si iterum concipiat, inchoatam copulam ante seminis effusionem abrumpant et pollutionem omni vi cohibeant. Quamvis hortandi sint, ut propter periculum pollutionis ab huiusmodi re absterneant, si tamen asseverent raro tantum sequi pollutionem, id eis prohiberi nequit. (Cf. n. 68, c.)

Nota. a. Quo magis haec lugenda et detestanda praxis, qualis est *prohibitio prolis*, etiam in Germania non solum in divitum sed etiam in opificum et pauperum familiis invalescit, eo magis apparet necessitas tum in examine sponsorum tum in confessionali aperte declarandi prohibitionem prolis in nullo unquam casu licitam evadere, et abstinentiam unicum esse medium licitum praecavendae prolis. Neque dicatur, continentiam praesertim iunioribus coniugibus moraliter impossibilem esse ob proximum periculum peccandi. Coniuges enim christiani, qui non ex motivis egoisticis, sed solum ex causis vere iustis vel ad tempus vel in perpetuum ab usu matrimonii abstinere debent, in oratione aliisque pietatis exercitiis media habent impetrandi a Deo donum continentiae, qui neminem patietur tentari supra id, quod potest³¹⁾.

b. In plerisque casibus culpa frustratae generationis in viro est, rarius in muliere, praeterquam quod mulieres erga viros matrimonio abutentes indulgentiores sunt et suis quaerimoniis de timore morbi et ipsius mortis, de incommodis gestationis et educationis sua morositate in praestando debito viro ansam praebent abutendi matrimonio. Quocirca mulieres pro diversitate adiunctorum diversimode tractari debent. Aliae de obligatione parendi docendae; innocentes solandae et docendae sunt, quomodo se gerere debeant erga viros onanistas, ne etiam ipsae

M) Gen. 38, 9.

Cf. *Sevcd Ribbing*, Die sexuelle Hygiene. (Leipzig. 1898) S. 102 f. G. *Adolf*, Die Gefahren der kiinstlichen Sterilitat. (Leipzig. 1899). *Antonelli* 1. η. 458ss. *Nardi*, De Sanctitate matrimonii vindicata contra onanismum³ (Romae. 1907). *Niedermeyer* 1. pg. 272—331.

Ⓜ) Gen. 38. 9, 10.

28) S. *Officium* 21. maii 1851.

30) S. *Officium* 19. apr. 1853. Enc. *Cast. con.* 1. c. 559 ss.

31) 1. Cor. 10, 13. Enc. *Cast. con.* 1. c. 561 s.

peccatum committant; pusillanimes erigendae et monendae sunt, ut in Deo confidant nec medicis pericula graviditatis et puerperii exaggerantibus facilius credant. ipsas multa peccata mariti impedire atque hoc modo ad ipsius aeternam salutem conferre posse. Mulieres vero, quae de gestationis, partus, nutritionis et educationis incommodis ac difficultatibus conqueruntur, memores sint has esse sequelas peccati originalis: *Multiplicabo aerumnas tuas et conceptus tuos: in dolore paries filios*³²⁾ et proinde in spiritu humilitatis et poenitentiae ferendas.

74. De cooperatione uxoris (vel viri) ad copulam onanisticam.

1. Cooperationem formalem, qua nimirum uxor in onanismum consentit, graviter illicitam esse patet. Et uxor quidem etiam tum graviter peccat, quando suis quaerimoniis de partus doloribus, de numerosa prole etc. cum praevisione peccati committendi marito ad congressum onanisticum ansam praebet. Has quaerimonias revocare debet.

2. Cooperatio materialis *ad primum modum onanismi* ex causa mediocriter gravi licita est³³⁾ Non est necesse, ut haec causa plane gravis sit, quia uxor (vel vir) non cooperatur rei iam initio malae; requiritur autem, ut alteram partem ad actum rite perficiendum prudenter moneat: nam ex caritate peccatum alterius impedire tenetur. Cautè vero et *prudenter* monere debet, ne, si forte in bona fide esset, postea formaliter peccet. Attamen non tenetur singulis vicibus monere, si nullus fructus speratur; et si absque gravi incommodo e. g. absque timore indignationis, dissidii, adulterii etc. monere non possit, monitionem omittere potest.

a. Cooperationem positivam (materiale) uxoris ad congressum onanisticum mariti non esse intrinsecus malam ideoque non esse in se illicitam, hodie ab omnibus admittitur: immedate enim cooperatur copulae licitae et mediate tantum illicitae effusioni seminis. Neque ex eo haec cooperatio arguitur illicita, quod cooperatio ad congressum sodomiticum illicita est. Sane congressus onanisticus cum congressu sodomitico comparari nequit: congressus enim onanisticus initio ex utraque parte licitus ex parte viri incipit fieri malus, quando vir se retrahit, dum mulier mere passive se habet. Econtra congressus sodomiticus quovis instanti ex utraque parte intrinsecus malus ideoque ex neutra parte unquam licitus est.

b. Si mulieres se accusant, quod de praxi onanistica mariti gavisae sint, non statim de peccato mortali arguendae sunt: saepe enim non de peccato, sed de re prorsus licita gaudent, scilicet vel de voluptate copulae vel de effectibus peccati ut de praeservatione a molestiis graviditatis et puerperii.

c. Voluptati inter copulam exorienti uxor consensum praebere potest, quia ipsa debitum reddendo viro onanisticam rem licitam facit; post copulam autem non potest complere (n. 70, c. β). Quandoque experientia teste etiam ex congressu onanistico (prioris modi) proles concipitur. Iam si probabile esset, ex hac determinata copula onanistica conceptionem sequi, vel saltem si uxor probabile ludicaret, se semen excepisse, ius haberet se excitandi ad completam voluptatem.

d. Causa sufficiens, quae uxori cooperationem ad onanismum viri licitam reddit, haec esset: α - timor incommodi ut iurgiorum, rixarum etc., β . timor, ne maritus adulteria committat; γ . si alias diu cum proprio incommodo ab usu matrimonii abstinere deberet; δ . si ab exercitiis pietatis et ab usu sacramentorum impediretur; ϵ . si turbata pace domestica cohabitatio redderetur molesta.

e. *Uxor viro onanistae (in hoc casu) copulam reddere potest, cum enim vir*

32) Gen. 3. 16.

33) Id confirmatur compluribus responsis s. *Offic.* 19 apr. 1853: s. *Poenit.* 3 iun. 1916. et Enc. *Cast. con.* 1. c. 561.

petat rem, quae sine peccato praestari potest, uxor ad praecavenda dissidia domestica et ad virum a gravioribus delictis retrahendum ex caritate eam praestare potest, etsi sciat, virum ea esse abusurum. Immo S. *Alphonsus*³¹⁾ cum aliis dicit eam quandoque etiam *debere reddere ex eadem ratione*. *Vermeersch*³³⁾ ratione correptionis fraternae, si efficax speretur, putat mulierem negare posse et debere debitum, ut hac ratione virum emendet. Raro talem efficaciam sperari posse ipse concedit addendo, quod plerumque petitio mulieris, ut vir bene agat, et tristitia, si non bene agit, magis efficax erit.

/. Ex causa mediocriter gravi *uxor (in hoc casu) debitum a viro onanista licite petit*. Cum enim actus, quem petit, in se non sit malus et vir eum, si velit, sine peccato praestare possit, petitioni nihil obstat, nisi praeceptum, quo ex caritate peccatum mariti impedire tenetur. Quoniam vero caritas non obligat cum gravi incommodo, ipsa licite petit, quoties sibi grave est carere actu coniugali.

3. Cooperatio materialis ad *secundum modum onanismi* solum ex metu gravissimi mali permitti potest et consensus in delectationem excludi debet; nam in hoc uxor (vel vir) ad rem ab initio prorsus illicitam proxime cooperatur. Dum ergo uxor in priore casu, in quo copula rite inchoatur, debitum reddere et ad copulae abruptioem, simpliciter massive se habere potest, in posteriore casu non licet ei passive se habere, sed actum in se peccaminosum pro viribus positive resistendo impedire tenetur fere sicut vi oppressa³⁰⁾; et solum ex gravissima causa permittere potest, quod impedire nequit. Vir autem, qui scit uxorem pessario uti, remotionem postulare debet, nec potest inducere ad congressum uxorem oclusam pessario. In viro passivus modus se gerendi haberi non potest.

75. Media cavendi onanismi. 1. Imprimis coniuges hortandi sunt, ut aut actum rite perficiant, aut abstinentiam servant. Hoc ultimum praesertim in casu, ubi nova graviditas uxori ex iudicio medici non exaggerato verum periculum vitae allatura est.

Motiva, quibus coniuges ab onanismi crimine deterreri possunt: *a.* Non est status vitae, qui solas amoenitates habeat, sed quandoque ob altiores rationes magna et heroica sacrificia requiruntur (v. g. status medici, parochi, militis); qui libere talem statum elegit, etiam paratus esse debet ad onera. Nec impossibile est, cum gratia Dei abstinentiam servare, *b.* Honorem et dignitatem mutuam minuunt, cum coniuges ita agentes sibi sint sola media voluptatis. Inde etiam divortia inter tales numero crescunt; *c.* onanismus causa est adulteriorum: cum enim coniuges, praesertim mulieres, eiusmodi imperfectis actibus non satientur, illicitas voluptates quaerunt; *d.* coniugalem pacem atque concordiam destruit; *e.* gaudia patris et matris e familiis exulare facit, in quorum locum succedunt remorsus conscientiae et timores, ne Deus tam horribile crimen castiget, et unicam prolem e vivis eripiat; /. onanismus causa est, ob quam familia, in qua una tantum vel altera proles procreatur, mox intereat; *g.* tandem corporis dolores et multiplex sanitatis detrimentum (praesertim in mulieribus) affert³⁷⁾.

2. Illis coniugibus, quibus plena abstinentia durior est, qui tamen rationabilem causam habent, evitandi novam conceptionem, prudenter

³¹⁾ 1. 6. n. 947. ³²⁾ 1. c. n. 266. ³³⁾ S. *Poenitent.* 3. jun. 1916. *Haring*, Das Gesetz Christi, 1095 citat *Damen*, Theol. mor. II. n. 896, quaeritur 3, addens opus esse magna prudentia pastoralis *quando et quomodo* hoc principium poenitentibus inculcandum sit. ³⁴⁾ *Eschbach*, p. 569 ss. *Stôhr*, Handbuch der Pastoralmedizin (Freiburg, 1900). S. 497 ff.

suaderi potest, ut ex consilio medici saltem partialem abstinenciam servant.

a. Abstinentia partialis intelligitur abstinentia per illos dies inter cydum menstruum feminae, quibus conceptio possibilis vel valde probabilis dicitur; sunt dies ab ovulatione tot, quot ovulum praesumitur foecundabile (circiter a die 16» usque ad 10^{tbl} ante sequentem menstruationem) additis initio aliquibus diebus, per quos semen prolificum manere potest; ergo abstinentia circiter a die 20—10 ante sequentem menstruationem.

b. Medicus consulendus est: nam spatium illud variat secundum varias circumstantias in constitutione mulieris, ita ut medicus per exactas observationes conicere debeat diem sequentis menstruationis et exinde diem ovulationis; hoc autem confessarius facere non potest nec eum decet.

c. Talis abstinentia licita est³⁸⁾: quod patet tum ex natura rei, cum actus sit in se ordinatus, sicut in senibus et sterilibus, et ipsa etiam partialis abstinentia potest esse actus virtutis; tum ex declaratione ecclesiae³⁹⁾; sunt enim praeter primum etiam alii fines, qui honeste intendi possunt. Hortandi sunt utique fideles, ne hac methodo utantur ex motivis peccaminosis (avaritia, pigritia etc.) vel ad solum voluptatem, sed ex fine secundario.

Ut coniuges pro tota vita coniugali hac methodo uti possint, ratio sufficiens non invenietur. Immo, si de ea conventio fieret, qua ius in corpus restringeretur ad tempora ageneseos, etiam matrimonium invalide contraheretur.

76. Modus tractandi poenitentes. Concorditer cum prioribus responsis S. Sedis⁴⁰⁾ monet SS. Pontifex confessarios, »ne circa gravissimam hanc Dei legem fideles . . . errare sinant, neve in iis ullo modo conniveant«; et qui fideles aut in hos errores induxerint, aut saltem, sive approbando, sive dolose tacendo in iis confirmaverint, graviter suo muneri deesse dicit⁴¹⁾.

Inde a. si confessarius certo sciat, poenitentem esse onanistam, non potest ei absolutionem impertire, nisi ex sufficientibus signis cognoscat eum dolere et propositum habere, non iam onanistice agendi.

b. Si dubitat, vel suspicionem habet, poenitentem hoc peccatum tacere, tenetur prudenter interrogare. Prudenter, i. e. decentiam servando; interroget ergo, an aliquid commiserit circa matrimonii sanctitatem vel finem, generationem evitarit etc.

c. Tacere solum poterit, si nullum dubium, nullam suspicionem habet, poenitentem in hac re peccasse.

d. Quoad *absolutionem* dandam vel negandam haec regula servari poterit: qui ex proposito onanismum exercent, immo contra confessarii monitiones defendere eum conantur, ex defectu dispositionis absolvi non poterunt; qui vero voluntatem habent observandi legem et aut abstinendo aut recte congreduendo hanc voluntatem ostendunt, si quandoque ex timore vel passione delinquant, animandi sunt ad confirmandam bonam voluntatem et ita dispositi absolvi poterunt.

77. De foecundatione artificiali, quam vocant, est disputatio inter medicos, iuristas, theologos⁴²⁾. Foecundatio naturalis fit per copulam

38) *Capellmann-Niedermeyer*, Fakultative Sterilität. (Limburg. 1931); *Smuldcrs*, Periodische Enthaltung in der Ehe (Regensburg. Manz. 1931); *Hürth*, Der Wille zum Kind. Zur Frage nach der sittlich zulässigen Ausnützung der tempora ageneseos. *Chrysológus* 72 (1932), 816—827; 880—900. *Niedermeyer II*. pg. J—93. *pins XII*. de apostolatu obstetricum cath. (29 oct. 1951) cf. *Per XL* (1951) 340—395 (praesertim 366—376) cum Annotationibus *Hürth* *ibid.* 417—421 30) S. *Poenil*, 16. inn. 1860; *Enc. Cast. con.* 1. c. 561.

•ω) S. *O/IIC*. 21. maii 1851; S. *Poenil* 14. dec. 1876; 10. mart. 1886.

11) *Enc. Cast. con.* 1. c. 560. 42) L'insémination artificielle, *Cahiers Laennec*, 6 (1946) η. 2. *Niedermeyer II*. pg. 181—232.

matrimoniale, quo maritus membro genitali vaginam uxoris penetrat ibique semen effundit; unico ergo actu coniugali et obtinetur semen et transfertur in vas muliebre. Foecundatio artificialis vero mediis hominum ingenio excogitatis actum coniugalem quasi dissolvit separans actum, quo semen virile obtinetur ab actu transmissionis seminis. Obtinetur semen aut solitaria pollutione viri aut copula onanistica i. e. membro palliolo quodam (Kondom) obiecto, in quo semen colligitur, aut per punctionem epididymi vel per frictionem analem (Massage) uti dicunt, sine excitatione venerea⁴³⁾. 4. Transmissio seminis fit per medicum ut plurimum ope syphunculi vitrei antea calefacti.

Saeculo elapso ad finem vertente Spallanzani, sacerdos in naturalibus scientiis celeberrimus et Universitate Papiensi Professor theoriam suam de artificiali foecundatione bono cum successu brutis animalibus applicavit. Postea medici etiam generationem hominis artificiali modo causare conabantur. Gasparri testatur⁴⁴⁾, homines artificiali foecundatione revera ortos esse; imprimis vero bello 1939—1945 in dies saepius artificialis foecundatio adhibebatur, quin possit hominum approbationem communem invenire.

Num liceat foecundatio artificialis.⁴⁵⁾

1. Patet, primum et secundum modum obtinendi semen in se esse malum; attamen etiam tertius modus, quo semen vitata delectatione venerea ex testiculis extrahitur est reprobandus. Actio nempe non est mala propter delectationem, sed viceversa delectatio vetatur propter malitiam actionis. Recte notat *Merkelbach*^{TM)}: »Actus... quo expellitur aut e testiculis extrahitur (semen), quantum est de se, ex natura sua et ex modo quo fit, ita semen emittit, ut generatio naturaliter impediatur. Organa et functiones sexuales hominis ex interna structura sua (anatomica, physiologica, psychologica) essentialiter uniuntur in unicum finem operis, qui est naturalis procreatio prolis. Appetitus naturalis, qui impellit hominem ad generandum, esset frustra et mirabilis teleologia toti activitati sexuali hominis a Deo creatore indita interno fine careret, si homini liceret uti foecundatione artificiali. Sicut ergo peccatum est, fines secundarios coniugalis actus ex essentiali sua dependentia a fine primario solvere et neglecta procreatione prolis extollere (n. 67), ita etiam vetitum est homini finem primum exclusive intendere aliis finibus actui coniugali internis despectis.

2. Contractus matrimonialis, qui solus dat ius utendi facultatibus generativis quoad obiectum non dependet ab arbitrio coniugum, sed a creatore naturae omnino determinatur⁴⁷⁾. Obiectum matrimonii sunt autem »actus per se apti ad prolis generationem« i. e. copula coniugalis complete spectata⁴⁸⁾.

43) *Vermeersch*, Theol. mor. IV. n. 64

44) De matrim. 2 (1932) n. 1094.

45) Cfr. *Fr. Hürth*, Le fécondation artificielle, in *Nouv. Rev. Théol.* 68. (1946) 402—426. Allocutio *Pii XII.* ad medicos cath. (29 sept. 1949) cf. *Per. XXXVIII* (1949) 279—282 cum annotationibus Hürth 283—295.

46) *Summa Theol. mor.* 2 111. n. 938.

47) *Casti Conn.* 1. c. 541 ... »Libertati vero hominis matrimonii natura penitus subducitur, ita, ut, si quis semel matrimonium contraxerit, divinis eius legibus et essentialibus proprietatibus subiiciatur«. 48) Cfr. can. 1081 § 2.

3. Usus matrimonii non ab individuo dependet sed ab utroque coniuge simul iuncto;4”) coniuges maritali copula fiunt una caro. Artificialis foecundatio essentialiter deficit ab hac unitate agendi.,

4. Incapacitas naturali modo coeundi ^matrimonium ipso naturae iure dirimit 60). Matrimonium foecundatione artificiali non consummari, est sententia communissima inter Canonistas. »Ipsemet *Sanchez* 1. 7. disp. 49, n. 37 putat, matrimonium esse irritum et proinde, non consummari licet arte aliqua, absque viri penetratione sit receptum semen intra vas aut matricis attractionem 61). Ideo deer. S. *Officii* die 25. 2. 1897 ad quaesitum: x>An adhibere possit artificialis mulieris foecundatio respondit: »non licere Videtur ergo foecundatio artificialis grave peccatum esse, si non contra castitatem, certe contra iustitiam, quia bonis matrimonii (in quae coniugibus non competit illimitatum ius disponendi) contra contractum abutitur.

Distinguendum est ab illicita artificiali foecundatione adiutorium artificiale actus coniugalis naturali modo exerciti. E. g. omni culpa vacat, aptare anulum in vase femineo, ut membrum virile facilius ingredi possit52), vel semen in vagina partialiter saltem penetrata depositum nec e vagina extractum ope syphunculi profundius inicere.

QUAESTIO SECUNDA

De liceitate actus coniugalis ratione circumstantiarum.

Circumstantiae, quae efficere possunt, ut actus coniugalis evadat illicitus et moraliter malus, sunt eius *finis, modus seu situs, tempus et locus.*

§ 1. De fine operantis.

78. 1. Actus coniugalis *ob quemcunque finem honestum* licite exerceri potest. Si de aliquo fine proprio agitur, ratio est, quia actio naturae conveniens licite exercetur ob illos fines, propter quos auctor naturae illam instituit; si vero de fine improprio agitur, ratio est, quia actio non mala licite adhiberi potest ad finem honestum, ad quem obtinendum utilis est.

a. Sunt, qui cum S. *Thoma* dicant actum conjugalem ad vitandam propriam (non coniugis) incontinentiam peractum esse peccatum veniale53). Verum a. finis iste non solum in se honestus et laudabilis est, sed etiam ad essentielles matrimonii fines pertinet; atqui actum in se indifferentem ob finem honestum

»«) 1. Cor. 7. 3—4.

Γ,ū) can. 1068 § 1.

61) *Gasparri*, l. c. 1095.

82) *Gasparri*, l. c. 1095.

M) *Supplcm.* q. 49. a. 5.

exercere nequit esse peccatum, β . S. Paulus docet hunc finem a Deo in matrimonio instituendo fuisse intentum (1. Cor. 7, 2. 5.), et cum Apostolus actus conjugalis hunc solum finem assignet, manifesto supponit opus coniugii in hunc solum finem peractum esse licitum. ν . Ecclesia benedicit nuptiis senum, quos novit inire matrimonium ad propriam incontinentiam vitandam, quod quidem ecclesia facere non posset, si usus matrimonii propter illum finem peractus esset illicitus⁵¹⁾).

b. Actum conjugalem exercere cum affectu ad aliam personam, quam quis sibi repraesentat, ut ex ea delectationem veneream capiat, est mentale adulterium ideoque grave peccatum. In actu conjugali aliam personam sibi repraesentare, ut ex eius pulchritudine delectationem capiat et ad actum conjugalem excitetur, non quidem peccatum sed valde periculosum est. Si tandem coniuges pulchras imagines sibi ob oculos ponant easque aspiciant, sive ut se excitent, sive ut prolem formosiorum concipiant, non committunt peccatum, modo imagines non sint sacrae.

2. Actum conjugalem *ob solam voluptatem* exercere est peccatum veniale: nam inordinatio est, etsi non gravis, velle sistere in aliqua re tamquam fine, quam auctor naturae voluit tamquam medium ad finem⁸⁸⁾).

Actus conjugalis *ob solam voluptatem* exerceri dicitur, si alius finis honestus positive excluditur, vel actus peccaminoso modo ponitur, ita ut in ultimum finem referri non possit. Non autem prohibitum est, delectatione *moveri* ad actum, quia delectatio a creatore ideo addita est actibus, ut hominem alliciat ad hos ponendos. Quamvis ergo aliquis moveatur ad actum per delectationem, si ponit eum ordinatum et moderatum, ipse actus tanquam licitus vel saltem non prohibitus apprehenditur et eo ipso homo licite hanc honestatem approbat et intendit; ergo actui nihil deesse intelligitur, quominus naturae rationali sit conveniens ideoque ordinabilis et objective ordinatus in Deum, finem ultimum⁵⁰⁾).

3. Non est necesse, ut coniuges in usu matrimonii generationem proles velint, immo ex iusta causa optare possunt, ne ea generetur et ex hoc desiderio usum matrimonii restringere ad illud tempus, quo minor est spes futurae conceptionis. Requiritur tamen, ne intentio proles positive excludatur, i. e. ne quidquam fiat, quo actus in se ita deformetur, ut fini suo naturali iam non sit aptus.

§ 2. De situ et loco.

79. De situ. Situs *naturalis* et ordinarius actus conjugalis hic est. ut fiat iacendo, ita ut mulier succumbat et vir incumbat: iste enim situs aptissimus est ad seminis in vas mulieris infusionem. Situs *innaturalis* quivis est, qui a naturali recedit, ut si copula fiat sedendo vel stando vel ita, ut vir succumbat et mulier incumbat. Per situm innaturalem generatio redditur quidem difficilior, attamen non impossibilis, quia semen non per descensum, sed per motum interiorum partium vaginae et motum spermatozoarum ad ovaria pertingit⁷⁹⁾).

6<) Cf. Catechismus rom. 2. c. 8. q. 14. S. Alphonsus n. 882. Lindner, Der usus matrimonii (München. 1929).

6S) Damnata est haec propositio (9) ab Innocentio XI.: *Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus culpa caret ac defectu venialit* (Dz. 1159).

M) *De principiis* n. 88 ss.

δ-) S. Alphonsus n. 917. Capellmann, Medicina past. 18 p. 312.

Ex intentione difficiliorem reddendi conceptionem eligere modum coëundi, quo ea reapse difficilior reddatur, veniale peccatum est, si fiat sine iusta causa: cum enim generatio prolis sit primarius matrimonii finis, sine iusta causa sic agere contra rationem est, non tamen graviter, quia conceptio non impeditur.

1. Situs innaturalis, quicumque is sit, non excedit peccatum veniale, modo exclusum sit grave periculum semen extra vas effundendi: quivis enim situs, quo copula haberi potest, ad generationem aptus est.

Ergo nunquam interrogandi sunt coniuges de situ, quem in actu coniugali peragendo adhibent, cum res non sit ad confessionem necessaria; et si ipsi poenitentes consilii causa de hac re interrogant, confessanus in genere tantum respondeat, ut actum debite et, quantum fieri potest, naturali modo perficiant, quodsi poenitentes de situ innaturali se accusant, interroget num ex illa copula sequi potuerit generatio, quia confessario sufficit scire, num prorsus impedita fuerit generatio.

2. Si mutatio situs naturalis ex iusta causa fit e. g. propter periculum abortus vel propter difficultatem naturali modo congregandi, nullum est peccatum, etiamsi aliqua pars seminis dispergatur, immo, si alius modus copulae impossibilis est, etiamsi magna pars seminis perdat: nam hinc quidem dispersio per accidens fit, inde vero generatio non impeditur, cum ad eam modica pars seminis sufficiat⁵⁸⁾.

80. De loco. 1. Locum *secretum* esse debere naturalis verecundia et lex caritatis, qua scandalum praecavere debemus, postulat.

a. Coram aliis coire ratione scandali grave peccatum est.

b. Cavere debent parentes, ne filii huius rei cognitionem acquirant et sic scandalum patiantur.

2. In loco sacro, i. e. consecratione vel saltem solemni benedictione divino cultui dedicato, ut est ecclesia vel oratorium, actum coniugalem exercere repugnat reverentiae sanctitati loci debitae. Attamen non esset *canonicum* sacrilegium, quia c. 1172 silet de >voluntaria seminis effusione«; neque *morale* sacrilegium statuendum est, nisi actus coniugalis fuerit ^publicus vel notorius«. Omni culpa vacaret usus matrimonii occultus, si coniuges in loco sacro diu inclusi aut incontinentiae periculo expositi aut alia necessitate pressi essent.⁵⁸⁾

§ J. De tempore.

Quaeritur, num licitus sit actus coniugalis imprimis *temporibus sacris*. dein aliis quibusdam temporibus, quibus actus coniugalis alterutri coniugum aut proli conceptae maius minusve nocumentum affert. Haec tempora sunt: tempus *menstruationis*, *praegnationis*, *purgationis*, *lactationis* et *infirmitatis*, de quibus universim dicendum est: si subest periculum gravis damni in sanitate vel vita, actus coniugalis graviter illicitus est, si periculum damni leve est, sub levi prohibitus est; causa vero iusta, praesertim si damnum, quod timetur, leve est, usum matrimonii licitum reddit. Causa autem censetur esse iusta, si incommodum, quod ex abstinentia oritur, damno, quod ex usu timetur, praevalet vel

58) Capellmann, Medicina pastor. 18 p. 312.

60) Vermeersch, De castitate n. 314, 6. coli. Theol. mor. IV. 65.

saltem ei aequivalet. Ideo si damnum leve tantum timetur, abstinentia autem diuturna esset, copula licita dicenda est, tum quia diu abstinere coniugibus valde onerosum est, tum quia diuturna abstinentia periculum incontinentiae affert.

Insuper si amicus pro salute etiam corporali amici damnum subire potest, a fortiori caritas vera suadebit coniugibus, ut, — servato ordine inter bona — pro invicem aliquid damni vel periculi in se suscipiant.

81. 1. Tempore sacro i. e. diebus festis, adventus, quadragesimae et s. communionis actus coniugalis licitus est, quia nullo iure prohibetur. Et licet consultum sit, ut coniuges diebus, qui poenitentiae agenda potissimum dedicati sint, et praesertim diebus s. communionis a *pendendo* debito abstineant⁶⁰⁾, si tamen nocte praecedente honeste copulam habuerint, a s. communionem non arcentur.

a. Non existit neque unquam exstitit lex ecclesiastica, quae usum matrimonii diebus sacris prohibuisset; verba autem ss. Patrum et canones ecclesiastici, qui eum prohibere videntur, non de lege in conscientia obligante, sed de consilio intelligendi sunt⁸¹⁾.

b. Rigidior est sententia. *Alphonsi* (n. 922) affirmantis veniale peccatum eum committere, qui post copulam ex voluptate habitam ad s. communionem accedat: coniuges enim, qui ad copulam peragendam nulla alia causa moventur quam a voluptate, ne venialiter quidem peccant, proindeque absque peccato ad s. communionem accedere possunt (n. 78). Sapienter autem docet *Laymann* monendam esse uxorem, ne in reddendo debito difficilem se praebeat, praesertim si frequenter communicare soleat. Hoc a fortiori valet de cotidiana communionem; rogare potest hinc inde maritum, ut abstinere velit; quod si aegre ferat maritus, ipsa ad debitum reddendum obligatur²⁾, neque opus est ideo communionem omittere.

c. In genere tamen enixe hortandi sunt coniuges, ut hinc inde in continentia salutari se exercent, quae corpori et animae proficua est, et eos aptos reddit, ad facilius continentiam exercendam, quando necessaria est. Et si iam commendanda est talis temporanea continentia, optimum tempus praebebunt dies festi et s. communionis.

82. 2. Tempore fluxus menstrui. Distinguendum est inter fluxum menstruum seu fluxum sanguinis ordinarium, de quo supra (n. 5), et extraordinarium, qui ex morbo provenit et longiore tempore quandoque ad quindecim dies perdurat.

a. *Copula*, quae tempore *fluxus extraordinarii habetur*, nunquam non damnum affert sanitati mulieris; quare abstinentia ab usu matrimonii per id tempus consulta est; at copula prorsus illicita dici nequit, nisi ex iudicio medici grave damnum immineat uxori, quia onerosum est viro tam diu a copula abstinere, si diuturnior fluxus est.

b. Tempore *fluxus ordinarii* copula non est quidem illicita, ex duplici tamen ratione abstinentia ab usu matrimonii suadenda est, praesertim cum ea paucorum sit tantum dierum. Imprimis propter peculiarem indecentiam (non moralem sed physicam); quare vir etiam naturali et innata nausea se avertit a muliere, quae fluxum menstruum patitur, et

e°) Cf. i. Cor. 7. 5.

°1) *Ballerini-Palmieri* VI. n. 366. S. *Alphonsus* VI. n. 923.

°2) Cf. *Laymann*, *Theologia moralis* 1.5. c. 6. n. 16.

pari modo mulier eo tempore insitam aversionem ab omni congressu maritali experitur. Deinde vero propter periculum sanitatis, quod imminet uxori, cuius organa genitalia eo tempore per se iam sunt irritata^{e3)}. Cum tamen utraque haec ratio non sit gravis, copula tempore fluxus menstrui dicenda est licita, modo adsit rationabilis causa coëundi. Quod veteres timebant, nempe prolem hoc tempore conceptam nasci infirmam vel leprosam, inane est^{e4)}.

In lege vetere usus matrimonii tempore fluxus menstrui peculiari praecepto prohibitus erat⁵⁾; antiquiores theologii etiam in lege nova usum matrimonii hoc tempore graviter illicitum habebant, praesertim ob damnum futurae prolis: putabant enim prolem, si hoc tempore concipiatur, fore infirmam vel monstruosam. Alii copulam per id tempus saltem leviter illicitam dicebant, quia mulier ad generationem tunc est inepta. Cum hodie constet has rationes non subsistere, antiquorum sententia in hac re omittenda est.

83. 3. Tempore praegnationis copula illicita esse potest, quia inducit periculum abortus, praesertim si saepe et impetuose perficiatur. Sed cum abortus periculum solum primis praegnationis mensibus proprie existat, maturescente autem foetu paulatim evanescat, status vero incipientis praegnationis vix cognosci possit, copula hoc tempore simpliciter licita dicenda erit; coniugibus tamen, qui praegnationem suspicantur, tum quoad numerum tum quoad modum concubitus moderatio commendanda est.

Difficile est, quod nonnulli auctores docent, copulam scilicet cum praegnante culpa non vacare, quia semen frustratur: non enim ad generationem tantum, sed etiam ad alios fines, et praesertim in concupiscentiae remedium matrimonium ordinatur; et actus in se ordinatus est.

84. 4. Tempore purgationis post partum conceptio quidem non fit, ideo ex hac parte damnum mulieri non imminet; at ex ipsa copula mulieri periculum morbi imminet, tum propter organa genitalia post partum prorsus alterata. Periculum, quod primis diebus post partum maius est, paulatim minuitur et tamdiu durat, quamdiu organa genitalia nondum sunt in priorem statum restituta. Elapsis duobus circiter mensibus rediens menstruatio indicit organa suis locis esse restituta et novam conceptionem fieri posse. Quare primis post partum diebus copula propter periculum damni graviter, postea leviter illicita est.

Censet *Capellmann* periculum gravis nocuenti post partum per duas, levis nocuenti per quatuor sequentes hebdomadas perdurare^{e6)}. Viris dicendum est, ut concupiscentiam hoc tempore orientem compescant per amorem et reverentiam erga coniugem. Si tamen gravis causa, praesertim periculum incontinentiae, copulam cohonestat, ipsa etiam hoc tempore a peccato excusatur.

85. 5. Tempore lactationis nova conceptio ordinarie timenda non est; si tamen accidit, mox etiam lac diluitur ac diminuitur et brevi prorsus desinit. Cum copula hoc tempore habita aliud nocumentum non afferat.^{*)})

e3) *Capellmann*, *Medicina* part. 18 p. 313.

*) *Niedermeyer* l. 138.

<<) Lev. 15, 19. 20; 18, 19.

e4) *Capellmann* J. c. p. 315.

licita dicenda erit: proles enim, si nova conceptio oritur, alio modo nutriripotest, insuper coniuges nimis diu (lactatio ultra annum perdurat) ab usu matrimonii abstinere deberent, si toto hoc tempore copula non concederetur.

86. 6. Tempore morbi actus coniugalis per se illicitus est, si vitae vel sanitatis periculum affert; ex gravi causa vero licitus est; si nimirum coniuges alias diu abstinere deberent cum periculo incontinentiae, modo non inducatur proximum periculum mortis. In particulari vero distinguendum est inter morbos contagiosos (syphilis, phthisis) et non contagiosos. De qualitate morbi consulendus est medicus. Itaque

a. Si una pars laborat *morbo syphilitico* (morbus gallicus theologorum) vel *gonorrhoea*, usus matrimonii illicitus videtur propter horrendas sequelas, quas tam comparti quam proli affert. Insuper periculum infectionis certum est, morbus autem, si levis est, intra breve tempus removeri potest.

In hac affirmatione recentiores (*Lehmkuhl, Ballerini-Palmieri, Marc* etc.) consentiunt ducti rationibus, quae a medicis afferuntur. Hi unanimes sunt in describendis gravissimis malis, quae coniugibus et proli ex hoc morbo oriuntur et paulatim innumeras familias, quin et integram nationem afficiunt⁶⁷).

b. *Phthisi* laborantibus usus matrimonii illicitus non est, tum quia phthisici ordinarie vehementem concupiscentiam experiuntur, tum quia ex modico usu matrimonii grave damnum non provenit.

a. Etsi phthisis per se morbus sit contagiosus, ex usu matrimonii tamen potius hereditarius dicendus est, quia periculum infectionis per copulam vix unquam inducitur. Proles ex parentibus phthisicis genita non oritur phthisi affecta, sed postea eam facillime contrahit propter maximam ad hunc morbum dispositionem a parentibus hereditate acceptam.

β. Quia frequentior copula hoc morbo laborantibus multum nocere potest, magna parsimonia in hac re eis commendanda est.

γ. Quod proles phthisica vel potius ad phthisim disposita nascatur, usum matrimonii non impedit, tum quia certum non est, ex hac particulari copula prolem generari, et si generetur, certum non est, eam infectam generari, cum hereditaria dispositio saepe per saltum progrediatur, tum denique quia proli, quae generatur infirma, >melius est sic esse, quam penitus non esse⁶⁸).

c. Si morbi *non sunt contagiosi*, copula licita est, ubi morbi sunt leviores nec multum debilitantes, quia per copulam non fiunt peiores; at illicita est ubi morbi sunt multum debilitantes et cum febris vel magno dolore coniuncti: hi enim per copulam ordinarie multum ingravescunt. Ad hoc genus morborum numerari debent aegrotationes genitalium in muliere, quae per usum matrimonii adeo augeri solent, ut difficulter postea sanentur⁶⁹).

Mulieres, quibus ex iudicio medici proximus partus mortem sit allaturus, ordinarie non sunt obligandae, ut ab usu matrimonii abstineant, tum quia conceptio incerta est, tum quia eiusmodi iudicia medicorum experientia teste saepe faisa sunt.

«7) Cf. *Capellmann* l. c. p. 321. *Antonelli* l. c. II. n. 393 ss, *Niedermeyer* l. 180—186.

•h) *Antonelli* Π. η. 418.

*.) *Capellmann* l. c. p. 327.

QUAESTIO TERTIA

De obligatione actus coniugalis.

87. Obligatio ipsa. Quamvis debitum conjugale obligatio iustitiae sit et in sequentibus quaestiones solvantur, quando hoc debitum ex iustitia praestari debeat vel sine laesione iustitiae negari possit, tamen his non edicitur hanc delicatam rem postulari vel negari posse respectu *solius iustitiae*, fere eo modo qui inter creditorem et debitorem sibi invicem exosos usu venit. Inter personas sibi invicem tam intime conjunctas, sicut coniuges sunt, etiam *caritas* locum habere debet. Caritas exerceri potest et debet in amicabili modo petendi et reddendi ius; quandoque praestando, etsi ius non urgeat; quandoque remittendo, quamvis iure postulari posset; sunt quandoque incommoda, praesertim matrimonio intrinseca, quae spectato solo iure ferri debent, quae tamen caritas vitabit; si secus fiat, non quietem ius, sed caritas laesa erit⁷⁰).

Declaratio. Per se viri est petere, uxoris est reddere debitum: mulieribus enim ob insitam verecundiam ordinarie valde molesta est petitio. Quapropter uxor non tenetur reddere debitum, nisi vir petat: si enim non petit, uxor praesumere potest virum non exigere debitum. *Per accidens* autem etiam mulier petere tenetur: si enim vir in periculo est incontinentiae, ipsa ex caritate tenetur a periculo eum liberare; sed cum caritas non obliget cum gravi incommodo, non tenetur petere, si absque gravi incommodo e. g. magna verecundia non potest.

Ab expressa petitione, quae fit verbis vel aequivalentibus signis, distinguenda est *petitio interpretativa*, quae ex aliquibus indiciis colligitur. Sic si uxor existens in periculo incontinentiae velit uti matrimonio, sed prae verecundia non audeat expresse petere, interpretative petere dicitur, et maritus haec advertens ipse petere seu potius interpretative petenti reddere debitum tenetur.

88. Principia. 1. Nulla existit obligatio *petendi debitum* conjugale nisi quandoque per accidens ex caritate: nulla enim existit pro singulis coniugibus obligatio utendi matrimonio, sed ad illum usum ius tantum habent; nemo autem tenetur uti iure suo.

Per accidens autem potest adesse obligatio petendi praesertim in viro: *a.* si iudicet compartem versari in periculo incontinentiae et ob verecundiam non petere: quilibet enim ex caritate tenetur impedire peccatum alterius, si commode potest; *b.* si usus matrimonii necessarius est ad fovendum amorem vel ad dissidia evertenda.

Licet usus matrimonii coniugibus ordinarie suadendus sit, praesertim iis, qui prolem alere et apte educare possunt, ex mutuo tamen consensu ab usu matrimonii eis etiam abstinere licet, modo non adsit periculum incontinentiae. Et quidem si abstinent ex motivo virtutis, excluso periculo incontinentiae, id laudandum et commendandum est, si ex alio rationabili motivo fiat, et non adsit periculum peccati, saltem permittendum est.

2. Existit obligatio iustitiae per se gravis *reddendi debitum*, quoties alter coniux expresse vel tacite serio petit.

70) Enc. *Cast. con.* 1. c. 547 ss.

a. Per contractum enim matrimonialem coniuges sibi invicem transferunt ius et potestatem in corpus in ordine ad actum coniugalem; sed iuri petendi respondet in altero obligatio reddendi debitum. Idem expresse docet Apostolus: *uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro*⁷¹). Insuper qui debitum negat, compartem saepe exponit periculo gravium peccatorum.

Quare non licet se voluntarie *ineptum reddere* e. g. nimiis laboribus vigiliis, austeritatibus, vel operationibus chirurgicis⁷²), nisi haec fieri debeat ad averte- dam infirmitatem corporis; coniux enim ius habet ad actum coniugalem; qui ergo se ineptum reddit, laedit ius coniugis. — Nec licet sine necessitate vel consensu alterius partis abesse per notabile tempus: eiusmodi enim absentia negationi debiti aequivaleret.

b. Obiectum mutui contractus per se res gravis momenti est: agitur enim de generatione prolis, de vitanda incontinentia, de fovendo amore coniugati ad conservandam pacem; ergo reddere debitum per se *gravis obligatio* iustitiae est, quando alter *serio* petit, ita scilicet, ut rogatus cedere nolit. Nihilominus negatio debiti potest esse leve peccatum in duplici casu: a. *ex parvitate materiae*, si raro tantum fiat, e. g. saepe petenti semel in mense negetur, vel si non omnino negatur, sed solum ad breve tempus e. g. ad noctem differtur, excluso tamen incontinentiae periculo; β. si alter non serio sed remisse tantum petit, ita ut debitum benevole remittere censeatur.

a. Ergo per se graviter peccat coniux, qui alteri serio petenti negat debitum etiam una vice tantum, praesertim si in altera parte est periculum incontinentiae vel gravis molestia; et quidem non solum contra iustitiam, quia negat, quod debitum est, sed etiam contra caritatem, quia compartem exponit periculo gravium peccatorum.

β. Graviter peccant etiam viri, qui sive ex avaritia, ne prolem alere debeant, sive ex malevolentia proprias uxores nunquam vel fere nunquam cognoscunt quamvis praesumere debeant ipsas id aegerrime ferre.

γ. Mulieres, praesertim quae iam sint provectoris aetatis et numerosa prole onustae, quandoque putant se debitum negando graviter non peccare, nisi fere semper fiat vel nisi vir in periculo peccandi versetur. Quod si confessarius deprehenderit, caveat, ne frustra eis bonam fidem adimat.

8. Ceterum mulieres serio graviterque monendae sunt, ne viris difficiles et morosas se praebeant, si copulam vel alia quae coniugibus licita sint, ab eis exigant, ne scilicet eos exponant periculo propria relicta ad alias mulieres accedendi.

3. Tenetur coniux serio petenti debitum reddere, etsi inde *leve damnum vel incommodum timeat*: a gravi enim obligatione, quae insuper est iustitiae, leve damnum vel incommodum nullatenus excusat.

Etsi leve incommodum e. g. graveolentia, quam uxor ex ore et naribus emittit, a petendo vel reddendo debito non excuset, incommodum tamen vere grave etiam ab hac obligatione, sicut ab aliis excusat, ut in sequentibus n. 91. s. dicitur.

4. Ex Cn. 1111 »utriusque coniugi, *ab ipso matrimonii initio*, aequum ius et officium est, quod attinet ad actus proprios coniugalis vitae.« Si qua ratio specialis ex modo quo matrimonium celebratum est, ex infaustis vitae communis initiis, iustam causam differendi consum-

71) 1. Cor. 7. 3.

72) Cf. II. n. 328; J. Grosam, Die Sterilisation. Th. p. Qsch. (Linz.) 1930 59—79; 285—306; 497—523; 701—722.

mationem dare videretur, remedium istud praesto est, ut ex Ordinarii auctoritate, vel etiam ex propria auctoritate, si de causa constet et periculum sit in mora⁷³⁾ coniux se ab altero separet et dispensationem a matrimonio rato non consummato a S. Sede impetret⁷⁴⁾.

89. Quando amittatur ius exigendi debitum.

1. *Si unus coniugum commisit adulterium*, parti innocenti pro iniuria illata conceditur facultas, si vult discedendi ab adultero, vel saltem eum repellendi ab usu iuris (manente tamen vinculo et iure in corpus). Ut amissum censeatur ius exigendi, requiritur, ut adulterium sit formale, certum, non compensatum eodem crimine partis alterius neque explicitae vel implicite condonatum; censetur vero iniuria implicite condonata, si pars innocens cognito adulterio debitum petit vel petenti libere reddit⁷⁶⁾.

Coniux, sive vir sive mulier, qui adulterium commisit, non prohibetur *petere*; non enim peccaminosum quid petit, si rogat, ut compars redeat vel in copulam consentiat; nam manet ius in corpus. Sed pars innocens cognito adulterio potest adulterum privare iure *exigendi copulam tanquam debitam* secundum regulam iuris: „Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se praestitam servare recusat“, quae confirmatur lege evangelica⁷⁵⁾). Similiter, saltem accedente auctoritate Ordinarii loci, innocens procedere potest, si dantur causae legitimae discedendi ad normam c. 1131. Attamen semper, etiam post privationem iuris exigendi debitum, innocens crimen condonare potest, immo interdum ex caritate dehet.

Adulter autem non tenetur crimen suum comparti manifestare; neque adulterium a parte hucusque innocente *post separationem* commissum compensationem efficit; nam post talem separationem obligatio redeundi non habetur⁷⁷⁾.

2. *Si petens caret usu rationis*, ut si amens vel ebrius est, quia petitio eius, qui caret usu rationis, non est actus humanus; insuper per matrimonium contracta non est obligatio nisi ad actum coniugalem humano modo peragendum. Parti autem rationis compoti *licet* debitum amenti vel ebrio reddere, praesertim si in periculo incontinentiae sit. Quodsi amentia non sit perfecta, per se existit in altera parte obligatio reddendi.

Num coniux *perfecte ebrio* vel amenti debitum reddere *teneatur* si petens sit *in periculo committendae pollutionis*, non una est auctorum sententia. Complures *affirmant*, quia coniux ex caritate tenetur impedire alterius peccatum, etsi materiale tantum⁷⁸⁾. Horum sententia quadantenus confirmatur illorum physiologorum placito, qui asserunt, proli ex copula tempore ebrietatis habita timendum non esse damnum: etenim si proles coniugis ebriosi nascitur infirma aut hebes, id non ex copula tempore ebrietatis habita oritur, sed ex ebriosi constitutione organica ob frequentem ebrietatem alterata⁷⁹⁾). Nonnulli tamen hanc obligationem *negant*, quia coniux a praecepto caritatis ob iustam causam excusatur; sed iusta causa est fundatus timor, ne proles ex eiusmodi copula exorta

⁷³⁾ Cn. 1131 § 1.

⁷⁴⁾ *Vermeersch* 1. c. n. 254.

⁷⁶⁾ Cn. 1129.

⁷⁵⁾ R. J. 75. in VI°; Matth. 5, 32.

⁷⁷⁾ Cn. 1130.

⁷⁸⁾ S. *Alphonsus* n. 984. *Sanchez* 1. 9. disp. 23. n. 11.

⁷⁹⁾ *Olfers*, *Pastoralmedizin* 3 S. 77, cui tamen alii contradicunt existimantes ex copula cum ebrio oriri periculum, ne proles nascatur infirma.

non solum graves defectus corporis, sed etiam pravos habitus animi contrahat⁸⁰). Practice ergo coniux obligari nequit ad reddendum debitum perfecte ebrio, etsi petens in periculo incontinentiae versetur.

90. *Num uxor teneatur debitum reddere illicite petenti.* Si actus conjugalis illicitus est propter aliquam circumstantiam, quae habetur ex parte personae petentis, uxor non solum potest, sed etiam debet reddere; quodsi actus illicitus est vel in se vel propter circumstantiam, quae refertur ad actum conjugalem, non tenetur nec potest reddere.

a. Illicite petit is, cui actus conjugalis est illicitus; atqui actus conjugalis illicitus esse potest propter circumstantiam, quae est in ipso petente ut si ex pravo fine ad solam voluptatem capiendam petat, vel si petens voto castitatis ligatus sit; insuper actus conjugalis illicitus esse potest in se, ut si petatur actus onanisticus vel sodomiticus; tandem actus conjugalis illicitus esse potest ob aliquam circumstantiam, quae est ex parte actus, ut si petatur in loco publico vel sacro.

b. Iam vero sunt, qui cum *Pontio* ad propositam quaestionem nulla distinctione facta respondeant, non licere debitum reddere illicite petenti: petit enim formalem cooperationem ad peccatum solo casu excepto, quod petens actu, si vellet, etiam licite coire posset, ut si ob solam voluptatem petat; atqui nunquam licet formaliter ad peccatum cooperari⁸¹).

c. Alii vero facta distinctione, quae supra exponitur, cum *Sanchez* docent uxorem posse et debere reddere debitum, si actus conjugalis illicitus est propter circumstantiam, quae est in petente: actus enim conjugalis ex parte uxoris licitus est, et quia maritus propter illam circumstantiam, quae actum reddit illicitum, non amisit ius petendi, actus etiam ex iustitia debitus est. Utique ex caritate moneat coniugem, ne peccet petendo, vel si maritus voto castitatis ligatur ipsa petat, ita ut alter sine peccato possit reddere. Quam quidem doctrinam *Sanchez* his exemplis illustrat: si quis nummos apud alterum depositos exigeret ad fornicandum, nummos hic reddere deberet; et si habens creditum apud alium voveat se creditum non esse exacturum et tamen exigat, ille debitum reddere potest et debet⁸²).

91. Quando cesset obligatio reddendi. Coniux non tenetur reddere debitum, si inde grave damnum, quod matrimonio non est per se annexum, sibi vel proli conceptae iuste timere debeat: ineuntes enim matrimonium non censentur se obligare ad actum conjugalem cum tanto incommodo. Casus, in quibus ex hac ratione coniux non tenetur reddere, sunt praecipue sequentes:

1. *S/ immoderata est petitio:* copula enim immoderate peracta vires extenuat et sanitatem laedit. Petitio potest esse immoderata *absolute*, si plus quam semel in una nocte petatur, aut *relative* ratione infirmitatis vel debilitatis corporis iudicio prudentum.

a. Quoties actum conjugalem absque detrimento sanitatis coniuges perficere possint, generali regula determinari nequit: pendet enim ab ipsorum coniugum physica constitutione aliisque adiunctis. Auctoribus medicis usus matrimonii, qui fiat bis in hebdomada, non nocet, et si coniuges sint valentes firmaeque constitutionis, etiam ter quaterve eo uti possunt exceptis temporibus, in quibus natura ipsa suadet, ut ab actu conjugali abstineant ut tempore fluxus menstrui, praegnationis etc. Coniuges autem, qui sunt debiles et infirmae constitutionis, praesertim viri, qui laboribus mentalibus diu serioque occupantur, non nisi semel

80) Cf. *Ballcrini-Palmieri* VI. n. 407. s.

81) Cf. *Pontius* 1. 10. c. 3. n. 3.

Sanchez 1. 9. disp. 6. n. 7. Cf. s. *Alponus* n. 944. 947.

in hebdomada absque detrimento actum coniugalem exercere possunt. Si in casu concreto de hac re oriatur dubium, iuvabit consulere medicum⁸³).

b. Ergo non peccat uxor negans debitum viro, cui copula semel quavis nocte habita non sufficit, ita ut etiam interdium vel saepius in eadem nocte petat, nisi id fiat in casu extraordinario e. g. in periculo incontinentiae.

2. *Si grave periculum vitae vel sanitatis* ex iudicio medici prudentis timendum sit.

a. Ideo nulla est obligatio reddendi debitum ei, qui laborat morbo contagioso, neque ei, qui febri valida vel alio gravi morbo laborat. Si uxor e. g. vitio cordis organico laborat, copula repentinam mortem afferre potest, ideo debitum reddere non tenetur; si maritus eodem vitio laboret, petere non potest et petenti uxor reddere non tenetur; si tamen ob periculum incontinentiae peteret, uxor debitum reddere posset, nisi de repentina morte constaret.

b. Pariter non tenetur reddere debitum mulier, quae experta est se non posse parere sine mortis periculo; a reddendo debito tamen non excusatur mulier, quae in primo partu mortis periculum subiit vel extraordinarios dolores passa est, quia experientia constat mulieres in primo partu maiores difficultates experiri, quam in sequentibus.

c. Si ex iudicio periti et prudentis medici constaret reddentem gravi morbo vel ipsi morti expositum iri, non teneretur reddere; in his adiunctis tamen *liceret* reddere, si periculum non sit omnino certum et proximum, quia semper abstinere difficillimum esset et quia quilibet ex motivo virtutis se exponere potest alicui periculo corporali.

d. Si mulier reddens debitum exponatur periculo gravis et diuturnae infirmitatis, quae solum lentam mortem sit adductura, non tenetur reddere: nam ad id non tenetur cum periculo mortis, etsi solum lentae.

3. Incommoda, quae *condicioni matrimonii interna* sunt, a reddendo debito non excusant: ineuntes enim matrimonium haec incommoda eo ipso censentur velle subire. Eiusmodi habentur: *a.* ordinaria incommoda graviditatis et nutritionis; difficultas ordinaria partus; *b.* aliqua sanitatis debilitatio; *c.* dolores graves quidem, sed non diuturni, vel diuturni, sed moderati ut dolores capitis per complures menses post partum.

92. 1. Si coniuges numerosa prole iam donati adeo pauperes sunt, ut ulteriorem prolem alere nequeant, excluso incontinentiae periculo utriusque partis a reddendo debito probabiliter excusantur ob grave damnum, quod uxori et proli iam natae timendum est.

Etsi coniuges numerosa prole iam donati ab usu matrimonii abstinere possint, si tamen immineat periculum incidendi in graves tentationes, potius eis suadendum est, ut divinae providentiae se committentes matrimonio utantur, hac spe suffulti Deum, qui dat foecunditatem, daturum esse etiam alimentum.

2. Vir, qui nullam familiae curam habens onus alendae prolis uxori relinquit, ius petendi amittit; quare debitum sine peccato ei negari potest. Atque id quidem etiam tum fieri potest, quando maritus in periculo incontinentiae versatur: uxor enim obligari nequit, ut virum cum tanto incommodo ex hoc periculo eripiat⁴).

Num et quale damnum prolis a reddendo debito excuset. Si agitur de *prole iam concepta*, existit subiectum iuris, cui tanquam innocenti

*3) Cf. S. *Ribbing*, Die sexuelle Hygiene p. 58 s.

84) *Lehmkuhl*, II. n. 1088.

6 Noldin. De castitate.

nemo impune damnum inferre potest. Si vero agitur de *prole adhuc concipienda*, non potest sermo esse de iure prolis, ut nascatur sana, quod inter modernos quidam affirmant. Nec societas humana ius habet postulandi, ut omittantur omnes copulae, ex quibus proles infirma nasci possit; nimis incertae enim sunt leges hereditariae propagationis, et incertum etiam est, an determinata copula frugifera sit. Sed utique caritas erga seipsos suadebit coniugibus omittere copulam, si sine gravi incommodo fieri potest; caritas, inquam quia per prolem infirmam, debilem, deformatam, quae fortasse per totam vitam speciali cura parentum eget, sibi magnum onus imponunt. Cum autem incertum sit, an ex copula conceptio oriatur, et si oritur, an revera proles infirma futura sit, saltem ex proportionata causa excusantur, et copulam habere possunt. Attamen eo ipso etiam obligationem contrahunt, curam habendi, ut talis proles finem saltem supernaturalem obtinere possit.

Ex medicis et biologicis saltem illi, qui nullo modo respiciunt finem supernaturalem hominis, vitam temporalem prolis tanquam summum bonum considerant, et ideo vitam infirmitate infectam omnino inutilem dicunt tum proli tum societati. Ideo nullo respectu habito peccatorum, quae inde a parentibus committuntur, copulam omnino interdiciunt⁸⁸). (Ex eadem ratione quidam etiam postulant occisionem prolis infirmae vel degeneratae.) Sed qui credit etiam talem prolem per baptismum salvari, et etiam vitam infirmam esse viam ad salutem, hic applicabit celebre dictum S. Thomae:⁸⁶) »melius est proli sic esse, quam omnino non esse.,« Immo, etiamsi proles per abortum pereat sine baptismo, adhuc melius est ei saltem vixisse, et finem vitae sine peccato personali adipisci. Pro his Deus providebit.

In omnibus hisce casibus uxor non solum licite potest, sed ad evitandum incontinentiae periculum, quod in alterutra parte vix non semper adest vel praesumi debet, etiam reddere tenetur, si vir serio petat, praesertim quia haec damna per accidens contingunt, proindeque non certo eveniunt.

QUAESTIO QUARTA

De actibus imperfectis in coniugio licitis.

93. Principia. Quaestio est, num et quando actus venerei interni (cogitationes, delectationes et desideria) et actus imperfecti (tactus, oscula, amplexus, aspectus et sermones) coniugibus liciti sint. Porro hos actus coniuges vel soli exercent vel mutuo; et si actus mutui sunt, vel ordinem ad copulam habent vel hunc ordinem non habent. Hic tamen actiones consideramus, quae actualem ordinem ad copulam non habent,

⁸⁶) Enc. *Cast. con.* 1. c. 564 ss.
Suppi, q. 64.

cum de iis, quae ad copulam actu habendam ordinantur, supra (n. 70) dictum sit. Iam ad propositam quaestionem solvendam duo principia notanda sunt:

1. Grave peccatum in coniugibus inter sese agentes id solum est, quod est contra finem primum matrimonii; atqui praeter voluntariam pollutionem, sive solitariam sive onanisticam, sive sodomiticam et praeter ea quae sunt quasi inchoata pollutio, nihil est contra finem primum matrimonii, qui est generatio prolis. Aliae actiones omnes in se seu considerata earum natura coniugibus licitae sunt et peccata fiunt, si ob solam voluptatem vel cum praevio pollutionis periculo sine iusta causa exercentur.

Pollutio eiusque proximum periculum in coniugalis utriusque sexus non minus illicita sunt, quam in solutis; immo tum ipsa pollutio tum actiones, quae proximum eius periculum inducunt, in coniugatis gravius peccatum sunt, quam in solutis, (induunt rationem adulterii) quia per eas non solum castitas, sed simul ipsum matrimonium laeditur. Quam ob rem coniugati pollutionem eiusque periculum proximum sub gravi cavere tenentur.

2. Delectatio venerea intra matrimonium quaesita coniugibus in se licita est: matrimonium enim, cum ius ad actum conjugalem concedat, efficit, ut delectatio pro illo actu instituta, quae solutis graviter illicita est, coniugatis licita evadat. Nec tum solum eis licita est, quando copulam intendunt, sed etiam, quando copulam aut habere non possunt aut habere nolunt.

a. Intra matrimonium quaesita i. e. actibus natura sua ad actum conjugalem ordinatis, ut sunt mutui tactus, aspectus, sermones etc., qui natura sua apti sunt, qui ad copulam disponant eamque praeparent. Et cum etiam tactus et aspectus, quos coniugatus in proprio corpore exercet, ad actum conjugalem ordinari possint, non extra, sed intra matrimonium delectationem quaerit coniugatus, qui ipse se in verendis tangit vel aspicit.

b. Delectatio venerea coniugatis, quibus incumbit officium conservandi et propagandi generis humani, licita est, sicut hominibus universim, quibus incumbit officium conservandi individuum humanum, licita est delectatio cibi et potus. Et sicut excessus in usu delectationis ciborum ob defectum finis honesti veniale peccatum est, ita excessus in fruitione delectationis venereae, excluso proximo periculo pollutionis ob defectum finis honesti veniale peccatum est.

c. Ergo illi actus, qui natura sua libidinem excitant, ut tactus, oscula, aspectus etc., coniugibus citra proximum pollutionis periculum in se liciti sunt, modo finem honestum habeant. Finis honestus, ob quem eiusmodi actus a coniugatis exercentur, potissimum is est, ut amor conjugalis manifestetur et foveatur⁸⁷⁾.

94. Corollaria. Ex his principiis iam sequentia corollaria inferuntur: *a.* de actibus imperfectis mutuis; *b.* de actibus imperfectis solitariis; *c.* de delectationibus morosis in coniugibus.

1. *Mutui actus imperfecti*, qui non sunt coniuncti cum proximo periculo pollutionis, nullum peccatum sunt, si ex rationabili causa fiant; veniale peccatum sunt, si absque rationabili causa ex sola voluptate exercentur.

a. Qui ergo uxorem suam absque intentione copulae ex mera voluptate aspicit vel tangit, mortaliter non peccat, modo absit periculum pollutionis; eiusmodi

⁸⁷⁾ Cf. *Sanchez* 1. c. disp. 44. n. 2 ss. *Sporer-Bierbaum*, Theol. mor. sacr. III. n. 502 ss. *Gobai*, Experient. theol. de sacram, tr. 10. n. 666 ss.

enim aspectus et tactus coniugibus per se liciti sunt: quodsi fiant absque honesto fine veniale peccatum sunt, quia inordinatus usus rei aliunde licitae non est nisi veniale peccatum.

b. Sunt, qui actus enormiter obscenos inter coniuges de peccato gravi damnent, etiam citra pollutionis periculum. Eiusmodi actus recensent: si ore vel lingua in genitalibus se tangunt et similia. Verum duo in his actibus, sicut in reliquis, distinguenda sunt elementa. Primum est periculum pollutionis. Hoc eis, etsi maiore gradu, cum omnibus actibus imperfectis commune est; ideo quatenus hoc periculum spectatur, specialis malitia eis non convenit. Alterum elementum est obscoenitas vel foeditas, quae dicitur, iam vero inter coniugatos nulla est nec fingi potest actio, quae ob solam foeditatem adeo sit intrinsecus mala, ut nunquam licita fieri possit. Ideo non desunt auctores (*Sanchez, Filiucci, Sporer, Ballerini, Berardi etc.*), qui censent, illos actus ex communi regula de liceitate actuum imperfectorum eximendos non esse. Si ergo experientia constaret in determinatis personis illos actus non inducere proximum pollutionis periculum, saltem graviter peccaminosi non essent.

2. *Mutui actus imperfecti*, qui praevidentur (non ex natura eorum, sed ex adiunctis) coniuncti cum proximo periculo pollutionis, nullum peccatum sunt, si ex gravi causa necessitatis, utilitatis vel decentiae exerceantur, nec adsit periculum consensus. Sicut enim soluti ex gravi causa exercere possunt actus licitos, etsi praeter intentionem ex eis sequatur pollutio (n. 36 ss.), ita coniugati ex gravi causa ponere possunt actus licitos, etsi praevideatur secutura pollutio: sed eiusmodi actus coniugatis liciti sunt.

a. Eiusmodi causa sufficienter gravis est: ad fovendum vel instaurandum mutuum amorem; ad avertendam suspicionem infidelitatis vel amoris erga aliam personam; vel periculum adulterii; ad oboediendum comparti petenti, ut illi actus permittantur aut reddantur; vel etiam quaedam compensatio pro actu completo, quem habere non possunt, aut ob iustam rationem nolunt.

b. Cum ipsa pollutio in se illicita sit, fas non est in delectationem cum pollutione coniunctam consentire; plerique tamen coniuges malitiam huius consensus ignorant, neque expedit eos de hac re monere, ne ex peccatis materialibus fiant formalia⁸⁸).

3. *Mutui actus imperfecti*, qui ex natura sua praevidentur coniuncti cum proximo periculo pollutionis, vel quasi inchoata pollutio sunt, grave peccatum sunt, si propter se habentur: pollutio enim coniugibus non minus illicita est quam solutis; ergo eis illicitum est etiam, quidquid per se proximum illius periculum inducit.

Ita v. g. diuturnior tactus mutuus genitalium, vel inchoata copula.

Tales actus mutui, qui ex natura sua quasi inchoata pollutio sunt, solum permitti possunt, si fiunt in iis circumstantiis, ubi instante proximo periculo coniuges transire possunt ad copulam coniugalem. Cooperatio alterius partis ad talia permitti poterit ob grave damnum, ubi pollutio non est omnino certa, sed adhuc intra fines periculi versatur; consensus utique in orituram excludi debet.

Si autem quibusdam coniugibus constaret, tales actus sibi non creare immediatum grave periculum, permitti poterunt ex gravi causa, v. g. quia copulam perfectam habere non possunt, et excluso consensu in pollutionem forte orituram.

95. *Solitarii actus imperfecti* in coniugatis sunt peccata venialia, si absque periculo pollutionis fiant; et sunt peccata mortalia, si natura

8) Cf. *Lehmkuhl*, 11. n. 1067.

sua proximum periculum pollutionis inducant. Ratio *primi* est, quia ex sola voluptate fiunt; ratio secundi est, quia coniugati pollutionem eiusque periculum non minus vitare debent quam soluti.

Dicitur actus imperfectus e. g. tactus turpes, quos coniux in proprio corpore exercet, citra pollutionis periculum esse peccata levia, quia sententia docens eos esse peccata gravia non est certa. Ratio s. *Alphonsi*, qui contrariam sententiam (n. 936) probabiliorem dicit, haec est: matrimonium coniugi non confert ius in proprium corpus, nisi ut ad copulam se disponat; si ergo ad hanc se non disponit, proprio corpore non magis uti potest, quam solutus. Ratio eorum, qui cum *Sanchez*⁸⁰⁾ tenent illos actus esse peccatum veniale tantum, haec est: mortale essent propter delectationem veneream directe volitam; atqui delectatio venerea directe volita citra pollutionis praevisum periculum ad ea pertinet, quae in matrimonio natura sua licita sunt; ergo in coniugibus, si absque iusta causa ex sola voluptate admittatur, veniale peccatum est (n. 93).

96. 1. *Delectationes morosae (gaudia) et desideria* de iis, quae coniugibus licita sunt, nullum peccatum, de iis, quae sub levi prohibentur, leve, de iis, quae sub gravi prohibentur, grave peccatum sunt, quia delectatio moralitatem accipit ab objecto.

a. Ergo delectatio de *copula* cogitata ut praesente, gaudium de *copula* habita vel habenda eiusque desiderium, excluso tamen proximo pollutionis periculo, peccatum non est, etsi ex iis delectatio venerea oriatur: etenim est gaudium et desiderium de re licita.

b. Si coniugatus spiritaliter delectatur *de copula cum aliena persona*, grave peccatum committit, quia delectationis obiectum graviter illicitum est; delectatur enim de adulterio.

2. *Delectatio venerea* ex cogitatione licita voluntarie admissa extra copulam excluso periculo proximo pollutionis per se non est peccatum, quia status matrimonialis eam licitam facit; insuper consideratis adiunctis, in quibus coniuges reperiuntur, delectationes venereae facile et frequenter oriuntur; hinc onus intolerabile ipsis imponeretur, si in illis cavere deberent consensum.

Ex his patet delectationes morosas et inde ortas venereas coniugum de actibus cum altera parte habitis vel habendis non esse peccata nisi ratione otiositatis; delectationis vero de actibus graviter inhonestis cum persona extranea gravia peccata esse, quia de obiecto illicito delectantur. Ideo coniuges, qui de delectationibus morosis se accusant, interrogentur, utrum de propria coniuge an de persona extranea delectati sint, et apte instruantur, ne ex obiecto illicito delectationem capianten).

QUAESTIO QUINTA

De impedimentis actus coniugalis.

Impedimenta actus coniugalis sunt duplicis generis; alia oriuntur ex ipso matrimonio, alia a personis coniugatis.

B0) Cf. 1. 9. disp. 44. n. 16.

eo) Cf. 5. *Alphonsus* 1. 5. n. 25. *Ballerini-Palmieri* 1. n. 555 ss.

97. Ex parte matrimonii oritur impedimentum actus coniugalis: *a.* si matrimonium certe *invalidum*; *b.* si matrimonium *dubium* est.

1. Sz *matrimonium certe nullum* est et ambo coniuges nullitatem cognoscunt, ab actu coniugali abstinere debent, donec matrimonium convalidetur. Si unus tantum nullitatem cognoscit, tenetur compartem de hac re monere; quod si facere non possit, certe a copula sub aliquo praetextu (e. g. copulam sibi esse noxiam, intolerabilem), abstinere debet, donec obtenta sit convalidatio: copula enim, utpote fornicaria, in se mala esset.

a. Duplici modo accidere potest, ut coniux certo cognoscens nullitatem matrimonii de ea compartem edocere non possit. Scilicet *a.* fieri potest, ut eius probatio a iudice ecclesiastico ut insufficiens reiiciatur, et ideo coniux cogatur, etiam sub poena excommunicationis, cum putativo coniuge cohabitare eique debitum reddere; *β.* fieri potest, ut sine periculo vitae vel famae impedimentum revelare non possit. *γ.* fieri potest, ut educatio liberorum periclitetur.

b. Dixi supra coniugem scientem impedimentum a copula abstinere debere. Si tamen impedimentum, quod nullitatem inducit, sit iuris ecclesiastici et periculum incontinentiae in mora, facultas per Cn. 1045 data remedium quandoque afferre poterit. Primo ordinarius pro dispensatione adeundus esset, qui in tali casu urgenti eam concedere potest; si vero periculum incontinentiae vel periculum violandi secretum neque recursum ad ordinarium permetteret, ad parochum dirigendi essent, ut hic dispenset, dummodo sine gravi praevisto incommodo parochum adire possint; si neque hoc possibile esset, ad confessarium devolvitur facultas dispensandi, saltem pro foro interno sacramentali; immo secundum sententiam mitiorem etiam pro foro interno non sacramentali⁹¹).

c. Si vero matrimonium invalidum est ob defectum insanabilem, omnino non licet actum coniugalem exercere; pars ignorans monenda et vitae consuetudo dirimenda est⁹²).

98. 2. Sz *matrimonium dubium* est, sive dubium iam ante matrimonium existit, sive contracto demum matrimonio supervenit:

a. Si dubium *leve* est, spernendum est; si dubium grave est, veritas inquirenda vel convalidatio petenda est.

b. Durante inquisitione, sz *ambo coniuges dubitant*, a copula abstinere debent ad vitandum periculum fornicationis; si tantum *una pars dubitat*, haec non potest petere, ne se exponat periculo fornicationis, sed potest et debet reddere, si alius ius petendi non amisit, ne se exponat periculo laedendi iustitiam.

c. Si inquisitione facta dubium perseverat, matrimonium tamquam validum considerandum est tum in foro externo tum in foro interno, quia in dubio standum est pro valore actus⁹³).

99. Ex parte coniugum impedimentum actus coniugalis ex duplici capite oriri possunt: *a.* ex adulterio; *b.* ex voto castitatis.

De casu impotentiae supervenientis vide n. 66.

100. Ex adulterio, *a.* Qui adulterium commisit, potest debitum petere, quia non ius *petendi*, sed ius *exigendi* debitum amisit; attamen hoc ius non amittit, antequam pars innocens eum privat.

91) Cf. *De Sacramentis* n. 607.

°2) Cf. *Gasparri*, De matrimonio 11. 1185.

f13) Cf. cn. 1014.

Quare adulter debitum non solum petere, sed etiam exigere potest, donec pars innocens cognito crimine debitum negans eum hoc iure privet⁹⁴).

Non sufficit aliqualis suspicio nec probabilitas de adulterio a comparte commisso, sed requiruntur talia indicia, quae moralem certitudinem gignant, ut pars innocens alteri parti reae usum matrimonii negare possit.

b. Condonatione ius amissum iterum acquiritur; porro adulterium etiam tacite condonari potest reddendo debitum⁹⁵).

101. Ex voto castitatis, *a.* Si unus coniugum voto castitatis ligatus est, hic petere quidem non potest, quia vovendo promisit abstinentiam ab omni actu venereo, quam quidem promissionem implere debet, quantum potest; atqui implere eam potest non petendo. Attamen reddere potest et debet, quia votum emissum non potest alterum privare iure suo.

σ . Votum castitatis, quod coniux inscio altero coniuge emittit, duplex esse potest, aut non utendi matrimonio ideoque non reddendi debitum, etsi petatur, aut votum non petendi. Primum, matrimonio iam contracto, invalidum est, utpote de re illicita; alterum validum quidem est, sed ab altero coniuge indirecte irritari potest. Iuxta alios autem hoc votum solum in uxore, non autem in marito validum est: in marito enim esset de re illicita, quia uxori grave esset, si ipsa semper debitum petere cogeretur⁹⁶).

β . Si coniux voto castitatis adstrictus advertat alterum gravissime tentari atque in periculo pollutionis versari, licite debitum petit ad alterum a periculo peccati liberandum, quia in hoc casu non tam petere quam interpretative petenti reddere dicendus est; reddere autem licite potest.

b. Si ambo coniuges communi consensu voverunt certo tempore ab opere coniugii abstinere, neuter petere vel reddere potest. Sed si unus contra suum votum petat, alter reddere tenetur, quia ille *iuri* petendi per votum non renuntiavit. Ex praecepto tamen caritatis monere petentem tenetur, ubi sine gravi incommodo potest, ut ab illicita petitione desistat⁹⁷).

Si propter votum emissum versentur in gravi periculo incontinentiae, consulendus est recursus ad dispensationem; sed probabiliter potest etiam maritus votum uxoris et uxor votum mariti indirecte irritare: nam eo quod mutuo consensu voverint, non videntur renuntiasse iuri votum compartis irritandi.

94) Cf. *Sanchez*, 1. 1. disp. 68. n. 2 ss. *Lehmkuhl* II. n. 1079. Cn. 1129.

95) Cn. 1129, § 2.

96) *De praeceptis* n. 228.

97) Cf. s. *Alphonsus* n. 944.

APPENDIX

Notae pro confessariis.

102. In genere. 1. In poenitentibus circa peccata turpia examinandis confessarius valde cautus esse debet. In hac re *melius est deficere quam abundare*, ne poenitens ex interrogationibus confessarii discat peccata, quae antea ignorabat et sic ea committendi occasionem capiat, neve confessio reddatur odiosa, eo quod interrogatio confessarii poenitenti sit causa tentationis vel occasio scandali²⁾. Quam ob rem non solum interrogandum non est de circumstantiis peccatorum quantumvis notabiliter aggravantibus vel de modo, quo patratum sit peccatum, sed etiam in iis, quae per se ad integram confessionem necessaria essent, praestat omittere interrogationes, ex quibus iure merito grave incommodum secuturum timetur. In hoc igitur casu cognita certa specie (quamvis non intima) et numero peccati ab ulteriore investigatione abstinendum est, etsi confessionis integritas deficiat.

2. Si adultus in genere tantum se accusat de peccatis contra castitatem commissis, et confessarius iure merito complura huius generis peccata supponere potest, examen aptius instituitur non a pravis cogitationibus incipiendo, sed a peccatis gravioribus secundum modum, qui volumine *De sacramentis* n. 427 indicatur.

Cum interrogationes de peccatis turpibus, quippe quae tum in poenitente tum in confessario verecundiam laedant, tantae sint difficultatis et molestiae, probe tenendae sunt sententiae, quae differentias specificas peccatorum auferunt, dummodo adhuc vere probabiles sint, adeo ut in praxi sequi possimus.

3. Qui se accusant *voluntaria pollutione*, quandoque peccando personam diversi sexus ideoque fornicationem desiderant. Iuniores tamen de hac re explicite interrogari non debent, ne discant peccata, quae hucusque forte ignorant, sed primo interrogandi sunt: *num interim pravas cogitationes habuerint*. Si hoc negent, praeter numerum peccati aliud non est, de quo interrogentur; quodsi affirmant, interrogandi sunt: *num aliquid turpe et quid desideraverint*.

4. Si quis se accusat *de concubitu* cum persona alterius sexus, praeter fornicationem adesse potest peccatum onanismi vel aliud peccatum ad impediendam generationem patratum. Ut hoc discernatur, interro-

¹⁾ S. Officium, 16. V. 1943, Normae quaedam de agendi ratione confessariorum circa VI. Decalogi praeceptum. Cf. Per. XXXIII (1944), 130—133.

²⁾ Cf. c. 888, § 2.

gari potest (sive vir sive mulier); *num gravida fieri potuisset*; si affirmat, nihil horum accidit; si neget, ulterius interrogetur, *cur non?* ex responsione habetur id, quod scitu necessarium est.

5. Ex *pueris vel puellis* quaerendum non est, num acciderit seminis (humoris) effusio, ne forte discant, quod adhuc ignorant et ex curiositate ad experiendum incitentur. Ex eadem ratione explicite interrogandi non sunt de tactibus cum aliis sive eiusdem sive diversi sexus commissis, sed solum de tactibus in proprio corpore peractis et de voluptate inde percepta.

6. Quamvis certissimum sit omnem delectationem veneream libere admissam grave peccatum esse, aequae tamen certum est quam plurimos esse fideles, praesertim ex iis, qui parum Christiane vivunt, bona fide existimantes exiguam delectationem veneream e. g. ex levi tactu turpi vel ex osculo captam non esse grave peccatum. Dispiciat ergo confessarius, utrum praestet eiusmodi poenitentes de gravitate cuiusvis delectationis carnalis monere, an potius hanc monitionem omittere. Sed ne ea, quae in salutem animae dissimulantur, in laxam vertantur praxim, eiusmodi poenitentes gravibus verbis monendi atque hortandi sunt, ut etiam ab exiguis delectationibus abstineant, ne ab exiguis ad graviora procedant.

103. In specie. 1. Qui se accusant *de cogitationibus impuris*, pro qualitate personarum diversimode examinandi sunt.

a. Ii, quos contra castitatem peccasse confessarius recte supponit, interrogari possunt: *num aliquid turpe fecerint — facere desideraverint*. Frequenter enim poenitentes peccata luxuriae nomine cogitationum turpium accusant, quia aliud exprimere aut nolunt aut non possunt, atque expectant, ut a confessario de hac re examinentur.

b. Qui contra castitatem graviter peccare non solent interrogari possunt: *num etiam desideria prava habuerint: num sensationes pravas (Gefühle) habuerint atque in eas consenserint*.

c. Si iure supponi potest eos graviter non peccasse, ut frequenter accidit in impuberibus, non sunt ulterius interrogandi, sed addita monitione, si opus fuerit, strenue ac diligenter repellendi eiusmodi tentationes, dimittendi sunt.

2. Qui confitentur *tactus impuros* in proprio corpore, interrogari possunt: *num tactus fuerint necessarii*; si negent: num fuerint *diuturni seu morosi*; si negent, nihil ulterius interrogandum est; si affirment, aut simpliciter supponi potest pollutio, aut interrogari potest, num se polluerint, nisi sint impuberes.

3. Si actus imperfecti (aspectus, tactus, sermones, lectiones etc.) acciderunt sine actu venereo completo (pollutione, copula), quin secutae sint commotiones vel delectationes venereae, vel si exortae non est adhibitus consensus, singuli actus sunt peccata gravia vel levia, prout grave vel leve est periculum, quod causant. Ii confessione ergo ipsi actus distincte accusandi sunt, vel dicendum est: *me exposui periculo*

levi vel gravi peccandi contra castitatem. — Item si quis illis actibus aut intendit commotionem vel delectationem, aut sine intentione ortam admisit, vel ipsi actus sunt distincte accusandi, vel dicendum est: *voluntarie habui motus carnales vel delectationes venereas*, addito eorum numero.

Cum tamen confessarius quandoque scire debeat, quomodo ortae sint commotiones vel delectationes — ubi nempe ortae sunt ex obiecto occasionem peccati voluntariam praebente e. g. ex lectione obscena, ex conversatione, ex frequentatione theatri etc. — opus est, ut confessarius interrogat de occasione, ut ea removeatur, nisi poenitens ipse eam declaret.

104. De coniugatis. 1. Coniugati, qui de abusu matrimonii non se accusant nec ullam huius abusus suspicionem praebent, de hac re interrogandi non sunt; quodsi confessarius prudenter timet, ne matrimonio abutantur, caute eos interroget, num aliquid sit, quod in hac re eorum conscientiam remordeat. Prudentia, decentia et loci sanctitas exigunt, ne in specie quidquam de hac materia loquatur, nisi interrogatus fuerit.

2. Si coniuges se accusant, *quod praepostere vel a tergo coierint*, his vel significant peccatum sodomiae vel indebitum situm. Ad rem discernendam sufficit interrogare, *num generatio possibilis fuerit*; quodsi negent, peccatum sodomiae supponitur. Fieri quidem potest, ut etiam in casu situs indebiti generatio propter effusionem integri seminis extra vas impossibilis fuerit; quae si praevisa fuisset, situs indebitus grave peccatum foret; at in hac re lubrica necesse non est, ut de omnibus interrogetur. (Cf. etiam n. 76.)

Supplementum.

Ex America nova quasi-philosophia amoris („Philosophie der Erotik“) ortum duxit, quae coniuges hortatur, ut evitato impetu libidinis per teneritatem et blandimenta (i. e. Carrezza, Liebkosung) paullatim ita se uniant, ut vi quadam electrica vel magnetica per digitos et genitalia inter se transeunte in „aura quadam dulcis amoris“ quam diutissime permaneant. Completa delectatio venerea ut „rude quid“ evitanda est (ideo loquenter de „copula sicca“), quia semine effuso „fluidum“ illud destruitur et amplexus dissolvitur. Quia carezza ita tendit in amplexum servandum vel retinendum, dicitur, „amplexus reservatus“.8)

Moralitas amplexus reservati. S. *Officium* die 30 iun. 1952 monuit⁴⁾ sacerdotes, ne in conscientiis dirigendis ita loqui praesumant, quasi ex parte legis Christianae contra amplexum reservatum nihil esset obiciendum. Et certe una ex parte amplexus reservatus inter coniuges esse possunt actus imperfecti (difficulter utique et multis forte omnino impossibile peragendi) in matrimonio liciti. Attamen ex parte intentionis saepe saepius erit peccatum, vel leve propter exercitium operis coniugii „ob solam voluptatem“, vel grave propter voluntatem onanisticam. Insuper tanta excitatio nervorum et organorum generationi inservientium sine relaxatione naturali non potest non esse nociva sanitati. Denique despicientia, qua simplex copula maritalis ut indecens homini contemnitur, reicienda est.

s) *Niedermeyer* I. 277; 309 s. *Hornstein-Faller* I. c. 375. *Haring*, Das Gesetz Christi, 1107. ·) AAS 44 (1952) 546. Cf. *Hürth*, Inquisitio critica in moralitatem samplexus reservatk in *Per.* 41 (1952) 251—269.

INDEX RERUM

Numerus arabicus numerum marginalem indicat.

A.

Actus coniugalis: licitus est 65; etsi generatio obtineri non possit 66; quomodo finis operis servandus 67; duplex condicio, ut licitus 68 s; num licitus sit ubi timetur damnum prolis 92; num liceat abrumpere ante completam voluptatem 68.

Actus coniugalis: *finis* operantis multiplex 78; ad vitandam incontinentiam licitus ob solam voluptatem illicitus est 78.

— *situs* naturalis, innaturalis 79; quale peccatum sit situs innaturalis 79.

— *locus* 80.

— *obligatio* 87 ss.

— *tempus*: num licitus sit tempore sacro 81; tempore fluxus menstrui 82; tempore praegnationis 83; tempore purgationis 84; tempore lactationis 85; tempore morbi 86.

— *frequentia* 91.

— *impedimenta*: ex parte matrimonii 97; quid in casu gravissimi incommodi 97; ex parte coniugum 99; impotentia 66; adulterium 100; votum castitatis 101.

Actus *luxuriae* v. Luxuria;

Actus venerei *imperfecti*: in usu *matrimonii* liciti sunt 70; mutui num coniugibus liciti sint 94; solitarii num coniugibus liciti sint 95.

Adulterium: quid sit; simplex, duplex, mentale 19, 78; duo peccata includit 20; copula cum alterius sponsa non est adulterium 20; num ius petendi ipso adulterio amittatur 89, 100.

Amplexus reservatus 68 nota 2. Supplementum post 104.

Aspectus turpes: a tactibus impudicis specie non dirterunt 53; pro diversitate *obiecti* visi specie differunt, pro diversitate *circumstantiarum* obiecti specie non differunt 53; malitia diversorum aspectuum 57; nudi exemplaris num liciti sint pictoribus 60.

B.

Bestialitas: quid sit 44; eius malitia 45; pro diversitate bestiae non est specificè diversa 45; tactus turpes in bestia ordinarie non sunt peccatum bestialitatis 45; quae intelligenda sit reservata 44.

Balnea: 57.

C.

Cantiones *turpes*: earum malitia 58.

Castitas: quid sit, eius obiectum materiale et formale 1; quotuplex sit 2; quomodo differat a pudicitia 4.

Castitatis votum: impedit copulam coniugalem 101; num voto ligatus reddere vel petere possit 101.

Cogitationes *impurae*: quae dicantur; earum malitia 61; pro diversitate obiecti non sunt specificè diversae 61.

Concubinatus: quid sit 16; quomodo parcho in concubinarios procedendum 16. v. Fornicatio.

Cooperatio: ad onanismum v. Onanismus.

— ad sodomiam v. Sodomia.

Copula carnalis: quid sit fi; perfecta, imperfecta 15; dimidiata 68.

— *coniugalis*: licita senibus et sterilibus 66; eius complementum num liceat, si alia pars se retrahit 68; gaudium de futura num sponsis licitum 63 v. Actus coniugalis.

Copula onanistica v. Onanismus.

Copula sodomitica v. Sodomia.

D.

Debitum coniugale: quid sit 64; obligatio 87; obligatio reddendi debiti 88; quando amittatur ius exigendi 89; num reddendum illicite petenti 90; quando cesset obligatio reddendi 91; num coniux ob numerosam prolem, ob damnum prolis a reddendo excusetur 92; num viro familiae curam negligent! reddi debeat 92; num existat in dubio de valore matrimonii 98; num voto castitatis ligatus petere et reddere possit 101.

— *ius debiti exigendi* quando amittatur 89; per adulterium 100; quomodo ius amissum restituendum sit 100.

Delectatio: quid sit 7; venerea, spiritualis, sensibilis, sensualis mixta 7.

— *venerea*: completa, incompleta 8; num specie differant 8; num impuberes delectationis completae capaces sint 8; directe volita non admittit parvitatem materiae, indirecte volita eam admittit 11; indirecte volita quando grave peccatum 12; actiones graviter et leviter in eam influentes 13; num coniugibus licita sit 93, 96 v. Luxuria.

Delectatio *morosa*: quid sit 62; cuius gravitatis et speciei peccatum sit; num speciem ex obiecti circumstantiis contrahat 62; num coniugibus licita 96.

Desiderium *impurum*: quid sit; efficax, inefficax 63; speciem sumit ab obiecto et circumstantiis 63; pollutionis naturalis num licitum sit 63; num coniugibus licitum sit 96.

Distillatio: quid sit; quomodo a pollutione differat 41; num peccatum sit 41 v. Pollutio.

F.

Foecundatio artificialis: quid sit 77; num licita sit 77.

Fornicatio: quid sit 15; semper grave peccatum est iure naturae et positivo prohibitum 17; a concubinato et meretricio specificè non differt 17.

G.

Generatio: activa, passiva 6; organa generationis in mare, in femina 5; actus generationis 6.

H.

Hypersexualitas: quid sit, eius causa, signa, imputabilitas 46.

I.

Impudicitia: quid sit 9; actus impudicitiae 51; quomodo differat a luxuria 10; malitia actuum impudicitiae exterioris 51 s; interioris 61.

Incestus: quid sit; quotuplex sit 21; duo peccata includit 22; incestus inter consanguineos et affines specie non differunt 22.

L.

Lectiones *turpes*: malitia diversarum lectionum turpium 59.

Libri *turpes* v. Lectiones.

Luxuria: quid sit 9; directe, indirecte volita 10; directe volita non admittit

parvitatem materiae, indirecte volita eam admittit 11; indirecte volita quando grave peccatum 12, 13; actiones graviter et leviter in eam influentes 13 v. Delectatio venerea.

Luxuriae actus: perfecti, imperfecti; consummati, non consummati 10.

Luxuriae peccata: eorum malitia 11; consummata *iuxta* naturam 15 ss.; *contra* naturam 29 ss.; non consummata 48 ss.; num in iis detur ignorantia invincibilis 13.

M.

Malthusianismus: quid sit 72 v. Onanismus.

Masochismus: quid sit 47.

Matrimonium: matrimonii usus v. Actus coniugalis.

Menstruatio: quid sit 5; quomodo tractandae, quae m. patiuntur 5; usus matrimonii tempore menstruationis 82.

Meretricium: quid sit 16; num meretrices permitti possint 17 v. Fornicatio.

»Modell« 60.

Motus carnales: quid sint, graves, leves 48; eorum malitia 49; quae resistentia eis opponenda 50.

O.

Onanismus: quid sit; duplex modus 72; eius malitia 73; cooperatio ad onanismum 74; media cavendi onanismi 75; num coniuges de eo interrogandi a confessario 76.

Oppressa: quando immunis sit a peccato 24; an possit semen expellere 24.

Oscula *'nhonesta*: moralitas osculorum 56; num liceat admittere oscula libidinosa 60.

P.

Paederastia: quid sit 43, 47.

Partes corporis: quae ex se non incitant, minus incitant, ex se incitant 51.

Pathologici status 40.

Peccata *luxuriae* v. Luxuria.

Perversio *sexualis*: quid sit et quotuplex sit, eius imputabilitas 47.

Pollutio: quid 29; omnes pollutiones ex se eiusdem sunt speciei 31; ex circumstantis diversae sunt speciei 31; voluntaria, involuntaria 30; malitia pollutionis in se voluntariae 34; in causa voluntariae 35; quando adsit sufficiens causa permittendi pollutionem 36, 37; num liceat pruritus abigere, etsi sequatur pollutio 38; quomodo curandum vitium pollutionis 39; discrimen a distillatione 40.

— *nocturna*: eius causa 32; eius malitia 33.

— *feminea*: quid sit 6; malitia specifica 30.

— *naturalis*: quid 29; eius moralitas 32 s.

Prostitutio: an permitti possit 18.

Pudor: quid sit, quis eius finis 3.

R.

Raptus: quid sit 27; duo peccata includit 28.

S.

Sacrilegium *carnele*: quid sit 25; duo peccata continet 26; quomodo committatur 26.

Sadismus: quid sit 47.

Sermones *inhonesti*: malitia 58.

Sexualitas contraria: quid sit 47.

Sodomia: quid sit 42; eius malitia 43; perfecta et imperfecta quae intelligatur reservata 43; inter coniuges 71. specie differunt 43;

Status pathologici: 40.

Stuprum: quid sit 23; duo peccata continet 24.

Tactus *turpes*: ab aspectibus impudicis specie non differunt 53; pro diversitate tactuum, diversi sunt 53; maius, a diversorum tactuum 55, num tactus libidinosos admittere liceat 60.

Virginitas: quid sit; virginitas materialis, formalis 3; in quo differant castitas et virginitas, votum castitatis et votum virginitatis 3; num sit virtus? *Mit* < quand° aratur, aliter, materialiter, reparabiliter, irrepara-

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS

SCHOLARUM USUI
ACCOMMODAVIT
H. NOLDIN S. J.
CODICI IURIS CANONICI ADAPTAVIT
A. SCHONEGGER S. J.
NOVAM EDITIONEM PARAVIT
G. HEINZEL S. J.

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

SUMMA
THEOLOGICAE MORALIS

COMPLEMENTUM
DE POENIS ECCLESIASTICIS

EDITIO XXXVIII.
quam paravit
GODEFRIDUS HEINZEL S. J.

19 5 7

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

Imprimi potest.

Oeniponte, die 12 iunii 1957. Antonius Pinsker S. Praep. Prov. Àustriae

Imprimatur.

Nr. 1820 Administratura Apostolica Oenipontana, die
12 Septembris 1957.

Dr. Jos. Resch, Cancell, episc.

INDEX

Introductio

Liber primus. De delictis et poenis.

Quaestio 1. De delictis ecclesiasticis in genere

Art. 1. De natura **delicti**.....9

Art. 2. De imputabilitate **delicti**.....]j

Quaestio 2. De poenis ecclesiasticis in genere

Art. 1. De natura poenae..... 15

Art. 2. De Superiore potestatem coactivam habente 19

Art. 3. De subiecto coactivae potestati obnoxio - - - - 21

Liber secundus. De censuris in genere.

Quaestio unica. De censuris in genere

Art. 1. De natura **censurae**.....26

Art. 2. De absolute a censuris.....28

Liber tertius. De poenis in specie et de poenis in singula delicta.

Quaestio 1. De excommunicatione

Art. 1. De excommunicatione in genere 34

Art. 2. De effectibus excommunicationis 35

Art. 3. De excommunicationibus specialissimo modo Aposto-
licae Sedi reservatis.....43.....

Art. De excommunicationibus speciali modo Apostolicae
Sedi reservatis..... 48

Art. 5. De excommunicationibus simpliciter Apostolicae Sed:
reservatis.....59.....

Art. 6. De excommunicationibus ex iure Ordinario reservatis 70

Art. 7. De excommunicationibus nemini reservatis 75

Quaestio 2. De interdicto

Art. 1. De interdicto in **genere**.....81

Art. 2. De interdictis in specie.....84

Quaestio 3. De suspensione

Art. 1. De suspensione in genere.....86

Art. 2. De suspensionibus in **specie**..... 89

§ 1 Suspensiones quae sunt censurae.....89

§ 2 Suspensiones considerandae utpoenae vindicativae 92

Introductio¹⁾.

1. a. Potestas, quam Christus Ecclesiae suae contulit, ut fideles per eam ad finem supernaturalem vitae aeternae dirigerentur, duplex est: *potestas ordinis*, quae est aptitudo ordine sacramentali acquisita peragendi quasdam actiones sacras, praesertim vero oblationem sacrificii eucharistici et administrationem sacramentorum et sacramentalium, et *potestas iurisdictionis*, quae est potestas regendi fideles in ordine ad salutem aeternam.

Potestas iurisdictionis iterum duplex est, *potestas magisterii* seu potestas regendi fideles quoad intellectum per praecepta fidei, et *potestas regiminis*, quae est potestas regendi fideles quoad voluntatem per praecepta morum.

b. Christum Ecclesiam suam instituisse veram, visibilem perfectamque societatem, cui omnem potestatem contulit, quae ad dirigendos fideles in finem salutis aeternae necessaria est, ostendunt tum dogmatici in theologia fundamentalis tum canonistae in iure publico. In specie vero iidem ostendunt potestatem iurisdictionis, qua Christus instructam voluit Ecclesiam, potestatem esse non solum leges ferendi, sed etiam vim coactivam exercendi et legum tum divinarum tum ecclesiasticarum transgressores poenis coercendi. Iam vero postquam de legibus actum est, etiam *de legum sanctione seu de poenis ecclesiasticis* agendum est.

c. Scilicet lex *sanctione* indiget, qua observantibus eam praemium, violantibus vero poena decernitur. Duplex est legis Christianae sanctio, altera vitae futurae, altera vitae praesentis. Huius vitae sanctio potissimum in *poenis ecclesiasticis* consistit, quibus Ecclesia fideles a legum saltem graviorum violatione absterrere atque ad officia implenda adigere conatur.

d. Revera Ecclesia iam inde a sua origine ius poenale evolvit; ipse Christus Dominus (Mt 18, 15—18) summas lineas iuris poenalis proponit, Apostoli potestate coactiva utebantur (1 Cor. 5, 1—5; 2 Thess.

¹⁾ J. Hollweck, Die kirchlichen Strafgesetze (Mainz. 1899). *Ballerini-Palmieri*, Opus theol. morale³ (Prati. 1901) VII. De poenis ecclesiasticis. *Lehmkuhl*, Theologia moralis¹² (Friburgi. 1914) 11. *Felix M. Cappello S.J.*, Tractatus canonico-moralis de censuris (Taurini-Romae 1950). *P. Cerato*, Censurae vigentes² (Patavii. 1921). *I. Chelodi*, Ius poenale (Tridenti. 1920). *E. Eichmann*, Das Strafgesetz des Codex Iuris Canonici (Paderborn. 1920). *I. Naval, O. P.*, Commentarium Iuris Canonici, Liber V. De Delictis et Poenis (Augustae Taurinorum-Romae. 1920). *M. Pistocchi*, I canonici penali dei Codice ecclesiastico esperti e commentati (Torino-Roma. 1925). *I. Sole*, De delictis et poenis (Romae. 1920). *Roberti*, De delictis et poenis (Romae. 1930). *G. Stocchiero*, Diritto penale della Chiesa e dello Stato italiano (Vicenza. 1932). *Vermeersch-Creusen*, Epitome iuris canonici. III⁴ (Brugis-Romae. 1931). *Ai. Conte a Coronata*, Institutiones iuris canonici, IV. (Taurini. 1948). *Wernz-Vidal*, Ius Canonicum. VII (Romae. 1937). *Jone*, Gesetzbuch des kanonischen Rechts, III. (Paderborn. 1940). *Idem*, Commentarium in C. I. C. III. (Paderborn 1955). *Regatillo*, institutiones iuris canonici 11. (Santander 1956).

3, 14; 2 Jo. 10; Ti 3, 10—11). Durantibus persecutionibus poenae erant spirituales; conversis autem imperatoribus „brachium saeculare” Ecclesiae praesto erat et praesertim inde a saeculo XI. severiores poenae imprimis contra haereticos latae sunt. Saeculo XIV. et XV. paulatim coeptum est poenas ecclesiasticas in forma Bullae colligere eamque quotannis, praesertim in Coena Domini, in ecclesiis promulgare. Ideo collectio poenarum vocabatur „Bulla Coenae”. Quam Bullam Julius V. a. 1511 omnibus reddidit obligatoriam. Post annum 1768, praesertim ob difficultates, quas ipsi movebant gubernia civilia, Bulla Coenae non fuit amplius promulgata. Cum numerus censurarum nimis excresceret earumque nonnullae mutatis temporibus minus utiles viderentur, Pius IX. die 12 oct. 1869 Constitutionem „Apostolicae Sedis” tamquam elenchum censurarum ecclesiasticarum promulgavit. Inde a die Pentecostes 1918 Codex i. c. unicus et exclusivus est fons iuris poenalis in Ecclesia²⁾.

e. Non est scopus huius Complementi totam doctrinam Ecclesiae de delictis et poenis proponere sed ea tantum ex iure poenali breviter complectuntur, quae confessario in administratione sacramenti poenitentiae praeprimis sunt scitu necessaria.

²⁾ *Eichmann*, 4.-24.; *Hollweck*, Einleitung; *Coronata IV*. 1860. *Wernz-Vidal VII*. § 3.

De delictis et poenis.

QUAESTIO PRIMA

De delictis ecclesiasticis in genere.

Articulus primus.

De natura delicti.

2. Notio delicti. *Delictum* est externa et moraliter imputabilis legis violatio, cui addita est sanctio canonica saltem indeterminata (cf. can. 2195, § 1 et can. 2242, § 1). Ut ergo peccatum sit delictum, requiritur, ut sit externum, grave, consummatum, contra legem vel praeceptum, quod poenam minatur. Si delictum puniendum est poena medicinali seu censura insuper requiritur, ut sit cum contumacia commissum.

Externum. Peccatum mere internum poena ferendae sententiae puniri nequit, quia in iudicio probari non potest; poena ipso facto incurrenda puniri quidem posset, at usus in Ecclesia non viget poenis latae sententiae puniendi peccata interna: *cogitationis poenam nemo patitur*. Neque omnia peccata externa puniuntur, sed ea tantum, quae speciali modo perturbant *socialem* ordinem in Ecclesia.

Aliud est peccatum internum, aliud peccatum *occultum*, cuius solus delinquens notitiam habet. Peccata occulta Ecclesia punire potest et reipsa punit, cum e. g. haeresim occultam excommunicatione ferit; at qui haeresim mere internam committit, in excommunicationem non incidit.

3, Grave quoad actum internum et externum.

a. Poena enim supponit culpam, et poena gravis culpam gravem; censurae autem sunt poenae graves.

a. Ideo invalida esset censura, qua restitutio rei levis sub excommunicatione praeciperetur. Si tamen res in se levis evadat gravis ratione scandali, periculi aut finis, sub gravi et sub censura praecipi aut prohiberi potest. Sic excommunicationem incurrit, qui clausuram parumper tantum violat.

p. Quidquid ergo delinquentem a gravi peccato excusat ut parvitas materiae, imperfectio actus, cooperatio materialis ex gravi causa exhibita, eum ab incurrenda quoque censura excusat, saltem coram Deo et in conscientia et, si pro foro externo excusatio evincatur, etiam in foro externo (cf. can. 2218, § 2).

») C. *Cogitationis* 14. d. 1. De poenit.

b. Censurae enim immediate propter peccatum externum infliguntur; quare excommunicatio non incurritur ob levem clerici percussorem, etsi ex animo graviter laedendi percutiatur.

Qui actionem sub excommunicatione prohibitam ita committit, ut solum propter intentionem graviter malam vel ex conscientia erronea grave peccatum sit, non incurrit censuram, ut qui librum legit, quem falso putat sub excommunicatione prohibitum.

4. Consummatum i. e. non sufficit actus attentatus vel conatus delicti (can. 2212, § 1) (der Deliktsversuch), sed actus sub poena prohibitus vere positus et in suo genere per *effectum secutum* completus esse debet: leges enim poenales sunt strictae interpretationis (cf. can. 19), quare ad actus consummatos restringuntur, nisi lex ipsa aliud decernat.

a. Hinc ubi sub excommunicatione prohibetur *violenta manuum iniectio* in clericum, non incurrit poenam, qui in clericum explodit, quin illum attingat, quia non ponitur actio sub poena prohibita. — Ubi sub poena prohiberetur *incestus*, poena non incurritur nisi ob copulam perfectam cum consanguinea vel affine, quia nomine incestus significatur copula carnalis cum consanguinea vel affine. — Ubi sub poena prohiberetur *homicidium*, poenam non incurrit, qui vulnus letale infligit, nisi mors sequatur, quaecumque sit causa, quae mortem impediatur, sive remedium naturale sive miraculum, quia homicidium proprie ille tantum committit, qui ipsam mortem infert.

b. Sic lex ipsa non solum duellum, sed etiam actus duelli praeparatorios, nempe provocationem et acceptationem sub censura prohibet (can. 2351, § 1). Hi actus tamen in suo genere completi esse debent, ut inducant censuram; ideo non incurritur censura, si provocatio e. g. ex qualicumque causa ad offensorem non pervenit. (Delictum frustratum, vereiteltes Verbrechen, can. 2212, § 2.)

c. Qui posita actione culpabili de ea poenitet, antequam effectus sequatur, incurrit censuram, quia poenitentia non impedit, quominus effectus postea secutus sit voluntarius. Nec dicatur cum s. *Alphonso* (n. 40) non puniri nisi contumacem, sed contumacem non esse, qui malam voluntatem per poenitentiam retractavit; delictum enim, quod ab Ecclesia punitur, vere cum contumacia commissum est, etsi postea retractatum fuerit. Siquidem contumax ille dicitur, qui cognoscens legem poenalem Ecclesiae, voluntarie eam transgreditur; censuram tamen reipsa non incurrit, antequam secutus sit effectus. Ideo fieri potest, ut quis per contritionem aut confessionem iam sit immunis a peccato, propter quod ab Ecclesia punitur, quando ipsam poenam seu censuram de facto incurrit⁴).

d. Num completus esse debeat effectus, qui sub censura prohiberi intenditur, si censura fertur *in mandantes vel consulentes*, colligi debet ex ipsis verbis legis: etenim si verba legis principaliter prohibent effectum et accessorie tantum mandatum vel consilium, mandantes vel consulentes censuram non incurrunt effectu non secuto; quodsi verba legis principaliter prohibent etiam ipsum mandatum et consilium, censuram incurrunt etiam effectu non secuto, quia ipso mandato vel consilio iam ponitur actio sub poena prohibita.

Nota. Qui *dubitat*, an contraxerit censuram, ab ea se habere potest immunem, et confessarius eum absolvere potest. Si quis e. g. remedium procurandi abortus efficax dederit et postea nesciat, utrum effectus secutus sit necne, censura oneratus vel ab ea immunis est, prout effectus reipsa secutus est vel non est. Eiusmodi poenitentem tamen confessarius absolvere potest a peccato et a

4) Cf. *Lugo*, qui cum *Suaresio* hanc sententiam (De poenit. disp. 16 n. 445) tenet; item *Ballerini-Palmieri* III. n. 350. VIL n. 95. At *Cappello* η. 29 sententiam S. *Alphonsi* probabilem, ideoque practice tutam, imo et certam dicit ad normam can. 15 et 2219, § 1. Ita et alii.

censura, si re ipsa adesset, quin iniungat obligationem denuo hoc peccatum declarandi, si compererit effectum secutum esse, quia in dubio positivo et probabili, etiam facti, de existentia censurae Ecclesia potestatem supplet (cf. can. 209).

5. Ut peccatum grave, externum, opere consummatum sit re vera delictum, insuper requiritur sanctio canonica legi divinae vel ecclesiasticae (can. 2221) a legislatore ecclesiastico addita. Viget ergo etiam in Ecclesia adagium statuum modernorum: *Nullum crimen sine lege; nulla poena sine lege*⁵⁾. Attamen secundum can. 2222 in casu particulari legitimus Superior potest ex specialibus rationibus boni communis (si scandalum datum aut transgressionis gravitas id postulet) iustam poenam infligere, etiamsi lex nullam sanctionem appositam habeat.

6. Cum contumacia commissum: si delictum puniendum est poena medicinali seu censura; ad frangendam enim hanc contumaciam censurae institutae sunt. Contumacia (qui terminus derivatur a „contemnere“) est mala voluntas delinquentis, qui cognoscit legem comminantem poenam et nihilominus hanc legem libere transgreditur. Censetur autem contumax (cf. can. 2242, § 2):

1. Si agatur de censuris *ferendae sententiae*, ille qui, non obstante saltem una monitione peremptoria, ut a contumacia recedat (cf. can. 2233, § 2) a delicto non desistit vel patrati delicti poenitentiam cum debita damnorum et scandali reparatione agere detrectat.

2. Si agatur de incurrenda censura *latae sententiae*, ille qui transgressus est legem vel praeceptum cui adnexam esse latae sententiae poenam scivit.

Duplex distinguitur *contumacia* contra Ecclesiam seu contemptus Ecclesiae. *specialis*, qui per proprium et formalem actum contemptus contra potestatem Ecclesiae committitur et speciale peccatum constituit, et *generalis*, qui implicite continetur in transgressione legis ecclesiasticae ab eo commissa, qui scivit rem esse ab Ecclesia sub poena praeceptam vel prohibitam. Contumacia generalis ad incurrendam censuram sufficit.

Contumacia cessat poenitentia efficaci i. e. cum reum vere delicti commissi poenituerit et simul ipse congruam satisfactionem pro damnis et scandalo dederit aut saltem serio promiserit; iudicare autem utrum poenitentia vera sit, satisfactio congrua aut eiusdem promissio seria, necne, illius est Superioris vel confessarii, a quo censurae absolutio petitur (can. 2242, § 3).

Articulus secundus.

De imputabilitate delicti.

7. Moralis imputabilitas delicti habetur, si delictum ita proveniat a libera hominis voluntate, ut et peccatum et effectus peccati nocivus⁶⁾

6) Cf. /. *Zeiger*, Stimmen der Zeit 132 (1937) 297—304.

homini possit attribui ut auctori. Quae delicti imputabilitas pendet aut ex dolo delinquentis aut ex delinquentis culpa in ignorantia legis violatae vel in omissione debitae diligentiae (can. 2199).

Secundum can. 2200, § 1 *dolus* heic (i. e. in iure poenali) est deliberata voluntas violandi legem; directe ergo opponitur primariae obligationi legis, quae est obligatio ad sui observationem, cum actus vetitus ponatur quamquam cognoscatur vetitus. Secundario omnis lex obligat ad adhibendam ordinariam diligentiam, ut observatio legis possibilis reddatur vel maneat; ideo lex obligat ad acquirendam sui notitiam et ad removendum periculum transgressionis. Huic indirectae obligationi legis opponitur *culpa* vel quasi-delictum quod vocant. Inde culpa potest definiri: *voluntaria et imputabilis ommissio debitae diligentiae in aestimandis effectibus facile secuturis ex aliquo facto*.*

A. Sunt leges poenales, quae per verba: praesumpserit, ausus fuerit, scienter, studiose, temerarie, consulto egerit vel similia plenam cognitionem ac deliberationem i. e. dolum requirant, ut constituatur delictum.

Si ergo lex illa verba habeat, quaelibet imputabilitatis imminutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis eximit a poenis latae sententiae (cf. can. 2229, § 2).

Ignorantia vero *affectata* sive legis sive solius poenae a nullis latae sententiae poenis excusat, licet lex verba illa contineat (cf. can. 2229, § 1). Talis enim ignorantia non minuit culpabilitatem delinquentis.

B. Sz *lex verba illa non habeat*, quoad causas excusantes haec dicenda sunt:

8. Ignorantia, a. *Ignorantia, quae non sit crassa*, semper ab incurrenda poena medicinali excusat non autem a vindicativis latae sententiae poenis (cf. can. 2229, § 3, 1°), non solum quando ignoratur actum prohibitum esse, sed etiam quando solum ignoratur prohibitum esse sub censura. Ratio *primi* est, quia censura supponit culpam, sed haec ignorantia (sive antecedens sive concomitans) excusat a culpa, ergo etiam ab incurrenda censura. Ratio *secundi* est, quia ignorans actui peccaminoso annexam esse censuram non est contumax contra potestatem coercitivam Ecclesiae; censura autem infligitur ad frangendam contumaciam delinquentis⁷⁾.

c. Codex supponit dari posse ignorantiam graviter culpabilem, quae non sit crassa et supina (cf. can. 2229, § 3, 1° simul cum can. 2218, § 2)⁸⁾. In praxi valde difficile erit distinguere inter ignorantiam crassam et ignorantiam non crassam, graviter tamen culpabilem; *practice* statui potest solum ignorantiam, quae non sit graviter culpabilis, *semper* excusare ab incurrenda censura.

β. Ergo ignorantia tum *iuris* tum *facti* ab incurrenda censura excusat, atque

·) *Coronata* IV. 1654, HI.

T) Ignorantia vel error vel oblivio vel inadvertentia circa legem aut poenam generatim non praesumitur (cf. can. 16, § 2); ut ergo ignorantia ab incurrenda censura in foro externo excuset, probari debet.

*) *Cappello* 1. c. n. 51.

etiam tum excusat, cum delinquens scit quidem actionem prohibitam esse lege divina sive naturali sive positiva vel lege ecclesiastica, ignorat autem eandem prohibitam esse sub censura ecclesiastica.

y. Ignorantia in eo graviter culpabilis est, qui ignorat, quod *ex officio* scire debet; ideo *laid* ab incurrendis censuris, quas ignorant, quia ignorantia non computatur graviter culpabilis, semper excusantur; non item *clerici*, qui eas ex officio cognoscere debent, nisi affirmari possit eorum negligentiam in addiscendis censuris non fuisse gravem aut saltem non fuisse gravem cum excessu.

b. Ignorantia legis aut etiam solius poenae, si fuerit *crassa vel supina*, a nulla poena latae sententiae eximit (can. 2229, § 3, 1°).

Nota 1. In iure codicis ergo distinguere possunt:

a. Ignorantia gravis i. e. graviter culpabilis; culpa in eo est, quod delinquens possibilitatem et obligationem (gravem) auferendi ignorantiam advertibat, forte et media quaedam, sed insufficientia, adhibebat ad ignorantiam pellendam. Talis ignorantia excusat a poenis medicinalibus.

b. Ignorantia crassa vel supina habetur, si gravi culpa (quasi supinus iacens et ideo ex pigritia incrassatus) nulla prorsus media adhibuerit ad deponendam ignorantiam omnino vincibilem. Hic maior gradus culpabilis ignorantiae excusat tantum a poenis latae sententiae, si lex poenam comminans habet verba: praesumpserit etc.

c. Ignorantia affectata est summus gradus culpabilis ignorantiae; in hoc casu ignorantia alitur deliberato consilio (ad-facere i. e. tendere in ignorantiam), ut facilius possit delictum committi. Haec ignorantia dolum includit et ideo non excusat a poena.

Nota 2. *a.* Quodsi quis legem et poenam impositam cognoscat, nesciat autem poenam esse *reservatam*, communiter auctores docent hanc ignorantiam non efficere, ut censura non sit reservata. Nam ignorantia ideo excusaret, quia Ecclesia ignorantes non vult subiicere poenae *extraordinariae*; at reservatio, quando semel contracta est censura, non est aliquid extraordinarium, quod censurae adiciatur, sed potius id, quod eam naturaliter consequitur, nisi legislator ex benignitate absolutionem reddiderit faciliorem⁹).

b. Ignorantiae aequiparatur *error, oblivio* et *inadvertentia* censurae, quia contumax contra legem dici nequit, qui ad illam nullo modo advertit.

c. Censurae, praesertim a rudioribus, propter ignorantiam raro incurruntur, donec de re moniti fuerint.

d Num ignorantia excuset ab incurrenda poena vindicativa. Si lex verba: praesumpserit, ausus fuerit, scienter, studiose, temerarie, consulto egerit aliave similia quae plenam cognitionem ac deliberationem exigunt, non habeat, nulla ignorantia excusat a vindicativis latae sententiae poenis (cf. can. 2229, § 3, 1°); si lex verba illa habeat, ignorantia nisi fuerit affectata eximit a poenis vindicativis latae sententiae (cf. can. 2229, § 1 et § 2).

9. Ebrietas, omissio debitae diligentiae, mentis debilitas, impetus passionis: si, non obstante imputabilitatis deminutione actio sit adhuc graviter culpabilis, a poenis latae sententiae non excusant (can. 2229, §3, 2°).

Si imputabilitas omnino tollitur vel ita minuitur ut actio iam non sit graviter culpabilis sermo non potest esse de poena.

Ebrietas apposite ad delictum patrandum vel excusandum quaesita non minuit imputabilitatem sed potius auget (cf. can. 2201, § 3).

B) *Lehmkuhl* II. n. 1109.

Debilitas mentis delicti imputabilitatem minuit, sed non tollit omnino (can. 2201, § 4).

Passio, si fuerit voluntarie et deliberate excitata vel nutrita, imputabilitatem potius auget; secus eam minuit plus minusve pro diverso passionis aestu (can. 2206).

10. Metus, a. Metus *levis* non eximit a poenis latae sententiae.

b. Metus *gravis*, si delictum vergat in contemptum fidei aut ecclesiasticae auctoritatis vel in publicum animarum damnum, a poenis latae sententiae nullatenus eximit (can. 2229, § 3, 3°).

Delictum vergit *in contemptum fidei*, si tendit in destructionem fidei, ut v. g. haeresis vel apostasia; *in contemptum ecclesiasticae auctoritatis* tendit v. g. schisma aut provocatio Episcopi in iudicium laicale. *In damnum animarum* i. e. etiam aliarum, quam principaliter agentis, tendunt e. g. laesio sigilli, matrimonium coram ministro acatholico attentatum, duellum, generatim delicta, quae saltem de facto complicem habent.¹⁰⁾

c. *Metus gravis* a poena excusat, quoties *ab observanda lege ecclesiastica excusat*¹¹⁾; sed ubi non committitur peccatum contra praeceptum Ecclesiae, non incurritur censura, quae per se et primario contra laesionem praecepti ecclesiastici statuitur.

Quemadmodum metus gravis excusat¹ ab incurrenda censura, ita excusat etiam *ab ea observanda*: leges enim ecclesiasticae non obligant cum gravi incommodo. Quando ergo observatio censurae e. g. excommunicationis occultae coniuncta est cum metu gravis damni vel cum gravi incommodo, excommunicatus se gerere potest ut immunis a censura.

d. Metus gravis a poena latae sententiae excusat etiamsi delictum sit intrinsece malum i. e. *contra legem divinam* et etiam subjective grave peccatum, dummodo *non* vergat in contemptum fidei aut ecclesiasticae auctoritatis vel in publicum animarum damnum¹²⁾.

Actus enim, qui ex metu gravi procedit, etiamsi grave peccatum esse possit, non committitur ex contumacia, sed magis ex naturae infirmitate. Ita mater ex metu gravi sibi procurans abortum potest in casu quodam graviter peccare et nihilominus ab excommunicatione excusari.

10) *Coronata* IV. 1663.

u) Cf. *De principiis* n. 177, ubi exponitur, quando metus gravis seu incommodum grave ab obligatione legis affirmativae excuset.

12) Com. J. C. 30. XII. 1937, AAS (1938) 73. cf. Per. 1938/162 s.

QUAESTIO SECUNDA

De poenis ecclesiasticis in genere.

Articulus primus.

De natura poenae.¹²⁾

11. Definitio. *Poenae ecclesiasticae* est privatio alicuius boni ad delinquentis correctionem et delicti punitionem a legitima auctoritate infligta (can. 2215).

a. *Bonum*, quo poena ecclesiastica delinquentem privat, tale sit oportet, cuius aut possessio aut usus ab Ecclesia dependet, quo proinde ipsa delinquentem privare potest. Eiusmodi bona sunt sola bona externa; at non sunt sola bona spiritualia, sed etiam bona temporalia ut bona fortunae, fama, libertas etc.

b. Quamvis Ecclesia etiam poenas temporales infligere possit, ordinarie tamen, praesertim quoad laicos, ad obtinendos fines suos non adhibet nisi poenas spirituales, quae consistunt in privatione boni spiritualis vel iam accepti vel postea accipiendi, quare poenae *ecclesiasticae* solent dici poenae *spirituales*.

c. Poena natura sua supponit culpam, quia propter culpam commissam infligitur; quare *non est poena, ubi non est culpa*.

12. Finis poenarum ecclesiasticarum. Distingui debet *comminatio* poenae et poenae *infligta* atque *exsecutio*.

a. *Comminationis finis* est, ut subditi a violatione legis absterreantur et metu poenae ad eius observationem adigantur.

b. *Infligationis et executionis finis* quadruplex est: a ut ordo laesus restituatur et confirmetur; β. ut emendetur reus; γ. ut tum ipse delinquens tum alii a crimine absterreantur et coërceantur; δ. ut exemplo poenae scandalum crimine datum reparetur.

In omnibus quidem poenis quadruplex iste finis plus minusve intenditur, in diversis tamen poenarum generibus unus prae aliis potissimum respicitur. Primarius et essentialis est restitutio ordinis laesi. Laesio enim ordinis, quae eo facta est, quod delinquens spreto ordinis bono suis concupiscentiis indulgebat, quandam veluti expiationem et satisfactionem exigit, eo quod idem delinquens de bonis suis aliquid cedere et malum subire cogatur¹³⁾.

13. Divisio poenarum. Poenae ecclesiasticae *dividuntur*:

a. Ratione *obiecti* in *spiritualem*, quae delinquentem privat bono spirituali; et *temporalem*, quae delinquentem privat bono temporali.

ia®) De poenae origine, essentia, fine, deque liberatione ab ea disseruit *Pius XII.* in VI. Conventu nationali Sodalium Consociationis ex iuris peritis catholicis Italiae die 5 dec. 1954. AAS 47 (1955) 60—85.

,3) Cf. s. *Thomas* I. II. q. 87. a. 1. coll. can. 2214.

Dubitari nequit quin Ecclesia etiam poenas temporales infligere possit cum enim potestatem habeat adhibendi omnia media, quae ad finem necessaria sunt, poenae autem temporales quandoque prorsus necessariae sint (quia apud homines fragiles solent esse efficaciores, quam mere spirituales), ut ordo externus servari possit, exploratum est Ecclesiam poenas temporales adhibere posse, Idem constat ex praxi Ecclesiae.¹⁴⁾ Ipse CIC declarat: Nativum et proprium Ecclesiae ius est, independens a qualibet humana auctoritate, coercendi delinquentes sibi subditos poenis tum spiritualibus tum etiam temporalibus (can. 2214, § 1). Attamen quoad poenam capitis et mutilationis fere omnes docent Ecclesiam ipsam eam infligere non posse, immo ex complurium sententia Ecclesia neque exigere potest, ut a brachio saeculari infligatur: etenim sollemne est axioma: *Ecclesia non sinit sanguinem*, neque videtur demonstrari posse necessitas poenae sanguinis ad finem Ecclesiae.

b. Ratione formae:

1. in poenam *determinatam* et *indeterminatam*. Dicitur *determinata*, si in ipsa lege vel praecepto qualitas et quantitas poenae taxative statuta sit ut in omnibus poenis l. s.; *indeterminata*, si prudenti arbitrio iudicis vel Superioris (can. 2217, § 1, 1° coll. can. 2223.) committitur utrum vel qualis poena infligenda sit. *Praeceptivis verbis* Codex utitur, si Superiori ecclesiastico vult ius et officium imponere infligendi poenam, certe solummodo in casu, quo omnia poenae praerequisita verificantur. *Facultativis verbis* Codex Superiori tantum ius, sed non officium puniendi tribuit (can. 2217, § 1, 1° coll. can. 2223, §§ 2 et 3).

2. in poenam *latae sententiae*, si poena determinata ita sit addita legi vel praecepto ut incurratur ipso facto commissi delicti absque hominis ministerio; *ferendae sententiae*, si a iudice vel Superiore infligi debeat (can. 2217, § 1, 2°).

a. Sola Ecclesia infligit poenas *latae sententiae*: codex poenalis civilis nullas continet poenas latae sed solum ferendae sententiae, quia finis rei publicae civilis non opus habet tali sanctione, neque eius poenae, quae fere omnes indigent exsecutore, ipso facto infligi possunt. Salus publica animarum, quae est finis Ecclesiae, econtra requirit, ut etiam forum conscientiae protegatur iure poenali, cum multa et maximi momenti officia vitae Christianae (v. g. in sacramento poenitentiae) foro externo omnino subtrahantur; praeterea privatio communionis fidelium aliter ac e. g. incarceration sine exsecutore infligi et per sacramentum poenitentiae etiam urgeri potest.¹⁶⁾

β. Poena *ferendae sententiae* infligitur per sententiam condemnatoriam quae cadit super ipsam poenam. Poena *latae sententiae* potest declarari per sententiam; haec sententia declaratoria cadit super culpam, in quam poena lata est a lege.

Poenam *latae sententiae* declarare generatim committitur prudentiae Superioris; sed sive ad instantiam partis cuius interest, sive bono communi ita exigente, sententia declaratoria dari debet (can. 2223, § 4).

γ. Poena *latae sententiae*, sive medicinalis sive vindicativa, delinquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro tenet; ante sententiam tamen declaratoriam a poena observanda delinquens excusatur quoties eam servare sine infamia nequit, et in foro externo ab eo eiusdem poenae observantiam exigere nemo potest, nisi delictum sit notorium (can. 2232, § 1).

5. Sententia declaratoria poenam ad momentum commissi delicti retrotrahit (can. 2232, § 2).

14) Cf. *Eichmann*, 5 seq.

14) *Hollweck*, XX., *Coronata* IV. 1690.

«. Poena intelligitur semper ferendae sententiae nisi expresse dicatur eam esse latae sententiae vel ipso facto seu ipso iure contrahi, vel nisi alia similia verba adhibeantur (can. 2217, § 2).

c. Ratione *causae efficientis* in poenam *a iure* et *ab homine*. Dicitur: *a iure*, si poena determinata in ipsa lege statuatur, sive latae sententiae sit sive ferendae; *ab homine*, si feratur per modum praecepti peculiaris vel per sententiam iudicalem *condemnatoriam*, etsi in iure statuta; ergo poenae ab homine semper sunt ferendae s.; quare poena ferendae sententiae legi addita, ante sententiam condemnatoriam est a iure tantum, postea a iure simul et ab homine sed consideratur tanquam ab homine (can. 2217, § 1, 3°).

Distinctio poenarum a iure et ab homine magni momenti est quoad poenae remissionem.

d. Ratione *finis interni*, qui praecipue intenditur, in poenam *medicinalem*, quae principaliter tendit in emendationem delinquentis; et *vindicativam* seu *puaitivam*, quae principaliter tendit in punitionem delicti.

a. Notanda sunt inter utramque discrimina: *a.* poena vindicativa reus puniri potest pro delicto praeterito, etiam postquam resipuit, poena medicinali autem reus puniri non potest, si iam resipuit; *β.* poena medicinalis aufertur per absolutionem, quae rite disposito poenam remittit. Haec absolutio disposito conced *debet*, quia fine emendationis consecuto poena sensu caret; absolutio est ergo actus iustitiae sicut sententia innocentiam attestans innocentis (Freispruch). Poena vero vindicativa non indiget absolutione, sed vel per se cessat eius expiatione (AbbiBung) vel aufertur per dispensationem, quae eximit a lege poenali in casu speciali i. e. per actum gratiae (cf. Begnadigung) — can. 2248 coll can. 2289.

b. Cum ergo remissio poenae vindicativae primario non dependeat a subiectiva delinquentis dispositione, sed ab arbitrio et benevolentia Superioris, ideo poena vindicativa facile *dignoscitur* verbis: in perpetuum, ad tempus praefinitum, ad beneplacitum Superioris, legi poenali additis.

14. Quae sint poenae ecclesiasticae. Omnes poenae, quas infligit Ecclesia, ad tria genera revocari possunt (Systema poenarum ecclesiasticarum, kirchliches Strafmittelsystem): A. ad poenas medicinales seu censuras; B. ad poenas vindicativas; C. ad remedia poenalia et poenitentias (cf. can. 2216).

A. *Poenae medicinales seu censurae*, quae principaliter tendunt in emendationem delinquentis, in tres species dividuntur, quae sunt

- a. Excommunicatio;
- b. Interdictum;
- c. Suspendio (can. 2255, § 1).

B. *Poenae vindicativae*, quae principaliter tendunt in restaurationem ordinis externi et in punitionem delicti, aliae omnibus fidelibus infliguntur, aliae solis clericis.

a. Poenae vindicativae, quae *omnes fideles* pro delictorum gravitate afficere possunt, canone 2291 enumerantur; sunt e. g. Poenalis translatio vel suppressio sedis episcopalis vel paroecialis; Infamia iuris;

Privatio sepulturae ecclesiasticae, ad normam can. 1240, § 1; Privatio sacramentalium; Remotio ab actibus legitimis ecclesiasticis exercendis; Mulcta pecuniaria.

b. Poenae vindicativae quae *clericis tantum* applicantur, exhibentur can. 2298, sunt e. g. Translatio poenalis ab officio vel beneficio obtento ad inferius; Privatio alicuius iuris cum beneficio vel officio conjuncti; Inhabilitas ad omnes vel ad aliquot dignitates, officia, beneficia aliave munera propria clericorum; Privatio poenalis beneficii vel officii cum vel sine pensione; Praescriptio commorandi in certo loco vel territorio; Depositio; Privatio habitus ecclesiastici; Degradatio.

C. *Remedia poenalia* sunt normae poenales, quae quidem rationem poenalitatis habent, quia honoris saltem deminutionem important, atamen praecipue ordinantur ad delicta praevenienda vel etiam ad supplendum indicio criminali vel ad poenam augendam¹⁶⁾. Secundum can. 2306 sunt: Monitio; Correptio; Praeceptum; Vigilantia.

Poenitentiae sunt opera poenalia, quae medicinae pariter et vindictae rationem habent et in foro externo imponuntur ad reparandum scandalum vel ad emendationem rei. Solent hae poenitentiae imponi, ut delinquens ordinarias poenas effugiat vel ut poenarum iam contractarum obtinere possit absolutionem aut dispensationem¹⁷⁾. Ad normam can. 2313, § 1 praecipuae poenitentiae sunt praecepta: Recitandi determinatas preces; Peragendi piam aliquam peregrinationem vel alia pietatis opera; Servandi peculiare ieiunium; Erogandi eleemosynas in pios usus; Peragendi exercitia spiritualia in pia aut religiosa domo per aliquot dies.

15. De foro Ecclesiae. 1. Nomine fori significatur: a. tum locus, in quo res venales exponuntur (Marktplatz), tum locus, in quo controversiae et lites aguntur (Gerichtshof); b. deinde ipse index vel collegium iudicum eiusque potestas iudicialis, denique territorium, in quo iudex suam iurisdictionem exercere potest (Gerichtsbereich).

2. Sicut res publica civilis Ecclesia habet forum *externum*, quod primario et per se tendit in bonum *commune* et regimen publicum Ecclesiae respicit. Ideo foro externo respondet potestas „prius ligandi“. Soli Ecclesiae competit etiam forum *internum*, quod immediate et per se curat salutem *singulorum* fidelium. In hoc foro directe agitur causa inter Deum et hominem et exercetur potestas „prius solvendi“. Forum internum est *sacramentale*, si usus jurisdictionis tantummodo in sacramento poenitentiae possibilis est; facultas fori interni *extrasacramentalis* etiam extra sacramentum adhiberi potest (can. 196)¹⁸⁾.

Facultas (absolvendi, dispensandi) concessa *pro utroque foro* significat: a. facultatem, qua quis uti potest aut debet pro foro externo, valere etiam pro

16) *Coronata* IV. 1838.

17) *Coronata* IV. 1850.

18) *Vermeersch-Creuscn* I, 22; *Merkelbach*, Quaestiones de Poenitentiae Ministro, pg. 8.

foro interno; *b.* facultatem adhiberi posse tum pro foro externo tum pro foro interno, prout subiecta materia id exigat i. e. prout res publica est aut occulta.

Nota. Delinquens, qui delicti sibi sit conscius ipso facto in *utroque foro* tenetur censura latae sententiae (uti generatim poena latae sententiae, sive medicinali sive vindicativa) (cf. can. 2232). Quoties tamen delinquens poenam sine infamia servare nequit, excusatur a poena observanda, quia nemo oblidatur seipsum prodere. Post sententiam vero declaratoriam factum fit notorium notorietate iuris (can. 2197, 2°) ideoque bona fama delinquentis iam non existit. Quia ergo causa excusationis cessavit, poena observari debet et haec observatio etiam in foro externo urgeri potest. Quoniam vero condiciones, quae, ad incurrandam censuram necessariae sunt, partim, ut scientia et consensus ad grave peccatum requisita natura sua internae sunt, raro adesset notorietas facti, nisi condiciones praesumerentur. Sed posita externa legis violatione, dolus, id est deliberata voluntas violandi legem, in foro externo praesumitur, donec contrarium probetur (cf. can. 2200).

Hinc fieri potest, ut censura incurratur in foro externo, sed non adsit in foro interno. Sic catholici, qui censurae in scii coram ministro haeretico matrimonium inierunt, pro foro externo absolute indigent, quia cognitio censurae in hoc foro praesumitur, donec coram iudice ignorantia probetur, in foro interno autem a censura propter ignorantiam eius, nisi fuerit crassa vel supina, immunes sunt.

Articulus secundus.

De Superiore potestate coactivam habente.

16. Quis poenas ferre possit. Poenas ferre potest, qui aut ordinariam aut delegatam potestatem ad id habet.

1. *Potestatem ordinariam* habent omnes et soli Superiores ecclesiastici qui pollent potestate leges ferendi vel praecepta imponendi, nam hi possunt quoque legi vel praecepto poenas adnectere (cf. can. 2220, § 1).

Legislativam habentes potestatem possunt intra limites suae jurisdictionis, non solum legem a se vel a decessoribus latam, sed etiam ob peculiaria rerum adiuncta, legem tam divinam, quam ecclesiasticam a superiore potestate latam, in territorio vigentem, congrua poena munire aut poenam lege statutam aggravare (can. 2221).

Possunt ergo poenas ferre:

a. Summus Pontifex in omnes fideles tum collective sumptos (dioecesis, provincia) tum singillatim acceptos, qui quidem potestatem hanc immediate accipit a Christo; omnes alii eam participant a S. Pontifice.

b. Episcopi, Archiepiscopi, Patriarchae in suos subditos; Archiepiscopi autem et Patriarchae subditos suffraganeorum suorum poenis ligare non possunt nisi tempore visitationis canonicae, tunc enim in dioecesibus suffraganeis Metropolitana potest notoria crimina, manifestas et notorias offensas sibi tum suis forte illatas, iustis poenis, censuris non exclusis, punire (cf. can. 274, 5°); sede vacante *Vicarius Capitularis*, qui Episcopo in iurisdictione succedit, et a fortiori ipsum *Capitulum* Vicario nondum electo; *Vicarius Generalis*, etsi cum Episcopo unum tribunal constituit, tamen non habet potestatem infligendi poenas sine mandato speciali (cf. can. 2220, § 2).

c. *Ordinarius loci* in religiosos etiam exemptos in omnibus in quibus religiosi subsunt Ordinario loci (cf. can. 619).

d. *Concilium generale* in totam Ecclesiam et *provinciale* in suam provinciam

e. *Abbat* et *Praelati nullius* habentes jurisdictionem quasiepiscopalem.

f. *Administratores, Vicarii* et *Praefecti Apostolici* in suos subditos.

g. *Superiores* in religionibus clericalibus exemptis in subditos suos attamen secundum statuta sui ordinis.

Parochi potestatem ferendi poenas non habent, quia eis non competit iurisdictio in foro externo.

2. *Potestatem delegatam* habent omnes et soli *clerici*, quibus id commissum est ab habentibus potestatem ordinariam.

Clerici: quia omnes et soli clerici capaces sunt jurisdictionis ecclesiasticae, quae ad ferendas poenas requiritur. Quare a potestate ferendi poenas tum ordinaria tum delegata excluduntur laici et mulieres omnes, etiam *Abbatissae*.

Qui iudiciali tantum pollent potestate, possunt solummodo poenas legitime statutas, ad normam iuris applicare (cf. can. 2220), non vero poenas contractas remittere.

17. Condiciones requisitae ex parte auctoris. Ut Superior ecclesiasticus valide possit poenas ferre, requiritur:

a. *Ut sit rationis compos et habeat voluntatem, ligandi* eum, contra quem fert poenam: etenim poenam ferre est actus jurisdictionis, qui totam vim suam habet ab actu voluntatis. Quare poena ab ebrio lata esset irrita.

b. *Ut libere agat, non coacte*.

Poena lata *ex metu gravi* per se dicenda est valida, quia actus ex metu gravi factus per se validus est, nisi speciali iure positivo irritetur; atqui poena ex metu lata iure positivo non irritatur. Excipiendus tamen est casus, quo ferens poenam exterius tantum sine intentione linterna eam protulisset.

c. *Ut potestatem exerceat intra fines suae iurisdictionis*: iurisdictio enim contentiosa extra territorium proprium exerceri nequit.

Ergo Episcopus extra suam dioecesim existens nequit poenam ferre, ne in suum quidem subditum, nisi obtinuerit consensum Episcopi loci, in quo reperitur.

Excipiendi tamen sunt complures casus, in quibus Episcopus etiam extra dioecesim existens censuram ferre possit:

a. Si censura fertur non per modum *sententiae* particularis, sed per modum *statuti* ad futura crimina praecavenda.

β. Si censura fertur quidem per modum *sententiae*, quae tamen non indiget cognitione causae, sive quia contumacia manifesta est, sive quia causa iam cognita est in proprio territorio.

γ. Si Episcopus iniuste expulsus est e proprio territorio¹⁰⁾ (cf. can. 1637).

d. *Ut delinquentem de infligenda censura moneat*: censura enim fertur in contumacem; sed ut constet de contumacia, requiritur praevia correptio.

Pro diversitate censurarum diversa requiritur monitio.

a. In censuris *latae sententiae* pro delictis futuris, item in censuris, quae al-

¹⁰⁾ *Superiores regulares* suos subditos per modum *sententiae* particularis ubique censura ligare possunt, ubi ipsi morantur, quia eorum iurisdictio potissimum personalis est.

cui delicto adnexae sunt ut *ferendae sententiae*, sufficit monitio *legalis*, quae in lege promulgata cum adiecta censura consistit: lex enim cognita, quae comminatur censuram, subditos continuo monere censetur de sua obligatione et de poena a transgressoribus incurrenda.

β. In censura, quam nulla lex comminatur, quae igitur *ab homine* pro delicto praeterito vel praesenti *infligitur*, monitio *canonica* seu expressa requiritur. Reus reprehendatur ac moneatur ut a contumacia recedat, dato, si prudenti eiusdem iudicis vel Superioris arbitrio casus id ferat, congruo ad resipiscen-
tiam tempore; contumacia persistente, censura infligi potest (cf. can. 2233, § 2).

Sed si scandalum forte datum aut specialis transgressionis gravitas id ferat, potest legitimus Superior transgressionem legis, etsi nullam sanctionem appositam habeat, etiam sine praevia poenae comminatione, aliqua iusta poena punire (cf. can. 2222, § 1).

Nota. Censura *iniuste* inflictata in conscientia non obligat sive iniusta est ob defectum culpae sive ob defectum probationis. Quare iniuste censuratus non tenetur in occulto observare censuram, publice vero, si aliter sine scandalo fieri non potest tenetur ita se gerere, ac si censura ligatus esset.

Articulus tertius.

De subiecto coactivae potestati obnoxio.

Subiectum poenae capax est solus homo baptizatus, viator, rationis capax et subditus eius,, qui poenam fert.

18. Homo baptizatus, tum quia Ecclesia in eos, qui baptizati non sunt, nullam iurisdictionem habet, tum quia soli baptizati gaudent bonis spiritualibus, quibus per poenas privantur, (cf. can. 12.)

Ideo Ecclesia neque in infideles et iudaeos neque in catechumenos, bene vero in haereticos et schismaticos, qui ratione baptismi eius iurisdictioni subsunt, censuras ferre potest.

19. Viator: in mortuos enim Ecclesia non habet iurisdictionem.

Quodsi quandoque *mortui* excommunicantur, hi non proprie sententia iudiciali condemnantur, sed Ecclesia ad terrorem fidelibus incutiendum solum declarat, eos in vita propter sua delicta censuram incurrisse et ut censurâtes tractandos esse, i. e. eos Ecclesiae suffragiis et sepultura ecclesiastica privandos esse. Pari modo si mortui a censura absolvuntur. Ecclesia solum aufert prohibitionem, qua non poterant participare communia suffragia fidelium nec donari sepultura ecclesiastica²⁰).

20. Rationis capax: cum enim poena supponat delictum, et censura etiam contumaciam, in eos ferri nequit, qui necdum delictum patrare possunt. Sunt autem delicti incapaces, qui actu carent usu rationis (cf. can. 2201, § 1).

Impuberes qui usum rationis habent per se i. e. ex iure naturali capaces sunt censurae, ex iure canonico tamen haec tenenda sunt; Generatim minor aetas minuit delicti imputabilitatem et quidem eo magis, quo ad infantiam propius

-°) Ritus absolvendi excommunicatum mortuum habetur in *Rituali Romano* tit. IV. c. 4.

accedit (cf. can. 2204). Ideo impuberes omnes, quamvis peccati gravis forte capaces, eximuntur a poenis latae sententiae et can. 2230 expresse commendat, ut potius punitionibus educativis ... corrigantur.

a. Quamvis secundum can. 88 § 2 masculus censetur pubes a decimoquarto, femina vero a duodecimo anno completo, tamen plures auctores in iure poenali etiam feminas censent delicti et poenae capaces („deliktfahig“) post quartum decimum aetatis annum completum²¹⁾. Ad normam can. 15, 19 et can. 209 practice tuto etiam puellae haberi possunt liberae a poenis l. s. vel a quovis confessario possunt absolvi si annum 14. nondum expleverunt.

β. Aetate maiores, qui impuberes ad delictum induxerunt vel ita concurrerunt ad crimen patrandum ut sine eorum opera delictum commissum non fuisset poena delicto a lege adjudicata plectuntur (can. 2230).

21. Subditus: nulla enim est jurisdictio in eum, qui non est subditus. Ideo

a. Solus S. *Pontifex* poena ligari non potest, quia superiorem in terris non habet, ipse autem seipsum ligare nequit. Omnes vero fideles a S. Pontifice et omnes dioecesani, nisi a iure eximuntur, ab Episcopo poenis plecti possunt.

a. Quamvis censuras pontificias omnes fideles incurrere possint, tamen S. R. E. Cardinales nisi expresse nominentur sub lege poenali non comprehenduntur, nec Episcopi²²⁾ sub poenis latae sententiae suspensionis et interdicti (cf. can. 2227, § 2).

β. Ex privilegio iuris poena non nisi a Romano Pontifice infligi aut declarari potest:

1. in eos qui supremum tenent populorum principatum horumque filios ac filias eosve quibus ius est proxime succedendi in principatum;
2. in Patres Cardinales;
3. in Legatos Sedis Apostolicae et Episcopos, etiam titulares (cf. can. 2227, § 1 coll. can. 1557, § 1).

b. *Peregrini* et *vagi* incurrrunt poenas ipso facto incurrendas iis legibus aut praeceptis adnexas, quibus etiam peregrini et vagi tenentur (cf. can. 2226, § 1).

Peregrini tenentur legibus generalibus, etiamsi hae suo in territorio non vigeant, minime vero si in loco in quo versantur non obligent;

Non adstringuntur legibus particularibus sui territorii quamdiu ab eo absunt, nisi aut earum transgressio in proprio territorio noceat, aut leges sint personales;

Sed adstringuntur poenalibus legibus particularibus territorii, in quo versantur, quatenus leges poenales ordini publico consulunt i. e. damnum publicum volunt avertere²³⁾ (cf. can. 14, § 1).

Vagi obligantur legibus tam generalibus quam particularibus quae vigent in loco in quo versantur (can. 14, § 2).

Ergo delinquens extra dioecesim incurrit censuram annexam legi cuius transgressio in proprio territorio noceat; incurrit etiam censuram legi personali aut

21) *Coronata*, IV. 1721, nota 6. *Michiels*, Principia generalia de personis in Ecclesia², 41—46. ^2

-2) Rationem vide 4, V, 11. in VI.0

2i) *Vermeersch-Creusen* I. n. 110

praecepto speciali annexam, ut si Episcopus clerico sub poena suspensionis latae sententiae ingressum in tabernam prohibeat hic autem extra dioecesim tabernam ingrediatur.

Praeterea peregrini ab Episcopo censuris puniri possunt per particulare praeceptum latis, si in eius territorio delictum commiserint: ratione enim delicti fiunt eius subditi.

Cum peregrinus ex statuto iuris sortiatur forum delicti (cf. can. 1566, § 1), tum quia ibi, ubi delictum patratum est, facilius cognoscitur de auctore et quantitate criminis, tum quia laesi ordinis melius ibi obtinetur restauratio, ubi violatio facta est, — ratione delicti peregrinus fit subditus Episcopi loci, in quo delinquit.

c. Delinquens intra, sed existens extra dioecesim ab Episcopo censura ligari potest; sic Episcopus suspendere potest parochum commisso delicto aufugientem.

Reus citatus comparere debet; quod si non compareat poena plecti potest.

Qui censura semel ligatus est, ea ligatus manet, etsi in alias regiones proficiscatur: etenim poena reum ubique terrarum tenet, etiam resoluta iure Superioris, nisi aliud expresse caveatur (can. 2226, § 4).

d. Religiosi exempti non incurrunt poenas episcopales, neque ab Episcopis poena plecti possunt nisi in iis, in quibus Episcopis a iure concessa est iurisdictio in religiosos (cf. can. 619).

Regulares extra domum illegitime degentes, etiam sub praetextu accedend ad Superiores, exemptionis privilegio non gaudent.

Si extra domum delictum commiserint nec a proprio Superiore praemonito puniantur, a loci Ordinario puniri possunt, etsi a domo legitime exierint et domum reversi fuerint (can. 616).

Interdictum locale etiam exempti servare debent (can. 2269, § 2).

22. Num subiectum poenae possit esse integra communitas e. g. universitas, monasterium, capitulum, civitas.

a. Excommunicatio afficere potest tantum personas físicas, et ideo si quando feratur in corpus morale, intelligitur singulos afficere qui in delictum concurrerint (can. 2255, § 2), non autem innocentes: cum enim in communitate complures soleant esse innocentes, nimis durum esset, si etiam hi poena gravissima excommunicationis afficerentur⁴).

b. Suspendio ferri potest in totam communitatem ut personam moralem (cf. can. 2255, § 2), licet in ea complures sint innocentes, quia suspensio innocentes non afficit nisi quoad actus, qui toti communitati qua tali competunt ut electio Superiorum.

c. Interdictum ferri potest in totam communitatem ut personam moralem (cf. can. 2255, § 2), licet in ea complures sint innocentes; nam per interdictum proprie non puniuntur innocentes, sed Ecclesia iustas ob causas boni communis sua beneficia tam nocentibus quam innocentibus subtrahit, ut innocentes maiore cum sollicitudine in delinquentium emendationem cooperentur.

24) Romana ecclesia 5. *De sessientia excommun.* (V. 11) in 6°.

23. Nihil impedit, quominus aliquis pluribus simul poenis non solum diversae sed etiam eiusdem speciei ligetur (cf. can. 2244, § 1) et pariter si pluribus censuris detineatur ab una solvatur, ceteris minime absolutis (cf. can. 2249, § 1).

a. *Nemo* dubitat, quin aliquis pluribus censuris *diversae* speciei e. g. excommunicatione et suspensione ligari possit, sed dubitarunt, num aliquis pluribus censuris *eiusdem* speciei innodari possit. Cum enim censura consistat in privatione bonorum spiritualium, si quis vi unius censurae bonis iam privatus est, non potest altera censura iisdem bonis denuo vel magis privari. Verum censura formaliter non tam privatio est, quam causa inducens privationem; atqui nihil impedit, quominus eadem privatio ex pluribus titulis et causis existat, sicut plura peccata mortalia privant eadem gratia sanctificante²⁵⁾.

b. Est axioma in iure: ordinarie tot poenae quot delicta (cf. can. 2224, § 1)²⁵⁾. Si ergo possunt multiplicari *delicta* in eodem subiecto possunt etiam *poenae*.

Censura *latae sententiae* multiplicatur:

1. Si diversa delicta, quorum singula censuram secumferunt, eadem vel distincta actione committantur (can. 2244, § 2, 1°).

Qui ergo committit duo delicta specie distincta, quorum cuilibet distincta annexa est excommunicatio, qui e. g. haeresim committit et librum sub censura prohibitum legit, duplicem excommunicationem incurrit. — Qui committit delictum, quo duae simul leges poenales specie diversae violantur, duplicem incurrit censuram, qui e. g. occidit sacerdotem in ecclesia, incurrit censuram latam in sacrilegium personale et in sacrilegium locale. — Qui plura eaque diversa committit delicta eadem lege poenali prohibita, pluries censuram incurrit, sic qui edit, legit, retinet (nisi retineat praecise ut legat statim librum et donec ipsam lectionem perfecerit) et defendit librum sub excommunicatione prohibitum, ex quadruplici capite excommunicatur, quia omnes quatuor actiones eadem lege poenali prohibentur.

2. Si idem delictum, censura punitum, pluries repetatur ita ut plura sint delicta distincta (can. 2244, § 2, 2°). Qui ergo e. g. bis duellum committit, bis excommunicationem incurrit.

3. Si delictum, diversis censuris a distinctis Superioribus punitum, semel aut pluries committatur (can. 2244, § 2, 3°).

Censura *ab homine* multiplicatur, si plura praecepta vel plures sententiae vel plures distinctae partes eiusdem praecepti aut sententiae suam quaeque censuram infligant (can. 2244, § 3).

24. Praeter concursum delictorum (Verbrechenkonkurrenz), quo plura delicta patrantur ab uno delinquente, accidere potest casus concursus delinquentium (Verbrecherkonkurrenz), quo plures delinquentes concurrunt ad unum perficiendum delictum.

Quo in casu valent principia can. 2209:

1. Si delictum ex natura sua complicem postulat (notwendige Teilnahme), ut duellum, professi vel maioristae matrimonium attentatum, simonia, uterque delinquens eadem poena plectitur.

2. Si plurium concursus non ex rei natura postulatur, sed ex particularibus circumstantiis exigitur vel de facto tantum evenit (Mittäterschaft) distinguendum est:

Si *cooperatio est necessaria* i. e. si delictum sine concursu (morali)

23) Cf. *Ballcrini-Patmieri* VII. n. 78.

-6») C. Ea, quae 1. De poenis (V. 37).

iubentis, mandantis, instigantis vel (physico) cooperantis commissum non fuisset, *omnes* concurrentes poenam delicto impositam incurrunt.

3. Si cooperatio est tantum *libera*, i. e. facilius tantum reddit delictum, quod etiam sine concursu aliorum commissum fuisset, poena latae sententiae manet tantum principaliter agentem, nisi

4. cooperatio libera („*Begiinstigung*“) ipsa constituit speciale delictum, ut e. g. favor praestitus excommunicato vitando in crimine criminoso secundum can. 2338, § 2.

5. Approbatio vel laudatio delicti plene iam absoluti, itemque participatio fructuum, receptio et occultatio delinquentis, generatim omnia, quae delictum iam perfectum subsequuntur, non sunt participatio in delicto patrato, neque secumferunt participationem in poena. Excipiendus esset casus, in quo de actibus enumeratis cum delincente iam ante delictum conventum esset, quia hoc esset cooperatio necessaria vel libera ad delictum ideoque diiudicandum secundum numeros praecedentes.

6. Si quis moralem suam cooperationem ad patrandum delictum plene retraxerit congrua retractatione, poena ei non infertur, etiamsi delinquens ob alias causas sibi proprias delictum nihilominus committit.

7. Qui vero cooperationem suam moralem (necessariam), quamvis sine propria culpa efficaciter non retractavit, in delictum patrandum causaliter influit et ideo etiam poenam incurrit. — Sunt autem, qui dicant, saltem poenas medicinales, imprimis excommunicationem locum non habere si cooperans per poenitentiam iam ante consummationem delicti contumaciam deposuerit quia censura ad frangendam contumaciam inflicta non haberet sensum deposita contumacia. Quae sententia probabilitate non caret (cf. can. 4. c.) et ideo est practice tuta.

24a. Orientales subsunt poenis iure pontificio statutis, si agitur de legibus, quae ex ipsa rei natura etiam Ecclesiam Orientalem spectant, ut sunt leges ius divinum interpretantes; aut si in legibus expressa mentio fit de orientalibus^{25b}).

Orientales ergo afficiuntur poenis statutis in delicta contra fidem (cc. 2314, 2318) et in delicta, quae suspicionem de haeresi iuducunt ideoque competentiae S. C. S. Officii subiciuntur (cc. 2316, 2319, 2320, 2322, 2335, 2367, 2371).

Per decretum S. Officii diei 21 julii 1934[^]) explicite extenduntur ad orientales excommunicationes specialissimo modum S. Sedi reservatae (cc. 2320, 2343 § 1, 2367, 2369).

»b) Cf. Declaratio S. C. *pro Ecclesia orientali* 26 mail 1928, AAS 20 (1928) 195 s. *Cappello* 22., *Rcgatillo* 11 849.

*.»■) AAS 26 (1934) 550.

LIBER SECUNDUS

De censuris in genere.

QUAESTIO UNICA

De censuris in genere 26).

Articulus primus.

De natura censurae.

25. Notio censurae. *Censura* est poena qua homo baptizatus, delinquens et contumax, quibusdam bonis spiritualibus vel spiritualibus adnexis privatur, donec, a contumacia recedens, absolvatur (can. 2241, § 1). Duobus ergo ad incurrendam censuram opus est: *delicto et contumacia* delinquentis.

a. Nomen *censurae* apud veteres Romanos significabat tum dignitatem et officium censoris, tum eiusdem sententiam, qua aut notam inurebat aut poenam infligebat civibus. Usu ecclesiastico censura significat tum iudicium, quo notatur, utrum aliquid laude an vituperio dignum sit, tum poenam pro crimine inflictam.

b. *Contumax*: censura ad frangendam contumaciam (contemptum virtuales auctoritatis et censurae, inoboedientiam) infligitur, cuius natura n. 6. describitur. Ideo contumacia ut condicio ad incurrendam censuram semper requiritur; et cum primum contumacia per emendationem vel satisfactionem delinquentis cessat, auferenda est censura, sicut sanitate recuperata cessat usus medicinae.

c. *Bonis spiritualibus vel spiritualibus adnexis*: iis scilicet, quae subsunt potestati Ecclesiae. Siquidem praeter bona, quae unicuique habitualiter inhaerent, triplicis generis bona in Ecclesia existunt: bona, quae procedunt a *capite* seu a Christo; bona, quae procedunt a *membris* privatim sumptis; bona quae procedunt a *corpore* seu ab Ecclesia. Iam vero censuratus non potest privari bonis habitualiter sibi inhaerentibus ut caractere sacramentali, potestate ordinis, fide, spe et caritate etc., nec bonis, quae a Christo, capite Ecclesiae, procedunt, ut sunt gratiae multiplices, quia haec bona non dependent ab Ecclesia; nec privari potest bonis, quae a membris Ecclesiae singillatim sumptis procedunt, ut sunt orationes et opera bona fidelium, quia Ecclesia communionem sanctorum impedire non potest; sed solum bonis, quae ab Ecclesia administrantur et confe-

Suarez, De censuris. *Covarruvias*, Operum t. 1. p. 315. *Dicastillo*, De censuris. *Tamburini*, De censuris et irregularitate. S. *Alphonsus* I. VII. De censuris eccles. *Bucceroni*, De censuris etc.⁴ (Romae. 1896). *Hilarius a Sexten*, Tractatus de censuris ecclesiasticis (Moguntiae. 1898). cf. alios autores pg. 7 laudatos.

runtur, ut sunt usus sacramentorum, sacrificium, indulgentiae, suffragia communia, iurisdictio, beneficia ecclesiastica. Et si quando bonis temporalibus aliquem privat Ecclesia ut civili commercio cum fidelibus, id fit secundo et indirecte, in quantum conducit ad bonum spirituale tum illius, qui censura innodatus est, tum aliorum.

d. Censura est poena *medicinalis*: Ecclesia enim infligendo censuram *principaliter* cohibitionem criminis et emendationem delinquentis intendit, quare posita emendatione censura suapte natura exigit, ut auferatur; et si quando in eos fertur, quorum desperata est emendatio, id fit ad terrorem aliis incutiendum. Ex eadem ratione censura simpliciter infligenda est, non in perpetuum nec ad certum diem, ut reus non antea, etsi se emendaverit, absolvi possit

26. Divisio censurarum, a. Ratione *essentiae* dividuntur in tres species, in *excommunicationem*, *interdictum*, suspensionem. quaelibet enim ex his poenis habet communem rationem censurae et reum privat aliis iisque diversis bonis spiritualibus vel spiritualibus adnexis; aliae autem poenae ecclesiasticae quocumque nomine vocantur, non sunt censurae (cf. can. 2255).

b. Ratione *causae efficientis* in censuram, quae est *a iure* et quae est ab *homine* (cf. supra 13c).

c. Ratione *modi, quo incurruntur*, in censuras *latae sententiae* et *ferendae sententiae* (cf. supra 13 b 2).

d. Ratione *potestatis absolvendi* in censuras *reservatas* et *non reservatas* (cf. can. 2245, § 1).

A censuris non reservatis, quae verae quidem censurae sunt, quatenus effectus aliarum producant, censuratus, modo de peccato vere doleat, a quovis confessario absolvi potest.

Censura ab homine est reservata ei qui censuram infligit aut sententiam tulit, eiusve Superiori competenti, vel successori aut delegato; ex censuris vero a iure reservatis aliae sunt reservatae Ordinario, aliae Apostolicae Sedi (can. 2245, § 2).

Censura latae sententiae non est reservata, nisi in lege vel praeecepto id expresse dicatur; et in dubio sive iuris sive facti reservatio non urget (can. 2245, § 4).

e. Ratione *modi, quo reservantur*:

a. in censuras Apostolicae Sedi simpliciter reservatas;

β. in censuras Apostolicae Sedi speciali modo reservatas;

γ. in censuras Apostolicae Sedi specialissimo modo reservatas (can. 2245, § 3).

Complures censurae speciali modo vel etiam specialissimo modo reservatae dicuntur:

a) Quia pro eis generalis facultas absolvendi a censuris Sedi Apostolicae reservatis non sufficit sed omnino specialis respective specialissima facultas requiritur (cf. can. 2253, 3°); b) quia non continentur in facultate Episcopis a iure concessa, absolvendi nempe ab omnibus censuris occultis etiam Papae reservatis (cf. can. 2237, § 2); c) quia sine debita facultate ab his absolvere praesumentes specialem excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam incurrunt (can. 2338, § 1); d) quia a censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata in periculo mortis absoluti a non habente specialem po-

testatem, si convaluerint, speciali obligatione tenentur recurrenti ad Superiorem et parendi eius mandatis (cf. can. 2252).

/ . Ratione *publicitatis* in censuras *publicas, notorias, occultas*.

27. *Summus gradus* publicitatis delicti (et consequenter censurae) est delictum *notorium, notorietati facti*. Ita notorium dicitur illud, quod ipsa evidentia rei sive operis publice perpetrati in loco publico et adstante hominum multitudine tam certum est, ut nulla tergiversatione celari possit (materialiter i. e. ipsum delictum e. g. homicidium) nec ullo iuris suffragio excusari possit (formaliter i. e. imputabilitas delicti e. g. cum casus iustae defensionis omnino excludatur).

Notorium notorietate iuris („gerichtsbekannt“) est factum, cuius „certitudo judicialis“ oritur per confessionem rei in iudicio factam nec revocatam aut per sententiam iudiciariam, quae transit in rem iudicatam.

Simpliciter publicum est delictum primo occultum, quod iam divulgatum est aut quod brevi divulgatum iri prudenter praevidetur.

Occultum est delictum, cuius divulgatio non est facta nec datur illud facile periculum proximae divulgationis²¹).

Momentum huius distinctionis ratione notitiae delicti vel poenae est praesertim in eo, quod secundum can. 2232 poena, quae non est notoria, non obliget delinquentem ad observationem sui, quoties eam sine infamia servare nequit.

Deinde pro casibus occultis ampliores sunt facultates confessarii absolvendi vel dispensandi.

Articulus secundus.

De absolute a censuris.

28. De ipsa absolute. 1. Quaelibet censura, semel contracta, tollitur tantum legitima absolute (can. 2248, § 1).

a. Censura non aufertur per emendationem rei, nec per mortem vel amotionem ferentis censuram, nec per mortem censurati, qui etsi contritus decesserit, suffragiis Ecclesiae et sepultura ecclesiastica privatur, nisi absolutus fuerit: censura enim semel inflictata manet, donec per absolute auferatur.

b. Hinc excommunicatus, qui elicit actum contritionis, in statu gratiae est, manet tamen excommunicatus et privatus communionem Ecclesiae. Licet ergo ad incurrendam censuram requiratur culpa, poena tamen manere potest remissa culpa.

2. *Absolute* censurae est remissio poenae ab eo facta, qui legitimam habet remittendi potestatem.

Differt a *dispensatione*, quia absolute est *actus iustitiae* qui ei debetur, qui contumaciam deposuit et satisfactionem, si qua opus erat, praestitit; dispensa-

tio vero, qua quis a communi lege eximitur, est *actus gratiae*, qui etiam disposito negari potest. Insuper, ad absolutionem valide et licite concedendam praeter dispositionem rei nulla alia *causa* requiritur; ad dispensationem valide aut saltem licite concedendam iusta causa requiritur. Poenae medicales absolutione, poenae vindicativae dispensatione auferuntur (cf. can. 2236).

29. Absolutio a censuris multiplici modo concedi potest: a. in foro externo vel interno tantum (cf. can. 2239, § 1):

In foro interno, quae effectus censurae per se pro solo foro interno aufert.

In foro externo, quae effectus censurae etiam pro foro interno aufert.

b. Absolutio dari potest *absolute* vel sub *condicione* (cf. can. 2239, § 1) et quidem sub condicione *de praeterito, de praesenti, de futuro*. Condicionem de praeterito vel de praesenti adhibere generatim non licet; condicio autem de futuro (e. g. absolvo te, si intra mensem restitueris) ex gravi causa licita est²³).

c. Absolutio dari potest praesenti vel absentis (cf. can. 2239, § 1).

Attamen praesentia censurati tum ad reverentiam censurarum tum ad humiliationem ipsius censurati magis conducit.

d. Absolutio dari potest ore tenus vel scripto. Si tamen poena scripto inflictata fuerit, expedit ut etiam eius remissio scriptis concedatur (cf. can. 2239, § 2).

e. Absolutio *ad reincidentiam* seu sub poena reincidentiae est absolutio sub determinata condicione concessa, ita ut hac non impleta ipso facto eadem censura iterum incuratur.

Censura, per absolutionem sublata, non reviviscit, nisi in casu quo onus impositum sub poena reincidentiae impletum non fuerit (can. 2248, § 3).

Censura, in quam absolutus reincidit, est eiusdem speciei, sed numero nova et distincta; quare poenam reincidentiae absolutioni addere non potest, nisi habens potestatem ferendi censuras. Ad reincidentiam requiritur nova culpa e: contumacia atque ad eius ablationem nova absolutio.

f. Absolutio *ad cautelam* datur, quando ignoratur aut dubitatur, num quis censura re ipsa ligatus sit. Huiusmodi est absolutio, quae in sacramento poenitentiae datur ante absolutionem a peccatis.

g. Absolutio *ad effectum* quae eo tendit, ut censura non impediatur effectum obtinendi gratiam concessam, manente tamen quoad alios effectus censura²⁸) in rescriptis pontificiis nunc videtur superflua (cf. can. 36, § 2), nisi agatur de excommunicato vitando vel alio censura

Recte *Wernz-Vidal* (VII, 266) notat: „Modus iste absolvendi, utpote alienus ab usu Ecclesiae atque rationibus convenientiae et prudentiae ordinariae non commendatus regulariter in praxim non est deducendus.”

aH«) Forma huius absolutionis, quae rescriptis pontificiis apponi solet, haec est: „Nos igitur eundem, N. N. a quibusvis excommunicationibus ... si quibus quomodolibet innodatus existat, ad effectum dumtaxat praesentium cone quendum absolventes et absolutum fore censentes.”

innodato post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam (cf. can. 2265, §2; 2275, n. 3; 2283 et infra n. 44).

Si cui concessa est facultas dispensandi in ea includitur etiam potestas absolvendi a poenis ecclesiasticis, si quae forte obstant, sed *ad effectum* dumtaxat dispensationis consequendae (cf. can. 66, § 3).

30. Quis absolvere possit. 1. *Extra mortis periculum* possunt absolvere:

a. A censura *non reservata*, in foro sacramentali quilibet confessarius, extra forum sacramentale quicumque jurisdictionem in foro externo habeat in reum (can. 2253, 1°).

Ut tamen notorie censuratus absolute in foro interno accepta publice uti possit, ad praecavendum scandalum requiritur, ut de absolute concessa publice constet.

b. A censura *ab homine*, ille, cui censura reservata est ad normam can. 2245, § 2; ipse autem potest absolute concedere, etiamsi reus alio domicilium vel quasideomicilium transtulerit (can. 2253, 2°).

Potest ergo absolvere qui censuram inflixit aut sententiam tulit, eiusve Superior competens, vel successor aut delegatus (cf. can. 2245, § 2).

c. A censura *a iure reservata*, ille qui censuram constituit vel cui reservata est, eorumque successores aut competentes Superiores aut delegati. Quare a censura reservata *Episcopo* vel *Ordinario*, quilibet Ordinarius absolvere potest suos subditos, loci vero Ordinarius etiam peregrinos; a reservata *Sedi Apostolicae*, haec aliive qui absolvendi potestatem ab ea impetraverint sive generalem, si censura *simpliciter reservata* sit, sive specialem, si *reservata speciali modo*, sive denique specialissimam, si *reservata specialissimo modo*, salvo praecepto can. 2254 (can. 2253, 3°; quoad can. 2254 vide paulo inferius n. 3).

2. *In periculo mortis* omnes sacerdotes, licet ad confessiones non approbati, valide et licite absolvunt quoslibet poenitentes a quibusvis peccatis aut censuris, quantumvis reservatis et notoriis, etiamsi praesens sit sacerdos approbatus (can. 882)20).

Qui in periculo mortis a censuris Romano Pontifici reservatis absolvitur a sacerdote, specialis facultatis experte, non tenetur se sistere Superiori, ubi convalescat, si absolutus fuerit a censuris *simpliciter reservatis* vel *speciali modo reservatis*. Qui absolutus fuerit a censuris *specialissimo modo reservatis*, tenetur postquam convaluerit obligatione recurrenti, sub poena reincidentiae, intra mensem saltem per epistolam et per confessarium si id fieri possit sine gravi incommodo, reficito nomine, ad S. Poenitentiarium vel ad Episcopum, qui facultatem habet, aliumve facultate praeditum, eorumque mandatis parendi (cf. can. 2252 et can. 2254, § 1). Si receperit absolute ab aliqua censura ab homine recurrere debet ad illum qui censuram tulit (cf. can. 2252).

3. In *casibus urgentioribus* quilibet confessarius i. e. sacerdos jurisdictione praeditus in foro sacramentali a censuris latae sententiae, quoquo modo reservatis, absolvere potest, iniuncto onere recurrenti, sub poena reincidentiae, intra mensem saltem per epistolam et per con-

OT) Cf. *De Sacramentis* n. 346 et 367.

fessarium, si id fieri possit sine gravi incommodo, reficito nomine, ad S. Poenitentiarum vel ad Episcopum aliumve Superiorem praeditum facultate et standi eius mandatis (cf. can. 2254, § 1)30).

a. Habetur casus urgentior, si censurae latae sententiae exterius servari nequeant sine periculo gravis scandali vel infamiae, aut si durum sit poenitenti in statu gravis peccati permanere per tempus necessarium ut Superior competens provideat (cf. can. 2254, § 1).

b. Poenitens potest etiam post acceptam absolutionem et facto recursum ad Superiorem, adire alium confessarium facultate praeditum, ab eoque, repetita confessione saltem delicti cum censura, consequi absolutionem; qua obtenta, mandata ab eodem accipiat, quin teneatur postea stare aliis mandatis ex parte Superioris supervenientibus (cf. can. 2254, § 2).

c. Quod si in casu aliquo extraordinario hic recursus sit moraliter impossibilis, tunc ipsemet confessarius, excepto casu quo agatur de absolutione censurae contractae propter absolutionem complicitis, potest absolutionem concedere sine onere recurrendi, iniunctis tamen de iure iniungendis, et imposita congrua poenitentia et satisfactione pro censura, ita ut poenitens, nisi intra congruum tempus a confessario praefiniendum poenitentiam egerit ac satisfactionem dederit, recidat in censuram (cf. can. 2254, § 3 et can. 2367).

d. *ZalbcP0*[^] contendit concessionem absolvendi in casu urgenti etiam a censuris *ferendae sententiae* per praeceptum peculiare vel per sententiam iudicalem inflictis formaliter, etsi tantum implicite, in cn. 2254, § 1 contineri. Mens enim est legislatoris adiuvere poenitentem 1. in periculo scandali vel infamiae et 2. in anxietate conscientiae. Quamvis prima ratio (scandali vel infamiae) tantum valet in censuris latae sententiae (per edictum punientis in poenis f. s. reus diminutionem famae iam passus est!) ratio altera sensum habet in censuris *quoquo modo* i. e. S. Sedi vel Ordinario loci, specialissimo vel simplici modo, a iure vel ab homine reservatis.

Similiter *Regatillo*^{TM})^{||} etiam *Capello* magis verbis quam quoad rem dissentit^{0^}).

31. De absolutione in casibus occultis. In casibus occultis potest Ordinarius poenas 1. s. S. Sedi simpliciter reservatas per se vel per alium remittere (cn. 2237, § 2). In casibus publicis Ordinarius a censuris S. Sedi reservatis tantum absolvere potest reum, qui delictum apostasiae, haeresis vel schismatis quovis modo ad forum externum deduxit (cn. 2314, § 2).

a. Termini *occultum* et *publicum* in diversis materiis diversum sensum habent. Ubi agitur de impedimentis matrimonialibus strictius³¹⁾, ubi agitur de delictis paulo latius intelliguntur³²⁾.

b) Crimen dupliciter potest esse occultum (cf. can. 2197, 4°); *materialiter*, cum nempe ignoratur factum ipsum e. g. ingressus in clausuram, aut *formaliter*, si factum notum est, sed latet eius imputabilitas e. g. quia putatur ingressum ex licentia factum esse. Iam vero Ordinarius absolvere potest non solum si delictum materialiter sed etiam si tantum formaliter occultum sit.

c. Inter facultates habituales (cf. cn. 66) solet S. Sedes Ordinariis maiores adhuc facultates absolvendi a censuris concedere; immo et confessarii religiosi gaudent diversis privilegiis. Ita ex consuetudine universali omnes Regulares pollent facultate absolvendi a censuris Ordinario reservatis.

30) Cf. *De Sacramentis* n. 367.

1) *Zalba*, De vi cn. 2254, § 1 in ordine ad absolutionem censurarum ab homine. *Per.* 42 (1953) 288—306.

3°b) *Regatillo* 11. 891.

00c) *Capello*, 133.

31) Cf. *De Sacramentis* n. 552.

°2) Cf. supra n. 27 et *De praeceptis* n. 649.

32. De condicionibus ad absolvendum requisitis.

1. A censura absolvi potest etiam *invitus*: convenit tamen, ut absolutio detur solum petenti 3).

2. Absolutio, vi aut metu gravi extorta, ipso iure irrita est (cf. can. 2238). Haec invaliditas absolutionis oritur ex iure canonico, cum ex iure naturali talis absolutio tantum esset rescindibilis.

3. Petens absolutionem, si pluribus censuris detineatur, debet casus omnes indicare, secus absolutio, si fuerit particularis, valet tantum pro casu expresso; quod si absolutio, quamvis particularis petitio facta sit, fuerit generalis, valet quoque pro reticitis bona fide, excepta censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata, non autem pro reticitis mala fide (cf. can. 2249, § 2).

4. Condiciones a censurato implendae sunt:

a. *Ut vere delicti commissi poenituerit.*

b. *Ut pro damnis congruam satisfactionem* (revocatione, restitutione, veniae petitione) *dederit* vel si satisfacere nequeat, ut saltem serio promittat se satisfacturum, cum primum poterit, nisi pars laesa iniuriam remiserit vel reus ad satisfaciendum impotens sit.

c. *Ut scandalum reparet*, si quod datum fuerit, id quod iure divino necessarium est. Reparari autem scandalum debet meliore, quo fieri potest, modo, iuxta prudens iudicium illius, qui eum absolvit.

Haec omnia requiruntur ut contumacia desiisse dici possit (cf. can. 2242, § 3). Cum primum autem delinquens a contumacia recesserit, absolutio denegari nequit; a censura autem absolvens potest, si res ferat, pro patrato delicto infligere poenitentiam, praeter sacramentalem, vel congruam vindicativam poenam (cf. can. 2248, § 2).

5. Ad *valide* absolvendum a censura non requiritur determinata verborum *formula*, sed sufficit Superioris voluntas signo sensibili manifestata, sive id verbis sive scripto sive alio signo fit.

Absolutio *in foro non sacramentali* quolibet modo dari potest, sed ad excommunicationis absolutionem regulariter formam adhiberi convenit in libris ritualibus traditam (cf. can. 2250, § 3).

Absolutio censurae *in foro sacramentali* continetur in consueta forma absolutionis peccatorum in libris ritualibus praescripta (can. 2250, § 3)³¹); non est ergo necesse ut adhibeatur specialis formula.

Nota. 1. Utrum quis possit absolvi a peccatis firma censura.

a. Si agatur de censura *quae non impedit Sacramentorum receptionem* ut est suspensio vel certae species interdicti, censuratus, rite dispositus et a contumacia recedens, potest absolvi a peccatis, firma censura (can. 2250, § 1).

«) *Wernz-Vidal* VII. 265.

3«) *Rituale Rom.* tit. III. c. 3. n. 8. „Ego auctoritate ipsius te absolvo ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis et interdicti in quantum possum et tu indiges”.

b. Si vero agatur de censura *quae impedit Sacramentorum receptionem*, censuratus nequit absolvi a peccatis, nisi prius a censura absolutus fuerit (can. 2250, § 2). Hoc certe valet de licetate absolutionis a peccato manente censura, cum probabilis videatur sententia affirmans absolutionem a peccato saltem bona fide datam et acceptam esse validam, quamvis maneat censura, cum peccatum ratione sui non sit reservatum.¹⁵⁾

2. *De censura reservata, a.* Reservatio censurae impediens receptionem Sacramentorum importat reservationem peccati cui censura annexa est; verum si quis a censura excusatur vel ab eadem fuit absolutus, reservatio peccati penitus cessat (can. 2246, § 3).

b. Reservatio censurae in particulari territorio vim suam extra illius territorii fines non exserit, etiamsi censuratus ad absolutionem obtinendam e territorio egrediatur; censura vero ab homine est ubique locorum reservata ita ut censuratus nullibi absolvi sine debitis facultatibus possit (can. 2247, § 2).

c. Si confessarius ignorans vel non attendens reservationem poenitentem a censura ac peccato absolvat, absolutio censurae valet, dummodo ne sit censura ab homine aut censura specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata (can. 2247, § 3). Attamen si confessarius „dolosè“ a censuris et peccatis reservatis absolvit, ipsa absolutio invalida est; imo praesumens absolvere ab excommunicatione 1. s. specialissimo vel speciali modo Sedi Ap. reservata ipse excommunicatur (can. 2338, § 1).

55. De absolutione censurae danda in foro interno aut externo. In praxi non raro oritur difficultas, utrum absolutio concedi debeat pro foro externo an sufficiat pro foro interno. Censura ab homine lata per sententiam condemnatoriam certo indiget absolutione pro foro externo, de censura latae sententiae haec notanda sunt:

1. Censura latae sententiae tenet quidem delinquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro (cf. can. 2232, § 1).

Si vero delictum *occultum* est, de censura in solo foro interno agitur.

Etsi *notoria* sit censura, sufficit absolutio pro foro interno, dummodo de absolutione concessa publice constet.

Concessio absolutionis praesumitur, si publice notum sit censuratum confessum esse et debitam satisfactionem, si quae necessaria erat, praestitisse.

2. Si absolutio censurae detur in foro *externo*, utrumque forum afficit i. e. tum coram Ecclesia tum coram Deo censuram aufert; si in *interno*, absolutus, remoto scandalo, potest uti talem se habere etiam in actibus fori externi; sed nisi concessio absolutionis probetur aut saltem legitime praesumatur in foro externo, censura potest a Superioribus fori externi, quibus reus parere debet, urgeri, donec absolutio in eodem foro habita fuerit (can. 2251).

35) *Ballerini-Palmieri*, VH. 34. *Vermeersch-Creusen*, III 449. *Coronata*, IV. 1557.

LIBER TERTIUS

De poenis in specie et de poenis in singula delicta.

QUAESTIO PRIMA

De excommunicatione.

Articulus primus.

De excommunicatione in genere.

34. Notio. *Excommunicatio* est censura, qua quis excluditur a communione fidelium cum effectibus qui in canonibus 2259—2267 enumerantur, quique separari nequeunt (cf. can. 2257, § 1).

a. Triplex est fidelium communicatio: *a. mere interna* consistens in fide et caritate, qua fideles inter se et cum Christo mystice uniuntur; *β. mere externa* (in civilibus), quae consistit in actionibus externis profanis, scilicet in fidelium convictu, colloquio, commerciis etc.; *γ. mixta* (in divinis) consistens in actionibus religiosis externis, quae ex sua institutione fructum spirituales internum producunt ut administratio et susceptio sacramentorum, suffragia Ecclesiae, quae in sacrificio missae et in aliis publicis officiis pro omnibus fidelibus funduntur, indulgentiae, iam vero communione bonorum mere interna Ecclesia neminem privat nec privare potest: communione autem externa et mixta hominem inoboedientem et contumacem privare potest et per excommunicationem reipsa privat.

b. Excommunicatio est omnium poenarum ecclesiasticarum *gravissima*, qua nulla est in Ecclesia maior: cum enim omnibus Ecclesiae bonis privet, alias censuras, quae eisdem bonis solum *partialiter* privant, virtute in se continet. Ideo monet concilium tridentinum, ne iudices ecclesiastici hac poena utantur, nisi quando iam nullum aliud remedium supersit³⁶⁾.

c. Nomine *anathematis* designatur ipsa excommunicatio, praesertim si cum sollemnitatibus infligatur quae in Pontificali Romano describuntur³⁷⁾.

35. Discrimen inter excommunicatos. *Excommunicati alii sunt vitandi, alii tolerati* (can. 2258, § 1). Iure antiquo distinguebantur excommunicatio maior et minor. Excommunicatio maior omni communicatione, mere externa (in civilibus) et mixta (in divinis) privabat excommunicatos, ita ut omnes essent vitandi (etiam in vita profana et

³⁶⁾ Sess. 25. n. 3. De reform, et can. 2241, § 2.

³⁷⁾ *Ponti). Pom.* p. III. tit. 17. cf. can. 2257, § 2.

civili). Excommunicatio minor ab iis incurrebatur, qui contra prohibitionem Ecclesiae cum excommunicato vitando communicabant; haec minor excommunicatio privabat tantum susceptione sacramentorum et electione passiva ad dignitates et beneficia.

iure codicis distinctio inter maiorem et minorem excommunicationem non sustinetur, sed accurate determinatur quinam excommunicati vitandi sint etiam in vita sociali profana et quibuscum tolerari possit communicatio in civilibus.

36. Qui vitandi. Nemo est vitandus, nisi fuerit nominatim a Sede Apostolica excommunicatus, excommunicatio fuerit publice denunciata et in decreto vel sententia expresse dicatur ipsum vitari debere; insuper ille vitandus est et quidem ipso facto, qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit (cf. can. 2258, § 2 coll. can. 2343, § 1, 1°).

a. Nominatim i. e. expresso nomine vel alio titulo, qui certo personam designat, ideoque nomini aequivalet e. g. excommunicamus huius loci decanum.

b. Publice, i. e. eo modo, quo fit legis promulgatio, ergo generatim per editionem in Actis Apostolicae Sedis.

c. Expresse dicatur ipsum vitari debere. Aliter non est vitandus etsi nominatim et publice fuerit excommunicatus.

Ergo e. g. non sunt vitandi haeretici et schismatici qui ob ipsorum haeresim excommunicati et qua tales publice denunciati sunt, quia *nominatim* non sunt excommunicati et denunciati.

Articulus secundus.

De effectibus excommunicationis.

37. Effectus excommunicationis alii sunt *immediati*, alii *mediati*, prout aut directe ab ipsa excommunicatione derivantur, aut ex facto quodam posteriore (ergo mediate) proveniunt. Immediati excommunicationis effectus non in omnibus excommunicatis eandem vim exserunt, sed probe distinguendum est inter simpliciter excommunicatos, inter excommunicatos post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam („gerichtsbekannte“) et inter excommunicatos vitandos. Sunt vero effectus immediate, quibus excommunicati omnibus fere iuribus, quae membris Ecclesiae conveniunt, privantur, sequentes (can. 2259—2267):

Excommunicatio privat usu divinorum officiorum, usu passivo sacramentorum et sepultura ecclesiastica, usu activo sacramentorum, publicis Ecclesiae suffragiis etc., communicatione forensi, iurisdictione ecclesiastica, capacitate acquirendi beneficii etc., fructibus beneficii etc. vel ipso beneficio etc., communicatione civili.

Effectus immediati excommunicationis comprehenduntur versiculo:

*Res sacrae, ritus, communio, crypta, potestas
praedia sacra, forum, civilia iura vetantur.*

58. I. Privat usu divinorum officiorum, i. e. excommunicatus quilibet caret iure assistendi divinis officiis (cf. can. 2259, § 1).

Codex dicit: „Excommunicatus quilibet caret iure . . .“ Quia praeterea non praecipitur, ut toleratus expellatur, auctores quidam post Codicem scribentes putant, excommunicatos toleratos non quidem ius, sed licentiam habere assistendi officiis divinis, imo nec excusari ab obligatione audiendi Sacrum diebus festis³⁸⁾. Tantum vitandum excusatum esse a praecepto assistendi Missae, cum ei prohibeatur assistentia. Ideo doctrina Auctorum, quae excommunicato sub peccato (imo sub gravi) interdicebat assistentiam in officiis divinis, multo mitior facta est³¹¹⁾.

Habet tamen ius assistendi praedicationi verbi Dei (cf. can. 2259, § 1). Hac enim sperandum est fore ut delinquens ad relinquendam contumaciam inducatur.

a. Nomine divinorum officiorum intelliguntur functiones potestatis ordinis, quae de instituto Christi vel Ecclesiae ad divinum cultum ordinantur et a solis clericis fieri queunt (can. 2256, 1°), ut sacrificium missae, publica oratio, processio, cantus horarum, benedictiones, quae publice et sollemniter fiunt in ecclesia ut benedictio olei, candelarum, palmarum, exsequiae defunctorum etc., non autem eae functiones, quae privata devotione peraguntur ut orare, venerari imagines vel reliquias etc.

Potest ergo excommunicatus tempore, quo non celebrantur officia divina, ecclesiam ingredi ibique privatim orare, sive seorsim in distincto loco sive etiam in eodem loco cum aliis: privatim enim orando cum aliis non communicat. Sacerdos excommunicatus officium divinum privatim recitare potest et proinde ad illud recitandum etiam tenetur.

b. Si passive assistat toleratus, non est necesse ut expellatur; si *vitandus*, expellendus est, aut, si expelli nequeat, ab officio cessandum, dummodo id fieri possit sine gravi incommodo (can. 2259, § 2).

Si excommunicatus vitandus missae assistit et expelli nequit, sacerdos, nondum incepto canone, Missam abrumpere debet; si canonem iam inchoavit, aut Missam abrumpere aut ceteris abeuntibus eam proseguere potest. Si iam consecravit, solo ministro remanente, sacrificium usque ad communionem proseguere et reliqua vel in sacristia vel in alio loco decenti perficere debet.

c. Ab assistentia activa, quae aliquam secumferat participationem in celebrandis divinis officiis, repellatur non solum vitandus, sed etiam quilibet post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam aut alioquin notorie excommunicatus (cf. can. 2259, § 2).

Ergo repelli deberet non tantum notorie excommunicatus *clericus* si e. g. Missam celebrare vel diaconum agere sed etiam *laicus* qui tamquam minister ad altare servire vel organum ad functionem liturgicam pulsare vellet.

59. II. Privat susceptione (usu passivo) Sacramentorum et sepultura ecclesiastica.

1. Nec potest excommunicatus Sacramenta recipere; imo post sen-

M) Vermeersch-Creusen, III. 261.

,e) Coronata I. c. IV. 1772. cf. imprimis notam 4.

tentiam declaratoriam aut condemnatoriam nec Sacramentalia (can. 2260. § 1).

a. Excommunicatus sive toleratus sive vitandus Sacramenta *valide* recipit, etiam *poenitentiam*: Ecclesia enim excommunicatum nequit reddere inhabilem ad Sacramenta valide suscipienda.

a. Si excommunicatus ad Sacramentum poenitentiae *mala fide* accedit, absolutio non propter censuram sed propter defectum dispositionis invalida est; quodsi *bona fide* accedit, Sacramentum poenitentiae validum est: confessarius enim non privatur jurisdictione.

β. Usus *Sacramentalium* excommunicatis non prohibetur nisi post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam, sed preces Ecclesiae excommunicatis eis utentibus non assistunt: carent ergo fructu, qui provenit ex precibus Ecclesiae.

b. *Licite* autem Sacramenta neque excommunicatus toleratus neque vitandus recipit; quare ea recipiens graviter peccat, nisi ignorantia vel metus gravis damni sive spiritualis sive temporalis excuset. Obligatio enim servandi censuram non urget cum gravi incommodo.

a. Excommunicatus ergo absque causa excusante nullum Sacramentum (ne poenitentiam quidem), existente vero causa excusante omnia Sacramenta (etiam eucharistiam) licite suscipere potest.

β. Ex his patet non solum excommunicatis *vitandis* administrari non posse Sacramenta, priusquam ab excommunicatione absoluti fuerint, sed neque *haereticis vel schismaticis*, qui post usum rationis publice in secta haeretica vel schismatica vixerunt, antequam abiurata haeresi veram fidem professi sint.

2. Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa, excommunicati post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam (cf. can. 2260, § 2 coll. can. 1240, § 1, 2°).

Cadaver excommunicati vitandi qui, contra canonum statuta, sepulturam in loco sacro obtinuit, si fieri sine gravi incommodo queat, exhumandum est, obtenta licentia Ordinarii, et in loco profano de quo in can. 1212 reponendum (cf. can. 1242 coll. 1214, § 1).

n. Sepultura excommunicati post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam violatur ecclesia vel coemeterium (cf. can. 1172, § 1, 4° et can. 1207).

Ergo si ante mortem dederit signa poenitentiae excommunicatus *post sententiam* declaratoriam vel condemnatoriam in loco sacro sepeliri nequit, nisi prius absolvatur; excommunicatus vero *ante sententiam* in loco sacro sepeliri potest, etsi ab excommunicatione non absolvatur, decet autem, ut prius absolvatur.

b. Excluso ab ecclesiastica sepultura deneganda quoque sunt tum quaelibet Missa exsequialis, etiam anniversaria, tum alia publica officia funebria (can. 1241).

Ad quaestionem, quomodo se gerere debeat parochus, si quis censura innodatus obierit, ut propterea carere deberet sepultura ecclesiastica, si vero minis gravibus pertinaciter exigantur exsequiae et ipsa sepultura ecclesiastica, respondit S. *Poenitentiarum* 15. dec. 1860: „Curandum, ut cuncta ad normam sacrorum canonum fiant; quatenus vero absque turbarum et scandali periculo id obtineri nequeat, parochus neque per se neque per alios sacerdotes ad exsequias et ad sepulturam ullo modo concurrat⁴⁰).

«') Cf. *Acta S. Sedis* 1. p. 563 n. 21.

40. III. Privat administratione (usu activo) Sacramentorum, i. e. prohibetur excommunicatus licite Sacramenta et Sacramentalia conficere et ministrare salvo exceptionibus quae sequuntur (can. 2261, §1).

1. Ab excommunicato tolerato ante sententiam condemnatoriam aut declaratoriam fideles possunt ex qualibet iusta causa Sacramenta et Sacramentalia petere, maxime si alii ministri desint, et tunc excommunicatus requisitus potest eadem ministrare neque ulla tenetur obligatione causam a requirente percontandi (cf. can. 2261, § 2).

Ergo excommunicatus *toleratus* illicite administrat Sacramenta, si ipse non rogatus ultro administrationem se ingerit; quodsi a fidelibus rogatur, ratione excommunicationis licite Sacramenta administrat, illicite autem id facit, si est in statu peccati.

Ergo rogatus, quin et recte praesumens fideles rogaturos esse (ut si die festo non adesset alius sacerdos, qui Missam celebraret), potest Missam celebrare. Nec fideles speciali ratione indigent, ut Sacramenta ab eo petant, sed sufficit quaelibet iusta causa v. g. ne differendus sit baptismus; si fidelis vult confiteri, ut maiore cum animi puritate ad s. synaxim accedere possit, vel ut dubium conscientiae sibi solvat; si quis communionem cotidianam non vult omittere...⁴¹⁾

2. Ab excommunicatis vitandis necnon ab aliis excommunicatis, postquam intercessit sententia condemnatoria aut declaratoria, fideles in solo mortis periculo possunt petere tum absolutionem sacramentalem etiamsi praesens sit sacerdos approbatus (cf. can. 882), tum etiam, si alii desint ministri cetera Sacramenta et Sacramentalia (cf. can. 2261, §3).

Ergo in hoc casu (si desint alii) excommunicatus post sententiam condemnatoriam aut declaratoriam non solum poenitentiam sed etiam eucharistiam et extremam unctionem licite administrat ne moribundus tanto praesidio privetur. Extra hunc casum *illicite* administrat Sacramenta nisi ipse grave incommodum pateretur, quia Ecclesia non obligat cum tanto incommodo (periculi mortis, infamiae, gravis iacturae bonorum), poenitentiam vero ne *valide* quidem administrat, quia jurisdictione caret (cf. can. 873, § 3).

Parochus (et loci Ordinarius) per sententiam excommunicatus non tantum illicite sed etiam invalide assistit matrimonio neque potest alii sacerdoti licentiam dare ut valide assistat (cf. can. 1095).

41. IV. Privat publicis Ecclesiae suffragiis etc. Excommunicatus non fit particeps indulgentiarum, suffragiorum, publicarum Ecclesiae precum (can. 2262, § 1).

Non prohibentur tamen:

1. Fideles privatim pro eo orare;

2. Sacerdotes Missam privatim ac remoto scandalo pro eo applicare; sed si sit vitandus, pro eius conversione tantum (can. 2262, § 2).

a. Distinguuntur suffragia publica et privata. *Publica* seu communia ea dicuntur, quae fiunt nomine Ecclesiae ab eius ministris; *privata* dicuntur, quae fiunt proprio fidelium nomine. Privantur ergo excommunicati!, etsi in statu gratiae sint, fructibus, qui fidelibus proveniunt

41) Vermeersch-Creusen, IU. 463.

ex Missae sacrificio, ex recitatione officii, ex publicis Ecclesiae precibus et ex indulgentiis. Privatae autem orationes etiam pro excommunicatis fieri et bona opera eis donari possunt.

b. Utrum his suffragiis priventur solum *vitandi* an etiam *tolerati*, valde controvertebatur. Quaestio, quae potissimum ad Missae sacrificium eiusque applicationem refertur, in hunc modum nunc soluta est: privatim ac remoto scandalo sacerdotes licite Missam applicant pro excommunicato tolerato pro vitando ne privatim quidem, nisi pro eius conversione¹²⁾.¹³ Aliis suffragiis publicis aequè privantur tolerati ac vitandi.

c. Quidnam significet: „Missam privatim applicare”, Codex non definit nec auctores conveniunt in hac quaestione. Alii dicunt „privatim applicare” dicere non fructum ministerialem, sed fructum specialissimum Missae, tanquam suffragium privatum, applicare; alii affirmant privatim applicare idem esse ac Missam privatam applicare, exclusis missis conventualibus, parochialibus, sollemnibus; alii „privatim applicare” declarant pro missa, quae caret externa sollemnitate et de qua non publicatur, pro quo applicetur. Praeferenda videtur illa sententia, quae „secundum propriam verborum significationem” (can. 18) terminum „privatim applicare” accipit pro occulta vel secreta applicatione Missae⁴³). „Remoto scandalo” hoc inciso legislator omne spirituale damnum fidelium excludere vult, qui forte opinentur sacerdotem pro excommunicato applicare motivis minus bonis, ut esset avaritia vel favor censurato praebendus.

42. V. Privat communicatione forensi. Removetur excommunicatus ab actibus legitimis ecclesiasticis intra fines suis in locis iure definitos; nequit in causis ecclesiasticis agere nisi ad normam can. 1654; prohibetur ecclesiasticis officiis seu muneribus fungi, concessisque antea ab Ecclesia privilegiis frui (can. 2263). Normam can. 1654 vide paulo inferius sub n. 2.

1. Nomine *actuum legitimorum ecclesiasticorum* significantur: munus administratoris gerere bonorum ecclesiasticorum; partes agere iudicis, auditoris et relatoris, defensoris vinculi, promotoris iustitiae et fidei, notarii et cancellarii, cursoris et apparitoris, advocati et procuratoris in causis ecclesiasticis; munus patrini agere in sacramentis baptismi et confirmationis; suffragium ferre in electionibus ecclesiasticis; ius patronatus exercere (cf. can. 2256, 2°).

a. Excommunicatus (nisi sit vitandus) privatur communicatione forensi tantum in foro ecclesiastico non autem in foro civili.

b. Sententia iudicis excommunicati post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam non tantum illicita sed etiam invalida est, quia caret jurisdictione (cf. can. 2264).

c. Ad munus patrini in sacramento baptismi licite admitti nequit excommunicatus propter notorium delictum, etiamsi sententia non intercesserit (cf. can.

¹²⁾ *De Sacramentis* n. 178.

¹³⁾ *Coronata* IV. 1775; *Wernz-Vidal* VII 278; *Vermeersch-Creusen* HI. 46-1

766, 2°); excommunicatus autem sententia condemnatoria vel declaratoria non potest valide esse patrinus in sacramentis baptismi et confirmationis (cf. can. 765, 2° et can. 795, 2°).

d. In electionibus ecclesiasticis suffragium excommunicati post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam nullum est: si talis excommunicatus scilicet scienter ad electionem admissus fuerit ipsa electio est invalida (cf. can. 167, § 1, 3° et §2).

e. Ius patronatus exercere nequit excommunicatus tantum post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam neque tunc uti potest privilegiis iuris patronatus (cf. can. 1470, § 4); iure praesentandi autem prohibetur quilibet excommunicatus, actus tamen praesentationis nullus non est, nisi positus fuerit ab excommunicato *post* sententiam vel ab excommunicato vitando (cf. can. 2265).

2. Excommunicatis vitandis aut toleratis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam permittitur ut per se ipsi agant tantummodo ad impugnandam iustitiam aut legitimitatem ipsius excommunicationis; per procuratorem, ad aliud quodvis animae suae praeiudicium avertendum; in reliquis ab agendo repelluntur (can. 1654, § 1).

Alii excommunicati generatim stare in iudicio queunt (can. 1654, §2).

3. Excommunicatus post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam non solum prohibetur frui privilegiis antea ab Ecclesia concessis sed nequit praeterea privilegium ullum Sedis Apostolicae valide consequi, nisi in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat (cf. can. 2265, §2)⁴⁴⁾.

45. VI. Privat iurisdictione ecclesiastica, cuius quidem exercitium est praecipua cum fidelibus communicatio.

Actus iurisdictionis tam fori externi quam fori interni positus ab excommunicato est illicitus; et, si lata fuerit sententia condemnatoria vel declaratoria, etiam invalidus, excepto casu, quo moribundus ab excommunicato petit sacramentalem absolutionem; secus est validus, imo etiam licitus, si a fidelibus petitus sit ad normam mem. can. 2261, §2 (can. 2264)⁴⁵⁾.

a. Per sententiam excommunicatus invalide matrimonio assisteret vel concederet licentiam assistendi alii sacerdoti non quidem quia caret iurisdictione ecclesiastica, cum haec assistentia vel concessio licentiae assistendi non sit actus iurisdictionis, sed quia expresse stabilitum est can. 1095 (cf. supra n. 40).

b. Praelatus excommunicatus valide recipit *professionem religiosam*, quia admissio professionis non est proprie actus iurisdictionis, sed est usus superioritatis, quae praelato ratione officii sui competit; alias nec laicus nec femina posset admittere professionem⁴⁶⁾.

c. In quolibet iudicii statu et gradu, dummodo ante sententiam definitivam exceptio excommunicationis opponi potest; imo si agatur de excommunicatis vitandis, aut toleratis contra quos sententia condemnatoria vel declaratoria lata fuerit, ii ex officio semper excludi debent (cf. can. 1628, § 3).

44) Cf. infra n. 44.

***) Cf. supra n. 40 sub 2 et 1.

4e) Cf. *Schmalzgrueber* n. 167 ss.

44. VII. Privat capacitate acquirendi beneficii etc. Quilibet excommunicabis:

1. Prohibetur iure eligendi, praesentandi, nominandi;
2. Nequit consequi dignitates, officia, beneficia, pensiones ecclesiasticas aliudve munus in Ecclesia;
3. Promovere nequit ad ordines.

Actus tamen positus contra praescriptum nn. 1, 2, non est nullus, nisi positus fuerit ab excommunicato vitando vel ab alio excommunicato post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam; quod si haec sententia lata fuerit, excommunicatus nequit praeterea gratiam ullam pontificiam valide consequi, nisi in pontificio rescripto mentio de excommunicatione fiat (cf. can. 2265).

«. Si ergo pro excommunicato vitando vel post sententiam petitur dispensatio ab impedimento matrimonii, rescriptum dispensationis S. Sedis (non item rescriptum dispensationis Episcopi), sive conceditur in forma gratiosa sive in forma commissoria, ipso iure nullum esset nisi contineret mentionem de excommunicatione. Iam vero ad praecavendam hanc nullitatem in rescriptis apostolicis, apponi solet absolutio ab excommunicatione *ad effectum* (n. 29. g.)⁴⁷⁾.

β. Si haec absolutio in forma commissoria ipsi delegato committitur, orator prius absolvi et postea dispensari debet, ut valida sit dispensatio. Haec absolutio non aufert censuram, sed unum solum effectum censurae manente ipsa censura cum aliis effectibus.

7. Ante Codicem excommunicatus quilibet ipso iure inhabilis erat ad obtinenda quaevis rescripta Sanctae Sedis sive gratiae sive iustitiae, quae proinde non obtenta prius absolute ab excommunicatione ad effectum nulla erant⁴⁸⁾. Nunc gratiae et dispensationes omne genus a Sede Apostolica concessae etiam censura irretitis validae sunt, nisi lata est sententia declaratoria vel condemnatoria (cf. can. 36, § 2).

45. VIII. Privat fructibus beneficii etc. vel ipso beneficio etc.

Post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam excommunicatus manet privatus fructibus dignitatis, officii, beneficii, pensionis, muneris, si quod habeat in Ecclesia; et vitandus ipsamet dignitate, officio, beneficio, pensione, munere (can. 2266).

46. IX. Privat communicatione civili. Communionem in profanis cum excommunicato vitando fideles vitare debent, nisi agatur de coniuge, parentibus, liberis, famulis, subditis, et generatim nisi rationabilis causa excuset (can. 2267).

Ergo per se fideles cum vitando nec contrahere, nec commercia habere, nec cohabitare, nec familiariter conversari possunt. Cum tamen quaelibet rationalis causa excuset, in praxi hic excommunicationis effectus vix unquam obtinebit. A iure autem haec poena, etsi forte, uti opinabantur recentes auctores (Lehmkuhl, Ballerini) etiam quoad vitandos in desuetudinem abierit, nunc denuo statuitur.

⁴⁷⁾ Cf. *De Sacramentis* n. 617.

^{*8)} C. Dilectus 26. *De rescriptis* (l. 3). C. Ipso iure 1. *De rescriptis* (l. 3). in IV°.

47. Causae excusantes, ob quas cum vitando in civilibus communicare licet, ab antiquis auctoribus admittebantur quae hoc versiculo continentur:

Utile, lex, humile, res ignorata, necesse;

Haec quinque solvunt anathema, ne possit obesse.

a. *Utile* significat utilitatem spiritualem vel temporalem communicantis, excommunicati vel tertii, quae aliter procurari commode non potest.

b. *Lex* significat matrimonium, vi cuius coniuges, quorum alteruter vitandus sit, mutuo communicare possunt, non solum quoad debitum coniugale, sed etiam quoad cohabitationem, mensam et domesticam conversationem.

c. *Humile* significat subjectionem; ideo communicare possunt filii cum parentibus, famuli cum dominis, subditi cum superioribus vitandis.

d. *Res ignorata* significat ignorantiam sive iuris sive facti, modo non sit affectata. Ut quis prohibeatur communicare cum vitando, non solum scire debet ipsum esse excommunicatum, sed etiam ipsum esse vitandum.

e. *Necesse* significat quamcumque notabilem necessitatem sive spiritualem sive corporalem communicantis, vitandi vel tertii. Haec causa excusans in prima iam continetur, praeterquam quod ex mente quorundam auctorum sola *utilitas temporalis* vitandi non excuset, sed requiratur *necessitas*, atque ideo addita est haec quinta causa necessitatis temporalis.

48. Effectus mediati excommunicationis illi dicuntur, qui non ex ipsa excommunicatione, sed ex culpa ab excommunicato propter excommunicationem commissa oriuntur. Eiusmodi effectus potissimum numerantur:

a. *Irregularitas*, quae oritur ex violatione censurae: excommunicabis enim, qui culpabiliter actum ordinis clericis in ordine sacro constitutis reservatum ponit, irregularis fit ex delicto (cf. can. 985, 7°).

b. *Suspicio haeresis*; qui obdurato animo, per annum insorduerit seu contumaciter perstiterit in censura excommunicationis, est de haeresi suspectus (cf. can. 2340, § 1), quia de potestate Ecclesiae et de Sacramentis, quorum susceptionem omittit, male sentire praesumitur⁴⁹⁾.

49. Quale peccatum sit communicare cum excommunicato, a. Cum excommunicato communicare *in divinis* i. e. permittere ut active participet in officiis divinis mortale est, nisi parvitas materiae excuset.

Clerici scienter et sponte in divinis cum excommunicato vitando communicantes et ipsum in divinis officiis recipientes, ipso facto incur-

49) *Concilium trid.* sess. 25. c. 3. De reform.

runt in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam (cf. can. 2338, § 2).

b. Cum excommunicato communicare *in civilibus*, etiam sine iusta causa, per se veniale peccatum non excedit.

c. Communicare cum excommunicato *in crimine criminoso* mortale peccatum est. in crimine criminoso cum excommunicato communicare dicitur, qui cum eo communicat in illo ipso crimine, propter quod excommunicatus est, ei auxilium vel favorem praestando.

Sic si quis excommunicato propter retentionem boni ecclesiastici auxilium vel favorem praestaret, ne bonum Ecclesiae restituat, cum eo in crimine criminoso communicaret.

Impendentes quodvis auxilium vel favorem excommunicato vitando in delicto propter quod excommunicatus fuit ipso facto incurrunt in excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam (cf. can. 2338, § 2).

Nota. Codex iuris canonici magis evolvens Ius Romanum et Ius Decretalium delicta eorumque poenas enumerat secundum ordinem bonorum, quae per singula crimina laeduntur. Ob practicas rationes sequemur ordinem in Constitutione „Apostolicae Sedis” servatum, in qua excommunicationes secundum gradum reservationis comprehenduntur. Erat illa collectio utique practica pro studiosis theologiae moralis et pro confessariis, quia ipsis statim censuras prae oculis ponebat cum indicatione reservationis earundem⁵⁰). Ex eadem practica ratione excommunicationes breviter explicantur, quae rarius, fusiore calamo eae, quae facilius contrahi solent a fidelibus.

Articulus tertius.

De excommunicationibus specialissimo modo Apostolicae Sedi reservatis.

Ad primam seriem 4 (5) excommunicationes pertinent. Incurrit hanc severissimam poenam ipso facto:

50. I. *Qui species consecratas abiecerit vel ad malum finem abduxerit aut retinuerit* (cf. can. 2320).

Species consecratas i. e. unam vel plures hostias consecratas vel etiam tantum particulas consecratas vel vinum consecratum.

Actiones prohibitae sunt: abiicere, ad malum finem abducere, ad malum finem retinere.

Ergo si fur volens auferre pyxidem deauratam e tabernaculo, ponat hostias consecratas in pyxide contentas super pallam in tabernaculo, non incurrit censuram. Pia muliercula, quae ponit hostiam quam in sacra synaxi accepit, in libro devotionis ut eam secum domum portet eo fine, ut Christum Dominum sub sacris speciebus domi adorare possit, non incurrit excommunicationem.

Ergo non solum qui hostiam consecratam abduxit sed etiam qui eam quam

forte ab alio accepit tantummodo retinet ad malum finem e. g. ut inserviat ad iocum sacrilegum hac censura plectitur.

Nota. *Aliae poenae* in hoc delictum:

Delinquens est suspectus de haeresi, est ipso facto infamis, si clericus praeterea est deponendus (cf. can. 2320).

51.11. *Qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit* (cf. can. 2343, § 1).

Quantum ad actiones prohibitas v. infra n. 88.

Nota. 1. Praeterea delinquens est ipso facto vitandus, est ipso iure infamis, si clericus, est degradandus (cf. can. 2343, § 1).

2. Haec censura ab aliis differt quod percussorem efficiat vitandum, dummodo certe constet percussorem in excommunicationem incidisse.

52. 1Π. *Absolvens vel fingens absolvere complicem in peccato turpi; idque etiam in mortis articulo, si alius sacerdos, licet non approbatus ad confessiones, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo, possit excipere morientis confessionem, excepto casu quo moribundus recuset alii confiteri* (cf. can. 2367, § 1).

Eandem excommunicationem non effugit absolvens vel fingens absolvere complicem qui peccatum quidem complicitatis, a quo nondum est absolutus, non confitetur, sed ideo ita se gerit, quia ad id a complice confessorio sive directe sive indirecte inductus est (can. 2367, §2).

a. Sedulo distingui debet ablatio iurisdictionis in proprium complicem et poena excommunicationis in absolventem proprium complicem lata; fieri enim potest, ut invalida sit absolutio, quin incurratur excommunicatio, et incurratur excommunicatio, ubi valida est absolutio⁵¹⁾.

b. Ad declarandam hanc censuram tria exponenda sunt: «. *notio complicitatis*; β. *notio peccati turpis*, a quo sacerdos complex impune absolvere nequit; γ. *actio absolvendi*, ob quam incurratur excommunicatio.

53. Complex in peccato turpi. 1. *Complex* dicitur, qui cum alio idem peccatum (turpe) committit, quicumque ille sit.

a. Hinc non habetur proprie *complicitas*, si sacerdos peccet cum dormiente, ebria, amente, invita: lex enim loquitur de complicitate *formali*, ad quam utriusque partis in idem peccatum consensus requiritur.

b. Ad incurrendum casum complicitatis requiritur complicitas *immediata* in ipsa actione turpi, non sufficit cooperatio, quantumvis proxima, ad peccatum turpe alterius.

c. Ergo nomine complicitatis intelligitur non solum femina, sed etiam vir vel puer, etsi nondum puber, quin etiam persona, quacum sacerdos ante susceptum sacerdotium peccavit⁵²⁾.

2. *Peccatum turpe* intelligitur quodvis peccatum contra sextum prae-

B) Cf. *De Sacramentis* n. 370 sq.

M) S. *Poenitent.* 22. ian. 1879.

ceptuni, quamvis non sit copula consummatum, dummodo sit ex utraque parte *certum, grave et externum*.

a. Ergo complicitatis peccatum constituit etiam solus *tactus* turpis vel *aspectus* vel *colloquium* inhonestum, dummodo sit ex utraque parte mortale peccatum⁵³⁵⁵

b. Non requiritur, ut uterque operetur ut in mutuis tactibus et colloquiis, sed sufficit, ut unus tantum operetur e. g. unus alterum turpiter tangat et hic consentit consensumque exterius manifestet. Consensum autem exterius iam manifestare censetur, qui externe non resistit.

c. Ergo non habetur complicitatis peccatum in sequentibus casibus:

«. Si commissa sint solum *peccata venialia* sive ex parvitate materiae sive ex imperfectione actus. Verum ne a venialibus quidem in materia turpi commissis confessarius suum complicem unquam absolvat, etsi non careat ad hoc jurisdictione.

β. Si peccata commissa quoad *actum externum* sint tantum *venialia* e. g. contrectatio manus, etsi interno affectu gravia sint.

γ. Si peccata commissa sint *mere interna* exterius non manifestata.

δ. Si peccata sint *dubia* sive dubio facti sive dubio iuris, ut si dubitet, an graviter peccaverit, an turpiloquia canone 2367 comprehendantur.

54. Absolventes complicem excommunicationem incurrunt:

1. Si *absolvunt* aut saltem absolvere simulant seu *fingunt*.

a. Post tot declarationes S. Sedis certum est etiam eos excommunicationem incurrere, qui solum *fingunt* se absolvere⁵¹); CIC ne speciem quidem dubii relinquit. Quare contraria s. *Alphonsi* sententia (n. 556) nequit amplius tuto doceri. Cum ad simulationem seu potius dissimulationem requiratur, ut poenitens, qui se absolvi existimat, in errorem inducatur, excommunicationem non incurrit sacerdos, qui poenitentem, hac de re monitum, cum sola benedictione dimittit.

b. Qui ergo complicem in confessione solum audit, sed non absolvit neque absolvere fingit, grave quidem peccatum committit, quia ipsa etiam exceptio confessionis sacerdoti complici prohibita est, at censuram non incurrit.

2. Si absolvent *ab ipso peccato complicitatis* nondum directe remisso et clavibus subiecto; insuper si confessarii ipsi poenitentem ad peccatum complicitatis non declarandum sive directe sive indirecte induxerint et sic indirecte absolverint⁶⁵).

a. Qui ergo absolvit complicem, qui complicitatis peccatum non declarat, etsi poenitens culpabiliter illud taceat et confessarius id sciat, censuram non incurrit⁵⁸), modo complicem ad id faciendum non induxerit; item si poenitens peccatum iam remissum iterum confiteatur.

b. *Directe* confessarius inducit poenitentem, quando positive et explicite eum praemonet de celando peccato complicitatis; *indirecte* eum inducit, quando suadere conatur poenitenti actionem cum ipso commissam non esse peccatum aut non esse grave peccatum, ita ut poenitens sibi persuadeat peccatum non esse declarandum illudque reipsa non declaret⁵⁷).

c. *Indirecte* confessarius etiam inducit poenitentem, si *ante* peccatum ei persuadet turpia inter se patrandi non esse graviter peccaminosa eumque postea

M) S. *Officium* 28. maii 1873.

61) S. *Poenitent.* 1. mart. 1878. S. *Officium* 10. dec. 1883.

55) S. *Poenitent.* 19. febr. 1896.

S. *Poenitent.* 16. maii 1877.

87) S. *Poenitent.* 19. febr. 1896.

alia tantum peccata confitentem absolvit vel fingit absolvere. S. Officium' hoc declarans legem ampliavit, quia in casu descripto poenitens aut non committit peccatum formale aut certe non datur formalis complicitas. Nihilominus confessarius poenam incurrit.

d. Ideo probabiliter excommunicationem non incurrit, qui complicem, urgente praecepto confessionis, si alteri sine periculo gravis infamiae vel scandali confiteri non possit, indirecte tantum a peccato complicitatis absolvit eumque simul monet de obligatione alteri confessario illud postea confitendi⁶⁰).

3. Si absolvendo *graviter peccant*.

a. Cum de gravi peccato certo constare debeat, declarari nequit censura irretitus sacerdos, qui in quadam mentis *perplexitate*, item sacerdos, qui sine *advertentia* ad complicitatem complicem absolvit.

b. Qui absolvit poenitentem, de quo dubitat, an sit proprius complex, censuram non incurrit, quia non tenetur in rem inquirere cum periculo famae propriae et totius status sacerdotalis.

c. Pariter censuram non incurrit, qui absolvit complicem, a quo neque in actu peccati nec postea tamquam sacerdos cognitus fuerat, quia non tenetur manifestare delictum suum cum diffamatione propria et status sacerdotalis. Si tamen post patratum peccatum tamquam complex et sacerdos cognoscitur, complicem absolvens censuram contrahit.

d. Pariter censuram incurrit absolvens complicem, qui sacerdotem absolverentem hic et nunc, quando absolvit, ut complicem non cognoscit.

4. Si extra *articulum mortis* et extra casum *urgentissimae necessitatis* absolvunt. De articulo mortis inferius dicetur, quoad casum urgentissimum non videtur improbabilis sententia eorum, qui docent non incurere censuram sacerdotem, qui usus epikia in casu vere urgentissimo complicem absolvit: rationabiliter enim praesumi potest noluisse legislatorem etiam hos casus sua lege comprehendere⁶⁰).

Eiusmodi causae sunt:

a. Si persona complex annuam confessionem et communionem omittere vel alias diu a sacramentis abstinere non possit absque gravis infamiae et scandali periculo, et simul non adsit alius sacerdos, cui confiteri possit.

b. Si persona complex versetur in loco, ubi solus sit confessarius complex, ipsa vero alio divertere ad quaerendum confessarium non possit, nec spes affulgeat illuc adventurum esse alium sacerdotem, adeo ut etiam in paschate a Sacramentis abstinere debeat.

5. *In mortis articulo* (periculo) complicem absolvens excommunicationem incurrit, si alius sacerdos, licet non approbatus, sine gravi aliqua exortura infamia et scandalo possit excipere confessionem, excepto casu quo moribundus recuset alii confiteri.

Quamvis confessarius complex suum complicem *per se* ne in mortis quidem articulo impune absolvere possit, licite tamen eum absolvit:

a. Si nullus alius adest vel vocari potest sacerdos, ne simplex quidem.

b. Si alius sacerdos vocari non potest sine gravi scandalo vel infamia sacerdotis complicitatis. Tenetur tamen in hoc casu sacerdos complex periculum scan-68

68) S. *Offic.* 16. nov. 1934, AAS 1934/634. cf. Nouvelle Revue théol. 1935, 184—187.

w) *Marc* η. 1782 putat absolutionem in hoc casu probabilius esse invalidam.

e0) Cf. *Coronata* IV. 2086, qui conatur sententiam fulcire per collisionem praecepti divini faciendae confessionis cum iure humano prohibente absolutionem complicitatis.

dali vel infamiae antevertere, si possit, e. g. sub aliquo praetextu abscedendo. Quod si facere omittat, cum possit, vel si periculum confingit, ubi non est, absolvens censuram incurrit.

c. Si moribundus alteri confiteri recusat, adeo ut timenda sit confessio sacrilega.

Nota. Etiam si ab hac excommunicatione in casu urgentiori absolvi possit ad normam can. 2254, tamen non potest dispensari ab onere recurrendi ad S. Poenitentiarum.

55. IV. *Confessarius, qui sigillum sacramentale directe violare praesumpserit* (cf. can. 2369).

Sigillum sacramentale est obligatio sub secreto servandi ea omnia quae ex confessione sacramentali cognita sunt, quorum revelatio sacramentum redderet odiosum.

Quamvis ad sigillum obligantur omnes ad quos notitia sacramentalis confessionis quomodocumque pervenerit (non tantum confessarius qui per se et primario tenetur obligatione servandi sigillum) tamen excommunicatio manet solum confessarium violantem sigillum.

Confessarius autem poenae obnoxius est sive sit verus sive fictus seu per errorem existimatus, ergo etiam laicus qui se confessarium simulat vel pro confessario habetur et cui poenitens bona fide confitetur^①).

Ad incurrendam poenam gravissimam requiritur *directa* violatio quae habetur si immediate et per se manifestatur peccatum in confessione accusatum et persona poenitentis. Ut sigillum directe violetur non est necesse ut persona poenitentis expresse nominetur, sed sufficit ut ex adiunctis ita perfecte designetur ut certo cognosci possit, neque requiritur ut audientes sciant confessarium loqui de rebus in confessione auditis dummodo id de facto faciat^②).

Confessarius loquens cum ipso poenitente de iis, quae in confessione audivit, peccare potest, sed hoc peccatum potius videtur esse usus scientiae ex confessione acquisitae cum gravamine poenitentis (can. 890, § 1) quam directa laesio sigilli et ideo non plectitur excommunicatione^③).

Cum poena habeat illud *praesumpserit* quaelibet imputabilitatis imminutio ab ea eximit (cf. can. 2229, § 2 et supra n. 7).

55 a. V. *Consecrans in Episcopum et consecratus sine canonica provisione*.

Episcopus, cuiusvis ritus vel dignitatis, aliquem, neque ab Apost. Sede nominatum, neque ab Eadem expresse confirmatum consecrans in Episcopum et qui consecrationem recepit, etsi metu gravi coacti

***) Contra *Hollweck* § 276; *Cappello*, l. c. n. 189; *Cocchi*, l. c. n. 241; *Coranala* IV. 2148.

①) Cf. *De Sacramentis* n. 416 sqq.

②) *Hollweck* l. c. § 276; *Vermeersch-Creusen* 111, 572.

(can. 2229, § 3, 3°) incurrunt ipso facto in excommunicationem Ap. Sedi specialissimo modo reservatam³†.

Secundum cn. 2370 consecrans, assistentes, consecratus plectuntur ipso facto poena vindicativa suspensionis.

Articulus quartus.

De excommunicationibus speciali modo Apostolicae Sedi reservatis.

Ad secundam seriem pertinent 13 (15) excommunicationes. Incurrunt ipso facto excommunicationem:

56. 1. *Omnes a Christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici* (cf. can. 2314, § 1).

1. *Apostata* est, qui post receptum baptismum a fide Christiana totaliter recedit (cf. can. 1325, § 2)⁴. Ad excommunicationem incurrendam requiritur, ut interna defectio a fide exterius se manifestet, sed nihil refert, utrum apostata ad aliam sectam religiosam transeat, ad iudaismum, paganismum, mohamedanismum, an vero nullum cultum religiosum profiteatur ut athei, deistae, indifferentistae, materialistae, naturalistae, pantheistae, liberi cogitatores.

Qui aut existentiam aut possibilitatem *Christianae revelationis* negant, a fide christiana apostatae sunt et hanc excommunicationem incurrunt. Apostatae non sunt, qui *practician indifferentismum* sectantes officia religionis Christianae penitus negligunt, quia exterius a religione christiana non deficiunt, sed adhuc inter catholicos computari volunt.

S. *Officium*†, 1 jul. 1949, declaravit „christifideles, qui conunistarum doctrinam materialisticam et antichristianam profitentur et imprimis qui eam defendunt vel propagant, ipso facto tamquam apostatae a fide catholica † excommunicari.

Eadem poena plectuntur, qui in associationibus partium communistarum „contra fidem vel Christianos mores pueros et puellas docuerint“⁶b).

57. 2. *Haereticus* est, qui post receptum baptismum, nomen retinens Christianum pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat (cf. can. 1325, § 2). Ad excommunicationem incurrendam requiritur, ut haeresis interius concepta exterius aliquo signo, sive verbo sive facto sive scripto, etsi nemine

M⁴) S. *Officium*, die 9 april. 1951. AAS 43 (1951) 217.

w) Cf. *De praeceptis* n. 28.

AAS 41 (1949) 334 Cf. *Fabregas*, Nomen dantes Communismo. *Periodica* 38 (1949) 126—139.

e⁶b) Monitum S. *Officii* 18 jul. 1950. AAS 42 (1950) 553.

praesente vel audiente, manifestetur. At non requiritur, ut haereticus alicui sectae haereticorum se adiungat, ut sunt protestantes, schismatici in fide errantes, iansenistae, antiinfallibilistae seu veteres catholici.

a. Hanc excommunicationem incurrit etiam ille, qui *exercet superstitionem haereticalem*, ut qui arcana cordium vel futuras hominum liberas actiones soli Deo cognitae divinare conatur per tabulas rotantes, spiritismum et eiusmodi artes magicas, modo ad haeresim in hoc facto implicitam advertat⁶⁶).

b. Nunc extra dubium est eum excommunicationem incurrere, *qui positive dubitat circa veritatem fidei*, quia talis habendus est haereticus iuxta definitionem CIC (cf. can. 1325, § 2). Sed non est delictum excommunicatione plectendum, si quis interne credens veritati revelatae, externe tantum (verbis vel factis) fidem denegat. Hoc esset peccatum contra necessariam professionem fidei externam, de quo in can. 1325, § 1.

c. Eadem poena plectuntur qui implicite tantum haeresim profitentur, erroribus haereticorum per signum aliquod externum assentiendo, etsi neque eorum sectae se adiungant neque eorum doctrinam in particulari perspectam habeant, ut si quis de aliquo, quem scit esse haereticum, dicat se credere, quidquid iste credit, licet eius errores nesciat, vel si quis cum animo assentiendi eius erroribus alicuius haeretici lectionem vel concionem audiat

d. Ad delictum haeresis requiritur deliberatio et pertinacia i. e. ut quis sciat aliquem errorem doctrinae Ecclesiae esse oppositum et nihilominus et pravo voluntatis affectu libere illum etiam externe amplectatur⁶⁶). Longior temporis mora non est necessaria ad pertinaciam fundandam⁶⁷), sufficit ut quis de fidei doctrina institutus etiam externe renuat credere vel omnem instructionem omnino respuit⁴³⁸).

e. Quia hanc censuram ii solum incurrunt, qui formalem haeresim commiserunt, patet fieri posse, ut complures, qui in haeresi educati sunt, ob bonam ipsorum fidem ab excommunicatione sint immunes. Quodsi ad fidem catholicam redeant, in foro externo ab excommunicatione absolvuntur, quia censurae iure notoriae obnoxii sunt; in foro autem interno absolutione ii non indigent, quos in bona fide fuisse constiterit.

f. Quamvis excommunicatio in apostatas, haereticos, schismaticos lata S. Sedi sit speciali modo reservata, tamen Ordinarii loci et ex eorum speciali mandato Vicarii Generales possunt in foro externo delinquentes contra fidem et unitatem Ecclesiae absolvere a censura, dummodo delictum, saltem per voluntariam confessionem („Geständnis“ cf. can. 1750) censurati ad forum externum iudiciale Ordinarii deductum sit. Ita vero absolutus potest deinde a quolibet confessorio in foro interno sacramentali a peccato haeresis vel apostasiae vel schismatis absolvi. Praerequiritur ante absolutionem (servatis de iure servandis) inquisitio, utrum absolvendus sit valide baptizatus, scandali reparatio, rescissio cuiusvis coniunctionis cum secta, abiuratio erroris, professio fidei (cf. can. 2314, § 2). Hac de re Ordinarii solent peculiariter statuta edere, quae omnino servanda sunt⁸⁰).

g. Ut temporibus turbulentissimis provideatur necessitatibus animarum S. Sedes interdum extraordinarias facultates concedit reconciliandi apostatas in foro interno sacramentali. In applicanda hac facultate cautissime procedendum est, ut vitentur scandalum aliaque gravissima incommoda e. g. si in casu publici delicti absoluto in foro interno deneganda esset sepultura ecclesiastica Certe

⁶⁵) *D'Annibale*, Commentar, in const. Ap. Sedis n. 31.

^M) *Wernz-Vidal* VII. 389.

⁶⁷) *Vermccrsch-Creusen* III. 513.

⁶⁸) *Hollweek* § 96, nota 1.

«») Cf. etiam *Pontificale Rom.* III. Ordo ad reconc. apost. schism, vel haeret

et in hac absolute petenda est abiuratio erroris et professio fidei; instructiones Ordinariorum de usu facultatis confessariis sunt religiose servandae.

Λ. Qui quoquo modo haeresis propagationem sponte et scienter iuvat, aut qui communicat in divinis cum haereticis contra praescriptum can. 1258, suspectus de haeresi est (can. 2316).

Ergo *fautores* haeticorum, qui eis sive negative sive positive auxilium praestant, ut errores suos facilius diffundere possint, — negative, omittendo scilicet ea, quae non ex mera caritate sed ex officio fieri debent ad eorum progressus impediendos, positive i. e. eos verbis (ut haeticos laudantes, commendantes) aut factis (pecunias praebentes) in spargendis erroribus adiuvando — *defensores* haeticorum, qui eorum personas vel doctrinas, quatenus haeticae sunt, tuentur: sunt suspecti de haeresi, dummodo his actionibus sponte et scienter juvent haeresis propagationem.

Item suspecti de haeresi sunt fideles quovis modo active assistentes seu partem habentes in sacris haeticorum (cf. can. 2316 coll. 1258, § 1). Immo etiam assistentes praesentia passiva seu mere materiali nisi id fiat civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem ab Episcopo in casu dubii probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis similibusque sollempniis (cf. can. 2316 coll. 1258, § 2).

Quoad communicantes cum excommunicato vitando v. infra n. 77.

Normas statutas circa suspectos de haeresi v. infra n. 59.

58. 3. *Schismaticus* est, qui post recepto baptismum subesse renuit Summo Pontifici aut cum membris Ecclesiae ei subiectis communicare recusat (cf. can. 1325, § 2).

Hanc censuram incurrunt: a. qui sive ex malitia sive ex errore subiectionem Romano Pontifici denegant et ab unitate Ecclesiae se separantes novam Ecclesiam constituunt vel iam constitutae adhaerent.

b. Qui Romano Pontifici in rebus spiritualibus *oboedientiam denegat*, eius spiritualem auctoritatem reficiens, quamvis nulli alteri capiti seu Ecclesiae adhaereat et etiamsi cum membris Ecclesiae Romano Pontifici subiectis vellet manere unitus.

Qui non renuens quidem subesse capiti Ecclesiae Romano Pontifici aliquid legitime praecipienti vel prohibenti pertinaciter non obtemperat, schismaticus non est neque huic poenae obnoxius, sed pro gravitate culpae puniendus congruis poenis, censuris non exclusis (cf. can. 2331, § 1).

c. Qui communicare cum membris Ecclesiae recusat, schismaticus est, quia se separat ab unione Ecclesiae.

Nota. *Aliae poenae* in apostatas, haeticos, schismaticos (cf. can. 2314, § 1):

a. Nisi moniti resipuerint, priventur beneficio, dignitate, pensione, officio aliove munere, si quod in Ecclesia habeant, infames declarentur, et clerici, iterata monitione, deponantur.

b. Si sectae acatholicae nomen dederint vel publice adhaeserint, ipso facto infames sunt et clerici ipso facto et sine ulla declaratione amittunt quaelibet officia ecclesiastica et, monitione incassum praemissa, degradentur.

59. II. *Suspectus de haeresi, si monitus causam suspicionis non removeat et propterea punitus intra sex menses a contracta poena completos sese non emendaverit. Hic enim tamquam haeticus habeatur, haeticorum poenis obnoxius* (cf. can. 2315).

Suspecti de haeresi habendi sunt:

1. Qui quoquo modo haeresis propagationem sponte et scienter iuvat (cf. can. 2316 et supra n. 57 h);
2. Qui communicat in divinis cum haereticis contra praescriptum can. 1258 (cf. can. 2316 et supra n. 57 h);
3. Qui matrimonio uniuntur cum pacto explicito vel implicito ut omnis vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam (cf. can. 2319 et infra n. 86);
4. Qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt (cf. can. 2319 et infra n. 86);
5. Parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholica educandos vel instituendos scienter tradunt (cf. can. 2319 et infra n. 86);
6. Qui species consecratas abiecerit vel ad malum finem abduxerit aut retinuerit (cf. can. 2320 et supra n. 50);
7. Omnes et singuli cuiuscunque status, gradus seu condicionis etiam regalis, episcopalis vel cardinalitiae fuerint, a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium appellantes (cf. can. 2332 et infra n. 63);
8. Qui, obdurato animo, per annum insorduerit in censura excommunicationis (cf. can. 2340, § 1 et supra n. 48);
9. Omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia Sacramenta ministraverint vel receperint (cf. can. 2371).

60. III. *Opere publici iuris facto, editores librorum apostatarum, haereticorum et schismaticorum, qui apostasiam, haeresim, schisma propugnant, itemque eosdem libros aliosve per apostolicas litteras nominatim prohibitos defendentes aut scienter sine debita licentia legentes vel retinentes* (cf. can. 2318, § 1 et supra n. 116).

Libri sub censura prohibiti sunt duplicis generis: 1. *Libri apostatarum, haereticorum et schismaticorum, apostasiam, haeresim, schisma propugnantes*. Triplex igitur condicio ratione obiecti requiritur ad incurrendam censuram: *a.* ut sit *liber*, non solum manuscriptum vel minoris voluminis libellus; *b.* ut sit ab *auctore apostata* vel haeretico, vel schismatico conscriptus; *c.* ut apostasiam, haeresim, schisma *propugnet*.

a. Ergo excommunicationem *non incurrunt*: «. qui legit *ephemerides*^{TM}) *vel libellos haeresim propugnantes*; *β.* qui legit librum haeresim propugnantem ab ethico, iudaco vel ab alio conscriptum, qui proprie neque haeticus neque apostata sit; *γ.* qui legit librum haeresim continentem vel eam solum obiter et paucis defendentem.

τϋ) S. *Officium* 21. apr. 1880.

b. Ex declaratione s. *Officii* excommunicationem incurrunt, „qui scienter legunt publicationes periodicas in fasciculos ligatas habentes auctorem haereticum et haeresim propugnantes" 71).

c. Ad hanc censuram incurrendam requiritur, ut legenti *certo constet* (non solum probabiliter: dicitur enim *scienter* legentes) auctorem libri esse haereticum eumque haeresim propugnare. Auctorem esse haereticum constare potest aut ex nomine auctoris, si sit notus haereticus, aut ex indole libri: etenim si in libro manifesta haeresis pertinaciter propugnatur, satis constat auctorem esse haereticum vel apostatam; ergo aut ex secta, cui adhaeret, aut ex manifesta doctrina, quam propugnat.

d. Non requiritur, ut liber ex professo de religione tractet; qui ergo legit librum profanum e. g. historicum, physicum, philosophicum in quo auctor haereticus haeresim propugnat, excommunicationem incurrit.

2. *Libri cuiusvis auctoris per apostolicas litteras nominatim prohibiti*. Tres condiciones etiam in hoc genere ex parte libri requiruntur: a. ut *per litteras apostolicas*, cuiuscunque sint formae: bullae, brevis, encyclicae, prohibitus sit; b. ut *nominatim* i.e. expresso proprio eius titulo; c. ut *sub excommunicatione Romano Pontifici reservata* prohibitus sit (haec auctorum interpretatio constitutionis *Apost. Sedis* etiam nunc valet⁷²). At nihil refert, cuius sit auctoris et quid contineat.

Ergo huc non pertinent: a. libri per decreta C.S. *Officii* prohibiti, quia eiusmodi decreta non sunt litterae Apostolicae; b. libri alicuius auctoris in globo damnati, quia non prohibentur *nominatim*; c. libri damnati quidem per apostolicas litteras, at non sub *excommunicatione reservata*.

Nota. Cum impossibile sit, ut confessarius omnia opera haeresim propugnantia cognoscat, occurrente casu interroget poenitentem de argumento libri pravi, quem legit, atque exinde diiudicet utrum liber haeresim propugnet ideoque sub excommunicatione prohibitus sit necne.

61. Actiones prohibitaee hae sunt:

1. quoad libros apostatarum, haereticorum et schismaticorum, qui apostasiam, haeresim, schisma propugnant: *edere*;

2. quoad eosdem libros, aliosve per apostolicas litteras nominatim prohibitos: *defendere, legere, retinere*, quae quidem duae ultimae actiones scienter et sine debita licentia exerceri debent, ut per eas incuratur censura. Ignorantia tamen affectata non excusat ab incurrenda censura (cf. can. 2229, § 1 et supra n. 7). De licentia legendi vel retinendi libros prohibitos alibi dicitur⁷³); item quid terminis *legere* et *retinere* intelligatur⁷⁴); restat ut termini *editores* et *defendentes* explicentur.

a. *Editores* stricte intelligendi sunt (Herausgeber, Verleger); i. e. ille, qui libros spargendos curat; solummodo ipse editor censuram in-

Tl) S. *Officium* 13. jan. 1892.

Cappello, l. c. n. 229 immerito putat opinionem, quae negat necessitatem prohibitionis *sub excommunicatione S. Sedi reservata*, quoad *futurum* probabilem dici posse.

*») Cf. *De praeceptis* n. 711 sqq.

† Cf. *De praeceptis* n. 706.

currit, non vero auctor neque typographus multoque minus qui ad ipsam impressionem operam praestant ut typos collocantes et prelum versantes.

b. Defendentes dicuntur, qui physice vel moraliter impediunt, ne liber destruat vel denuntietur, qui suadere conantur librum bonum esse, doctrinam in eo contentam vel eius eruditionem et scientiam ita laudant, ut pravae doctrinae approbatio appareat.

a. Ad incurrendam censuram in legentes vel retinentes latam requiritur triplex cognitio: «. librum esse apostatae vel haeretici aut schismatici, aut illum esse per litteras apostolicas prohibitum; β . eiusdem lectionem vel retentionem esse sub excommunicatione prohibitam; γ . si non sit per litteras apostolicas prohibitus, ipsum propugnare haeresim. Sufficit autem, ut haec sciantur aut fama publica aut a viro fide digno.

b. Legere et retinere sunt actiones distinctae quarum utraque ex se sufficit ut per eam censura incurratur. Ergo etiam qui librum tantum retinet quin eum legat poenae obnoxius est. Neque tamen videtur dicendum illum qui librum tantum retinet ut eum legat et quamdiu legat duplicem censuram incurrere. Aliter si etiam post lectionem retineat librum (cf. can. 2244, § 2, 1° et supra n. 23).

c. Si *societates litterariae* (Leihbibliotheken) libros sub censura prohibitos asservant, excommunicationem incurrunt praeter praesidem et bibliothecarium omnes, qui librorum condominium habent. *Bibliothecas* autem *publicas* haec censura afficere non videtur.

62. IV. *Ad ordinem sacerdotalem non promotus, si Missae celebrationem simulaverit aut sacramentalem confessionem exceperit* (cf. can. 2322).

Non solum laicus simulans Missae celebrationem incurrit censuram sed etiam clericus non sacerdos. Videtur ad notionem simulationis pertinere, ut saltem nonnulli adstantium decipiantur putantes peragi sacrificium eucharisticum. Ideo videtur aliud peccatum esse si ita illuditur ritibus et caeremoniis Ss. Missae sacrificii, ut omnes advertant ioca sacrilega proferri ab homine impio.

Aliae poenae: laicus privetur pensione aut munere, si quod habeat in Ecclesia, aliisque poenis pro gravitate culpae puniatur; clericus vero deponatur (cf. can. 2322). In casu simulationis stricte dictae videtur et irregularitas ex delicto oriri (can. 985, 7°).

65. V. *Omnes et singuli cuiuscunque status, gradus seu condicionis etiam regalis, episcopalis vel cardinalitiae fuerint, a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium appellantes* (cf. can. 2332).

Personae *physicae* quaecumque excommunicantur, personae vero *morales* (Universitates, Collegia, Capitula aliaeve) incurrunt interdictum speciali modo Sedi Apostolicae reservatum; appellantes a Pontificis regnantis legibus, decretis, mandatis *ad Universale Concilium*; non sufficit ergo appellatio ad futurum Pontificem, neque ad Concilium provinciale, sufficit vero appellatio ad Concilium Universale praesens.

64. VI. *Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eiusdem Legalis profecta, eorumve promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive eos, ad quos pertinent litterae vel acta, sive alios laedentes vel perterrefacientes* (cf. can. 2333).

a. Acta Sedis Apostolicae intelliguntur tum ea, quae immediate a Romano Pontifice proficiscuntur, tum ea, quae mediate i. e. a Congregationibus, Tribunalibus, Officiis, per quae Romanus Pontifex negotia Ecclesiae universae expedire solet (cf. can. 7).

b. *Legati* hic intelliguntur omnes, qui Legati a Romano Pontifice mittuntur: *Legati a latere*, Legati cum titulo *Nuntii* aut *Internuntii*, etiam Legati qui mittuntur cum titulo *Delegati Apostolici*; non vero Episcopi qui, ratione sedis, titulo Legati Apostolici decorantur (cf. can. 270).

c. Excommunicationem incurrunt: «. *Recurrentes* ad laicam potestatem i. e. ad eos, qui vere et proprie dicta potestate pollent sive sit iurisdictionis sive administrativa, ut sunt indices et magistratus; incurritur censura, etsi recurrens a laica potestate passus sit repulsam⁷⁵⁾; *fi. Prohibentes* promulgationem vel executionem intelliguntur personae auctoritate praeditae; et videtur sententia praeferenda, quae tenet incurri excommunicationem, etsi prohibitio effectum non sortiatur, dummodo veri nominis prohibitio intercesserit⁷⁶⁾; *γ. Laedentes* i. e. damno gravi afficientes iuxta alios in corpore, iuxta alios etiam in honore et in bonis fortunae; 5. *Perterrefacientes* i. e. metu valde gravi afficientes eos ad quos acta S. Sedis directa sunt, sive *alios*, quibus nempe commissa est actorum promulgatio vel executio.

65. VII. *Qui leges, mandata vel decreta contra libertatem aut iura Ecclesiae edunt* (cf. can. 2334, 1°).

1. *Edentes* sunt auctores legum, mandatorum, decretorum, qui auctoritate condendi leges, mandata, decreta pollent, et qui ad ea condenda concurrere debent.

Ergo *princeps*, qui leges approbat et promulgat, *ministri*, *rectores* provinciarum et civitatum, *deputati* tum ad comitia imperii tum ad comitia provinciae et *consilarii* locales, qui suffragio suo concurrunt; *populus*, sicubi suffragio populi leges condantur.

2. *Leges* sunt ordinationes universales et perpetuae, quae a suprema potestate emanant; *decreta* („Verordnung“) sunt ordinationes item generales, quae a competenti potestate e. g. a municipiis emanant; *mandata* („Verfiigung, ErlaB“) sunt ordinationes, quae pro personis aut casibus particularibus feruntur. Huc non pertinent *sententiae* a iudicibus latae.

3. *Contra libertatem aut iura Ecclesiae*: quae verba sensu latissimo accipienda sunt, adeo ut excommunicationi obnoxii sint, qui leges vel decreta condunt, quibus ius Ecclesiae quandoque tollitur, restringitur vel perturbatur, ut ius docendi, condendi scholas cuiusvis disciplinae, promovendi ad beneficia, publicas supplicationes extra templum in-

7B) Aliter *Chelodi*, l. c. n. 70, 1; *Cappello*, l. c. n. 247; *Cerato*, l. c. n. 73 c.
7β) *Cappello*, l. c. n. 251; aliter *Chelodi*, l. c. n. 70, 1; *Cerato*, l. c. n. 73 d

stituencli, ecclesias, beneficia, pia sodalitia erigendi; *iura*, quae Ecclesiae tamquam societati competunt ut ius acquirendi, alienandi, elocandi, immunitas cleri a servitio militari.

Aliae poenae: Clerici plectantur poena suspensionis vel privationis ipsius beneficii, officii, dignitatis, pensionis aut muneris, si qua forte in Ecclesia habeant; religiosi autem privatione officii et vocis activae ac passivae aliisque poenis ad normam constitutionum (cf. can. 2336, § 1).

66. VIII. *Qui impediunt directe vel indirecte exercitium iurisdictionis ecclesiasticae sive interni sive externi fori, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicalem potestatem* (cf. can. 2334, 2°).

a. Ad tuendam *libertatem* iurisdictionis ecclesiasticae haec censura statuta est, quam contrahunt impediens exercitium *iurisdictionis ecclesiasticae*. Excommunicationem ergo non incurrunt impediens exercitium potestatis *ordinis* ut sacrum facere, Sacramenta administrare, benedicere etc.; incurrunt autem impediens eum, qui peragenda committit ea, quae sunt ordinis.

b. Duo ergo ad incurrendam censuram requiruntur: a. ut quis exercitium iurisdictionis ecclesiasticae (e. g. publicationem, executionem constitutionis pontificiae) *impediat* et quidem β . ad hunc finem *recurrat* ad potestatem laicalem.

Ergo non sufficit recursus cum intentione impediendi sed requiritur praeterea ut recursus suum sortiatur effectum⁷⁷). Sed perinde est quatenam sit haec laicalis potestas: indices vel magistratus civiles vel qui supremum tenent populorum principatum.

Aliae poenae: eadem ac in numero praecedenti.

67. IX. *Si quis contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad iudicem laicum trahere aliquem ex S. R. E. Cardinalibus vel Legatis Sedis Apostolicae, vel Officialibus maioribus Romanae Curiae ob negotia ad eorum munus pertinentia, vel Ordinarium proprium* (cf. can. 2341).

Can. 120, § 1, praescribit:

'Clerici in omnibus causis sive contentiosis sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent, nisi aliter pro locis particularibus provisum fuerit.

a. Ergo non incurritur haec poena, si alicubi a S. Sede (per concordata) permittatur, ut ecclesiastici ad tribunal laicum trahantur.

In *Austria* vi concordati causae mere civiles et mere criminales clericorum coram tribunali laicorum peragi potuerunt. In *Germania* (quin etiam alibi e. g. in U. S. Americae, Belgio, Gallia)⁷⁸) privilegium fori sive expresse sive tacite abrogatum censetur. Attamen etiam in his regionibus, in quibus privilegium fori quoad ceteros clericos non observatur, secundum mentem Ecclesiae videtur committi delictum excommunicatione puniendum, si quis proprium Ordinarium vel aliquem ex S. R. E. Cardinalibus vel Legatis ad laicum iudicem trahat, saltem in causis criminalibus⁷⁸).

77) Cf. Decisiones Comm, ad authent. interpr. cod. A. A. S. XVIII. (1926), 394.

78) *Coronata* IV, 1973. Cf. etiam *Vermeersch-Creusen* I, 242.

78) *Vermeersch-Creusen* III, 540.

In iis tamen locis, in quibus fori privilegio per Summos Pontifices derogatum non fuit, si in eis non datur iura sua persequi nisi apud indices laicos, tenentur singuli prius a competenti auctoritate ecclesiastica veniam petere, ut clericos in foro laicorum convenire possint.

b. Qui trahit talem personam privilegiatam ad indicem laicum non ut eam conveniat apud indicem sed alio titulo e. g. tamquam tutorem vel testem non peccat contra praescriptum can. 120.

c. Qui aliquem ex Officialibus maioribus Romanae Curiae apud iudicem laicum vult convenire non ob negotia ad eorum munus pertinentia sed ob aliud negotium, non indiget (nisi Officialis maior sit Cardinalis) venia Sedis Apostolicae sed Ordinarii loci in quo causa peragitur (ergo Cardinalis Vicarii Urbis, si causa Romae agitur).

Officiales maiores Curiae Romanae sunt Praefecti, Secretarii et Subsecretarii S. S. Congregationum. Assessor et Commissarius S. Officii; Regens S. Poenitentiarum; Auditores, Promoter iustitiae et Defensor vinculi S. Rotae et Signaturae Apostolicae⁸⁰).

d. Nomine *Ordinarii* quinam in iure intelligantur v. supra n. 31. c.

Suum quisque Ordinarium (*proprium*) sortitur sive per domicilium sive per quasi-domicilium (cf. can. 94, § 1).

Proprius *vagi* Ordinarius est Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur (cf. can. 94, § 2).

Qui Ordinarium *non proprium* ad iudicem laicum trahit aliam incurrit excommunicationem; cf. infra n. 78.

e. Ad incurrendam poenam „sufficit, ut quis ausu temerario, personam ex in eodem' canone recensitis conveniat coram laico indice", nec requiritur, ut persona conventa a iudice citetur (0®).

68. X. *Qui violentas manus iniecerit in personam S. R. E. Cardinalis vel Legati Romani Pontificis, Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi etiam titularis tantum* (cf. can. 2343, § 2 et 3).

Quantum ad actiones prohibitas v. infra n. 90.

Nota. Qui violentas manus in personam S. R. E. Cardinalis vel Legati Romani Pontificis iniecerit, praeterea:

a. Est ipso iure infamis.

b. Privetur beneficiis, officiis, dignitatibus, pensionibus et quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat (cf. can. 2343, § 2, 2° et 3°).

69. XI. *Usurpantes vel detinentes per se vel per alios bona aut iura ad Ecclesiam Romanam pertinentia* (cf. can. 2345).

Tres sunt excommunicationes contra eos latae, qui de bonis ecclesiasticis injuste vel illicite disponunt: 1. contra usurpantes vel detinentes bona Ecclesiae Romanae (series 2. XI.); 2. contra usurpantes bona ecclesiastica cuiuslibet

*>) Cf. AAS I (1908) 20 et 36 sqq.

** -) Cf. extensivam (non valet retrorsum!) hanc interpretationem can. 2341 authenticam AAS 40 (1948) 301.

generis (series 3. VII. infra n. 80); 3. contra alienantes bona ecclesiastica sine beneplacito Apostolico (series 5. III. infra n. 96).

Haec censura (XI) bona et iura *Sedis Apostolicae* tueri intendit. Quatenus bona mobilia et immobilia ad Sedem Apostolicam pertineant nunc temporis discitur imprimis ex *Pactis Lateranensibus* (11. II. 1929)⁸¹). Sunt e. g. Civitas Vaticana, Castrum Gandulphi, statuae, imagines, codices et similia. Iura S. Sedis eodem documento definiuntur e. g. ius legationis activae et passivae, ius extraterritorialitatis etc.

Censuram- incurrunt: *a. usurpantes*, (usu-rapere) i. e. qui rem adhuc -in potestate domini existentem occupant auctoritative tamquam jure sibi debitam (non ergo fures et latrones);

b. detinentes, i. e. qui rem habent in sua potestate sive ipsi usurpaverint sive ab aliis acceperint.

Nota. Si delinquentes *clerici* fuerint, praeterea dignitatibus, beneficiis, officiis, pensionibus priventur atque inhabiles ad eadem declarentur (cf. can. 2345).

70. XII. *Omnes fabricatores vel falsarii litterarum, decretorum vel rescriptorum Sedis Apostolicae vel iisdem litteris, decretis vel rescriptis scienter utentes* (cf. can. 2360, § 1).

a. Crimen falsi per scripturas commissum, quod anteactis saeculis relate ad litteras pontificias (bullas, encyclicas, brevia) frequentissime in usu erat, hac censura punitur.

b. Eam incurrunt: *a. fabricatores*, qui falsas litteras, decreta vel rescripta Sedis Apostolicae conficiunt („eigentliche Falschung“) *β. Falsarii*, qui in litteris apostolicis, decretis vel rescriptis, postquam signatae sunt, aliquid addunt, demunt, mutant, ita ut sensus mutetur („Ver-falschung“); *γ. iisdem litteris, decretis vel rescriptis falsis scienter utentes* i. e. ad obtinendum effectum in eis contentum eas exhibentes, etsi effectum non obtineant, sive clerici sive laici sunt

Nota. *Clerici* hoc delictum committentes aliis poenis praeterea coerceantur, quae usque ad privationem beneficii, officii, dignitatis et pensionis ecclesiasticae extendi possunt: religiosi autem priventur omnibus officiis quae in religione habent et voce activa ac passiva, praeter alias poenas in propriis cuiusque constitutionibus statutas (cf. can. 2360. § 2).

71. XIII. *Si quis per seipsum vel per alios confessorium de sollicitationis crimine apud Superiores falso denuntiaverit* (cf. can. 2363).

De sollicitatione in confessione confer in volumine De Sacramentis n. 373 sqq.; de obligatione denunciandi confessarios sollicitantes ibidem n. 378 sq.

Ad incurrendam hanc censuram in falso denuntiantes latam requiritur, ut denuntiatio fiat apud Superiores, ut sit denuntiatio iuridica, non privata, ut denuntians sibi conscius sit se falso denunciare confessorium. Iuridica est denuntiatio, si fit S. Officio aut Ordinario loci eiusve (specialiter) delegato et quidem cum interventu ecclesiastici viri, qui personam notarii agat nisi ab assistentia notarii Ordinarius dispensaverit²).

*i) AAS XXI (1929), 209 et 273 seq.

s2) Cf. instructio S. Officii 20. julii 1890, *Gasparri* J. C. Fontes IV, 1123.

Qui ita denunciaverit confessarium, nequit ullo in casu absolvi a censura, nisi falsam denuntiationem formaliter retractaverit, et damna, si qua inde secuta sint, pro viribus reparaverit, imposita insuper gravi ac diuturna poenitentia. Formalis retractatio fit iuridica forma coram S. Officio aut loci Ordinario; si hoc fieri non potest, confessarius retractationem ipse recipiat a poenitente scriptam et subscriptam vel coram duobus testibus ore prolatam.

Insuper falsa delatio, qua sacerdos innocens accusatur de crimine sollicitationis apud iudices ecclesiasticos, est peccatum (et quidem unicum) ratione sui reservatum Sanctae Sedi (cf. can. 894)⁸¹⁾.

Etiam si ergo *censura* non sit contracta (e. g. propter ignorantiam poenae), manet tamen *peccatum* reservatum, neque extra mortis periculum et casum urgentiorem absolvi potest sine S. Sedis facultate.

71 a. XIV. *Clerici et Religiosi omnes mercaturam seu negotiationem cuiusvis generis, etiam argentariam exercentes contra praescriptum can. 142 (cf. S. C. Concilii 22 mart. 1950)}*.

Subiectum prohibitionis sunt: 1. Clerici ritus latini, 2. Religiosi eiusdem ritus, 3. Sodales in communi viventes sine votis, 4. Sodales Institutorum saecularium.

Obiectum prohibitionis (secundum can. 142): 1. Negotiatio proprie dicta (stricte lucrativa, quaestuosa, mercatura) i. e. emptio rei ea intentione, ut absque sui immutatione vendatur maiore pretio. 2. Negotiatio minus proprie dicta (industrialis), quatenus est emptio rei ea intentione, ut post immutationem per conductos famulos factam maiore pretio vendatur²⁾. 3. Negotiatio argentaria (quamvis essentialiter non differt a negotiatione quaestuosa, tamen ob speciale periculum nostri temporis explicite affertur) est emptio obligationum et actionum ea intentione, ut carius vendantur³⁾.

Non vetatur negotiatio artificialis (i. e. venditio rei proprio labore immutatae), neque oeconomica (i. e. venditio rerum ea intentione emptarum, ut propriae familiae inserviant quia v. g. sunt superflua aut aliis ex causis).

Nihil refert, utrum Clerici negotiationem vetitam exercent per se vel per alios, in propriam vel aliorum utilitatem, propriis bonis vel bonis ecclesiasticis.

Prohibetur „negotiationem exercere“, quod significat pluralitatem actuum moraliter unitorum per intentionem eos continuandi⁴⁾.

Ergo bis vel ter in minore quantitate vel semel in gravi materia negotiari nondum videtur delictum excommunicatione plectendum. Neque videtur delictum et consequenter poena multiplicari, nisi habitus interrumpatur voluntaria emendatione aut sententia indicis⁵⁾.

s3) Cf. *De Sacramentis* n. 379.

¹⁾ AAS 42 (1950) 330. Cf. *Ahellan*, De vetita Clericis et Religiosis negotiatione, *Periodica* 39 (1950) 231—262.

a) Cf. *De Praeceptis* n. 588

n) Cf. *De Praeceptis* n. 633.

⁴⁾ S. *Alph.* III. 431. *Ballerim-Palmied* V. 303.

⁵⁾ *Wernz-Vidal*. VI. 129.

Poenae contra negotiantes iure Codicis non sunt statutae, nisi ferendae sententiae (cn. 2380). Decretum S. C. C. statuit: 1. excommunicationem latae sententiae S. Sedi speciali modo reservatam; 2. poenam vindicativam degradationis (cn. 2305) in gravioribus casibus iniungendam; 3. Superiore negotiationem non impediens destituendi sunt officio et declarandi inhabiles ad quodlibet regiminis et administrationis munus.

XV. *Machinantes contra ecclesiasticam auctoritatem et occupante officium vel beneficium vel dignitatem sine canonica provisione.* (S. C. Concilii 29 jul. 1950).6)

In excommunicationem speciali modo S. Sedi reservatam incurrunt 1. qui contra legitimas ecclesiasticas Auctoritates machinantur aut eorum potestatem quomodocumque conantur subvertere; — 2. qui ecclesiasticum officium vel beneficium vel dignitatem sine institutione vel provisione canonica, ad normam ss. canonum facta, occupat vel in eadem sinit illegitime inunitti vel eadem retinet; — 3. qui in criminibus n. 1. et n. 2. declaratis quovis modo, directe vel indirecte, partem habent.

Articulus quintus.

De excommunicationibus simpliciter Apostolicae Sedi reservatis.

Tertia series continet undecim excommunicationes. Contrahunt ipsi facto excommunicationem':

72. 1. *Quaestum facientes ex indulgentiis* (cf. can. 2327).

Quaestum facere dicitur, qui accepto pretio aliquid lucratur, et quidem *concedendo* indulgentias solventibus pecuniam, item *publicando* vel *publicari iubendo* indulgentias concedi solventibus pecuniam, etsi haec fiant sub praetextu operis boni.

73. II. *Nomen dantes sectae massonicae aliisque eiusdem generis associationibus quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur* (cf. can. 2335).

Sectae sub censura prohibitae. 1. Distinguendae sunt societates sub gravi quidem sed *sine censura* prohibitae, et societates *sub censura* prohibitae⁸⁴). Ad societates sine censura prohibitas pertinent:

a. *Societates biblicae* pluries a summis pontificibus damnatae;

b. Tres americanae societates operariorum, quarum nomina sunt:

a. *Socii singulares* (Odd fellows); β. *Filii temperantiae* (Sons of temperance); γ. *Equites Pythiae* (Knights of Pythia's)⁸⁵);

c. Societas „*independent order of Good templars*” (Guttempler-Orden) nuncupata⁸⁶);

®) AAS 42 (1950) 601s. Attendatur etiam ad poenas cn 2331, § 2, 2334, 1° et 2°. 2394. 8*) S. *Officium* 10. maii 1884. 86) S. *Officium* 20. aug. 1894. SG) S. *Officium* 9. aug. 1893.

Haec societas a. 1851 in America fundata brevi in maioribus Europae civitatibus praesertim Norwegiae et Helvetiae propagata est. In ebrietatem impugnandam potissimum intendit, sed, cum spiritu protestantismi tota imbuta sit, catholicis prohibita est⁸⁷⁾.

d. Societates, quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera 8);

Ad societates prohibitas certe illae omnes pertinent, quae a sectatoribus suis exigunt iuramentum servandi secretum et praestandi omnimodam oboedientiam occultis ducibus. Eiusmodi enim iuramentum peccaminosum est, quia promittitur secretum etiam tum servandum, quando legitimis superioribus manifestandum esset, et quia implicite promittitur oboedientia etiam ad illicita. Ubi vero tale iuramentum non exigitur, societas non est inconsulta S. Sede privata solum auctoritate dicenda prohibita.

2. Ut societas *sub censura prohibita* sit, requiritur, ut cum secta massonica ratione occultae organisationis et ratione finis similitudinem referat seu *eiusdem generis* sit, i. e.: *a.* ut membra vinculo sociali unita occulta statuta habeant et occultis ducibus regantur; *b.* ut contra Ecclesiam vel rempublicam machinentur (machina = res artificiose constructa) i. e. ex praefinito fine, ex statuto collatis viribus eversionem Ecclesiae vel Status intendants⁸⁾). Eiusmodi societates sumt:

a. Societas massonica:

Massones pluries a Romanis Pontificibus excommunicati sunt. Primus censuram in eos tulit Clemens XII. constitutione *In eminenti* 28. apr. 1738; deinde Benedictus XIV. constitutione *Providas* 18. maii 1751; Leo XII. constitutione *Quo graviora* 13. mart. 1825; Pius VIII. litteris encyclicis *Traditi* 24. maii 1829; Pius IX. constitutione *Apostolicae Sedis* poenam usque ad CIC vigentem statuit; tandem Leo XIII. litteris encyclicis *Humanum genus* 20. apr. 1884 decessorum suorum poenas innovavit.

Comparantibus constitutionem *Apost. Sedis* cum iure antiquo illico patebit duplicem mutationem inductam esse: «. Ut societates sub censura prohibitae sint, non requiritur, ut finem suum clam prosequantur; sed omnes censurantur, quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam seu clandestine machinantur. Ideo nihil etiam refert, utrum a suis asseclis iuramentum servandi secreti exigant necne⁴⁰⁾, *β.* Non imponitur amplius sub excommunicatione obligatio *denuntiandi* massones omnes eorumque fautores, *occultos coryphaeos et duces.*

b. Societas carbonaria:

Carbonarios excommunicavit Pius VII. constitutione *Ecclesiam* 15. sept. 1821 et Leo XII. constitutione *Quo graviora* 13. mart. 1825.

c. Societas fenianorum:

Sectam hanc americanam et hibernicam sub excommunicatione prohibitam esse declaravit S. *Officium* 12. ian. 1870.

d. Societates nihilisticae et anarchisticae.

Has sectas in Russia potissimum propagatas sub censura prohibitas esse patet ex fine, quem prosequantur.

Utrum *societates socialisticae* sub censura prohibitae an simpliciter prohibitae sint, controvertitur. Alii (*D' Annibale, Ballerini-Palmieri*) putant omnes societates, quae ex fine suo Ecclesiam vel rempublicam impugnant, huic censurae obnoxias esse; alii vero (*Vermeersch, Lehmkuhl, Kôck*) non improbabiler opi-

OT) S. *Officium* 17. aug. 1899.

hS) S. *Officium* 19. maii 1886.

Vermeersch-Creusen III, 535.

w) S. *Officium* 10. maii 1884.

nantur, duas notas supra recensitas requiri, ut societas sub censura prohibita sit, ideoque societates biblicas, clerico-liberales, neo-protestanticam, veterum catholicorum, item societates communisticas et socialisticas, quas alii censurae obnoxias declarant, excipiunt. Socialistae autem, qui potius factionem politicam quam sectam seditiosam constituunt, ut socialistae in Belgio vel Anglia, excommunicationem non contrahunt. Qui tamen his societatibus, earum principia et finem cognoscentes, adhaerent, excommunicationem Romano Pontifici speciali modo reservatam *propter haeresim* incurrunt⁹¹⁾.

74. Personae, quae propter has sectas censurantur. Patet censuram non incurrere, nisi qui sciant societatem sub censura prohibitam esse, i. e. nisi sciant societatem contra Ecclesiam aut gubernium machinari et eiusmodi societates censurae obnoxias esse (aliter si ignorantia esset affectata, crassa vel supina).

Nomen dantes, i. e. qui associationem sub censura prohibitam ingrediuntur, eo quod illius membra se constituunt.

Si quis bona fide associationi sub censura prohibita nomen dedit eamque re comperta non deserit, non incurrit excommunicationem, si invitus interim ad effugienda gravissima mala in ea remanet, donec absque gravi incommodo eam deserere possit.

Nota. 1. *Clerici* qui hoc delictum commiserunt, praeter censuram excommunicationis poena suspensionis vel privationis ipsius beneficii, officii, dignitatis, pensionis, aut muneris, si qua forte in Ecclesia habeant; *religiosi* autem privatione officii et vocis activae ac passivae aliisque poenis ad normam constitutionum plectantur (cf. can. 2336, § 1).

2. Insuper *clerici et religiosi* nomen dantes sectae massonicae aliisque similibus associationibus denunciari debent Sacrae Congregationi S. Officii (can. 2336, § 2).

75. De absolute francomurarii. Ut absolvi possit, qui adscriptus est sectae massonicae vel alteri eiusdem generis associationi, Sancta Sedes has condiciones exigere solebat, quando facultatem concessit eiusmodi poenitentem a censuris absolvendi:

a. Ut associationi prohibita nuntium mittat omnemque cum eius membris communicationem abrumpat.

Remota quavis alia sectarum participatione licet nomen proprium in sociorum catalogo retinere, necnon in taxae vel aeris alieni solutione stato tempore perseverare sed solummodo sequentibus condicionibus et adiunctis simul in casu concurrentibus, scilicet:

1. Si bona fide sectae primitus nomen dederint, antequam sibi innotuisset, societatem fuisse damnatam.

2. Si absit scandalum, vel opportuna removeatur declaratione id a se fieri, ne ius ad emolumenta vel beneficium temporis in aere alieno solvendo amittat a quavis interim sectae communione et a quovis interventu, etiam materiali ut praemittitur abstinendo.

3. Si grave damnum sibi aut familiae in renuntiatione obveniat.

4. Tandem ut non adsit vel homini illi, vel familiae eius periculum perversionis ex parte sectariorum spectato praecipue casu vel infirmitatis vel mortis, neve similiter adsit periculum funeris peragendi a ritibus catholicis alieni⁹²⁾.

b. Ut associationis libros, manuscripta et signa, si quae retineat,

91) *Lehmkuhl*, Casus consc. I. n. IO58s.

92) S. *Officium* 19. ian. 1896, cf. Acta S. Sedis XXVIII. p. 699.

confessario tradat, qui ea quamprimum ad ordinarium transmittenda vel, si id fieri non possit, comburenda curabit.

c. Ut occultos associationis duces, si absque gravi incommodo fieri possit, ordinario denuntiet.

Raro fiet, ut quis bona fide sectae francomurarium nomen dederit et propter ignorantiam censuram non contraxerit. Si tamen occurrat poenitens, qui pravum sectae finem ignorans bona fide ei nomen dedit, de lege prohibente Ecclesiae atque de obligatione sectae nuntium mittendi omnemque cum ea communicationem abrumpendi omnino monendus est propter continuum peccandi periculum, quod ex hac communicatione ei imminet, et propter aliorum scandalum. Quodsi in casu rarissimo propter peculiaria personae adiuncta utrumque incommodum vere cessaret, monitio, quae praevideretur nociva, omitti posset.

d. In casu urgentiori, quando confessarius ipse mandata poenitenti imponere debet, conabitur saltem ea obtinere, quae ab ipsa lege naturali postulantur, nempe suppressionem cooperationis, reparationem scandali, revelationem secreti nocivi. In articulo mortis moribundus, qui est bona fide, absolvi potest si saltem in genere se subiciat auctoritati et mandatis S. Sedis; attamen curari debet, ut scandalum, in quantum fieri potest, removeatur⁹³).

76. III. *Absolvere praesumentes sine debita facultate ab excommunicatione latae sententiae specialissimo vel speciali modo Sedi Apostolicae reservata* (cf. can. 2338, § 1).

Hanc censuram incurrunt *confessarii*, qui scienter et sponte absque facultate poenitentem absolvunt ab excommunicatione latae sententiae specialissimo vel speciali modo Romano Pontifici reservata.

Quando quis etiam sine speciali vel specialissima facultate absolvere possit a censuris quoquo modo reservatis vide supra n. 30.

Quaelibet imputabilitatis imminutio ergo etiam ignorantia crassa vel supina eximit ab hac poena.

Si confessarius, ignorans reservationem, poenitentem absolvat, absolutio censurae valet, si censura sit speciali modo, non valet, si sit specialissimo modo Sedi Apostolicae reservata (cf. can. 2247, § 3 et supra n. 32 Nota 2c).

77. IV. *Impedentes quodvis auxilium vel favorem excommunicato vitando in delicto propter quod excommunicatus fuerit, itemque clerici scienter et sponte in divinis cum eodem communicantes et ipsum in divinis officiis recipientes* (cf. can. 2238, § 2).

a. Etsi communicatio *in crimine criminoso* cum quovis excommunicato prohibita sit, in censuram tamen ille tantum incidit, qui communicat cum *excommunicato vitando*; quis censeatur vitandus, sive supra n. 36.

b. Censura tamen illa tantum communicatio plectitur, quae consistit in auxilio vel favore excommunicato exhibito, ut in suo delicto, propter quod excommunicatus fuit, persistat.

c. Hanc censuram incurrunt etiam *clerici*, qui *scientes* aliquem esse excommunicatum vitandum, *sponte*, non vi aut metu adacti cum eo in divinis communicant, eo quod illum in divinis officiis recipiunt i. e. ad divina officia peragenda admittunt. Ergo excommunicationem non incurrit clericus, qui simul cum excommunicato vitando officiis assistit, vel eius missam audit, quia eum non recipit in officiis, sed rector ecclesiae, qui eum admittit ad missam dicendam. Haec

B3) Vermeersch, Theol. mor. 111. 849.

canonis explicatio, quae illud „*et*“ sumit *explicative* ab auctoribus veteribus adhibita, etiam nunc valet (cf. can. 6, 2°). Quidam intelligatur nomine *divinorum officiorum* vide supra n. 38 a.

Cum canon habeat verba *scienter et sponte* quaelibet imputabilitatis imminutio clericos ab incurrenda hac poena eximit (cf. can. 2229, β 2).

78. V. *St quis contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad iudicem laicum trahere alium Episcopum (qui non sit Ordinarius proprius neque S. R. E. Cardinalis vel Legatus Sedis Apostolicae vel Officialis maior Romanae Curiae) etiam mere titularem, aut Abbatem vel Praelatum nullius, vel aliquem ex maioribus religionum iuris pontificii Superioribus* (cf. can. 2341).

Praescriptum can. 120 vide supra n. 67; item explicationes ad can. 2341.

a. Religio iuris pontificii est religio quae vel approbationem vel saltem laudis decretum ab Apostolica Sede est consecuta (cf. can. 488, 3°). Superiores maiores: Abbas Primas, Abbas Superior Congregationis monasticae, Abbas monasterii sui iuris, licet ad monasticam Congregationem pertinentis, supremus religionis Moderator, Superior provincialis, eorundem vicarii alique ad instar provincialium potestatem habentes (cf. can. 488, 8°).

b. Si quis *subditus* in religionibus clericalibus exemptis *suum* Superiorem maiorem ad iudicem laicum trahere ausus fuerit vel *subditus suum* Abbatem vel Praelatum *nullius*, incurrit in excommunicationem Sedi Apostolicae *speciali modo* reservatam (cf. can. 2341 coll. can. 198, § 1).

79. VI. 1° *Clausuram monialium violantes cuiuscunque generis aut condicionis vel sexus sint, in earum monasteria sine legitima licentia ingrediendo, pariterque eos introducentes vel admittentes;*

2° *Mulieres violantes regularium virorum clausuram et Superiores alique, quicunque ii sint, eas cuiuscunque aetatis introducentes vel admittentes;*

3° *Moniales e clausura illegitime exeuntes contra praescriptum can. 601* (cf. can. 2342).

Clausura, seu lex, qua prohibetur liber ingressus externorum in domum religiosam et liber egressus religiosorum e monasterio, stabilita est „ad custodiam castitatis, ad scandala praecavenda, ad consulendum paci, devotioni et spirituali religiosorum profectui“¹⁾. Cn. 2342 agit tantum de *clausura papali*, quae observanda est in monasteriis religiosorum votorum sollemnum (cf. cc. 597—603), non vero de clausura communi congregationum religiosarum (cn. 604).

4. **Clausura monialium** secundum C. *Sponsa Christi* et *Statuta generalia monialium*, 21 nov. 1950-²⁾, et *Instructiones S. C. de Religiosis*, 23 nov. 1950 („Inter praeclara“)³⁾ et 25 mart. 1956-⁴⁾) duplex in posterum distinguitur: maior et minor.

Clausura pontificia maior ad normam cc. 600—602 observatur in omnibus monasteriis, quae „vitam contemplativam unice profitentur“. Contra hanc clausuram peccatur per delictum a. illiciti ingressus vel b. illiciti egressus.

») *Regalillo* I. 740.

2) AAS 43 (1951) 5—21.

3) AAS 43 (1951) 37—44.

4) AAS 48 (1956) 512—526.

a. Qui sine debita licentia *ingreditur* clausuram, vel qui introducit vel admittit extraneos debita licentia destitutos, plectitur excommunicatione et si est clericus, praeterea suspendatur.

Licite ingrediuntur tantum: Ordinarius loci et Superior religiosus (si monasterium ei subiectum est) occasione visitationis canonicae committente Clerico vel Religioso »ad aedes dumtaxat inspiciendas (Instr. 1956, n. 26 a). — Confessarius vel sacerdos ad administranda sacramenta, ad assistendum morientibus, et (ubi mos est) ad tumulandas defunctas (27 a). — Qui supremum actu tenent potestatem in aliquo statu (etiam foederato⁵), ergo in singulis statibus unitis Americae) cum comitatu (29 a). — S. R. E. Cardinales.

Impetrata prius saltem habituali approbatione Ordinarii loci: medici, personae in curandis infirmis peritae, opifices (29 c). — Postulantes accepta licentia Ordinarii loci (34).

Omnes alii utriusque sexus, cuiuscunque generis i. e. familiae (ita ut omnes consanguinei et affines e clausura excludantur), cuiuscunque condicionis, etiam nobilissimae, fundatores et benefactrices”) indigent speciali licentia S. Sedis.

Introducere dicuntur, qui invitant vel compellunt intrare, qui ingredi volenti aperiunt portam.

Admittere dicuntur recipientes, qui dum possent et (ex officio e. g. ostiariae vel superiorissae, non item privatae moniales) deberent, tamen non impediunt ingressum.

Si quis infantem (ante plenum septennium) admittit vel inducit, illicite agit, sed non videtur excommunicatus, quia non admittit »violantes« legem clausurae (Infantes nondum tenentur legibus mere ecclesiasticis, en. 121)7).

b. Moniali non licet *egredi* e clausura maiore, nisi ex speciali facultate S. Sedis, quae accurate definita etiam habitualiter conceditur quibusdam in adiunctis (4) et in casibus imminentis mali gravissimi (ut incendii, terrae motus; irruptionis militum, requisitionis monasterii per auctoritatem profanam; morbi, qui operationem chirurgicam vel specialem curam medicam requirit vel propter contagionem communitati fit periculosus). Etiam ad adiuvandam sororem externam („AuBenschwester“ vel „Windenschwester“) vel in adiutorium personae, quae vicem gerit sororum externarum, exire potest monialis ex clausura, si secus carerent auxilio necessario. In casibus recensitis Ordinarius loci saltem post factum certior fiat (21). Ante factum declaratio Ordinarii est postulanda, si urget obligatio iura civilia (e. g. electionis publicae) exercendi (22).

Moniales. (iion Novitiae et Postulantes) contra praescripta hiris clausuram relinquentes subsunt excommunicationi (38).

2. *Clausura minor* habetur in monasteriis, quae sive ex instituto sive ex legitima concessione ita ministeria cum extranis suscipiunt, ut plures moniales et notabilis domus pars habitualiter operi apostolico (v. c. educationi infantum, servitio aegrotorum vel pauperum) destinetur. Dividitur ergo domus in duas partes, quarum prima reservatur monialibus, quae solae in ea commorantur et vitam communem exercent (Pars communitatis „Innenklausur“). Altera pars domus inservit operi apostolico et ideo pervia est tum monialibus (utique illis tantum, quae ad actum vel habitualiter et designatis tantum temporibus addictae sunt apostolatu exercendo), tum externis, a quibus (e. g. magistris, nosocomis) et in quos (infantes, aegrotos) apostolatus dirigitur (Pars operum „AuBenklausur“)⁸).

⁸) AAS 44 (1952) 496. e) cf. *Vermeersch-Creusen* 1. 758. T) *Cappello* 319; *Regatillo* II. 997. s) *Haustein*, *Ordensrecht* (Paderborn 1953) 213.

a. *Admittuntur* in partem operum ad normam Statutorum praeter personas enumeratas cognati, benefactores e. g. pueros visitantes et omnes, quibus ex iure canonico vel civili munus inspectionis demandatum est. Alii indigent licentia Ordinarii loci (53—56).

Excommunicationem incurrunt illegitime ingredienti et eos introducentes vel admittentes in partem communitatis (62).

In partem operum illicite ingredienti, introducentes vel admittentes manent poenae f. s. ab Ordinario loci „severe pro gravitate culpae infligendae” (63).

b. *Prohibitio egrediendi* e clausura minore eadem ratione observatur ac in clausura maiori. Attamen *Antistita* pro casibus ratione ipsius ministerii vel praeparationis ad ministeria vel negotiorum, causarum quaestionumve, quae per alias personas tractari nequeunt (51) egrediendi licentiam dare potest, sed illis *tantum monialibus, quae legitime ministerio addictae sunt*. In aliis casibus ad Ordinarium loci recurrendum est.

Excommunicatione secundum cn. 2342 S. Sedi, vel ex expressa concessione Ordinario loci reservata plectuntur moniales e saeptis totius monasterii culpabiliter egredientes (60).

Moniales, quae sine debita licentia egrediuntur e parte communitatis (sed manentes intra saepta monasterii), a Superiorissa vel ab Ordinario loci pro gravitate culpae puniendae sunt (61).

B. Clausura virorum regularium laeditur per illicitum ingressum mulierum. Excommunicatione puniuntur mulieres illicite intrantes, omnes introducentes vel admittentes.

Excusant quidam a delicto mulierem cum licentia Superioris ingredientem, si est necessaria ad curandum religiosum; a fortiori potest Ordinario loci in casu urgenti vi cn. 81 adjudicari potestas permittendi mulieris ingressum sicut permittere potest ingressum in clausuram monialium⁹⁾.

Infantula introducta non est excommunicata (cn. 2230, cf. n. 20), attamen introducentes (cum canon dicat: mulieres >cuiuscunque aetatisc); praeterea si sunt religiosi priventur officio ac voce activa et passiva.

80. VII. *§z quis bona ecclesiastica cuiuslibet generis, sive mobilia sive immobilia, sive corporalia sive incorporalia, per se vel per alios in proprios usus convertere et usurpare praesumpserit aut impedire ne eorundem fructus seu redditus ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur* (cf. can. 2346).

a. Haec censura tuetur *bona ecclesiastica* latissimo sensu; ergo bona et iura in re (e. g. servitus, hypotheca), quae ad singularem ecclesiam aliamque personam moralem ab ecclesiastica auctoritate in juridicam personam erectam pertinent (cf. can. 1497, § 1). Privata clericorum patrimonia non sunt bona ecclesiastica. Videntur e sanctione huius canonis excipi tantum delicta contra bona S. Sedis vel Ecclesiae Romanae, de quibus canon praecedens (2345) agit^{9J)}.

b. Censuram contrahunt laici, clerici, religiosi, immo etiam episcopi⁹⁵⁾, qui bona Ecclesiae *usurpant*, ea auctoritative tamquam iure sibi debita occupando, vel qui *impediunt*, ne ab iis, ad quos de iure pertinent, eorundem bonorum fructus seu redditus percipiantur.

c. In hac re disputabant, utrum *omnes usurpationes* hac censura plectantur,

9) *Regatillo* II, 997.

9I) *Wernz-Vidal* VII, 461.

95) *Cappello*, I. c. n. 329.

an solum *auctoritativac*, quae scilicet per publicam auctoritatem fiant. Ex declaratione S. Sedis fures et latrones hanc censuram non incurrunt

d. Qui eiusmodi bona ab usurpatoribus *emerint* vel alio ex se legitimo titulo (donatione, hereditate, legato etc.) acquisierint, usurpare bona dicendi sunt, quia ea sibi tamquam propria vindicant, et minime dubitandum, quin censuram incurrant⁰⁷⁾.

e. Cum lex habeat *praesumpserit*, quaelibet imputabilitatis imminutio eximit a censura. Qui nescit bona quae usurpat esse ecclesiastica, non incurrit excommunicationem, quia deest ratio delicti.

/. Absolutio ab excommunicatione concedi non potest, nisi praecesserit restitutio vel a S. Sede obtenta sit compositio; in actuali impossibilitate sufficit seria promissio reparandi iniustitiam cum primum fieri poterit.

Nota. Quod si delinquens eiusdem ecclesiae seu bonorum *patronus* fuerit, etiam iure patronatus eo ipso privatus existat; *clericus* vero hoc delictum committens vel in eodem consentiens, privetur praeterea beneficiis quibuslibet, ad alia quaelibet inhabilis efficiatur et a suorum ordinum executione, etiam post integram satisfactionem et absolutionem, sui Ordinarii arbitrio suspendatur (cf. can. 2346).

81. VIII. *Duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes vel ipsum acceptantes vel quamlibet operam aut favorem praebentes, nec non de industria spectantes illudque permittentes vel quantum in ipsis est non prohibentes, cuiuscunque dignitatis sint* (cf. can. 2351).

Personae, quae censuram incurrunt. *Quandoquidem* iam constat, in quonam consistat ratio criminis *duelli privati*, quod hac excommunicatione feritur⁰⁸⁾, solum restat, ut *personae* indicentur, quae eam incurrunt.

1. *Perpetrantes*, qui nempe duellum committunt sive adhibitis sive non adhibitis patris, modo vere et proprie duellum sit.

2. *Provocantes*, et hi quidem excommunicationem incurrunt, sive alter acceptat sive non acceptat, sive provocans ipse locum, tempus et arma determinat sive haec alteri determinanda relinquit, sive duellum reipsa sequitur sive non sequitur.

3. *Acceptantes*, qui pariter excommunicationem incurrunt, etsi duellum reipsa non sequatur: cum enim censura afficiat *simpliciter* provocantes et acceptantes, ipsa provocatio et acceptatio serio facta censura feritur.

a. Nihil refert, ex qua intentione vel ex quo motivo provocantes et acceptantes agant, modo velint inire duellum; quodsi provocatio vel acceptatio non fiat cum animo ineundi duellum sed ficte e. g. ad ignaviae notam hic et nunc vitandam, excommunicatio non incurritur.

b. *Metus gravis* acceptantes duellum ab incurranda censura non excusat: quando enim bonum commune exigit, ut lex poenalis urgeat, etsi grave damnum propter eius observationem subiri debeat, metus

06) S. *Officium* 9. mart. 1870.

07) S. *Officium* 8. jul. 1874; cf. etiam AAS XVI (1924) 311.

08) Cf. *De praeceptis* n. 347.

a lege et proinde etiam a poena non excusat: sed bonum commune exigit, ut lex duellum prohibens, etiam quatenus humana est, propter melum gravis mali non cesset (cf. supra n. 10).

4. *Operam vel favorem praebentes* intelliguntur, qui quocumque modo (physice = opera, vel moraliter = favore) propius ad duellum cooperantur, dummodo duellum reipsa sequatur. Quare excommunicationem incurrunt: qui locum ad duellum praebent, qui publicos custodes remonent, ne duellum impediant, qui duellantes comitantur eisque sic animum addunt, qui litteras provocatorias scribunt aut deferunt; *medici*, qui *ex condicto cum duellantibus* duello assistunt vel in loco propinquo versantur, etsi cum intentione citius finiendi pugnam aut vulnera ligandi¹⁰⁰); *confessorii*, qui *ex condicto cum duellantibus* in loco vicino consistunt ad praebendum duellantibus suum ministerium, si opus fuerit¹⁰⁰); *patrini* seu testes; *consulentes*; *mandantes*, dummodo consilium vel mandatum verum influxum in duellum vel in provocationem vel in acceptationem habuerit, et duellum reipsa secutum fuerit.

a. Excommunicationem non incurrunt, qui *remote* tantum ad duellum *cooperantur*, ut lanistae, qui duellaturos artem gladiatoriam docent vel qui arma eis vendunt vel locant, dummodo id pro ratione artis et muneris erga omnes indiscriminatim faciant; aurigae, qui duellantes ad locum duelli vehunt.

b. Excommunicationem non incurrunt, qui munus testis vel patrini acceptant ad reconciliationem inducendam, qui duellantes ad locum certaminis comitantur eo solum fine, ut duellum impediant, vel, ubi norunt duellantes decrevisse ad mortem usque decertare, ut certamini finem imponant, cum primum alteruter vulnus acceperit.

5. *De industria spectantes* i. e. qui data opera et aperte consciis duellantibus duello intersunt.

Ergo excommunicationem non incurrunt, qui casu transeuntes subsistunt et curiositatis gratia aspiciunt, aut qui a longe vel ex occulto loco spectant, aut qui interveniunt, ut duellum impediant, nec milites, qui ex mera curiositate spectant commilitones in contubernio duellantes¹⁰¹), quia hi omnes sua praesentia non augent animum ad pugnam.

6. *Permittentes* vel non prohibentes non intelliguntur homines privati, sed homines publica auctoritate praediti sive civili sive militari, qui duellum aut positive permittunt, aut, cum possent, non impediunt ut principes in territoriis suis vel duces inter milites suos.

Nota. 1. Ipsi duellantes et qui eorum patrini vocantur, sunt praeterea ipso facto infames (cf. can. 2351, § 2).

2. Mortui in duello aut ex vulnere inde relato ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa (cf. can. 1240, § 1, 4°).

82. IX. *Clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, itemque omnes cum aliqua ex praedictis*

Ofi) S. *Officium* 28. maii 1884.

10°) S. *Officium* 1. c.

101) *Génicot-Salsmans*¹⁰, II. n. 601.

personis matrimonium, etiam civiliter tantum contrahere praesumentes (cf. can. 2388, § 1).

1. Ad attentationem matrimonii requiritur *species quaedam vel figura externa* matrimonii veri. Haec figura matrimonii habetur, si matrimonium clericus vel religiosus (quamvis invalide propter impedimentum ordinis vel voti — cf. can. 1072, 1073) contrahit coram parcho catholico aut ad normam can. 1098 aut coram officiali civili (Zivilehe) aut coram ministro acatholico, saltem ubi haec forma admittitur a lege civili¹⁰³). Aliud ergo delictum, ex can. 2359, § 1 poenis f. s. puniendum, committitur per concubinatum. Similiter ad attentationem matrimonii requiritur *verus internus consensus matrimonialis*. Ideo delictum huius canonis non habetur, si consensus laborat errore substantiali vel metu canone 1087, § 1 descripto vel si consensus tantum externe simulatur. Attamen ad normam canonis 1086, § 1 internus animi consensus in foro externo praesumitur conformis verbis externis in celebratione matrimonii adhibitis.

a. *Praesumentes*. Ergo excusat quaelibet imputabilitatis imminutio.

Cum in clericis et religiosis *ignorantia* legis matrimonium prohibentis sit impossibilis, solum ignorantia poenae (si ignoratur ordo vel votum, quo alter ligatur, deest ratio delicti) excusare poterit.

b. De professis votorum *simplicium* vide infra n. 92.

2. *Absolutio* ab hac excommunicatione concedi tantummodo potest si clericus desertionis suae *complicem iam reliquerit*. Sane contingere potest, ut *sacerdos* delinquens ob gravissimas rationes e. g. propter legem civilem vel propter prolem procreatam non possit se separare a sua complice, sed poenitentia ductus serio promittat absolutam et perfectam continentiam et scandalo e. g. per emigrationem remoto petat more laicorum ad sacramenta admitti. In hoc casu S. Poenitentiarum per decretum „Lex sacri coelibatus“ die 18 Aprilis 1936¹⁰³) datum absolutionem sibi *exclusive* reservavit, ita ut confessarius, etiam privilegiatus et etiam in casu urgentiori ad normam canonis 2254 non possit absolvere a censura. Certe in periculo mortis quilibet sacerdos absolutionem concedere potest, attamen tantum iniuncta obligatione recurrenti ad S. Poenitentiarum, ut praescribitur canone 2252 pro censuris a iure S. Sedi specialissimo modo reservatis. Reservationem hanc prorsus extraordinariam ipsa S. Poenitentiarum authentice interpretata est die 4 maii 1937¹⁰¹). In concedenda absolutione S. Poenitentiarum servat specialem procedendi formam et peculiare postulat cautelas. Adhuc severius procedit S. Officium si sacerdos a complice separatus petit dispensationem super irregularitate ut possit iterum exercere sacros ordines; attamen vere poenitenti et perfecte oboedienti non negatur omnis spes perfectae reconciliationis¹⁰⁵).

¹⁰²) *Coronata* IV, 2194.

¹⁰³) AAS XXVII (1936) 242s; cf. Period XXV (1936) 198 seq.

¹⁰⁴) AAS XXIX (1937) 283 s.

¹⁰⁵) Cf. Per. XXVI (1937) 501—506.

Nota. Clerici praeterea, si moniti, tempore ab Ordinario pro adiunctorum diversitate praefinito, non resipuerint, degradentur (cf. can. 2388, § 1).

Officia quaelibet, quae clericus habuerit, ob tacitam renuntiationem ab ipso iure admissam vacant ipso facto et sine ulla declaratione (cf. can. 2388, § 1 coll. can. 188, n. 5).

Praeterea incurritur irregularitas ex delicto (cf. can. 985, n. 3).

85. X. *Delictum perpetrantes simoniae in quibuslibet officiis, beneficiis aut dignitatibus ecclesiasticis* (cf. can. 2392).

a. De notione simoniae vide can. 727, 728, 730 et De Praeceptis³ n. 181 sqq. ubi in extenso de simonia agitur.

Censura plecti videtur quodlibet delictum simoniae non tantum simonia iuris divini sed etiam simonia iuris ecclesiastici. Simonia mentalis certe non plectitur excommunicatione, quia est peccatum internum et non delictum. Sed neque peccantes per simoniam conventionalem videntur poenam incurrere, cum terminus perpetrantes requirit delictum consummatum. Punitur ergo tantum simonia realis¹⁰⁰).

b. In *quibuslibet* officiis et beneficiis, quae sensu stricto iuris canonici talia sunt. Applicandae sunt ergo definitiones legales canonum 145 et 1409; dignitas videtur esse officium, cui superaddita est aliqua praeeminentia ecclesiastica¹⁰⁷).

c. Contrahunt hanc poenam omnes delictum simoniae perpetrantes in collatione, susceptione et dimissione dignitatum, officiorum ecclesiasticorum; etiam Episcopi, non tamen S. R. E. Cardinales (cf. can. 2227, § 2).

Quoad *complices* applicandae sunt normae can. 2231 coll. 2209 (cf. supra n. 4 d et n. 24).

84. Nota. 1. Praeterea simoniaci ipso facto privati in perpetuum manent iure eligendi, praesentandi, nominandi, si quod habeant;

Si clerici sint, praeterea suspendantur.

2. Contractus ipse simoniacus et subsequens provisio canonica omni vi caret. Quare: 1° Res simoniace data et accepta, in quantum fieri potest restitui debet;

2° Simoniace provisos non facit fructus suos (cf. can. 729).

85. XI. *Vicarius Capitularis aliive omnes tam de Capitulo, quam extranei, qui documentum quodlibet ad Curiam episcopalem pertinens sive per se sive per alium subtraxerint vel destruxerint vel celaverint vel substantialiter immutaverint* (cf. can. 2405).

Actiones sub censura prohibitae sunt subtrahere, destruere, celare, substantialiter immutare; utrum delictum aliquis per se vel per alium patraverit perinde est.

Requiritur tamen ut documentum pertineat ad Curiam episcopalem, ergo ut sit officiale sive a Curia confectum sive ad eam directum.

Nota. Delinquentes praeterea ab Ordinario etiam privatione officii, beneficii, plecti poterunt (cf. can. 2405).

¹⁰⁰W) *Wcrnz-Vidal* VII, 524.

¹⁰⁷W) *Wcrnz-Vidal*, *ibid.*

Articulus sextus.

De excommunicationibus ex iure Ordinario reservatis.

In quarta serie excommunicationes numerantur sex. Quae quidem censurae, cum a Romano Pontifice reserventur, proprie *papales* dicendae sunt, a quibus tamen Episcopi vi potestatis iurisdictionis *ordinariae*, utpote ipso iure officio adnexae absolvere possunt. Incurrunt hanc poenam:

86. I. *Catholici*:

1° *Qui matrimonium, ineunt coram ministro acatholico;*

2° *Qui matrimonio uniuntur cum pacto explicita vel implicito ut omnes vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam;*

3° *Qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt;*

4° *Parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholico educandos vel instituendos scienter tradunt (cf. can. 2319, §1).*

Etsi ab Ecclesia obtenta sit dispensatio super impedimento mixtae religionis, coniuges nequeunt, vel ante vel post matrimonium coram Ecclesia initum, adire quoque, sive per se sive per procuratorem, ministrum acatholicum uti sacris addictum, ad matrimonialem consensum praestandum vel renovandum (cf. can. 1063, § 1).

a. Uti sacris addictum: qui enim adeunt ministrum acatholicum officialis civilis tantum munere fungentem, idque ad actum civilem dumtaxat explendum, effectuum civilium gratia, non incurrunt censuram, immo, lege civili hoc iubente, non improbatur ab Ecclesia quod coniuges se sistant etiam coram ministro acatholico ex praedicta causa et intentione (cf. can. 1063, § 3).

Si vero se sistant coram ministro acatholico ut sacris addicto, incurrunt excommunicationem non tantum, si ad matrimonialem consensum *praestandum*, sed etiam si solummodo ad *renovandum* eum adeunt.

Hanc censuram ii quoque incurrunt^{107*)}, qui absque dispensatione ab impedimento mixtae religionis et sine intentione contrahendi matrimonium in forma ab ecclesia catholica praescripta adeunt ministrum acatholicum ut sacris addictum ad matrimonialem consensum praestandum.

In praxi praeterea attendendum est, num forte contrahentes sint suspecti de haeresi (can. 2316) vel ipsum delictum haeresis commiserint (can. 2314).

Nota. 1. Qui coram ministro acatholico matrimonium contrahunt, incurrunt saltem pro foro externo excommunicationem, *etsi censurae inscii fuissent*. Eximit quidem ignorantia etiam solius poenae, si non fuerit crassa vel supina, a censura (cf. can. 2229, § 3, 1°) sed ignorantia circa legem aut poenam generatim non praesumitur (cf. can. 16, § 2). Qui ergo censuram cognoscunt, eam pro utroque foro, qui vero eam ignorant, censuram pro solo foro externo incurrunt. Celebratio enim matrimonii natura sua actus publicus est, qui ad forum externum pertinet, ideoque vetita illius celebratio directe pro foro externo censura punitur. Ut ergo ad sacramenta admitti possit, qui coram ministro acatholico contraxit, saltem pro foro externo a censura absolvi debet.

^{107*)} Hoc certum est expunctione quorundam verborum e o*a*i. 2319, § 1. Cf. *Pius XII*. Motu Proprio, 25 dec. 1953 AAS 46 (1954) 88.

De excommunicatione-

Nota 2. Reconciliatio, supposito valore matrimonii, hoc modo fit:

a. Reconciliandus monetur a. de gravitate peccatorum, quae commisit contrahendo coram ministro haeretico et de obligatione de iis dolendi seque in confessione de iis accusandi; b. de obligatione liberos catholice educandi, vel, si mulier est, curandi, ut maritus catholicam liberorum educationem permittat, quodsi eam non permetteret, curandi ut liberi, quantum ab ipsa dependet, catholice educentur.

β. Libellus supplex ad episcopum mittitur, in quo expresso nomine reconciliandi, exponitur factum, de quo agitur, cum omnibus suis adiunctis (praesertim reconciliandum suis obligationibus satisfacere velle) et petitur factas absolvi ab excommunicatione pro foro externo. Qua obtenta reconciliandus iuxta Rituale romanum (tit. 3. c. 3) ab excommunicatione absolvitur. Concessa absolute acta iuxta dispositionem ordinarii conficiuntur, facta reconciliatione poenitens a quovis confessario a peccato absolvi potest.

γ. Si delictum in loco, ubi reconciliandus versatur, notum non est, non requiritur, ut causa in foro externo peragatur. Sufficit ergo, ut confessarius petat facultatem absolvi reconciliandum in actu sacramentalis confessionis, quae absolutio valet etiam pro foro externo.

b. Ad incurrendam censuram sufficit, ut matrimonium initum sit cum pacto, ut proles extra catholicam Ecclesiam educetur, neque requiritur, ut tradatur educanda alicui sectae acatholicae. Si tale pactum versetur circa partem liberorum e. g. circa pueros tantum, vel circa puellas incurritur censura. Coniuges, qui post initum matrimonium tale pactum fecerint, non plectuntur censura ex hoc capite, sed possunt subesse poenae ex ratione n. 4° allata.

c. Quoad nn. 3. et 4. attendendum est ad „scienter“. Quare non solum ignorantia sed quaelibet imputabilitatis imminutio eximit a poena (cf. can. 2229, § 2). Ergo uxor e. g. timens minas vel rixas mariti et ita consentiens in hoc delictum, non incurrit excommunicationem.

Nota. Ii, de quibus in nn. 2—4, sunt praeterea suspecti de haeresi (cf. can. 2319, § 2 et supra n. 59).

Cimi ratio legis sit periculum amittendae fidei pro familia catholica et participatio cum secta haeretica, ideo *sola pars catholica* punitur censura.

87. II. *Qui falsas reliquias conficit, aut scienter vendit, distribuit vel publicae fidelium venerationi exponit* (cf. can. 2326).

Quattuor sunt *actiones* sub censura prohibitae: *conficere* falsas reliquias, *scienter vendere*, *scienter distribuere*, *scienter exponere* publicae venerationi.

Qui putat falsas reliquias quas vendit esse genuinas, non incurrit excommunicationem sed peccat, quia sacras reliquias vendere est peccatum simoniae (cf. can. 1289). Qui vendit vel distribuit vel publicae venerationi exponit reliquias quas falsas esse non certo sciat, non incurrit excommunicationem, etiamsi valde dubitet de earum genuinitate, dummodo ignorantia non sit affectata. Sacrista, qui ex metu obsecundans rectori ecclesiae exponeret publicae venerationi reliquias quas falsas esse certo cognoscit, non est obnoxius poenae excommunicationis, quae lata est in eum qui *scienter* exponit. Exponere falsas reliquias *privatae* venerationi non plectitur censura.

88. III. *Qui violentas manus iniecerit in personam aliorum clericorum (qui sunt Episcopis inferiores) vel utriusque sexus religiosorum* (cf. can. 2343, § 4).

Haec excommunicatio continet privilegium canone Io. concilii late-

ranensis II. (1139) statutum, propter quod *privilegium canonis* appellari consuevit¹⁰⁸).

Haec censura ab aliis differt, quod non strictae sed *latae interpretationis* sit, tum quia continet favorem ordini clericali concessum, tum quia interpretanda est ad eum modum, quo censuram in constitutione *Apostolicae Sedis* interpretari solebant doctores; sed late eam interpretati sunt, modum secuti doctorum antiquorum, qui canonem concilii lateranensis latissime semper sunt interpretati.

Duo de hac re declaranda sunt: *a.* quaenam personae hoc privilegio gaudeant; *b.* quaenam actiones censura plectantur.

89. Personae: *clerici vel utriusque sexus religiosi.*

1. *Clerici*, i. e. quicumque per primam tonsuram divinis ministeriis mancipati sunt (cf. can. 108, § 1) et privilegium canonis non amiserunt. ergo etiam excommunicati, suspensi, interdicti, immo etiam depositi (cf. can. 2303, § 1) non vero qui perpetuo privati sunt iure deferendi habitum ecclesiasticum (cf. can. 2304, § 2) multoque minus degradati (cf. can. 2305) omnesque legitime redacti aut regressi ad statum laicalem (cf. can. 213, § 1).

Sunt, qui affirmant (s. *Alphonsus* n. 271) hoc privilegio gaudere etiam seminaristas et pueros in parvis seminariis, etsi primam tonsuram nondum acceperint, quod tamen demonstrari nequit.

2. *Religiosi* utriusque sexus, quo nomine sensu stricto comprehenduntur omnes qui vota nuncuparunt in aliqua religione (cf. can. 488, 7°):

a. Regulares qui vota nuncuparunt in Ordine et *religiosi votorum simplicium* qui in Congregatione religiosa; sive clerici sint sive laici;

b. Moniales, religiosae votorum sollemnium, et *sorores*, religiosae votorum simplicium;

Censura tuetur etiam:

a. Novitios (cf. can. 614, coll. can. 119), non vero postulantes¹⁰⁹;

β. Fratres et sorores tertii ordinis s. Francisci et s. Dominici et, qui dicuntur *oblato*, modo habitum religiosum gestent et cum claustralibus vivant;

γ. Sodales in societatibus sive virorum sive mulierum *in communi viventium sine votis* (de quibus agitur in can. 673 sqq.) etiam laicos (cf. can. 680 coll. can. 119).

90. Actiones comprehenduntur hac clausula: *violenta manuum iniectio*, quae significat quamlibet iniuriam externam et graviter pecca-

¹⁰⁸) C. *Si quis suadente* 29. c. 17. q. 4.

¹⁰⁹) Ita auctores communiter e. g. *Eichmann*, l. c. § 50, 4; *Cerato*, l. c. n. 49; *Chelodi*, l. c. n. 75; contra at minus recte *Cappello*, l. c. n. 382; quem sequitur *Cocchi*, l. c. n. 187 coll. p. VIII.

minosam, quae non solis verbis sed factis personae clerici infertur. Eiusmodi iniuria triplici modo inferri potest:

1. *laesione corporis*: occidendo, vulnerando, percutiendo, dejiciendo, persequendo, ut ea de causa corruat etc.;

2. *laesione libertatis*: incarcerando, detinendo in custodia, in loco etiam privato;

3. *laesione dignitatis*: quocunque modo vim inferendo, vestes con-scindendo, sputo vel sordibus foedando, currum, quo persona eccle-siastica vehitur, vi sistendo, pileum, crumenam, baculum detrahendo etc.

a. Ad incurrendam hanc censuram non requiritur, ut ipsae actiones in se sint graviter peccaminosae, sed sufficit, ut honorem clericalem graviter laedant, id quod fieri potest etiam per actiones in se leves, quibus in morali hominum aestimatione dignitas clericalis graviter laedatur.

b. Ad incurrendam censuram actiones iniuriosae debent esse sacri-legae et graviter peccaminosae etiam interius, non solum exterius, si non laesione corporis, saltem laesione honoris (quod antea exprime-batur clausula „suadente diabolo”).

Quare haec excommunicatio non incurritur:

a. *Si percussio fiat ex iusta causa*, ut si quis clericum percutiat iustae defen-sionis gratia et cum debito moderamine, vel si fiat correctionis gratia, ut si pater vel magister clericum in minoribus constitutum vel per se vel per alium moderate percutiat, vel si quis clericum etiam sacerdotem pro delictis suis iusta poena e. g. carceris afficiat.

b. *Si fiat absque sacrilegio*, ut si quis ignoret eum, quem percutit, esse clericum.

c. *Si fiat absque gravi culpa*, ut si quis clericum percutiat sine plena ad-vertentia ex subita ira, vel si ioco faciat.

91. IV. *Procurantes abortum, matre non excepta, effectu secuto* (cf. can. 2350, § 1).

Declaratio. Ex ipsis huius censurae verbis tria ad eam incurrendam requiruntur: a. ut *verus abortus* habeatur, b. ut abortus *procuratus* fuerit, c. ut *effectus secutus* sit.

1. *Ut verus abortus habeatur*. Ex iis, quae alibi de ratione abortus dicta sunt¹¹⁰⁾, constat ad verum abortum requiri: a. ut *fetus* eiiciatur: etenim si non certo constat, id, quod eiicitur, esse fetum et non solam molam, non incurritur excommunicatio; b. ut *ante septimum gestatio-nis mensem* eiiciatur: etenim post septimum gestationis mensem non habetur abortus, sed acceleratus partus.

a. Ergo non incurritur excommunicatio, si semen statim post copulam expel-litur, quia conceptio nondum est certa; nec si eiicitur fetus iam mortuus, etsi procurans nesciebat eum iam mortuum esse.

β. Operatio chirurgica, quae vocatur *craniotomia*, non tam procuratio abor-

¹¹⁰⁾ Cf. *De praeceptis* n. 342.

tus quam directum homicidium est, idcirco qui peragit craniotomiam, non incurrit excommunicationem, qua procurantes abortum feriuntur¹¹¹).

γ. Nihil refert, quo tempore post conceptionem procuretur abortus, quia verba canonis non distinguunt inter fetum animatum et inanimatum (leges recentes ab antiqua et obsoleta hypothesis fetus inanimati praescindere censentur), sed absolute dicunt: *procurantes abortum*.

2. Ut procuratus fuerit. Abortum *procurare* dicuntur, qui sive per se sive per alium ex directa intentione abortus actione ex se efficaci illum producere conantur, ut si medicus amasius mulieri ad finem abortus remedium praebeat vel ei terrorem incutiat: aliquid *procurare* enim dicitur, qui de industria illud quaerit.

Ergo excommunicationem non incurrunt, qui mulierem praegnantem ex ira, odio vel alio motivo licet graviter peccaminoso percutiunt, ita ut *per accidens* abortus sequatur, etsi praevius fuerit.

a. Num excommunicationem incurrat *mater*, quae sibi abortum procurat, antea disputatum est. Nunc per CIC res extra dubium posita est. Dicendum tamen videtur matrem, quae ex gravi metu ad procurandum sibi abortum inducta fuerit, a censura immunem esse. (Cf. n. 10, d.)

b. Non solum qui *per se*, sed etiam qui *per alium* efficiunt, ut mulier fetum eiiciat, abortum *procurare* dicuntur, ideo mandantes tum mulieri, ut sibi, tum aliis, ut mulieri abortum procurent, excommunicatione feriuntur. Etiam ad abortum *coopérantes* sive physice sive moraliter ex iure recenti excommunicationem incurrunt, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset non autem si eorum concursus facilius tantum reddidit delictum (cf. can. 2231 coll, can. 2209, § 1—4).

3. Ut effectus secutus sit. Duo ergo ex hoc capite ad incurrendam censuram requiruntur: a. ut abortus ex medio adhibito reipsa secutus sit; b. ut certo constet eum ex hoc ipso et non potius ex alio medio secutum esse.

Nota. Si delinquentes sint clerici praeterea deponantur (cf. can. 2350).

Qui fetus humani abortum procuraverunt, effectu secuto, omnesque coopérantes sunt irregulares ex delicto (cf. can. 985, 4°).

92. V. Professi votorum simplicium perpetuorum tam in Ordinibus quam in Congregationibus religiosis itemque omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes (cf. can. 2388, § 2).

Quod si vota simplicia sint temporanea excommunicatio non incurritur.

95. VI. Religiosus, apostata a religione (cf. can. 2385).

Religiosi intelliguntur (sive viri sive mulieres) qui vota nuncuparunt in aliqua religione (cf. can. 488, 7° et can. 490).

Apostata a religione dicitur professus a votis perpetuis sive sollemnibus sive simplicibus qui e domo religiosa illegitime egreditur cum

m) Aliter *Eichmann* l. c. p. 176. Decisiones S. C. Inquisitionis ab auctore allatae probant quidem craniotomiam non esse licitam, non autem delinquentem incurrere excommunicationem.

animo non redeundi, vel quii, etsi legitime egressus, non redit eo animo, ut religiosae obedientiae sese subtrahat (can. 644. § 1).

Qui, sine Superiorum licentia, domum religiosam deserit cum animo ad religionem redeundi non est apostata sed fugitivus propriis poenis obnoxius (cf. can. 644, § 3 et can. 2386).

Malitiosus animus, de quo in citata § 1, iure praesumitur, si religiosus intra mensem nec reversus fuerit nec Superiori animum redeundi manifestaverit (cf. can. 644, § 2).

Excommunicatio est reservata Ordinario et quidem

1. Superiori maiori, si religio sit clericalis exempta;
2. Ordinario loci in quo commoratur delinquens, si religio sit laicalis aut non exempta (cf. can. 2385).

Nota. 1. Religiosus, apostata a religione, praeterea ab actibus legitimis ecclesiasticis est exclusus, privilegiis omnibus suae religionis privatis; et si redierit perpetuo caret voce activa et passiva, ac praeterea aliis poenis pro gravitate culpae a Superioribus puniri debet ad normam constitutionum (cf. can. 2385).

2. Religiosus, apostata a religione, si praeterea sit publicus apostata a uide catholica vel religiosus, qui cum muliere, aut religiosa, quae cum viro fugam arripuerit, vel si attentaverit aut contraxerit matrimonium aut etiam vinculum, ut aiunt, civile: ipso facto habendus est tamquam legitime dimissus a religione (cf. can. 2385 coll. can. 646, § 1).

Observes: *Regulares* potestatem habent ab excommunicationibus Ordinario reservatis absolvendi; etenim ante constitutionem „Apostolicae Sedis” vi privilegii a casibus reservatis (exceptis episcopalibus) absolvere poterant; per constitutionem autem praedictam revocatum est privilegium absolvendi a casibus Romano Pontifici reservatis: mansit ergo facultas absolvendi a casibus Romano Pontifici non reservatis, quod privilegium neque per CIC revocatum est.

Articulus septimus.

De excommunicationibus nemini reservatis.

Quinta series continet quinque excommunicationes; quas incurrunt:

94. I. *Auctores et editores qui sine debita licentia sacrarum Scripturarum libros vel earum adnotationes aut commentarios imprimi curant* (cf. can. 2318, § 2).

De debita licentia edendi libros sacrarum Scripturarum alibi tractatur¹²⁾ (videri potest can. 1385 et 1391).

Censuram incurrunt: auctor et editor, si librum imprimendum curant, non autem imprimentes seu typography nisi ipsi sint libri auctores vel editores, multoque minus ad impressionem solummodo coopérantes.

95. II. *Qui ausi fuerint mandare seu cogere tradi ecclesiasticae sepulturae infideles, apostatas a fide, haereticos, schismaticos, aliosve sive*

¹²⁾ Cf. *De praeceptis* n. 698 sqq.

excommiunicatos sive interdictos contra praescriptum, can. 1240, § / (cf. can. 2339).

Secundum can. 1240, § 1 ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa:

1° Notorii apostatae a Christiana fide, aut sectae haereticae vel schismaticae aut sectae massonicae aliisve eiusdem generis societati- bus notorie addicti;

2° Excommunicati vel interdicti post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam;

3° Qui se ipsi occiderint deliberato consilio;

4° Mortui in duello aut ex vulnere inde relato;

5° Qui mandaverint suum corpus cremationi tradi¹¹³⁾;

6° Alii peccatores publici et manifesti.

a. Sepultura ecclesiastica secundum can. 1204 consistit in cadaveris transla- tione ad ecclesiam, exsequiis super illud in eadem celebratis, illius depositione in loco legitime deputato fidelibus defunctis condendis. Haec verba utut dent sepulturae ecclesiasticae notionem sensu *strictissimo et perfectissimo*, non tamen omnia huius descriptionis elementa videntur esse necessaria, ut habeatur *vera et proprie dicta* sepultura ecclesiastica circa quam versetur haec excom- municatio, sed standum esse videtur explicationibus veterum auctorum. Secun- dum has autem sepultura ecclesiastica habetur, si defunctus deponitur in loco sacro ei ritu sacro; immo etsi deponatur sine ritu sacro, dummodo id fiat in loco sacro, iam incurritur censura¹¹⁴⁾; at non incurritur, si sepeliatur ritu sacro in loco profano. Locus sacer autem non tantum coemeterium bene- dictum intelligendus videtur sed etiam tumulus benedictus in coemeterio non benedicto. — Si omnia elementa, quae habet can. 1204, *simul* requirerentur ad sepulturam ecclesiasticam, sequeretur quod in regionibus, ubi a legibus civilibus prohibetur cadaveris translatio ad ecclesiam, non haberetur *vera et proprie dicta* sepultura ecclesiastica, quod affirmare absonum videtur. Cum tamen plures auctores teneant sententiam, requiri, ut incurratur censura can. 2339, sepul- turam ecclesiasticam sensu *strictissimo* cum omnibus elementis can. 1204 simul sumptis¹¹⁵⁾ — quamvis nobis talis sententia non probetur — videtur dicendum esse, donec ab auctoritate ecclesiastica quaestio decidatur, *practice* non incurri excommunicationem nisi in casu adsit sepultura ecclesiastica sensu strictissimo.

h. *Mandantes* seu *cogentes* intelliguntur, qui publica auctoritate praediti aut imperio iubent sepulturam, aut vi vel metu alios cogunt ad sepeliendum. Sunt auctores qui putent etiam personas *privata auctoritate* mandantes seu cogentes posse committere hoc delictum¹¹⁰⁾. Certe *parochus, sepelientes* vel sepulturae *assistentes* censuram non incurrunt. Sponte vero sepulturam eisdem donantes contrahunt interdictum ab ingressu ecclesiae Ordinario reservatum (cf. can. 2339 et infra n. 108).

c. *Infideles*, qui sine baptismo decesserint; catechumeni autem qui nulla sua culpa sine baptismo moriantur, baptizatis accensendi sunt et proinde sepultura ecclesiastica donandi (cf. can. 1239).

113) „etiamsi crematio ad normam canonis 1203 § 2 non sequatur" (decla- ratio Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos 10 nov. 1925; A. A. S. XVII. [1925] p. 583).

u4) Aliter sentire videtur *Eichmann* (I. c. § 46) qui partem essentialem se- pulturae ecclesiasticae ponit in exsequiis secundum ritus liturgicos.

¹¹⁵⁾ E. g. *Cappello*, I. c. n. 401; *Cocchi*, I. c. n. 179; *Chetodi*, I. c. o. 73; *Cerato*, I. c. n. 42.

» «) Cf. *Coronata* IV, 1966; *Vermeersch-Creusen* III, 538.

Apostatae a fide, haeretici, schismatici, aliive sive excommunicati ave interdicti ii tantum qui sepultura ecclesiastica privantur; ergo apostatae *notarii*, etsi non sint vitandi nec ulli sectae adhaeserint, dummodo publice constet eos fuisse haereticos et in haeresi decessisse, sive notorietate iuris sive facti haeretici et schismatici *notarié sectae addicti*, excommunicati vel interdicti post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam; hi autem omnes solum, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa (cf. can. 1240). Ita enim interpretanda videntur verba „contra praescriptum can. 1240, § 1“¹¹⁷⁾.

d. Delictum constituitur tantum per mandatum vel coactionem sepeliendi eos, qui et in can. 1240, § 1 et in can. 2339 expresse nominantur. Igitur poena non incurritur (licet peccetur), si agitur de massonicis, suicidis, mortuis ex duello, vel de iis qui mandaverint corpus suum cremari aliisque publicis peccatoribus sepeliendis, nisi sint notorie excommunicati¹¹⁸⁾.

e. Cum lex habeat verba „*ausi fuerint*“ quaelibet imputabilitatis imminutio eximit ab hac poena. Ergo cum in Austria ex lege civili haeretici in duplici casu sepeliri debeant in coemeterio catholicorum, notandum est eos censuram non incurrere, qui non proprio nomine, sed vi legis civilis vel nomine superioris sepulturam mandant vel alios ad sepeliendum cogunt.

96. III. *Si in alienandis bonis ecclesiasticis beneplacitum, apostolicum in canonibus 534, § 1 et 1532 praescriptum, fuerit scienter praetermissum, omnes quovis modo rei sive dando sive recipiendo sive consensum praebendo* (cf. can. 2347, 3°).

Can. 534, § 1 statuit: si agatur de alienandis rebus pretiosis aliisve bonis (*intellige*: alicuius religionis, provinciae, domus), quorum valor superet summam triginta millium francorum seu libellarum, vel de contrahendis debitis et obligationibus ultra indicatam summam, contractus vi caret, nisi beneplacitum apostolicum antecesserit.

§ 2. In precibus pro obtinendo consensu ad contrahenda debita vel obligationes, exprimi debent alia debita vel obligationes, quibus ipsa persona moralis, religio vel provincia vel domus, ad eum diem gravatur; secus obtenta venia invalida est.

Can. 1532 decernit: Legitimus Superior cuius licentia ad alienandas res ecclesiasticas immobiles aut mobiles, quae servando servari possunt, requiritur et sine cuius licentia alienatio invalida est, est Sedes Apostolica, si agitur:

1° De rebus pretiosis;

2° De rebus quae valorem excedunt triginta millium libellarum seu francorum, (cf. § 1 coll. can. 1530, § 1, n. 3). Si agatur de alienanda re divisibili, in petenda licentia aut consensu pro alienatione exprimi debent partes antea alienatae; secus licentia irrita est (§ 4).

Iam ad declarandam excommunicationem, magis exponi debet: a. quae bona ecclesiastica hic intelligantur; β. quae actiones sub censura prohibita sint; γ. quae personae hac censura plectantur.

U7) Similiter *Eichmann*, l. c. § 46, qui tamen haec verba referenda putat tantum ad circumstantiam „post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam“. Aliam autem interpretationem supponit Codicis Index Analytico-alphabeticus (cf. quae ibi habentur ad verba „*suicidae*“ et „*crematio*“).

¹¹⁸⁾ *Coronata* IV, 1966 citat pro hac sententia multos interpretes codices

97. Quae bona ecclesiastica. 1. *Bona ecclesiastica* sunt bona temporalia, quae ad aliquam personam· moralem in Ecclesia pertineant (cf. can. 1497, § 1).

Bona ecclesiastica non sunt pia legata vel alia bona Ecclesiae donata, quae nondum sunt ab Ecclesia acceptata vel rite acquisita, nec cappellaniae laicales, quae scilicet erectae non sunt a competente auctoritate ecclesiastica, quamvis ne istae quidem pro lubitu alienari possint¹¹⁹). Bona autem, quae ad instituta virorum et mulierum, sive a S. Sede approbata sive tantum dioeesana, pertinent, ecclesiastica sunt, quae sine licentia S. Sedis alienari non possunt, et sic alienantes excommunicationem incurrunt¹²⁰).

2. Non tamen indiscriminatim omnia bona ecclesiastica inconsulta S. Sede alienari prohibentur sed solum res pretiosae et res quarum valor superat summam triginta millium francorum seu libellarum. Perinde est utrum res sint immobiles an mobiles, dummodo servando servari possint.

Dicuntur *res pretiosae*, quibus notabilis valor sit, artis vel historiae vel materiae causa (cf. can. 1497, § 2). Ergo e. g. vasa aurea vel argentea, statuae vel imagines vel ornamenta, quae antiquitate vel artificio praestant etc., dummodo ne sint exigui valoris; exigui vero valoris censentur bona, quorum pretium manet infra summam 1000 libellarum.

Canonistae generatim valorem pretii aestimant *secundum monetam auream*, quae fere sola est stabilis et in diversis regionibus fere aequalis, ut cn. 1532 supponere videtur dicens *libellarum seu francorum* 121).

S. C. *Consistorialis* die 13 jul. 1951 decrevit, »ut perdurantibus praesentibus adiunctis et ad nutum S. Sedis ad eandem Sedem Apostolicam sit recurrendum, quotiescunque agatur de pecuniae summa, quae 10.000 francorum seu libellarum aureorum excedat 122). Praeterea eadem (et S. C. de Relig.) diversis litteris hoc Decretum ad diversas nationes applicavit¹²²»); 10.000 libellis aureis igitur aequivalent fere: 2.000 libellae sterlinae (Anglia), 5.000 Doliari (USA et Canada), 20.000 Marci (Germania), 150.000 Cruzeiri (Brasilia), 200.000 Pesetae (Hispania), 2.000.000 franci (Gallia), 3.000.000 libellae (Italia).

Quoad poenas standum est 30.000 francorum vel libellarum *aureorum*¹²³).

Ad res pretiosas in ordine ad hanc legem non referuntur tituli publici seu obligationes et actiones, insignes reliquiae quae tamen nequeunt valide alienari sine Apostolicae Sedis permissu (cf. can. 1281, § 1), vetus suppellex, quae ex consuetudine alienari potest ad novam aequae pretiosam comparandam. Fructus et bona, quae servando servari non possunt non cadunt sub hac lege de alienatione.

98. Actiones sub censura prohibitae sunt *alienatio* et quae ei respondet *receptio* seu acquisitio (praesumptuosa) bonorum ecclesiasticorum et consensus in talem contractum. Nomine *alienationis* intelligitur quivis contractus, quo dominium rei directum vel utile vel usufructus vel ius in alium transfertur aut quocunque modo imminuitur aut oneratur. Eiusmodi actiones sunt:

a. Venditio, permutatio (datio in solutum), donatio, haereditaria transmissio (Vererbung) etc., quibus dominium in alium transfertur;

119) S. C.C. 8. febr. 1871. Cf. Acta S. Sedis VI. 476.

120) S.C.C. de prop, fide 15. ian. 1903.

121) Cf. *Periodica* 27 (1938) 348—353; 36 (1947) 213—230; *Cappello* 408; *Regatillo* II. 277.

122) AAS 43 (1951) 602 cf. *Per.* 41 (1952) 150—156.

123) *Regatillo* II. 1002 nota; *Beste*, Introductio in Codicem (Neapoli 1956) ad cn. 1532.

124) *Regatillo* II. 314.

b. Pignoriatio, hypothecatio, impositio servitutis etc. quibus bona ecclesiae onerantur;

c. Infeudatio (Lehensgebung), locatio ultra novennium, emphyteusis etc., quibus dominum utile in alium transfertur;

d. Compromissum, transactio, remissio servitutis, cessio litis etc., quibus iura ceduntur.

Hoc lato sensu, veteres auctores *alienationem* intellexerunt. Quae interpretatio etiam nunc videtur admittenda (cf. can. 6). Certum est *beneplacitum apostolicum*, de quo in can. 1532, requiri non solum in alienatione proprie dicta, sed etiam in quolibet contractu quo condicio Ecclesiae peior fieri possit (cf. can. 1533). Hinc utique nondum sequitur etiam *cenuram* versari circa quemlibet contractum peiorantem Ecclesiae condicionem et non tantum circa alienationem *proprie dictam*, et cum in can. 2347, 3° mentio sit tantum de can. 1532 non etiam de can. 1533, fatendum est oriri posse dubium, utrum revera in can. 2347 alienatio accipienda sit *lato sensu*¹³³).

«. Si bonum ecclesiasticum (domus vel ager) ad longius tempus elocandum esset, administrator ad effugiendam cenuram sibi reservare deberet ius contractum *singulis novenniis* rescindendi. Promissio elapso novennio renovandi contractum non inducit cenuram.

β. Ad incurrendam cenuram requiritur, ut *alienatio* ex utraque parte sit *perfecta*. Si ergo alienatio boni ecclesiastici fiat *sub reservatione beneplaciti apostolici*, ex multorum sententia excommunicatio non incurritur, modo contractus executioni non mandetur, antequam advenerit licentia apostolica; etenim quod adhuc in dominio venditoris est, nequit dici alienatum. Pari modo ubi venditio non perficitur nisi rei traditione, censura non incurritur, antequam venditio traditione rei perfecta fuerit, ubi autem venditio solo partium consensu perficitur, censura iam ante rei traditionem incurritur.

7. Num alienationes factae inter ecclesias vel loca pia obnoxiae sint censurae, disputabatur; sententiae neganti obstare videntur nonnullae decisiones S. Congr. e. g. decretum S. C. C. 24. ian. 1632, auctores tamen eam probabilem faciunt.

99. Personae, quae hac censura plectuntur, sunt omnes quoquo modo rei sive dando sive recipiendo sive consensum praebendo, si beneplacitum apostolicum fuerit scienter praetermissum.

1. *Dantes* ii solum intelliguntur, quorum nomine alienatio peragitur, parochi vel rectores, non autem eorum mandatant vel alio modo in delictum concurrentes nisi delictum sine eorum opera commissum non fuisset, neque eiusmodi bona destruentes vel furantes¹³⁴).

a. *Laid* vi legum civilium bona ecclesiastica administrantes, qui ipsi horum bonorum alienationem illicite peragunt, in excommunicationem incidunt.

b. Non consentiebant auctores, num etiam *episcopi et abbates* illicite alienantes bona ecclesiastica hanc excommunicationem incurrerent. Sententia affirmans iam antea multo probabilior nunc ut certa admittenda videtur.

2. *Recipientes* dicuntur, qui bona ecclesiastica emunt vel locant, vel generatim ii, in quorum commodum contractus fit.

3. *Consensum praebentes*, si consensus ad valorem contractus requiritur, non autem delictum patratum laudantes.

Ita Ordinarius ultra terminos a iure statutos licentiam concedens alienandi rem pretiosam in casu, quo opus esset consensu S. Sedis.

iai) *Eichmann*, l. c. § 54 *alienationem* sensu stricto sumendam esse putat ita etiam *Cappello*, l. c. n. 410.

iai) S. *Officium* 9. mart. 1870.

Si leges civiles laicorum consensum in alienatione requirunt non tantum parochus vel alia persona ecclesiastica quae alienationem peragit sed ipsi etiam laici excommunicationem incurrunt.

4. Si beneplacitum apostolicum fuerit *scilicet* praetermissum. Ergo non tantum ignorantia non affectata excusat et quidem non solum recipientes et consentientes sed etiam alienantes, sed quaevis imputabilitatis diminutio.

Beneplacitum seu licentia *Apostolicae Sedis* non requiritur: *a.* quando occasio occurrit, quae non sinit exspectare S. Sedis responsum; in hoc casu tamen Episcopi licentia requiritur; *b.* quando bona immobilia relicta sunt monasterio, quod talia retinere prohibetur; *c.* quando ecclesiae relicta sunt bona sub condicione, ut vendantur. Requiritur autem licentia, etsi alienatio ob iustam causam id est urgentem necessitatem vel evidentem utilitatem Ecclesiae, vel pietatem fiat: nam ipsa hac lege Sancta Sedes indicium de iusta causa faciendae alienationis sibi reservavit et licentia praeter iustam causam requiritur (cf. can. 1530, § 1).

Nota. Praetermisso beneplacito apostolico alienationis actus nullus est et manet obligatio etiam per censuram urgenda restituendi bona illegitime acquisita ac reparandi damna forte illata (cf. can. 2347).

100. IV. Omnes, qualibet etiam dignitate fulgentes, qui quoquo modo cogant sive virum ad statum clericalem amplectendum, sive virum aut mulierem ad religionem ingrediendam vel ad emittendam religiosam professionem tam sollemnem quam simplicem, tam perpetuam quam temporariam (cf. can. 2352).

a. Censura plectit etiam Superiores maiores, Episcopos, non autem Cardinales.

b. Sufficit quaelibet coactio dummodo sit causa efficax ob quam statum clericalem amplexus sit vir, vel vir aut mulier religionem ingressi sint aut professionem religiosam emiserint.

c. Materiam censurae constituit coactio ad ingressum in quamlibet religionem sive ordo sit sive Congregatio, sive sit religio clericalis sive laicalis, iuris pontificii vel iuris dioecesani.

d. Impedire canonice idoneum, quominus statum clericalem amplectatur vel religionem ingrediatur vel professionem religiosam emittat nefas quidem est, impediens autem nulla censura latae sententiae plectuntur.

101. V. Fidelis, qui scilicet omiserit eum, a quo sollicitatus fuerit, intra mensem denuntiare contra praescriptum can. 904 (cf. can. 2368, §2).

Huius censurae declarationem confer in volunrne *De sacramentis*³⁰ n. 378. Hoc loco haec solutii notanda:

a. Non solum ignorantia obligationis vel solius censurae sed quaelibet imputabilitatis imminutio eximit a poena;

b. Si persona sollicitata est fide digna et serio promittit se intra mensem denuntiaturam esse, a peccatis absolvi potest;

c. Si censuram incurrerit delinquens, non est a censura absolvendus, nisi postquam obligationi satisfecerit aut se satisfacturum serio promiserit. Quodsi postea mutata voluntate non denuntiet, censura non reviviscit, quia de reincidentia nihil habetur.

Sed certe manet obligatio conscientiae denuntiandi confessarium sollicitationis criminis reum et ideo poenitens hanc obligationem implere nolens nequit absolvi, quia non est dispositus. Attamen excommunicationis reincidentia non potest statui, cum canon poenalis strictae sit interpretationis.

QUAESTIO SECUNDA

De interdicto.

Articulus primus.

De interdicto in genere.

102. Natura. Interdictum potest esse tum censura tum poena vindicativa. Quatenus est censura definitur a CIC (can. 2268, § 1):

Interdictum est censura qua fideles, in communione Ecclesiae permanentes, prohibentur quibusdam sacris (quae in CIC canonibus 2270—2277 enumerantur).

a. Ab interdicto, quod est *censura*, distingui debet interdictum, quod est *poena vindicative*, interdictum locale et interdictum in communitatem seu collegium in perpetuum vel ad tempus vel ad beneplacitum Superioris est poena vindicativa; item interdictum ab ingressu ecclesiae in perpetuum vel ad tempus praefinitum vel ad beneplacitum Superioris (cf. can. 2291, 1° et 2°).

b. Interdictum *differt: a. ab excommunicatione* 1° quia haec non immediate sed consequenter, quatenus nempe communionem cum fidelibus prohibet, bonis spiritualibus iisque multo pluribus privat, dum interdictum fideles ceteroquin in communione Ecclesiae permanentes privat sacris quibusdam, 2° quia interdictum non tantum uti excommunicatio afficere potest personas físicas sed etiam communitatem, ut personam moralem, immo etiam locum, 3° quia excommunicatio est semper censura, interdictum autem potest esse vel censura vel poena vindicativa, sed in dubio praesumitur censura (cf. can. 2255, § 2).

β. a stispensione, quia haec solos clericos afficit, interdictum etiam laicos, et quia suspensio non usum *rerum sacrarum*, sed exercitium *potestatis ecclesisticae* prohibet.

105. Divisio. 1. Interdictum aliud est *personale*, per quod prohibitio a sacris fit *directe*, cum personis ipsis usus eorum bonorum interdicitur; aliud *locale*, per quod prohibitio fit *indirecte*, cum certis in locis eorundem dispensatio vel perceptio vetatur (cf. can. 2268, § 2).

Interdictum *mixtum*, quod afficiebat immediate locum et personas in CIC non iam habetur.

2. Interdictum *locale* potest esse *generale*, si afficit integrum territorium e. gr. dioecesim, rempublicam, paroeciam; vel *particulare*, si afficit determinatum locum vel partem territorii e. gr. ecclesiam paroecialem, coemeterium, altare vel sacellum alicuius ecclesiae.

3. Interdictum *personale* pari modo potest esse *generale*, si fertur in populum dioecesis vel paroeciae vel in integram communitatem seu coi-

legiuni e. gr. in capitulum, universitatem; vel *particulare*, si fertur in unam vel plures determinatas personas communitatis.

Si communitas seu collegium delictum perpetraverit, interdictum ferri potest vel in singulas personas delinquentes (interdictum particulare), vel in communitatem, uti talem (interdictum generale), vel in personas delinquentes et in communitatem (interdictum simulparticulare et generale) (cf. can. 2274, § 1).

4. Specialem mentionem meretur interdictum *ab ingressu ecclesiae*. Hoc interdictum est personale particulare, quod rationem verae censurae habet, nisi sit in perpetuum vel ad tempus praefinitum vel ad beneplacitum Superioris. Secumfert prohibitionem ne quis *in ecclesia* divina officia celebret vel eisdem assistat aut ecclesiasticam sepulturam habeat; si autem assistat, non est necesse ut expellatur, nec, si sepe-liatur, oportet ut cadaver amoveatur (cf. can. 2277).

a. Cum versemur in odiosis, terminus *in ecclesia* sensu stricto sumendus est, prout distinguitur (canone 1161 collato can. 1188) ab *oratorio* publico, semi-publico, privato¹²⁸). Extra ecclesiam interdictus omnia licite peragere potest, quae alias licita erant: potest ergo celebrare vel sacramenta suscipere e. g. in oratorio privato, immo probabiliter potest etiam in ecclesia privatim orare, privatim sacramenta suscipere, concionem audire.

b. Huic interdicto similis, sed tamen essentialiter diversa, est *cessatio a divinis* (qui tamen terminus in CIC non occurrit), quae non est censura nec proprie poena, sed mera prohibitio clericis facta celebrandi missam, administrandi sacramenta et peragendi divina officia in determinato aliquo loco sacro. Iniungitur cessatio a divinis ob gravissimum et publicum delictum in eo loco commissum in signum moeroris et ad reparandam iniuriam.

104. Quoad effectus interdicti haec pauca notentur:

a. Interdictum *personale* sequitur personas ubique; *locale* non urget extra locum interdictum, sed in loco interdicto omnes etiam exteri aut exempti, excluso speciali privilegio, illud servare debent (can. 2269,

Clausula *excluso speciali privilegio* ab auctoribus diversimode interpretatur. Secundum vetus ius (cf. can. 6, 4°) videtur esse sensus clausulae: Omnes, etiam generali exemptionis privilegio gaudentes interdicto locali subiacent nisi speciale ab interdicto exemptionis privilegium habeant¹²⁶).

b. *Personaliter interdicti* (can. 2275):

1° Nequeunt divina officia celebrare eisve, excepta praedicatione verbi Dei, assistere; passive assistentes non est necesse ut expellantur; sed ab assistentia activa, quae aliquam secumferat participationem in divinis officiis celebrandis, repellantur interdicti post latam sententiam condemnatoriam vel declaratoriam, aut alioquin notorie interdicti;

2° Prohibentur Sacramenta et Sacramentalia ministrare, conficere et recipere, ad normam can. 2260, § 1, 2261 ;

3° Praescripto can. 2265 etiam ipsi adstringuntur;

4° Carent sepultura ecclesiastica ad normam can. 1240, § 1, n. 2.

²²²) Cf. *Wernz-Vidal* VII. 308.

¹²⁶) *Coronata* IV. 1786.

Ad explicationem quod spectat cf. quae superius habentur nn. 38; 39; 40; 44127).

c. Qui interdicto locali vel interdicto in communitatem seu collegium subest, quin eidem causam dederit, nec alia censura prohibeatur, potest, si sit rite dispositus, Sacramenta recipere sine absolute ab interdicto aliave satisfactione (cf. can. 2276).

d. Qui actum ordinis, clericis in ordine sacro constitutis reservatum, ponunt, ab eius exercitio interdicto sive personali (censura sit vel poena vindicativa) sive locali prohibiti, sunt, dummodo adsint condiciones ceteroquin ad delictum requisitae, irregulares ex delicto (cf. can. 985, 7°).

e. De interdicto *vitando* in novo Codice sermo non est

105. Quomodo interdictum solvi possit. 1. Interdictum, si est *censura*, tollitur tantum legitima absolute. De qua vide, quae habentur in articulo altero libri secundi, supra n. 28 sqq.

2. Interdictum, si est *poena vindicativa*, finitur eius expiatione vel dispensatione ab eo concessa qui legitimam habet dispensandi potestatem i. e. ab eo qui poenam tulit, vel ab eius competente Superiore aut successore, vel ab eo cui haec potestas commissa est (cf. can. 2289 coll. 2236).

In *casibus occultis urgentioribus*, si ex observatione poenae vindicativae latae sententiae, reus seipsum proderet cum infamia et scandalo, quilibet confessarius potest in foro sacramentali obligationem servandae poenae suspendere, i. e. declarare poenitentem non esse obligatum effectus interdicti observare, iniuncto onere recurrendi saltem intra mensem per epistolam et per confessarium, si id fieri possit sine gravi incommodo, reticito nomine, ad S. Poenitentiarium vel ad Episcopum facultate praeditum et standi eius mandatis.

Et si in aliquo casu extraordinario hic recursus sit impossibilis, ipsemet confessarius potest dispensationem concedere et debita mandata imponere sub poena reincidentiae in interdictum, nisi poenitens inter tempus a confessario praefiniendum poenitentiam egerit ac satisfactionem dederit (can. 2290 coll. can. 2254, § 3).

3. Interdictum *locale* quodvis et interdictum *personale generale*, si non sint reservata, solvi possunt a superiore habente iurisdictionem fori externi in locum vel in personas. Confessarius, quamvis privilegiatus sit, circa haec interdicta nihil potest, quia locus et communitas foro poenitentiae non subiiciuntur.

1-7) Versiculus primus, quo effectus immediati excommunicationis comprehenduntur (cf. supra n. 37) effert etiam effectus interdicti personalis, dummodo demas terminum „communio“ (cum interdictum non excludat a communione Ecclesiae). „Res sacrae, ritus, (communio), crypta, potestas“. Alii effectus excommunicationis interdicto non producuntur.

4. Interdictum *personale particulare* simpliciter latum nec reservatum, solvi potest a quovis confessario. Ad hoc sufficit ordinaria absolutionis forma vel adhiberi potest forma, quae in rituali romano habetur¹³⁸).

Interdictum personale particulare inflictum ab homine ad tempus determinatum vel expresse in perpetuum natura sua reservatum est ei qui hanc poenam vindicativam tulit

Articulus secundus.

De interdictis in specie.

Interdicta vigentia. Interdicta latae sententiae non numerantur nisi quattuor, quorum primum Romano Pontifici *speciali modo*, secundum Superiori, cuius sententia contempta est, tertium Ordinario, quartum nemini reservatum est.

106. I. *Universitates, Collegia, Capitula aliaeve personae morales, quocunque nomine nuncupentur, a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium appellantes, interdictum speciali modo Sedi Apostolicae reservatum incurrunt* (cf. can. 2332).

Si appellantes non sunt personae morales sed physicae, non interdictum sed excommunicationem contrahunt (cf. supra n. 63).

Hoc interdictum latum est *in communitatem, uti talem*; nequit ergo communitas seu collegium ius ullum spirituale exercere quod ei competit (cf. can. 2274, §3).

Interdicto omnia quidem membra personae moralis subsunt, ea autem quae eidem causam non dederint, nec alia censura prohibeantur, possunt, si sint rite dispositi, Sacramenta recipere sine absolutione ab interdicto aliave satisfactione (cf. can. 2276).

107. II. *Scienter celebrantes vel celebrari facientes divina in locis interdictis vel admittentes ad celebranda officia divina per censuram vetita clericos excommunicatos, interdictos, suspensos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, interdictum ab ingressu ecclesiae ipso iure contrahunt, donec, arbitrio eius cuius sententiam contempserunt, congruenter satisfecerint* (can. 2338, § 3).

Scienter, quod pertinet ad celebrantes, celebrari facientes, admittentes: ergo excusat quaelibet imminutio imputabilitatis (cf. can. 2229, § 2).

Hanc poenam incurrunt: *a. clerici*, qui celebrant vel celebrare faciunt in loco interdicto, exceptis diebus et locis, in quibus hoc licet, divina, exceptis illis, quae etiam in loco interdicto peragere conceditur; *b. clerici*, qui clericos censuratos post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam ad *celebranda* officia divina per censuram vetita (non solum ad assistendum officiis vel ad recipienda sacramenta) *admittunt*, id quod ad eos tantum spectat, qui ecclesiae curam habent¹⁴⁸).

Rituale Rom. tit. 4. c. 5.

12i) Ita etiam *Capello*, 1. c. n. 488.

Hoc interdictum censura esse videtur. Non enim est ad beneplacitum Superioris, sed arbitrio eius tantum competit iudicare utrum congruenter satisfecerint delinquentes; cessante autem per congruam satisfactionem contumacia, rei absolute donandi sunt¹³⁰).

108. HI. *Sponie sepulturam donantes infidelibus, apostatis a fide, vel haereticis, schismaticis, aliisve sive excommunicatis sive interdictis contra praescriptum can. 1240, § 1, contrahunt interdictum ab ingressu ecclesiae Ordinario reservatum* (cf. can. 2339).

Sponie: ergo quaelibet imputabilitatis imminutio sive ex parte intellectus sive ex parte voluntatis eximit ab hac poena (cf. can. 2229, § 2).

Effectus huius poenae vide supra n. 103 sub 4.

Qui ausi fuerint mandare seu cogere tradi ecclesiasticae sepulturae dictas personas contrahunt excommunicationem latae sententiae nemini reservatam (cf. can. 2339 et supra n. 95 ubi habetur fusior explicatio huius censurae).

109. IV. *Qui causam dederunt interdicto locali aut interdicto in communitatem seu collegium, sunt ipso facto personaliter interdicti* (can. 2338, § 4).

Obnoxii ergo sunt poenis supra n. 104 sub b. recensitis, nec praelest egredi e loco, populo, collegio punitis interdicto, quia secundum can. 2269, § 2 interdictum personale sequitur personam ubique.

¹³⁰) Cf. *Lehmkuhl*, Theol. mor. II. Edit. 13 n. 1272. Nunc autem in "Quaestiones praecipue morales novo iuri canonico adaptatae" (Herder, Friburgi, 1918) p. 80 auctor sententiam mutavit et hoc interdictum ut poenam vindictivam considerandam esse censet.

QUAESTIO TERTIA.

De suspensione¹³¹⁾.

Articulus primus.

De suspensione in genere.

110. Natura. 1. Suspendio pariter ac interdictum censura esse potest vel poena vindicativa. CIC hanc ponit definitionem (can. 2278, § 1): *Suspendio* est censura, qua clericus officio vel beneficio vel utroque prohibetur.

a. Quia suspendio est poena *status clericalis* propria, in solos clericos cadere potest non autem in fideles generatim, ut fit in excommunicatione et interdicto.

b. Suspendio uti interdictum afficere potest non tantum personas physicas sed etiam communitatem, ut personam moralem.

c. Suspendio, non aufert ipsum ius vel ipsam potestatem ut beneficium vel officium, sed solum eorum *usum* atque exercitium.

d. Cum suspendio in privatione usus potestatis clericalis οοηδῖειαζ suspensionem ille tantum ferre potest, qui potestatem clericalem concedere potest. Ideo praefectae monialium, sicut neminem suspendere, ita neque ipsae proprie suspendi possunt.

e. Suspendio differt a *depositione* et *degradatione* et *privatione poenali*, quae sunt poenae vindicativae, quibus clericus non solum usu potestatis sed, quantum fieri potest, ipsa potestate (officio, beneficio) privatur (cf. can. 2303, § 1; 2305, § 1; 2298, 6°).

2. A suspensione, quae est censura, distinguenda est suspendio, quae est poena vindicativa, et ea (improprie dicta suspendio), quae est mera prohibitio, si sine culpa feratur.

3. Ex principio can. 2278, § 2 effectus suspensionis separari queunt; ideo multae sunt species *suspensionis particularis*, quas Superior poenam infligens determinare potest. Nonnullae species, quae frequentius adhiberi solent, definiuntur canone 2279¹³¹⁾.

Notetur tantum, per suspensionem ab ordinibus prohiberi omnem actum potestatis ordinis receptae per ordinationem; actus ergo ordinum minorum, quos etiam laici exercere possunt e. g. ministrare in ss. Missae sacrificio, non vetantur suspenso.

4. *Suspendio ex informata conscientia* est extraordinarium remedium, quod Ordinarius tantum adhibere potest, si ob grave incommo-

xai) Kober, Die Suspension der Kirchendiener (Tübingen, 1862). Hollweck 1. c. p. 132 ff. *Coronata*, IV. 1799—1818.

i3U) Cf. *Coronata*, IV. 1804—1812. *Jone* III. Kan. 2279.

dum ad normam iuris procedere non potest. Hoc in extraordinario casu Ordinarius suspensionem ut censuram vel ut poenam vindictivam extraiudicialiter et nulla praemissa monitione infligit ex causis sibi certe notis.

Haec improprie dicta suspensio locum habere potest, si suspensio fertur in integram communitatem. Suspensio enim ferri potest vel in singulas personas delinquentes vel in communitatem, uti talem, vel in personas delinquentes et communitatem (can. 2285).

Si suspensio fertur in communitatem, uti talem, communitas prohibetur exercitio iurium spiritualium, quae ipsi, uti communitati, competunt. Sic capitulum suspensum prohibetur electiones facere, sollemniter divina celebrare etc.

Si suspensio fertur simul in personas delinquentes et communitatem, praeter effectum indicatum, qui afficit communitatem uti talem, personae delinquentes subsunt effectibus specialibus suspensionis; quoad innocentes autem haec suspensio habet rationem solius prohibitionis ob iustam causam boni communis innocentibus impositae: nemo enim puniri potest pro culpa aliena¹³²).

111. Divisio. 1. Suspensio *generalis* ea dicitur, qua clericus privatur usu omnis potestatis, quam sive ex officio sive ex beneficio habet; *specialis* ea dicitur, qua clericus privatur usu potestatis unius vel alterius tantum speciei, qua scilicet suspenditur aut ab officio aut a beneficio.

2. Suspensio specialis vel est *totalis*, si clericum privat usu omnis potestatis alicuius speciei, scilicet aut officii aut beneficii; vel est *partialis*, si eum privat usu partis tantum potestatis alicuius speciei, ut si quis suspenditur tantum a iurisdictione vel solum ab ordinibus vel a certo tantum et definito ministerio, non a toto officio.

a. Suspensio *ab officio* simpliciter, nulla adiecta limitatione, vetat omnem actum tum potestatis ordinis et iurisdictionis, tum etiam merae administrationis ex officio competentis, excepta administratione bonorum proprii beneficii (can. 2279, §1).

b. Suspensio *a beneficio* privat fructibus beneficii, excepta habitatione in sedibus beneficialibus, non autem iure et obligatione administrandi beneficium, nisi decretum vel sententia suspensionis ipsam administrandi potestatem suspensio expresse adimat et alii tribuat (can. 2280, § 1 et can. 1476, § 1).

c. Nisi aliud constet, in *suspensione generaliter lata* comprehenduntur omnes effectus qui in canonibus 2279—2284 enumerantur; contra, in suspensione *ab officio* vel *a beneficio* omnes tantum effectus alterutrius speciei (cf. can. 2278 §2).

112. Effectus suspensionis partim iam e numero praecedente elucet. Praeterea notentur haec:

1. *Suspensio* generaliter lata, vel suspensio *ab officio* aut *a beneficio* afficit omnia officia aut beneficia, quae clericus habet in dioecesi Superioris suspendentis, nisi aliud appareat (can. 2281).

2. Loci Ordinarius nequit clericum suspendere a determinato officio vel beneficio quod in aliena dioecesi reperiatur; sed suspensio *latae*

¹³²) Cf. s. *Alphonsus* n. 317.

sententiae, iure communi irrogata, afficit omnia officia vel beneficia in quacunque dioecesi possideantur (can. 2282).

3. Suspensus *ab ordine* per sententiam ordinarii sui ubique ab exercitio ordinis prohibiti arcetur; at suspensus *a iurisdictione* non prohibetur, quominus in alia dioecesi iurisdictionem accipiat¹³³).

Suspensus non prohibetur sacramenta poenitentiae et eucharistiae suscipere, modo de culpa, propter quam lata est suspensio, vere doleat, nec privatur communibus Ecclesiae suffragiis.

4. Quae de excommunicatione can. 2265 statuuntur, etiam suspensioni sunt applicanda (can. 2283; explicationem vide supra n. 44).

5. Si incursa fuerit censura suspensionis quae vetat administrationem Sacramentorum et Sacramentalium, servetur praescriptum can. 2261 (cf. can. 2284 et supra n. 40); si censura suspensionis quae prohibet actum iurisdictionis in foro sive interno sive externo, actus est invalidus, ex. gr., absolutio sacramentalis, si lata sit sententia condemnatoria vel declaratoria, aut Superior expresse declaret se ipsam iurisdictionis potestatem revocare; secus est illicitus tantum, nisi a fidelibus petitus fuerit ad normam mem. can. 2261, § 2 (cf. can. 2284 et supra n. 40).

6. Actus, quos ponit *suspensus a beneficio* ut contractus etc., sunt validi, nisi decretum vel sententia suspensionis ipsam administrandi potestatem suspenso expresse adimat et alii tribuat (cf. can. 2280, § 1).

7. Si, quamvis suspensio *a beneficio* obstet, beneficiarius fructus percipiat, fructus restituere debet et ad hanc restitutionem cogi potest canonicis quoque, si opus sit, sanctionibus (cf. can. 2280, § 2).

8. Qui actum ordinis, clericis in ordine sacro constitutis reservatum, ponunt ab eius exercitio suspensione sive sit censura sive poena vindicativa prohibiti, sunt irregulares ex delicto (cf. can. 985, 7°), dummodo adsint eae condiciones quae generatim ad delictum requiruntur.

9. Suspensus, qui exercet actum per suspensionem sibi prohibitum, *graviter peccat*, nisi parvitas materiae a peccato gravi excuset.

a. Actus ordinum sacrorum natura sua graves censentur, quam ob rem in eorum exercitio, si sollemniter peragantur, non datur parvitas materiae.

b. Suspensus, qui non sponte sed a fidelibus requisitus exercet functiones sibi prohibitas, non peccat; suspensus autem postquam intercessit sententia condemnatoria aut declaratoria peccat, etsi a fidelibus requiratur, nisi in solo mortis periculo, si alii desint ministri, vel etiam quamvis adsint alii ministri, si agitur de absoluteione sacramentali (cf. can. 2284 coll. can. 2261). De suspenso vitando in novo Codice sermo non est.

115. Quomodo suspensio solvi possit. Finitur suspensio sive per absolutionem, si est censura, sive per expiationem vel dispensationem si est poena vindicativa. Applicentur quae supra n. 105 de interdicto habentur.

^{TM}) *Ballerini-Palmieri* VII. n. 347.

Articulus secundus.

De suspensionibus in specie.

114. Suspensiones latae sententiae hodie vigentes numerantur sexdecim:

a. Novem reservatae Apostolicae Sedi (quatuor generales nn. I, II, XII, XIII; tres a divinis nn. III—V; una a collatione ordinum η. XIV; una a iure eligendi n. XV);

b. Una reservata Ordinario (ab officio n. VI);

c. Una reservata Superiori maiori (generalis n. VII);

d. Quinque nemini reservatae (una a iurisdictione η. VIII; una a divinis η. IX; una ab ordine recepto η. X; una ab audiendis confessionibus η. XI; una a celebratione missae η. XVI).

§ 1. Suspensiones quae sunt censurae.

115. I. 1. *Religiosus, clericus in sacris qui vota perpetua nuncuparit, si dimittatur ob delicta minora iis de quibus in can, 670, ipso facto suspensus manet, donec a Sancta Sede absolutionem obtinuerit* (cf. can. 671, 1°).

Delicta de quibus in can. 670 (coll. can. 646) sunt:

1°. Publica apostasia a fide catholica;

2°. Fuga cum muliere;

3°. Attentatio aut contractus matrimonii aut etiam vinculi, ut aiunt, civilis;

4°. Delictum quod iure communi punitur infamia iuris vel depositione vel degradatione (cf. can. 2303 § 3, 2305 § 2, 2314 § 1 n. 2 et 3, 2320, 2322 n. 1, 2328, 2343 § 1 n. 2 et 3 § 2 n. 2, 2350 § 1, 2351 § 2, 2354 § 2, 2356, 2357 § 1, 2359 § 2, 2368 § 1, 2379, 2388 § 1, 2394 n. 2, 2401).

Haec poena suspensionis lata est in religiosos dimissos, qui vota *perpetua* nuncuparunt. Est suspensio generaliter lata, censura Sedi Apostolicae reservata. Si dimissus per annum aut etiam per brevius tempus, iudicio Ordinarii, tam laudabiliter se gesserit ut merito haberi possit vere emendatus Ordinarius eius preces apud Sanctam Sedem commendabit pro absolutione a censura suspensionis (cf. can. 671 n. 7 coli. n. 6).

Nota. Religiosus, qui vota perpetua nuncuparit, dimissus ob delicta superius sub n. 1°—4° incl. enumerata perpetuo prohibetur deferre habitum ecclesiasticum (cf. can. 670); consequenter nequit exercere ministeria ecclesiastica.

116. II. 2. *Clerici omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia Sacramenta ministraverint vel receperint, sunt suspecti de haeresi; clerici praeterea suspensionem incurrunt Sedi Apostolicae reservatam* (cf. can. 2371).

Hic agitur de simoniae delicto in collatione vel susceptione ordinum et in administratione vel receptione aliorum Sacramentorum. Quoad poenam in delictum simoniae perpetrantes in quibuslibet officiis, beneficiis aut dignitatibus ecclesiasticis cf. can. 2392 et supra n. 83.

Censura plecti videtur delictum simoniae realis, conventionalis, confitentialis, dummodo administratio vel receptio sacramenti revera locum habuerit, non vero simonia mentalis quae non est delictum etsi peccatum.

Ad ordines pertinet hic etiam consecratio episcopalis et prima tonsura (cf. can. 950).

Huic censurae subsunt etiam *Episcopi*¹³⁴⁾ non vero S. R. E. Cardinales (cf. can. 2227, § 2).

Quoad *complices* applicentur normae can. 2231 coll. 2209 (cf. supra n. 4 d et 24).

Nota. Delinquentes praeterea sunt suspecti de haeresi (cf. can. 2371 et supra n. 59).

117. III. 3. Suspensionem a divinis Sedi Apostolicae reservatam, ipso facto contrahunt, qui recipere ordines praesumunt ab excommunicato vel suspenso vel interdicto post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, aut a notorio apostata, haeretico, schismatico (cf. can. 2372).

Qui *mala fide* ordinem ab excommunicato etc. suscipiunt, suspensionem partialem *a divinis* incurrunt, eos tamen excusat quaelibet imputabilitatis immunitio (recipere *praesumunt* cf. can. 2229, § 2); qui *bona fide*, i. e. cum ignorantia ordinantem esse excommunicatum etc. hoc faciunt, censuram non incurrunt, sed exercitio carent ordinis sic recepti donec dispensentur (cf. can. 2372).

Episcopus a R. Pontifice nominatus vel confirmatus qui consecrationem episcopalem recipere praesumeret ab excommunicato etc. non incurrit hanc censuram (cf. can. 2227, § 2); sed vide etiam infra n. 127.

118. IV. 4. Clericus qui in manus laicorum officium, beneficium aut dignitatem ecclesiasticam resignare praesumpserit, ipso facto in suspensionem a divinis incurrit (cf. can. 2400).

Attendendum ad „praesumpserit” et can. 2229, § 2.

119. V. 5. Vicarius Capitularis concedens litteras dimissorias pro ordinatione contra praescriptum can. 958, § 1, n. 3. ipso facto subiacet suspensioni a divinis (can. 2409).

Secundum praescriptum can. 958, § 1, n. 3 Vicarius Capitularis litteras dimissorias pro saecularibus dare potest solum de Capituli consensu *post* annum a sede vacante; *intra* annum vero solis arctatis ratione beneficii recepti vel recipiendi, aut ratione certi alicuius officii, cui propter necessitatem dioecesis sine dilatione sit providendum.

120. VI. 6. Si quis clericus contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad indicem laicum trahere aliam personam (Episcopo aut Abbate vel Praelato nullius aut Superiore maiore religionum iuris pontificii inferiorum) privilegio fori fruente, non obtenta ab Ordinario loci licentia, incurrit ipso facto in suspensionem ab officio reservatam Ordinario (cf. can. 2341).

Praescriptum can. 120 vide supra n. 67, item explicationes ad can. 2341.

121. VII. 7. Religiosus fugitivus ipso facto incurrit in suspensionem proprio Superiori maiori reservatam, si sit in sacris (cf. can. 2386).

1M) Contra *Coronata*, IV. 2155, *communius* censetur Episcopus non subesse huic censurae.

Religiosi hic intelkiguntur non solum qui vota nuncuparunt in aliqua religione (cf. can. 488, 7°) sed etiam sodales in societatibus virorum qui vivendi rationem religiosorum imitantur in communi degentes sub regimine Superiorum secundum probatas constitutiones, sed tribus consuetis votis publicis non obstringuntur nec nomine religiosorum proprie designantur (cf. can. 673, § 1). Sic declaravit Commissio Pontificia ad Codicis canones authentice interpretandos in plenariis coetibus dierum 2.—3. Juni 1918 (A. A. S. X. [1918] p. 347).

Fugitivus est qui, sine Superiorum licentia, domum religiosam deserit cum animo ad religionem redeundi (can. 644, § 3).

Suspensio est generaliter lata, officio autem, si quod in religione habeat, fugitivus ipso facto *privatur*. Praeterea fugitivus, cum redierit, puniatur secundum constitutiones, et si constitutiones nihil de hoc caveant, Superior maior pro gravitate culpae poenas infligat (cf. can. 2886).

Censura reservata est proprio fugitivi Superiori maiori; quinam hi sint vide can. 488, 8°, supra n. 78.

122. VIII. 8. Abbas vel Praelatus nullius qui contra praescriptum can. 322, § 2, benedictionem non receperit, est ipso facto a iurisdictione suspensus (can. 2402).

Can. 322, § 2 praescribit: Abbates vel Praelati *nullius* qui ex praescripto apostolico vel ex propriae religionis constitutionibus benedici debent, intra tres menses a receptis litteris apostolicis, cessante legitimo impedimento, benedictionem ab Episcopo, quem maluerint, accipiant.

125. IX. 9. Sacerdos qui sine necessaria iurisdictione praesumpserit sacramentales confessiones audire, est ipso facto suspensus a divinis (cf. can. 2366).

Sine *necessaria* iurisdictione: scilicet respectu habito personarum, temporis, circumstantiarum, non autem peccatorum reservatorum. De absolute a peccatis reservatus cf. infra n. 125.

Cum ad normam can. 209 Ecclesia suppleat iurisdictionem, sacerdos in errore communi et in dubio positivo confessiones audiens iurisdictione praeditus est et ideo neque delictum neque suspensio habetur. Sunt quidem auctores, qui doceant, delictum et poenam adesse in casu erroris communis, si sacerdos sine necessitate hunc casum provocet, attamen cum contraria sententia non careat sua probabilitate, practice dicendum est neque in hoc casu incurri suspensionem¹³⁵).

Praesumpserit: ergo excusat quaelibet imputabilitatis diminutio (cf. can. 2229, § 2).

124. X. 10. Qui sine litteris vel cum falsis dimissoriis litteris, vel ante canonicam aetatem, vel per saltum ad ordines malitiose accesserit, est ipso facto a recepto ordine suspensus (cf. can. 2374).

Malitiose: excusat ergo quaelibet imminutio imputabilitatis (cf. can. 2229, § 2).

Suspensus non solum prohibetur exercere omnem actum ordinis malitiose recepti sed etiam superiorem ordinem recipere receptumque post suspensionem exercere (cf. can. 2279, § 2, 5°).

¹³⁵) *Coronata*, IV. 2077; *Vermeersch-Creusen* 111. 509; *Jone* III. Kan. 2366.

125. XI. 11. *Sacerdos qui sine necessaria iurisdictione praesumpserit a peccatis reservatis absolvere, ipso facto suspensus est ab audiendis confessionibus* (cf. can. 2366).

Agitur de *peccatis reservatis* (non de censuris reservatis) aut *ratione sui*, aut *ratione censurae*, quae peccato adnexa est, si censura reservata receptionem sacramenti impedit¹³⁶⁾ (cf. De Sacramentis³⁰⁾ n. 356).

Attendendum est ad „praesumpserit“.

§2. Suspensiones considerandae ut poenae vindicativae,

126. XII. 1. *Religiosus clericus cuius professio ob admissum ab ipso dolum nulla fuerit declarata, si sit in maioribus ipso facto suspensus manet, donec Sedi Apostolicae aliter visum fuerit* (cf. can. 2378).

Si professio nulla declarata sit ob aliud vitium, non ob dolum professi, non incurritur haec poena. Professio hic non solum intelligitur de professione votorum publicorum in religione proprie dicta sed etiam professio improprie dicta quae habetur in societatibus virorum in communi viventium sine votis (cf. declarationem Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos 2. — 3. Junii 1918; A. A. S. X. [1918], p. 347).

Suspensio est generaliter lata, est reservata Sedi Apostolicae et est ad beneplacitum Superioris („donec Sedi Apostolicae aliter visum fuerit“); est ergo consideranda ut poena vindicativa, non ut censura¹³⁷⁾.

Si talis Religiosus clericus sit in *minoribus* ordinibus constitutus, e statu clericali abiiciatur (cf. can. 2387).

127. XIII. 2. *Episcopus aliquem consecrans in Episcopum, Episcopi vel, loco Episcoporum, presbyteri assistentes, et qui consecrationem recipit sine apostolico mandato contra praescriptum can. 953, ipso iure suspensi sunt, donec Sedes Apostolica eos dispensaverit* (can. 2370).

Can. 953. praescribit: Consecratio episcopalis reservatur Romano Pontifici ita ut nulli Episcopo liceat quemquam consecrare in Episcopum, nisi prius constet de pontificio mandato.

Suspensionem incurrunt Episcopus consecrans, assistentes (Episcopi vel presbyteri *loco Episcoporum*; non ergo alii presbyteri qui intersunt functionibus), ille qui recipit consecrationem.

Suspensio est generaliter lata, reservata Sedi Apostolicae, poena vindicativa („donec Sedes Apostolica eos dispensaverit“).

128. XIV. 3. *In suspensionem per annum ab ordinum collatione Sedi Apostolicae reservatam ipso facto incurrunt* (cf. can. 2373):

¹³⁶⁾ *Jone* (III. Kan. 2366) opinatur in can. 2366 agi tantum de peccatis *ratione sui* reservatis; ita etiam *Vermeersch-Crcusen* 111. 569 et alii.

¹³⁷⁾ Ita putat etiam *Lehmkuhl* (Quaestiones praecipuae morales novo iuri canonico adaptatae [Friburgi Brisgoviae, 1918] p. 80); econtra *Eichmann* (I.c. p. 217) videtur hanc poenam considerare ut censuram, loquitur enim de *absolutione* ab hac suspensione.

Γ *Qui contra praescriptum can. 955, alienum subditum sine Ordinarii proprii litteris dimissoriis ordinaverint;*

2° *Qui subditum proprium, qui alibi tanto tempore moratus sit ut canonicum impedimentum contrahere ibi potuerit, ordinaverint contra praescriptum can. 993, n. 4, 994;*

3° *Qui aliquem ad ordines maiores sine titulo canonico promoverint contra praescriptum can. 974, § 1, n. 7;*

4° *Qui, salvo legitimo privilegio, religiosum, ad familiam pertinentem quae sit extra territorium ipsius ordinantis, promoverint, etiam cum litteris dimissorialibus proprii Superioris, nisi legitime probatum fuerit aliquem e casibus occurrere, de quibus in can. 966 i. e. cum Episcopus dioecesanus (in cuius territorio sit familia religiosa, ad quam pertinet ordinandus) licentiam dederit, aut sit diversi ritus, aut sit absens, aut non sit ordinationem habiturus proximo legitimo tempore ad normam can. 1006, § 2 (scilicet sabbatis Quatuor Temporum, sabbato ante dominicam Passionis, et Sabbato Sancto), vel denique cum dioecesis vacet nec eam regat qui caractere episcopali polleat. Talem casum adesse Episcopo ordinaturo legitime probatur ex authentico Curiae episcopalis testimonio.*

Suspensionem incurrit qui alieno subdito sine Ordinarii proprii litteris dimissoriis etiam solam primam tonsuram confert (cf. can. 950), qui tamen casus vix accidit, cum iuxta c. 956, quod attinet ad ordinationem saecularium, episcopum proprium aliquis iam per simplex domicilium acquirat i. e. eo ipso quod actu commoratur in dioecesi cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet (cf. c. 92, § 1) quem animum utique antequam primam tonsuram accipiat iure iurando firmare debet.

Suspensus est a *collatione* ordinum; ergo *omnium*, maiorum et minorum, immo ipsius primae tonsurae et consecrationis episcopalis (cf. can. 950).

Suspensio est per annum; dispensatio reservata est Sedi Apostolicae.

Hac poena plectitur solus *ordinator*; *ordinatas* incurrit suspensionem (a suscepto ordine) solum si sine litteris dimissoriis (vel cum falsis) malitiose ad ordines suscipiendos accesserit (cf. supra n. 124).

129. XV. 4. *Capitula, conventus aliique omnes ad quos spectat, ad beneficium, officium vel dignitatem ecclesiasticam electos, praesentatos vel nominatos ante litterarum necessariorum confirmationis vel institutionis exhibitionem admittentes ad eorundem beneficiorum, officiorum vel dignitatum ecclesiasticarum possessionem vel regimen seu administrationem, ipso facto a iure eligendi, nominandi vel praesentandi suspensi maneant ad beneplacitum Sedis Apostolicae* (cf. can. 2394, 3°).

Suspensio est partialis, a iure eligendi, nominandi vel praesentandi; dispensatio reservata est Sedi Apostolicae.

Poena afficit capitula et conventus admittentes, uti tales, aliosque omnes qui eiusdem delicti rei sunt extra capitula vel conventus. Poenas partim latae partim ferendae sententiae quas incurrit ad beneficium, officium vel dignitatem ecclesiasticam electus, praesentatus, nominatus, qui in eorundem possessionem vel regimen seu administrationem sese ingesserit, antequam necessarias litteras

confirmationis vel institutionis acceperit easque illis ostenderit, quibus de iure debet, vide can. 2394, 1° et 2°.

150. XVI. 5. Superiores religiosi qui, contra praescriptum can. 965—967, subditos suos ad Episcopum alienum ordinandos remittere praesumpserint, ipso facto suspensi sunt per mensem a Missae celebratione (can. 2410).

Episcopus alienus intelligitur hic quilibet praeter Episcopum dioecesis, in qua sita est domus religiosa, ad cuius familiam pertinet ordinandus (cf. can. 965).

Casus in quibus Superiori religioso (absque legitimo privilegio) licet subditum ordinandum ad alienum Episcopum mittere vide can. 966 supra n. 128, 4°.

Superiores religiosi in hanc suspensionem incurrunt etiam si in fraudem Episcopi dioecesani subditum ordinandum ad aliam religiosam domum mittunt, aut concessionem litterarum dimissoriarum de industria in id tempus differunt, quo Episcopus vel abfuturus, vel nullas habiturus sit ordinationes (cf. can. 967).

Attendendum tamen ad „praesumpserit“ unde sequitur quamlibet imputabilitatis imminutionem excusare a poena (cf. can. 2229, § 2).

Superiores religiosi hic intelliguntur Superiores non solum religionis proprie dictae sed etiam societatis vivorum in communi viventium sine votis (cf. declarationem Pontificiae Commissionis ad Codicis canones authentice interpretandos 2.—3. Junii 1918; A. A. S. X. [1918], p. 347) quatenus societas privilegio gaudeat dimissorias concedendi ad Ordines suis subditis.

Suspensio est partialis, a Missae celebratione, nemini reservata.

Nota. *Poena vindicative* cessat tantum expiatione vel dispensatione.

In casu ordinario haec dispensatio petenda est a Superiore, qui poenam tulit, vel ab eius Superiore, successore vel delegato (cn. 2236).

In casu occulto urgentiore (cn. 2290), si nempe reus se per poenae observationem cum infamia et scandalo proderet, quilibet confessarius in foro sacramentali declarare potest obligationem servandae poenae esse suspensam; debet vero iniungere onus saltem intra mensam recurrendi ad Eppum privilegiatum vel S. Poenitentiarum eiusque mandatis standi. Si hic recursus (saltem per epistolam et confessarium) moraliter impossibilis est, ipse confessarius imponat poenitentiam sub poena reincidentiae (analogice ac in absolute censurae in casu urgente) 138).

138) Cf. *Vermeersch-Creusen*, Epitome 111. n. 491, *Caviglioh Apollinaris* 10 (1937) 116 ss.

INDEX RERUM

Numerus arabicus numerum marginalem indicat

A.

- Abbas: eum ad iudicem laicum trahentes 78; contra praescriptum can. non benedictus incurrit suspensionem 122.
- Abortus: eius procuratio inducit censuram 91.
- Absolutio *a censuris*: quid sit 28; quot modis concedatur 29; quis eam concedere possit 30; in casibus occultis 31; condiciones ad eam requisitae 32; quando concedenda dn foro interno, in foro externo 33; sine facultate concessa 76; potestas regularium 93.
- *a peccatis*: sine iurisdictione 123.
- *a peccatis reservatis*: sine iurisdictione 125.
- Actus *legitimi ecclesiastici*: qui sint et quibus prohibendi 42.
- Apostatae: a fide (v. g. communistae) 56; eorum librorum editores, defensores etc. 60; ap. a religione 93.
- Appellantes: v. Concilium.
- Associationes: v. Societates *prohibitae*.

B.

- Baptismus: a ministro acatholico pro pueris catholicorum postulatus 86.
- Beneficia *ecclesiastica*: a quo 'acquiri nequeant 44; eorum privatio per excommunicationem 45; simonia in iis acquirendis commissa 83; suspensiones, quae incurri possunt: in eorum resignatione 118; in eorum collatione 129.
- Bona *ecclesiastica*: quae sint 97; eorum usurpatio 80; illicita alienatio 96 ss
- *ad ecclesiam Romanam pertinentia*: eorum usurpatio 69.

C.

- Cardinales: eos ad iudicem laicum trahentes 67; eorum violenta laesio 68.
- Censura: quid sit 25; quotuplex sit; notoria iure et facto 27; quis eam ferre possit 16; condiciones ad eam ferendam requisitae 17; quis ea ferri possit 18; num peregrinus et vagus, num delinquens extra dioecesim, num regularis exemptus 21; num integra communitas 22; num quis plures simul incurrere possit 23; condiciones ad eam incurrendam requisitae 2 ss.; quae causae ab ea incurrenda excusent 7ss.; solum absolute aufferitur 28; v. Absolutio.
- Clausura: eius violatio 79.
- Clerici: qui clerici sint 89; cl. in divinis cum excommunicato communicantes 77; eorum violenta laesio 88ss.; cl. procurantes abortum 91 in Nota; cl. in ordinibus sacris constituti vel alii cum iis matrimonium attentantes 92; aliquem ad eorum statum amplectendum cogentes 100; cl. simoniace ordinationem vel alia Sacramenta administrantes aut suscipientes 116; officia, beneficia etc. in manus laicorum resignantes 118; personas ecclesiasticas contra praescriptum can. ad iudicem laicum trahentes 120; clerici mercaturam vel negotiationem exercentes (contra can. 142) 71 a.

Communicatio *cum excommunicatis*: v. Excommunicat!.

Communismus: ei nomen dantes 56.

Complex *in peccato turpi*: quis dicatur 53; absolvens complicem quatenus censuram incurrat 52, 54; num in articulo mortis absolvi possit 54.

Concilium: appellantes ad Concilium universale 63, 106.

Confessio *sacramentalis*: laesio eius sigilli 55; eius simulatio ab eo, qui non est sacerdos 62; eius auditio sine jurisdictione 123, 125.

Contumacia: quis sit contumax 6; divisio cont. 6; quando desinat 6; quae ad incurrendam censuram requiratur 6.

Cooperatio: ad delictum 24.

Curia *episcopalis*: v. Documenta.

D.

Debilitas *mentis*: quod attinet ad imputabilitatem delicti 9.

Delictum: quid sit 2; quando eius imputabilitas minuatur 17ss.

Denuntiatio *sollicitationis*: falsa 71; omissa 101.

Dignitates *ecclesiasticae*: v. Officia *ecclesiastica*.

Diligentia debita 9.

Documenta: ad curiam episcopalem pertinentia, quae subtrahuntur, mutantur etc. 85.

Duellum: perpetrantes, ad illud coopérantes etc. 81.

E.

Ebrietas: num excuset ab incurrenda censura 9.

Educatio: liberorum catholicorum extra ecclesiam catholicam 86.

Episcopus: Consecrans in Episcopum et consecratus sine canonica provisione 55 a; eius violenta laesio 68; eum ad iudicem laicum trahentes 67, 78; simoniace ad ordines promovens vel promotus 116; contra praescripta can. ordinans 128.

Eucharistia: poena contra abutentes 50.

Excommunicat!: tolerati, vitandi 35; qui nunc sint vitandi 36; communicatio cum iis forensis 42; civilis 46; causae, ob quas cum excommunicatis in civilibus communicare liceat 47; quale peccatum sit cum iis communicare 49; excommunicato vitando auxilium impendentes in delicto 77; communicatio clericorum cum excommunicatis in divinis 49, 77.

Excommunicatio: quid sit 34; quotuplex 35; eius effectus immediati 38 ss.; mediati 48; reservatae specialissimo modo 50ss.; speciali modo 56ss.; simpliciter 72ss.; ordinario 86ss.; nemini 94.

F.

Falsarii *litterarum, documentorum etc.*: pertinentium ad Sedem Apostolicam 70; ad curiam episcopalem 85.

Forum *Ecclesiae*: quid sit 15; eius divisio 15; quatenus censura incurratur in foro externo, quin incurratur in foro interno 15 in Nota.

Francomurarii: eorum absolutio 75; v. Societates *prohibitae*.

H.

Haeresis: de ea suspecti 59.

Haeretici: quae excommunicatione puniantur 57. eorum librorum editores, defensores etc. 60.

1.

Ignorantia: quoad poenam ecclesiasticam 8.

Indulgentia: quaestum ex iis facientes 72.

Iniurfae: *in Ecclesiae principes*: quomodo puniantur 67 s., 78.

Interdictum: quid sit 102; eius divisio 103; effectus 104; quomodo solvi possit 105; interd. in specie 106ss.; ei causam dantes 109; v. Loca *interdicta*

Iurisdictio *ecclesiastica*: an exerceri possit ab excommunicato 43; eius exercitium impediens 66; eius defectus in audienda confessione 123, 125; v. Complex.

L.

Libertas *Ecclesiae*: eam laedentes 65.

Libri: qui sint prohibiti 60s.; 1. s. Scripturae, quando eorum editio prohibeatur 94.

Litterae *Apostolicae*: v. *Sedes Apostolica*.

— *dimissoriae*: quando secumferant suspensionem, si omissae sint in ordinatione 124, 128.

Loca *interdicta*: in iis celebrantes vel celebrare facientes 107.

M.

Matrimonium *attentatum*: a clericis vel professis vot. soli, aut cum iis <82 a professis vot. simpl. 92.

— coram ministro acatholico vel cum pacto liberos acatholice educandi 86.

Mercatura: eam exercentes clerici et religiosi 71 a.

Metus: qui ab incurrenda censura excuset 10.

Missae *celebratio*: simulata a non sacerdote 62; in loco interdicto 107.

N.

Negotiatio: eam exercentes clerici et religiosi 71 a.

O.

Officia *divina*: privatio usus eorum 38.

— *ecclesiastica*: simonia in iis commissa 83; quando suspensionem secumferat eius resignatio 118; eius collatio 129.

Ordo: eius simoniaca susceptio aut collatio 116; susceptio ab excommunicato, suspenso etc.; susceptio sine litt. dimiss., ante aetatem, per saltum 124; aliae suspensiones in collatione ordinum possibles 128.

P.

Passio: in ordine ad incurrendam censuram 9.

Peregrini: num censuras incurrant 21.

Poena *ecclesiastica*: quid sit 11; eius finis 12; poenarum divisio 13; ius Ecclesiae eas infligendi 16; earum genera in Ecclesia 14.

Pontifex *Rom.*: eius violenta laesio 51; laesio legatorum eius 67 s.

Privilegium *canonis*: in quo consistat 88; qui eo gaudeant 89; quomodo laedatur 90.

R.

Recurrentes ad laicam potestatem: ad impediendas litteras vel acta S. Sedis 64; ad impediendum exercitium iurisdictionis ecclesiasticae (56).

Regulares: eorum potestas absolvendi a censuris 93.

Religiosi: qui sint 89; num incurrere possint censuras episcopales 21; eorum violenta laesio 88, 90; matrimonium ipsi vel alii cum ipsis attentantes 92; vel apostatae 93; fugitivi: suspenduntur 121; dimissi: suspenduntur 115; mercaturam seu negotiationem exercentes (contra can. 142) 71 a; aliquem ad eorum statum amplectendum cogentes 100; religiosus in sacris constitutus, cuius professio propter dolum nulla declaratur 126.

— *Superiores*: subditos suos contra praescripta can. ordinandos remittentes 130; eos ad iudicem laicum trahentes 78.

Reliquiae: r. falsas conficientes etc. 87.

8.

Sacramenta: quibus prohibeatur eorum susceptio 39; eorum administratio 40; susceptio vel administratio simoniaca 116.

Sacramentalia: quibus eorum usus prohibeatur 39.

Schismatici: qui sint et quam censuram incurrant 58.

Sectae: v. Societatis *prohibitae*.

Sedes *Apostolica*: eius iura, litteras, libertatem impediens 64s.; eius legatos vel officiales ad iudicem laicum trahentes 67; eius litteras, decreta falsificantes 70.

Sepultura *ecclesiastica*: in quo consistat 95; quibus deneganda 39, 95; infideles, apostatas etc. ei tradi mandantes contrahunt censuram 95, 108.

Sigillum *sacramentale*: eius laesio 55.

Simonia: in officiis, beneficiis etc. 83; in ordinatione aliorumque sacramentorum administratione vel susceptione 116.

Societates *prohibitae*: quae prohibitae sint 73; quae personae propter eas censurentur 74; absolutio talium personarum 75.

Sollicitatio: v. Denuntiatio.

Suffragia *Ecclesiae*: in quo consistant, eorum divisio, quinam iis priventur 41.

Superior *maior*: quis sit 78; v. Religiosi superiores.

Suspensio: *quid* sit 110; quotuplex sit 111; eius effectus 112; quomodo solvi possit 113; susp. hodie vigentes 114 s.; quae sint censurae 115 ss.; susp. consideratae ut poenae vindicativae 126 ss.

v.

Vagi: quasnam censuram incurrant 21.

Vicarius *capitularis*: documenta ad curiam pertinentia subtrahens 85; litteras dimissorias contra praescripta can. concedens 119.

